

Volby do Evropského parlamentu 2004

Volby do Evropského parlamentu 2004

Lukáš Linek, Jan Outlý, Gábor Tóka, Agnes Batory (eds.)

SOÚ

Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.
Praha 2007

FHS

Fakulta humanitních studií, Univerzita Hradec Králové
Hradec Králové 2007

Publikace byla vydána za podpory projektu „Politicko-právní institucionální rámec České republiky a jeho proměny v kontextu vstupu do Evropské unie“ (MPSV, číslo projektu 1J 004/04-DP1), Fakulty humanitních studií Univerzity Hradec Králové a za podpory Výzkumného záměru Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., „Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostní společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu“, č. AV0Z70280505.

Práce Jana Outlého na publikaci byla podpořena programem MŠMT ČR Národní program výzkumu II, název projektu „Česká republika v Evropské unii: postavení a prosazování národních zájmů“.

Recenzenti:

PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.

Mgr. Štěpán Pecháček, Ph.D.

© autoři kapitol

© Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.

ISBN 978-80-7330-106-4 (Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha)

ISBN 978-80-7041-753-9 (Gaudeamus, Hradec Králové)

Obsah

Úvod: Volby do Evropského parlamentu: studování volebního chování a procesu politické reprezentace

Lukáš Linek, Jan Outlý, Gábor Tóka, Agnes Batory.....7

1. Agendy stran a voličů ve volbách do Evropského parlamentu v roce 1999

Daniel Lederle.....17

2. Strany ve volbách do Evropského parlamentu: problémy, jejich zařazení, Evropská unie a otázka nabídky a poptávky

Andreas M. Wüst.....37

3. Shoda názorů mezi voliči a stranami ohledně dimenze EU

Mikko Mattila a Tapio Raunio.....53

4. Jsou voliči stejní? Volební chování v nových a zavedených demokraciích v Evropě

Wouter van der Brug, Mark Franklin, Gábor Tóka.....71

5. Volební účast z hlediska voličského dilematu

Robert van der Veen, Lukáš Linek.....85

6. Ekonomická situace – jak ji vnímají voliči a jaká je ve skutečnosti: pojednání o příčinách a účincích vnímání ekonomické situace na volební chování ve volbách do EP v roce 2004

James R. Tilley, Tessa Bold, John Garry.....103

7. Jak chápat volby do Evropského parlamentu: trest nebo protest?

Simon Hix a Michael Marsh.....121

8. Vliv nabízených možností na odpovědi respondentů ohledně blízkosti k politickým stranám ve dvou šetřeních po volbách do EP 2004

Lukáš Linek, Pat Lyons.....141

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti systému stran?

Henrik Oscarsson, Stefan Dahlberg.....165

10. Systém stran EU po rozšíření na východ

Hermann Schmitt a Jacques Thomassen.....195

11. Evropské volby a národní politika: poučení z „nových“ demokracií jižní Evropy André Freire, Eftichia Teperoglou	211
12. Účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice Lukáš Linek, Pat Lyons	233
13. Přesuny voličů ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice: Testování některých implikací teorie národních voleb druhého řádu Lukáš Linek, Pat Lyons	249
14. Srovnávací analýza voleb prvního a druhého řádu v ČR. Volby do Evropského parlamentu a Poslanecké sněmovny PČR Pavel Šaradín	265
15. Jak volili Slováci ve volbách do EP v roce 2004 v kontextu veřejného vnímání Evropské unie Olga Gyárfášová	279
Literatura	293
O autorech	311

Úvod: Volby do Evropského parlamentu: studování volebního chování a procesu politické reprezentace

Lukáš Linek, Jan Outlý, Gábor Tóka a Agnes Batory

V roce 2004 se konaly volby do Evropské parlamentu (EP) v celkem 25 zemích, jež jsou členy Evropské unie (EU). Tyto volby poskytují přímou demokratickou legitimitu instituci, jež má vliv na evropskou legislativu, a jsou zdrojem legitimizujícím činnost dalších orgánů Evropské unie, které svoje působení odvíjejí od souhlasu EP. Zavedení voleb v roce 1979 povzbudilo veřejnou diskusi o evropských otázkách, ovlivnilo vývoj národních politických scén a mělo dopad na programy politických stran, jejich vnitrostranické záležitosti i pozici v (mezi)národním stranickém systému. Tyto změny současně kladly nároky na voliče, kteří se museli naučit v novém kontextu orientovat a rozhodovat o tom, jaký typ subjektu a proč ve volbách do EP podpoří. Snaha přímo voleného parlamentu využívat svých pravomocí na maximum – například hned v roce 1980 vrátil k přepracování rozpočet Evropských společenství – byla jedním z impulsů k přehodnocení institucionálního uspořádání společenství. To je jen nástin důvodů, proč se evropské volby staly hned od počátku předmětem intenzivního zájmu politologů a proč vychází tato publikace.

Zavedení přímé volby členů EP bylo patrně nejvýznamnějším mezníkem ve vývoji této instituce, zásadní pro její utváření však byly i některé dílčí kroky. Se vznikem Evropského hospodářského společenství (EHS) a Evropského společenství pro atomovou energii (EURATOM) se v roce 1957 Římskými smlouvami dosavadní Shromáždění Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO) stalo společným orgánem všech těchto tří institucí – Evropských společenství (ES). Počet jeho členů, delegovaných národními parlamenty, se rozšířil z původních 78 stanovených v roce 1952 při vzniku ESUO na 142. Shromáždění dostalo poradní pravomoc při tvorbě legislativních předpisů. Ta se, ač institucionálně slabá, ukázala dlouhodobě být významnou. Zásadní bylo rozhodnutí udělit Shromáždění pravomoc odvolat Komisi. O tři roky později, v roce 1962, se Shromáždění samo rozhodlo nazývat Evropským parlamentem. Tak zvaná rozpočtová smlouva z roku 1970 a její pět let nato přijatá revize formálně ukotvily pravomoci EP v otázkách rozpočtu ES. Parlament získal například právo v omezené míře zvýšit nebo snížit výdaje Společenství bez souhlasu Rady, redistribuovat prostředky mezi rozpočtovými kapitoly – a především zamítnout rozpočet a neschválit závěrečný účet Komise. Podstatného rozšíření kompetencí se EP, v té době již přímo volenému a s přijetím nových členů rozšířenému na 518 členů, dostalo s přijetím Aktu o jednotné Evropě v roce 1986. Zavedena byla například tak zvaná procedura spolupráce, v jejímž rámci může EP začleňovat v legislativním procesu do předpisů pozměňovací návrhy. Smlouva o Evropské unii z roku 1992 (Maastrichtská smlouva) pak do schématu vztahů mezi orgány EU přidala mimo jiné proceduru spolurozhodování, jimiž EP získal poprvé statut rovnocenného partnera při přijímání některých legislativních předpisů.

Funkce a pravomoci EP procházely spolu s postupující integrací vývojem, na jehož dosavadním konci lze hovořit o čtyřech oblastech, v nichž se EP angažuje. Jedná se (1.) o pravomoci v oblasti *kontroly*, v jejichž rámci má EP možnost velmi omezené ingerence do konání Rady EU, ale významný potenciál zasahovat do činnosti Komise (schvaluje její složení, má možnost vyslovit Komisi nedůvěru, interpelovat její členy atp.). Strategickou působností disponuje EP (2.) v *rozpočtových otázkách*. Nejen že EP v součinnosti s Radou přijímá, respektive odmítá návrh rozpočtu společenství, ale v průběhu času si také vynutil podstatné posílení podílu nepovinných (EP snáze ovlivnitelných) výdajů vůči mandatorním výdajům. Hlavním kompetenčním okruhem EP jsou (3.) *pravomoci v legislativním procesu* (procedury konzultace, spolupráce a spolurozhodování). Právě v této oblasti se zavedení přímých voleb nejvýrazněji projevilo v tlaku na posílení pozice EP v tehdejší institucionální uspořádání. Zásadní byl v tomto ohledu známý „případ inglukóza“ z roku 1979, kdy první přímo zvolený parlament dosáhl u Evropského soudního dvora zrušení legislativy přijaté Radou bez konzultace s EP. Soud argumentoval tím, že parlament vybavený novou legitimitou „lidem Společenství“ nemůže být v legislativním procesu obcházen. Mezi (4.) *další pravomoci* EP patří tak zvaná souhlasná řízení, která se uplatňují v zahraničně politických otázkách, při vstupu nových členů, při prosazování změn již existujících asociačních dohod a mezinárodních smluv a podobně. Řadí se sem dále působnosti, jimiž EP konstituuje jiné orgány: volba předsedy Komise, konzultace při volbě členů Účetního dvora a při volbě předsednictva Evropské centrální banky či volba ombudsmana.

Výzkum voleb do Evropského parlamentu

Volby do Evropského parlamentu se dostaly do agendy politologů krátce po jejich prvním konání v roce 1979. Nled následující rok text Karlheinz Reifa a Hermanna Schmitta určil základní narativ teorii, jež vysvětlují voličské chování v těchto volbách, a zároveň i tematické zaměření výzkumu. Reif se Schmittem navrhli, aby volby do EP nebyly analyzovány primárně jako volby evropské, ale jako reflexe národních voleb, které nenabízí voličům skoro žádný jiný stimul k volbě strany, jenž by se lišil od tradiční volby strany při volbách do národního parlamentu. Reif a Schmitt odlišili volby důležité a méně důležité z hlediska toho, zda určují, kdo bude vládnout v zemi. Jelikož takovou „schopnost“ mají pouze volby do národního parlamentu, případně prezidentské volby, nazývají tyto volby národními volbami prvního řádu. Naopak místní, regionální či evropské jsou méně důležité, neboť o tom, kdo bude vládnout v zemi, nerozhodují. Jedná se proto o národní volby druhého řádu; národní v tom smyslu, že se voliči rozhodují o volbě strany podle vodítek z národní úrovně. V obou typech voleb se účastní stejné strany, což vede k tomu, že srovnání obou typů voleb je nejen zajímavé, ale i teoreticky přínosné pro vysvětlování volebního chování.

Na základě premisy o důležitosti Reif a Schmitt vyvodili některé důsledky pro volební chování ve volbách do EP. V první řadě vede menší důležitost voleb do EP k nižší volební účasti než ve volbách do národního parlamentu (není jasné, jaký je vliv nižších mobilizačních aktivit politických stran a médií na nižší volební účast – bez ohledu na menší záměr voličů účastnit se voleb). Druhým důsledkem je, že ti, kteří se voleb zúčastní, se mohou rozhodovat podle odlišných kritérií než v národních volbách prvního řádu. Jakým způsobem se bude tato odlišnost manifestovat, není zřejmé, nicméně Reif se Schmittem naznačují minimálně jednu možnost: voliči nejsou v národních volbách

druhého řádu motivování toliko ustavením vlády, a proto mohou podpořit takovou stranu, kterou by v národních volbách prvního řádu nepodpořili. Proto mají menší strany větší podporu v méně významných volbách. Obdobný argument lze použít i pro zisky, resp. ztráty, vládních stran, jejichž voliči – dočasně nespokojení s vládním výkonem stran – mohou vládním stranám upřít svou podporu.

Tematicky se výzkum voleb do EP od počátku zaměřil především na vysvětlení volební účasti, resp. její nízké a trvale klesající úrovně, a dále na podporu vládních a opozičních stran, resp. na tak zvané trestání vládních stran, a na roli antievropských stran. Výše uvedené hypotézy Reifa a Schmitta většina navazujících výzkumů a analýz potvrdila. V dalších letech se objevila témata jako zkoumání důsledků voleb do EP, a to nejen z hlediska vládnutí v EU, ale i z hlediska národní politiky (etablování nových stran v národních stranických systémech a programové a organizační změny stran). V posledních letech se objevuje více studií, jež částečně zpochybňují dominanci paradigmatu národních voleb druhého řádu. Základem argumentace těchto studií je tvrzení, že Evropa (v jakékoli podobě) má význam. Může se jednat o vliv evropských postojů na volební účast ve volbách do EP, vliv rozkolu strany ohledně tématu evropské integrace na zisky takovéto strany ve volbách do EP, vliv euroskeptismu na zisky menších stran apod. Některé z alternativních vysvětlení volebního chování ve volbách do EP jsou představeny i v tomto sborníku (viz především kapitoly Hixe a Marshe či van der Veena a Linka).

Volby do Evropského parlamentu jako předmět vědeckého zájmu mají základní přednost oproti zkoumání národních či subnárodních voleb. Jedná se o volby, které probíhají ve stejný časový okamžik, ale v různých institucionálních, politických, sociálních a ekonomických kontextech (a jejich počet s časem roste z 12 v roce 1979 na 25 v roce 2004). Tento design voleb předurčuje nejužitečnější způsob jejich zkoumání: komparativní přístup a zkoumání vlivu odlišných kontextů na volební chování. Přestože se jedná o výzkum volebního chování ve specifickém typu voleb, umožňuje jejich komparativní zkoumání vyvozovat závěry pro obecné teorie volebního chování.

Jedním ze standardních nástrojů zkoumání voleb je přibližně od 50. let minulého století dotazníkové povolební šetření. V letech 1979 a 1984 nebyla povolební dotazníková šetření prováděna v podobě akademických výzkumů. Jednalo se o sérii otázek, jež byly připojeny ke standardním šetřením organizovaným Evropskou komisí, tzv. Eurobarometry. V roce 1989 se poprvé podařilo provést akademické povolební dotazníkové šetření, jež bylo organizované skupinou výzkumníků, pro niž se postupně vžilo označení *European Election Study Group*. V letech 1989 a 1994 bylo šetření prováděno ve 12 členských zemích EU a ve své době se jednalo o největší akademické povolební výzkumy. V roce 1999 bylo obdobné šetření provedeno v 15 zemích a v roce 2004 dokonce ve 24 zemích (pouze na Maltě se šetření nepodařilo provést).

Editoři přelomové knihy *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union* Cees van der Eijk a Mark Franklin v úvodu ke knize napsali, že studovat evropské volby je těžké z hlediska organizace, financování, provádění a nakonec i psaní. Toto tvrzení bylo založeno na zkušenosti s prováděním povolebního výzkumu v letech 1989 a 1994, kdy bylo nutné nejen získat finance pro provedení šetření v každé zemi, ale zároveň ustavit výzkumnou skupinu se zájmem o volby do EP, ochotnou se scházet, připravovat dotazník, a to bez jistoty financování. V zásadě pro výzkum každých voleb do EP od roku 1989 je typické, že se nepodaří získat dostatek financí na provedení dotazníkového šetření.

Výše uvedená slova o obtížnosti zkoumání voleb do EP získala nový rozměr po provedení povolebního šetření v roce 2004. Zvýšení počtu zemí (a tedy i nutných dotazníkových šetření) z 15

na 25 přispělo k tomu, že se nepodařilo získat vůbec žádné finance na provedení šetření. Proto se řídicí skupina rozhodla pro decentralizovanou strategii, jež znamenala lokální financování dotazníkového šetření při dodržení jednotného znění otázek. Na rozdíl od předchozích povolebních šetření bylo u studie z roku 2004 úkolem vedoucích studie z jednotlivých zemí zajistit překlad a zpětný překlad základního dotazníku, organizaci a vedení rozhovorů, přípravu místních datových souborů a v neposlední řadě celé financování.¹ I přesto se podařilo zajistit jednotný způsob dotazování, což umožnilo provedení většiny analýz obsažených v této publikaci.

Výše zmíněná skupina, jež organizuje výzkum voleb do EP, zorganizovala v květnu 2005 v Budapešti konferenci, na níž byly diskutovány první zjištění a analýzy voleb z roku 2004. Příspěvky na této konferenci se staly základem této publikace. Po jejich přepracování po připomínkách editorů byla nejprve vydána maďarská verze. Krátce po její publikaci vychází i česká verze. Čtenářům tak předkládáme celkem 15 kapitol, z nichž 4 nebyly prezentovány na zmíněné konferenci a jedná se o studie, jež se zaměřují na volby do EP v České republice.

Poznámka k použitým datovým souborům a jazyku publikace

Ve většině kapitol je využit datový soubor, který je založen na dotazníkových šetřeních prováděných krátce po volbách do EP. Od jejich prvního provedení v roce 1989 (a následně opakovaně v letech 1994, 1999 a 2004) se vžil název pro toto šetření: European Election Study (EES). V jednotlivých kapitolách se držíme této tradice a používáme tento název. Proto jsou použitá data citována jako EES s daným rokem sběru dat. Každé z povolebních šetření po volbách do EP mělo odlišnou formu sběru dat, způsoby financování a koordinace. Jedno však zůstává totožné, a to skupina výzkumníků, která provoz tohoto výzkumu připravuje a řídí. Mezi hlavní autory těchto šetření patří v abecedním pořadí Cees van der Eijk, Mark Franklin, Michael Marsh, Hermann Schmitt a Jacques Thomassen. V dřívějších letech patřili mezi důležité členy týmu Pilar del Castillo, Roland Cayrol, Manfred Küchler, Renato Mannheimer, Eric Oppenhuis a neformálně i Karlheinz Reif. Pro rok 2004 se členem hlavního přípravného týmu stal i Gábor Tóka.

Analýzy v této publikaci jsou založeny především na datovém souboru EES 2004 (detaily šetření je možné nalézt na www.europeanelectionstudies.net). K překonání efektu nadreprezentace těch respondentů, kteří se účastnili voleb, je v analýzách využívána váha, jež je konstruována dle skutečné volební účasti a volebních výsledků. Datový soubor používaný v kapitolách o České republice je českou vlnou povolebního dotazníkového šetření EES 2004, kterou řídil Lukáš Linek a sběr dat provedlo CVVM při Sociologickém ústavu AV ČR. Kvótním způsobem vybraný vzorek dospělé populace (nad 18 let) byl dotazován v rozmezí dvou týdnů po volbách do Evropského parlamentu. Celkem bylo provedeno 889 rozhovorů. Všechny datové soubory z dotazníkových šetření EES 2004 jsou veřejně dostupné pro sekundární analýzu na adrese www.europeanelectionstudies.net. Datové soubory z let 1979 až 1999 jsou dostupné v různých datových archivech (jedná se především o IPCSR, University of Michigan; ESRC Data Archive, University of Essex; Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung, University of Cologne).

Druhým často používaným datovým souborem v kapitolách jsou údaje z obsahové analýzy volebních programů politických stran, jež kandidovaly ve volbách do Evropského parlamentu (tzv. Euromanifesto Project; tímto způsobem k projektu a datovému souboru odkazujeme v jednotli-

vých kapitolách). Sběr dat a vlastně celý výzkumný projekt financovala Německá nadace pro výzkum (DFG) a provedlo Mannheimské centrum pro evropský sociální výzkum (MZES), které je součástí univerzity v Mannheimu. Odborníci z různých zemí kódovali za použití jednotného kódovacího systému dostupné volební programy nebo jiné podobné volební dokumenty stran soutěžících ve volbách do EP od roku 1979 do roku 2004.

Předkládaná publikace je v českojazyčné produkci v oblasti komparativní politologie (či politické sociologie) jednou z prvních (ne-li dokonce první) v tom smyslu, že jednotlivé kapitoly používají statistickou analýzu na relativně pokročilé úrovni (jedna z kapitol využívá například více-úrovňové modelování, jiná logitovou metodu ekologického usuzování, většina kapitol používá minimálně jednoduché regresní analýzy). Při překladu jednotlivých kapitol jsme řešili otázku, zda informovat čtenáře o tom, jakým způsobem funguje jednotlivý typ statistických analýz. Nakonec jsme se rozhodli pro způsob, kdy jsou výsledky analýz pouze interpretovány a komentovány bez toho, aby čtenář nutně věděl, s jakými předpoklady a omezeními a jakým způsobem analýza probíhá. Zájemce o tyto informace odkazujeme na metodologickou a statistickou literaturu buď uváděnou v jednotlivých kapitolách nebo na obecnou statistickou literaturu.

Dalším problémem, který jsme při překladu a přípravě publikace řešili, bylo použití specifické terminologie jak z oboru statistiky, tak z oblasti výzkumu volebního chování. V případě statistických termínů jsou využívány především průměry, regresní koeficienty, směrodatné odchylky, resp. chyby, a index determinace. V případě použití sofistikovanějších postupů, u nichž neznáme přesně české ekvivalenty, jsme zachovali v závorce anglický originál. Obdobným problémem při překladu bylo použití pojmů, jež zatím nemají v češtině jasné ekvivalenty. Český čtenář se – s velkou pravděpodobností – poprvé setkává s překlady pojmů jako *voting by heart* či *voting by boots*. V případě, že se jedná o termín, který není v české politické sociologii zavedený a neznáme pro něj používaný ekvivalent, použili jsme český překlad pojmu a v závorce uvedli anglické znění.

Představení publikace

Publikace je rozdělena do čtyř částí, z nichž první se věnuje postojům voličů, stran a jejich vzájemnému vztahu, druhá se zaměřuje na volební chování, především volební účast a výběr strany, a třetí na evropský stranický systém. Poslední část prezentuje studie voleb do Evropského parlamentu v Česku a na Slovensku.

Knihu zahajuje Daniel Lederle kapitolou *Agendy stran a voličů ve volbách do Evropského parlamentu v roce 1999*. Zjišťuje v ní, jaká témata prezentovaly ve volebních kampaních politické strany a jaká témata ve volbách do EP v roce 1999 považovali za důležitá občané. Svoji analýzu staví jak na údajích z povolebního dotazníkového šetření EES 1999, tak na datech z obsahové analýzy volebních programů stran pro volby do EP. Srovnání témat zájmu voličů a stran ukázalo, že strany sice reflektovaly otázky, které jsou důležité pro jejich voliče, soustředily se však převážně na jiná témata. Zatímco politické strany si všimaly především ústavních otázek vývoje Evropské unie, většina občanů v těchto zemích se více zajímala o řešení prozaičtějších problémů každodenní evropské politiky, jako v té době byly (ne)zaměstnanost, kosovský konflikt, bezpečnost potravin nebo ochrana životního prostředí. Jistou shodu mezi zájmem o tyto otázky našel pouze

při analýze témat, jež nesouvisejí s evropskými otázkami. Těžko potom hlasování ve volbách do EP hodnotit jako založené na blízkosti programů stran a voličů.

V následující kapitole Andreas Wüst s využitím obsahové analýzy volebních programů pro volby do EP ukazuje, že ačkoli jsou ve volebních programech výrazně zastoupena specificky evropská témata, mezi stranami a jejich voliči existuje menší shoda v proevropských a protievropských postojích než v otázce pravicovosti a levicovosti. Strany a voliči tak do značné míry hovoří odlišnou řečí. Zastoupení témat je ve volebních programech v nově přistoupivších zemích velmi podobné zemím „staré“ patnáctky (EU-15). Podle Wüsta mají navíc voliči ve všech zemích EU možnost volby mezi eurooptimistickými a euroskeptickými subjekty, ačkoli v nových členských zemích je toto spektrum omezené ve prospěch proevropských stran. Ve volbách do EP v roce 1999 sice existoval v Německu, Irsku a Lucembursku proevropsky zaměřený stranický „kartel“, v roce 2004 se však počet stran, které jsou vůči EU převážně kritické, zvýšil a subjekty se v otázce EU rozdělily téměř stejně jako v otázce levicovosti a pravicovosti. Jakkoli platí, že si voliči v roce 2004 mohli vybírat mezi stranami jak v otázce evropské integrace, tak i ve standardní socio-ekonomické levo-pravé dimenzi, pro jednotlivé voliče může být problémem rozhodovat se současně na základě obou dimenzí. Je tomu tak proto, že strany, jež zaujímají kritické postoje vůči EU, nejsou na levo-pravé stupnici zastoupeny rovnoměrně. Ukazuje se, že voliči v této diskrepanci upřednostňují svoji pozici na levo-pravé dimenzi, neboť ve volbách do EP vybírají strany, které jim jsou bližší s ohledem na pozici na levo-pravé ose.

Mikko Mattila a Tapio Raunio analyzují shodu v preferencích mezi politickými stranami a jejich voliči v otázce evropské integrace. Nejprve prokázali, že strany jsou voličům blíže s ohledem na levo-pravou dimenzi než v otázce evropské integrace. Dále potvrdili, že strany se k otázce evropské integrace stavějí příznivěji než jejich voliči. Naopak analýza na úrovni stran prokázala, že vládní strany mají k evropské integraci kladnější postoj než opoziční strany, že velikost stran má vliv na jejich rezpozivitu, přičemž shoda v názorech stran a voličů byla větší v případě malých stran. Mattila a Raunio dále testovali hypotézu, podle níž je shoda názorů mezi voliči a stranami tím větší, čím je systém stran roztržštěnější a čím má větší ideologické rozpětí. Tato hypotéza nebyla překvapivě potvrzena. Nejzajímavějším zjištěním dle Mattily a Raunia je, že v nových členských státech jsou voliči ve skutečnosti svými stranami zastoupeni lépe než ve starších členských státech.

Wouter van der Brug s Markem Franklinem a Gáborem Tókou srovnávají na základě dotazníkového šetření EES 2004 volební chování voličů v nových a starých členských státech. Jejich cílem je zjistit, zda existuje jednotný evropský volič, tedy zda v rovině strategií a motivů při rozhodování o tom, komu udělit hlas, existuje podobnost nebo dokonce shoda mezi voliči členských zemí EU. V případě, že by tomu tak bylo, by neexistovala překážka pro konání skutečných celoevropských voleb. Výsledky van der Brugovy, Franklinovy a Tókovy analýzy jsou překvapivé. Mezi zavedenými a konsolidujícími se demokraciemi v EU existují při vytváření volebního názoru jen zanedbatelné rozdíly ve vlivu vzdálenosti na levo-pravé škále, velikosti strany a postojích k evropskému sjednocení. Absence podstatných rozdílů ve voličském jednání starých a nově přistoupivších zemí EU však neznamená, že by elektorát vykazoval stejné charakteristiky v celé evropské pětadvacítce. Například vliv pozice na levo-pravé škále se od zbytku EU podstatně liší u voličů v Dánsku, Portugalsku, na Kypru a v České republice. Navíc v těch zemích EU, jež prošly komunismem, má poněkud větší vliv na volební chování náboženství a naopak slabší účinek

má společenská třída voliče. V zásadě však lze chování voličů ve všech zemích EU hodnotit jako podobné a nepředstavuje tak dle autorů překážku pro konání voleb do EP, které by se konaly nikoli na národním principu, ale na bázi celoevropských kandidátních listin.

Robert van der Veen a Lukáš Linek v kapitole nazvané *Volební účast z hlediska voličského dilematu* využili nový přístup k analýze volební účasti. Z teorie racionální volby odvozený model voličského dilematu zkoumali na volebním chování Čechů a Nizozemců ve volbách do EP. Uvedené země autoři zvolili z toho důvodu, že mají velmi podobný volební systém, nepovinné hlasování a přibližně stejnou míru volební účasti. Ač se tyto země od sebe v jiných ohledech v mnohém liší, lze Nizozemsko a Českou republiku využít jako státy, na jejichž příkladech je možné vysvětlit, proč lidé buď hlasují, nebo se voleb neúčastní. Autoři vysvětlují větší tendenci voličů hlasovat spíše v národních volbách než ve volbách do EP tím, že vysoká účast ve volbách do EP je hodnocena méně pozitivně než v národních volbách a že volební účast ve volbách do EP má pro voliče nižší subjektivní užitečnost.

Vnímáním ekonomické situace voliči se zabývají James Tilley, Tessa Bold a John Garry. Východiskem je pro ně tvrzení odvozené jak z obecné literatury o vlivu hospodářství na hlasování, tak i z literatury o volbách do EP, a to, že výsledky voleb jsou z velké části ovlivněny hospodářskými otázkami. Autoři se ve své kapitole zaměřují na to, jak reálná hospodářská situace ovlivňuje názor jednotlivců na tuto situaci a jaký vliv mají tyto názory na rozhodování při volbách. Jejich analýza jednoznačně zpochybnila platnost tvrzení, že vnímání hospodářské situace lze považovat za příčinu určitého volebního chování, neboť vztahy mezi skutečnými ekonomickými změnami a vnímáním hospodářství nejsou u většiny občanů příliš jasné. Zdá se, že svůj názor na ekonomiku opírají o skutečné hospodářské výsledky pouze občané s širokými politickými znalostmi. Dále zjistili, že voliči ze zemí, jejichž vlády se skládají z jedné strany, jsou ovlivněni skutečnými ekonomickými faktory; na rozdíl od voličů v zemích s koaličními vládami, kdy je obtížné určit odpovědnost jednotlivých vládních stran za stav hospodářství. Některá další zjištění této analýzy – v případě, že budou potvrzena dalšími výzkumy – mohou přinést výrazné modifikace v ekonomických teoriích hlasování.

Simon Hix a Michael Marsh svou kapitolu umístili do základního narativu voleb do EP, do teorie národních voleb druhého řádu. Hledají totiž odpověď na otázku, proč 15 % z celkového počtu voličů v šestých volbách do EP podpořilo protievropsky zaměřené strany. Při zjišťování důvodů takového hlasování nicméně autoři vystupují ze základního rámce úvah o volbách do EP a přijímají tezi, že „Evropa“ je pro volební rozhodování důležitá. Podle Hixe a Marsha je zřejmé, že malé strany ve volbách do EP hlasy získávají a velké strany, zejména vládní, po ukončení doby líbánek hlasy ztrácejí, a že i při stejné velikosti si protievropsky zaměřené strany vedou lépe než ostatní strany, ať už se účastní vlády či nikoli. Závěr, který se na základě těchto zjištění nabízí, však komplikuje poznatek, že postoj strany k evropské integraci byl ve většině případů nepodstatným prvkem. Navíc nárůst kompetencí EU a zejména EP dle Hixe s Maršem nijak neovlivnil chování voličů, kteří se v roce 2004 chovají stejně jako v roce 1979, tj. před 25 lety. Úspěch protievropsky zaměřených stran je tedy nejasný a vyžaduje další bádání. To platí také o některých rozdílech mezi zeměmi staré „patnáctky“ a nové „desítky“, které lze v uvedených aspektech nalézt a na něž autoři v textu rovněž upozorňují.

V kapitole nazvané *Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti systému stran?* se Henrik Oscarsson a Stefan Dahlberg zaměřují na dva problé-

my. Za prvé zkoumají stav a vývoj levo-pravé dimenze, která v západních demokraciích představuje nejdůležitější ideologické zjednodušení politiky, a to z hlediska voličů. Toto zkoumání má výrazný politický náboj, neboť pokud by někdy v budoucnu mělo dojít k vytvoření celoevropského systému stran, bude se nejspíše tento systém zakládat na levo-pravém ideologickém spektru. Za druhé analyzují sílu a relevanci levo-pravé dimenze ve volební soutěži s cílem přispět k hodnocení kvality politické reprezentace v členských státech EU. Ta, jak poznamenávají, funguje nejlépe, když se občané shodují v otázce politických postojů stran a jejich stranické preference jsou motivovány jedinou dimenzí politiky. Autoři docházejí k závěru, že levo-pravá dimenze představuje ve většině zemí EU velkou, či dokonce největší sílu, jež působí na strukturu systému a jež ovlivňuje politické preference občanů. V průběhu 90. let 20. století sice došlo ke snížení shody v názorech voličů na ideologické zařazení stran, avšak, jak Oscarsson s Dahlbergem zjišťují, na druhé straně byla míra této shody v roce 2004 ve srovnání s rokem 1999 opět o něco vyšší. Další analýzy ukazují, že demokratickému systému se dostává poněkud vyšší podpory v jednoduchých systémech stran založených na rozlišení mezi levicí a pravicí než v jiných systémech. To podtrhuje relevanci pravolevé dimenze pro tvorbu evropského systému stran.

Otázkou, kterou se ve své kapitole *Systém stran EU po rozšíření na východ* zabývají Hermann Schmitt a Jacques Thomassen, je, zda jsou systémy stran nových členů EU – zejména osmi postkomunistických zemí – dostatečně podobné západoevropskému „modelu“, aby mohlo dojít k jejich bezproblémové integraci. Zkoumají tedy, zda rozšíření směrem na východ neoslabilo systém stran EU. Autoři docházejí k záporné odpovědi, tedy že stranický systém v EP se rozšířením EU na východ – dle jejich názoru překvapivě – příliš nezměnil. Skupina EPP-ED získala větší váhu, skupiny PSE a extrémní levice jsou na tom po rozšíření hůře a podíl nezařazených členů se zvýšil na základě toho, že se značná část poslanců z východních zemí nepřipojila k žádné z tradičních politických skupin. Příchodem nových „postkomunistických“ poslanců však nedošlo k oslabení soudržnosti stranických skupin v EP. Přesto existují mezi systémy stran ve východních zemích určité rozdíly oproti původním členským zemím. Obecně nové členské státy podle Schmitta s Thomassenem charakterizuje vysoká úroveň volatility a významně větší rozmanitost stranických aktérů než u zemí původní patnáctky.

André Freire a Eftichia Teperoglou přinášejí komparativní pohled na to, jaký vztah lze identifikovat mezi národními volbami prvního a druhého řádu v „nových“ jihoevropských demokraciích: v Portugalsku, Řecku a Španělsku. Tyto země charakterizuje autoritářské dědictví a konání prvních voleb do EP krátce po prvních celostátních demokratických volbách. Autoři potvrzují, že politické strany docílily rozdílných výsledků ve volbách do národního parlamentu a volbách do EP a že vládní strany ve volbách do EP hlasy ztrácejí (zejména pokud se tyto volby konají v polovině volebního období). Za největší poučení ze své studie pak označují zjištění, že národní faktory mají na volební chování občanů nejen krátkodobý, ale i dlouhodobý vliv. To je patrné ze skutečnosti, že úroveň nelояality voličů není ve volbách do EP nutně vyšší než v národních volbách (největší stupeň nelояality v Řecku, Portugalsku a Španělsku lze vysledovat už před prvními volbami do EP nebo v jejich průběhu) či že volby do EP měly na nestabilitu volebního chování na politické scéně prvního řádu jen nepatrný vliv.

Studie nazvaná *Účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice* Lukáše Linka a Pata Lyonse interpretuje zdejší nízkou volební účast (v ČR došlo k jednomu z největších propadů v účasti oproti předchozím parlamentním volbám) v kontextu ostatních vo-

leb a zkoumá odlišnosti od účasti ve volbách do PS v roce 2002 a do EP v roce 2004. Dále stať prezentuje výsledky empirické analýzy účasti při volbách do EP v roce 2004 s cílem zodpovědět otázku po hlavních motivačních a mobilizačních faktorech, které vedly české občany k tomu, že se voleb do EP zúčastnili. Více než padesátiprocentní účast při referendu o vstupu do EU naznačuje, že důvodem propadu volební účasti nemůže být pouze evropská dimenze voleb jako taková. Výrazný vliv dle autorů měly zdroje v podobě politické zkušenosti (věk, sociální integrace v podobě míry urbanizace). Nižší účast zjistili Linek a Lyons také u občanů, kteří chodí do kostela. Ti se na druhé straně v mnohem větší míře účastní například voleb do PS. Lze tak usuzovat na jistý strach z liberálních hodnot. Empirická analýza naznačuje, že čeští voliči ve velké míře posuzovali evropské volby na základě domácí politiky. Na situaci v České republice lze tedy aplikovat teorii národních voleb druhého řádu.

Testování teorie voleb druhého řádu v podmínkách České republiky je předmětem další Linkovy a Lyonsovy kapitoly. Jejím cílem bylo prozkoumat, zda tato teorie nabízí vysvětlení volebního chování v prvních volbách do EP v ČR. Autoři analyzovali dva základní datové soubory o volebním chování občanů: data z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 a data z volebních statistik. Autoři ukázali, že většina charakteristik voleb do EP v ČR v souladu s tvrzeními teorie národních voleb druhého řádu platí. Empirická zjištění prezentovaná v textu navíc naznačují několik významných rozšíření teorie. Ta autoři uvádějí v podobě čtyř nových hypotéz.

V kapitole *Vliv nabízených možností na odpovědi respondentů ohledně blízkosti k politickým stranám ve dvou šetřeních po volbách do EP 2004* si Linek a Lyons pokládají otázku, zda je možné obecně popsat rozdíly mezi členskými státy EU v odhadech blízkosti k politickým stranám, a zkoumají, co nám tyto rozdíly říkají o charakteru vazby ke straně. Analyzují za tímto účelem data z dotazníkových šetření Flash Eurobarometer 162 a EES 2004. Rébus, který autoři řeší, lze popsat následovně: obdobná dotazníková šetření proběhla ve stejný okamžik, nicméně odhady míry stranické identifikace se významně liší. Je důvodem této odlišnosti skutečnost, že se tato šetření lišila počtem nabízených odpovědí na otázku po stranické identifikaci? A jestli ano, proč v některých zemích více a v jiných méně? Linek s Lyonsem zjistili, že nestálost odpovědí na otázku týkající se blízkosti ke straně je ovlivněna jak krátkodobými (současně probíhající volby a volební kampaně), tak i dlouhodobými faktory (volební systém, role prezidenta v politickém systému, míra podpory systému měřená na základě spokojenosti s demokracií), tedy že rozdíly v odpovědích získaných v obou šetřeních provedených po volbách do EP lze do velké míry vysvětlit na základě institucionálních faktorů působících na úrovni jednotlivých států.

Pavel Šaradín se ve svém textu soustředí na identifikaci hlavních rozdílů v podpoře vybraných politických stran ve volbách prvního a druhého řádu v České republice. Zjistil, že území volební podpory hlavních českých politických stran jsou vyprofilována, tedy že regionální podpora stran je stejná v národních volbách prvního i druhého řádu. Jistou výjimku však v tomto ohledu představuje ČSSD. Další společnou charakteristiku voleb prvního a druhého řádu představuje podle Šaradína důležitost faktorů, které ovlivňují rozhodování voličů. U obou typů voleb se potvrdil vliv obdobných socioekonomických faktorů – především šlo o nezaměstnanost, úroveň vzdělání a také podíl samostatných pracovníků. V evropských volbách byl vliv těchto faktorů na rozhodnutí voličů o tom, komu dát hlas, silnější, z čehož Šaradín usuzuje na menší vliv ideologie.

Velmi nízká volební účast ve volbách do EP na Slovensku vedla také Oľgu Gyárfášovou k tomu, aby zjistila důvody, které vedly slovenské občany k tomu, aby zůstali v den voleb doma. Ve

stati nazvané *Jak volili Slovinci ve volbách do EP v roce 2004 v kontextu veřejného vnímání Evropské unie* ukazuje, že důvodem nebyl rezervovaný postoj občanů vůči EU nebo evropské politice, ale že šlo spíše o projev nezájmu ohledně členství v unii. Skutečnost, že účast se podstatně lišila dle toho, jakou stranu voliči preferovali, vede Gyárfášovou k závěru, že účast nejvýrazněji ovlivnil pocit důležitosti členství v EU a stranická loajalita.

Poznámka:

- ¹ Uvádíme zde osoby, které vedly jednotlivé části studie v příslušných zemích: Marc Swyngedouw a Lieven de Winter (Belgie), Lukáš Linek (Česká republika), Jorgen Goul Andersen a Johannes Andersen (Dánsko), Alan Sikk a Vello Pettai (Estonsko), Mikko Maatila a Tapio Raunio (Finsko), Pascal Perrineau a Bruno Cautres (Francie), Michael Marsh (Irsko), Roberto Biorcio a Renato Mannheimer (Itálie), Bambos Papageorgiou (Kypr), Algis Krupavicius (Litva), Ilze Koroleva (Lotyšsko), Patrick Dumont a Philippe Poirier (Lucembursko), Gábor Tóka (Maďarsko), Hermann Schmitt a Andreas Wüst (Německo), Cees van der Eijk (Nizozemsko), Radoslaw Markowski (Polsko), André Freire, Marina Costa Lobo a Pedro Magalães (Portugalsko), Günther Ogris a Ruth Picker (Rakousko), Ilias Nikolakopoulos a Eftichia Teperoglou (Řecko), John Garry (Severní Irsko), Oľga Gyárfášová (Slovensko), Niko Tos a Janez Stebe (Slovinsko), Juan Diez-Nicolas (Španělsko), Sören Holmberg (Švédsko) a James Tilley (Velká Británie). Další informace o konkrétních otázkách průzkumu z roku 2004 naleznete na adrese: www.europanelectionstudies.net.

1. Agendy stran a voličů ve volbách do Evropského parlamentu v roce 1999¹

Daniel Lederle

Současná krize Evropské unie

Evropa se v roce 2007 nachází na půli cesty k evropské ústavě, která by měla zjednodušit řádnou správu Evropské unie (EU) o 27 členských státech. Politici v celé Evropě a napříč ideologickým spektrem zdůrazňují, že je potřeba, aby se EU zdemokratizovala, a přiblížila se tak evropským občanům. Koncem května 2005 však občané dvou zakládajících členských států, Francie a Nizozemska, jasnou většinou hlasů odmítli evropskou ústavu v národních referendech. V okamžité reakci na tento vývoj některé další státy, například Irsko, Portugalsko, Velká Británie, Švédsko a Polsko ratifikaci v referendu zrušily nebo odložily na pozdější dobu.

Do dnešního dne ústavu ratifikovalo šestnáct států. Ve všech případech, kdy byla ratifikace úspěšná, proběhla hlasováním v národním parlamentu. Lucembursko a Španělsko současně s parlamentním hlasováním uspořádaly konzultativní referendum, ostatních 14 zemí nikoli, ačkoli v některých z nich by byly výsledky také velmi těsné. Sedm členských zemí ještě o ústavní smlouvě nerozhodlo, z nich hodlá referendum uspořádat Česká republika (není však jisté, zda se tak opravdu stane, neboť není ještě schválen ani zákon, který by všelidové hlasování umožnil) a Dánsko. Irsko plánuje parlamentní hlasování i referendum. Rumunsko a Bulharsko přijalo text ústavní smlouvy v rámci kroků pro přistoupení k EU.

Dvě nevydařená referenda vynesla na světlo latentní evropskou krizi, které se v některých členských státech velmi ochotně chopily síly zaměřené proti EU a proti jejímu rozšíření. Zdá se, že většině politiků jsou důvody tohoto vývoje nejasné. Odpovědi se politici snaží najít na základě dvou rozhodnutí z minulého roku, která změnil charakter a strukturu EU, tedy na základě rozšíření unie a nové ústavy. Proč je však tolik občanů v EU proti rozhodnutí, k němuž dospěli jejich volení zástupci v Bruselu a hlavních městech jednotlivých zemí, a to pouhý rok po konání posledních voleb do EP? Domnívají se evropští občané, že jejich zástupci zájmy a názory voličů opomíjejí? Současná krize vynesla známé problémy legitimacy EU do popředí a dává vyniknout otázce, zda systém politické reprezentace v Evropě ve skutečnosti funguje dobře.

Politická reprezentace v Evropské unii a úloha Evropského parlamentu

Zabývat se otázkou politické reprezentace v EU je velmi složité, protože se zde jedná o víceúrovňový politický systém obsahující několik institucionálních složek. Od roku 1979 nevybírají

politické zástupce evropského lidu v Evropském parlamentu (EP) národní parlamenty; tito zástupci jsou voleni přímo evropskými občany v evropských volbách konaných samostatně ve všech členských státech. Dosud se konalo už šest voleb do EP, přesto jsou stále výstižně charakterizovány jako volby druhého řádu. Většinu lidí totiž ve skutečnosti nezajímají, což se projevuje nižší volební účastí než v národních volbách, tendencí k menší podpoře stran tvořících národní vlády a větší úspěšností malých stran v těchto volbách [Reif, Schmitt 1980; Oppenheim et al. 1996; Schmitt 2005].

Politická struktura EU je kombinací dvou různých způsobů politického zastoupení evropských voličů. První, nepřímý, neboli mezivládní způsob, spojuje občany s veřejnou politikou na evropské úrovni prostřednictvím národních vlád zvolených ve volbách prvního řádu [Reif, Schmitt 1980; Schmitt 2005], například skrze Radu ministrů. Druhý, přímý způsob, představuje přímé volby do EP, jež se konají ve všech členských státech EU [Thomassen, Schmitt 2004; Marsh, Norris 1997]. Jak ukazují Thomassen a Schmitt [1997], lze strukturu politického zastoupení v EU nejlépe popsat jako kombinaci konfederálního modelu, podle něhož je základem EU spolupráce mezi suverénními státy, a federálního modelu reprezentace, podle něhož je za občany odpovědná nadnárodní vláda. Budoucí nadnárodní vláda zvolená ve volbách by mohla zjištěný demokratický deficit a nedostatek legitimacy v EU odstranit [Franklin et al. 1996; Franklin, van der Eijk 1996; Marsh, Norris 1997; Rohrschneider 2002]. Přestože politické rozhodování v EU stále ještě ovlivňují nejvíce národní vlády, vliv evropského způsobu politického zastoupení ve srovnání se začátky EU vzrostl. Smlouva z Nice z roku 2003 rozšířila práva EP, jehož vliv by se po ratifikaci evropské ústavy všemi členskými státy ještě dále zvýšil. V současné době EP stále ještě schází nejdůležitější právo, které mají národní parlamenty, a sice možnost vytvořit evropskou vládu. Na druhou stranu však má důležitou kontrolní funkci z hlediska rozpočtu, možnost odmítnout Evropskou komisi jako celek, takže se ve skutečnosti žádný kandidát nemůže stát členem Komise EU proti vůli většiny poslanců EP, a právo vyslovit Komisi nedůvěru. Kromě toho je EP spolu s Evropskou radou odpovědný za vytváření právních předpisů EU. Poslanci EP tudíž mají značný vliv na rozhodování v několika důležitých oblastech politik EU [srov. také Hooghe, Marks 2000; Herz 2001; Wessels 1991; Tsebelis 1994; Steunenbergh 1994; Corbett 1995; Tsebelis, Garrett 2000]. Mnozí Evropané si však nejsou vědomi rozsáhlých pravomocí EU a za nejvlivnější zákonodárce stále považují své národní vlády.

Politické strany a jejich úloha v procesu politické reprezentace v Evropském parlamentu

Se vzrůstajícím vlivem EP v politickém systému EU se zvyšuje význam přímého způsobu reprezentace prostřednictvím EP. V modelu politické reprezentace založeném na delegátech, neboli v modelu vlády odpovědných stran, se proces politické reprezentace považuje za účinný, pokud zástupci reagují na priority voličů a jsou-li preference voličů propojeny s veřejnou politikou vlády [Luttberg 1974; Thomassen 1994b]. Ve většině reprezentativních demokracií hrají při transformaci veřejných problémů do veřejných politik a při přenosu politických preferencí voličů v politickém systému nejdůležitější roli politické strany. Protože se o politice EU rozhoduje na dvou úrovních, mohou občané hlasovat podle svých preferencí týkajících se EU a dalších politických

otázek nejen v národních volbách prvního řádu, nýbrž také v evropských volbách druhého řádu. V obou těchto volbách se o přízeň voličů ucházejí politické strany, které tak teoreticky mohou „přenášet“ volební preference občanů v politickém procesu. Hovoří však strany a občané o stejných věcech?

Volební programy jsou jedním z nejdůležitějších zdrojů informací, na jejichž základě můžeme zjistit, jak blízké si ve skutečnosti jsou zájmy stran a voličů. Před každými volbami zveřejňují strany své volební programy, kde poskytují přehled svých politických plánů na příští volební období. Volební programy nejsou pro členy těchto stran, kteří se stanou poslanci, závazné, přesto se obecně považují za dokumenty, které nejlépe symbolizují kolektivní vůli a politické plány stran poté, co byla na stranických sjezdech projednána každá jednotlivá věta těchto programů [Budge 1987]. Očekává se, že strany do svých volebních programů zapracovávají aktuální témata a kromě toho se při každých volbách opakovaně snaží přesvědčit své loajální voliče tím, že zdůrazňují otázky, které jsou pro ně důležité [Klingemann 1987]. Podle teorie významnosti politických témat (*saliency theory*) se u většiny problémů v politickém světě nejedná o otázku postoje, jak předpokládají prostorové modely, ale o záležitost vazby strany k tématu. Vhodným příkladem je nezaměstnanost a ochrana životního prostředí: každý chce totéž, i když může mít rozdílný názor na to, která ze stran toho, co si přeje, dosáhne nejpravděpodobněji [Stokes 1992]. Strany nereagují na valenční problémy tím, že by diskutovaly o kladných a záporných stránkách různých politik, ale tím, že tato témata vyzdvihnou ve svých volebních programech a při veřejných vystoupeních. Strany tak své programy vytvářejí selektivním zdůrazněním některých otázek a snaží se přitom potvrdit svou schopnost tyto problémy řešit [Budge, Farlie 1977; Budge 2001; Budge et al. 2001].

Zajímají se však voliči o volební programy stran a čtou je vůbec? Je zcela zřejmé, že většina voličů volební programy stran nepročítá slovo od slova, nicméně nejprominentnější témata a hlavní politické plány různých stran se k voličům dostávají prostřednictvím televize, novin, rádia a internetu, a formují tak jejich názory [McCombs, Shaw 1972; Schönbach, Semetko 1992; Budge 2001]. Politici a strany pozornosti médií strategicky využívají, aby kampaň a veřejnou debatu zaměřili na otázky, které jsou pro ně důležité. Hlavní body volebních programů jsou navíc často ve zhuštěné verzi prezentovány a diskutovány v nejdůležitějších politických denících nebo se jim dostává pozornosti jinde. V politických talk-show a debatách se konkurující si politici zmiňují také o vlastních programových prohlášeních a volebních programech jiných stran. Hlavní body těchto programů se tak k voličům dostávají různými způsoby. Účinné politické reprezentace voličských preferencí v tomto procesu však lze dosáhnout, pouze pokud mají otázky diskutované ve volbách skutečný vliv na hlasování voličů, protože voličské preference lze odvodit jen podle konečné volby stran. O voličích se předpokládá, že svůj hlas odevzdají straně, jež má podle nich největší schopnost vyřešit otázky, které jsou pro ně důležité. Proto mají skutečný vliv na rozhodování voličů u voleb pouze důležité otázky [Butler, Stokes 1974]. Pro proces politické reprezentace a schopnost politických stran reagovat na evropské úrovni je velmi důležité jednak to, aby se strany věnovaly otázkám, kterým přiřkládají význam, a jednak aby se o evropské záležitosti zajímaly jak strany, tak i voliči, čímž by se o evropských volbách nerozhodovalo pouze na úrovni národní politiky.

Která témata však lze považovat za „evropská“? Existují dva druhy témat, přičemž jeden má k Evropě jasný, přímý vztah, například otázka evropské integrace, zatímco ostatní otázky se „Evropy“ týkají jen okrajově, například otázka zaměstnanosti. Obě tyto problematiky jsou však

přesto potenciálně evropskými tématy, protože politická působnost EU má vliv na obě tyto oblasti. Evropská témata proto mohou zahrnovat otázky z nejrůznějších oblastí politiky [Schmitt, Thomassen 2000; Hooghe, Marks 2000].

Dosavadní studie ukazují, že národní politika hraje v evropských volebních kampaních hlavní úlohu [viz kapitoly týkající se různých zemí v publikaci van der Eijka a Franklina 1996c]. Bez ohledu na toto silné zaměření na národní scénu má většina občanů EU schopnost rozlišovat mezi různými úrovněmi řízení EU a tendenci dávat při řešení otázek jasně přednost takové úrovni, která je pro ně důležitá [Schmitt, Scheuer 1996; De Winter, Swyngedouw 1999]. Pro proces politické reprezentace v EU je důležitý význam různých témat. Strany reagují na potřeby a obavy občanů, pouze pokud se zabývají otázkami, které považují za důležité sami voliči. Naskytá se zároveň otázka, jak významná jsou pro občany evropská témata, protože volební chování voličů ovlivňují pouze důležité otázky. Na tento problém lze nazírat ze dvou rovin: jaký význam mají otázky, které se Evropy dotýkají přímo, a které otázky chtějí občané řešit na evropské úrovni. Tato kapitola se zabývá oběma těmito aspekty a sleduje, která témata jsou důležitá pro strany i pro občany, a porovnává je.

Rozvržení studie a členění kapitoly

V této kapitole chci zjistit a analyzovat, co bylo zájmem stran a občanů ve volbách do EP v roce 1999, s cílem studovat proces politické reprezentace v EU. Výsledky jsou použity k porovnání stran a jejich voličů z hlediska otázek, které jsou pro ně důležité, jinými slovy ke srovnání požadavků a nabídky v kontextu voleb do EP v roce 1999.

Oblasti důležité pro občany z evropských zemí byly stanoveny na základě analýzy údajů z volebního dotazníkového šetření EES 1999, jež se provádělo pomocí reprezentativních telefonických rozhovorů ve všech tehdejších 15 členských státech EU po volbách do EP. Toto rozsáhlé šetření obsahovalo zjišťovací otázky týkající se nejdůležitějších problémů a politické úrovně (evropské, národní, regionální), na níž se řeší nebo mají řešit.² Odpovědi na tyto otázky nejenže pomohly pochopit, o jaké obecné politické otázky mají respondenti zájem, ale poskytly také informace o stupni důležitosti, případně o relativním důrazu, který je na jednotlivá témata a problémy kladen. Výzkumná strategie, kterou jsme zde použili ke zjištění, co občany zajímá, je založena na analýze problémů, které považují respondenti povolebního dotazníkového šetření EES 1999 za nejnaléhavější. Chtěli bychom upozornit na to, že respondenti šetření EES mohli uvést pouze jeden problém. Tento postup má výhodu v tom, že tento „nejdůležitější problém“ lze spojit s informacemi získanými z odpovědí na několik dalších otázek.

Důležitost témat z hlediska stran se zjišťovala na základě analýzy jejich programů. Projekt Euromanifestos financovala Německá nadace pro výzkum (DFG) a provedlo jej Mannheimské centrum pro evropský sociální výzkum (MZES), které je součástí univerzity v Mannheimu. V tomto výzkumném projektu zkušení profesionálové z různých zemí kódovali za použití Systému pro kódování Euromanifestů (Euromanifestos Coding Scheme, EMCS; Wüst a Volkens 2003), který je „evropskou“ variací původního systému Manifestos Research Group [MRG; Volkens 2002], dostupné volební programy nebo jiné podobné volební dokumenty stran soutěžících ve volbách do EP od roku 1979 do roku 2004. Abychom zjistili obsah politických programů a vypra-

covali zjišťovací otázky, zabývali jsme se za použití systému EMCS čtyřmi různými tématy, která mají přímou spojitost s EU: evropskou integrací (například zmínkami týkajícími se dalšího vývoje EU), evropskými institucemi (například zmínkami týkajícími se EP, Rady EU apod.), evropskou politikou obecně a eurem.

Za účelem srovnání otázek důležitých pro politické strany a občany ve volbách v roce 1999 byla pro tento konkrétní rok provedena dodatečná počítačová analýza stranických programů. V závislosti na těchto kategoriích, které se používaly ke kódování odpovědí na otevřenou otázku ohledně „nejdůležitějšího problému“, která byla součástí dotazníkového šetření, byl vytvořen slovník. Pomocí slovníku jsou textové jednotky (*text units*), což mohou být jak samostatná slova, tak i delší výrazy obsažené v programech, přiřazeny ke kódovacím kategoriím, aby bylo pro všechny kategorie možné zjistit, jak velkou část textu dané textové jednotky zabírají. Tímto způsobem lze příslušnému tématu nebo problému přiřadit důležitost, která mu je ve stranickém programu přikládána. Za pomoci počítačového programu jsou nalezeny smysluplné kódy, které jsou součástí použitých slovníků.³ Vytvoření slovníků v nizozemštině, angličtině, vlámsštině, francouzštině, němčině, italštině a švédštině⁴ byla věnována velká pozornost. Vzhledem k metodologickým obtížím při vytváření slovníků v jiných evropských jazycích se analýza, která je předmětem této kapitoly, omezila na Rakousko, Belgie, Francii, Německo, Velkou Británii, Lucembursko, Nizozemsko, Irsko, Itálii a Švédsko. Slovníky pro každý z těchto jazyků se vytvářely současně, aby byla zaručena jejich maximální spolehlivost a srovnatelnost.

Některé národní strany nezveřejnily vlastní programy, nýbrž převzaly programy své stranické federace. Týká se to strany *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) v Německu, *Labour Party* ve Velké Británii, *Parti Socialiste* (PS) ve Francii a *Christen Democratisch Appel* (CDA) v Nizozemsku. Další strany se staly součástí volebních uskupení. Celkem bylo zakódováno a předáno k analýze 84 volebních programů či podobných dokumentů z 11 zemí. Bohužel se nepodařilo získat programová prohlášení některých menších stran. Ve všech zemích jsme však měli k dispozici programy nejsilnějších stran. Do analýzy nemohlo být zahrnuto 11 zvolených stran či nezávislých poslanců, kteří se v roce 1999 dostali do EP, kde obsadili celkem 17 mandátů.⁵

Problémy důležité pro voliče ve volbách do EP v roce 1999

Zdá se, že se občané skoro všech zemí EU shodli na tom, co bylo v roce 1999 nejpálčivějším politickým problémem, totiž otázka zaměstnanosti (viz Tabulku 1). V osmi z deseti zemí, pro něž máme údaje k dispozici, se většina respondentů zmínila o problému, který spadá do této kategorie. V Belgii a Nizozemsku se respondenti zmínili o jiných naléhavých problémech.

Mezi jednotlivými zeměmi však existují podstatné rozdíly. Ve Francii uvedly nezaměstnanost dvě třetiny (68 %) respondentů, zatímco v Irsku pouze 13 %; přestože se v této zemi stále jednalo o nejdůležitější problém. Nezaměstnanost považovali za palčivý problém respondenti ve Francii, Itálii (63 %) a Německu (57 %), naproti tomu mnohem menší důležitost jí byla přikládána v Lucembursku (25 %), Velké Británii (18 %) a Belgii (18 %). Je zajímavé, že tento problém nehrál žádnou roli v Nizozemsku, kde se o nezaměstnanosti zmínila pouze 4 % respondentů. Tyto výsledky potvrzují zjištění Schmitta a Binder [2004], kteří dospěli k závěru, že v roce 1999 byla nejzávažnějším problémem evropských občanů nezaměstnanost. Tato čísla lze navíc potvrdit na základě skutečné míry nezaměstnanosti v ze-

Tabulka 1. Nejduležitější problémy občanů EU v deseti evropských zemích

Belgie (N=463)	Německo (N=974)	Francie (N=945)	Velká Británie (N=861)	Irsko (N=483)	Itálie (N=3563)
problém %	problém %	problém %	problém %	problém %	problém %
bezpečnost potravin 22,8	nezaměstnanost 57,3	nezaměstnanost 67,8	nezaměstnanost 18,4	nezaměstnanost 12,6	nezaměstnanost 63,1
nezaměstnanost 17,7	důchody 6,5	právo a pořádek 7,2	právo a pořádek 9,2	drogová politika 11,7	migrace 6,1
právo a pořádek 14,7	daně 4,7	sociální konflikty 5,2	ekonomika obecně 7,3	válka a mír 11,3	právo a pořádek 5,8
jiné politické téma 6,3	ekonomika obecně 4,3	daně 1,8	zdravotnictví 7,1	násilné konflikty 10,9	ekonomika obecně 5,1
migrace 4	kosovský konflikt 4	migrace 1,8	EU obecně 6,9	zdravotnictví 8,5	kosovský konflikt 3,1
stát a regiony 3,8	jiné politické téma 3,2	vývoj EU 1,7	školství 6,2	ekonomika obecně 7,5	válka a mír 2,6
ekonomika obecně 3,4	nerovnosti a menšiny 2,6	ekonomika obecně 1,5	euro 4,7	bytová politika 4,6	daně 2
daně 3,1	rozpočet a veřejný dluh 2,5	jiné politické téma 1,4	normy a hodnoty 4,2	euro 3,4	zdravotnictví 1,4
nerovnosti a menšiny 3	válka a mír 2,4	politická korupce 1,2	vývoj EU 3	normy a hodnoty 2,9	rozpočet a veřejný dluh 1,3
soudy a soudní rozhodnutí 2,7	sociální konflikty 2	životní prostředí 1	drogová politika 2,8	infrastruktura 2,7	inflace a měna 1
zdravotnictví 2	normy a hodnoty 1,9	normy a hodnoty < 1	válka a mír 2,5	právo a pořádek 2,5	jiné politické téma 1

Tabulka 1. Nejdůležitější problémy občanů EU v deseti evropských zemích

Belgie (N=463)	Německo (N=974)	Francie (N=945)	Velká Británie (N=861)	Irsko (N=483)	Itálie (N=3563)
1,8 životní prostředí	1,2 školenství	< 1 zdravotnictví	2,4 jiné politické téma	1,8 daně	< 1 rozvoj EU
1,7 konflikty mezi stranami a uvnitř stran	1,1 euro	konflikty mezi stranami a uvnitř stran < 1	2 životní prostředí	1,8 politická korupce školství	< 1 životní prostředí infrastruktura
1,7 sociální politika	< 1 životní prostředí	důchody < 1	1,5 inflace a měnová politika	1,8 sociální konflikty	< 1 EU obecně
euro	1,1 euro	euro 0,3	euro 4,7	euro 3,4	euro 0,4
vývoj EU	0,1 vývoj EU	vývoj EU 1,7	vývoj EU 3	vývoj EU 0,8	rozvoj EU 0,9
EU obecně	0,2 EU obecně	EU obecně 0,1	EU obecně 6,9	EU obecně 1,3	EU obecně 0,6
Instituce EU	Instituce EU	Instituce EU	Instituce EU	Instituce EU	Instituce EU
„Evropa“ celkem 0	„Evropa“ celkem 1,4	„Evropa“ celkem 2,1	„Evropa“ celkem 14,6	„Evropa“ celkem 5,5	„Evropa“ celkem 1,9

Tabulka 1. Nejdůležitější problémy občanů EU v deseti evropských zemích

Lucembursko (N=243)	Nizozemsko (N=832)	Rakousko (N=461)	Švédsko (N=412)	Belgie (Vlámsko) (N=246)	Belgie (Valonsko) (N=217)
problém	problém	problém	problém	problém	problém
%	%	%	%	%	%
nezaměst- nanost	16,2	nezaměst- nanost	41,5	bezpečnost potravin	nezaměst- nanost
25,2	49,7	23,1	22,5	22,5	25,5
školství	13,7	zahraniční politika	10,4	právo a pořádek	bezpečnost potravin
21,3	14,1	10,7	6,9	10,7	8,2
daně	infrastruktura	jiné politické téma	ekonomika obecně	jiné politické téma 1	stát a regiony
21,1	7,4	4,7	6,2	0,3	6,6
sociální konflikty	životní prostředí	EU obecně	životní prostředí	nerovnost a menšiny	právo a pořádek
5,3	6,5	4,5	5,9	5,2	5,7
jiné politické téma	veřejná služba	nerovnost a menšiny	školství	migrace	soudy a soud- ní rozhodnutí
4,7	5,4	3,9	4	4,4	3,5
životní prostředí	zemědělství a rybolov	ekonomika obecně	EU obecně	daně	ekonomika obecně
4,6	5,1	2,8	3,9	4,2	konflikty mezi stranami a uvnitř stran
migrace	ekonomika obecně	životní prostředí	daně	ekonomika obecně	migrace
3,1	4,7	2,6	3,9	3,3	3,5
zdravotnictví	nezaměst- nanost	konflikty mezi stranami a uvnitř stran	daně	ekonomika obecně	životní prostředí
3,1	3,9	1,7	3	2,6	2,3
ekonomika obecně	zdravotnictví	daně	euro	zdravotnictví	zdravotnictví
2,5	3,8	1,6	2,3	1,9	2,2
nerovnost a menšiny	nerovnost a menšiny	infrastruktura			
1,8	3,3	1,6			

Tabulka 1. Nejdůležitější problémy občanů EU v deseti evropských zemích

sociální politika	1,1	normy a hodnoty	3,3	euro	1,3	důchody	1	drogová politika	1,8	daně	1,8
daně	1	sociální konflikty	3,1	zemědělství a rybolov	1,2	jiné politické téma	1	infrastruktura	1,7	jiné politické téma	1,8
bezpečnost potravin	< 1	obrana a národní bezpečnost	2,3	kosovský konflikt	1,1	normy a hodnoty	< 1	životní prostředí	1,3	demokracie	1,7
infrastruktura	< 1	sociální politika	2,2	sociální konflikty	1,1	válka a mír	< 1	sociální konflikty	< 1	sociální konflikty	1,6
inflace a měna	< 1	drogová politika	1,7	důchody	1,1	právo a pořádek	< 1	politická ko-rupce, podvody	< 1	sociální politika	< 1
euro		euro	1,2	euro	1,3	euro	2,3	euro		euro	
rozvoj EU	0,5	rozvoj EU	0,6	rozvoj EU	0,5	rozvoj EU		vývoj EU		vývoj EU	
EU obecně		EU obecně	0,8	EU obecně	4,5	EU obecně	3,9	EU obecně		EU obecně	
instituce EU		instituce EU		instituce EU		instituce EU		instituce EU		instituce EU	
„Evropa“ celkem	0,5	„Evropa“ celkem	2,6	„Evropa“ celkem	6,3	„Evropa“ celkem	6,2	„Evropa“ celkem	0	„Evropa“ celkem	0

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 1999.

Poznámka: Data jsou vážena.

mích EU v roce 1999. Podle oficiální tiskové zprávy Eurostatu z června 1999 byla v průběhu měsíce, kdy se konaly volby do EP, nejvyšší míra nezaměstnanosti v souboru analyzovaných zemí hlášena ve Francii (11,2 %) a Německu (9,1 %) a nejnižší v Nizozemsku (3,2 %) a Lucembursku (2,8 %).

Respondenti v Belgii uváděli jako nejdůležitější problém bezpečnost potravin. To bylo pravděpodobně způsobeno obrovským „dioxinovým“ skandálem, který se řešil na evropské úrovni a vyvrcholil před volbami do EP v roce 1999. Přestože se o belgickém dioxinovém skandálu diskutovalo v celé Evropě, otázka bezpečnosti potravin se dostala mezi 15 nejdůležitějších témat pouze v jedné zemi – v Lucembursku. Pokud bychom Belgii rozdělili na dva politické systémy, valonský a vlámský, dostali bychom poněkud odlišné výsledky. Ve Valonsku respondenti zmiňovali nejčastěji nezaměstnanost (26 %) a bezpečnost potravin (23 %), kdežto ve Vlámsku byla na prvním místě bezpečnost potravin (23 %) a nezaměstnanost se zařadila až na třetí místo (11 %).

Migrace se 16 % byla nejvýznamnějším tématem v Nizozemsku. Tato otázka byla také velmi důležitá v Belgii, Francii, Lucembursku a Itálii. Celkové výsledky ukazují, že v každé zemi existovala zvláštní národní kombinace naléhavých problémů s tím, že některá témata byla zmíněna v mnoha zemích. Jaký význam však měly pro evropské občany evropské otázky?

Význam evropských otázek pro občany

Respondenti ve většině evropských zemí nepovažovali evropské problémy za nejnaléhavější. Ve dvou zemích (Belgii a Lucembursku) bylo procento zmínek rovno nebo skoro rovno nule. Ve Francii, Německu a Itálii se mezi 15 nejdůležitějších problémů dostalo alespoň jedno evropské téma, avšak procento respondentů, kteří evropské problémy označili za nejdůležitější, bylo přesto velmi nízké. Zatímco Němci považovali za nejdůležitější evropské téma euro, pro Francouze a Italy měla největší význam evropská integrace. V Nizozemsku se mezi předních 15 problémů nedostalo žádné z evropských témat, celkem se však o nich zmínila 3 % respondentů. Ve čtyřech zbývajících zemích se na evropská témata nahlíželo jako na velmi důležité problémy. Ve Velké Británii byly mezi devíti hlavními tématy tři evropské otázky – na pátém místě politika EU obecně, na sedmém místě euro a na devátém místě evropská integrace, které společně tvořily 15 % odpovědí, což bylo největší procento ze všech zemí. Na dalším místě se umístilo Rakousko, Švédsko a Irsko se 6 % respondentů v každé z těchto zemí, kteří se o evropském tématu zmínili. V Rakousku a Švédsku byla politika EU obecně důležitější než euro, zatímco v Irsku tomu bylo naopak.

Proč považovali občané těchto zemí, zejména Velké Británie, evropská témata za mnohem důležitější problémy než občané jiných zemí? Podrobná odpověď na tuto otázku přesahuje rámec našeho příspěvku, jedno z možných vysvětlení však hovoří o tom, že tyto země se tradičně stavějí k dalšímu vývoji EU (kterou považují za evropský „superstát“) velmi skepticky, a jsou proto mnohem více znepokojeny otázkami, které se k ní vztahují. Rakousko a Švédsko se k EU připojily až v roce 1995. Ve Švédsku občané odmítli zavedení eura v referendu v roce 2003. Ve Velké Británii bylo plánované referendum o zavedení eura odloženo, protože se labouristická vláda obávala, že je občané odmítnou. Kromě toho se Velká Británie a Irsko nepřipojily k Schengenské dohodě, na základě níž došlo ke zrušení hraničních kontrol mezi členskými státy EU. Zdá se, že mnoho lidí ve Velké Británii přijímá členství v EU jako nutné zlo a podporují euroskeptické stra-

ny jako United Kingdom Independence Party (UKIP), která v roce 1999 získala 7 % hlasů [Franklin, Curtice 1996; Marsh 1996]. Je zajímavé, že na otázku na jejich postoj ke sjednocení Evropy, položenou v povolebním dotazníkovém šetření EES 1999, se více než 50 % respondentů ve Velké Británii (65 %), Irsku (51 %), Švédsku (59 %) a Rakousku (59 %) přiklánílo k odpovědi, že integrace EU už zašla příliš daleko, zatímco například v Německu sdílelo tento názor pouze 39 % respondentů.

Na základě těchto výsledků lze učinit dva předběžné závěry. Zaprvé, v roce 1999 se evropští občané ve většině zemí ze sledovaného vzorku o evropské záležitosti – jako je další ústavní vývoj EU – v podstatě nezajímali. Důležitější pro ně byly otázky, které mají přímý dopad na jejich každodenní život, jako například nezaměstnanost. Zadruhé, občané nejvíce znepokojeni dalším vývojem EU žili v zemích, které se k EU a jejímu rostoucímu vlivu na národní legislativu a suverenitu vyjadřují tradičně skepticky. Zdá se tedy, že politizace a vzrůstající význam Evropy spolu velmi úzce souvisejí.

Poté, co jsme stanovili nejzávažnější problémy respondentů v těchto deseti zemích, je nutno zjistit, jaká úroveň vlády je podle evropských občanů k řešení těchto problémů nevhodnější. Tato analýza může vrhnout světlo na to, jak vnímají občané úlohu EU a EP a jaká by podle nich tato role měla být.

Které problémy považují občané za evropské?

EU je v Evropě významným hráčem: téměř polovina legislativních aktů v evropském víceúrovňovém politickém systému dnes vzniká na základě podnětu z EU, která pokrývá velké množství různých oblastí politik [Hooghe, Marks 2000]. Přesto si většina občanů Evropy tento značný vliv neuvědomuje. Zatímco ve Švédsku se domnívalo, že jejich nejdůležitější problémy jsou řešeny na evropské úrovni, pouze 16 % občanů, v jediné zemi, a to v Rakousku, měla více než polovina respondentů za to, že EU má větší vliv než národní stát. Uvažujeme-li o všech zemích společně, byla nepatrná většina (51 %) přesvědčena, že se jejich problémy řeší na národní úrovni, zatímco ani ne třetina respondentů průzkumu si myslela, že na jejich záležitosti má větší vliv EU. Výsledky proto ukazují, že většina občanů sledovaných evropských zemí buď nebyla informována o skutečné legislativní pravomoci EU, nebo tuto skutečnost jednoduše ignorovala.

Podíváme-li se na preferovanou úroveň vlády, výsledky ukazují, že skoro ve všech zemích si respondenti ve srovnání se stávajícím stavem, jak jej vnímali, přáli zvýšit evropské a snížit národní kompetence. Neplatí to však pro Irsko a Lucembursko. Rozdíl mezi vnímanou a preferovanou úrovní evropské angažovanosti byl největší v Nizozemsku (28 % až 48 %) a Francii (22 % až 37 %) a nejmenší v Rakousku (42 % až 45 %) a Velké Británii (23 % až 25 %). V Nizozemsku a Rakousku si téměř každý druhý respondent přál, aby se jeho problém řešil na evropské úrovni, zatímco ve Velké Británii, Irsku (23 %) a Švédsku (20 %) bylo toto procento mnohem nižší. Je pozoruhodné, že tři poslední země se zařadily také mezi státy, pro něž měla evropská témata největší význam. V těchto zemích tedy mnoho respondentů považovalo některé z evropských témat za svůj nejdůležitější problém, nechtěli však EU poskytnout pravomoci k jejich řešení. Naproti tomu většina občanů v těchto zemích dávala přednost národnímu státu, který pro ně představoval nejvhodnější úroveň pro řešení jejich problémů.

Žádali respondenti, aby se některé zvláštní otázky řešily na evropské úrovni? Opět můžeme říci, že rozdíly mezi jednotlivými zeměmi byly v tomto ohledu překvapivé. Zatímco němečtí občané se domnívali, že devět z patnácti nejdůležitějších témat by se mělo řešit na evropské úrovni, v Irsku se to týkalo pouze jedné z patnácti nejdůležitějších otázek. Kromě toho se zdá, že otázky nadnárodního charakteru by se podle názorů občanů téměř ve všech zemích měly řešit na evropské úrovni. Mezi tyto otázky se řadí kosovský konflikt a otázka války a míru obecně, bezpečnost potravin, životní prostředí, drogová politika, evropská integrace a politika EU obecně. Naproti tomu se podle nich nabízejí národní nebo dokonce regionální orgány jako vhodnější úroveň k řešení těchto otázek: školství, daní, zdravotnictví, sociálního systému, důchodů, společenských norem a hodnot a nezaměstnanosti. Tato témata byla tedy považována za problematiku domácí politiky. Výsledky získané pro jednotlivé země lze podpořit výsledky kumulovaných dat pro všech deset zemí (Tabulka 2). Z nich je patrné, že většina evropských občanů zastávala názor, že EU by se měla zabývat pouze problémy, které jasně přesahují hranice jednotlivých států.

V některých z příslušných oblastí politiky EU už pravomoci získala. Například vytvoření Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP) umožněné ratifikací Maastrichtské smlouvy o EU v roce 1993 a Amsterodamské smlouvy v roce 1999 dalo EU pravomoci řešit takové problémy, jako byl kosovský konflikt nebo otázka války a míru obecně. Dalším nadnárodním tématem je politika životního prostředí, tedy oblast, v níž má EP a Rada ministrů stejnou legislativní pravomoc. Tyto dva orgány vytvářejí závazky, jimiž se musejí řídit členské státy, které jsou povinny tato rozhodnutí transponovat do vnitrostátního práva. Zdá se tedy, že v některých oblastech politiky se kompetence EU a řešení, kterým dává přednost většina občanů, shodují poměrně dobře, zatímco v jiných oblastech jsou pravomoci EU v porovnání s očekáváními občanů pozadu.

Programové body politických stran pro volby do EU v roce 1999

Která témata zdůrazňovaly konkurující si strany ve svých programech pro volby do EP v roce 1999? Výsledky pro jednotlivé země poskytují na tuto otázku jasnou odpověď (Tabulka 3). Ve všech deseti zemích strany většinou kladly důraz na témata, která mají přímý vztah k EU. Jedna čtvrtina až jedna třetina obsahu volebních programů politických stran ve všech zemích byla věnována otázkám spojeným s evropskou integrací, institucemi EU a politikou EU obecně, zatímco euro se mezi deset nejdůležitějších témat nedostalo ani v jedné zemi. Mezi další témata zdůrazňovaná téměř ve všech zemích se řadí otázky související se stranickými konflikty, životním prostředím, ekonomikou obecně, vztahem mezi státem a regiony a otázkou demokracie. Programy politických stran se tedy zabývaly velmi podrobně dvěma otázkami, na něž kladli v souvislosti s EU důraz občané, a to životním prostředím a ekonomikou obecně. To však neplatí pro evropský problém, který občané považovali za nejdůležitější, tedy kosovský konflikt (Tabulka 2). Nezaměstnaností, která trápila občany EU nejvíc, se poněkud hlouběji zabývaly volební programy pouze ve čtyřech zemích (ve Francii, v Rakousku, ve Švédsku a v Lucembursku).

Tabulka 2. Nejdůležitější problémy a preferovaná úroveň jejich řešení z hlediska občanů v deseti sledovaných evropských zemích

Problém	Evropská (%)	Národní (%)	Regionální (%)	N
Kosovský konflikt	86	12	2	90
Bezpečnost potravin	57	38	5	315
Válka a mír	57	38	5	153
Životní prostředí	53	26	21	188
Politika EU obecně	48	36	16	118
Nerovnost a menšiny	40	45	15	136
Sociální konflikty	38	43	20	154
Drogová politika	36	33	31	139
Euro	34	47	19	100
Nezaměstnanost	34	41	25	2646
Zahraniční politika	33	54	13	118
Daně	32	56	12	179
Integrace EU	30	55	14	56
Násilné konflikty	29	52	19	90
Právo a pořádek	29	46	24	483
Daně	28	58	14	213
Školství	22	51	27	236
Státní služba a byrokracie	22	66	12	67
Sociální politika	19	62	20	130
Zdravotnictví	10	54	37	254

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 1999.

Poznámka: Data jsou vážena.

Srovnání priorit uvedených ve volebních programech a priorit občanů, z nichž si mnozí přejí, aby se problémy, které považují za důležité, řešily na evropské úrovni, ukazuje poměrně malou shodu. Jak bylo uvedeno výše, evropská témata hrála důležitější roli v případě voličů ve Velké Británii, Švédsku a v Rakousku. Mezi nejvýznamnější problémy v Belgii se řadí otázka bezpečnosti potravin, v Irsku otázka války a míru, v Nizozemsku přistěhovalectví a ve všech ostatních zemích nezaměstnanost. Těmto tématům bylo v programech stran vyhrazeno jen velmi málo místa.

Úloha politických skupin a jejich programy

Většina stran v EP je organizována na základě svého ideologického zaměření do celoevropských federací, respektive stranických skupin. V roce 1999 bylo takových federací stran pět: Strana evropských socialistů (PES), Evropská lidová strana (EPP), Evropská liberální, demokratická a reformní strana (ELDR), Evropský svaz stran zelených (Greens) a Demokratická strana národů Evropy – Evropská svobodná aliance (DPPE-EFA) [Corbett et al. 2000]. První čtyři federace uveřejnily své vlastní volební programy před volbami do EP v roce 1999. Některé z národních stran patřících do těchto federací tento dokument přijaly za svůj hlavní volební program.

Stranické federace se v EP prezentují jako stranické skupiny (poslanecké kluby). Vzorce hlasování v EP lze velmi dobře demonstrovat na základě disciplíny a soudržnosti těchto stranických skupin [Thomassen 1994b; Thomassen, Schmitt 1997; Faas 2003]. EP zvolený ve volbách v roce 1999 se skládal celkem z osmi stranických skupin: skupiny Evropských socialistů (PES), skupiny Křesťanských a evropských demokratů (EPP), skupiny Evropských liberálních demokratů (ELDR), skupiny Zelených a Evropské svobodné aliance (Zelení-EFA), skupiny Evropské sjednocené levice / severské zelené levice (GUEN/NGL), skupiny Evropa národů (UEN), skupiny Demokracií a odlišností (EDD) a skupiny, která byla vytvořena spíše z technických důvodů – skupiny nezávislých poslanců (TDI)⁶ [Corbett et al. 2000].

Politické zájmy těchto politických skupin jsme zrekonstruovali na základě kombinace jejich programů ve volbách do EP, které jsme vážili procentem zástupců každé ze stran ve skupině. Přes svou neúplnost se programy vztahují na 75 % poslanců EP mezi rokem 1999 a 2004, a mohou nám proto poskytnout poměrně dokonalý obrázek politických zájmů stran.

Pokud jde o politické zájmy stranických skupin, zjistili jsme mezi nimi v oblasti evropských témat jen nepatrné rozdíly (Tabulka 4). Konzervativní skupina EPP se poněkud více zajímala o politiku EU obecně a skupina UEN věnovala ve srovnání s ostatními skupinami mnohem více pozornosti integraci a institucím EU. Průměrně vyčlenily všechny skupiny přibližně jednu třetinu svých programů tématům spojeným s EU. Skupina PES kladla větší důraz na nezaměstnanost, menšiny, sociální konflikty a ekonomiku obecně, zatímco pro skupinu Zelení-EFA byla důležitá otázka demokracie a životního prostředí, což by mohlo odrážet určitá očekávání spojená s politikou „zelených“. V programech skupiny Zelení-EFA je životní prostředí ze všech problémů EU nejdůležitější. Zatímco skupina ELDR ve svých programech vyhradila ve srovnání se svými konkurenty větší prostor školství, právu a pořádku, skupina GUE/NGL skládající se z levicových a komunistických stran kladla důraz na problematiku menšin, otázku války a míru a sociální politiku. Naproti tomu skupina TDI, která zahrnovala stranu *Lega Nord* (LN), *Vlaams Blok* (VB) a *Front National* (FN), se více věnovala otázkám vztahu mezi státem a regiony a otázce národní a evropské bezpečnosti. Skupina EDD/EDU zase zdůrazňovala kulturní a zemědělské otázky.

Z toho plyne, že se skupiny, které byly v roce 1999 v EP, zaměřily především na evropské otázky, ovšem každá z nich kladla důraz na jinou oblast. Stranické skupiny věnovaly ve svých programech značnou pozornost myšlence EU a obvykle se nezabývaly svými specifickými otázkami tak intenzivně, jak by se dalo očekávat a jak tomu bylo v případě životního prostředí u skupiny Zelení-EFA nebo v případě sociální politiky u skupiny GUE/NGL, či v případě nezaměstnanosti a sociálních konfliktů u skupiny PES. Všechna tato témata se s ohledem na frekvenci, s jakou byla zmiňována v programech, zařadila až za EU.

1. Agendy stran a voličů ve volbách do Evropského parlamentu v roce 1999

Tabulka 3. Nejdůležitější témata z volebních programů stran, které se účastnily voleb v těchto deseti zemích v roce 1999 (sloupcová procenta)

Belgie	Německo	Francie	Velká Británie	Irsko	Itálie	Lucembursko	Nizozemsko	Rakousko	Švédsko
11 stran EU obecně (17) instituce EU (10)	7 stran EU obecně (17) integrace EU (10)	11 stran EU obecně (17) integrace EU (8)	9 stran EU obecně (15) instituce EU (8)	5 stran EU obecně (15) konflikty mezi stranami a uvnitř stran (10)	13 stran EU obecně (15) integrace EU (7)	4 strany EU obecně (20) integrace EU (9)	7 stran EU obecně (18) integrace EU (10)	5 stran EU obecně (15) konflikty mezi stranami a uvnitř stran (8)	7 stran EU obecně (20) integrace EU (10)
integrace EU (8)	instituce EU (6)	instituce EU (6)	stát a regiony (7)	instituce EU (8)	konflikty mezi stranami a uvnitř stran (6)	instituce EU (8)	instituce EU (9)	instituce EU (7)	životní prostředí (8)
stát a regiony (5)	stát a regiony (5)	konflikty mezi stranami a uvnitř stran (6)	konflikty mezi stranami a uvnitř stran (7)	integrace EU (6)	ekonomika obecně (6)	stát a regiony (6)	životní prostředí (5)	integrace EU (7)	instituce EU (5)
demokracie (4)	ekonomika obecně (5)	sociální politika (4)	integrace EU (5)	ekonomika obecně (4)	instituce EU (5)	zahraniční politika (6)	ekonomika obecně (4)	ekonomika obecně (5)	stát a regiony (4)
životní prostředí (4)	životní prostředí (4)	stát a regiony (4)	ekonomika obecně (5)	zahraniční politika (4)	stát a regiony (5)	nerovnost a menšiny (5)	konflikty mezi stranami a uvnitř stran (4)	demokracie (4)	demokracie (3)
sociální politika (4)	konflikty mezi stranami a uvnitř stran (4)	nerovnost a menšiny (4)	životní prostředí (4)	nerovnost a menšiny (4)	sociální politika (5)	konflikty mezi stranami a uvnitř stran (5)	sociální politika (4)	nezaměstnanost (3)	zahraniční politika (3)
ekonomika obecně (4)	nerovnost a menšiny (3)	životní prostředí (3)	násilné konflikty (3)	životní prostředí (4)	nerovnost a menšiny (4)	ekonomika obecně (4)	demokracie (4)	zemědělství (3)	válka a mír (3)
konflikty mezi stranami a uvnitř stran (3)	politika volné soutěže (3)	ekonomika obecně (3)	nerovnost a menšiny (3)	národní a evropská bezpečnost (3)	demokracie (3)	demokracie (4)	zahraniční politika (3)	sociální politika (3)	nezaměstnanost (3)
zahraniční politika (2)	demokracie (3)	nezaměstnanost (3)	infrastruktura (3)	stát a regiony (3)	kulturní politika (3)	nezaměstnanost (3)	politika hospodářské soutěže (3)	národní a evropská bezpečnost (3)	konflikty mezi stranami a uvnitř stran (3)

Zdroj: Euromanifesto Project 1999.

Voliči politických skupin

Mezi voliči skupiny EDD představovala evropská témata téměř jednu pětinu všech odpovědí na otázku, co považují za nejdůležitější problém, což bylo nejvyšší procento ve všech skupinách voličů (Tabulka 5). Podle ostatních voličů zúčastněných v tomto šetření nehrály otázky spojené s EU a eurem významnou úlohu. Nezaměstnanost, kterou zmínilo průměrně 38 % všech voličů, byla stále považována za nejdůležitější problém. Voliči konzervativní skupiny EPP měli největší obavy o bezpečnost potravin a důchody, zatímco voliči liberálních demokratů považovali za velmi důležité přistěhovalectví, právo a pořádek a problematiku školství. Jak bylo vysvětleno, následně uvedená témata se zdůrazňovala také v programech skupiny ELDR, takže v tomto případě byla mezi tím, co zajímá občany a stranu, určitá shoda. Podobně se voliči „zelených“, stejně jako jejich strany, zajímali především o otázku životního prostředí, zatímco voliči levicové skupiny GUEN/NGL uváděli poměrně často sociální konflikty, Kosovo a otázku války a míru obecně. Naproti tomu pro voliče skupiny TDI bylo nejdůležitější právo a pořádek, tedy otázka, které se jejich politická skupina příliš nevěnuje. Z toho plyne, že shoda v názorech mezi voliči a politickými stranami zdaleka nebyla ideální a mezi jednotlivými skupinami se lišila.

Závěr

Jak vyplývá z analýzy dostupných údajů o programech pro volby do EP a dat získaných v dotazníkovém šetření po volbách do EP v roce 1999, v deseti hodnocených zemích nelze vysledovat přílišnou shodu mezi tím, co zajímá strany, a tím, co je důležité pro voliče. Výsledky této analýzy ukazují, že strany (a stranické skupiny) ve všech zemích si ve svých volebních programech k volbám do EP v roce 1999 všimaly především ústavních otázek rozvoje EU, zatímco o ostatních otázkách se diskutovalo mnohem méně. Na druhé straně většina občanů v těchto zemích prokázala více zájmu o řešení prozaičtějších problémů každodenní evropské politiky, jako je (ne)zaměstnanost, kosovský konflikt, bezpečnost potravin nebo ochrana životního prostředí. Jistou shodu mezi zájmem o tyto otázky jsme zjistili pouze při analýze témat, jež nesouvisejí s evropskými otázkami. Kromě toho se zdá, že v průměru si většina občanů Evropy není vědoma mimořádných pravomocí, jež má EU v mnoha oblastech, které jsou pro ně důležité. Většina se domnívala, že se jejich nejvážnější problém řeší na úrovni státu. Mnoho lidí však připisovalo EU odpovědnost za některé zjevně nadnárodní otázky, což lze interpretovat jako výsledek povzbudivý pro EU. Přesto otázky spojené s EU považovali občané za důležité pouze v několika zemích, zejména ve Velké Británii.

Co naznačují tyto výsledky s ohledem na proces politické reprezentace ve volbách do EP? Srovnání témat zájmu voličů a stran ukazuje, že přestože se strany o otázky, které jsou důležité z hlediska jejich voličů, zajímaly, soustředily se převážně na jiná témata. Proto lze hlasování voličů ve volbách jen stěží interpretovat jako osvícené hodnocení politiky stran, založené na otázkách zdůrazněných v programech pro volby do EP.

Jakou však máme alternativu? Strany účastníci se voleb do EP, které se ve svých programech o EU nezmiňují ani slovem, protože to většinu voličů nezajímá? Strany nejenže reagují na preference a tíživé otázky voličů, ale jsou důležité také proto, že voličům nastiňují nové problémy. To

Tabulka 4. Politické skupiny ve volbách do EP v roce 1999 a obsah jejich volebního programu pro tyto volby (sloupcová procenta)

	EP	PES	ELDR	Zelení-EFA	GUEN/INGL	EDD	UEN	TDI	Nečlen	Průměr
EU obecně	20	18	16	16	16	18	15	15	6	15
Integrace EU	8	8	8	8	7	8	10	8	5	8
Instituce EU	7	5	8	7	5	8	11	6	9	7
Konflikt stran	6	5	4	3	6	9	3	3	15	6
Stát a regiony	5	3	4	5	4	4	4	8	2	4
Ekonomika obecně	4	8	4	4	4	2	5	3	2	4
Životní prostředí	2	4	5	8	3	4	1	1	1	3
Nerovnost a menšiny	2	5	3	3	5	3	3	2	1	3
Zemědělství	2	2	1	2	1	5	2	2	10	3
Demokracie	3	4	3	4	4	3	3	2		3
Sociální politika	3	3	3	3	4		2	3	3	3
Nezaměstnanost	2	5	2	2	3	1	3	2	3	3
Rozpočet a dluh	2	2	2	2	3	2	3	2	3	2
Euro	1	2	1	1	2	2	2	1	7	2
Hospodářská soutěž	3	2	2	2	3	1	1	4		2
Obchod	1	1	2	2	1	2	3	2	1	2
Kultura	2	3	1	1	1	5	1	2		2
Obrana	1	1	1	1	1	2	3	3	1	2
Školství	2	2	3	2	1		2	3		2
Infrastruktura	1	1	2	2	1	5	2	2		2
Státní služba	1		1	1	1	3	1	2	6	2
Právo a pořádek	1	1	3	1	1		1	1	2	1
Válka a mír	2	1	2	2	3	1	2	1		1
Migrace	1	1	2	2	2	2	2	1	1	1
Evropa – celkem	36	33	33	32	32	36	38	30	27	30
Ekonomika – celkem	9	15	8	8	10	4	9	9	5	9

Zdroj: Euromanifesto Project. Tabulka zahrnuje členy stranických skupin pouze z deseti zemí. Procentuální zastoupení stran ve stranických skupinách je váženo na základě počtu mandátů stran v EP v období. Nejvyšší hodnota procenta v řádku je zvýrazněna tučně.

Tabulka 5. Nejdůležitější problémy, které by se měly řešit na evropské úrovni, dle voličů evropských stranických skupin v roce 1999 (sloupcová procenta)

Nejdůležitější problém	EPP (N = 381)	PES (N = 378)	ELDR (N = 167)	Zelení-EFA (N = 166)	GUE/NGL (N = 46)	EDD (N = 13)	UEN (N = 68)	TDI (N = 45)	Nečlen (N = 25)	Průměr
Nezaměstnanost	40	42	35	27	49	18	40	33	56	38
Ekonomika obecně	5	3	2	6	4		9	14	22	7
Právo a pořádek	2	3	11	11		7	2	20	6	
Životní prostředí	1	4	6	16	6	7	1	1	1	6
Bezpečnost potravin	17	10	10	6						5
Válka a mír	3	3	2	2	5		15	3		4
Sociální konflikty	1	3	2	4	12	7				3
Nerovnost a menšiny	3	2	1	5				5	11	3
Kosovo	3	3	3	4	8		1	5		3
Přístěhovalectví	5	1	5	1	2		3	3		2
Veřejná služba		1	1			14		1		2
Školství	3	3	5	2			2			2
Drogová politika		1	1				9	4		2
Důchody	6	5	5							2
Euro	1	1	1		3	11	3	1		2
EU obecně	2	2	1			6		1		1
Integrace EU	1		1		1		1	2		1
Hosp. soutěž					5					1
Zemědělství	1	1	2	3	1					1
Evropa – celkem	4	3	3		4	17	4	4		4

Zdroj: Euromanifesto Project. Tabulka zahrnuje voliče stranických skupin pouze z deseti zemí. Údaje jsou váženy. Nejvyšší hodnota procenta v řádku je zvýrazněna tučně.

může být případ programů pro volby do EP. Konkuruující si strany mohou zdůrazňovat evropské problémy ve snaze získat pro sebe nosné téma, přičemž doufají, že se o řešení těchto problémů začnou zajímat nejdříve média a potom i občané. Jak prokázala řada studií [např. Brettschneider, Rettich 2005], při volbách do EP v roce 1999 k tomu však nedošlo. Hromadné sdělovací prostředky se zaměřily především na národní politiku a národní problémy, a občané tak z těchto zdrojů mnoho informací o evropských otázkách neobdrželi. Na základě získaných výsledků můžeme říci, že nejdůležitějším úkolem při zlepšování kvality politického zastupování v EU je přimět voliče k tomu, aby se začali zajímat o vývoj v Evropě. To je jediný způsob, jak je možné odstranit rozpor mezi tím, co zajímá občany, a otázkami, kterými se zabývají strany.

Poznámky:

- ¹ Chtěl bych poděkovat Hermannu Schmittovi, Andreasi M. Wüstovi, Paulu M. Lovelessovi, Tanje Binder, Gáboru Tókovi a Ágnes Bátorovi a také skupině, která se zabývá zkoumáním voleb do EP, za velmi užitečné připomínky k této studii. Pozměněná verze tohoto článku byla prezentována na výročním setkání pracovní skupiny „Wahlen und Politische Einstellungen“ Německé asociace pro politologii (DVPW) v Mannheimu, které se konalo ve dnech 9.–10. 6. 2005.
- ² Otázky, které byly součástí vzorové anglické verze dotazníku použitého ve studii EES 1999:
Co považujete za nejdůležitější problémy, které se musejí řešit ve vaší zemi? Existují zde ještě nějaké další problémy? *Jestliže respondent uvedl více než jeden problém:* Který z těch problémů, které jste jmenoval/a, považujete za nejdůležitější?
Řeší se v současné době nejdůležitější problém především na regionální, národní nebo evropské úrovni? Myslíte si, že by se měl nejdůležitější problém řešit na: regionální, národní nebo evropské úrovni?
- ³ K tomto účelu byl použit program TEXTPACK, který vyvinulo Středisko pro průzkumy, metodologii a analýzy (ZUMA) v Mannheimu.
- ⁴ Chtěl bych vyjádřit poděkování Tanje Binder (Wissenschaftszentrum Berlin) za její mimořádný přínos k práci na slovnících.
- ⁵ Strany, jež získaly mandáty v EP v roce 1999, které nemohly být zahrnuty do analýzy: Itálie: Patto Segni (3), Federazion del Verdi (2), Socialisti Democratici (2), Udeur (1), Rinnovamento Italiano – Dini (1), Movimento Sociale Tricolore (1), Pensionati (1) and CDU (2); Irsko: Independents (2); Velká Británie: Scottish National Party (2).
- ⁶ Skupina TDI ztratila statut politické skupiny v říjnu 2001.

2. Strany ve volbách do Evropského parlamentu: problémy, jejich zařazení, Evropská unie a otázka nabídky a poptávky¹

Andreas M. Wüst

Obecně považují strany, voliči a hromadné sdělovací prostředky volby do Evropského parlamentu (EP) za málo důležité ze dvou hlavních důvodů. Zaprvé je Evropský parlament, jehož kompetence jsou již tradičně omezeny, vedle Rady EU pouze jedním ze dvou legislativních orgánů politického systému Evropské unie (EU). Zadruhé, poslanci EP neformují žádnou evropskou vládu, která by vzešla z voleb do EP. V důsledku toho se strany a média v kampaních pro volby do EP angažují jen velmi opatrně: k evropským volbám se stavějí spíše jako k národním volbám druhého řádu, tj. z hlediska příslušné národní vlády jako ke „zkušebním volbám“ [Reif, Schmitt 1980].

Přestože Evropskému parlamentu chybějí některé z parlamentních funkcí [zejména výběr a formování vlády; Beyme 1999: 42f], jedním z jeho základních úkolů je zastupovat evropské občany. Na evropské, stejně jako na státní i na nižších politických úrovních, je parlamentní reprezentace založena na politických stranách, jejichž úlohou je zdůrazňovat, diskutovat a zaujímat postoje k jednotlivým otázkám a záležitostem, o které se lidé ve volebních kampaních zajímají [Thomassen 2002: 16f]. Na rozdíl od národních voleb (voleb prvního řádu) nestačí, aby strany o otázkách debatovaly z úzké národní perspektivy. Musejí také poskytovat vodítko, jakým způsobem má Evropská unie řešit otázky, které každá ze stran zastupuje. Kromě národních otázek je nutno řešit také nejdůležitější evropské a nadnárodní problémy.

Často se uvádí, že strany nejsou schopny pomoci evropskému voliči při smysluplném rozhodování ve volební místnosti. Eijk a Franklin [1996c: 6] jsou zastánci převládajícího názoru: „Je pravdou, že kandidáti a strany zřídka prezentují veřejné politiky, které by se lišily ve vztahu k Evropě, a často nepředkládají žádné veřejné politiky, které by měly význam z hlediska evropských záležitostí.“ Pokud by to byla pravda a poslanci EP by se zaměřili pouze na své vlastní zájmy [Steunenberg, Thomassen 2002: 5], klesající účast ve volbách do Evropského parlamentu by nikoho nepřekvapovala. Tvrdit to je však možná předčasné. Skutečně jsou strany neúspěšné? Zaměřují se spíše než na vytváření veřejné politiky na úrovni Evropské unie na národní politiku? Zanedbávají evropské i nadnárodní otázky? Mají občané skutečně možnost volit mezi stranami, pokud jde o veřejné politiky Evropské unie, nebo jsou možnosti jejich volby v nejlepším případě průměrné?

Uvedli jsme zde otázky, kterými se bude tato studie zabývat s tím, že se zaměří na empirické analýzy volebních programů předkládaných před volbami do EP, tzv. Euromanifestů, které pocházejí z analýzy obsahu programů politických stran za období let 1979–2004. Přestože tyto volební programy čte málokterý volič, jsou jedinými směrodatnými dokumenty o politice stran, které tyto strany jakožto celky k volbám vydávají: pro kandidáty stran slouží jako vodítko ve

volební kampani a médiím pomáhají zjistit, na co kladou strany důraz, a vyznat se v protichůdných pozicích jednotlivých stran [viz Klingemann et al. 1994: 21]. Je proto nanejvýš vhodné používat Euromanifesty jako zdroje informací o tom, na co kladou strany důraz a jaká jsou jejich stanoviska.

Jelikož tento článek částečně vychází z předchozích analýz (celoevropských i národních), nejdříve v krátkosti tyto dřívější výsledky představíme. Longitudinální perspektiva, srovnání starých a nových členských států a otázka možnosti volby jsou dalšími kroky, které budou podrobeny analýze. Pokud jde o analýzu Euromanifestů z roku 1999 [Wüst a Schmitt v tisku], jsou zde předloženy také údaje z povolebního dotazníkového šetření EES 1999 a EES 2004, aby bylo možno objasnit vztah mezi nabídkou politik jednotlivých stran a poptávkou voličů.

Předchozí výsledky analýzy Euromanifestů

Na základě analýzy obsahu Euromanifestů v roce 1999 [Wüst, Schmitt v tisku] lze říci, že velká většina stran řeší otázky především z evropského pohledu.² Evropská perspektiva je nejmarkantnější u sociálně-demokratických a zelených stran, slabší mezi liberálními a konzervativními stranami, zatímco strany pohlížející na EU kriticky řeší tyto otázky především z národního hlediska. V Euromanifestech se mezi deset předních témat řadí Evropská unie obecně, ale také instituce EU, mezinárodní spolupráce a společná zemědělská politika (SZP). V manifestech se vedle demokracie, svobody a lidských práv, decentralizace a sociální spravedlnosti řeší zásadnější otázky týkající se toho, jaké „Unii“ dávají strany přednost. Kromě toho je velmi důležitou otázkou, kterou se na nadnárodní úrovni zabývají nejen strany zelených, ale také mnoho stran patřících do jiných uskupení, ochrana životního prostředí. S odvoláním na obsah Euromanifestů proto můžeme říci, že o názoru, že strany „zanedbávají Evropu“ a další důležité otázky, lze pochybovat.

Rada studií zabývajících se případem Německa došla ke stejným závěrům. Od roku 1979 se evropský rozměr různých otázek zásadním způsobem rozšířil [Binder, Wüst 2004: 40]. Evropské otázky však v Euromanifestech nezaujímají dominantní postavení a mezi zavedenými stranami neexistuje zásadní kontroverze ohledně záležitostí EU. Zdá se, že se politické elity Německa, tak jako v jiných zemích, dohodly na proevropském konsenzu. Pokud existuje opozice vůči EU, zaznívá kritika z extremistických politických stran a stran, které jsou jednoznačně zaměřeny proti EU. Nicméně i v případě Německa začínají být konzervativní strany jako CSU v poslední době vůči EU kritičtější: častěji diskutují o otázkách EU, přičemž tyto diskuse jsou vedeny v daleko kontroverznějším duchu než v případě levicových politických stran [Wüst 2005; Wüst, Roth 2005]. To má spojitost s rostoucím významem otázky, do jaké míry se má EU centralizovat, a otázky rozšíření EU, zejména v případě Turecka.

Podíváme-li se na možnosti, které má volič, vidíme, že rozdíl mezi jednotlivými stranami v postojích pro a proti EU jsou často menší než rozdíl mezi jejich levicovostí a pravicovostí [Binder, Wüst 2004: 45] a že je zde také nižší míra shody mezi stranami a jejich voliči [Wüst a Schmitt v tisku]. Příčinou toho je částečně nechuť zavedených stran zabývat se otázkami EU. Přesto se zdá, že Euromanifesty jsou ve srovnání s jinými prvky kampaně spíše pozitivní výjimkou. Výsledkem analýzy televizních spotů jednotlivých stran pro volby do EP v roce 2004 v Německu bylo zjištění, že řešené otázky neměly zdaleka evropský rozměr a záležitosti EU byly spíše

opomíjeny [Wüst, Roth 2005]. Místo aby se především opoziční strany zabývaly důležitými otázkami EU, využily této příležitosti k tomu, aby poukázaly na nedostatečnou vůdčí schopnost v případě národní vlády a na nedostatky v její politice. To opět odkazuje na oprávnění hodnotit volby do EP jako národní volby druhého řádu [viz Reif, Schmitt 1980]. Nepřekvapuje proto, že mezi stranami a jejich voliči existuje menší shoda v proevropských a protievropských postojích než v otázce pravicovosti a levicovosti. Je však zajímavé, že alespoň v případě Německa zastávají strany ve volbách do EP v otázce pravicovosti a levicovosti podobné názory jako v případě národních voleb [Wüst 2005], a proto nepovažují volby do EP za příležitost k zásadnímu odklonu od svého obvyklého programového profilu.

Témata voleb do EP v letech 1999 a 2004

V Euromanifestech, které strany vydaly k volbám do EP v roce 1999 a 2004, hrají záležitosti EU, evropské a nadnárodní otázky důležitou roli. Ve starých členských státech (EU-15) je kategorie „EU obecně“ nejčastější kódovací kategorií, do níž spadala argumentace stran jak v roce 1999, tak i 2004 (viz Tabulku 1). Otázky evropské ústavy a diskuse o struktuře EU se řadí do kategorií „instituce EU“, „ústavní řešení“ a „decentralizace“. Zatímco institucionální otázky ztratily v roce 2004 důležitost (-2,1 %), o ústavě se diskutovalo daleko intenzivněji (+2,0 %) než v roce 1999. Odrazem diskuse o demokratickém deficitu Evropské unie je stále vysoký podíl argumentů, které se řadí do kategorie „demokracie“. Kromě toho je důležitou otázkou SZP, která patří do skupiny „zemědělství a zemědělci“. Nadnárodní otázky mají také významné zastoupení. Ochrana životního prostředí zaujímá třetí místo a internacionalismus se v roce 1999 i 2004 umístil na sedmé příčce. Díky zvýšené pozornosti věnované terorismu se „právo a pořádek“ v roce 2004 přesunuly mezi prvních pět otázek ve starých zemích EU, zatímco význam kategorie „svoboda a lidská práva“ v roce 1999 do určité míry odrážel krizi v Kosovu, která v posledních volbách do EP už nebyla hlavním tématem.

Tyto výsledky proto ukazují, že ve volbách do EP je v manifestech stran značná pozornost věnována specificky evropským otázkám. Avšak to, že se „politická moc“ mezi všemi tématy obsaženými v Euromanifestech zařadila na druhé místo, ukazuje, že strany využívají volby do EP také jako strategii k napadání svých odpůrců v národních volbách druhého řádu nebo k tomu, aby hovořily o svých vlastních vůdčích schopnostech.³ Neexistuje také žádná jasná známka toho, že by strany reagovaly na to, co zajímá jejich voliče. Základní problém voličů – nezaměstnanost (EES 2004) – se v manifestech objevuje jen zřídka, ačkoli některé otázky, o něž se voliči velmi zajímají, jako např. právo a pořádek a sociální stát, se v politických programech stran v roce 2004 dostaly na přednější místo. Nicméně hodnocení analýzy z roku 1999 založené na obsahu Euromanifestů stále zůstává v platnosti: „strany a voliči hovoří do značné míry odlišnou řečí“ [Wüst, Schmitt v tisku].

Tabulka 1. Deset hlavních témat v Euromanifestech v letech 1999 a 2004 (země EU-15)

Téma	1999		2004		1999–2004	
	Pořadí	Podíl (%)	Pořadí	Podíl (%)	Změna pořadí	Změna (%)
EU obecně/ prohloubení EU	1	8,5	1	8,3		-0,2
Politická moc	2	7,1	2	7,0		-0,1
Ochrana životního prostředí	3	5,4	3	6,0		+0,6
Demokracie	4	5,1	4	4,8		-0,3
Instituce EU	5	4,6	15	2,5	-10	-2,1
Decentralizace	6	4,2	6	4,5		+0,3
Internacionalismus	7	4,0	7	4,3		+0,3
Sociální spravedlnost	8	3,8	9	3,3	-1	-0,5
Svoboda a lid. práva	9	3,4	13	2,8	-4	-0,8
Zemědělství a zemědělci	10	3,1	11	3,0	-1	-0,1
Sociální stát	11	2,8	10	3,2	+1	+0,4
Právo a pořádek	13	2,7	5	4,7	+8	+2,0
Ústava	27	1,3	8	3,3	+19	+2,0

Zdroj: Euromanifesto Project.

Rozšíření Evropské unie na východ se často považovalo za potenciální hrozbu pro její soudržnost. Pokud by tomu tak bylo, odrážel by se tento názor v různých stranických programech v přístupových zemích. Při pohledu na nejdůležitější otázky, jimiž se zabývají Euromanifesty stran v přístupových zemích (viz Tabulku 2), však nad rozdíly převažují podobnosti týkající se hlavních otázek zájmu ve starých členských státech EU. Celkem jsou v přístupových zemích čtyři témata, která jsou ve srovnání se starými členskými státy EU buď mnohem důležitější nebo mnohem méně důležitá. Dvě témata, která jsou v přístupových zemích mnohem významnější, se váží ke struktuře společnosti. Patří mezi ně „způsob života“ a „sociální harmonie“. Mezi témata, která mají mnohem menší význam, se řadí „ochrana životního prostředí“ a „internacionalismus“.

Většina těchto rozdílů může být především odrazem boje za národní nezávislost a přechodu k demokracii v těchto zemích, protože vlastenectví (způsob života) a sociální soudržnost (sociální harmonie) si z pochopitelných důvodů zasloužily v průběhu postkomunistické transformace zvláštní pozornost. Je pravděpodobné, že tyto procesy probíhají s menším důrazem na mezinárodní spolupráci. Ustálení homogenní společnosti a odmítnutí „evropského způsobu života“ (1,7 % v přístupových zemích proti 0,3 % ve starých členských státech) lze však také charakterizovat jako znak odlišnosti. Zařazení „ochrany životního prostředí“, jakožto nadnárodní otázky, v přístu-

Tabulka 2. Deset hlavních témat v Euromanifestech v roce 2004 v přístupujících zemích

Pořadí v roce 2004	Podíl (%)	Téma	Rozdíl ve srovnání se starými zeměmi (%)
1	7,3	Politická moc	+0,3
2	6,4	EU obecně/prohlubování EU	-1,9
3	5,8	Decentralizace	+1,3
4	5,3	Způsob života	+2,9
5	4,5	Demokracie	-0,3
6	4,4	Sociální stát	+1,2
7	3,7	Sociální harmonie	+3,0
8	3,6	Sociální spravedlnost	+0,3
9	3,4	Instituce EU	+0,9
10	3,2	Zemědělství a zemědělci	+0,2
14	2,9	Ochrana životního prostředí	-3,1
15	2,6	Internacionalismus	-1,7
22	1,8	Svoboda a lidská práva	-1,0

Zdroj: Euromanifesto Project.

pových zemích až na patnácté místo odráží nízkou prioritu postmaterialistických hodnot zejména na Východě; je však pravděpodobné, že s hospodářským úspěchem toto téma získá na důležitosti [Inglehart 1997: 216]. S ohledem na všechny tyto rozdíly, které lze nalézt v Euromanifestech, a vzhledem k dlouhodobé perspektivě, modernizaci a úspěšné ekonomické a společenské integraci do EU lze očekávat, že se tyto, už tak dost podobné programy, ještě více přiblíží.

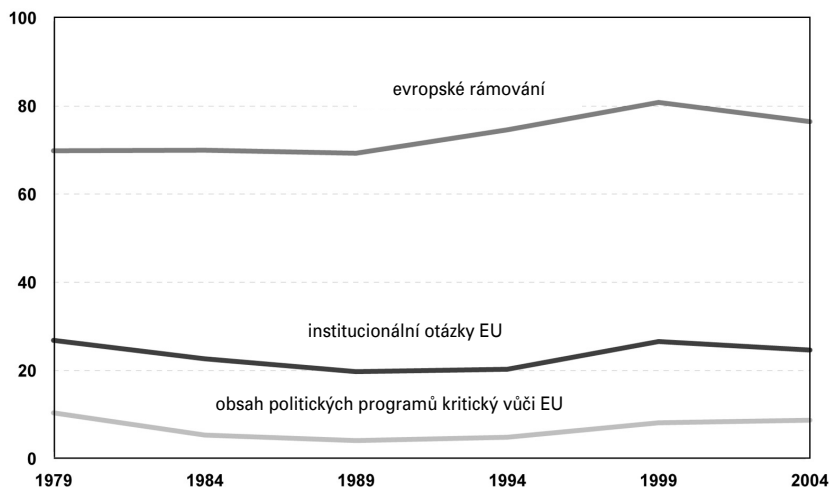
Zařazení řešených otázek a problematika EU

K tomu, abychom získali přehled o tom, kam jsou v Euromanifestech řazeny záležitosti vlády a základní problematika EU, je vhodné začít pohledem na obsah Euromanifestů v průběhu času. Pokud jde o celé období, které začalo prvními volbami do EP, je analýzu nutno zredukovat na devět zemí, které byly v roce 1979 členy Evropských společenství. Jak ukazuje Graf 1, jasně zde převládal evropský rozměr problémů, který od roku 1979 ještě mírně vzrostl. Tento nárůst lze pozorovat v šesti z devíti zemí. Výjimku tvoří Velká Británie, Irsko a Belgie, avšak jasný pokles evropského rozměru je vidět jen u vlámských a irských stran.

Evropský rozměr je patrnější v Euromanifestech vydaných pro volby do EP v letech 1994 a 1999, nikoli však v roce 2004. Jak základní problémy EU (instituce, společný trh, rozšíření apod.), tak kritické zmínky ve vztahu k EU vykazují klesající tendenci až do roku 1989, kdy se si-

tuace mírně obrací. To je pochopitelné vzhledem k tomu, že se o základních otázkách rozšíření a o ústavě začalo veřejně diskutovat až v 90. letech 20. století. V Nizozemsku, Dánsku a Německu můžeme pozorovat podstatně častější evropské rámování základních témat, zatímco v některých jiných zemích, zejména v Irsku, byl trend právě opačný. Jednoznačně kritický obsah z hlediska EU se stal důležitějším v Euromanifestech vlámských, německých a britských stran, zatímco irské, valonské, francouzské a italské strany vykazují celkovou redukci obsahu Euromanifestů kritického vůči EU.

Graf 1. Evropský rozměr a problematika EU v devíti nejstarších zemích EU v průběhu času (v % všech argumentů uvedených v Euromanifestech; váženo na základě počtu mandátů v EP)

Zdroj: Euromanifesto Project.

Evropské rámování se nezvýšilo ve všech politických oblastech. Jak ukazují první dva řádky v Tabulce 3, otázky, které spadají do oblasti vnějších vztahů, dostávají dnes ve srovnání s rokem 1979 stále častěji evropský rozměr. Podobný vývoj lze sledovat také u společenských otázek, zásadnějších otázek svobody a demokracie a v případě strukturálních a institucionálních otázek politického systému obecně. Ve všech kategoriích kromě svobody a demokracie je zvýšení evropského rámování doprovázeno omezením národního pohledu na tyto otázky. Je to možné proto, že v průběhu času došlo rovněž k trvalému snižování podílu nespecifického zařazení otázek, a to z 11 % v roce 1979 na 6 % v roce 2004. Od roku 1979 jsme nezaznamenali větší změny zařazení ekonomických otázek, otázek souvisejících se sociálním státem, kvalitou života a sociálními skupinami. To však neznamená, že by byly otázky v těchto třech oblastech nahlíženy především z národní perspektivy. Jak je vidět z druhé poloviny Tabulky 3, více než 75 % otázek patřících do těchto oblastí bylo v roce 2004 považováno za evropské. V žádných volbách od roku 1979 nebyl méně než dvěma třetinám otázek patřících do uvedených oblastí přisuzován evropský rozměr.

Tabulka 3. Tendence ve vývoji evropského rámování otázek z různých oblastí v čase (1979–2004) a frekvence v roce 2004 podle řešených oblastí

	Vnější vztahy	Svoboda a demokracie	Politický systém	Ekonomika	Sociální stát/kvalita života	Struktura společnosti	Sociální skupiny
Země EU-9							
Korelace mezi evropským rámováním v čase	0,35	0,22	0,16	–	–	0,28	–
Korelace mezi národním rámováním v čase	–0,21	–	–0,14	0,08	0,08	–0,21	–
2004							
Evropské rámování v zemích EU-15 (%)	74	82	70	78	77	82	84
Evropské rámování v přístupových zemích (%)	53	71	71	66	62	67	52

Zdroj: Euromanifesto Project.

Poznámka: Euromanifesty jsou váženy podle počtu mandátů v EP. Uvedeny jsou pouze významné Pearsonovy korelační koeficienty ($p < 0,01$).

Strany jak ve starých, tak i v nových zemích EU představují především evropský pohled na řešené otázky. S výjimkou otázek týkajících se politického systému však strany v přístupových zemích vnímají ve srovnání se starými členskými státy více problémů jako národní. Největší rozdíly vidíme v oblasti „sociální stát / kvalita života“ a „sociální skupiny“. Některé odlišnosti lze připisovat rozdílům v programech stran, o nichž jsme se zmínili dříve. Veskrze evropský rozměr první z těchto oblastí je na Východě nižší částečně proto, že v přístupových zemích se méně často hovoří o jednoznačně nadnárodní otázce „ochrany životního prostředí“. V oblasti „sociální skupiny“ si strany v přístupových zemích osvojily názor, že zemědělci a zemědělská politika jsou především evropskou otázkou. Lze očekávat, že v tomto případě a v oblastech, kde se evropský rozměr postupem času v zemích EU-9 zvýšil, dojde mezi Východem a Západem ke sblížení směrem k evropskému názoru na řešené otázky.

Evropské rámování a institucionální otázky EU nejsou ve vzájemném vztahu, tj. vyskytují se stejně často spolu jako odděleně. Evropský rozměr má však vztah k podílu proevropských a protievropských argumentů v Euromanifestech. Jak ukazuje Tabulka 4, zřetelnější evropský rozměr

je doprovázen proevropským ($r = 0,31$) a méně kritickým obsahem. Vztah mezi evropským rozměrem a tzv. evropským diferencíalem (vypočteným tak, že od proevropských argumentů odečteme podíl protievropských argumentů) je zásadní a kopíruje zjištění týkající se voleb do EP v roce 1999 [Wüst, Schmitt v tisku]. Kromě toho jsme našli slabou, ale významnou korelaci mezi podílem institucionálních otázek EU a kritičtější obsahem manifestů z hlediska EU.

Tabulka 4. Korelace evropského rámování a institucionálních otázek EU v devíti nejstarších zemích EU v průběhu času

	EU rámování (%)	Institucionální otázky EU (%)	Protievropské argumenty (%)	Diferenciál EU
Rok voleb	0,18	–	–	–
EU rámování (%)		–	–0,23	0,33
Institucionální otázky EU (%)			–	–0,06

Zdroj: Euromanifesto Project.

Poznámka: Euromanifesty jsou váženy podle počtu mandátů v EP. Uvedeny jsou pouze významné Pearsonovy korelační koeficienty ($p < 0,01$). Nevážené $N = 360$ (Euromanifesty devíti zemí, 1979–2004).

Tabulka 5. Korelace evropského rozměru a institucionálních otázek EU s ohledem na integraci ve starých (15) a nových (10) členských zemích EU, 2004

	Protievropské argumenty (%)	Diferenciál EU (pro-EU minus anti-EU)
Země EU-15		
EU rámování (%)	–0,36	0,48
Institucionální otázky EU (%)	–	–0,29
Nové členské státy		
EU rámování (%)	–0,22	0,25
Institucionální otázky EU (%)	–	–

Zdroj: Euromanifesto Project.

Poznámka: Euromanifesty jsou váženy podle počtu mandátů v EP. Uvedeny jsou pouze významné Pearsonovy korelační koeficienty ($p < 0,01$). Nevážené N ve starých členských státech je rovno 134; nevážené N v nových členských státech je rovno 65.

Strany v devíti starých členských státech poukazují u otázek, jimiž se zabývají ve svých Euromanifestech, především na jejich evropský rozměr, a čím více témata rámuje evropsky, tím více podporují EU (korelace 0,48, resp. 0,25). Evropské rámování otázek však nevede k širší diskusi o institucionálních otázkách EU. Naopak čím více strany hovoří o evropských otázkách, tím kritičtější jsou jejich argumenty týkající se institucionálního uspořádání EU (korelace –0,29).

2. Strany ve volbách do Evropského parlamentu: problémy, jejich zařazení, Evropská unie a...

Výsledky uvedené v Tabulce 5 tato zjištění potvrzují jak pro strany v zemích EU-15, tak i pro strany v přístupových zemích, i když je evropské rámování témat v přístupových zemích (63 %) podstatně nižší než ve starších členských státech EU (77 %). V případě stran v nových členských státech je příslušná korelace slabší, nicméně stále negativní ($r = -0,17$).

Tabulka 6. Pozitivní a negativní obsah z hlediska EU ve čtyřech oblastech v roce 1999 a 2004 (v %)

Oblast	Argumenty	1999 (EU-15)	2004 země EU-15	2004 nové země	2004 (EU-25)
Smlouvy EU / ústava	pozitivní negativní rozdíl	1,1 0,1 1,0	2,5 0,6 1,9	1,2 1,2 0,0	2,2 0,7 1,2
Politický systém EU	pozitivní negativní rozdíl	5,6 3,4 2,2	3,5 3,4 0,1	4,4 2,8 1,6	3,7 3,3 0,4
Hospodářská politika EU	pozitivní negativní rozdíl	3,2 1,2 2,0	2,3 0,3 2,0	2,8 0,2 2,6	2,4 0,3 2,1
„Způsob života“	pozitivní negativní rozdíl	1,0 0,5 0,5	1,1 0,6 0,5	1,1 2,3 -1,2	1,1 1,0 0,1

Zdroj: Euromanifesto Project.

Poznámka: Euromanifesty jsou váženy podle počtu mandátů v EP.

Podíl argumentů pro a proti EU v Euromanifestech a celkové tzv. evropské diferenciály nám pomáhají pochopit, kam se v otázce EU a evropské integrace řadí samy strany. Abychom pochopili, kde konkrétně hledat podporu evropské myšlenky a kde její kritiku, je vhodné mít možnost nahlédnout do obsahu politických programů týkajících se EU podrobněji. V Tabulce 6 jsou argumenty pro a proti EU shrnuty pouze pro nejdůležitější oblasti, přičemž jsou pro volby do EP v letech 1999 a 2004 uvedeny zvláště pro staré a pro nové členské země EU. Začneme-li u starých členských států EU, vidíme, že se v nich nejvíce diskutuje o otázkách, které se týkají politického systému (instituce, rozšíření, přenesení moci apod.), a množství kritických argumentů je zde ve srovnání s ostatními oblastmi nejvyšší. Jelikož se podíl pozitivních argumentů v oblasti politického systému (instituce EU, přenesení moci, rozšíření EU) od roku 1999 do roku 2004 snížil, diskutuje se nyní ve starších členských zemích EU nejvíce o otázkách politického systému. Nárůst pozitivních odkazů v období let 1999 až 2004 lze nalézt pouze v případě ústavy a evropských smluv. Strany v nových členských státech nezastávají pozitivní názory na ústavu a smlouvy. Tato problematika je však také nejméně důležitou, tj. nejméně zmiňovanou oblastí. Ještě více kritické ve vztahu k EU jsou v nových členských zemích názory na „způsob života“. Zmínky o „národním způsobu života“ jsou daleko častější než zmínky o evropském způsobu života. Politický systém a hospodářská politika EU však nacházejí větší podporu v nových než ve starších členských ze-

mích. Důvodem těchto kladnějších názorů v přístupových zemích může být očekávané zlepšení politické stability a hospodářský růst v souvislosti s členstvím v EU.

Možnosti výběru v rámci dimenze EU

Nehledě na empirické výsledky dřívějších i současných analýz Euromanifestů, podle nichž má Evropská unie a otázky s ní spojené pro strany určitý význam, lze jen těžko najít důkazy o zpolitizování EU a záležitostí Unie. S ohledem na rozdíl mezi proevropskými a protievropskými postoji, který je vypočten pro jednotlivé země v závislosti na proevropském a protievropském obsahu Euromanifestů, existoval v roce 1999 proevropsky zaměřený kartel stran pouze v Německu, Irsku a Lucembursku. Ve všech ostatních zemích zastávala alespoň jedna strana, která se později dostala do Evropského parlamentu, převážně kritický postoj vůči EU. V sedmi zemích se mohli voliči rozhodnout mezi dvěma stranami kritickými vůči EU, v Dánsku a Velké Británii mezi třemi a ve Francii mezi pěti. V roce 2004 se zvýšil počet stran převážně kritických vůči EU v pěti zemích s tím, že Irsko se díky straně Sinn Féin dostalo ze skupiny zemí, kde existoval kartel proevropsky zaměřených stran. Na druhé straně už nebyly do EP zvoleny strany kritické vůči EU v Nizozemsku a ve Španělsku a počet těchto stran ve Francii klesl z pěti na tři. V přístupových zemích měli voliči omezenější možnost hlasovat proti EU, přičemž v Maďarsku, na Slovensku, ve Slovinsku, na Kypru a na Maltě v podstatě neexistovala strana, která by se k EU stavěla kriticky. Naproti tomu dominovaly protievropské nálady v programových prohlášeních tří polských stran a dvou stran v Lotyšsku a v Litvě.

Přestože nejvíce protievropsky zaměřených stran můžeme najít na extrémní levici nebo pravici, představují možnost, které mohou využít občané s negativním pohledem na EU. A celkový počet stran stavějících se k EU kriticky se podle všeho zvyšuje. Evropské diferenciály uvedené v Tabulce 7 tento vývoj potvrzují. Strany vyjadřovaly v roce 2004 celkově menší podporu EU, přičemž se průměrný evropský diferenciál ve starších členských státech snižoval a evropský diferenciál v přístupových zemích byl méně pozitivní než v zemích EU-15 na počátku. A konečně, když porovnáme směrodatné odchylky, tj. odmocninu rozptylu v postojích stran, vidíme, že v roce 2004 se strany v otázce EU rozdělily téměř stejně jako v otázce levicovosti a pravicovosti a že názory voličů se v otázce EU liší ještě více než ohledně jejich vlastního umístění na levo-pravé škále.⁴

Předtím, než přejdeme k dvojrozměrné analýze, podíváme se na pohled voličů na strany a poté na postoje voličů s ohledem na sjednocení Evropy. V roce 1999 měli voliči poměrně přesnou představu o proevropských a protievropských postojích stran. Názory občanů a skutečné postoje vyjádřené v Euromanifestech vykazují u všech stran vysokou korelaci ($r = 0,67$). Ovšem postoje stran odrážely postoje voličů méně ($r = 0,45$). Zdá se, že v roce 2004 se tento problém reprezentace občanů ve starších členských státech zmínil. Ve srovnání s rokem 1999 vnímali voliči v roce 2004 lépe postoje stran v otázce evropské integrace ($r = 0,77$) a postoje stran byly blíže postojům voličů ($r = 0,53$).⁵ V případě přístupových zemí je přesnost, s jakou vnímali voliči postoje stran, podstatně menší ($r = 0,57$) než v zemích EU-15 a korelace mezi postoji voličů a stran není statisticky významná ($r = 0,16$). Vzhledem k těmto velmi rozdílným výsledkům mezi Západem a Východem bude přístupovým zemím, jejich systémům stran a voličům trvat značnou dobu, než se přizpůsobí evropské úrovni.

Tabulka 7. Proevropské a protievropské postoje a levo-pravé postoje stran (Euromanifesty) a voličů (EES) v roce 1999 a 2004 (průměr a směrodatná odchylka)

Rok a skupina zemí	Strany (diferenciál na stupnici +/- 100)		Voliči (stupnice 1–10)	
	EU	L-P	EU	L-P
1999 (EU-15)	10,3 (14,4)	-9,4 (15,8)	6,0 (2,8)	5,3 (2,8)
2004	8,0 (16,5)	-9,0 (17,1)	5,4 (2,7)	5,4 (2,3)
EU-15	8,4 (17,3)	-5,1 (15,2)	5,2 (2,7)	5,3 (2,3)
<i>Nové členské země</i>	6,7 (13,3)	-10,1 (17,6)	5,9 (2,6)	5,7 (2,4)

Zdroj: Euromanifesto Project a Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Euromanifesty jsou váženy podle počtu mandátů v EP. Voliči jsou váženi podle proměnné „politický význam“ odrážející volební výsledky.

Strany a voliči ve starších zemích EU si stále více uvědomovali, že ve volbách do EP hraje roli další dimenze politiky. Jak dalece umožňují strany voličům, aby se rozhodovali na základě těchto dvou dimenzí, a to buď jednotlivě nebo v kombinaci? Pokud standardizujeme tyto čtyři stupnice a k souboru dat týkajících se voličů přidáme postoje příslušných stran v rámci obou těchto dimenzí, můžeme porovnat střední vzdálenosti mezi stranami a jejich vlastními voliči v čase, mezi zeměmi a s ohledem na jednotlivé otázky. Průměrné vzdálenosti pro rok 1999 a 2004 jsou uvedeny v Tabulce 8 a 9.

Změny, k nimž došlo v průběhu času, není těžké vysvětlit. Například v roce 1999 byla střední levo-pravá vzdálenost mezi stranami a voliči nejnižší ve Francii, zatímco v Rakousku patřila mezi nejvyšší. V roce 2004 se situace podstatně změnila. Zatímco se Komunistická strana Francie posunula dále doleva, všechny ostatní levicově zaměřené strany se přesunuly ke středu spektra, čímž v případě mnoha levicových voličů došlo ke zvětšení vzdálenosti k nejbližší straně. V Rakousku jsme svědky přesně opačné situace: v roce 2004 se levicově zaměřené strany posunuly od extrémní k mírné levici, a tím se přiblížily většině levicových voličů.

Tabulka 8. Průměrné vzdálenosti respondentů k nejbližší straně vzhledem k levo-pravé dimenzi a dimenzi pro a proti EU, 1999

	Průměrná vzdálenost mezi stranou a voličem Země		
	na levo-pravé stupnici	v otázce integrace EU	v otázce obou parametrů
Belgie-Valonsko	0,53	0,61	1,10
Belgie-Vlámsko	0,32	0,28	0,73
Velká Británie	0,27	0,30	0,70
Dánsko	0,30	0,18	0,82
Finsko	0,55	0,45	1,08
Francie	0,12	0,20	0,62
Irsko	0,44	0,44	0,87
Itálie	0,21	0,21	0,64
Lucembursko	0,31	0,44	0,80
Německo	0,26	0,47	0,81
Nizozemsko	0,23	0,18	0,64
Portugalsko	0,35	0,43	0,85
Rakousko	0,60	0,44	1,03
Řecko	0,45	0,73	1,15
Severní Irsko	0,47	0,32	0,93
Španělsko	0,30	0,35	0,79
Švédsko	0,28	0,19	0,72
EU-15	0,29	0,31	0,77

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 1999.

Poznámka: Diferenciály z Euromanifestů i odpovědi voličů v dotazníkových šetřeních jsou standardizovány (použita je z-transformace). Voliči jsou váženi podle proměnné „politický význam“ odrážející volební výsledky. Vzdálenosti nedosahující průměru EU-15 jsou vyznačeny tučně.

Tabulka 9. Průměrné vzdálenosti respondentů k nejbližší straně vzhledem k levo-pravé dimenzi a dimenzi pro a proti EU (rok 2004)

	Průměrná vzdálenost mezi stranou a voličem Země		
	na levo-pravé stupnici	v otázce integrace EU	v otázce obou parametrů
Rakousko	0,28	0,23	0,77
Belgie-Vlámsko	0,25	0,23	0,65
Belgie-Valonsko	0,37	0,55	0,92
Velká Británie	0,22	0,13	0,72
Kypr	0,58	0,37	1,01
Česko	0,31	0,18	0,63
Dánsko	0,45	0,19	0,94
<i>Estonsko</i>	0,26	0,37	0,86
Finsko	0,81	0,63	1,29
Francie	0,34	0,34	0,97
Německo	0,32	0,47	0,97
Řecko	0,31	0,54	1,09
<i>Maďarsko</i>	0,59	0,35	1,02
Irsko	0,44	0,43	1,02
Itálie	0,12	0,38	0,69
<i>Lotyšsko</i>	0,36	0,29	0,78
Lucembursko	0,30	0,58	1,19
Nizozemsko	0,20	0,36	0,71
<i>Polsko</i>	0,33	0,18	0,77
Portugalsko	0,34	0,48	0,97
<i>Slovensko</i>	0,27	0,34	0,81
<i>Slovinsko</i>	0,50	0,58	1,14
Španělsko	0,24	0,24	0,62
Švédsko	0,25	0,27	0,61
EU-25	0,34	0,35	0,87

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Chybějí údaje pro Litvu, Maltu a Severní Irsko. Diferenciály L-P a EU a stupnice respondentů jsou standardizovány (z-transformace). Voliči jsou váženi podle proměnné „politický význam“ odrážející volební výsledky. Názyvy přístupových zemí jsou uvedeny kurzívou. Vzdálenosti nedosahující průměru EU-25 jsou vyznačeny tučně.

Kromě těchto podrobných informací týkajících se jednotlivých zemí je nejzajímavějším zjištěním vyplývajícím z Tabulek 8 a 9 to, že vzdálenosti s ohledem na dimenzi evropské integrace byly jak v roce 1999, tak i v roce 2004 téměř stejně malé jako v případě levo-pravé dimenze. Ze sedmnácti politických systémů EU-15 byly v sedmi případech v roce 1999 a v pěti případech v roce 2004 zaznamenány menší vzdálenosti mezi postoji stran a voličů v otázce evropské integrace než v otázce levicovosti a pravicovosti. V roce 1999 patřily mezi země, kde se strany v otázce evropské integrace vzdalovaly od voličů ve srovnání s levo-pravou dimenzí nejvíce, Řecko, Německo a Lucembursko, které si toto své postavení víceméně udržely i v roce 2004. Jelikož se o Německo a Lucembursku ví, že jejich politické elity Evropskou unii podporují [Binder, Wüst 2004; Eijk, Schmitt 1996], nijak nepřekvapuje, že v těchto zemích existuje v otázce evropské integrace omezený výběr mezi postoji stran. Obecně ale můžeme říci, že postoje stran byly v roce 2004 velmi blízko postojům voličů jak v otázce evropské integrace, tak i levo-pravé ideologie.

Tato situace je ještě zřetelnější v přístupových zemích. V pěti z osmi zemí jsou střední vzdálenosti týkající se dimenze EU menší než vzdálenosti na levo-pravé škále. Pouze slovinský, estonský a slovenský systém stran vykazuje poněkud silnější reprezentaci na levo-pravé dimenzi než v otázce integrace EU. To opět ukazuje, že levice a pravice se v nových demokraciích neetablovaly tak jako ve starých členských zemích. Nelze však popřít, že v nových členských státech EU dochází k určité politizaci dimenze evropské integrace. Mikko Mattila a Tapio Raunio (viz jejich kapitola v této knize) ve svých analýzách o faktorech předpovídajících volební chování ve volbách do EP v roce 2004 došli ke stejným výsledkům.

Rozhodují se voliči, kterou stranu budou volit, na základě dimenze EU?

Na základě empirických výsledků v této kapitole můžeme říci, že dimenze EU není z hlediska stran ve volbách do Evropského parlamentu zanedbatelnou veličinou. Má však tato dimenze vliv na rozhodování jednotlivců? Třetí sloupec v Tabulkách 8 a 9 ukazuje, že pro jednotlivé voliče může být problém rozhodovat se zároveň na základě levo-pravé dimenze i otázky evropské integrace. Je tomu tak proto, že strany, jež zaujímají kritické postoje vůči EU, nejsou na levo-pravé stupnici zastoupeny rovnoměrně. Z tohoto důvodu je pro voliče, který má jasno *jak* v otázce ideologického zaměření své strany, *tak* i jejího pro- nebo protiintegračního postoje, velmi obtížné rozhodnout se, co je pro něho důležitější – zda celkový postoj strany založený na ideologii, nebo její postoj vůči EU. Eijk a Franklin [v tisku] uvádějí, že v roce 1999 se voliči ve většině případů spíše než na základě dimenze EU rozhodovali na základě levo-pravé dimenze.

Kombinovaná analýza Euromanifestů a povolebního dotazníkového šetření EES 2004 umožňují získat o této důležité otázce další informace. K tomu je potřeba pro všechny skupiny voličů vypočítat střední vzdálenosti na levo-pravé stupnici i s ohledem na dimenzi pro a proti integraci EU, které je dělí od stran, a to pro všechny země samostatně. Kromě toho jsme pro každou skupinu voličů vypočetli, zda byla zvolená strana svým vlastním voličům průměrně blíže s ohledem na levo-pravou dimenzi nebo dimenzi EU. A konečně jsou strany seskupeny podle toho, zda u nich došlo k převaze jedné z těchto dimenzí (celkem byly blíže k jedné dimenzi minimálně dvě stra-

ny), ke zvýhodnění jedné z dimenzí (blíže byla jedna strana) nebo zda ke zvýhodňování těchto dimenzí vůči sobě nedocházelo. Výsledky jsou uvedeny v Tabulce 10.

Tabulka 10. Význam vzdálenosti na levo-pravé stupnici či s ohledem na dimenzi evropské integrace na rozhodování voličů v roce 2004 na základě blízkosti postojů voličů a stran v jednotlivých zemích

Vzdálenost L-P		L-P a EU	Vzdálenost EU	
převažuje	zvýhodněna	přibližně stejná	zvýhodněna	převažuje
Francie Itálie Nizozemsko Řecko Portugalsko Maďarsko Slovensko Estonsko Kypr	Německo Irsko Švédsko <i>Polsko</i> <i>Česko</i> <i>Lotyšsko</i>	Španělsko Finsko Lucembursko Vlámsko <i>Slovinsko</i>	Velká Británie Rakousko	Dánsko Valonsko

Z toho je zřejmé, že voliči vybírají strany, které jim jsou průměrně blíží s ohledem na jejich ideologické zaměření, než na jejich postoj vůči integraci EU. To neplatí pouze pro většinu starých členských států EU, ale také pro sedm nových zemí, a potvrzuje to tedy odhady Eijka a Franklina [v tisku]. Převaha levo-pravé dimenze však není přesvědčivá. V sedmi zemích to byla nakonec jen jedna strana, jejíž průměrná vzdálenost k voličům byla v případě levo-pravé dimenze menší než u dimenze EU. Zdá se, že ve čtyřech zemích a Vlámku hrají při výběru strany obě dimenze přibližně stejnou roli a ve Velké Británii, Rakousku, Dánsku a Valonsku hlasovali voliči průměrně pro více stran, které jim byly blíže s ohledem na dimenzi EU než s ohledem na ideologii. I když výsledky uvedené v Tabulce 10 nepotvrzují, že dochází k výběru strany podle dimenze EU, mohou snadno sloužit jako empirický ukazatel možného významu dimenze evropské integrace na výběr stran, který byl podle všeho dosud podceňován.

Závěr

Vrátíme-li se nyní k širším výzkumným otázkám řešeným v této kapitole, můžeme dojít k závěru, že s ohledem na uvedené empirické analýzy si strany nevedou zle. Ve volbách do EP hrají významnou úlohu tím, že voličům představují evropský pohled na problémy, debatují o nadnárodních a zásadních otázkách EU a nabízejí voličům různé možnosti s ohledem na EU a evropskou integraci.

K tomuto závěru jsme došli na základě obsahu Euromanifestů všech příslušných stran, přičemž jiné analýzy ukazují, že stranické předvolební kampaně a mediální zpravodajství je z velké části druhořadé [Niedermayer 2005; Vreese, Lauf, Peter v tisku; Brettschneider, Rettich 2005]. Není potřeba, abychom zde dále rozebírali tato zřejmá omezení týkající se analýzy obsahu Euromanifestů. Přesto lze z obsahu Euromanifestů stran vyčíst, že v průběhu času došlo k určitým

změnám. Evropské rámování řešených otázek se dostává stále více do popředí, nekoreluje však s množstvím diskutovaných evropských otázek. Zároveň však dochází k tomu, že čím větší je množství institucionálních témat EU, kterými se strany zabývají, tím kritičtěji se k nim stavějí, čímž se voličům dostává s ohledem na tuto dimenzi pestřejších možností než dříve. Jasně zlepšení situace v roce 2004 oproti roku 1999 lze spatřovat v tom, že voliči nyní vědí lépe než před několika lety, kam se strany s ohledem na evropskou integraci řadí, díky čemuž postoje stran mohou odrážet postoje voličů lépe než v roce 1999.

Je potřeba zjistit, zda se jedná o realistickou možnost probudit „spícího obra“, aby došlo alespoň k dočasnému ovlivnění vývoje evropského systému stran [Eijk, Franklin v tisku]. Není pravděpodobné, že by došlo ke změnám v ideologické dimenzi (samozřejmě je možné, že bude dále docházet k politizaci evropské politiky a tím k ovlivnění postojů stran v rámci obecnější dimenze jejich ideologického zaměření). Kromě toho nesmíme zapomínat, že postoje v rámci obou dimenzí jsou v podstatě dost omezené, a představují proto jen jeden způsob pohledu na otázku nabídky a poptávky ve volbách. Existuje celá řada jednotlivých otázek, které mohou být v budoucích kampaních pro volby do EP použity jako politikum, a pak možná nebude stačit, aby byly voličům představeny ideologické balíčky, které dobře znají. Strany budou proto možná muset o evropských otázkách hovořit podrobněji a zejména veřejně, například prostřednictvím médií, a nejen ve svých volebních programech.

Rozšíření na Východ může zpomalit prohlubování EU, protože analýzy prokázaly rozdíly v agendách, evropském pohledu, ve vnímání stran a v zobecněné shodě mezi stranami a voliči týkající se řešených otázek. Přesto je na cestě, kterou prošly staré členské státy, stále co zlepšovat. Kromě toho již systémy stran v přístupových zemích nabízejí větší možnosti s ohledem na pro- a protievropskou dimenzi než stranické systémy ve „staré EU“. A konečně navzdory překážce, kterou představuje francouzské „non“ a holandské „nee“ v referendu o ústavě v roce 2005, nelze funkční dynamiku evropské integrace podceňovat.

Poznámky:

- ¹ Autor by rád vyjádřil poděkování Daniele Braun a Maike Salzwedel za jejich neocenitelný přínos k této výzkumné studii. Autor děkuje také za připomínky vydavatelům, Hermannu Schmittovi a členům studijní skupiny zabývající se volbami do EP, které se týkaly předchozích verzí této kapitoly.
- ² Kódovací systém EMCS používaný pro tuto analýzu nám umožňuje kódovat, zda příslušný argument získal v daném Euromanifestu národní, evropské nebo neutrální zařazení. Další informace o kódovacím systému uvádí Wüst a Volkens [2003].
- ³ Na základě první srovnávací analýzy obsahu národních programových prohlášení a Euromanifestů německých stran od roku 1979 bylo zjištěno, že politická moc byla ve volbách do EP dokonce důležitější než v národních volbách [Wüst 2005].
- ⁴ Tyto výsledky jsou významné vzhledem k standardizačnímu postupu, který jsme použili později při sestavování Tabulek 8, 9 a 10.
- ⁵ Toto zlepšení nezávisí na tom, že v případě Švédska, Belgie a Severního Irsku máme k dispozici pouze údaje za rok 1999.

3. Shoda názorů mezi voliči a stranami ohledně dimenze EU

Mikko Mattila a Tapio Raunio

Úvod

Politické zastupování je složitou i spornou otázkou zároveň. Složitou z toho důvodu, že k ní lze přistupovat z mnoha různých úhlů, přičemž větší část empirických výzkumů se zaměřuje na vztahy mezi zastupiteli (jako jsou poslanci a politické strany) a těmi, kteří je volí. Spornou proto, že neexistuje obecně přijímané normativní pravidlo nebo objektivní kritéria pro hodnocení, zda zastupování funguje či nikoli.

Nicméně ti, kteří se zastupitelskou demokracií zabývají, se shodují na určitých základních podmínkách, které by měl politický systém splňovat. Zaprvé by mělo složení zastupitelského orgánu, především zákonodárných orgánů, odpovídat složení voličů, a tím zajistit, že při veřejném vytváření politiky budou zastoupeny všechny hlavní skupiny společnosti. Zadruhé by mezi občany a jejich zastupiteli měla existovat alespoň určitá shoda preferencí. Jelikož neexistuje jednotný názor na to, co lze považovat za dostatečně vysokou shodu názorů, nemůžeme než souhlasit s Wesselsem [1999: 137], který říká, že „z normativního hlediska je však nejnižším společným jmenovatelem to, že v demokracii by měla existovat určitá shoda mezi zájmy občanů a tím, co podporují zastupitelé.“

Vzhledem k širokému levopravému rozpětí evropské politiky [Huber, Inglehart 1995] nepřekvapuje, že podle většiny studií politické strany své voliče na levo-pravé dimenzi zastupují poměrně dobře. Jakákoli nová dimenze nebo otázka, která se dostane do politického programu strany, zejména pokud se tato otázka týká levo-pravé dimenze pouze okrajově, však má tendenci stát se pro politické strany problémem. Takovou novou hlavní dimenzí evropské politiky je nepochybně rozvoj Evropské unie (EU). Několik badatelů skutečně předkládá argumenty potvrzující, že evropský prostor politických stran, alespoň v zemích, které se k EU připojily před rokem 2004, je v současné době založen na dvou hlavních dimenzích: letitém rozporu mezi levicí a pravicí a novým rozporem ve vztahu k EU, který je často definován jako dimenze pro evropskou integraci nebo proti ní [např. Hix 1999; Hooghe, Marks 1999; Marks, Wilson 1999; Marks, Steenbergen 2002, 2004; Mattila 2004]. Jedním z klíčových argumentů v tomto směru výzkumu je, že slabý vztah mezi těmito dvěma dimenzemi vytváří problém pro zavedené politické strany, které tak mají důvod bagatelizovat evropské záležitosti a vystavět konkurenci na dobře známém, a tím i bezpečnějším, socioekonomickém (levo-pravém) rozporu.

Tato kapitola analyzuje shodu v preferencích mezi politickými stranami a jejich voliči v otázce evropské integrace ve 22 členských zemích EU. Abychom byli konkrétnější, nezajímáme se pouze o deklarovanou úroveň shody v této otázce. Naším hlavním cílem je vysvětlit rozdíly mezi

jednotlivými zeměmi a stranami. Kapitola je členěna tímto způsobem. V následující části jsou představena zjištění stávajícího výzkumu, který se zabývá politickou reprezentací a vlivem EU na systém politických stran v jejich členských státech. V závislosti na těchto dvou oblastech výzkumu jsou ve třetí části uvedeny hypotézy a ve čtvrté části získaná data. Empirická analýza je představena v navazujících částech. V závěrečné diskusi jsou shrnuta zjištění, k nimž jsme na základě zde předložené analýzy dospěli.

Politická reprezentace a evropská integrace

Zastupitelská demokracie je založena na myšlence delegování moci a na odpovědnosti. Hlavním aktem delegování moci je hlasování voličů ve volbách, přičemž zvolení zástupci se pak za své činy zodpovídají při příštích volbách. Při rozhodování o tom, kterou stranu nebo kandidáta si vyberou, mají voliči pravděpodobně alespoň nějaké informace o preferencích stran, které se voleb účastní. Podle tzv. vlády stran či modelu odpovědných stran, na nichž je založena větší část výzkumu týkajícího se politického zastoupení v kontextu Evropy [Powell 2004: 284], by měly jednotlivé strany voličům nabízet alternativní možnosti a voliči nakonec zvolí stranu, která je jejich preferencím nejbližší. Po svém zvolení plní strany sliby dané ve volební kampani, a výsledná vládní politika je tudíž v souladu s preferencemi většiny voličů [Thomassen 1994]. To, zda jsou tyto podmínky splněny, je samozřejmě předmětem empirického výzkumu.

Politické zastoupení je základním aspektem aktu delegování moci v modelu odpovědných stran. Nejenže by strany měly voličům nabízet konkurující si politické alternativy, ale voliči by si měli být těchto rozdílů vědomi a volit podle nich. Jelikož jsou evropské systémy stran založeny na levo-pravé dimenzi, je pravděpodobné, že voliči mají k dispozici velmi přesné informace o tom, kde se na této škále jejich strana nachází, a že čím dále se odchýlí od tradičních socioekonomických otázek, tím méně jsou voliči informováni o tom, jaké pozice jejich strana zastává, a tím méně strany své přívržence zastupují [Thomassen 1994a]. Podle Kitschelty [2000: 851] se politické strany drží zavedených vzorců volebního boje a snižují multidimenzionálnost politického diskursu alespoň ze dvou důvodů: „Zprvč jsou poslanci v zastupitelské demokracii (...) pověřeni zastupováním svých volebních obvodů při řešení neomezeného a nejistého množství otázek. Aby tedy byli voliči schopni předvídat, jaké stanovisko bude strana zastávat ve věcech, u nichž voliči postoj strany neznají nebo u nichž si strany (zatím ještě) žádný postoj nevytvořily, strany (...) signalizují voličům základnější principy vytváření politických pozic, které by se vztahovaly na nové, nepředvídatelné konflikty týkající se politických otázek. Zadrugé mají voliči příliš málo informací a obvykle nemají dostatek času a možností vyhodnocovat, jaká jsou stanoviska kandidátů a stran v konkrétních otázkách. Místo toho hledají jednoduché základní principy, na základě nichž si strany vytvářejí postoje k jednotlivým otázkám.“

K tomu, že se evropská politika zaměřuje na socioekonomické záležitosti, tak přispívá jak dominantní postavení levo-pravé dimenze a obeznamenost voličů s touto dimenzí, tak i strategické zájmy jednotlivých stran. Nepřekvapuje tedy, že na základě výzkumu politického zastupování bylo zjištěno, že evropské politické strany zastupují své voliče na levo-pravé dimenzi poměrně dobře. Jak srovnávací analýzy, tak i studie zabývající se jednotlivými zeměmi obecně zjišťují, že evropští občané jsou ohledně této klíčové dimenze volebního boje stran zastoupeni dobře [např.

Dalton 1985; Klingemann 1995; Widfeldt 1995; Kitschelt et al. 1999; Pierce 1999; Thomassen, Schmitt 1997, 1999a; Holmberg 2000].¹

Můžeme se snadno shodnout s Kitscheltem [2000: 845], který tvrdí, že „nejdůležitějším úkolem politologů je zjistit, za jakých podmínek politici reagují na preference občanů.“ Zdá se však, že neexistuje jednotný názor na to, které faktory podporují účinné politické zastoupení v otázce levo-pravé dimenze a které působí proti němu. Jediná obsáhlejší práce zaměřená výlučně na srovnání politického zastoupení v různých zemích je studie Millera et al. [1999], která se zabývá srovnatelnými údaji o politických elitách a občanech získaných ve Francii, v Německu, Nizozemsku, ve Švédsku a Spojených státech. Jistě není bez zajímavosti, že autoři této knihy došli k poměrně odlišným závěrům. Wessels [1999] našel spojitost mezi charakteristikami politického systému a politickým zastoupením s tím, že středový volič je lépe zastoupen v zemích s majoritními volebními systémy a voliči stran obecně jsou lépe zastoupeni v zemích s volebními systémy založenými na proporcionalním zastoupení. Wessels [1999: 153] došel dále k závěru, že „čím větší je polarizace – čím diferencovanější je nabídka, – tím větší je shoda mezi voliči a poslanci jedné strany“.

Holmberg [1999: 94] však dospěl k jinému závěru: „Vzhledem k rozdílům ve způsobech měření a škálách měření a velmi omezenému množství otázek zahrnutých do některých studií lze dospět ke konzervativnímu závěru, že stupeň celkové politické shody mezi volenými zástupci a voliči se v pěti politických systémech [kterými jsme se zde zabývali] nijak podstatně neliší... Pokud jde o stupeň politické shody mezi vedoucími činiteli politických stran a voliči v západních demokraciích, na politickém systému nezáleží.“ Pierce [1999: 31] také nezjistil žádnou spojitost mezi rozdrobeností systému stran a účinností politického zastoupení.

Dalton [1985] porovnal na základě dat z *Eurobarometru* a z průzkumu mezi kandidáty do EP provedeného v roce 1979 shodu politiky v tehdejších devíti zemích Evropského společenství. Na úrovni systému zjistil, že poměrné volební systémy a rozdílné stranické systémy dosahují v jednotlivých otázkách větší shody mezi voliči a jejich stranami: „S rostoucím počtem a různorodostí stran mají voliči lepší možnost najít si stranu, která ve všech jednotlivých otázkách zastává jejich názory“ [Dalton 1985: 287]. Na úrovni stran prokázal, že pravicové strany, a zejména strany na levé straně spektra (na rozdíl od stran nacházejících se uprostřed), vykazovaly se svými voliči větší shodu v řešených otázkách a že centralizovaná organizace stran také přispívá k jednotnosti názorů na řešené otázky mezi voliči a stranami. Při srovnání shodnosti názorů v otázce levicovosti a pravicovosti mezi průměrným voličem a vládou ve dvanácti průmyslově vyspělých zemích Huber a Powell [1994] prokázali, že větší shodu lze pozorovat v případech, kdy dochází ke zvýšení jak počtu stran, tak i proporcionality volebních výsledků.

Skutečnost je však zcela jiná, pokud se budeme zabývat postoji vůči evropské integraci, což je pravděpodobně druhým hlavním štěpením evropské politiky. Na výzkum úlohy stran v systému EU se v poslední době soustřeďuje stále větší počet studií, jejichž nejdůležitějším výsledkem je zřejmě zjištění, že na evropskou otázku se názory zásadním způsobem rozcházejí. Bez ohledu na použitá data – volební chování při volbách do zákonodárných orgánů, průzkumy veřejného mínění i názorů poslanců, odborné průzkumy nebo popisnější přístupy – má evropská integrace na národní strany jasně destabilizující vliv.

Přestože evropské záležitosti měly v několika zemích EU za následek závažné konflikty mezi stranami i uvnitř stran, evropská integrace zatím nebyla důvodem ke změně základní struktury

systémů stran v jednotlivých zemích ve smyslu vzniku nových stran [Mair 2000]. To nás nijak nepřekvapuje, protože existují naopak velmi dobré důvody domnívat se, že evropská integrace či ostatně jakákoli jiná otázka ke vzniku nových stran na politickém trhu nepovede. Tuto stabilitu lze vysvětlit především tím, že zavedené strany v jednotlivých zemích mají zájem zachovat status quo a převažující strukturu konkurence mezi stranami. Vždyť strany si nakonec i přes určitý postupný úbytek politické angažovanosti voličů zachovaly své „přirozené“ rezervoáry voličů a známost svých programů a politických cílů. Větší úloha dimenze EU při snaze získat si hlasy voličů by mohla vést k nestabilitě, která by mohla oslabit roli národních stran [Marks, Steenbergen 2002: 881–882]. Hooghe et al. [2002: 970] uvádí: „Strany, které mají v současném systému konkurenčního boje úspěch, nemají snahu cokoli měnit, zatímco neúspěšné strany, tj. strany, které se těší pouze slabé podpoře voličů nebo které se nedostaly do vlády, mají zájem tento systém změnit. Stejně strategické uvažování, které vede většinové strany k tomu, že otázky evropské integrace prezentují v rámci levo-pravé dimenze stranického boje, vede méně důležité strany k tomu, že se evropskou integraci snaží využít k reorganizaci stávajícího systému stran.“ Z pohledu modelu odpovědných politických stran tak hlavní strany svým voličům nabízejí různé možnosti v otázkách, které lze prezentovat na levo-pravém spektru, nikoli však v otázkách evropské integrace.

Výsledky studií ukazují, že zatímco strany s ohledem na levo-pravou dimenzi zastupují své voliče poměrně dobře, situace v otázce evropských záležitostí tak jasná není. Předně zastávají z ideologického hlediska méně jednotný názor na otázku integrace než na tradiční otázky prezentované na levo-pravém spektru [např. Hix 1999; Ray 1999; Thomassen, Schmitt 1999b]. Zvolení zastupitelé jsou kromě toho daleko více nakloněni evropské integraci než jejich voliči, přičemž v otázce evropské dimenze je mezi občany a poslanci výrazný rozkol. V první srovnávací studii však bylo zjištěno, že v názorech na otázky integrace panuje pozoruhodná shoda. Van der Eijk a Franklin v průzkumu provedeném okamžitě po volbách do EP v roce 1989 srovnávali názory voličů na to, jaké pozice zastávají jednotlivé strany, s jejich vlastními preferencemi. Zjistili, že většína stran zastávala názory svých voličů, pokud jde o otázky integrace, přičemž od názorů svých voličů se zřetelně odchylovalo pouze „několik málo“ stran [van der Eijk, Franklin 1991: 124].

Při srovnávání preferencí občanů a kandidátů v kandidátů v roce 1994 týkajících se konkrétních politických otázek ohledně evropské integrace (tj. zrušení hranic mezi státy, nezaměstnanost, jednotné měny) došli Thomassen a Schmitt [1997: 181] k závěru, že politická elita a jejich voliči žijí v „odlišných evropských světech“. A při srovnávání názorů poslanců národních parlamentů a Evropského parlamentu a názorů občanů na tytéž otázky stejní autoři o několik let později uvedli, že „obecně jsou postoje voličů méně proevropské než názory politických elit, ať už se jednalo o poslance EP nebo národních parlamentů“ [Thomassen, Schmitt 1999a: 206]. Na základě stejných údajů Marsh a Wessels [1997] zjistili, že se názory poslanců EP ze zemí s vysoce poměrným volebním systémem shodovaly s názory voličů daleko lépe než v případě poslanců EP ze zemí s méně proporcionálním volebním systémem.

V jiném článku, který se opíral o údaje z let 1979 a 1994, Schmitt a Thomassen [2000] uvedli, že shoda v názorech na otázky obecného vývoje integrace („Jste pro nebo proti snahám sjednotit Evropu?“) byla stejně vysoká jako v názorech na levo-pravou dimenzi, zatímco se politické preference voličů a stran ohledně konkrétnějších otázek výrazně lišily. Přesto se zdá, že v jednom ohledu existuje mezi těmito dvěma dimenzemi stále rozdíl. Van der Eijk a Franklin [2004] na základě údajů z povolebního dotazníkového šetření EES 1999, kdy voliče požádali, aby odpověděli na

otázku, kam řadí sebe i strany na levo-pravé škále i na škále pro a proti evropské integraci, prokázali, že různorodost názorů voličů se v názorech stran odrážela daleko méně v případě otázek EU, než v otázkách pravícovosti a levicovosti. Podle těchto autorů tak v otázkách EU existoval „potenciál konkurenčního boje stran“, přičemž otázku integrace EU považovali v evropské politice za „spícího obra“. Tato studie rovněž prokázala, že občané si obecně uvědomují, že strany podporují evropskou integraci daleko více než oni sami.

Většina těchto předchozích studií zabývajících se otázkou politické reprezentace v evropských otázkách v podstatě jen poskytla informace o postojích voličů a stran. Za hranice popisné analýzy se jich dostala jen malá část. Naše studie se snaží objasnit rozdíly v míře shody v odpovědích na tyto otázky jak v různých zemích, tak i mezi jednotlivými politickými stranami. Mimoto dosavadní výzkumné studie politické reprezentace došly k poněkud rozporuplným zjištěním, přičemž na to, čím lze vysvětlit rozdíly mezi jednotlivými zeměmi či stranami, se jim nepodařilo najít uspokojivou odpověď. Opíraje se částečně o tento dřívější výzkum se v další části pokusíme nastínit naši hypotézu.

Výzkumné hypotézy

Základním cílem tohoto příspěvku je vysvětlit rozdíly mezi jednotlivými členskými státy EU ohledně shodnosti názorů voličů a stran na otázku evropské integrace. Při své analýze jsme postupovali ve třech krocích. Nejdříve jsme porovnali shodu v názorech na otázku integrace EU se shodou v názorech na levo-pravou dimenzi. Dále jsme se zabývali otázkou politického zastupování na úrovni systémů v jednotlivých zemích EU. A nakonec jsme svoji pozornost zaměřili na stranickou úroveň s tím, že rozdíly mezi jednotlivými stranami vysvětlujeme v závěru.

V souladu s tímto postupem jsme naše výzkumné hypotézy rozdělili také do tří kategorií. Nejdříve jsme předložili dvě hypotézy o rozdílech mezi těmito dvěma dimenzemi. V souladu s výsledky předchozího výzkumu, že politické elity podporují integraci více než občané, jsme očekávali, že i v roce 2004 budou strany, podle názorů občanů, více nakloněny integraci než jejich voliči (hypotéza č. 1, dále jen H1), zatímco v otázce pravícovosti a levicovosti občanů a stran jsme takovýto systematický rozdíl nečekali. Kromě toho jsme očekávali, opět v souladu s předchozími studiemi, že shoda názorů bude větší v otázce pravícovosti/levicovosti než v otázce evropské integrace (H2).

Dále předkládáme vysvětlení rozdílů mezi jednotlivými zeměmi (systémová úroveň), přičemž se zabýváme vlivem následujících tří faktorů. Řada autorů se shoduje v tom, že politickou reprezentaci ovlivňuje systém politických stran dané země. Výsledky předchozích studií se liší, přesto shodně tvrdí, že větší roztržičnost systému politických stran vede k větší shodě v názorech veřejnosti a politické elity [např. Wessels 1999]. Na základě toho jsme i my vytvořili hypotézu, že čím je systém stran roztržičnější, tím větší je shoda v názorech voličů a stran (H3). Tato hypotéza se zakládá na jednoduché domněnce, že větší množství konkurujících si stran dává voličům větší možnost najít si ve volbách svou „vlastní“ stranu. Je samozřejmě docela možné, že se strany rozhodnou konkurovat si ve volbách v jiných otázkách, než v otázce evropské integrace, to by však byla otázka pro jinou analýzu. Naší druhou proměnnou na systémové úrovni je ideologické rozpětí [Gilljam, Oscarsson 1996], což je vzdálenost na levo-pravé škále mezi stranou, která se na-

chází nejvíce vlevo, a stranou nejvíce vpravo, respektive na pro/protievropské škále mezi stranou zaměřenou nejvíce protievropsky a nejvíce proevropsky. Podle této hypotézy by větší ideologické rozpětí mělo vyústit v přesnější reprezentaci názorů občanů (H4), protože strany voličům nabízejí více možností volby.

Naše závěrečná hypotéza na systémové úrovni, která nevychází z předchozího výzkumu, se zaměřuje konkrétněji na evropskou integraci. Očekávali jsme, že na shodu názorů bude mít vliv načasování vstupu nových zemí do EU s tím, že menší shoda v názorech na otázky EU bude existovat v členských státech, které do EU vstoupily na jaře roku 2004 (H5), tj. necelé dva měsíce před provedením povolebního dotazníkového šetření EES 2004, z něhož jsme čerpali naše údaje. Tato domněnka se zakládá na tom, že v těchto nově demokratizovaných členských státech jsou otázky EU něčím novým jak pro strany, tak i pro voliče, a politické strany tak měly méně času k vypracování svého postoje ohledně evropské integrace, a kromě toho ani strany, ani jejich stoupenci se v otázkách EU „ještě nestačili poznat“. Oprávněným protiargumentem však je, že jelikož se volby do EP v roce 2004 konaly v těchto zemích tak krátce po referendu týkajícího se členství v EU, větší pozornost věnovaná evropské integraci v programech politických stran v těchto zemích mohla vést k větší shodě názorů mezi stranami a jejich voliči. Dalším faktorem podporujícím naši hypotézu je, že v zemích se stabilním systémem politických stran by měla existovat větší shoda v názorech [Holmberg 1999], přičemž nově demokratizované postkomunistické země jsou stále charakterizovány mnohem větší nestabilitou systému politických stran než starší členské státy EU.

Vraťme se nyní k vysvětlení rozdílů mezi jednotlivými stranami. Zde jsme vytvořili tři hypotézy. Očekáváme, že shoda v názorech bude ovlivněna tím, zda se strana dostala do vlády či nikoli. Tvrdíme, že členství ve vládní koalici má za následek menší shodu v názorech mezi stranami a jejich voliči (H6), protože se domníváme, že účast ve vládě, zejména vyjednávání, kterému se koalice několika stran nevyhne, vzdaluje strany od jejich voličů. Kromě toho vládní strany zastupují na úrovni EU své země v Radě ministrů, což pro ně může znamenat další omezení. Druhou proměnnou na stranické úrovni je velikost strany. Očekáváme, že malé strany budou lépe reprezentovat názory svých voličů než velké strany (H7). Tato hypotéza se zakládá na jednoduché úvaze, totiž že malé strany jsou ideologicky více homogenní než větší strany, které mají větší, a tím více heterogenní voličskou základnu, což má za následek menší shodu v postojích strany a voličů než v případě menších stran.

Poslední proměnná na stranické úrovni zkoumá vliv stranické ideologie. Tato proměnná vychází z práce Daltona [1985], podle něhož má ideologický centrizmus negativní vliv na politickou reprezentaci. My jsme tedy také předpokládali, že ideologický centrizmus má za následek menší shodu v názorech s tím, že strany, které jsou na levo-pravé škále dále od centra, zastupují názory svých voličů lépe (H8). Tato hypotéza se zakládá na tom, že jasně levicové a pravicové strany jsou politicky vyhraněnější než strany ve středu politického spektra a tato ideologická jednoznačnost jim umožňuje lépe reagovat na potřeby svých voličů.

Data

Údaje jsme získali z povolebního dotazníkového šetření EES 2004, které se (z větší části) skládalo ze stejných šetření prováděných v zemích EU hned po volbách do EP, které proběhly v červnu 2004. Do této studie nebyly bohužel zahrnuty všechny země, naše údaje se tedy vztahují pouze k 22 politickým systémům,² z nichž se v 21 případech jedná o politické systémy členských států EU a v jednom případě o údaje ze Severního Irsku, kde probíhal samostatný průzkum, protože Severní Irsko má stranický systém, který se liší od Velké Británie. Severní Irsko není samostatným členským státem EU, přesto budeme pro zjednodušení dále v textu hovořit o těchto 22 hodnocených politických systémech jako o „členských státech“ nebo „členských zemích“.

Abychom zjistili zařazení stran a jejich voličů v otázce evropské integrace na škále pro a proti integraci EU a na levo-pravé stupnici, použili jsme údaje z dotazníků. Náš přístup se tak liší od většiny předchozích studií zabývajících se politickou reprezentací, které porovnávaly údaje získané od voličů s údaji, které jim poskytly politické elity (především průzkumy názorů poslanců národních parlamentů a EP). Ze studií zabývajících se politickou reprezentací v otázkách EU se výlučně o údaje získané od voličů tak, jako v našem případě, opírala pouze studie van der Eijka a Franklina [1991].

Porovnávali jsme politické názory voličů s jejich hodnocením postojů stran, pro něž ve volbách hlasovali. Obecně zastáváme názor, že pokud je rozdíl mezi názory voličů a postoji „jejich“ strany malý, strany odvádějí dobrou práci, pokud jde o zastupování voličů, a naopak. Pro každou stranu jsme vypočetli dvě hodnoty. Nejdříve jsme v případě voličů, kteří uvedli, že ve volbách do EP volili konkrétní stranu, vypočetli jejich průměrné postoje na škále pro a proti EU a na levo-pravé stupnici. Poté jsme pro tytéž respondenty vypočetli, kde se podle nich umístily „jejich“ strany v názorech na tytéž otázky. Na základě srovnání těchto dvou průměrných hodnot bylo možné zjistit, jaký je názor voličů na to, kde se ve vztahu k nim nacházejí strany, které volili. Abychom se vyhnuli situaci, že naše výsledky budou z velké části ovlivněny množstvím malých stran, které souhrnně získaly jen zlomek hlasů, výsledky této empirické analýzy jsme vážili s ohledem na podíl hlasů, které tyto strany ve volbách do EP v roce 2004 získaly.

Jsme si vědomi toho, že názor voličů na umístění stran nemusí nutně odrážet skutečnost, protože většina evropských voličů má pravděpodobně jen omezené informace či znalosti týkající se politiky stran, alespoň pokud jde o evropskou integraci. Možná, že voliči nejsou schopni umístit politické strany s ohledem na politickou dimenzi docela přesně, jejich rozhodování o tom, které straně dají svůj hlas, je však zjevně z velké části založeno na vnímání postojů stran, případně jejich kandidátů. Jiné postupy, které by umožnily zjistit postoje stran, jako například odborné průzkumy a analýza obsahu stranických programů [Mair 2001] nebo použití údajů získaných od politických elit, nám neumožňují hodnotit postoje voličů a jejich názory na postoje politických stran přímo.

Tato studie se zabývala především otázkou rozdílů mezi názory voličů a stran na otázku evropské integrace, která byla v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 měřena pomocí desetibodové stupnice (1–10) hodnotící postoje respondentů v otázce evropského sjednocení. Otázka položená v dotazníku zněla: „Někteří lidé říkají, že evropská integrace by měla být prohloubena. Jiní říkají, že integrace zašla příliš daleko. Jaký je Váš názor? Označte svůj názor s použitím 10-stupňové škály. Na této škále 1 znamená, že sjednocování ‚zašlo příliš daleko‘, a 10 znamená, že by sjednocování

„mělo být prohloubeno“. Jakým číslem označíte Váš názor na integraci?“ Po této otázce následovala řada dalších, kdy respondenti měli za použití stejné stupnice znázornit, kde se nacházejí hlavní politické strany v jejich zemi. V následujícím textu hovoříme o této dimenzi jako o „dimenzi pro a proti EU“ nebo zjednodušeně jako o „dimenzi EU“.

Dále jsme srovnali politickou reprezentaci v otázce dimenze EU se zastupováním týkajícím se konvenční levo-pravé dimenze, abychom dali naše výsledky do určité perspektivy. Výsledky týkající se této dimenze jsou založeny na otázce: „V politických záležitostech se hovoří o ‚levici‘ a ‚pravici‘. Prosím, označte své postoje pomocí čísel na 10-bodové škále. Na této škále 1 znamená ‚levici‘ a 10 znamená ‚pravici‘, které číslo nejlépe popisuje Vaše názory?“ Stejně jako v případě otázky ohledně integrace EU, i po této otázce následovala řada dalších otázek, kdy byli respondenti požádáni, aby na základě vlastní zkušenosti znázornili postavení hlavních stran ve své zemi s ohledem na jejich pravicové či levicové zařazení.

Náš soubor dat zahrnuje 122 stran (79 ze starých a 43 z nových členských států) ve 22 politických systémech. Samozřejmě že pro malé strany hlasovala jen hrstka respondentů. Proto jsme do analýzy zařadili pouze strany s deseti a více respondenty, abychom se vyhnuli tomu, že budeme muset vypočítávat průměrné pozice s ohledem na politiku v případě velmi malých skupin voličů. Kromě toho daleko větší omezení pro zahrnutí některých stran do studie představovalo to, že se v některých členských státech používají společné kandidátní listiny. V některých zemích hlasovali voliči na základě kandidátek obsahujících dvě a více stran, a proto nemáme k dispozici údaje o tom, které konkrétní straně dali přednost. Tyto strany musely být z analýzy vyřazeny. Například v Portugalsku společná kandidátní listina dvou stran – Sociálních demokratů (PSD) a Lidové strany (PP) – získala ve volbách do EP v roce 2004 celkem 35 % hlasů. Z dotazníkových údajů však víme pouze to, že někteří respondenti hlasovali pro kandidátku PSD-PP, nevíme však, pro kterou z těchto dvou stran konkrétně. Tyto dvě strany proto nemohly být zahrnuty do souboru dat, kam jsme nakonec zařadili pouze tři portugalské strany. Naštěstí jsme v případě většiny zemí mohli zařadit všechny, či alespoň větší část největších stran (další informace naleznete v příloze). Celkově strany zařazené do naší analýzy získaly při volbách do EP v roce 2004 v průměru 84 % hlasů. V mnoha zemích, jako např. v Dánsku, Estonsku, Finsku, Německu a Řecku, získaly více než 90 % hlasů.

Hodnotit zastoupení občanů ze strany jednotlivých politiků či politických stran lze mnoha způsoby [viz Achen 1978]. Svou analýzu jsme zahájili dvěma velmi jednoduchými měřeními. Nejdříve jsme analyzovali vzdálenost mezi průměrnou pozicí voličů určité strany a umístěním této strany s ohledem na dimenzi EU a levo-pravou dimenzi. Měření této vzdálenosti nám neposkytuje žádné informace o tom, jakou povahu mají možné rozdíly mezi stranami a jejich voliči, např. zda strany zastávají příznivější nebo méně příznivé postoje k evropské integraci než jejich voliči. Druhý ukazatel (tzv. zkreslení) měří rozdíl mezi postavením strany a postojem voliče. Kladné hodnoty tohoto ukazatele udávají, že strany s ohledem na dimenzi EU zastávají více prointegrační postoj než jejich voliči nebo že v otázce levicovosti a pravicovosti jsou více napravo. Záporné hodnoty udávají opačnou situaci.

Analýza politických dimenzí

Průměrné údaje pro vzdálenost a zkeslení v případě 22 politických systémů jsou uvedeny v Tabulce 1. Druhý a třetí sloupec tabulky udává, jak blízko nebo jak daleko se průměrná strana umístila s ohledem na své voliče v otázce integrace EU a politické orientace. V otázce dimenze EU jsou svým voličům nejbližší strany v Severním Irsku. Průměrná vzdálenost mezi stranou a jejími voliči na desetibodové stupnici EU činí v Severním Irsku pouze 0,1, což znamená, že strany mají ke svým voličům skutečně velmi blízko. Zdá se, že i v otázce politické orientace se severoirské strany svým voličům nevzdalují. To je poněkud překvapivé zjištění, protože ani tradiční levo-pravá dimenze, ani dimenze EU nejsou v severoirské politice rozhodujícím faktorem politicky rozdílných názorů.

Dalšími politickými systémy, kde se strany umístily velmi blízko svým voličům, jsou Kypr a Česká republika. V otázce integrace EU lze největší rozdíl mezi stranami a voliči sledovat v Británii, kde je průměrná hodnota vzdálenosti více než desetkrát větší než vzdálenost v Severním Irsku. Někdo by mohl namítat, že to je důsledek britského většinového politického systému, jistě to však nebude jediný důvod, protože hodnoty těchto vzdáleností jsou značně vysoké i v některých zemích s poměrným volebním systémem, jako je Finsko a Rakousko.

Při pohledu na průměrné hodnoty vzdálenosti v dolní části Tabulky 1 lze vyzorovat, že strany jsou svým voličům obvykle blíže v otázce levo-pravé dimenze než v otázce integrace EU, což potvrzuje naši druhou hypotézu (H2). Stejný závěr platí pro staré i nové členské státy EU. Proti očekávání jsou strany v nových členských státech svým voličům stejně blízko jako ve starých členských zemích, a to s ohledem na obě sledované dimenze. Nepatrné rozdíly v těchto číselných údajích nejsou statisticky významné. Naše hypotéza (H5), na jejímž základě jsme v otázce integrace EU očekávali lepší reprezentaci ve starých než v nových členských státech, se tedy nepotvrdila.

Podíváme-li se na hodnoty zkeslení uvedené v posledních dvou sloupcích Tabulky 1, vidíme, že strany jsou skutečně mnohem více nakloněny evropské integraci než jejich voliči, jak jsme očekávali na základě naší první hypotézy (H1). V otázce dimenze EU kladné hodnoty znamenají, že na rozdíl od svých voličů zastávají strany proevropsější postoje. Pouze v České republice a Polsku jsou voliči průměrně více nakloněni evropské integraci než strany, pro které hlasovali. Hodnoty v případě těchto dvou zemí jsou však velmi nízké, což znamená, že protievropský odklon u stran v těchto zemích prakticky neexistuje. Největší rozdíly mezi stranami a jejich voliči byly zjištěny v Británii, Maďarsku, Lucembursku a Finsku.

Odklon politických stran směrem k proevropské integraci lze pozorovat jak v nových, tak i ve starých členských státech. Průměrně je tento odklon v porovnání s novými členskými zeměmi (0,56) větší ve starých členských státech (0,77), tento rozdíl však není statisticky významný. Naopak odklon v případě levo-pravé dimenze je narozdíl od dimenze EU podstatně menší, což opět znamená, že strany zastupují své voliče lépe s ohledem na levo-pravou dimenzi než s ohledem na otázku evropské integrace.

Tabulka 1. Shoda v postojích stran a názorech jejich voličů v roce 2004

Země	Vzdálenost		Zkreslení	
	Dimenze EU	Levo-pravá dimenze	Dimenze EU	Levo-pravá dimenze
Severní Irsko	0,10	0,21	0,05	0,19
Kypr	0,32	0,43	0,20	-0,07
Česká republika	0,46	0,67	-0,13	0,04
Francie	0,59	0,33	0,59	0,30
Nizozemsko	0,59	0,22	0,48	0,02
Slovensko	0,61	0,66	0,42	0,60
Španělsko	0,62	0,29	0,58	0,28
Irsko	0,73	0,43	0,70	0,26
Itálie	0,81	0,42	0,64	0,29
Německo	0,81	0,48	0,54	0,17
Slovinsko	0,86	0,60	0,86	0,60
Dánsko	0,91	0,40	0,44	0,18
Estonsko	0,96	0,43	0,73	0,12
Lotyšsko	0,97	0,54	0,97	0,34
Řecko	0,99	0,34	0,44	0,19
Polsko	1,03	0,73	-0,13	0,41
Portugalsko	1,04	0,81	0,64	0,51
Rakousko	1,20	0,51	1,20	0,18
Finsko	1,39	0,43	1,39	0,21
Lucembursko	1,42	0,76	1,43	0,71
Maďarsko	1,51	0,31	1,52	0,23
Velká Británie	1,60	0,51	1,60	0,51
Všechny země (N = 122)	0,90	0,47	0,70	0,47
Staré členské státy (N = 79)	0,92	0,43	0,77	0,43
Nové členské státy (N = 43)	0,86	0,54	0,56	0,54

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Analýza na systémové úrovni

V Tabulce 2 jsou pomocí regresní analýzy hodnoceny vztahy mezi charakteristickými rysy systémů politických stran a reprezentací s ohledem na evropskou integraci i politickou orientaci stran. Hodnoty vzdálenosti i zkreslení jsou převzaty z Tabulky 1. Podle našich hypotéz (H3–H5) má vliv na to, jak dobře strany zastupují své voliče, počet stran a ideologické rozpětí mezi nimi a to, zda se jedná o nový nebo starý členský stát EU. Počet stran je hodnocen na základě Laakso-Taageperova [1979] indexu efektivních stran (vypočteno na základě rozdělení křesel v národních parlamentech v době voleb). Ideologické rozpětí, tj. vzdálenost mezi krajními stranami na pomyslné stupnici politických stran, je měřeno jak v případě dimenze EU, tak i v případě levo-pravé dimenze za použití dat z povolebního dotazníkového šetření EES 2004.

Tabulka 2. Regresní analýza shody názorů a systému politických stran

	Vzdálenost		Zkreslení	
	Dimenze EU	Levo-pravá dimenze	Dimenze EU	Levo-pravá dimenze
Konstanta	0,85** (0,22)	0,39** (0,14)	1,04** (0,32)	0,35 (0,22)
Počet stran	-0,07 (0,44)	0,01 (0,03)	-0,04 (0,07)	0,02 (0,04)
Ideologické rozpětí	0,11* (0,05)	0,02 (0,02)	-0,04 (0,07)	-0,03 (0,04)
Nové členské státy	0,00 (0,11)	0,10 (0,07)	-0,18 (0,11)	0,00 (0,11)
R ²	0,07	0,03	0,02	0,01

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$, ** signifikantní při $p < 0,01$; $N = 122$.

Výsledky v Tabulce 2 jsou v určitém smyslu zklamáním. Většinou jsou regresní koeficienty malé a statisticky nevýznamné. Pouze jeden z nich má statisticky významný koeficient, nicméně s opačným znaménkem, než jsme na základě naší hypotézy předpokládali. Očekávali jsme, že větší ideologické rozpětí mezi stranami bude mít za následek lepší zastoupení voličů v otázce evropské integrace, zdá se však, že na základě kladného koeficientu můžeme říci, že v systémech politických stran s velkým rozdílem mezi krajními stranami se subjekty svým voličům vzdalují více než v zemích s menší ideologickou šíří. Závěrem tedy můžeme říci, že empirická analýza nepotvrdila žádnou z našich tří hypotéz zabývajících se úrovní systémů politických stran.

Analýza na stranické úrovni

Dále se budeme zabývat analýzou shody mezi názory voličů a stran na úrovni stran za použití Achenova [1978] přístupu, který je založen na regresní analýze a který se nazývá míra responzivity zastupitelů. V literatuře se lze s touto metodou setkat poměrně často, mimo jiné ji používají Dalton [1985], Herrera et al. [1992], Wessels [1999] a Kitschelt et al. [1999]. Metoda hodnocení responzivity zastupitelů je v podstatě založena na představě, že čím lépe umíme předpovědět postoje stran v otázkách určité politiky nebo problematiky na základě názorů voličů stran na tyto otázky, tím větší je pozorovaná responzivita. Regresní rovnice může vypadat takto [viz Dalton 1985: 281]:

- $\text{Postoj strany} = a + b$ (postoj voliče)
- Stupeň celkové responzivity je určen pomocí konstanty (a) a regresního koeficientu (b) v této modelové rovnici.

Podle Achena dochází k ideální schopnosti reagovat v případě, že se konstanta regrese rovná nule a koeficient sloupce je jedna. To znamená, že pokud je např. hodnota průměrného voliče strany s ohledem na integraci EU sedm, je pozice jeho strany rovněž sedm. Jestliže je hodnota průměrného voliče strany dva, platí tato hodnota i pro jeho stranu atd. Různé kombinace a a b odpovídají různým typům odchylek od ideální responzivity. Pokud se jak b , tak a rovná nule, nacházejí se strany průměrně jedno místo „napravo“ od svých voličů, jedna od druhé však jsou vzdáleny stejně, jako jsou vzdáleni od sebe jejich stoupenci. Například jestliže strany zaujímají proevropštější pozice než jejich voliči, jak předpokládala naše první hypotéza, budou mít konstanty v našich regresních modelech kladnou hodnotu.

Interpretace regresního koeficientu b je také zajímavá. Pokud je b menší než jedna, jsou postoje stran konvergentnější než postoje jejich voličů, tj. rozdíly v názorech stran jsou menší než rozdíly v názorech jejich stoupenců. Na druhé straně jestliže je b větší než jedna, je systém stran polarizovanější, čímž jsou zdůrazněny rozdíly mezi voliči. To znamená, že na obou koncích politické dimenze zaujímají strany radikálnější postoje než jejich voliči.³

V Tabulce 3 jsou uvedeny výsledky analýz responzivity (modely A) v případě všech stran obsažených v souboru dat a dále samostatně pro strany v nových a starých členských státech. Kromě toho jsme do těchto analýz zahrnuli některé další proměnné (modely B), abychom zjistili, jak ovlivňují schopnost stran reagovat. Tyto nové proměnné se vztahují k našim třem posledním hypotézám, které se zabývají tím, jaký vliv má na reprezentaci účast stran ve vládě (H6), velikost strany (H7) a ideologický centrismus (H8). Účast ve vládě je měřena na základě dichotomické proměnné, přičemž se tato proměnná rovná jedné, pokud byla strana v době voleb do EP v roce 2004 ve vládě, a nule, jestliže byla v opozici. Velikost strany se měří jako podíl hlasů získaných v těchto volbách. A konečně ideologický centrismus (nebo extremismus) na levo-pravé stupnici se měří na základě dvou dichotomických proměnných, které ukazují, zda se jedná o levicovou nebo pravicovou stranu.⁴ Centristické strany a strany z opačného konce politického spektra mají v případě obou dichotomických proměnných hodnotu nula.

Tabulka 3. Regresní analýza rezpozivity stran s ohledem na dimenzi EU

	Všechny strany		Strany ve starých členských státech		Strany v nových členských státech	
	Model A	Model B	Model A	Model B	Model A	Model B
Konstanta	1,65** (0,45)	1,32** (0,37)	2,11** (0,47)	1,93** (0,40)	0,11 (0,96)	-0,46 (1,00)
Názor voliče na integraci EU	0,83* (0,08)	0,79** (0,06)	0,75** (0,09)	0,68** (0,08)	1,07 (0,15)	1,03 (0,15)
Vládní strana	-	0,50** (0,13)	-	0,44** (0,15)	-	0,67* (0,28)
Velikost strany	-	2,28** (0,50)	-	2,20** (0,57)	-	3,62* (1,15)
Pravicová strana	-	-0,09 (0,15)	-	-0,03 (0,18)	-	-0,28 (0,29)
Levicová strana	-	-0,41** (0,15)	-	-0,36* (0,17)	-	-0,43* (0,33)
Upravené R ²	0,54	0,66	0,50	0,68	0,55	0,67
N	122	122	79	79	43	43

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$, ** signifikantní při $p < 0,01$.

Při hodnocení výsledků analýzy rezpozivity (model A), která obsahuje všechny strany v Tabulce 3, vidíme, že evropské strany se od ideálního modelu odklánějí statisticky signifikantním způsobem. Konstanta modelu je 1,65, což ukazuje, že strany jsou podle názoru voličů více nakloněny evropské integraci než jejich stoupenci. Také koeficient směrnice (0,83) je menší než nula, což dokládá, že rozdíl mezi stranami s ohledem na dimenzi EU je menší než mezi jejich voliči. To v podstatě potvrzuje výsledky van der Eijka a Franklina [2004], kteří použili údaje z voleb do EP v roce 1999, přičemž zjistili, že evropské strany nejsou s ohledem na záležitosti EU pevně vyhraněné, a nenabízejí tak voličům konkurenční alternativy.

Srovnání nových a starých členských států přináší zajímavé výsledky. V případě stran ze starých členských zemí je proevropský odklon ještě zřetelnější a na desetibodové stupnici dosahuje více než 2 body. Také regresní koeficient (0,75) je menší, což znamená, že mezi stranami a jejich voliči jsou rozdíly menší. Situace v nových členských státech je však zcela odlišná, neboť shoda mezi názory stran a voličů skoro přesně odpovídá ideálu rezpozivity. Tento výsledek nepochybně vyvrací naši pátou hypotézu. Strany v nových členských státech jsou při zastupování svých voličů v otázkách EU úspěšnější než strany ve starých členských zemích. Je možné, že díky tomu, že k rozšíření EU (a předcházejícím referendům o přistoupení) došlo jen krátce před volbami do EP v roce 2004, zaujaly evropské záležitosti v politických programech stran v nových členských státech důležitější místo. Tato větší viditelnost záležitostí EU tak možná měla za následek, že strany reagovaly na přání svých voličů lépe než ve starých členských státech, kde se strany větší

nou snažily vyhnout se tomu, aby v jejich volebních kampaních a debatách zaujaly záležitosti EU přední místo [viz např. van der Eijk, Franklin 2004].

Modely B v Tabulce 3 ukazují, jaký vztah mají naše dodatečné proměnné na responzivitě stran. Vládní strany v nových i starých členských státech mají k evropskému sjednocení pozitivnější vztah než opoziční strany. To může být odrazem toho, že vládní strany často musejí dohadovat kompromisy, které je jejich voličům vzdalují. Tyto kompromisy uzavírají se svými koaličními partnery a, což je možná ještě důležitější, na evropské úrovni s ostatními evropskými vládami a institucemi EU. Opoziční strany takovými omezeními vázány nejsou.

Vliv na responzivitě stran má i jejich velikost. Průměrně jsou totiž větší strany svým voličům v otázce dimenze EU vzdáleny více než menší strany. Tento vliv lze pozorovat jak ve starých, tak i v nových členských státech. Možná že všezahrnující povaha většiny velkých stran, které mají širokou a různorodou voličskou základnu, jim umožňuje vyhnout se přílišné závislosti na jedné konkrétní skupině voličů [Dalton 1985: 289].

A konečně vidíme, že vliv na responzivitě stran má i ideologické rozpětí na levo-pravé stupnici. V regresní analýze obsahující všechny strany měla dichotomická proměnná v případě levicových stran negativní koeficient, což ukazuje menší proevropské zkeslení u těchto stran ve srovnání s pravicovými stranami a stranami uprostřed politického spektra. Opět se ukázalo, že rozdíly mezi starými a novými členskými státy jsou malé, protože koeficienty jsou ve srovnání s koeficienty získanými v případě nových členských zemí víceméně stejné. Závěrem lze říci, že tyto výsledky alespoň prozatím potvrzují naši poslední hypotézu, na jejímž základě jsme očekávali menší odklon ve schopnosti reagovat u stran s jasnějším ideologickým profilem než u stran uprostřed politického spektra, které se snaží zaujmout nejrůznější voliče. Podle naší analýzy se to týká především levicových stran.

Závěry

Hlavním cílem této kapitoly bylo analyzovat rozdíly ve shodě mezi postoji stran a názory voličů v otázce evropské integrace v členských státech EU. Zatímco se předchozí výzkum zaměřil pouze na informování o postojích stran a voličů, tato studie představuje jeden z prvních pokusů o vysvětlení rozdílů v politické reprezentaci v otázce evropské integrace mezi zeměmi i jednotlivými stranami.

Opírajíce se především o stávající srovnávací výzkum politické reprezentace jsme představili osm hypotéz, které byly hodnoceny na základě dat z povolebního dotazníkového šetření EES 2004. Naše zjištění tyto hypotézy podpořila jen zčásti. V souladu s předchozím výzkumem jsme nejprve prokázali, že strany jsou voličům blíže s ohledem na levo-pravou dimenzi než v otázce evropské integrace (H2). Dále jsme potvrdili, že strany se k otázce evropské integrace stavějí příznivěji než jejich voliči (H1). Očekávali jsme také, že systém politických stran (počet stran, ideologické rozpětí) bude mít vliv na shodu v postojích stran a názorech voličů (H3 a H4). Naše analýza to však jasně vyvrátila. Naopak analýza na úrovni stran některá naše očekávání potvrdila: vládní strany měly k integraci kladnější postoj než opoziční strany (H6); velikost stran měla vliv na jejich responzivitě, přičemž shoda v názorech stran a voličů byla větší v případě malých stran (H7); a responzivitě byla nejnižší u stran ve středu politického spektra (H8). Naše studie také po-

tvrdí, že evropské strany, alespoň ve starých členských státech, neposkytují voličům dostatek konkurenčních alternativ, pokud jde o evropskou integraci. To není příliš dobré pro model vlády odpovědných stran, jehož základním předpokladem je, že strany poskytují voličům alternativní možnosti výběru, a ti pak hlasují pro strany, které jsou jejich preferencím nejbližší. Nakolik je tato nedostatečná shoda mezi stranami a voliči důležitá, však závisí na významu, který je připisován záležitostem EU. Jestliže se voliči zajímají především o záležitosti, na něž má vliv levicovost/pravicovost stran, a nikoli o otázky spojené s evropskou integrací, mohou být strany považovány za odpovědné, i když voličům nabízejí méně alternativ, pokud jde o dimenzi EU, než o levo-pravou dimenzi.

Snad nejzajímavější výsledek, k němuž jsme došli, se týká politického zastupování v nových členských státech. V rozporu s naší hypotézou (H5) jsou voliči v nových členských státech, pokud jde o dimenzi EU, ve skutečnosti svými stranami zastoupeni lépe než ve starších členských státech. Předpokládáme, že tento rozdíl mezi starými a novými členskými zeměmi může být důsledkem toho, že EU zaujímala v politických programech v těchto zemích přednější místo. Vždyt volby do EP v červnu 2004 se konaly pouze pět týdnů po rozšíření EU, kterému v devíti z deseti nových členských států předcházelo referendum. Strany byly tudíž nuceny se k evropské integraci, nebo alespoň k členství v EU, vyjádřit a byly pravděpodobně pod větším tlakem zastávat podobné názory jako jejich stoupenci, než tomu bylo ve starých členských státech. To se zcela vymyká situaci ve starých členských státech, kde se velké strany ve většině zemí ze všech sil snažily vyhnout se debatě o budoucnosti Evropy.

Zdá se, že klíčem ke kvalitnějšímu politickému zastupování, pokud jde o záležitosti EU, je zviditelnění dimenze EU v národní politice. To však není pravděpodobné. Odhlédneme-li od strategických úvah národních stran, EU, která nemá jednotnou identitu a moc zvýšit daně či provádět zásadní přerozdělovací politiku, zůstane v blízké budoucnosti voličům i nadále „vzdálena“. Proto bude shoda v názorech na dimenzi EU i v budoucnu nižší než v názorech na konvenční levo-pravou dimenzi.

Příloha: Strany zahrnuté do analýzy

Třetí sloupec tabulky zobrazuje kombinovaný podíl hlasů, které ve volbách do EP v roce 2004 získaly strany obsažené v hodnoceném souboru dat. V posledním sloupci jsou uvedeny nejdůležitější strany či kandidátní listiny, které se do sledovaného souboru dat nedostaly. Do souboru dat jsme zahrnuli pouze strany či kandidátky, které ve volbách v roce 2004 získaly více než 5 % hlasů.

Počet stran v souboru dat, jejich kombinovaný podíl ze získaných hlasů ve volbách do EP v roce 2004 a velké strany, které v souboru dat chybějí

Země	Počet stran	Kombinované množství hlasů v % (EP 2004)	Chybějící velké strany nebo kandidátní listiny (> 5 % hlasů)
Rakousko	4	85,2	Liste Dr. Hans-Peter Martin
Velká Británie	4	80,4	–
Kypr	4	84,0	For Europe
Česká republika	4	68,7	–
Dánsko	8	98,7	–
Estonsko	7	92,2	–
Finsko	7	97,8	–
Francie	7	87,5	–
Německo	6	90,1	–
Řecko	5	94,8	–
Maďarsko	4	94,8	–
Irsko	6	84,5	–
Itálie	10	58,6	DS, La Margherita, SDI
Lotyšsko	6	78,2	–
Lucembursko	5	97,1	–
Nizozemsko	7	82,4	CU, SGP
Severní Irsko	4	90,8	–
Polsko	8	91,8	–
Portugalsko	3	61,0	CDS-PP, PSD
Slovensko	7	89,7	–
Slovinsko	3	55,4	LDS, DESUS
Španělsko	3	89,4	Galeusca-Pueblos de Europa
Celkem	122	84,2	
Staré členské státy	79	85,6	
Nové členské státy	43	81,9	

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004 a výsledky voleb do EP v roce 2004.

Poznámky:

- ¹ Vynikající rozbor empirických výzkumů politického zastoupení poskytují Thomassen [1994] a Powell [2004].
- ² Povělební dotazníkové šetření EES 2004 zahrnovalo všechny členské státy EU kromě Malty. Ve třech zemích dotazník bohužel neobsahoval otázky zabývající se problematikou integrace EU a politického zařazení stran na levo-pravé stupnici nezbytné pro naši analýzu. Soubor dat tak nezahrnuje Belgie, Litvu a Švédsko.
- ³ Podrobněji je konstanta, regresní koeficient a jejich vliv na politickou reprezentaci vysvětlen v práci Kitschelta et al. [1999: 80–87], která se zabývá také jejich různými kombinacemi.
- ⁴ Strany, jejichž průměrné hodnoty byly na desetibodové stupnici nižší než 4, jsme definovali jako levicové. Strany s hodnotami přesahujícími 7 jsou považovány za pravicové.

4. Jsou voliči stejní? Volební chování v nových a zavedených demokraciích v Evropě

Wouter van der Brug, Mark Franklin, Gábor Tóka

Úvod

Chovají se voliči v konsolidujících se demokraciích jinak než voliči v zavedených demokraciích? Jinak řečeno, potřebují voliči k tomu, aby svou volební povinnost konali kultivovaně, praxi? Zásadní roli může v této souvislosti hrát stabilita systému politických stran. V zemích, kde se systém politických stran ještě neustálil, může být pro voliče složitější rozpoznat ideologický ráz stran, a tudíž hlasovat na ideologickém základě. Existuje rozdíl z hlediska různých vlivů na volební rozhodnutí mezi volbami v zavedené demokracii a v demokracii, kde se svobodné volby konají teprve nějakých patnáct let?

Volby do Evropského parlamentu (EP), které se konaly v červnu 2004, nám mohou sloužit jako jedinečná laboratoř umožňující hodnotit tyto a další otázky, které vyžadují srovnání mezi vyzrálými a konsolidujícími se demokraciemi. V těchto volbách občané Evropské unie (EU) z 25 zemí hlasovali s cílem zvolit nový EP. V případě deseti z těchto zemí se jednalo o jejich první zkušenost s volbami do EP. Ostatní země se těchto voleb účastnily už dvakrát nebo pětkrát v závislosti na tom, kdy přistoupily k EU, případně zda se připojily k zemi, která byla členem EU už dříve.

V této studii se nezabýváme ani tak tím, co nám tyto volby říkají s ohledem na vládnutí v EU, jako tím, co vypovídají o voličích. Tyto volby jsou pro nás příležitostí pro pochopení politických procesů ve 20 zemích,¹ v nichž jsme v týdnech následujících po volbách do EP kladli dotazy náhodně vybranému vzorku voličů. Měli jsme tak v každé z těchto zemí možnost položit jim standardní soubor otázek za standardních okolností. Mnoho otázek se týkalo evropské scény, v jejímž rámci se volby konaly. Otázky, na které se soustředujeme, se však týkají voleb všeobecně, ať už se konají kdekoli. Pro naše účely je možno na volby do EP nazírat jako na pohodlnou příležitost provádět celoevropskou studii o preferencích stran v jednotlivých zemích za okolností, které jsou pokud možno totožné.

Přítom využíváme toho, že volby do EP nejsou skutečnými volbami, které určují rozdělení politické moci v Evropské unii. Vždyť také úplně první studie prováděné po volbách v roce 1979 je charakterizovaly jako tzv. národní volby druhého řádu [Reif, Schmitt 1980; Reif 1984]. Důraz na slovo národní v tomto určujícím slovním spojení nás informuje o tom, že tyto volby nepřinášejí nic, na základě čeho by se voliči odklonili od orientace, která charakterizuje jejich chování v kontextu národní politiky. Výsledkem je, že volby do EP, přestože se konají v různých členských státech ve stejnou dobu, představují v každé zemi v podstatě samostatné volby. Nedávný výzkum

[Schmitt, Mannheimer 1991; Eijk, Franklin 1996c; Schmitt, Thomassen 2000] tuto charakterizaci nezpochybnil.

Otázkou, proč volby do EP nemívají evropský charakter, se v nedávné době zabývala řada studií a jistě to bude i nadále předmětem vědeckého bádání. Jedním z důvodů pro konání samostatných voleb v každé zemi by mohlo být to, že voliči členských států projevují natolik rozdílnou orientaci v politickém světě, že by společná volební kampaň a vytvoření jednotného názoru nebyly možné. Jednou z hlavních otázek, kterou se zabýval výzkum *Choosing Europe?* [Eijk, Franklin 1996c], bylo právě to, zda by občané tehdejších členských států EU byli v roce 1989 schopni fungovat jako jednotné evropské voličstvo, pokud by k tomu měli příležitost. Výzkum jednoznačně prokázal, že ano, a uvedl dále, že: „Na to, aby se (například) z nizozemských voličů stali Španělé, by stačil jiný systém stran, jiný volební systém, nový soubor politických otázek (...). Pokud by se působením příslušných stimulů mohli stát z Nizozemců Španělé, proč ne rovnou Evropané?.“ [Eijk, Franklin 1996c: 38]

Otázka, zda by mohli současní občané EU fungovat jako jedno voličstvo, pokud by na ně působily vhodné stimuly, však získala nový význam v důsledku přistoupení deseti nových zemí k EU v roce 2004, z nichž osm nemá s demokratickými volbami dlouhou zkušenost. Pokud je k tomu, aby se voliči kvalifikovaně rozhodli, zapotřebí mnoha let praxe v oblasti demokratických voleb, pak těchto osm zemí možná ještě není v rámci společné volební zkušenosti schopno se voleb účastnit za stejných podmínek jako voliči západoevropských zemí.

V tomto textu si klademe ohledně voličů současné EU stejnou otázku, jakou si kladl výzkum *Choosing Europe?* o Evropské unii v roce 1989 [Eijk, Franklin 1996c]. Vytvářejí si voliči různých zemí při svém politickém rozhodování názor podobným způsobem? V této studii se zaměříme výlučně na existenci rozdílů v heuristice, kterou používají voliči ve starých a nových demokraciích. Pokud by se ukázalo, že používají podobnou heuristiku, pak voliči nových členských států již v důležitých ohledech získali vzorce chování, které jsou vlastní „vyzráljším“ voličům. Otázka, jakým způsobem lze zajistit konání skutečných celoevropských voleb do EP, zůstane i nadále stejně důležitá, budeme však alespoň vědět, že rozšíření EU o osm konsolidujících se demokracií neznamená pro konání takových voleb žádné další překážky.

Očekávání z hlediska teorie

Jaké rozdíly lze očekávat v chování voličů mezi zavedenými a konsolidujícími se demokraciemi? Základní očekávání, které se prolíná veškerým výzkumem týkajícím se chování voličů, i když není často postulováno tak odvážně, je, že lidé mají podobné vzorce voličského jednání, ať žijí kdekoli. Jestliže se v některých zemích chovají jinak než v jiných, je to proto, že žijí v jiných poměrech, a pokud by byly tyto poměry přeneseny do jiného státu, voliči v této zemi by se chovali také tak. Na základě výzkumu politického chování v různých politických systémech bylo opakovaně zjištěno, že chování se mění v závislosti na systémových a kontextových rozdílech.

Důležité rozdíly ve volebním rozhodování způsobují zdroje, z nichž voliči získávají informace o tom, koho volit. Koneckonců voliči v žádném politickém systému nevěnují mnoho času tomu, aby zjišťovali, jaké politické alternativy se při volbách nabízejí. Většina voličů si obvykle k informacím, které potřebuje, nachází zjednodušenou cestu [Downs 1957; Conover, Feldman 1984;

Granberg, Holmberg 1988; Brug 1997]. Nechávací se vést zdroji, kterým důvěřují – nejčastěji sociálními, náboženskými a politickými subjekty, k nimž patří nebo k nimž je něco váže. V zavedených demokraciích jsou z hlediska vlivu v době voleb nejdůležitějšími referenčními skupinami politické strany. Strany jsou především aktéry, kteří dávají smysl politickému světu tím, že organizují nabízené politické otázky a poskytují voličům jednoduché soubory alternativních možností. Strany však mohou své postoje měnit, pouze pokud nejsou úzce spjaty s jinými sociálními skupinami, jako jsou například etnické, třídní či náboženské skupiny. Jestliže mají politické strany vztah ke konkrétním sociálním skupinám, jen obtížně přitahují voliče z jiných sociálních skupin.

Poněkud sofistikovaněji si lidé nabízené politické alternativy zařazují s ohledem na abstraktnější pojmy, jako jsou liberalismus a konzervatismus. Nejčastěji užívaným pojmem tohoto druhu v Evropě je levicovost a pravicovost. Politika se definuje podle toho, zda je „levicová“ nebo „pravicová“, a strany se jedna vůči druhé zařazují s použitím stejné terminologie. Poměrně složité politické rozdíly se zpravidla zjednodušují na umístění na levo-pravé škále politické orientace. Zároveň se voliči při výběru stran chovají strategicky. Především dávají přednost stranám, které mají možnost významně ovlivnit složení vlády. Strany, které mají menší možnost hrát při vytváření vlády důležitou úlohu, pravděpodobně podporu mnoha voličů nenajdou. Obecně tedy dávají voliči přednost velkým stranám.

Uvedli jsme, že voliči v ustálených demokraciích získávají informace od svých referenčních skupin, k hodnocení vlastních názorů a politických alternativ využívají levo-pravou škálu a uvažují strategicky. Čím se liší tato praxe v konsolidujících se demokraciích? Jsou zde všechny síly relativně stejně důležité jako v ustálených demokraciích?

Z historického hlediska měly nově ustavující se demokracie (ty, které jsou nyní etablované) voliče, kteří byli v rámci svých skupin velmi loajální, což posílilo vliv struktury společnosti a omezilo vliv politických postojů (a patrně také strategického uvažování). V odborné literatuře se polemizuje o tom, zda k obdobnému vývoji došlo i v době, kdy se v zemích s předchozí vládou komunistických stran ustavovala demokratická vláda. Na jedné straně je historickou skutečností, že se komunistické režimy všemožně snažily vymýtit či potlačit náboženské a třídní rozdíly, na základě čehož bychom mohli očekávat, že tento vliv bude v postkomunistických společnostech minimální [Lindstrom 1991; White et al. 2000]. Zároveň v zemích, kde je systém politických stran něco zcela nového, a především tam, kde vzniká najednou velké množství stran, voliči zoufale potřebují další informace, které mohou „levně“ získat na základě společenských a etnicko-náboženských odlišností [Kitschelt 1992; Klingemann, Wattenberg 1992; Tóka 1992; Evans 1996a, b; Matějů, Řeháková 1996; Szelenyi, Fodor, Hanley 1997; Tomka, Zulehner 1999; Gijssberts, Nieuwebeerta 2000]. Proto neočekáváme, že by sociální struktura byla důležitá ve vztahu k jiným vlivům nebo ve vztahu k jejímu významu v ustálených demokraciích. Domníváme se však, že ve srovnání se situací v zavedených demokraciích budou v těchto zemích politické postoje relativně významné.

Je tomu tak proto, že jednou z nejdůležitějších věcí, které se v konsolidujících se demokraciích mohou od situace v zavedených demokraciích lišit, je přehlednost systému stran. V zavedených demokraciích existují systémy politických stran, které se v průběhu řady voleb příliš nemění. To, že existují stejné strany, které se opakovaně ucházejí o politickou moc ze stejných pozic na levo-pravé škále, má vzdělávací funkci. V průběhu prvních dvou nebo tří voleb se voliči naučí orientovat se ve svém politickém systému tím, že jej pozorují v akci. V upevňujících se demokra-

ciích může tato nezbytná důslednost chybět. Strany na politické scéně nejsou vždy zcela zformovány a nemají přiměřeně stabilní velikost a své místo v rámci levo-pravého spektra. V nově se demokratizující zemi strany spíše neustále přizpůsobují svou politiku a ideologii tváří v tvář rychlým společenským změnám a měnicím se možnostem politické mobilizace. Časté změny identity a zařazení politických stran voliče matou a brání jim se v systému vyznat, narozdíl od toho, jak by tomu bylo ve stabilnějším systému. Jestliže je systém v nadměrném pohybu, může to voličům znemožnit zjistit, kde se strany na levo-pravé škále nacházejí, a dokonce je znejistit i ohledně takové základní věci, jako je velikost jednotlivých stran [srov. Rose 1995; Rose, Mishler 1998; Miller, Klobucar 2000]. Pokud voliči nebudou vědět, které strany jsou důležitými uchazeči o místo ve vládě, nebudou moci uplatnit strategie, jež jim v ustálenějších systémech umožňují rozlišit kandidáty s velkou šancí stát se hlavními stranami ve vládě.

Zároveň bychom měli zdůraznit, že neočekáváme, že všechny konsolidující se demokracie budou mít stejné vlastnosti, stejně jako to neočekáváme v případech zavedených demokracií. Mezi zeměmi existují rozdíly v rychlosti konsolidace systémů politických stran a v tom, do jaké míry konsolidované systémy poskytují voličům jasnou a jednoduchou volbu. V některých nových členských státech už možná uplynula dostatečně dlouhá doba na to, aby se jejich stranické systémy dostatečně upevnily [Kitschelt et al. 1999].

V praxi může mezi konsolidujícími se systémy existovat stejné množství rozdílů, jako mezi oběma skupinami těchto zemí. Očekáváme však, že v postkomunistických státech bude vliv levo-pravé škály obecně menší a zároveň budou mít větší vliv jednotlivá témata. To je v souladu s dřívějšími výzkumy, které prokázaly, že v zemích, kde hraje ideologie menší roli, protože voliči vědí, kde se strany na levo-pravé škále nacházejí, bývá o to důležitější, jaké otázky jsou ve volbách řešeny [Eijk, Franklin 1996c]. Očekávali bychom, že totéž bude platit pro rozdíly mezi zavedenými demokraciemi a postkomunistickými členskými státy EU.

Metody

Tato studie využívá údaje z povolebního dotazníkového šetření EES 2004. Porovnáváme faktory, které měly vliv na volby ve 13 zavedených demokraciích (Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Kypr, Německo, Nizozemsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko a Velká Británie) a v 7 konsolidujících se demokraciích (Česká republika, Estonsko, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko, Slovensko, Slovinsko). Použili jsme informace od respondentů ze všech těchto zemí, kteří odpovídali na otázku, zda se posledních voleb do EP zúčastnili. Celkově zahrnoval vzorek v těchto zemích 20 497 respondentů, což je průměrně 1 025 na jednu zemi, přičemž nejméně jich bylo v Řecku (430) a nejvíce v Estonsku (1 606).

Nejčastěji používané metody, jež umožňují analýzu hlasování voličů, jako je multinominální logitová analýza, nám odpověď na otázky, kterým se ve výzkumu věnujeme, neposkytují. Závislá proměnná, jíž je volba strany, je nominální proměnnou, která odráží různou nabídku stran v každé ze sledovaných zemí. Pokud nechceme tuto závislou proměnnou redefinovat jako dichotomickou proměnnou (tj. například hlas pro vládu vs. hlas pro opozici), museli bychom provést 20 samostatných studií pro jednotlivé země, aniž bychom měli jednoduchý prostředek pro systematické porovnání výsledků mezi těmito zeměmi.

Náš výzkum proto pokračoval ve stejném duchu jako výzkum *Choosing Europe?* [Eijk, Franklin 1996c]. Ve všech zemích jsme se voličů ptali, jaká je na stupnici od 1 do 10 pravděpodobnost, že by kdy hlasovali pro každou ze stran existující v rámci jejich politického systému.² Tyto otázky byly pečlivě formulovány tak, aby poskytly měřitelný výstup, který lze interpretovat jako tendenci volit každou z těchto stran [Eijk, Franklin 1996c; Eijk 2002; Eijk Brug, Kroh, Franklin 2006]. Pro jednodušší výklad na ně lze nahlížet jako na preference, přičemž víme, že voliči v každých volbách volí stranu, které dávají největší přednost.³ Míra tendence volit jednotlivé strany může sloužit různým účelům, v této studii ji využijeme jako závislou proměnnou, kterou lze porovnávat mezi zeměmi (míra preference jednotlivých stran). Když provedeme tzv. navrstvení datové matice (*stacking the data matrix*), aby se každý volič v datovém souboru objevil tolikrát, kolik je stran, u nichž byla měřena pravděpodobnost jejich volby (*party utility*), můžeme zjišťovat, co je příčinou atraktivity jednotlivých stran. Víme už, že voliči prakticky vždy hlasují pro tu stranu, kterou v odpovědi na otázku týkající se jejich volebních tendencí označili za stranu, kterou nejvíce preferují (viz pozn. č. 1). Proto je odpověď na otázku „Co je příčinou takové atraktivity strany, že pro ni voliči hlasují?“ zároveň odpovědí na dotaz „Jaké faktory určují, které strany jsou voleny?“. Tento způsob analýzy faktorů určujících volbu stran byl ověřen i v jiných pracích [Tillie 1995; Eijk, Brug, Kroh, Franklin 2006].

Přestože je otázka na pravděpodobnost volby doprovázena odkazem na každou konkrétní stranu, výsledná proměnná týkající se preference stran, která se objevuje v navrstvené matici, se nevztahuje na konkrétní subjekt, ale na politické strany obecně. Navrstvené matice z každé země je možno jednoduše spojit, a získat tak datový soubor pro komparativní analýzu volebních preferencí.

Problémem samozřejmě zůstává, jak smysluplně definovat nezávislé proměnné. Zahnout charakteristiky stran do této matice dat by bylo příliš jednoduché. Na úrovni stran jsme použili jednu proměnnou, velikost strany, představující předmět strategického rozhodování, který by volič mohl brát v úvahu. Hypoteticky jsme uvažovali o tom, že pokud voliči považují dvě nebo více stran za stejně atraktivní, mají voliči sklon volit největší z těchto stran, protože tato strana má největší naději dosáhnout svých politických cílů.

Doplnit tyto údaje o individuální charakteristiky voličů je však mnohem méně přímočaré. Povolební dotazníkové šetření EES 2004 zároveň hodnotilo nejen postoje respondentů na levo-pravé škále a na škále týkající se evropské integrace, ale také to, jak na stejné stupnici respondenti hodnotili jednotlivé strany. Tyto proměnné jsme tak mohli transformovat na vzdálenost mezi postojem jednotlivých voličů a postojem každé strany tak, jak jej vnímali a deklarovali respondenti. Jestliže voliči dávali přednost stranám, které jim jsou z hlediska zařazení na levo-pravé škále nebo postojů ohledně sjednocování Evropy blízké, měl by být rozdíl mezi pravděpodobností volit konkrétní stranu a vzdáleností mezi respondentem a stranou negativní: čím menší je vzdálenost mezi voličem a stranou, tím spíše dává této straně přednost. V případě, že respondent odpověděl na otázku ohledně vlastní politické orientace a orientace strany, měřili jsme vzdálenost mezi stranou a tímto voličem tak, jak ji vnímá respondent. V případě, že někteří respondenti neodpověděli na otázku o zařazení některé konkrétní strany, nahradili jsme tyto chybějící údaje střední hodnotou orientace strany, jak je vnímána v dané zemi. Když jsme však nezískali odpověď na politickou orientaci samotného voliče, hodnota vzdálenosti mezi postojem v těchto případech vždy chybí.⁴

Podobně deduktivně transformované hodnoty lze v zásadě vytvořit pro kteroukoli proměnnou, u níž můžeme dát charakteristiku strany do souvislosti s charakteristikou voliče. Například pro

míru blízkosti ke katolictví můžeme použít hodnotu 1 k zaznamenání vztahu, kdy je katolický volič ztotožněn s katolickou stranou; v ostatních případech bychom použili hodnotu 0. V praxi se stává, že z čistě teoretického hlediska nevíme, jaké místo strana s ohledem na konkrétní nezávislé proměnné zaujímá, proto se musí vztah mezi voličem a stranou odvodit. Děje se tak předtím, než vytvoříme navrstvenou matici dat, a to pomocí souboru samostatných analýz, po jedné pro každou stranu v každém politickém systému. Těmito analýzami předpovídáme preferenci strany podle charakteristik daného respondenta. Například chceme-li vytvořit proměnnou, která bude měřit vztah mezi společenskou třídou respondentů a stranou, provedeme regresní analýzu, která nám umožní předpovědět tendenci volit tuto stranu pomocí jakýchkoli naměřených hodnot, které máme o společenské třídě respondentů k dispozici. Výsledné předpovězené hodnoty, tzv. *y-hats*, jsou uloženy a použity jako nové nezávislé proměnné. Tyto *y-hats* jsou pouhou lineární transformací původních nezávislých proměnných, seškálovaných podle závislé proměnné, tj. jedná se o proměnné vyjadřující tendenci volit na desetibodové stupnici.⁵ Jsou proto prospěšné pro analýzu navrstvené matice dat, protože je lze použít ke srovnání jednotlivých stran a zemí.

Pro proměnné, jako je věk, kdy si lze odpovídající charakteristiku strany představit pouze obtížně, lze předpovězené hodnoty *y-hats* vytvořit také, přičemž je stále možno je považovat za údaj, který poskytuje informace o tom, do jaké míry daná charakteristika vysvětluje preference politických stran. Přestože nemáme pro tyto proměnné k dispozici údaje o vzdálenosti mezi postojem voliče a strany, a nemůžeme proto vyjádřit vztah mezi voličem a stranou v matici dat deduktivně, lze pomocí výše popsané transformace tento vztah vyjádřit induktivně. Takto jsme postupně pro každou stranu a zemi vytvořili nezávislé proměnné, které lze zahrnout do navrstvené matice dat, v níž je závislá proměnná založena na preferenci stran v případě všech stran a všech zemí. Taková je struktura datového souboru, který byl použit v této studii.

Příslušná literatura o výběru stran nám říká, že kromě vzdálenosti na levo-pravé stupnici a rozdílu týkajícího se sjednocení Evropy se musíme zaměřit také na následující proměnné: věk, společenskou třídu, dosažené vzdělání [např. Swyngedouw, Billiet et al. 1998], pohlaví [Gidengil et al. 2005], význam důležitých politických témat, náboženství, spokojenost s vládou a s demokracií [např. Eijk, Franklin, Brug 1999].⁶ Třída je měřena subjektivním hodnocením respondenta, jež se následně použije jako soubor dichotomických proměnných v regresních analýzách, na jejichž základě byla vytvořena jediná předpovězená hodnota *y-hat* pro vliv společenské třídy na preference stran. Náboženství je složená proměnná vypovídající o náboženském vyznání a četnosti návštěv bohoslužeb v podobě jediné předpovězené proměnné *y-hat*. Věk je měřen v letech, což je intervalová proměnná. Důležitost problémů se hodnotí na základě zjišťovací otázky ohledně nejdůležitějšího problému, který musí země podle respondenta řešit. Kategorie odpovědí byly znovu definovány jako soubor dichotomických proměnných a následně transformovány pomocí regresní analýzy do jediné předpovězené proměnné *y-hat*. Spokojenost s vládou a s demokracií byla také definována na základě dichotomických proměnných s následnou transformací do předpovězené proměnné *y-hat* tak, aby byl jejich účinek v případě jednotlivých zemí a stran srovnatelný.

Součástí metodologie jsou tedy lineární transformace výše uvedených kontrolních proměnných. V důsledku těchto transformací bude vliv proměnných *y-hat* skoro jistě pozitivní. Jejich velkým kladem je, že nám umožňují provádět srovnávací výzkum, aniž bychom museli transformovat závislou proměnnou. Tato výhoda však má svou cenu. Jelikož k transformaci dochází podle jednotlivých stran a jednotlivých zemí, budou po ní do těchto nově vytvořených proměnných

zahrnuty rozdíly mezi zeměmi. Je proto nepravděpodobné, že by došlo k interakci mezi těmito transformovanými proměnnými a dichotomickými proměnnými pro jednotlivé země. V této studii se proto nebudeme věnovat rozdílům mezi zavedenými a konsolidujícími se demokraciemi s ohledem na účinek těchto proměnných. Místo toho se zaměříme na rozdíly mezi zeměmi s ohledem na vliv vzdálenosti na levo-pravé škále a na škále měřící postoj k evropské integraci, a dále na strategické úvahy s využitím proměnné velikost strany.

Data, která máme k dispozici, představují z hlediska analýzy určitý problém. Hlavním z nich je nedostatečná nezávislost mezi hodnotami pravděpodobnosti volby, kterou stejná osoba přiřazuje jednotlivým stranám. Stejně tak lze nedostatek nezávislosti nalézt u těchto hodnot v případě jednotlivých zemí. Tato přílišná závislost by mohla vyžadovat úpravu směrodatné chyby (*panel corrected standard errors*) [Beck, Katz 1995]. Často však dochází k tomu, že v jednotlivých zemích je příliš málo stran na to, aby bylo možno tuto metodu použít. Jako alternativu jsme zvažovali použití robustní směrodatné chyby (*robust standard errors*), rozhodli jsme se však, že v praxi budeme počítat směrodatné chyby, jako kdybychom v našich datech měli pouze tolik případů, kolik máme samostatných respondentů, kteří nám poskytli odpověď na otázku po pravděpodobnosti volby jednotlivých stran (celkem 20 497 respondentů). Vážením navrstvené matice s ohledem na původní počet dotazovaných respondentů vypočteme směrodatné chyby, které jsou mnohem konzervativnější než robustní směrodatné chyby nebo chyby, které by byly vypočteny na základě úpravy zohledňující nedostatek variability v závislé proměnné.⁷ Vzhledem ke značné velikosti vzorku bylo rozhodnuto, že pro testování koeficientů použijeme hladinu významnosti $p = 0,01$.⁸

Protože jsme měli k dispozici víceúrovňovou strukturu dat (jednotlivci, strany, země), mohlo by se zdát zvláštní, že jsme nepoužili víceúrovňové modelování, jež je navrženo právě pro analýzu tohoto typu údajů. Na tuto otázku existují minimálně dvě odpovědi. Zjednodušeně lze říci, že úroveň stran a úroveň zemí není zastoupena prostřednictvím výběru z těchto populací a navíc že malý počet případů na těchto úrovních (4 až 14 stran, 20 zemí EU) neumožňuje provést kvalitní víceúrovňovou analýzu. V tomto případě by analýza měla tak malou statistickou vypovídací hodnotu, že by nám to neumožnilo odmítnout nulovou hypotézu, která říká, že mezi zavedenými a upevňujícími se demokraciemi není rozdíl, a to dokonce ani kdyby byly v obou těchto skupinách zemí v procesu voleb zjištěny velké rozdíly.

Na výše položenou otázku však lze odpovědět i složitěji. Víceúrovňové modely byly vyvinuty v kontextu vzdělávacího výzkumu k souběžnému hodnocení vlivu charakteristických rysů školy, učitelů a studentů na výsledky studentů ve škole. Vzorek učitelů je obvykle menší než vzorek studentů, takže pokud hodnotíme vliv učitelů na zjištěné výsledky, je vhodné směrodatnou chybu vypočítat na základě tohoto menšího vzorku. Všichni učitelé mají na výsledky svých studentů jedinečný vliv, takže aktéři jsou jasně definováni. Této situaci ve vzdělání však nelze připodobnit všechny situace, kdy můžeme případy na individuální úrovni seskupit do malého počtu kategorií, které představují podmínky, za nichž tyto případy fungují. Často se například zařazení do společenské třídy považuje za indikátor sociálních podmínek, které ovlivňují zkušenosti, orientaci a chování jednotlivce. Většina výzkumných pracovníků však docela bez problémů považuje společenskou třídu za individuální charakteristiku a jen málo z nich by trvalo na tom, že se nacházíme v situaci $n = 5$ (pokud by se společenské třídy hodnotily v 5 kategoriích), která by vyžadovala použití metod víceúrovňové analýzy. Stejný argument platí i pro pohlaví, náboženství atd. Na základě čeho se tedy proměnná společenská třída, která je nesporně kontextovou nebo též skupino-

vou proměnnou, liší od jiných proměnných, jako například rozlišení mezi zavedenými a konsolidujícími se demokraciemi?

Nesporná logika v mnoha víceúrovňových studiích říká, že proměnné, které jsou měřeny na vyšší úrovni agregace, představují vyšší úroveň víceúrovňového modelování. Ve většině víceúrovňových modelů je každá úroveň analýzy definována pomocí úrovně, na níž se shromažďovala data. Nejsme si jisti správností tohoto uvažování. Protože analyzujeme chování jednotlivců při výběru stran, domníváme se, že je nejrozmumnější modelovat data na této úrovni bez ohledu na úroveň, na níž byla data shromažďována.

Po projednání těchto metodologických otázek se náš výzkum zaměří na regresní analýzu účinku nezávislých proměnných na stranické preference. Dále se tedy budeme zabývat výsledky těchto analýz.

Výsledky

V Tabulce 1 jsou uvedeny účinky různých výše popsaných proměnných na pravděpodobnost volby jednotlivých stran. Tabulka obsahuje tři sloupce, přičemž první se týká všech zemí a další dva rozlišují mezi zavedenými a konsolidujícími se demokraciemi. Použité nezávislé proměnné vysvětlují 31 % stranických preferencí ve všech zemích (34 % mezi zavedenými demokraciemi a 24 % mezi upevňujícími se demokraciemi). Ve studiích zabývajících se jednotlivými zeměmi je vysvětlená variace většinou podstatně vyšší než v tomto případě, protože tyto modely obvykle zahrnují více otázek na politická témata, která jsou v každé z daných zemí nejdůležitější. Sběr dat se v našem případě týkal pouze jedné problematiky (názorů na sjednocení Evropy), ve většině zemí jsou však důležité i jiné otázky. Vzdálenost na levo-pravé škále je pravděpodobně výrazně zkorelována se vzdáleností mezi stranami a voliči ohledně jiných politických témat. Nedávné studie nicméně ukazují, že ve většině zemí lze 5–10 % variace pravděpodobnosti volby jednotlivých stran vysvětlit rozdíly v řadě konkrétních otázek poté, co jsou kontrolovány vzdálenosti na levo-pravé škále. Skutečnost, že se studie nezabývala větším počtem otázek, proto snižuje hodnotu těchto modelů z hlediska jejich schopnosti vysvětlit varianci závislé proměnné.

Důležitější než míra vysvětlené variance je však nápadná podobnost výsledků zjištěných v případě zavedených i konsolidujících se demokracií. Vzhledem ke způsobu vytvoření předpovězených proměnných y -hat (od společenské třídy po spokojenost s demokracií) není možné jednoduše srovnat nestandardizované regresní koeficienty. Standardizované koeficienty však ukazují, že tyto vlivy jsou v obou skupinách zemí velmi podobné. V bývalých komunistických státech lze ve srovnání se zavedenějšími demokraciemi pozorovat nepatrně větší vliv náboženství, spokojenosti s demokracií a věku a poněkud menší vliv společenské třídy a souhlasu s vládou. Obecně jsou ale tyto vlivy velmi podobné.

Nyní se zaměříme na proměnné, které nás zajímají nejvíce: vzdálenost na levo-pravé škále, vzdálenost v otázce evropského sjednocení a velikost strany. Tyto proměnné byly odvozeny deduktivně, nestandardizované regresní koeficienty lze tedy mezi jednotlivými zeměmi porovnávat přímo. Výsledky ukazují, že v bývalých komunistických státech je vliv vzdálenosti na levo-pravé škále velmi omezený. Také strategické úvahy hrají v bývalých komunistických státech menší úlohu, jak ukazuje nepatrný vliv velikosti strany. Naproti tomu se zdá být v nových demokraciích

Tabulka 1. Regresní modely vysvětlující stranické preference bez vztahů interakce

	Všechny země			Pouze konsolidované demokracie			Pouze konsolidující se demokracie		
	b	SE	Beta	b	SE	Beta	b	SE	Beta
Společenská třída	0,550 **	0,048	0,077	0,573 **	0,054	0,083	0,492 **	0,099	0,064
Náboženství	0,652 **	0,036	0,118	0,600 **	0,044	0,107	0,762 **	0,067	0,142
Pohlaví	0,712 **	0,127	0,037	0,698 **	0,145	0,037	0,741 *	0,254	0,036
Vzdělání	0,513 *	0,056	0,062	0,551 **	0,065	0,067	0,432 **	0,110	0,052
Věk	0,341 **	0,070	0,033	0,294 **	0,087	0,027	0,452 **	0,120	0,048
Důležitost problémů	0,670 **	0,052	0,085	0,643 **	0,059	0,084	0,741 **	0,106	0,086
Souhlas s vládou	0,634 **	0,023	0,192	0,628 **	0,025	0,204	0,649 **	0,051	0,162
Spokojenost s demokracií	0,412 **	0,042	0,067	0,372 **	0,049	0,060	0,496 **	0,078	0,082
Vzdálenost na škále evropské integrace	-0,081 **	0,009	-0,058	-0,073 **	0,011	-0,053	-0,098 **	0,018	-0,069
Vzdálenost na levo-pravé škále	-0,377 **	0,009	-0,292	-0,394 **	0,011	-0,304	-0,335 **	0,017	-0,262
Velikost strany	4,252 **	0,126	0,221	4,325 **	0,135	0,246	3,776 **	0,304	0,153
Konsolidující se demokracie (dichotomická proměnná)	-0,096	0,042	-0,015						
Upravené R ² (N – váženo)	0,306 (16,464)			0,336 (11,421)			0,241 (5,043)		

Zdroj: Volební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při p < 0,01; ** signifikantní při p < 0,001.

Tabulka 2. Regresní modely vysvětlující stranické preference s interakcemi (všechny země)

	Model A			Model B			Model C		
	b	SE	Beta	b	SE	Beta	b	SE	Beta
Společenská třída	0,551 **	0,048	0,077	0,541 **	0,048	0,076	0,542 **	0,048	0,076
Náboženství	0,653 **	0,036	0,118	0,656 **	0,036	0,119	0,657 **	0,036	0,119
Pohlaví	0,713 **	0,127	0,037	0,709 **	0,126	0,036	0,710 **	0,126	0,036
Vzdělání	0,512 **	0,056	0,062	0,511 **	0,056	0,062	0,510 **	0,056	0,062
Věk	0,346 **	0,070	0,033	0,334 **	0,069	0,032	0,339 **	0,069	0,033
Důležitost problémů	0,669 **	0,052	0,084	0,666 **	0,052	0,084	0,665 **	0,052	0,084
Souhlas s vládou	0,631 **	0,023	0,191	0,624 **	0,023	0,188	0,621 **	0,023	0,188
Spokojenost s demokracií	0,414 **	0,042	0,067	0,400 **	0,042	0,065	0,401 **	0,042	0,065
Vzdálenost na škále evropské integrace	-0,072 **	0,011	-0,052	-0,082 **	0,009	-0,059	-0,073 **	0,011	-0,052
Vzdálenost na levo-pravé škále	-0,394 **	0,011	-0,305	-0,378 **	0,009	-0,293	-0,395 **	0,011	-0,306
Velikost strany	4,385 **	0,141	0,228	4,307 **	0,126	0,224	4,451 **	0,141	0,231
Konsolidující se demokracie (dichotomická proměnná)	0,014	0,063	0,002	-0,088	0,042	-0,014	0,030	0,063	0,005
Konsolidující se demokracie * vzdálenost na levo-pravé škále	0,056 *	0,018	0,024				0,054 *	0,018	0,023
Konsolidující se demokracie * vzdálenost na škále evropské integrace	-0,029	0,020	-0,011				-0,028	0,020	-0,011
Konsolidující se demokracie * velikost strany	-0,728	0,312	-0,024				-0,779	0,312	-0,026
Shoda názorů na levo-pravé zařazení stran * vzdálenost na levo-pravé škále				-0,439 **	0,069	-0,042	-0,440 **	0,069	-0,042
Shoda názorů zařazení stran na škále evropské integrace* vzdálenost na škále evropské integrace				-0,347	0,410	-0,006	-0,347	0,410	-0,006
Upravené R ² (N – váženo)	0,307 (16,464)			0,308 (16,464)			0,308 (16,464)		

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,01$; ** signifikantní při $p < 0,001$.

vzdálenost v otázce evropského sjednocení při vytváření volebního názoru důležitější. V těchto třech případech jsou nicméně rozdíly zanedbatelné. Nejdůležitější informací, kterou si můžeme ze srovnání mezi zavedenými a konsolidujícími se demokraciemi odnést, je vlastně to, jak málo se od sebe tyto dva typy liší. V konsolidujících se demokraciích je podstatně nižší pouze vysvětlitelná variace, což ukazuje, že ve srovnání se zavedenými demokraciemi se v nových demokraciích vyskytuje více neměřených, a možná idiosynkratických, prvků ovlivňujících hlasování při volbách. Na základě toho, že účinek dichotomické proměnné označující bývalé komunistické země (proměnná konsolidující se demokracie) nebyl v analýze provedené pro všechny země signifikantní, můžeme usuzovat, že se celková podpora stran v obou skupinách zemí neliší. Vzhledem k důrazu, který je v existující literatuře kladen na slabou loajalitu občanů bývalých komunistických zemí k politickým stranám [viz Rose 1995; Rose, Mishler 1998], je toto zjištění neočekávané. Na hypotézu, kterou se zde zabýváme, to však nemá žádný vliv.

Analýzy uvedené v Tabulce 2 (model A) obsahují tři interakce mezi proměnnými, kdy na jedné straně figuruje proměnná konsolidující se demokracie a na druhé straně proměnná vzdálenost na levo-pravé škále, velikost strany a vzdálenost v otázce evropské integrace. Opět se prokázalo, že vliv levo-pravé vzdálenosti na volbu strany v bývalých komunistických státech je poněkud menší (tj. méně negativní) než v ustálenějších demokraciích. Tyto rozdíly jsou však malé (regresní koeficient má v nestandardizované podobě hodnotu $-0,394$ pro všechny země; v bývalých komunistických zemích je tato hodnota o $0,056$ vyšší, tj. jeho hodnota činí $-0,338$). Přesto, že jsou tyto rozdíly malé, jsou statisticky významné na hladině významnosti 99 %.

Stejně tak důležité je zjištění, že ani další dvě interakce nejsou statisticky významné. Jinými slovy, strategické zvažování, že větší strana bude mít pravděpodobně větší vliv na sestavení vlády, a měla by tudíž být pro voliče atraktivnější, platí v případě obou skupin zemí stejně. Kromě toho otázka sjednocení Evropy není při volbách v bývalých komunistických zemích (což jsou všechny nové členské státy) důležitější než v zavedenějších demokraciích. Model A tedy silně podporuje dojem, který lze získat z Tabulky 1, totiž že určující faktory ovlivňující výběr stran ve volbách jsou v obou skupinách zemí velmi podobné.

Zatím jsme rozlišovali pouze mezi dvěma skupinami zemí. Rozdělení zemí do dvou samostatných skupin je založeno na základní otázce výzkumu, nechává však otevřenou možnost, že v různých zemích existují další rozdíly mezi volebními vzorci, přičemž tyto odlišnosti nevyplývají z klasifikace na zavedené a konsolidující se demokracie. Přesto, jak jsme již uvedli, bychom očekávali, že mezi oběma skupinami zemí budou rozdíly existovat. Vždyť Eijk a Franklin [1996c] našli rozdíly mezi tehdejšími členskými státy, které bylo možno připisovat pouze interakcím definovaným na úrovni zemí. Očekávali bychom, že to platí i nadále a že budeme moci najít podobně nápadné rozdíly mezi upevňujícími se demokraciemi. Na základě rozsáhlého hledání interakcí mezi dichotomickými proměnnými pro jednotlivé země a proměnnými na individuální úrovni se ukázalo, že v modelu A se vliv vzdálenosti na levo-pravé škále na výběr strany významně lišil od všeobecného vzorce ve čtyřech zemích: v Dánsku, Portugalsku, na Kypru a v České republice. Navíc jsme zjistili, že vliv velikosti strany se liší v několika zemích.

Analýzy zveřejněné v publikaci *Choosing Europe* [Eijk, Franklin 1996c] prokázaly, že rozdíly týkající se vlivu vzdálenosti na levo-pravé škále na výběr strany by bylo možno vysvětlit pomocí systémové proměnné. Je-li umístění stran na levo-pravé škále zcela jasné, dává to spolehlivé informace o jejich ideologické orientaci, a tím o jejich dalších krocích. Jestliže voliči naopak nema-

jí jasnou představu o umístění stran na levo-pravé škále, poskytuje tato škála voličům málo informací ohledně politického programu jednotlivých stran. Voliči se proto spoléhají na umístění stran v rámci levo-pravého spektra spíše tehdy, je-li toto umístění zřetelné, a méně často, existují-li ohledně jejich zařazení nejasnosti. Na míru zřetelnosti umístění stran na levo-pravé stupnici můžeme usuzovat z toho, nakolik existuje mezi voliči shoda o zařazení jednotlivých stran. Čím více souhlasí s tím, kde se ta která strana na stupnici nachází, tím je pozice této strany jasnější.

Abychom zjistili, zda tomu tak skutečně je, zavádí model B interakci mezi mírou shody v názorech na umístění stran na levo-pravé stupnici [viz Eijk 2002] a vzdáleností na levo-pravé škále. Model B ukazuje, že vliv vzdálenosti na levo-pravé škále skutečně závisí na stupni shodnosti názorů na umístění stran. Eijk a Franklin [1996c] a Brug a Eijk [1999] došli ke stejným závěrům na základě dvou různých souborů dat, takže se zdá, že tento vzorec má skutečně pevný základ. Otázkou zůstává, zda interakce mezi bývalými komunistickými státy a vzdáleností na levo-pravé škále (viz model A) je signifikantní i poté, co kontrolujeme vliv interakce mezi shodou názorů na zařazení na levo-pravé škále a vzdáleností na levo-pravé škále. Model C ukazuje, že tomu tak skutečně je. I když jsou tedy rozdíly mezi zavedenými a konsolidujícími se demokraciemi malé, je vliv vzdálenosti na levo-pravé škále v upevňujících se demokraciích signifikantně nižší.

Do jaké míry objasňuje model C různé vzorce používané při výběru stran v každé ze sledovaných 20 zemí? Pro model C jsou významné pouze dvě interakce mezi dichotomickými proměnnými jednotlivých zemí a vzdáleností na levo-pravé škále: jedná se o případy Kypru a Itálie. Kromě toho jsme zjistili, že žádná z interakcí mezi zeměmi a vzdáleností v otázce evropské integrace není signifikantní. Významné interakce byly zjištěny v případech velikosti stran, a to v sedmi zemích. V těchto zemích zjevně existují idiosynkratické faktory, které vysvětlují, proč má v některých zemích velikost stran nepatrný a v některých státech mimořádný vliv. Bohužel jsme nenalezli konkrétní proměnné, které by tyto rozdíly vysvětlovaly. Můžeme proto pouze usuzovat, že ne všechny země jsou stejné, ačkoli nové demokracie ve východní Evropě se z hlediska volebního chování od starších členských zemí EU příliš neliší.

Závěry a jejich důsledky

V tomto příspěvku jsme analyzovali volební chování ve 20 zemích EU s velmi rozdílnými systémy politických stran a odlišnou historickou zkušeností. Kromě toho mnoho těchto zemí má za sebou více než sto let demokratické vlády, zatímco jiné země mají s parlamentní demokracií velmi krátkou zkušenost. Hledali jsme rozdíly ve volebním chování mezi těmito 20 zeměmi a jasně jsme rozlišovali mezi bývalými komunistickými zeměmi a konsolidovanějšími demokraciemi. Zjistili jsme určité rozdíly v tom, do jaké míry se voliči při rozhodování, kterou stranu volit, spoléhají na zařazení stran na levo-pravé stupnici. Naším hlavním zjištěním však bylo, že faktory ovlivňující hlasování jsou bez ohledu na značné rozdíly mezi těmito zeměmi nápadně podobné.

Náboženství má v postkomunistických zemích poněkud větší vliv než v zavedenějších demokraciích, zatímco účinek společenských tříd je o něco slabší. Toto zjištění hovoří v neprospěch názoru, že účinky společensko-strukturálních proměnných budou zanedbatelné, protože komunistické strany se pokusily potlačit náboženské a třídní rozdíly, jak tvrdil Lindström [1991], White et al. [2000] a Meulemann [2004]. Toto zjištění podporuje protiargument, že v zemích, kde jsou

systemy politických stran něčím novým, a zejména tam, kde se rychle rozvíjejí, mají voliči silnou potřebu dalších informací, které mohou snadno získat na základě sociálních odlišností [Klingemann, Wattenberg 1992; Tóka 1996]. Je však potřeba zdůraznit, že ve všech zemích (tedy jak v zavedených, tak i konsolidujících se demokraciích) je účinek společensko-strukturálních proměnných slabší než vliv vzdálenosti na levo-pravé škále, velikosti strany či souhlasu s vládní politikou. Podle našeho názoru lze tyto výsledky hodnotit tak, že patnáct let po pádu Berlínské zdi došlo v bývalých komunistických zemích EU ke zřetelné profilaci systémů politických stran, jejichž uspořádání je nyní téměř stejné jako v případě systémů stran v zavedenějších demokraciích. Voliči ve většině těchto zemí měli čas získat informace o stranách a jejich obecném ideologickém charakteru i o podílu hlasů, který pravděpodobně získají. V tomto smyslu se (už) systémy stran ve středoevropských zemích od západoevropských systémů příliš neliší.

Jak bylo uvedeno výše, Eijk a Franklin [1996c] poukázali na důsledky podobného zjištění: totiž že pokud bychom přestěhovali Nizozemce do Španělska a dali bychom mu dostatek času se aklimatizovat, stal by se z něho (z hlediska voličského chování) Španěl. Nyní se zdá, že totéž platí pro Maďara či Poláka (nebo pro kohokoli jiného z nových členských států EU). To by bylo dobré v případě, že by se v průběhu voleb do EP po voličích vyžadovalo, aby ve všech členských zemích EU hodnotili otázky EU a evropského vedení stejným způsobem. V současné době jsou však volby do EU organizovány jako 25 samostatných národních voleb se samostatnými národními kandidátními listinami v jednotlivých zemích. Pokud by se z EU měl vytvořit evropský stát a měl v něm silit pocit evropského občanství, mohla by Unie zorganizovat také skutečné evropské volby, což by znamenalo, že celá EU by byla považována za jeden volební obvod, kde by občané volili na základě evropské kandidátky obsahující evropské strany. Z našich zjištění vyplývá důležitá skutečnost, totiž že chování voličů není překážkou konání takovýchto voleb.

Poznámky:

- ¹ Údaje potřebné k prezentované analýze nejsou k dispozici pro Litvu, Maltu, Belgie, Lucembursko a Švédsko.
- ² V praxi jsme se dotazovali pouze na strany, které jsou zastoupeny v národních parlamentech, a na ty, o nichž se obecně očekávalo, že se dostanou do Evropského parlamentu.
- ³ V praxi se tak v zavedených členských zemích EU děje asi v 93 % případů.
- ⁴ Takto lze do analýzy zahrnout přibližně 80 % respondentů. Pokud bychom do analýzy zahrnuli pouze respondenty, kteří odpověděli na otázky týkající se zařazení politických stran, ztratili bychom dalších 25 % souboru.
- ⁵ Nejsou-li soustředěny kolem stejné střední hodnoty pro všechny země, jsou tyto hodnoty z hlediska analýzy problémem. V praxi v případě každé země odečítáme od této hodnoty průměr, čímž je výsledná hodnota vyjádřena jako odchylka od nuly.
- ⁶ V dřívější verzi tohoto článku jsme do analýzy zahrnuli také identifikaci stran [Brug, Franklin 2005]. Zde jsme se však rozhodli identifikaci stran z modelu odstranit, protože při aplikaci této proměnné na systém více stran docházelo k problémům s endogenitou.
- ⁷ Případy jsme vážili tak, aby měla každá země stejný vážený počet respondentů (1 025 pro každou zemi), a tím stejnou možnost ovlivnit výsledky.
- ⁸ Pro toto řešení existují dva hlavní důvody. Zprv by při $p = 0,05$ získaly velký význam v zásadě nedůležité vlivy, a to díky velkému vzorku respondentů. Zadruhé v některých ověřovacích analýzách uvedených níže, v nichž zjišťujeme účinek interakcí mezi dichotomickými proměnnými pro jednotlivé země a různými prediktory pravděpodobnosti volby jednotlivé strany, se budeme zabývat až 60 případy interakcí. Abychom se vyhnuli tendenci hledat signifikantní vlivy tam, kde nejsou, použili jsme hladinu významnosti rovnou 0,01.

5. Volební účast z hlediska voličského dilematu¹

Robert van der Veen, Lukáš Linek

Na základě metody, kterou navrhli Pellikaan a van der Veen [2002], považujeme v tomto textu účast ve volbách do Evropského parlamentu (EP) a národních parlamentů za příklad potenciálního přispěvatelského dilematu. Základní myšlenkou je hodnocení rozhodnutí racionálního aktéra ohledně hlasování – hráč A na Grafu 1 níže – jako odpověď na formát hry, jež se zakládá na zjednodušeném předpokladu, že ostatní aktéři – společně jsou označeni jako hráč B – se voleb zúčastní buď ve velkém nebo v malém počtu. Hráči A (v našem případě respondentovi) je jasné, že výsledky voleb (vysoká či nízká účast) jsou mimo jeho kontrolu. Jsou totiž v podstatě dány tím, jak se chovají ostatní voliči (na Grafu 1 označeni jako hráč B). Lze předpokládat, že užitek jednotlivce z hlasování, kterým určuje, kdo bude zvolen, je ve srovnání se skutečnými náklady hlasování, bez ohledu na vysokou či nízkou účast, poměrně malý.² Předpokládáme, že respondenti se účastní či neúčastní voleb na základě řazení svých preferencí týkajících se čtyř možných výsledků dilematu (na Grafu 1 označených jako Q, P, R a S). Naše studie se snaží ověřit uvedené řazení preferencí pomocí samostatných otázek ohledně motivů, jež respondenti využívají při hodnocení voličského dilematu.³

Graf 1. Volební rozhodování z hlediska potenciálního přispěvatelského dilematu

		Hráč B: ostatní voliči	
		vysoká účast SPOLUPRACOVAT (C)	nízká účast NESPOLUPRACOVAT (D)
Hráč A: respondent	volit SPOLUPRACOVAT (C)	Q	S
	nevolit NESPOLUPRACOVAT (D)	P	R

Model zabývající se voličským dilematem je v literatuře o volebním chování novinkou. V této kapitole se snažíme zjistit, zda se tento model dá použít k vysvětlení účasti ve volbách do EP i v národních volbách. Za tímto účelem budeme srovnávat empirické výsledky sekvenčně aplikovaných regresních analýz, které byly použity v knize *Choosing Europe* [Eijk et al. 1996]. U tohoto typu analýz jsou bloky vysvětlujících proměnných postupně přidávány do modelu na základě jejich předpokládané kauzální blízkosti k závislé proměnné, tedy účasti ve volbách. Proto se nejprve provede regrese s využitím základních údajů o respondentovi (sociodemografické proměnné). V následujících krocích se zjišťuje, jaký přínos mají další bloky proměnných (politická angažova-

nost, volební kampaň, sledování médií a postoje k EU) k vysvětlení varianci. Srovnání, jehož chceme docílit, získáme tak, že k této sekvenci přidáme jednu indexovou proměnnou, která zachycuje podstatu našeho vysvětlení účasti ve volbách. Taktó můžeme zjistit, nakolik je tento model přínosem z hlediska vysvětlení variance.

V této kapitole jsme použili údaje z dotazníkového šetření EES 2004. Ve dvou zemích – v Nizozemsku a České republice – bylo k základnímu dotazníku přidáno několik otázek. Jedna část těchto otázek se snažila na základě našeho modelu vysvětlit účast ve volbách do EP. Pomocí jiných otázek byli voliči dotázáni, zda mají v úmyslu hlasovat v příštích národních parlamentních volbách, a poté jsme zjišťovali, jaké důvody pro svoji zamýšlenou účast respondenti uvádějí.

Obě země byly pro naši analýzu vybrány pouze proto, že jsme v jejich případě měli k dispozici potřebná data. Domníváme se však, že jsou v mnoha ohledech srovnatelné. Zaprvé, obě země si jsou podobné z hlediska kontextuálních charakteristických rysů, tedy mají téměř shodný volební systém a parlamentní systém vlády. Zadruhé, obě země patří mezi středně velké členské státy Evropské unie, a mají tudíž jen omezenou možnost zasahovat do záležitostí EU. Zatřetí se v obou zemích v nedávné době projevil skeptičtější pohled na evropskou integraci. A konečně, volební účast byla ve volbách do EP v roce 2004 ve srovnání s posledními národními volbami v obou zemích nízká. V České republice byla ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 volební účast 58 %, zatímco ve volbách do EP v červnu 2004 pouze 28 %. V Nizozemsku se parlamentních voleb v roce 2003 zúčastnilo téměř 80 % voličů, zatímco voleb do EP pouze 39 %.

Tato kapitola je rozvržena následovně. V prvních dvou částech se budeme podrobněji zabývat modelem voličského dilematu, který také krátce porovnáme s některými pracemi na téma tak zvaného paradoxu hlasování. Ve třetí části model podrobně představíme. Domníváme se, že rozdíly ve volební účasti mezi jednotlivými zeměmi a mezi národními volbami a volbami do EP v rámci jedné země lze částečně vysvětlit existencí demokratického étosu, který voliče oslovuje různou měrou. Zmíněný model jsme následně použili ke stanovení tak zvaného indexu demokratického étosu. V další kapitole jsou uvedeny empirické výsledky srovnání mezi bloky nezávislých proměnných použitých v průzkumu *Choosing Europe*, a to pro obě z těchto zemí a pro oba typy voleb. Poslední kapitola je věnována diskuzi, kde jsou rozebrána hlavní zjištění. Jelikož se jedná o předběžné výsledky, je třeba je považovat za první pokus o hodnocení užitečnosti přístupu založeného na voličském dilematu.

Přístup založený na voličském dilematu

Jak jsme uvedli výše, náš přístup je obměnou teorie racionální volby minimálně v tom smyslu, že se domníváme, že se rozhodnutí voliče řídí řazením preferencí, které je definováno jako čtyři možnosti uvedené na Grafu 1. Nejdříve se pokusíme vysvětlit tuto myšlenku podrobněji. Z hlediska voliče, který je konfrontován s uvedeným dilematem, hlasování buď je nebo není rozumné podle toho, o co se jeho praktické uvažování opírá. V Grafu 1 se tyto úvahy projevují jako hodnoty jednotlivých strategií z hlediska aktéra A. Respondent je v dotazníku požádán, aby se vžil do situace aktéra A, který se rozhoduje, zda se má zúčastnit konkrétních voleb (strategie C) či nikoli (strategie D), aniž by věděl, jak se rozhodnou ostatní voliči. V této situaci se ostatní voliči dostaví k volbám buď v relativně hojném počtu („vysoká účast“, sloupec C), nebo v malém počtu („nízká

účast“, sloupec D), přičemž je ponecháno na respondentovi, aby zvážil, zda se jedná o vysokou či nízkou účast. Respondent je požádán, aby uvedl, které z nabízených možností se umístí na prvních třech místech s tím, že na první místo má dát výsledek, kterému by dal přednost. Respondent by například viděl na prvním místě nejraději situaci P, po níž by následovala situace Q a poté S. Stejně umístění dvou písmen je nepřipustné.⁴

Na základě těchto informací se vyvodí přesné pořadí preferencí, například $P > Q > S > R$, kde „ $x > y$ “ představuje vztah mezi preferencemi. Zjištěné pořadí se zapíše jako PQSR. Předpokládáme, že racionální voliči jsou schopni stanovit pořadí svých preferencí. Dále předpokládáme, že subjektivní hodnocení situace ze strany racionálního voliče může představovat kterékoli ze 24 možných pořadí. Narozdíl od klasického použití „paradoxu hlasování“ založeného na teorii Rikera a Ordeshooka [1968] představuje tento poslední předpoklad celou řadu různých subjektivních možností hodnocení výhod a nevýhod spojených s účastí či neúčastí ve volbách. Například z hlediska voliče, jehož pořadí preferencí je QPRS – jedná se o známé pořadí preferencí charakteristické pro hru se zárukou (*assurance game*), existuje implicitní čistá výhoda spojená s hlasováním při vysoké účasti voličů ve volbách ($Q > P$) a čistá nevýhoda při jejich nízké účasti ($R > S$).⁵ Tyto výhody a nevýhody mohou mít velmi komplikovaný charakter zahrnující i morální úvahy, které jsou odrazem společenských konvencí a nejrůznějších norem. V případě hry se zárukou je rozhodnutí aktéra volit silně ovlivněno jeho pevným přesvědčením, že se voleb zúčastní i ostatní voliči. V případě jiného pořadí preferencí tomu tak není, jak ukážeme dále. Ze zjištěného pořadí preferencí samozřejmě nelze vyčíst tyto rozličné úvahy jednotlivých respondentů. Dotazník však obsahuje další části, které mohou ozřejmit důvody různého hodnocení uvedených čtyř výsledků ze strany respondentů. Některé z těchto částí dotazníku budou uvedeny ve druhé části kapitoly.

Než představíme přehled různých druhů řazení preferencí, krátce srovnáme náš přístup s literaturou na téma paradoxu hlasování. Podle formulace Rikera a Ordeshooka [1968] dochází k tomuto paradoxu proto, že na jednu stranu je hlasování ve většině demokracií běžnou praxí, ovšem na druhou stranu je velmi obtížné přimět racionálně uvažující osoby, aby volily, jelikož nevýhody spojené s hlasováním převažují nad výhodami. Obecně se tato úvaha zakládá na tom, že potenciální volič bude mít motivaci hlasovat pro kandidáta, o němž předpokládá, že bude jeho zájmy zastupovat nejlépe. Očekávaný zisk B spojený s hlasováním je však potřeba vynásobit pravděpodobností p_d , s jakou tento volič rozhodne o tom, že se preferovaný kandidát dostane k moci. Jelikož tato pravděpodobnost je extrémně malá i v případě velmi nízké volební účasti nebo těsnosti výsledku, zisk z hlasování v podobě $p_d B$ obvykle nedosahuje ceny hlasování C, a to ani v případě realistických odhadů B a C (pokud platí, že $B > C$).⁶

Jedna část výzkumu se ve snaze vysvětlit paradox hlasování zabývá tím, za jakých podmínek se hlas jednotlivce stává rozhodujícím.⁷ Náš přístup se od této představy odchyluje, protože předpokládáme, že $p_d B < C$. Druhá část výzkumu, která má množství variací, předpokládá, že vedle očekávaného zisku $p_d B$ z hlediska jednotlivých voličů má účast ve volbách další pozitivní užitek D, který je definován nezávisle na možnosti, že na výsledky voleb bude mít hlas jednotlivce vliv. Zavedení užítku D paradox hlasování prakticky odstraňuje. Jeho význam tak spočívá v tom, že na jeho základě můžeme konkrétněji vysvětlit, jak tento užitek funguje s ohledem na racionální občany. Hlavním rozdílem, který zde vidíme, je odlišnost mezi vysvětleními, která se soustřeďují na sobecké, ideologické a etické důvody toho, proč voliči chtějí přispět k vítězství konkrétní strany nebo kandidáta, a vysvětleními, která zdůvodňují účast ve volbách jejím přínosem k bezpečnému

fungování demokratických „pravidel hry“ nebo k legitimitě demokratického procesu. Tyto posledně jmenované důvody mohou být opět odvozeny na základě sobeckých, altruistických nebo morálních úvah. Narozdíl od prvně jmenovaných důvodů mají vztah k volbám jako takovým, a to nezávisle na preferované straně nebo kandidátovi.⁸

V praxi je samozřejmě obtížné oddělit od sebe tyto dva druhy důvodů. V literatuře se teoretické modely obvykle soustřeďují na omezenou množinu (pod)typů důvodů. Naproti tomu náš přístup založený na voličském dilematu je nutně obecnější a méně vyhraněný. Náš model se zakládá na různých výše uvedených motivačních prvcích ohledně účasti ve volbách. Tyto motivační prvky lze analyzovat tím, že prozkoumáme řazení preferencí a odpovídající informace, například to, jak voliči hodnotí vysokou či nízkou účast ve volbách. Tento model samozřejmě předpokládá, že se u voličů, v jejichž případě platí paradox neúčasti ve volbách, tedy kdy se D rovná 0, setkáme s řazením preferencí, které je vede k tomu, že se neúčastní voleb bez ohledu na to, jak se zachovají ostatní voliči. Ve shodě s uvedeným paradoxem však můžeme říci, že toto řazení preferencí se ve srovnání s řazením, které vede k racionální volbě, objevuje zřídka.

V textu se zaměříme na vysvětlení hlasování jako společenské povinnosti a budeme se snažit, aby to co nejlépe odpovídalo důvodům uvedeným v souvislosti s „hlasováním jako takovým“. Přestože toto vysvětlení v žádném případě nepředstavuje jedinou možnost, která by odpovídala našemu modelu, je v kontextu této kapitoly velmi zajímavé. Jedním z důvodů je, že můžeme předpokládat, že účinky čistě individuálních a skupinových důvodů pro účast ve volbách budou do určité míry vysvětleny na základě proměnných, které patří mezi sociodemografické proměnné a proměnné pro politickou angažovanost, jež jsou založeny na údajích z hlavní části povolebního dotazníkového šetření EES 2004. Domníváme se, že model významným způsobem přispěje k vysvětlení varianci a doplní proměnné týkající se jednotlivých bloků a zároveň částečně omezí vliv těchto proměnných na hlasování.

Nyní bychom chtěli detailněji vysvětlit logiku našeho modelu, a proto se vrátíme k zjištěnému řazení preferencí. Toto řazení tvoří základ racionálního rozhodnutí voliče ohledně toho, zda se voleb zúčastní či nikoli. K modelování rozhodnutí v souladu s omezeními ordinálního měření (měření podle pořadí) se používá nejjednodušší teorie racionální volby, která je založena na pravidlu dominance. Toto pravidlo říká, že jednotlivci, jejichž řazení preferencí naznačuje možnost použití dominantní strategie, tedy buď účast (domC) nebo neúčast (domD) ve volbách, si tuto dominantní strategii vyberou. Mezi 24 možnými řazeními preferencí jich šest představuje dominantní strategii založenou na účasti a šest dominantní strategii založenou na neúčasti ve volbách. Nezbytnou a dostatečnou podmínkou řazení preferencí na základě typu domC a domD je:

$$\begin{aligned} Q > P \text{ a } S > R \text{ pro řazení preferencí domC,} \\ P > Q \text{ a } R > S \text{ pro řazení preferencí domD.} \end{aligned}$$

Teorie říká, že respondenti s řazením preferencí domC nebo domD se voleb zúčastní, resp. neúčastní. Zbývajících 12 možných řazení preferencí však představuje určité obtíže, neboť neobsahuje dominantní strategii ohledně účasti či neúčasti ve volbách. Obecně taková řazení preferencí nazýváme „nedominantní“ (nd-řazení preferencí). V případě nd-řazení preferencí vyplývá řazení uvedených čtyř preferencí z toho, že nejlepší strategie voličů závisí na tom, jaké chování očekávají od ostatních voličů, tedy na tom, s jakou pravděpodobností odhadují vysokou nebo nízkou

volební účast. Těchto 12 nd-řazení preferencí můžeme rozdělit na dva druhy. Šest z nich popisuje možnost implicitních čistých zisků a nákladů, o nichž jsme se zmínili v souvislosti s řazením QPRS u hry se zárukou. Tento typ řazení preferencí můžeme nazvat jako podmíněně spolupracující (condC), protože volič za těchto okolností dosáhne nejlepšího výsledku tehdy, když se voleb zúčastní při obecně vysoké volební účasti, nebo tehdy, když se voleb nezúčastní při nízké volební účasti. Ostatních šest nd-řazení představuje opačný stimul. Důležité je z tohoto hlediska řazení PQSR, o němž jsme se již také zmínili. Jak je vidět na Grafu 1, osoby preferující toto řazení dosáhnou nejlepšího výsledku tím, že budou volit v případě nízké volební účasti, a tím, že se voleb nezúčastní v případě vysoké volební účasti. Tento typ řazení preferencí se nazývá podmíněně nespolupracující (condD). Pro případ nd-řazení tedy musejí platit následující podmínky:

$$Q > P \text{ a } R > S \text{ pro řazení preferencí condC,}$$

$$P > Q \text{ a } S > R \text{ pro řazení preferencí condD.}$$

Potíž s nd-řazením preferencí je v tom, že nám neposkytuje dostatek informací. V dotazníkovém šetření jsou respondenti tázáni, zda očekávají vysokou nebo nízkou účast ve volbách. V souvislosti se zjištěným řazením preferencí však nemůžeme dospět ke spolehlivému závěru ohledně racionálního rozhodnutí voličů jednak proto, že 1. očekávání respondentů se nutně liší podle míry subjektivní jistoty ohledně vysoké nebo nízké účasti, a jednak proto, že 2. získané informace o preferencích jsou ordinální. Racionální rozhodnutí založené pouze na nd-řazení vyžaduje, aby si byl potenciální volič jist tím, jak se budou ve volbách chovat ostatní voliči. Samozřejmě že u některých druhů voleb lze téměř vždy očekávat vysokou nebo nízkou volební účast podle toho, jak tyto kategorie definujeme. Nemusí tomu tak být ale pokaždé, a navíc někteří voliči si nemusejí být jisti výší účasti.

V každém případě nám tato otázka ohledně očekávání voličů neposkytuje spolehlivé informace. I když budeme mít vysokou nebo nízkou účast ve volbách spojenou s numerickým vyjádřením, nebudeme moci stanovit, jakou racionální strategií se řídí potenciální volič s nd-řazením, protože nebudeme mít k dispozici informace o tom, jak velké jsou rozdíly v užitečnosti výsledků P, Q, R a S. Z toho plyne zřejmá potřeba vytvořit design výzkumu založený na kardinálních proměnných. Podle této strategie výzkumu by bylo možné používat obecnější teorii racionální volby, podle níž si jednotlivci vybírají strategii s nejvyšší očekávanou mírou užitečnosti. K tomu je zapotřebí provést měření užitečnosti spojené se čtyřmi možnými výsledky dilematu i měření subjektivní pravděpodobnosti, s jakou budeme svědky vysoké volební účasti na stupnici [0, 1]. V této chvíli však bohužel nemáme k dispozici údaje vyjádřené kardinálními hodnotami.

Stávající výzkum využívající ordinální proměnné lze využít za empirické podmínky, že řazení domC a domD je v aktuálním řazení preferencí zastoupeno v dostatečné míře. Na základě našich údajů o národních volbách a volbách do EP tato podmínka do značné míry platí (zastoupení je v rozmezí 75 až 90 %). Kromě toho lze na základě předchozího bádání v oblasti dobrovolné environmentální spolupráce občanů s využitím potenciálního přispěvatelského dilematu prokázat, že řazení condC a condD je relativně vzácné (nikdy se nevyskytuje častěji než ve 25 % případů platných odpovědí ohledně preferencí a obvykle se s nimi setkáváme ještě méně často).

Měli bychom se zmínit o možném vysvětlení tohoto zdánlivě obecného zjištění, o němž se hovořilo v kontextu environmentálního dilematu [Pellikan, Veen 2002]. Vzhledem k velikosti

skupin (většinou státem definovaná komunita) je jednotlivý účastník potenciálního příspěvatelského dilematu schopen sledovat chování ostatních pouze s výraznými obtížemi. Kromě toho jsou normy reciprocity ve velkých skupinách obvykle slabé a proti jednotlivým nespolupracujícím osobám není možné selektivně zasáhnout. V případě voličského dilematu je jediným způsobem, jak může volič vyjádřit svou nespokojenost s tím, jak často ostatní nespolupracují, to, že se sám příštích voleb nezúčastní (za předpokladu, že si myslí, že volební účast bude zase nízká). Aktivní zachování postoje založeného na podmíněné spolupráci je proto z hlediska osob, které jsou v současnosti naladěny na spolupráci, málo pochopitelné vzhledem k tomu, že cena spolupráce je poměrně nízká, jako je tomu v případě účasti ve volbách.

Místo toho, aby volič explicitně vyjadřoval vlastní očekávání ohledně účasti v každých volbách, je možná jednodušší zastávat pragmatický přístup založený na rutinní spolupráci až do chvíle, kdy „se k volbám nedostaví příliš často příliš mnoho voličů“. V takovém případě se lze vždy přiklonit k praxi nespolupráce, a v důsledku toho přestat volit.⁹ To, že jsou podmíněné strategie v oblasti rozsáhlých dilemat poměrně neúčinné, by tedy mohlo být jedním z důvodů, na jehož základě můžeme vysvětlit, proč nacházíme vyšší zastoupení řazení preferencí s dominantními strategiemi. V souvislosti s naší výše uvedenou teorií se očekávání ohledně chování ostatních voličů uplatňují při rozhodování o tom, zda volit či nevolit, na dvou úrovních. Nejprve se očekávání uplatňují jako spoluurčující faktory v případě poměrně malého počtu respondentů s nd-řazením preferencí. Jak jsme uvedli, stávající design výzkumu s využitím ordinálních proměnných se k zobrazení těchto účinků příliš nehodí. Kromě toho se očekávání uplatňují jako činitel, který spolurozhoduje o vytváření preferencí. To by se mělo nepřímo odrážet nejen v tom, že se nd-řazení preferencí vyskytuje poměrně vzácně, ale také v pozitivní souvislosti mezi na jedné straně očekávanou účastí ve volbách a na druhé straně hlasováním a výskytem řazení preferencí domC.

Motivy a konzistentní preference s využitím ordinálních proměnných

Přístup založený na voličském dilematu umožňuje, aby subjektivní hodnocení čtyř výsledků P, Q, R a S ze strany racionálně uvažujícího potenciálního voliče bylo vyjádřeno na základě kterékoli z 24 možných řazení preferencí. To znamená, že neexistují žádné omezující předpoklady vzhledem k tomu, z jakých důvodů dávají lidé přednost jednomu typu sociálních výsledků před jiným. Jelikož jsou výsledky definovány jako spojení vlastního jednání s jednáním (anonymního množství) ostatních voličů, znamená to, že se předpokládá, že racionálně uvažující jednotlivci mohou svobodně dosáhnout rovnováhy mezi různými náklady a užitky toho, že budou volit, a to v závislosti na chování ostatních a na výsledcích tohoto chování, tedy na vysoké či nízké volební účasti.

Samozřejmě že ne všech 24 možných řazení preferencí má z hlediska vnějšího pozorovatele smysl. Přístup založený na voličském dilematu však říká, že pro každé řazení preferencí může mít volič důvody, které z jeho hlediska určitý smysl dávají. Zároveň je jasné, že to, které z řazení preferencí se bude nakonec v každém jednotlivém případě dilematu vyskytovat často nebo zřídka, je otázka čistě empirická. Jelikož však existuje velké množství možných řazení preferencí, musíme od respondentů získat nezávislé informace, abychom mohli potvrdit řazení preferencí, které uvádějí. Jednou z možností, jak toho lze v našem modelu dosáhnout, je zeptat se jich na jejich názor

na dva výroky týkající se jejich ochoty účastnit se voleb a na jejich hodnocení vysoké a nízké účasti ve volbách. Například v kontextu voleb do EP zněl výrok týkající se ochoty účastnit se voleb (W) takto: „Já jako český (nizozemský) volič jsem ochoten zúčastnit se voleb do Evropského parlamentu“ a výrok týkající se hodnocení volební účasti (V) takto: „Domnívám se, že vysoká účast ve volbách do EP je dobrá“. Odpovědi na každý z těchto výroků jsme seskupili do kategorií „souhlasím“ (W1, V1), „nemohu ani souhlasit ani nesouhlasit“ (W2, V2) a „nesouhlasím“ (W3, V3). Tyto odpovědi odhalují individuální motivy respondentů ve vztahu k tomu, jak se budou při dilematu respondenti chovat (W1 až W3), a také s ohledem na společenský význam toho, jak se chovají ostatní (V1 až V3).

Abychom mohli vyhodnotit pravdivost odpovědí na otázky týkající se preferencí, vyžaduje model konzistentnost vztahů mezi motivacemi a preferencemi. Tyto požadavky se zakládají na představě, že z obvyklého významu slova „souhlas“, „nesouhlas“, popř. neurčitého zařazení odpovědí typu „nemohu ani souhlasit ani nesouhlasit“ s výroky ohledně V a W, vyplývá nesporné omezení pro řazení preferencí jednotlivých voličů. Předpokládáme zejména, že postoje ohledně motivace W_i a V_i ($i = 1, 2, 3$) omezují řazení preferencí tímto způsobem:

- W1: $Q > P$ a $S > R$,
 W2: buď $Q > P$ a $R > S$,
 nebo $P > Q$ a $S > R$,
 W3: $P > Q$ a $R > S$.

Omezení týkající se řazení W1 až W3 jsou shodná s podmínkami pro řazení preferencí domC, nd a domD uvedené v předchozí části.

- V1: $Q > S$ a $P > R$,
 V2: buď $Q > S$ a $R > P$,
 nebo $S > Q$ a $P > R$,
 V3: $S > Q$ a $R > P$.

Omezení V vede k vytvoření párových dvojic řazení, které odrážejí jednoznačnou preferenci v případě výsledků uvedených v kolonkách pro vysokou a nízkou účast na Grafu 1 pro V1, resp. V3, zatímco pokud jde o hodnocení účasti ve volbách pro motivy V2, není možné jednoznačně stanovit jejich umístění. Lze předpokládat, že důsledně jednajícím respondentem se bude těmito omezeními řídit. Výsledný konzistentní vztah mezi 24 možnými řazeními preferencí a devíti možnými strukturami motivů [označeno jako V_iW_j ($i, j = 1, 2, 3$)] je uveden na Grafu 2 a označuje se jako shoda mezi motivy a preferencemi.

Je empirickou otázkou, do jaké míry lze u respondentů pozorovat konzistentní vztah, o němž předpokládáme, že je závazný. Na základě různých datových souborů lze všeobecně pozorovat vysokou konzistentnost nejčastěji zjišťovaných řazení preferencí (zejména těch, která se shodují s V1W1) a mnohem nižší konzistentnost zejména ve střední části Grafu 2. To můžeme považovat za známku toho, že se motivy spolu s preferencemi v levé horní části tohoto grafu shodují se společenskými postoji, které lze alespoň snadno rozeznat. Těto otázky se budeme věnovat dále. Konzistentnost mezi motivy a preferencemi vypovídá také o tom, do jaké míry se respondenti drží

Graf 2. Soulad mezi strukturou motivů ViWj a řazením preferencí

	domC	nd	domD
	W1	W2	W3
V1	QSPR QPSR	QPRS PQSR QRPS PSQR	PQRS PRQS
V2	QSRP SQPR	QRPS PSRQ SPQR RQSP SPRQ RQPS	PRSQ RPQS
V3	SRQP SQRP	SRPQ RSQP	RPSQ RSPQ

pravidla dominance, tedy do jaké míry se při daném dilematu rozhodují pro strategii založenou na racionálním uvažování.¹⁰ To znamená, že voličům při rozhodování o tom, zda se mají nebo nemají voleb zúčastnit, pomáhá konzistentnost motivů a preferencí.

Náš model je založen na voličském dilematu a obsahuje sekvenční model praktického uvažování. Očekáváme, že voliči přemýšlejí o své motivaci, na jejímž základě si utvářejí preference ohledně výsledků, a poté se rozhodují o postupu tak, aby tyto své preference co nejlépe zužitkovali. V další části se budeme podrobně zabývat interpretací tohoto vysvětlení rozhodování voličů.

Index demokratického étosu

Nyní se budeme zabývat strukturou motivů, které jsou obsaženy v jednotlivých políčkách Grafu 2 z hlediska velmi zjednodušeného étosu zastupitelské demokracie. Tento étos má vztah ke struktuře přispěvatelského dilematu a v podstatě říká, že vysoká účast ve volbách je obecně prospěšnou záležitostí, k níž by měl každý občan přispět tím, že jako součást své demokratické povinnosti či loajality odevzdá svůj hlas ve volbách. Hodnocení vyjádřená na základě demokratického étosu jsou na Grafu 2 zachycena pomocí struktury motivů V1W1 (tedy pozitivní ochota W a hodnocení V) v horním políčku vlevo. V případě preferencí je demokratický étos obsažen jak v řazení QSPR, tak QPSR.

Jelikož nepředpokládáme, že respondenti uvažují bez výjimky v dimenzích demokratického étosu, interpretujeme jimi uvedenou strukturu motivů na základě toho, do jaké míry se jejich postoj vůči voličskému dilematu shoduje s demokratickým étosem. Jednotlivci se samozřejmě mohou od demokratického étosu odklánět několika způsoby. Někdo se může například domnívat, že vysoká účast ve volbách je z hlediska celé společnosti důležitá, nemusí si však být jist ochotou ostatních spoluobčanů zúčastnit se voleb, a nebude tudíž ochoten učinit demokratické gesto v případě, že by ostatní odmítli jít k volbám. Tato struktura motivace odpovídá pozitivnímu hodnocení a negativní ochotě (V1W3). Tomu odpovídá řazení preferencí PRQS a PQRS, které se obě zakládají na strategii neúčasti ve volbách. Racionální odpověď voliče, který jedná na základě těchto konkrétních motivů, je neobtěžovat se volbami bez ohledu na pozitivní hodnocení vysoké volební účasti. Ještě větším důvodem neúčasti ve volbách, což může být někdy důležité v případě elementární

nespokojenosti s evropskými či státními zastupitelskými institucemi, je zrcadlový obraz motivů charakterizujících demokratický étos: negativní hodnocení a negativní ochota (V3W3). Tento postoj odpovídá dominantnímu řazení preferencí RSPQ a RPSQ, kdy se volič voleb neúčastní. S touto odpovědí se v obou zemích setkáváme častěji v případě voleb do EP než národních voleb.¹¹

Index zobrazující míru shody s demokratickým étosem se vytvoří následovně. Nejdříve na devítibodové stupnici seřadíme strukturu motivů z Grafu 2, přičemž začneme v levém sloupci nahore (V1W1: pozitivní hodnocení i ochota) a pohybuje se směrem dolů podél tří řad V, až skončíme v pravém sloupci dole (V3W3: negativní hodnocení i ochota). Poté se – na základě shody mezi motivy a řazením preferencí – každému řazení preferencí dostane na devítibodové stupnici stejné místo jako struktura motivů, jíž odpovídá. Odpovědi týkající se motivů a preferencí se poté zprůměrují, abychom zjistili jejich umístění v rámci sedmnáctibodového „indexu demokratického étosu“ (DEI), který začíná od hodnoty + 4 a po půlbodových intervalech klesá až k hodnotě – 4. Respondent, který uvedl V1W1 a odpovídající řazení preferencí QSPR, tak dosáhne 4 bodů, zatímco v případě V2W3, PQRS to bude $0,5 (-2 -3) = -2,5$.¹²

Na základě postoje vůči volbám vyjádřeného pomocí indexu demokratického étosu lze vysvětlit značnou míru variance závislé proměnné v obou zemích (viz Tabulku 1). Jak bychom mohli očekávat, je tomu tak především v případě, kdy je závislou proměnnou úmysl volit v příštích národních volbách. Můžeme se domnívat, že na základě modelu praktického uvažování, který je základem našeho přístupu, lze lépe předpovědět úmysl než (uvedené) skutečné jednání, jelikož mezi úmyslem a skutečným jednáním nevyhnutelně dochází k určité diskrepanci. Pro lepší srovnání je podstatně nižší korelace mezi DEI a hlasováním v předchozích národních volbách uvedena také. Tato korelace ve všech případech ukazuje, že volební rozhodnutí (v nedávných volbách do EP) či úmysl volit (v příštích národních volbách) v době průzkumu příliš neodpovídá uváděnému volebnímu chování dříve v minulosti. To by znamenalo, že demokratické postoje voličů nelze jednoduše vysvětlit jejich volebními zvyky, ačkoli tyto zvyky mohou hrát určitou formativní roli.

Tyto výsledky vedou k zamyšlení nad tím, zda vazba mezi uváděnou či zamýšlenou účastí ve volbách a indexem demokratického étosu může poskytnout určité reálné vysvětlení. Abychom mohli rozvinout diskusi na toto téma, je zapotřebí nejdříve porovnat (čistě statistickou) vysvětlující hodnotu indexu DEI s ostatními vysvětlujícími proměnnými, které se obvykle používají při analýze volební účasti na individuální úrovni. Jak jsme uvedli v první části, očekávali jsme, že zatímco index DEI tlumí určité vlivy jiných proměnných, měl by vést k podstatnému zvýšení koeficientu determinace, a to zejména v národních volbách.

Sekvenční blokové regresní modely

Většina empirických analýz zabývajících se volební účastí používá sociodemografické faktory, protože jsou schopny zachytit významné rozdíly mezi jednotlivci týkající se zdrojů, motivace a mobilizace, které jsou základem účasti voličů ve volbách. Na tyto faktory lze pohlížet jako na faktory, které stojí před všemi ostatními faktory. Vysvětlení volební účasti se také důkladně zabývá obecnými politickými proměnnými, které využívají motivaci a mobilizaci, které se pojí přímo s orientací voličů na jednotlivé politické strany v zemi a v politickém systému, v němž žijí. Analýza voleb do EP, která se zabývala teorií národních voleb druhého řádu [Reif, Schmitt 1980], a model dobrovolné ne-

Tabulka 1. Vztah DEI a účasti voličů ve volbách (volby do Evropského parlamentu v roce 2004, poslední národní volby (NP) a úmysl volit v příštích národních volbách v Nizozemsku a České republice)

	Typ voleb	Korelační koeficient	Koeficient determinace
Nizozemsko	EP	0,64	0,40
	poslední NP	0,49	0,24
	úmysl volit v NP	0,75	0,57
Česká republika	EP	0,61	0,37
	poslední NP	0,47	0,22
	úmysl volit v NP	0,84	0,70

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004. N = 1278, 1276 a 1299 (Nizozemsko) a N = 621, 567 a 484 (Česká republika).

účasti ve volbách [Blondel et al. 1998] také ukazují, jak důležitý vliv na mobilizaci voličů má vedení volební kampaně a informovanost voličů. Proto jsme použili proměnné, které hodnotily míru ovlivnění voličů volební kampaní, jejich zájem o volební kampaň a využití hromadných sdělovacích prostředků. Rozvinula se také rozsáhlá diskuse o tom, jak důležité jsou z hlediska předpovědi týkajících se volební účasti postoje voličů k Evropské unii. Blondel et al. [1998] tvrdí, že ti, kteří se rozhodli, že se voleb do EP nezúčastní, vyjadřují svou neúčastí negativní postoj vůči různým aspektům evropského sjednocování. Naproti tomu Oppenhuis [1995] a Eijk a Franklin [1996c] zjistili, že postoje potenciálních voličů, ať už negativní nebo pozitivní, měly na účast ve volbách do EP zcela zanedbatelný vliv. Diskuze na toto téma stále pokračuje, protože může dojít k tomu, že evropská orientace bude mít větší význam, až si voliči začnou uvědomovat rostoucí vliv evropské politiky na domácí záležitosti. V každém případě se zdá, že je důležité, abychom do našeho modelu zahrnuli proměnné týkající se EU. A konečně můžeme na základě toho, že přidáme hlasování v předchozích národních volbách, odhalit proměnné, které se z nějakého důvodu v různých skupinách proměnných neobjevují. Tímto způsobem se nicméně může testování našeho předpokladu ohledně nezávislé výpovědní hodnoty indexu demokratického étosu do určité míry zkomplikovat.

Z důvodů testování jsme použili sekvenční regresní modely. Jak jsme uvedli v první části, k regresní rovnici se přidávají bloky podobných proměnných s tím, že se má za to, že každé přidání takových proměnných je umístěno v (předpokládaném) kauzálním řetězci blíže rozhodnutí jít hlasovat. Cílem je zjistit, o kolik se zvýšil koeficient determinace modelu poté, co byly k předchozím vysvětlujícím proměnným přidány nové. My jsme jako závislé proměnné použili uvedenou účast ve volbách do EP a úmysl volit v příštích parlamentních volbách v obou sledovaných zemích. Všechny proměnné kromě indexu DEI byly přeškálovány na stupnici od 0 do 1 a některé byly dichotomizovány (buď z důvodu nominální úrovně měření nebo proto, že chyběla značná část odpovědí). Do první skupiny bylo zařazeno 16 sociodemografických proměnných.¹³ Poté byla přidána skupina s 5 politickými proměnnými¹⁴ a skupina 4 proměnných hodnotících volební kampaň a sledování médií.¹⁵ Dále byla přidána skupina tří proměnných sledujících orientaci na EU.¹⁶ Nakonec jsme před použitím indexu DEI do analýzy zahrnuli proměnnou, kterou lze interpretovat jako měřítko toho, jak respondenti hlasují obvykle: jednalo se o hlasování v předchozích národních parlamentních volbách (viz Tabulku 1).

Pořadí skupin (bloků) proměnných nám umožňuje přehodnotit význam dopadu indexu DEI na hlasování s tím, že se nejdříve provede analýza vzdálenějších příčin a teprve poté bližších příčin volební účasti. Výsledky v Tabulkách 2 až 5 jsou uvedeny jednak samostatně pro Českou republiku a Nizozemsko a jednak pro obě tyto země společně. Na jejich základě vidíme, jak podstatný je nezávislý vliv indexu DEI na účast ve volbách. Pomocí skupin proměnných lze volební účast předpovědět nejen tak, jak se očekávalo, ale také zcela v souladu se závěry studie *Choosing Europe*. V prvních dvou tabulkách jsou vidět modely hlasování pro účast při volbách do EP. Za zmínku stojí vysoká míra vysvětlené variance volební účasti v České republice, která před použitím indexu DEI dosahovala přibližně 40 %. Přidáním indexu DEI můžeme vysvětlit 47 % variance v účasti při volbách do EP v Nizozemsku a 52 % variance ve volební účasti v České republice (Tabulka 3). Analyzujeme-li české a nizozemské údaje společně a mohou-li různé faktory v těchto dvou zemích ovlivňovat volební chování občanů různě (a někdy tomu tak skutečně je), pak může proměnná DEI sloužit k vysvětlení řady otázek daleko lépe než pět použitých skupin proměnných (Tabulka 2). Modely zabývající se tím, jak voliči plánují hlasovat v příštích národních volbách, mají dokonce vyšší vysvětlenou varianci volební účasti, než bychom očekávali: 77 % v případě České republiky a 67 % v případě Nizozemska (Tabulka 5).

Tabulka 2. Vysvětlená variance volební účasti ve volbách do EP v roce 2004 (OLS regrese; sloučená data pro obě země)

	R ²	Upravené R ²	Změna R ² a F-test významnosti změny
Sociodemografické proměnné	0,08	0,06	0,08 ***
Politické proměnné	0,19	0,17	0,11 ***
Vliv médií a volební kampaně	0,27	0,25	0,08 ***
Orientace na EU	0,27	0,26	0,00 *
Hlasování v posledních všeobecných volbách	0,30	0,29	0,03 ***
Index demokratického étosu	0,43	0,42	0,13 ***

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004. N= 1291 pro Česko a Nizozemsko.

Poznámka: Údaje byly váženy tak, aby odpovídaly volebním výsledkům a měly v případě obou zemí stejnou hodnotu (N = 1000 pro každou zemi).

Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$, ** signifikantní při $p < 0,01$, *** signifikantní při $p < 0,001$.

Tabulka 3. Vysvětlená variance volební účasti ve volbách do EP v roce 2004 v Nizozemsku a v České republice (OLS regrese; odhady pro jednotlivé země)

	R ²	Upravené R ²	Změna R ² a F-test významnosti změny
Nizozemsko			
Sociodemografické proměnné	0,06	0,05	0,06 ***
Politické proměnné	0,14	0,12	0,08 ***
Vliv médií a volební kampaně	0,24	0,22	0,10 ***
Orientace na EU	0,24	0,22	0,00
Hlasování v posledních všeobecných volbách	0,26	0,25	0,03 ***
Index demokratického étosu	0,47	0,46	0,21 ***
Česká republika			
Sociodemografické proměnné	0,10	0,07	0,10 ***
Politické proměnné	0,25	0,22	0,15 ***
Vliv médií a volební kampaně	0,30	0,27	0,06 ***
Orientace na EU	0,32	0,28	0,02 **
Hlasování v posledních všeobecných volbách	0,40	0,37	0,08 ***
Index demokratického étosu	0,52	0,50	0,13 ***

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004. N = 1237 (Nizozemsko) a N = 555 (Česká republika).

Poznámka: Nevážená data. Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$, ** signifikantní při $p < 0,01$, *** signifikantní při $p < 0,001$.

Tabulka 4. Vysvětlená variance plánované volební účasti v příštích národních volbách v Nizozemsku a v České republice (OLS regrese; sloučená data pro obě země)

	R ²	Upravené R ²	Změna R ² a F-test významnosti změny
Sociodemografické proměnné	0,09	0,08	0,09 ***
Politické proměnné	0,21	0,19	0,11 ***
Vliv médií a volební kampaně	0,25	0,23	0,04 ***
Orientace na EU	0,26	0,24	0,01 **
Hlasování v posledních všeobecných volbách	0,50	0,48	0,24 ***
Index demokratického étosu	0,78	0,78	0,29 ***

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004. N = 1186 pro Česko a Nizozemsko.

Poznámka: Údaje byly váženy tak, aby odpovídaly volebním výsledkům a měly v případě obou zemí stejnou hodnotu (N = 1000 pro každou zemi).

Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$, ** signifikantní při $p < 0,01$, *** signifikantní při $p < 0,001$.

Tabulka 5. Vysvětlená variance v regresních modelech OLS plánované volební účasti v příštích národních volbách v Nizozemsku a České republice (OLS regrese; odhady pro jednotlivé země)

	R ²	Upravené R ²	Změna R ² a F-test významnosti změny
Nizozemsko			
Sociodemografické proměnné	0,04	0,03	0,04 ***
Politické proměnné	0,09	0,07	0,05 ***
Vliv médií a volební kampaně	0,13	0,11	0,04 ***
Orientace na EU	0,13	0,11	0,00
Hlasování v posledních všeobecných volbách	0,40	0,39	0,27 ***
Index demokratického étosu	0,67	0,67	0,27 ***
Česká republika			
Sociodemografické proměnné	0,07	0,03	0,07 *
Politické proměnné	0,21	0,17	0,14 ***
Vliv médií a volební kampaně	0,27	0,22	0,06 ***
Orientace EU	0,31	0,26	0,04 ***
Hlasování v posledních všeobecných volbách	0,48	0,44	0,17 ***
Index demokratického étosu	0,77	0,75	0,29 ***

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004. N = 1258 (Nizozemsko) a N = 449 (Česká republika).

Poznámka: Nevážená data. Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$, ** signifikantní při $p < 0,01$, *** signifikantní při $p < 0,001$.

Diskuze

V této kapitole jsme se zabývali otázkou, zda lze na základě teorie voličského dilematu vysvětlit volební účast ve dvou volbách ve dvou různých zemích, které si jsou podobné tím, že mají velmi podobný volební systém, nepovinné hlasování a že v nich nedochází k hlasování v neděli. V obou zemích byla také zaznamenána poměrně nízká účast ve volbách do EP v roce 2004. Ač se tyto země od sebe v jiných ohledech v mnohém liší, lze Nizozemsko a Českou republiku snadno použít jako země, na jejichž příkladu můžeme na individuální úrovni vysvětlit, proč lidé buď hlasují, nebo zůstávají doma.

Výsledky, které jsme představili, neprotiřečí našim očekáváním, že index DEI musí vést k významnému zvýšení koeficientu determinace, a to zejména v národních volbách. Domníváme se, že důvod, který jsme uvedli ve prospěch silného působení indexu DEI v národních volbách, má skutečně spojitost s tím, že model praktického uvažování byl měl lépe předpovědět, zda chce volič hlasovat, než informace o tom, zda se volič skutečně voleb zúčastnil, protože mezi plánovaným jednáním a skutečným jednáním existuje rozdíl. Nemůžeme samozřejmě vyloučit, že rozdíl v jednání voličů může spíše než s rozlišováním mezi plánovaným a skutečným jednáním souviset s rozdílným společenským a politickým kontextem obou sledovaných typů voleb. Jiné studie však naznačují, že k tomu, abychom došli k daným výsledkům, není zapotřebí kontextového rozdílu

mezi národními volbami a volbami do EP. Především údaje týkající se nizozemských národních voleb v roce 1998 ukazují, že z regresní analýzy podobných proměnných, jako je index DEI, které se zaměřují na to, jak chce volič hlasovat v předvolebním období, a na to, co uvedl volič ohledně své účasti ve volbách v povolebním období, vyplývají mnohem vyšší koeficienty a koeficienty determinace týkající se plánovaného hlasování než v případě skutečné účasti ve volbách, jak uvádějí voliči. Toto zjištění je zcela v souladu s výsledky, k nimž jsme dospěli s ohledem na obě sledované země, a můžeme je považovat za znak toho, že pomocí proměnných vytvořených na základě teorie voličského dilematu lze lépe předpovědět plány hlasování než skutečnou účast ve volbách.

Podívejme se nyní na dosažené výsledky detailněji. Výchozím bodem hodnocení našich očekávání pomocí sekvenčního regresního modelu bylo, že předtím, než se budeme zabývat bližšími příčinami, které jsou součástí teorie voličského dilematu, je potřeba se podívat na vzdálenější příčiny. Z úvodního představení teorie plyne, že použití modelu praktického uvažování pro vysvětlení toho, jak se voliči rozhodují o své účasti ve volbách, dokazuje, že příčiny rozhodování jsou skutečně velmi blízké samotnému rozhodnutí. Pokud bychom chtěli podnítit další diskusi na toto téma, mohli bychom říci, že motivace a preference, na jejichž základě se vytváří index DEI, se nacházejí tak blízko závislé proměnné, že je nutné zabývat se skutečnou schopností tohoto modelu – být dosahuje vysokých hodnot vysvětlené variance pomocí indexu DEI – sloužit jako vysvětlení volební účasti.

Chceme-li se na tento problém podívat blíže, připomeňme, že jsme tento index představili na základě zevrubného vysvětlení, které podporuje samotný název tohoto indexu. Říkáme-li, že index DEI odráží míru shody s étosem zastupitelské demokracie, dáváme tím najevo, že se uvažování a racionální rozhodnutí jednotlivců řídí heslem: „vysoká volební účast je potřebná – proto se musím zúčastnit“. Toto vysvětlení se samozřejmě zaměřuje na to, jakým způsobem přispívá index DEI ke koeficientu determinace v modelech uvedených v Tabulkách 2 až 5. Názory na to, co lze měřit pomocí řazení preferencí a odpovědí týkajících se motivace, které jsou uspořádány do tabulky, se však mohou lišit. Je možné se domnívat, že pomocí indexu neměříme pouze to, jak se respondenti umějí vypořádat s demokratickými pravidly hry, ale spíše to, do jaké míry mají voliči tendenci jít z racionálního hlediska k volbám nebo se rozhodnout, že zůstanou doma. Index DEI pak předpovídá účast ve volbách tím, že měří, jak dalece je užitečnější volit než nevolit, a to na základě předpokladu, že voliči se většinou rozhodují pro nejužitečnější možnost. Proto může být citlivost voliče k diktátu demokratického étosu jistě jedním z faktorů, který rozhoduje o tom, zda se tento volič voleb zúčastní či nikoli. Názor takového voliče na relativní užitečnost hlasování lze však také vysvětlit pomocí řady jiných faktorů, které jsme v našich regresních modelech seřadili do skupin (bloků). Tato jednodušší interpretace se přirozeně zaměřuje na rozdíly mezi variancí vysvětlenou na základě modelů v Tabulkách 2 až 5 a variancí vysvětlenou pouze na základě indexu DEI, jak je uvedeno v Tabulce 1.

V této chvíli si nejsme jisti, které z uvedených dvou odlišných interpretací indexu DEI máme dát přednost. Můžeme však tvrdit, že jsme podstatným způsobem přispěli k částečnému objasnění volební účasti v těchto dvou druzích voleb. Chceme tím říci, že nižší volební účast ve volbách do EP ve srovnání s národními volbami do určité míry odráží rozdíly v tom, jak voliči vnímají obecný étos zastupitelské demokracie, na základě něhož se dostávají k volbám. Tyto rozdíly mohou souviset s odlišnostmi ve vnímání demokratické legitimacy obou druhů voleb. Jak je však

vidět z Tabulek 2 až 5, pro toto tvrzení nenacházíme dostatek důkazů, vezmeme-li v úvahu to, jakým způsobem ovlivňují účast ve volbách specificky evropské postoje. To přinejmenším naznačuje, že pro výklad na základě „demokracie“ musíme najít podporu pomocí dalších důkazů. Domníváme se proto, že by tento směr výzkumu měl být i nadále sledován. Do dotazníku, který jsme použili, jsme zapracovali další dvě otázky, na jejichž základě bychom rádi zjistili hlavní důvody toho, proč se občané domnívají, že vysoká volební účast je v zájmu společnosti. Jednu, která se zabývá otázkou vstupní legitimity, a druhou, která sleduje legitimitu na výstupu. Odpovědi na tyto otázky, jež korelují s odpověďmi na otázku týkající se hodnocení účasti ostatních voličů ve volbách, mohou lépe vysvětlit rozdíly mezi voličským dilematem v případě voleb do EP a národních voleb. V této kapitole jsme se nezabývali zevrubnou analýzou odpovědí na tyto otázky. Můžeme však tvrdit, že to, do jaké míry lze na základě indexu DEI vysvětlit nižší volební účast ve volbách do EP, není ani tak odrazem názorů voličů na legitimitu voleb, jako jejich „druhořadého charakteru“.

Teorie voleb druhého řádu je založena na základním předpokladu, že voliči řadí různé typy voleb hierarchicky. Je-li tento předpoklad mylný, pohlíželi by voliči (nebo by se to tak při výzkumu alespoň jevílo) na různé druhy voleb obdobně, tedy vzorec voličské účasti a hlasování ve volbách by byly pro všechny typy voleb v podstatě stejné. Empirické důkazy z národních, regionálních a lokálních voleb však hovoří o tom, že se chování voličů ve volbách zásadním způsobem liší, čímž obecně potvrzují teorii voleb druhého řádu (viz např. Oppenhuis [1995], Heath et al. [1999], Blondel et al. [1998] a Mattila [2003]). Hlavní hypotéza teorie voleb druhého řádu, která se týká účasti voličů ve volbách do EP, říká, že účast voličů v těchto volbách bude nižší než v posledních všeobecných volbách. To se považuje za ukazatel relativní důležitosti (tedy toho, o jak mnoho jde) voleb do EP v očích voličů [Reif 1984; Reif, Schmitt 1980]. Argument, že se „nejedná o mnoho“, je založen na myšlence, že v důsledku těchto voleb nedochází ke vzniku politicky odpovědných evropských vlád, jako je tomu v případě národních voleb. Podle tohoto argumentu mají občané pocit, že účast ve volbách do EP je méně důležitá, a to zejména v případě, kdy mají politické strany v členských státech tendenci volby do EP představovat ve světle vnitrostátního boje o moc a národních otázek.

Podíváme-li se na četnost čtyř uvedených typů řazení preferencí, které mohou mít voliči v rámci přístupu založeného na voličském dilematu, vidíme, že se mezi voliči v těchto dvou národních volbách častěji vyskytují strategie založené na bezpodmínečné spolupráci (domC). To znamená, že voliči mají tendenci volit spíše v národních volbách než ve volbách do EP. Naše hlavní nezávislá proměnná, index DEI, odráží tento rozdíl, zohledňuje však také to, že vysoká účast ve volbách do EP je hodnocena méně pozitivně než v národních volbách. Na základě substantivní interpretace indexu DEI bychom si mohli značnou míru kolísání volební účasti, vysvětlenou na základě tohoto indexu, spojit s interpretací založenou na hypotéze voleb druhého řádu. Vzhledem k tomu, že volby do EP mají menší důležitost, můžeme v případě, že všechny ostatní proměnné zůstanou beze změny, očekávat vzhledem k nižšímu hodnocení vysoké volební účasti, a tím i nižší ochotě volit, nižší střední hodnoty indexu DEI ve volbách do EP než v národních volbách.

Alternativní interpretace indexu DEI uvedeného výše však má také svůj půvab. Podle této interpretace může přístup založený na dilematu voliče sloužit k vytvoření koncepce užitečnosti hlasování. Tato koncepce může být výhodná jako proměnná, kterou můžeme umístit mezi kauzálně důležitými nezávislými proměnnými a různými projevy závislé proměnné, jako je například účast ve volbách nebo zamýšlená účast, ať už v současně probíhajících nebo v příštích volbách. Přestože

jsme zatím tento směr výzkumu detailně nesledovali, můžeme zde uvést dva návrhy. První se týká zjednodušení výpočtu indexu DEI, aniž bychom snížili jeho výpovědní hodnotu. Jednou z možností je z indexu vyjmout hodnocení vysoké nebo nízké volební účasti, jelikož z teoretického hlediska je relativní užitečnost hlasování stanovena především na základě preferencí, které se shodují s motivem, na němž je založena ochota voličů účastnit se voleb. Touto otázkou jsme se zabývali a zjistili jsme, že na základě „indexu dispozice k racionálnímu hlasování“ získáme koeficienty determinace, které se při jednorozměrné regresi i blokové regresi velmi podobají indexu DEI. Tento index jen zprůměrovává počet bodů dosažený při hodnocení motivů, které mají vliv na ochotu volit, a počet bodů dosažených s ohledem na odpovídající řazení preferencí (jedná se o typy domC pro W1, nd pro W2 a domD pro W3).

Zadruhé bychom se vzhledem k těmto výsledkům měli vážně zabývat kritérii, která by mělo splňovat měření užitečnosti hlasování (mimo jeho výpovědní hodnoty a validity).¹⁷ Při měření užitečnosti hlasování by se obecně mělo brát v úvahu množství motivačních, mobilizačních a důvodových faktorů. V různých skupinách proměnných se tyto faktory utvářejí na základě sociodemografických charakteristik, proměnných zabývajících se politickou angažovaností, vlivu stimulů při volebních kampaních, informací v hromadných sdělovacích prostředcích a také na základě přístupu k evropským otázkám. Senzitivitu indexu DEI vůči těmto faktorům můžeme hodnotit jednoduše srovnáním míry vysvětlené variance na základě pěti uvedených bloků (včetně obvyklého hlasování v našich modelech), která se stává součástí indexu DEI, a míry vysvětlené variance, která do indexu DEI zahrnuta není. Pro ilustraci si vezměme případ voleb do EP v Nizozemsku. Z Tabulek 1 a 3 víme, že index DEI sám o sobě vysvětluje 40 % variance a přidává 21 % ke koeficientu determinace u modelu v Tabulce 3. Variance, kterou má index DEI ve všech blocích společnou, je tudíž 19 %. Z Tabulky 3 také víme, že na základě uvedených bloků můžeme vysvětlit 26 % variance. Proto můžeme 7 % variance připisat jejich kombinovanému vlivu na hlasování nezávisle na indexu DEI. V těchto konkrétních volbách je tedy do indexu DEI zahrnuto $19/26 = 73\%$ vlivu různých faktorů zachycených v těchto blocích proměnných. Pokud stejný výpočet provedeme s ohledem na národní volby v České republice, je zjištěná hodnota dokonce ještě vyšší. Do indexu DEI je zde zahrnuto 85 % vlivu těchto pěti bloků. Z hlediska kritéria senzitivity, o němž jsme se zmínili, to není špatný výsledek.

Vzhledem k tomu, že podobným způsobem ke koeficientu determinace v našich modelech přispívá i zjednodušený index užitečnosti hlasování, o němž jsme se zmínili, má vliv indexu DEI na vysvětlenou varianci jiný význam. Spíše než zvýšení výpovědní hodnoty pomocí faktoru demokratické povinnosti je odrazem jiného charakteristického rysu, který si spojujeme s měřením užitečnosti hlasování, a to za předpokladu, že se zatím nedaří docílit podstatné míry vysvětlené variance na základě regresních modelů s faktory na individuální úrovni.¹⁸ Vysoký podíl indexu DEI na koeficientu determinace nám proto pouze říká, že motivy a preference, které jsou zachyceny při měření užitečnosti hlasování, jsou ovlivňovány jinými vysvětlujícími faktory, než jsou faktory uvedené v různých blocích použitého modelu. V současné době nevíme, o jaké faktory by se mohlo jednat, a může se samozřejmě stát, že užitečnost hlasování z hlediska jednotlivců je do určité míry ovlivňována náhodnými faktory. Alespoň to lze odvozovat z návrhů týkajících se náhodných vlivů na hlasování, jak je uvádí Franklin et al. [1996].

Na závěr této kapitoly bychom chtěli podotknout, že „je zapotřebí další výzkum“. Z našeho pohledu je zajímavé, že možnosti výzkumu, které jsme v naší diskusi nastílnili, jsou natolik různorodé, že se mohou ubírat zcela opačnými směry.

Poznámky:

- 1 Práce Lukáše Linka na tomto textu byla podpořena výzkumným záměrem MSM0021620841 *Rozvoj české společnosti v Evropské unii: výzvy a rizika*.
- 2 Tyto náklady lze vykládat úzce jako nutnost dostavit se k volbám, nebo šířeji jako čas a úsilí vynaložené předem k tomu, aby byl volič schopen se informovaně rozhodnout o jednotlivých otázkách a kandidátech.
- 3 Otázky je možné nalézt na adrese: <http://www.europeanelectionstudies.net/Questionnaires/EES2004-Qnaire-Czech.pdf>.
- 4 Z hlediska teorie racionální volby v podstatě neexistuje důvod, proč by měla být možnost rovného umístění dvou výsledků vyloučena. V tomto případě by však existovalo příliš mnoho možných kombinací řazení výsledků, což by zkomplikovalo analýzu, aniž by to vedlo k nějakému podstatnému zlepšení přesnosti měření, jako v případě použití modelu se základními číslovkami, kdy se vzdáleností mezi výsledky měří za použití číselných hodnot.
- 5 Tento model původně zavedl Sen [1967: 112].
- 6 Nerovnost paradoxu $p_D B - C < 0$ vyžaduje, aby platilo, že $B > C$, protože p_D se nachází v rozmezí $[0, 1]$.
- 7 Ohledně modelů založených na tomto předpokladu viz Feddersen [2004].
- 8 Specifikovat D lze na základě různých skupinových modelů. Především lze využít modelů ideologické mobilizace, v nichž hrají důležitou koordinační roli političtí lídři [Uhlaner 1989], nebo renomé politiků [viz Overbye 1995; Bufacchi 2001]. Další možnosti modelování zisků spojených s hlasováním mohou být etické, jako v případě pravidla utilitárního hlasování ve prospěch strany, u níž se očekává, že maximalizuje blahobyt společnosti [Harsanyi 1977].
- 9 Podrobnější informace o tomto behaviorálním mechanismu viz Pettite [1996: 54–89].
- 10 To lze zjistit sledováním korelace mezi hlasováním a řazením preferencí s dominantní strategií. Kontrola konzistentnosti mezi motivy V, W a řazením preferencí s dominantní strategií zvyšuje pozitivní vztah v případě respondentů s konzistentním řazením preferencí. Tyto výsledky zde neuvádíme.
- 11 V textu nejsou prezentovány některé údaje, které potvrzují uváděné předpoklady nebo které dokumentují naše tvrzení. Údaje lze nalézt v článku Linka a van der Veena [2005].
- 12 Tento postup se chová k ordinálním proměnným stejně jako ke kardinálním. Průměrování je vhodné, pouze pokud si odpovědi týkající se preferencí a motivace dostatečně odpovídají, což v tomto případě platí (v případě národních voleb a voleb do EP v Nizozemsku a v České republice bylo dosaženo hodnoty minimálně 0,6).
- 13 Členství v odborech, vzdělání, pohlaví, věk v letech, velikost domácnosti, zaměstnanecký status (5 dichotomických proměnných), sektor zaměstnání (2 dichotomické proměnné), subjektivně vnímaná společenská třída, míra urbanizace, návštěva kostela, měsíční příjem domácnosti v decilech.
- 14 Škála důvěry v národní politické instituce, spokojenost s mírou demokracie v zemi, stranická identifikace, spokojenost s vládou, zájem o politiku.
- 15 Škála vlivu kampaně pro volby do EP, škála hodnotící sledování médií, zájem o volební kampaň pro volby do EP, škála zjišťující vliv kampaně pro volby do EP podle zájmu o tuto kampaň.
- 16 Důvěra v politické instituce EU, spokojenost s mírou demokracie v EU a pozitivní postoj k EU.
- 17 Pro respondenty v dotazníkovém šetření by mělo být jednodušší odpovědět na otázky, na nichž jsou založeny měřené hodnoty užitečnosti hlasování, než na otázky týkající se DEI. Jednou z hlavních potíží s indexem DEI je, že pro tento index je typické velké procento chybějících hodnot. Domníváme se, že hlavním důvodem tohoto stavu je neschopnost jednotlivých respondentů odpovědět na všechny otázky, na nichž závisí výpočet řazení preferencí. To vede, jak lze očekávat, k porušení zásady náhodného výběru, tedy chybějící odpovědi se objevují častěji u respondentů, kteří uvádějí, že se zdrželi hlasování nebo že se k volbám nechystají. V přístupu založeném na dilematu voliče, který využívá měření pomocí kardinálních proměnných (zminili jsme se o něm v první části), je tento nedostatek možné napravit tím, že respondenty požádáme, aby své subjektivní hodnocení čtyř možných výsledků tohoto dilematu zařadili na stupnici od 1 do 100.
- 18 Samozřejmě bychom mohli použít informace obsažené v odpovědích na otázky týkající se motivů a preferencí, které odrážejí hodnocení vysoké či nízké volební účasti ze strany jednotlivců, k vytvoření proměnných, které bychom mohli přidat k ostatním blokům. Bylo by zajímavé zjistit, zda by tyto proměnné přispěly k objasnění variance před tím, než bychom se zabývali indexem užitečnosti hlasování.

6. Ekonomická situace – jak jí vnímají voliči a jaká je ve skutečnosti: pojednání o příčinách a účincích vnímání ekonomické situace na volební chování ve volbách do EP v roce 2004

James R. Tilley, Tessa Bold, John Garry

Předchozí kapitoly této knihy se obšírně zabývaly různými aspekty teorie národních voleb druhého řádu, které se vztahují na volby do Evropského parlamentu (EP), a obecně dodaly tomuto modelu na věrohodnosti. Jedním z důležitých důsledků tohoto modelu volebního chování v arénách druhého řádu je, že rozhodování při volbách do EP ovlivňují národní otázky, jako je například stav ekonomiky. Kousser ve své práci [2004] uvádí, že výsledky voleb do EP jsou z velké části ovlivněny hospodářskými otázkami. V této kapitole se budeme zabývat tímto argumentem; použijeme přitom údaje z individuální úrovně (tedy data za jednotlivce) a zaměříme se na to, jak ovlivňují hospodářské okolnosti názor jednotlivců na ekonomickou situaci a jaký vliv mají tyto názory na rozhodování při volbách.

Při výkladu volebního úspěchu či neúspěchu v různých demokratických systémech hrálo v posledních 40 letech hlasování na základě výkonu hospodářství významnou roli. Například Clarke et al. [2004] tvrdí, že opakovaný úspěch labouristické strany ve Velké Británii ve volbách v roce 2001 lze do značné míry připsat hospodářským faktorům. Uvádějí, že „jak britský premiér, tak i jeho strana měli značný prospěch z optimistické nálady týkající se hospodářské situace, již voliči prožívali, když šli v roce 2001 k volbám“ [Clarke et al. 2004: 124]. Argumentů, proč tomu tak je, bylo předloženo mnoho, přičemž nejlépe je pravděpodobně vysvětlil V. O. Key [Key 1966]. Jeho model odměny a trestu je založen na tom, že vlády, které dosahují dobrých ekonomických výsledků, jsou odměňovány, zatímco vlády, jejichž hospodářské výsledky jsou špatné, jsou trestány. Tento model má stejnou platnost dnes, jako měl v 60. letech 20. století [přehled podávají Nannestad, Paldon 1994; Alesina et al. 1993; Norpoth et al. 1996; Lewis-Beck, Stegmaier 2000].

V počátcích využívali odborníci při prokazování tohoto modelu údaje, jež byly agregovány na vyšší úroveň, než je jedinec, například za stát [viz Tufte 1978; Mueller 1970, 1973; Norpoth 1985]. Typicky byl zkoumán vztah mezi úspěchem vládnoucích stran a skutečnými hospodářskými výsledky, ať už se jedná o zaměstnanost, hospodářský růst, inflaci nebo jiné ukazatele. V poslední době se výzkum zaměřuje na vztahy na nejnižší úrovni, tedy na názory jednotlivých voličů na hospodářské výsledky a na vliv těchto názorů na rozhodování ve volbách. Existují dva důvody této změny. Jednak jde o potřebu vysvětlit na úrovni jednotlivců, proč se voliči řídí hospodářskými výsledky, jednak to má také spojitost s tím, že se v průběhu času v různých zemích zjistilo, že vztah mezi ekonomickými faktory na úrovni země a odměněním nebo potrestáním vlády není zdaleka pevný. Přestože analýza časových řad prokázala, že podpora (a uznání) amerického prezidenta má zřejmě silnou spojitost s hospodářskými výsledky země, v ostatních zemích to vždy neplatí, a pokud ano, tento vztah nepřetrvává nutně po celou dobu. Vezměme si například britský

případ, o němž hovoří Clarke et al. [2004]. Krátce před volbami v roce 1997, tedy předtím, než Labouristická strana výrazně vyhrála volby, byla hospodářská situace celkově příznivá. Přesto se zdá, že klesající nezaměstnanost, nízká inflace a vysoký hospodářský růst vládnoucí Konzervativní straně příliš nepomohly. Na základě řady jednodušších studií bylo zjištěno, že mimo Spojené státy je tento vztah na agregované úrovni minimální [Paldam 1991; Anderson 1995]. Z toho vyplývá, že zatímco model odměny a trestu lze v některých případech na agregované úrovni uplatnit velmi dobře, zdá se, že nefunguje vždy a všude.

Někteří politologové se proto domnívají, že bychom správně měli hodnotit spíše „subjektivní vnímání ekonomické situace“. Například Sanders [2000] uvádí, že „důležitější, než samotná ekonomická skutečnost, jsou názory voličů na tuto skutečnost“ [Sanders 2000: 290]. Proto bychom se měli zabývat přímo vztahem mezi názory voličů na hospodářskou situaci, které se pravděpodobně formují na základě skutečných ekonomických výsledků, a jejich rozhodováním při volbách, místo abychom se zabývali celkovými faktory (viz Model A v Grafu 1). Testem této hypotézy je otázka, zda názory jednotlivců na ekonomickou situaci ovlivňují jejich rozhodování při volbách. Na základě analýzy individuálních dat lze tvrdit, že model odměny a trestu funguje v demokraciích téměř univerzálně [Lewis-Beck, Stegmaier 2000]. Mnoho nedávných prací v této oblasti se skutečně zabývá jednotlivostmi tohoto modelu na individuální úrovni, zejména tím, zda je důležitější prospektivní a retrospektivní hodnocení ekonomiky [viz MacKuen et al. 1992; Erickson et al. 2000; Clarke, Stewart 1994] a zda je důležitější ekonomická situace jednotlivce než ekonomická situace země obecně [viz Markus 1988; Alvarez, Nagler 1995]. Konsenzu ohledně těchto dvou otázek se zřejmě ještě nedosáhlo, většina analýz v této oblasti nicméně potvrzuje názor, že na to, jakým způsobem budou lidé volit, má do velké míry vliv jejich hodnocení ekonomické situace.

Byla navržena řada dalších zdokonalení těchto modelů. Stejně jako v jiných oblastech volebního chování se v nedávné době do větší míry rozebírala úloha politických znalostí při hlasování ve volbách na základě hospodářských výsledků země. Podobně jako v případě testování teorie hlasování na základě jednotlivých témat (*issue voting*) [Delli Carpini, Keeter 1996; Goren 2001] potvrzují výsledky získané v mnoha studiích, že občané s politickými znalostmi se od svých méně informovaných spoluobčanů liší v oblasti hlasování na základě ekonomických výsledků, a to zcela podle očekávání. Mutz [1993], Gomez a Wilson [2001] a Duch et al. [2000] prokázali, že v případě různých částí voličstva neexistuje mezi pohledem na ekonomickou situaci a hlasováním jednotný vztah, ať už voliče rozdělujeme podle společenské třídy nebo politických znalostí. Byla testována také schopnost občanů volat k odpovědnosti, a tedy odměňovat či trestat koaliční vlády [Anderson 2000; Nadeau et al. 2002], a modely hlasování na základě hospodářských výsledků byly upraveny tak, aby tuto skutečnost zohledňovaly.

V analýze hlasování na základě hospodářských výsledků, která se týkala více zemí, se Powell a Whitten [1993] věnovali otázce, do jaké míry se v různém politickém kontextu liší vliv hospodářské situace na volební chování občanů. Ve své studii se zaměřují na pojem „jasná odpovědnost“ a ukazují, že se dá očekávat pevnější vazba mezi trendy hospodářského vývoje a volebním chováním v případech, kdy má volič jasno v tom, koho konkrétně bude odměňovat (či trestat). Uvádějí, že lze „přijmout názor, že voliči budou vlády jedné strany volat k odpovědnosti více než vlády více stran“ [Powell, Whitten 1993: 401]. Všeobecně platí, že je-li ve vládě více stran, přestává být do určité míry jasné, kdo přesně nese za vládu odpovědnost. V případě vlády jediné strany

je narozdíl od toho odpovědnost jasnější. Ve srovnání s koaličními vládami je v této situaci pro voliče méně obtížné najít viníka hospodářských nezdarů. Kromě toho, jak uvádí Lewis-Beck [1988: 108–109], jsou některé koaliční vlády komplexnější (tedy skládají se z více stran), a čím je koalice složitější, tím může být obtížnější zjistit, kdo nese odpovědnost.

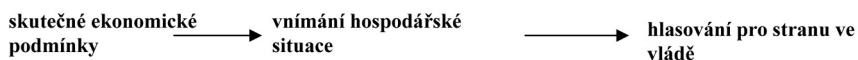
Zdá se, že mezi vládami složenými z jedné strany a vládami více stran existují dva zřetelné rozdíly. V případě jednoduchého systému dvou stran může volič poměrně jasně stanovit, která ze stran nese odpovědnost, a tím hlasovat buď pro vládnoucí, nebo opoziční stranu. V případě koaliční vlády nejenže je volič postaven před nesnadný úkol zjistit, která ze stran skutečně nese odpovědnost, ale existuje zde také možnost volby jiné vládnoucí strany. Jak uvádějí Powell a Whitten: „Koaliční vlády podle všeho zamlžují otázku odpovědnosti jednotlivých stran, pro něž volič hlasuje, a zároveň nabízejí možnost hlasovat pro jinou stranu, jež je součástí vlády“ [Powell, Whitten 1993: 402]. Rozšíření modelu hlasování o znalosti voličů a určení míry zavinění je shrnuto v Modelu B v Grafu 1.

Řada autorů stále podporuje názor, že předpovědi týkající se hlasování voličů jsou i nadále ovlivňovány strukturou společnosti a nikoli krátkodobými ekonomickými faktory. Podle těchto autorů nejde o to, aby se ekonomické modely hlasování neustále mírně upravovaly, ale o to, že takovéto modelování hlasování podléhá ve skutečnosti závažným chybám. Domnívají se, že pohled voličů na ekonomickou situaci není z velké části ovlivňován jejich pozorováním hospodářství, nýbrž tím, které z politických stran dává přednost. V reakci na tvrzení Pricea a Sanderse [1995] Macdonald a Heath [1997] ukazují, že kontrola předcházejícího hlasování ve volbách významným způsobem snižuje účinek pohledu voličů na ekonomickou situaci při jejich volbě. Tyto námitky byly do určité míry zohledněny: v současných modelech ekonomického hlasování, které modelují hlasování jednotlivců, mají indikátory stranické loajality či předchozího hlasování své nepostradatelné místo. Mnozí autoři, kteří se pokoušejí o zdokonalení modelu odměny a trestu, tyto modely sami používají.¹ To je znázorněno v Modelu C v Grafu 1.

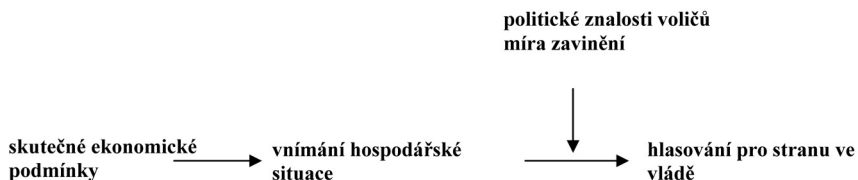
Někteří vědci zpochybňují vliv hospodářství na volbu strany ještě více, když tvrdí, že vnímání ekonomické situace je z větší části, či dokonce zcela, ovlivněno stranickými preferencemi nebo tím, komu chce volič v současnosti věnovat svůj hlas. V jistém smyslu jde o často zmiňovanou, ale nedostatečně prozkoumanou kritiku těchto modelů. Již na začátku 80. let 20. století Kramer [1983] uváděl, že údaje z individuální úrovně jsou přinejmenším zavádějící, protože volební preference mohou ovlivňovat vnímání ekonomické situace, stejně jako vnímání hospodářské situace ovlivňuje volební preference. Tento argument představuje Model D, který je zobrazen v Grafu 1. Evans a Andersen [2004], Wlezien et al. [1997], Duch et al. [2000] a Anderson et al. [2004] se ve svých pracích snažili o empirické testování směru kauzálního vztahu mezi názorem na ekonomickou situaci a hlasováním. Jejich zjištění jsou poněkud nejednotná, celkově však podporují domněnku, že zde existují vážné problémy s endogenitou. Tím, že se soustředíme na vazbu mezi vnímáním ekonomické situace a hlasováním, pomíjíme skutečnost, že nevíme, zda je vnímání hospodářské situace alespoň do určité míry ovlivněno stávajícími ekonomickými podmínkami (případně o jaké ekonomické podmínky se jedná). Tato práce se proto bude snažit jednak vysvětlit, do jaké míry je vnímání hospodářské situace ovlivněno skutečnými ekonomickými faktory a zda má na tento vztah vliv politická znalost voličů, a jednak zjistit, zda vnímání hospodářské situace, které je odrazem skutečné ekonomické situace, následně ovlivňuje hlasování. Nakonec se budeme zabývat vlivem stranického systému, zejména tím, zda jsou vlády složené z jedné strany ve srovnání s koaličními vládami více ohroženy horšími hospodářskými výsledky.

Graf 1. Možné kauzální modely vnímání hospodářské situace a volby strany

Model A

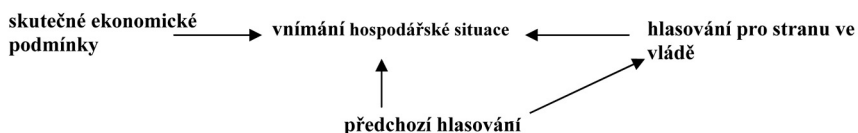
Model B

Model C

Model D

Tím, že používáme soubor dat z individuální úrovně za více zemí, můžeme použít víceúrovňové modelování nejen k tomu, abychom stanovili, jak faktory na individuální úrovni i na úrovni jednotlivých států ovlivňují vnímání hospodářské situace a hlasování ze strany občanů. Tento typ dat nám navíc umožňuje zjistit, jaké jsou vztahy mezi těmito individuálními faktory a faktory na úrovni jednotlivých států. Zabýváme se zde čtyřmi hlavními otázkami. Zaprvé, můžeme vnímání hospodářské situace vysvětlit ekonomickými podmínkami v jednotlivých státech, a pokud ano, které z těchto podmínek jsou důležité? Lze rozdíly ve vnímání hospodářské situace přičíst změnám, k nimž s ohledem na ekonomické podmínky dochází uvnitř jedné země v průběhu času, ne-

bo je důležitější míra ekonomického úspěchu ve srovnání s jinými zeměmi? Hodnotí jednotlivci hospodářské výsledky srovnávací metodou nebo z historického hlediska?

Zadruhé, jak se tyto vztahy liší s ohledem na to, jaké informace a politické znalosti mají jednotlivci, a jaký vliv má na vnímání hospodářské situace loajalita k politickým stranám? Pokud si řekneme, že politické znalosti zprostředkovávají vztah mezi vnímáním hospodářské situace a hlasováním, neměli bychom očekávat, že budou působit také jako prostředník mezi hospodářskými výsledky a vnímáním ekonomické situace?

Zatřetí, ovlivnilo vnímání hospodářské situace, jež nějakým způsobem odráží ekonomickou situaci, hlasování ve volbách do EP v roce 2004? Netvrdíme, že jsme schopni vyřešit otázku, zda je pro hlasování důležité subjektivní vnímání hospodářských výsledků, můžeme však hodnotit, zda vnímání hospodářské situace, které je výsledkem ekonomických podmínek, má vliv na hlasování ve volbách. Pokud by tomu tak nebylo, pak by byl model odměny a trestu zpochybněn. I když směr kauzálního vztahu směřuje od vnímání hospodářské situace k hlasování, což samozřejmě není tak jednoznačné, voliči své vlády neodměňují či netrestají na základě jejich skutečných výsledků při řízení hospodářství.

Začtvrté, funguje mechanismus odměny a trestu u odlišných stranických systémů různě? V naší práci se zabýváme tím, zda mezi hospodářskými výsledky a hlasováním existuje pevnější vazba v systémech s poměrně vysokou mírou zřetelné odpovědnosti (tedy v případě vlád složených z jedné strany) než v systémech, v nichž je zřejmě obtížnější zjistit, na kom leží odpovědnost (tedy v systémech s koaličními vládami).

Data

Abychom mohli odpovědět na tyto otázky, musíme mít k dispozici údaje z individuální úrovně za více zemí, což umožňuje povolební dotazníkové šetření EES 2004. Tato studie obsahuje 25 šetření provedených po volbách do EP, které se konaly v červnu 2004, přičemž průměrně bylo pro každý stát vyhodnoceno 1000 respondentů (jednalo se o osobní či telefonické rozhovory, případně poštou rozesílané dotazníky; dotazování proběhlo ve všech členských státech EU s výjimkou Malty; v Severním Irsku byl proveden samostatný průzkum). V povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 se používal standardní dotazník, což znamená, že pomineme-li otázku překladu, jsou otázky v tomto dotazníku bez výjimky srovnatelné. Kromě toho byly všechny části šetření provedeny ve stejném roce, většinou v průběhu několika měsíců po volbách do EP. A co je možná nejdůležitější, údaje se týkají podobného typu voleb, které mají ve všech zemích obdobný význam.² Tyto volby jsou navíc zajímavé i vzhledem ke zkoumání hlasování na základě pohledu na ekonomickou situaci. Volby do EP lze považovat za vynikající příležitost, kterou mohou voliči využít k potrestání vlád, jež si při zajišťování ekonomických statků nevedly dobře.

Přes výše uvedené neumíme testovat, zda je důležitější hodnocení ekonomické situace z pohledu jednotlivce či celého státu. V povolebním dotazníkovém šetření EES byli respondenti dotazováni pouze na to, jak hodnotí ekonomickou situaci, a to pomocí těchto dvou otázek:

„Jaký je Váš názor na hospodářství? V porovnání se situací před 12 měsíci, myslíte si, že hospodářská situace v naší zemi je 1) mnohem lepší, 2) trochu lepší, 3) zůstala stejná, 4) trochu horší, 5) mnohem horší“.

„Myslíte si, že za rok bude hospodářská situace v naší zemi 1) mnohem lepší, 2) trochu lepší, 3) bude stejná, 4) trochu horší, 5) mnohem horší“.

Tyto otázky se tedy zabývají jak retrospektivním, tak i prospektivním hodnocením ekonomické situace v jednotlivých zemích, přičemž k hodnocení toho, do jaké míry platí v případě voleb do EP model hlasování na základě ekonomické situace, použijeme první z uvedených otázek.³ Povolební dotazníkové šetření EES však bohužel není schopno ideálně měřit naši druhou hlavní proměnnou, totiž politické znalosti voličů. Většina politologů by jistě souhlasila s tím, že politické znalosti lze nejlépe zjišťovat na základě vědomostí o politickém systému nebo systému politických stran [viz Delli Carpini 1993, 1996]. V této kapitole je však politický zájem jedinou proměnnou, kterou máme k dispozici k hodnocení politických znalostí voličů.

„Nakolik se podle Vás zajímáte o politiku? 1) velmi, 2) docela dost, 3) málo, 4) vůbec ne.“

Výše uvedenou otázku jsme použili jako spojitou proměnnou hodnotící politické znalosti voličů, přičemž jsme jí přiřadili hodnotu 0, pokud respondenti odpověděli, že se o politiku nezajímají vůbec, a hodnotu 3, pokud se o ni zajímají velmi. Tato otázka podle všeho poměrně dobře odráží skutečné znalosti respondentů o politice. V Británii, kde respondenti odpovídali na otázky ohledně svých politických znalostí o institucích EU, 67 % těch, kteří uvedli, že se o politiku nezajímají vůbec, odpovědělo na všechny tyto otázky nesprávně, zatímco ve skupině respondentů, kteří se o politiku zajímají velmi, to bylo pouze 27 %.⁴

Analýza

Příčiny odlišného hodnocení ekonomické situace

Jako první budeme analyzovat první z výše uvedených otázek – co je příčinou toho, jak občané vnímají hospodářskou situaci? Výhodou povolebního dotazníkového šetření EES je, že máme k dispozici údaje z individuální úrovně pro řadu zemí, což znamená, že můžeme modelovat vnímání ekonomické situace jak za použití faktorů na úrovni zemí, včetně různých indikátorů vývoje hospodářství, tak faktorů na individuální úrovni, zejména hlasování v předchozích volbách a politických znalostí voličů. Tyto proměnné mohou vzájemně působit v interakci. Jelikož používáme skutečné ekonomické údaje, vzniká problém, neboť nelze předpovídat, jak budou občané hodnotit hospodářskou situaci za 12 měsíců na základě ekonomických údajů z doby před červnem 2004 nebo údajů z období mezi červnem 2004 a červnem 2005. Proto se ve své analýze soustředíme na retrospektivní hodnocení hospodářské situace.⁵

Použili jsme tři hlavní indikátory vývoje hospodářství: hospodářský růst (měřený jako růst HDP na osobu), inflaci (měřenou jako růst harmonizovaného indexu spotřebitelských cen) a nezaměstnanost (tedy míru celkové nezaměstnanosti jakožto procenta práceschopného obyvatelstva).

Mohli bychom do analýzy zahrnout další faktory, jako je růst reálných mezd, deficit platební bilance a podobně, ale hospodářský růst, inflace a nezaměstnanost představují charakteristiky, které jsou nejčastěji zmiňovány a které jsou nejdůležitějším měřítkem výkonu hospodářství používaným při modelování hlasování na základě hospodářských výsledků [Lewis-Beck, Stegmaier 2000]. Všechny tyto tři hodnoty se v zemích EU v roce 2004 značně lišily: růst HDP dosahoval hodnot od méně než 1 % po více než 8,5 %, přičemž průměr byl 3,6 %; nezaměstnanost se pohybovala od 4 % po téměř 19 % (průměr 8,1 %); a v případě inflace jsme zaznamenali hodnoty mezi 0 % a více než 8 % (průměr 3 %).

Srovnání těchto hodnot mezi jednotlivými zeměmi však může být problematické, protože se může stát (zejména vzhledem k tomu, že se v šetření zjišťovalo, zda došlo ke zlepšení hospodářské situace v posledních 12 měsících), že vnímání hospodářské situace ze strany voličů v jednotlivých zemích se z velké části zakládá na hospodářských výsledcích za poslední rok či dva roky nebo na určité vývojové tendenci. Proto měříme také změnu skutečných hospodářských podmínek, přičemž za změnu považujeme změnu v míře nezaměstnanosti a změnu hospodářského růstu a inflace mezi květnem 2003 a květnem 2004. K hodnocení změn v čase jsme použili řadu různých způsobů, jako například hodnoty pro rok 2004 vztahené k průměru za poslední 2 roky / 3 roky / 5 let a průměrnou hodnotu za období 2003–2004 vztahenou k průměru z předcházejících let. Nejlepší predikce byly nicméně dosahovány při použití té nejjednodušší míry, již byla změna mezi rokem 2003 a 2004. Obecně lze říci, že hodnoty hospodářského růstu v tomto období vzrostly, zatímco průměrná míra nezaměstnanosti se nezměnila a míra inflace se zvýšila pouze nepatrně. Mezi jednotlivými zeměmi však vzhledem k těmto obecným trendům dochází ke značným rozdílům. Průměrná hodnota změny byla v případě nezaměstnanosti 0,06 (směrodatná odchylka 0,69), v případě hospodářského růstu 1,22 (směrodatná odchylka 1,02) a v případě inflace 0,61 (směrodatná odchylka 1,80).

To, které z těchto faktorů jsou nejdůležitější, můžeme hodnotit jednoduše na základě modelování vnímání hospodářské situace, kdy model obsahuje všechny hospodářské faktory. Abychom mohli úspěšně modelovat vnímání hospodářské situace na individuální úrovni za použití proměnných pro jednotlivé země a dalších proměnných na individuální úrovni, jako hlasování v předchozích volbách a politické znalosti, specifikujeme hierarchický model tak, že umožníme, aby konstanty v modelu byly náhodné. Tím model explicitně zohlední použití dat ze dvou úrovní (úroveň států a jednotlivců).

Z Modelu 1 je zřejmé, že na vnímání ekonomické situace má značný vliv předchozí hlasování. Voliči, kteří v předchozích volbách hlasovali pro vládní strany, na pětibodové stupnici dosáhnou výsledku, který bude ve srovnání s voliči opozičních stran o 0,5 bodu vyšší. Dále existuje v hodnocení hospodářských výsledků celá řada rozdílů mezi občany, kteří se přecházejících voleb neúčastnili, a voliči vládních stran. Toto zjištění zřejmě odráží skutečnost, že voliči vládních stran jsou větší optimisté, nikoli to, že by byli voliči opozičních stran pesimističtí. A konečně je z modelu patrné, že vliv některých ekonomických faktorů je ve skutečnosti statisticky významný, což je z našeho pohledu důležité zjištění. Jedná se o to, že vyšší hospodářský růst a nižší inflace podporují pozitivní vnímání ekonomické situace. Koeficienty v případě ostatních ekonomických faktorů mají očekávaný směr, nicméně žádný z těchto účinků nedosahuje statistické významnosti. Kromě toho statisticky významný účinek hospodářského růstu a inflace není tak vysoký – míra hospodářského růstu dosahující 5 % se na stupnici vnímání hospodářské situace odrazí ve srovná-

Tabulka 1. Víceúrovňový model, který předpovídá retrospektivní hodnocení hospodářské situace v době voleb do EP v roce 2004, kdy má předchozí hlasování náhodný účinek a kdy se jedná o absolutní hodnoty ekonomických výsledků

	Model 1		Model 2	
	Reg. koef.	Std. chyba	Reg. koef.	Std. chyba
Míra růstu HDP (2004)	0,07*	0,04	0,04	0,04
Míra nezaměstnanosti (květen 2004)	-0,01	0,02	-0,02	0,02
Míra inflace (květen 2004)	-0,09**	0,04	-0,06*	0,04
Změna růstu HDP (2004–2003)	0,05	0,09	-0,00	0,09
Změna míry nezaměstnanosti (2004–2003)	-0,06	0,11	-0,05	0,11
Změna míry inflace (2004–2003)	-0,00	0,03	-0,01	0,04
Předchozí hlasování opoziční strana	-0,46***	0,01	-0,18***	0,03
nevolič	-0,37***	0,02	-0,21***	0,03
vládnoucí strana	0,00	–	0,00	–
Politický zájem			0,03	0,03
Zájem: ekonomické interakce				
zájem*HDP			0,02***	0,00
zájem*nezaměstnanost			0,00*	0,00
zájem*inflace			-0,01***	0,00
zájem*změna HDP			0,03**	0,01
zájem*změna nezaměstnanosti			-0,00	0,01
zájem*změna inflace			0,00	0,01
Zájem: interakce s předchozím hlasováním				
politický zájem*opoziční strana			-0,17***	0,02
politický zájem*nevolič			-0,07***	0,02
politický zájem*vládní strana			0,00	–
Konstanta	3,04***	0,22	2,94***	0,14

Zdroj: Povelební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,10$; ** signifikantní při $p < 0,05$; *** $p < 0,01$. Nevážený počet pozorování = 22 927; počet skupin = 23.

ní s nulovým růstem zvýšením hodnoty o pouhých 0,35. Co je příčinou této situace? Možná že si spojitost mezi změnami skutečné situace v zemi a vlastním hodnocením hospodářské situace uvědomuje pouze malé procento občanů, jak ukazuje Model 2.

Model 2 zavádí vztah interakce mezi zájmem o politiku (měřený na stupnici od 0 do 3, kdy hodnota 0 odpovídá nejnižšímu zájmu a hodnota 3 nejvyššímu zájmu) a ekonomickými proměnnými a hlasováním v předchozích volbách. Vidíme, že zde existuje jasný vztah k hlasování

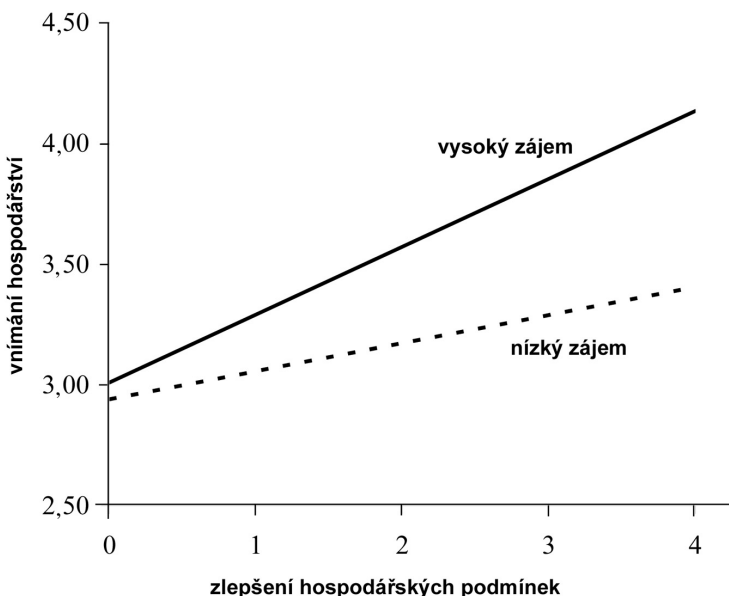
v předchozích volbách. Vnímání hospodářské situace je v případě voliče opozice, který se velmi zajímá o politiku (tedy dosáhl hodnoty 3), na stupnici vnímání téměř o 0,5 bodu nižší než v případě voliče opozice, který se o politiku nezajímá (s hodnotou 0). Zvětšuje se také rozdíl mezi dřívějšími voliči opozice a nevoliči s tím, jak se zvyšuje jejich zájem o politiku. Nejzajímavější jsou však interakce, které vidíme mezi hospodářskými výsledky a zájmem o politiku. Přestože hospodářské výsledky ovlivňují občany, kteří se o politiku nezajímají, jen minimálně (přičemž toto zjištění není ze statistického hlediska nijak významné, kromě případu inflace, kdy jsou výsledky z hlediska statistického významu hraniční), v případě občanů zajímajících se o politiku jde o podstatný a statisticky významný vliv.

V Modelu 1 jsme z hlediska míry hospodářského růstu nezaznamenali žádnou změnu, avšak v Modelu 2 jsou tyto změny v případě voličů s největšími politickými znalostmi významné. Při shodě všech ostatních parametrů dochází u voličů, kteří se velmi zajímají o politiku, v důsledku změny míry hospodářského růstu z 0 % na 5 % oproti předchozímu roku k nárůstu hodnoty vnímání hospodářské situace na pětibodové škále o téměř 0,5 bodu. V případě voličů, kteří se o politiku zajímají méně, zde v podstatě k žádným rozdílům nedochází. Ačkoli se zdá, že změny v míře inflace a nezaměstnanosti ovlivňují všechny voliče stejně (a ze statistického hlediska nevýznamně), existují také interakce mezi absolutními hodnotami míry hospodářského růstu, inflace a nezaměstnanosti a politickým rozhledem.

Tyto vlivy jsou poněkud menší než vliv změn HDP a v případě nezaměstnanosti se u občanů, kteří se zajímají o politiku, jedná o vztah, který má nesprávný směr (vysoká nezaměstnanost vede k pozitivnímu hodnocení hospodářství). Velikost změn však bude pravděpodobně menší než rozdíl mezi zeměmi. Může se stát, že v zemi A bude míra hospodářského růstu o 5 bodů vyšší než v zemi B, je však méně pravděpodobné, že by v průběhu jednoho roku mohlo v jedné zemi dojít k pětibodovému snížení míry hospodářského růstu. V tomto konkrétním případě nejsou rozdíly v našich odhadech zanedbatelné. Můžeme předpovědět, že voliči v zemi A s vyšší mírou hospodářského růstu, kteří se nezajímají o politiku, dosáhnou hodnot, které budou přibližně o 0,2 nižší než v případě voličů v zemi B, přičemž tento rozdíl se v případě voličů zajímajících se o politiku zvýší na 0,5.

Graf 2 poskytuje přehled toho, jak lze pomocí zjednodušeného Modelu 2 z Tabulky 1, v němž byly eliminovány nevýznamné vlivy jako změna nezaměstnanosti a změna inflace, předpovědět, jak vnímají hospodářskou situaci voliči s velkým zájmem a voliči s minimálním zájmem o politiku. Vidíme zde účinek lepších hospodářských výsledků, kdy každý bod na ose x Grafu 2 představuje ve srovnání s předcházejícím rokem hospodářský růst ve výši 1 %, snížení míry nezaměstnanosti o 1 %, pokles míry inflace o 1 % a zvýšení hospodářského růstu o 1 %. Můžeme tedy předpovědět, že v zemích s dobrými hospodářskými výsledky je vnímání hospodářské situace podstatně příznivější. Účinek politických znalostí je také jasný. Rozdíl mezi dvěma voliči se značným zájmem o politiku, z nichž jeden žije v zemi, která ve srovnání s předcházejícím rokem nedosahuje dobrých hospodářských výsledků, a druhý v zemi, kde jsou hospodářské výsledky v porovnání s předcházejícím rokem dobré, je mnohem větší, než mezi dvěma voliči z těchto zemí, kteří se o politiku zajímají málo. Voliči s minimálním zájmem o politiku ze zemí, které si v současné době nevedou z hlediska hospodářství nejlépe a ve srovnání s předcházejícím rokem vykazují minimální hospodářský růst, se neliší příliš od podobných voličů, kteří jsou ve své zemi svědky dobrých hospodářských výsledků a značného růstu HDP. Voliči ze zemí s odlišnými hos-

Graf 2. Vliv lepších ekonomických podmínek na hodnocení hospodářské situace (předpověď na základě Modelu 2 z Tabulky 1, zobrazeno podle úrovně zájmu o politiku)

Zdroj: Povelební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Jednobodovým zlepšením hospodářských podmínek se rozumí jednobodový nárůst HDP vzhledem k předchozímu roku, jednobodové zvýšení míry hospodářského růstu, jednobodové snížení míry nezaměstnanosti a jednobodový pokles míry inflace. Předpovězené hodnoty se týkají voliče, který v předchozích volbách hlasoval pro vládní stranu.

podářskými výsledky, kteří mají vysoký zájem o politiku, však vnímají ekonomickou situaci zcela jinak, než voliči se značným zájmem o politiku, kteří žijí v zemích se slabou ekonomikou.

Vnímání hospodářské situace a výběr stran při volbách

Domníváme se, že to, jak občané vnímají hospodářské výsledky své země, má určité, jasně zdůvodnitelné, závislosti. Vliv skutečných ekonomických faktorů je nezpochybnitelný. Retrospektivní hodnocení ekonomické situace však lze z velké části předpovědět podle hlasování v předchozích volbách. Skutečnost, že toto vnímání lze vysvětlit také pomocí hospodářského růstu a dalších sledovaných faktorů, nevyklučuje možnost, že vztah, který jsme našli mezi vnímáním hospodářské situace a hlasováním, odráží vliv výběru stran na vnímání hospodářské situace. Aby mohl model odměny a trestu fungovat, musejí mít na vnímání hospodářské situace vliv ekonomické faktory a toto vnímání musí dále ovlivňovat výběr stran při volbách.

Nejdříve však musíme zjistit, jaký vliv má hodnocení skutečné hospodářské situace na hlasování. V Modelu 3 v Tabulce 2 hodnotíme aktuální volbu stran (tedy snažíme se předpovědět výsledky hlasování v případě opozičních stran v roce 2004 vzhledem k vládnoucí straně / stranám) na

6. Ekonomická situace – jak ji vnímají voliči a jaká je ve skutečnosti: pojednání o příčinách...

základě víceúrovňové logistické regrese využívající retrospektivní hodnocení skutečné hospodářské situace na úrovni jednotlivců. Do modelu jsme zahrnuli také další proměnné na úrovni zemí: dobu, která uplynula od posledních voleb, a dobu, která uplynula od posledních voleb, umocněnou na druhou. Různé teorie voleb druhého řádu hovoří o důležitosti načasování voleb do EP vzhledem k národnímu volebnímu cyklu [Reif, Schmitt 1980; Marsh 1998]. Jak je vidět v Modelu 3, ve většině případů tomu tak skutečně je: opozičním stranám se daří o něco lépe, když se volby do EP konají uprostřed národního volebního cyklu (nejvyšší hodnoty v případě opozičních stran jsme zaznamenali přibližně 3 roky po posledních všeobecných volbách), zatímco vládní strany dosahují většinou lepších výsledků na začátku a na konci volebního cyklu.

Tabulka 2. Logistický model, na jehož základě lze předpovědět hlasování pro opoziční strany ve volbách do EP v roce 2004 (vzhledem k voličům, kteří hlasovali pro vládní stranu/y), kdy je zobrazen náhodný účinek předchozího hlasování

	Model 3		Model 4	
	Reg. koef.	Std. chyba	Reg. koef.	Std. chyba
Retrospektivní hodnocení hospodářské situace	-0,31***	0,03	-0,42***	0,06
Počet let od předchozích voleb	0,99**	0,42	1,31***	0,41
(počet let od předchozích voleb) ²	-0,20**	0,08	-0,25***	0,08
Předchozí hlasování				
Opoziční strany	4,37***	0,27	4,37***	0,27
Nevoliči	2,16***	0,15	2,16***	0,15
Vládní strany	0,00	-	0,00	-
Druh vlády				
Koaliční vláda			-1,15**	0,40
Vláda jedné strany			0,00	-
Vláda*interakce hodnocení hospodářské situace (retrospektivní hodnocení hospodářské situace)* (koaliční vláda)			0,14**	0,07
Počátek (konstanta)	-1,37**	0,55	-0,84	0,54
Náhodné efekty	směr odchylna		směr odchylna	
Počátek (konstanta)	1,20		1,25	
Předchozí hlasování				
Opoziční strana	1,25		1,26	
Nevolič	0,58		0,58	

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,10$; ** signifikantní při $p < 0,05$; *** $p < 0,01$. Nevážený počet pozorování = 13 324; počet skupin = 23.

Zajímavější jsou účinky retrospektivního vnímání hospodářské situace – jak můžeme vidět, má koeficient pro tuto pětibodovou stupnici vysokou hodnotu. I po zahrnutí toho, jak respondenti hlasovali v předcházejících volbách, do modelu (jako náhodného koeficientu, protože se dá předpokládat, že se vztah mezi hlasováním v předcházejících volbách a hlasováním ve stávajících volbách bude v jednotlivých zemích lišit)⁶ zůstává hodnocení ekonomické situace důležitým faktorem. Na základě Modelu 3 lze předpovědět, že dva roky po volbách je v případě voličů, kteří v minulých volbách hlasovali pro vládní strany, situace následující: volič, který hospodářskou situaci vyhodnotil jako špatnou (tedy dosáhl hodnoty rovné 1), má 38% pravděpodobnost, že bude tentokrát volit opozici, zatímco u podobného voliče, který ekonomickou situaci vyhodnotil jako dobrou (tedy dosáhl hodnoty rovné 5), je tato pravděpodobnost patnáctiprocentní. Model 4 zahrnuje další dvě proměnné na úrovni zemí: dichotomickou proměnnou, která hodnotí, zda je vláda u moci koaliční vládou či vládou jedné strany, a vztah interakce mezi touto proměnnou a hodnocením hospodářské situace. Dalo by se použít i propracovanější hodnocení, které by zachytilo nejen rozdíl mezi nekoaliční a koaliční vládou, ale také komplexitu koaliční vlády (tedy počet stran ve vládě). Powell a Whitten [1993] použili oba druhy hodnocení, přičemž zjistili, že poskytují podobné výsledky. Proto jsme ve své studii použili jednodušší z těchto dvou možných hodnocení.

Jak jsme již zmínili, často se uvádí, že v politických systémech s roztržštěnou odpovědností, kde jsou u moci koaliční vlády, mají slabé hospodářské výsledky na vládní strany mnohem menší negativní vliv. Ve snaze o zopakování předchozích analýz zjišťujeme, že docházíme ke stejným výsledkům. V zemích s koaliční vládou je vliv hodnocení ekonomické situace podstatně (a ze statistického hlediska významně) menší, než v zemích s vládou, kterou tvoří jedna strana.⁷

Veškeré výsledky této analýzy pouze určují vzájemné vztahy, aniž by bylo možné určit jejich kauzalitu. Jak lze zjistit, zda je tato korelace vhodným důkazem potvrzujícím platnost modelu odměny a trestu? V této kapitole se snažíme o hodnocení tohoto konečného aspektu modelu za použití dvoustupňové logistické regrese.⁸ Pro ilustraci toho, jak stanovujeme tento model, jsme vytvořili tento soubor strukturálních rovnic hodnocení ekonomické situace a aktuální volby stran:

$$EP = \alpha_1 + \alpha_2 CV + \alpha_3 RE + u_1 \quad (0.1)$$

$$CV = \beta_1 + \beta_2 EP + u_2 \quad (0.2)$$

s následujícími proměnnými: CV = aktuální volba stran, EP = hodnocení ekonomické situace a RE = skutečné ekonomické ukazatele. Chtěli bychom zdůraznit, že EP je spojitou proměnnou, zatímco aktuální volba stran je binární proměnnou, což znamená, že nejsme schopni odhadnout souběžný systém lineárních rovnic. Místo toho ke stanovení modelu provedeme dvoustupňovou regresi (0.2). Jestliže model odměny a trestu skutečně poskytuje přiměřený popis reality, očekáváme, že aktuální volba stran nebude hrát při hodnocení ekonomické situace v zemi roli, jinými slovy (0.1) by se mělo rovnat nule. Toto nelze hodnotit přímo, odhad zjednodušené podoby aktuální volby stran nám však dává možnost hodnotit endogenitu hodnocení hospodářské situace. Za tímto účelem použijeme zjednodušenou formu rovnice (0.1) a (0.2):

$$EP = \pi_{11} + \pi_{12}RE + v_1 \quad (0.3)$$

$$CV = \pi_{21} + \pi_{22}RE + v_2 \quad (0.4)$$

Parametry rovnice pro aktuální výběr stran jsou pak následující:

$$\beta_1 = \pi_{21} - \frac{\pi_{11}\pi_{22}}{\pi_{12}} \quad (0.5)$$

$$\beta_2 = \frac{\pi_{22}}{\pi_{12}} \quad (0.6)$$

Rovnici (0.2) lze odhadnout, pokud mají skutečné hospodářské ukazatele vliv na volbu stran prostřednictvím vnímání ekonomické situace. Ať už je tento předpoklad přijatelný či nikoli, jde o předpoklad, na němž je založeno použití vnímání ekonomické situace coby parametru, který může předpovědět hlasování voličů ve volbách. Zjednodušená rovnice pro aktuální volbu stran je uvedena v Tabulce 3. Model 5 je tak víceúrovňovou logistickou regresí s odhadnutými hodnotami zjednodušené regrese zabývající se vnímáním hospodářské situace.⁹ Rozdíl ve srovnání s Modely 3 a 4, v nichž se nám nepodařilo kontrolovat endogenitu, je zřejmý. Zatímco regresní koeficient hodnocení hospodářské situace má znaménko, které jsme očekávali, je nyní v podstatě roven nule a přestává být statisticky významný. Znamená to, že při odhadu vlivu hospodářské situace nastává zásadní problém s endogenitou, což jistě zpochybňuje platnost modelu odměny a trestu v jeho současné podobě, kdy se za hlavní pojítka mezi ekonomickými výsledky a hlasováním voličů považuje vnímání hospodářské situace.¹⁰

Přejdeme-li k Modelu 6, vidíme, že proměnná měřící koaliční vlády a interakce mezi touto proměnnou a odhadnutými hodnotami pro hodnocení hospodářské situace jsou statisticky významné. Pohled na regresní koeficienty naznačuje, že vliv skutečných ekonomických faktorů na hlasování voličů prostřednictvím hodnocení hospodářské situace existuje v zemích s vládami jedné strany, nikoli však v zemích s koaličními vládami. V zemích s vládou tvořenou jednou stranou je tento vliv značný a statisticky významný, i když je toto zjištění zapotřebí hodnotit s jistou mírou opatrnosti, protože i v případě voličů s největšími politickými znalostmi musí dojít k významným změnám ekonomických podmínek, aby voliči hodnotili hospodářskou situaci zcela odlišně. V případě voličů, kteří se o politiku zajímají nejvíce, však nejsou rozdíly až do výše jednoho bodu na škále vnímání hospodářské situace zcela nepravděpodobné (viz Graf 2). Na základě Modelu 6 lze u systémů s vládou tvořenou jednou stranou předpovědět, že tři roky po národních volbách mají voliči, kteří v předchozích volbách dali hlas vládní straně a kteří vnímají hospodářskou situaci jako horší (2,5), 45% pravděpodobnost, že budou volit opoziční stranu, ve srovnání s 23% pravděpodobností v případě podobného voliče, který vnímá hospodářskou situaci jako dobrou (3,5). U voličů, kteří se o politiku zajímají minimálně, jsou takovéto rozdíly ve vnímání hospo-

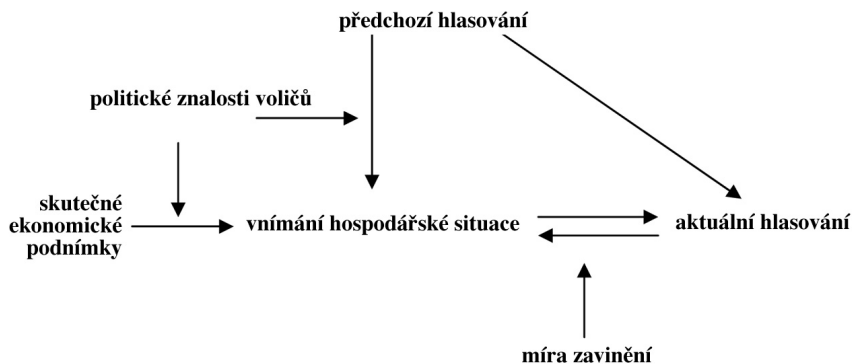
Tabulka 3. Logistický model, na jehož základě lze předpovědět hlasování pro opoziční strany ve volbách do EP v roce 2004 (vzhledem k voličům, kteří hlasovali pro vládní stranu/y), kdy je zobrazen náhodný účinek předchozího hlasování a odhadované hodnocení hospodářské situace

	Model 5		Model 6	
	Reg. koef.	Std. chyba	Reg. koef.	Std. chyba
Retrospektivní hodnocení hospodářské situace	0,12	0,20	-1,01**	0,47
Počet let od předchozích voleb	0,89**	0,38	1,36***	0,41
(počet let od předchozích voleb) ²	-0,17**	0,07	-0,25***	0,08
Předchozí hlasování				
Opoziční strana	4,58***	0,29	4,54***	0,28
Nevolič	2,29***	0,16	2,25***	0,15
Vládní strana	0,00	-	0,00	-
Druh vlády				
Koaliční vláda			-4,10***	1,43
Vláda jedné strany			0,00	-
Retrospektivní hodnocení hospodářské situace* koaliční vláda			1,26**	0,50
Konstanta	-2,62**	0,83	0,48	1,39
Rezidua z instrumentální regresní analýzy	-0,32***	0,03	-0,32***	0,03
Náhodné efekty	směr odchylna		směr odchylna	
Konstanta	1,14		1,12	
Předchozí hlasování				
Opoziční strana	1,24		1,18	
Nevolič	0,61		0,53	

Zdroj: Povolení dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,10$; ** signifikantní při $p < 0,05$; *** $p < 0,01$. Nevážený počet pozorování = 13 324; počet skupin = 23.

dářské situace na základě skutečných ekonomických výsledků nepravděpodobné. Hodnoty ve výši 2,5 v případě nevýkonné a 2,8 v případě výkonné ekonomiky se u voličů s minimálním politickým rozhledem promítají pouze do 7% rozdílu v pravděpodobnosti, že budou hlasovat pro opozici. Je proto důležité nezveličovat význam účinku skutečných ekonomických výsledků, které se uplatňují prostřednictvím vnímání hospodářské situace, a to i v zemích s vládou tvořenou jednou stranou, protože víme, že vnímání hospodářské situace se zejména u voličů s menšími politickými znalostmi nijak podstatně o skutečné ekonomické faktory neopírá.

Graf 3. Možný kauzální model vnímání hospodářské situace a hlasování

Zdá se tedy, že model kauzálního vztahu mezi ekonomikou, vnímáním hospodářské situace a volbou strany je nutno revidovat. Na základě naší analýzy se domníváme, že nevhodnější by bylo za tímto účelem použít model E uvedený v Grafu 3. Vnímání hospodářské situace, i když ovlivněné mírou politického rozhledu, je částečně odrazem skutečných ekonomických faktorů, přičemž hlasování v předchozích volbách zůstává i nadále důležitým faktorem ovlivňujícím předpověď týkající se současného hlasování. Ta část názorů na ekonomickou situaci, která je odrazem skutečných hospodářských faktorů, má dále vliv na hlasování ve volbách, avšak pouze v případech, kdy se jedná o nekoaliční vlády s jasně přidělenou odpovědností za ekonomický úspěch či prohru.

Diskuse

Tato analýza představuje pro zastánce teorií o hlasování na základě ekonomických výsledků, které jsou založeny na tom, jak voliči vnímají hospodářskou situaci své země, jak dobrou, tak i špatnou zprávu. Na jedné straně je pozoruhodné, že voliči ze zemí, jejichž vlády se skládají z jedné strany, jsou patrně ovlivněni ekonomickými faktory, které se odrážejí v jejich názoru na hospodářskou situaci, což dále ovlivňuje jejich hlasování ve volbách. Je proto zřejmé, že vnímání ekonomické situace tak, jak se obvykle měří, do určité míry ovlivňuje rozhodování o tom, komu voliči přidělí svůj hlas; toto vnímání ekonomiky je odrazem skutečných ekonomických faktorů. Naše analýza kromě toho jednoznačně potvrzuje názor, že v modelu odměny a trestu hraje ústřední roli přidělování odpovědnosti, a nemůžeme proto očekávat, že voliči budou po vládě požadovat, aby se za své činy zodpovídala, pokud nebude jasně, která ze stran nese odpovědnost.

Na druhé straně naše zjištění nemohou být pro některé zastánce ekonomických teorií hlasování povzbudivé, protože naše analýza jednoznačně zpochybňuje všeobecnou platnost myšlenky, že vnímání hospodářské situace lze považovat za „příčinu“ určitého volebního chování. Především, vztahy mezi skutečnými ekonomickými změnami a vnímáním hospodářství z hlediska většiny občanů nejsou příliš jasné. Zdá se, že svůj názor na ekonomiku opírají o skutečné hospodářské

výsledky pouze občané s politickými znalostmi. Zadruhé nelze většinou najít vztah mezi vnímáním hospodářské situace, které je odrazem skutečných ekonomických faktorů, a hlasováním ve volbách, protože ve většině zemí jsou vlády složeny z více stran.

To nás vede ke dvěma možným závěrům. Zaprvé, naše zjištění nezpochybnují základy ekonomických teorií hlasování; subjektivní pohled na ekonomickou situaci totiž zůstává významný z hlediska politických aktérů, a to jak veřejnosti, tak elit. Přijmeme-li toto tvrzení, tak naše data naznačují, že musíme zásadním způsobem změnit pohled na voliče, kteří volají své vlády k odpovědnosti. Podle tohoto tvrzení model odměny a trestu funguje, vlády však nejsou odměňovány na základě skutečných ekonomických výsledků, ale na základě toho, jak se tyto výsledky jeví z pohledu voličů. Pokud by tomu tak skutečně bylo, je to z hlediska demokracie znepokojující a znamená to, že je potřeba zásadně změnit pohled na model odměny a trestu. Kromě toho není zcela jasné, proč by se to mělo týkat pouze koaličních stran a proč mají skutečné ekonomické faktory ovlivňovat názory voličů pouze v případě vlád tvořených jednou stranou.

Druhý závěr, který je prozaičtější a má negativnější dopad na klasické pojetí teorie odměny a trestu, daleko lépe odpovídá výsledkům této analýzy. Tento závěr říká, že vnímání ekonomické situace závisí na tom, komu hodlají dát voliči svůj hlas, a proto je korelace mezi nimi funkcí tohoto kauzálního procesu. Je-li tento závěr pravdivý, pak můžeme zpochybnit velkou část předchozích analýz, které jsou založeny na opačném směru tohoto kauzálního vztahu. Je například docela možné, že u voličů s většími politickými znalostmi (tedy voličů, kteří se více zajímají o politiku a často jsou skalními stoupenci politických stran) má na jejich názor na ekonomickou situaci větší vliv jejich současná volba politické strany, než aby tomu bylo naopak.

Přes to, co jsme uvedli, existuje celá řada námitek ohledně této analýzy. Zaprvé se zde zabýváme údaji z voleb do EP pouze v jednom časovém úseku. Je možné, že se u tohoto druhu méně důležitých voleb uplatňuje jiný typ ekonomického hlasování, než jsme čekali. Je také možné, že volby do EP v roce 2004 byly z nějakého hlediska výjimečné. Obojí je možné, domníváme se však, že ne příliš pravděpodobně. Vždyť z Modelů 3 a 4 je patrné, že korelace mezi vnímáním hospodářské situace a hlasováním ve volbách do EP je velmi silná. Není důvod se domnívat, že by hlasování při méně důležitých volbách určovalo pohled na ekonomickou situaci, zatímco při důležitých volbách by bylo ovlivněno vnímáním hospodářské situace.

Zadruhé je možné, že ekonomické faktory ovlivňují hlasování pomocí jiných mechanismů. Ekonomické podmínky mohou mít vliv na obsah zpravodajství, na zdroje určené pro volební kampaň a podobně. Jacobsen [1991] například uvádí, že hlasování může být z velké míry ovlivněno ekonomickými trendy. Toto působení je však pravděpodobně spíše nepřímé než přímé. Jinými slovy ekonomické faktory mohou mít pro hlasování klíčový význam, voliči si toho však nemusejí být příliš vědomi. To je dáno tím, že ekonomické trendy významně ovlivňují to, jakým způsobem politická elita hodnotí politické strany a jaký obraz podávají média o politických stranách, přičemž hlasování je ovlivněno právě touto prezentací politických stran v médiích. Model, který zde hodnotíme, předpokládá, že ekonomické trendy ovlivňují hodnocení politických stran ze strany voličů přímo. Dalo by se argumentovat, že zde existuje také nepřímý vliv. To je důležitý postřeh, a proto můžeme očekávat ekonomické hlasování na agregované úrovni (jak je to v případě zjištění Koussera [2004] ohledně voleb do EP). Naše základní tvrzení, že hodnocení ekonomické situace není ve většině případů užitečným měřítkem, to však nevyvrací. Ať už je tvrzení

Jacobsena pravdivé či nikoli, musíme věnovat pozornost varování Kramera [1983] a údaje získané na úrovni jednotlivců interpretovat velmi opatrně.

Zatřetí se v našem případě jedná o analýzu založenou na malém počtu dat, přestože se zabýváme 27 000 případy na individuální úrovni. K dispozici máme pouze 23 případy na úrovni zemí, a proto bychom do budoucna chtěli tuto analýzu rozšířit buď na delší časové období, nebo na více zemí. V takovém případě by se snížila srovnatelnost těchto studií, zejména pokud bychom do analýzy zahrnuli další země, měli bychom však možnost zdokonalit modely proměnných na úrovni zemí. Vzhledem k nízkému N jsme byli při modelování vnímání hospodářské situace nuceni zaměřit se pouze na velmi omezený počet ekonomických faktorů a v případě modelování volby strany pouze na jedinou proměnnou. Je zřejmé, že by bylo vhodné rozšířit počet vysvětlujících proměnných.

Přes všechny tyto výhody se nám do jisté míry podařilo předložit komplexní hodnocení „striktní“ verze teorie odměny a trestu, které se týkalo 23 z 25 zemí EU. Zároveň jsme dospěli k velmi zajímavým výsledkům, které jednak jasně potvrzují domněnku, že vnímání hospodářské situace závisí na ekonomických faktorech a že rozdíly v tomto vnímání mají vliv na hlasování, a jednak ukazují, že vztahy mezi vnímáním hospodářské situace a hlasováním jsou pravděpodobně odrazem toho, že ve většině zemí závisí vnímání hospodářské situace na volbě politické strany. V případě koaličních vlád se zdá, že ekonomické faktory mají na vnímání hospodářské situace, a tím i na hlasování, nulový vliv. Domníváme se tedy, že pevná vazba mezi vnímáním hospodářské situace a hlasováním je dána tím, že voliči podřizují vnímání hospodářské situace vlastnímu výběru stran ve volbách. V případě zemí s vládou, která je tvořena jednou stranou, je situace poněkud odlišná, avšak i zde je vliv ekonomiky vyjádřený na základě vnímání hospodářské situace omezen tím, že toto hodnocení je skutečným odrazem ekonomických faktorů pouze v případě voličů se značným politickým přehledem.

Poznámky:

- 1 Tento přístup se setkal s kritikou. Sanders a Price [1995] uvádějí, že výpovědi o hlasování v předcházejících volbách jsou kontaminovány údaji o současném hlasování. To zcela zřejmě představuje problém, i když ne takový, aby měl na zde uváděnou analýzu závažnější vliv. Důvody jsou dva. Všeobecné volby se konaly krátce před volbami do EP, což snižuje míru zkeslení. Zároveň existuje menší sociální tlak na respondenty, aby poskytovali stejné odpovědi o svém hlasování v předchozích a stávajících volbách.
- 2 V otázce toho, do jaké míry jsou volby do EP považovány v zemích EU za důležité, existují samozřejmě rozdíly. Je jich však pravděpodobně méně, než pokud bychom srovnávali prezidentské či parlamentní volby v jednotlivých zemích.
- 3 Tyto otázky byly obsaženy v dotaznících ve všech zemích kromě Litvy, přičemž tuto formulaci použily všechny země kromě Švédska. Ve Švédsku měli respondenti pro odpověď na obě otázky k dispozici třístupňovou stupnici (lepší, stejná, horší). Ve všech následných analýzách, v nichž jsme tyto odpovědi použili jako spojité proměnné, byly odpovědi švédských respondentů překódovány takto: lepší = 1,5, stejná = 3 a horší = 4,5.
- 4 Byly položeny tři otázky, které se týkaly: 1. počtu zemí, jež přistoupily do EU v roce 2004; 2. toho, kdo je předsedou Evropské komise; a 3. země, která předsedala EU v době voleb. Každá z otázek nabízela čtyři možné odpovědi, z nichž byla správná pouze jedna.
- 5 Do budoucna bychom však chtěli modelovat i prospektivní vnímání hospodářské situace, a to na základě předpovědi, které byly k dispozici v dané době, nebo na základě trvalé vývojové tendence s ohledem na hospodářský růst, inflaci apod.
- 6 Jak lze očekávat, použití hlasování v předchozích volbách jako náhodného koeficientu podstatnou měrou zvyšuje vhodnost tohoto modelu ve srovnání s modelem, který předpokládá, že hlasování v předcházejících

volbách má ve všech zemích stejný účinek. To se týká také použití náhodného počátku, protože jasný vliv na podporu opozice ve všech sledovaných zemích EU mají také ostatní faktory.

- 7 Mezi země s vládami, které jsou tvořeny jednou stranou, patří Británie, Řecko, Portugalsko, Španělsko a Švédsko.
- 8 Další informace o diskuzi na téma dvoustupňové podmíněné regrese s použitím maximální pravděpodobnosti pro nerekurzivní modely binární volby, kterou jsme zde použili, naleznete v práci Alvareze a Glasgowa [2000].
- 9 Do této regrese jsme kromě skutečných ekonomických proměnných, předchozí volby strany, zájmu a interakcí mezi zájmem a ekonomickými výsledky zahrnuli také počet let od předchozích voleb, mocninu počtu let od předchozích voleb a dichotomickou proměnnou pro koaliční vládu. Jak bylo možno očekávat, žádná z uvedených skupiny proměnných není statisticky významná a nijak podstatně nemění koeficienty proměnných, které jsou uvedeny v Tabulce 1.
- 10 Použití tohoto dvoustupňového postupu vede ke zkrácené standardní chybě ve druhém stupni regrese, přičemž pokud se ve druhé fázi použije binární rovnice, neexistuje pro opravu této chyby jednoduchá možnost. Abychom se tomuto problému vyhnuli, použili jsme 2SCML odhad, který vypracovali Rivers a Vuong [1988], a zahrnuli do své logistické rovnice rezidua ze zjednodušené formy regrese vnímání hospodářské situace. S použitím 2SCML odhadu jsou spojeny dvě výhody. Především poskytuje konzistentní a asymptoticky účinné odhady a kromě toho slouží jako prostředek hodnocení exogenity. Význam reziduí v Modelu 5 poukazuje na to, že se zde skutečně může vyskytovat problém s endogenitou. Tu však lze přesněji hodnotit tak, že se srovná funkce logaritmu pravděpodobnosti v případě zjednodušeného modelu (bez reziduí ze zjednodušené rovnice na pravé straně) a neomezené funkce logaritmu pravděpodobnosti (se zahrnutím reziduí na pravé straně). Tento test pravděpodobnosti má χ^2 -kvadrát distribuci s tolika stupni volnosti, kolik je počet endogenních proměnných v rovnici binární volby. Zjistili jsme, že výsledky našeho hodnocení jsou statisticky významné na 10% hladině významnosti a poskytují další důkazy o endogenitě.

7. Jak chápat volby do Evropského parlamentu: trest nebo protest?¹

Simon Hix a Michael Marsh

Úvod

V červnu 2004 téměř 25 milionů evropských občanů (přibližně 15 % z celkového počtu voličů) podpořilo v šestých volbách do Evropského parlamentu (EP) protievropsky zaměřené strany. Otázka, kterou se tento text zabývá, zní: volili tito voliči protievropské kandidáty, aby potrestali své vlády, na protest proti Evropské unii (EU), nebo se jedná o kombinaci těchto dvou důvodů?

Standardní politologická teorie voleb do EP říká, že se jedná o volby, které se konají v poločase hlavní soutěže o to, kdo získá moc v národních vládách, a že primární motivací voličů tak je jejich snaha odměnit nebo potrestat politické strany na základě priorit jejich domácí politiky a práce v této oblasti. To však neodpovídá dojmům, který si utvořil politický establishment v Bruselu či média v jednotlivých zemích. Klesající účast ve volbách do EP a rostoucí podpora protievropsky zaměřeným stranám považují za ukazatele nárůstu antipatie veřejnosti vůči EU. Tento názor podporují některé nedávné studie, podle nichž má vztah k EU a hodnocení její činnosti ve volbách do EP význam alespoň okrajově.

To, která z uvedených interpretací je správná, má vliv na to, zda lze tzv. demokratický deficit EU snížit zvýšením pravomocí Evropského parlamentu. Jsou-li volby do EP pouze příležitostí k protestu proti národním vládám a mají-li jen málo co do činění s politikami EU, pak postupné zvyšování pravomocí Evropského parlamentu na rozšíření spojení mezi evropskými voliči a řádným řízením EU prakticky žádný vliv mít nemůže. Pokud však občané považují volby do EP čím dál více za příležitost vyjádřit své preference vůči EU jako celku nebo vyslovit svůj názor na politické priority EU bez ohledu na to, zda se jedná o proevropské nebo protievropské názory, pak lze argumentovat tím, že politická většina, která v Evropském parlamentu na základě těchto voleb vzniká, má určitý mandát občanů EU.

Cílem tohoto příspěvku je vyřešit tento problém na základě podrobné analýzy empirických dat. Zbytek příspěvku je uspořádán následovně. V následující části se zabýváme existujícími teoretickými a empirickými tvrzeními týkajícími se toho, jak si vykládat volby do EP. Poté jsou vysvětleny použité metody – abychom mohli odhadnout počet hlasů, který strany ve volbách do EP získávají nebo ztrácejí oproti předchozím všeobecným volbám do národního parlamentu, použili jsme řadu statistických modelů. Náš soubor dat zahrnuje všech šest voleb do EP od roku 1979 a obsahuje politické strany ve všech dvaceti pěti členských státech. Nakonec jsou představeny empirické výsledky a závěr obsahuje stručné shrnutí.

Stávající výzkum voleb do Evropského parlamentu

Klasický názor: národní volby druhého řádu

Klasický názor na volby do EP, který se opakovaně objevuje v mnoha učebnicích o politice EU, říká, že v případě těchto voleb jde o *národní volby druhého řádu* [Reif, Schmitt 1980; Eijk, Franklin 1996]. Jak je z tohoto slovního spojení zřejmé, tento koncept voleb do Evropského parlamentu má dva prvky: 1) spíše než o „evropské“ volby jde o „národní“ volby a 2) tyto volby jsou méně důležité než hlavní národní volby (všeobecné volby do národních parlamentů), a jde tudíž o volby druhého řádu.

Logika teorie je následující. Hlavním politickým úřadem v politice EU je z hlediska zdrojů, které mají politikové k dispozici, národní vláda. Hlavní motivací evropských politiků a stran je tedy získat a udržet si funkce v národní vládě. Základní politická bitva tudíž ve všech evropských zemích probíhá na úrovni všeobecných národních voleb, které přímo ovlivňují složení národních vlád. Všechny další volby, ať už se jedná o volby do EP, regionální nebo místní volby, se odehrávají ve stínu těchto voleb prvního řádu. S ohledem na řečené se volby do EP podobají volbám do Kongresu Spojených států, které se konají uprostřed volebního období, volbám do Zemského sněmu (*Landtagswahlen*) v Německu, doplňovacím volbám do britské dolní komory či místním volbám v celém demokratickém světě [Tuftes 1975; Anderson, Ward 1996].

Druhořadý charakter voleb do EP má dva hlavní empirické účinky. Zaprvé politické strany věnují méně prostředků na tuto volební kampaň a lidé mají menší motivaci účastnit se těchto voleb, protože jsou méně důležité než všeobecné volby [Schmitt, Mannheimer 1991; Franklin, Eijk, Opendhuis 1996]. Výsledkem toho je, že účast v těchto volbách je obecně nižší než v národních volbách. Zadruhé mohou voliči volby do EP využít k ovlivnění příštích všeobecných voleb nebo politiky stávající vlády, přestože tyto volby nemají přímý vliv na sestavení národní vlády. Proto občané, kteří se účastní evropských voleb, nemusejí volit stejně, jako kdyby se ve stejnou dobu konaly národní volby. Opendhuis, Eijk a Franklin [1996] hovoří o dvou hlavních důvodech, proč lidé hlasují ve volbách do EP pro odlišné strany než ve volbách do národních parlamentů. Zaprvé dávají volby do EP voličům možnost volit upřímně (tj. „volit srdcem“, tedy *vote by heart*) spíše než strategicky. Jelikož nejde o mnoho, mohou voliči bez obav volit stranu, která je jejich ideálním politickým preferencím nejbližší, místo toho, aby podporovali (obvykle) větší stranu, která je jejich preferencím vzdálena, ale která má větší šanci sestavit vládu. To vede k tomu, že velké strany, ať už vládní nebo opoziční, ztrácejí hlasy ve prospěch menších stran.

Zadruhé umožňují evropské volby voličům vyjádřit svou nespokojenost se stranou nebo stranami ve vládě (*put the boot in* nebo *vote by boots*). Evropské volby dávají občanům možnost signalizovat konkrétní politické preference, či vyjádřit nespokojenost s konkrétní politikou současně vládní strany/stran tím, že dají svůj hlas hlavní opoziční straně nebo straně, která má v programu jeden základní problém, jímž se zabývá a na kterém občanům záleží, např. ochrana životního prostředí nebo problematika přistěhovalectví. Výsledkem toho je, že vládní strany ztrácejí hlasy ve prospěch opozičních stran, ať už malých nebo velkých.

Konečným prvkem standardní teorie o národních volbách druhého řádu je, že velikost těchto možných vlivů na volební účast a na přesun volební podpory k jiné straně závisí na tom, kdy se vzhledem k národnímu volebnímu cyklu volby do EP konají [Reif 1984]. Konají-li se krátce po všeobecných národních parlamentních volbách, budou se strana nebo strany tvořící vládu nachá-

zet v tzv. fázi líbánek. V tomto období volebního cyklu může být účast ve volbách do EP stále nižší než v předchozích všeobecných volbách. Podpora vládních stran však může i vzrůst s tím, jak voliči svou podporu přeorientují na strany, které v minulých volbách vyhrály. V této situaci se může stát, že výsledky vládních stran ve volbách do EP budou dokonce lepší než v předchozích všeobecných volbách. Na druhou stranu, pokud se volby do Evropského parlamentu konají takřka v předvečer národních všeobecných voleb, budou strany motivovány k tomu, aby mnoho času a finančních prostředků věnovaly na volební kampaň, a občané k tomu, aby volili, a to s cílem pokusit se tak ovlivnit nadcházející národní volby. Za této situace by měla být účast ve volbách poměrně vysoká a podpora jiných stran, než jsou voleny v národních volbách, by měla být omezena, protože voliči budou mít tendenci chovat se, jako by se jednalo o národní volby. Jiným extrémem je situace, kdy se volby do Evropského parlamentu konají uprostřed národního volebního cyklu, kdy volební strana nebo strany dosáhly největší nepopulárnosti. V této situaci bude efekt hlasování proti vládě a proti velkým stranám, který je důsledkem malé volební účasti a volební neloajlnosti, pravděpodobně největší.

Základní argumenty klasické teorie zabývající se volbami do Evropského parlamentu lze shrnout do tří následujících hypotéz:

H1-Vláda-opozice. V době voleb do Evropského parlamentu dostanou vládní strany menší počet hlasů ve volbách do Evropského parlamentu, než získaly v předchozích národních všeobecných volbách.

H2-Velikost strany. Čím větší je politická strana vzhledem k počtu hlasů, které získala v posledních národních všeobecných volbách, tím větší ztrátu zaznamenaná v následujících volbách do EP.

H3-Načasování. Čím více se volby do EP blíží prostředku národního volebního cyklu, tím větší je vliv popsaný v H1.

Alternativní pohled: Evropa je důležitá pro volební chování, a to prostřednictvím postojů stran

Navzdory standardnímu postoji, že volební chování ve volbách do EP má velmi málo co do činění s nadnárodní politikou, převládá názor, že otázky EU mají vliv na volby do EP a tento vliv stále roste. Zdá se, že to je založeno na selektivním pohledu na výsledky analýz dat. Ohledně volební účasti se zdá, že klesající účast ve volbách do EP jde ruku v ruce se stále nižší podporou evropské integrace, jak ukazují průzkumy veřejného mínění Eurobarometr. Kromě toho se ve volbách v roce 1989 projevila v celé Evropě tzv. zelená vlna (*green tide*), protože voliči požadovali, aby se otázky životního prostředí řešily na evropské úrovni [Curtice 1989]. Na základě výsledků průzkumů, které opakovaně ukazují, že evropská veřejnost se k integraci staví poněkud skeptičtěji než strany a jejich zástupci, je ve volbách do EP možno očekávat větší podporu protievropsky zaměřených stran [Schmitt, Thomassen 2000]. Takové strany se skutečně při volbách do EP v Dánsku, Francii, Velké Británii a Švédsku objevily. Ukazuje se, že stávající strany, které propagují protievropskou politiku a které stojí extrémně vpravo nebo vlevo, si vedou ve volbách do EP lépe, alespoň v některých zemích a v některých chvílích. Jistě však nelze vysvětlovat všechny tyto výsledky, které se zdánlivě vztahují k evropským záležitostem, pouze na základě modelu voleb druhého řádu.

Začneme-li volební účastí, některé výsledky potvrzují, že vztah k evropské integraci může ovlivnit účast ve volbách do EP. Na úrovni jednotlivců se voleb do EP daleko pravděpodobněji zúčastní občan podporující evropskou integraci či členství své země v EU, než občan, který se staví proti EU a obecněji proti evropské integraci [Blondel et al. 1997], ačkoli se ukázalo, že tyto vlivy jsou minimální [Eijk, Schmitt v tisku]. Celkově lze kromě toho říci, že státy, které jsou čistými příjemci pomoci z rozpočtu EU nebo které mají větší celkovou podporu členství v EU, vykazují obvykle vyšší účast ve volbách do EP [Mattila 2003] stejně jako státy, které získávají více peněz z rozpočtu EU [Studlar et al. 2003]. Jestliže o tom, kdo se těchto voleb účastní, rozhodují postoje k evropské integraci, mohou tyto postoje pravděpodobně také ovlivnit hlasování v těchto volbách (přestože logika ukazuje, že volební výsledky by měly být příznivé spíše pro proevropské strany).

Ferrara a Weishaupt [2004] v souladu s tím tvrdí, že pokud se někteří voliči při volbách do EP rozhodují, komu dají svůj hlas, podle toho, jaký je postoj stran k otázce Evropy, může to ovlivnit výsledky minimálně dvěma způsoby. Zaprvé strany, které v rámci své platformy kladou větší důraz na evropské záležitosti, buď v pozitivním nebo v negativním smyslu, ve volbách do EP pravděpodobně dosáhnou poměrně dobrých výsledků, protože evropské záležitosti se málokdy projevují ve všeobecných volbách. Zadruhé strany či hnutí, které se k evropské integraci stavějí velmi negativně, pravděpodobně ve volbách do EP dosáhnou lepších výsledků než v národních volbách, protože veřejnost je většinou integraci nakloněna méně než strany, které obvykle volí.

Ve vztahu k druhému tvrzení, že protievropské strany by měly mít lepší výsledky ve volbách do EP než v národních volbách, se váže argument, že existují strany, které jsou mnohem pravděpodobněji protievropské než jiné. Konkrétně extrémně levicové i extrémně pravicové strany prosazují politiku, které nelze dosáhnout v rámci centristického „sociálně-tržního“ politického režimu EU. Extremistické strany jsou v důsledku toho více protievropské než strany ve středu levo-právěho spektra [Taggart 1998; Ray 1999]. Proto pokud jsou voliči motivováni protestovat ve volbách do EP proti zavedenému politickému režimu EU, extremistické strany nalevo i napravo by měly dosahovat lepších výsledků ve volbách do EP než v národních volbách.

Evropa může mít na hlasování voličů ve volbách do EP také nepřímý vliv. Carrubba a Timpane [2005] tvrdí, že z hlediska voličů je logické, že v různých volbách hlasují pro různé strany. Může to být proto, že voliči chtějí úmyslně „vyvážit“ výsledky politiky, a pokusit se tak o vytvoření rozdělené vlády (*divided government*) [Fiorina 1996]. Je však také možné, že občané mají pro různé úrovně vlády ve skutečnosti jiné politické preference. Například vzhledem k odlišnému rozsahu negativních externalit různých politik životního prostředí v jednotlivých členských státech je lepší, když budou tyto otázky řešeny na evropské úrovni než na národní úrovni. Kromě toho jsou zelené strany v otázce životního prostředí blíže průměrným voličským preferencím než v mnoha jiných otázkách. Pokud tedy voliči vyjádří ve volbách do EP své preference na některé z hlavních politických otázek EU, měly by zelené strany dosahovat ve volbách do EP lepších výsledků než v národních volbách.

Jednou z námitek jak proti teorii voleb druhého řádu, tak proti teoriím založeným na názoru, že Evropa má vliv na volební chování, je, že výsledky voleb do Evropského parlamentu v nových členských státech ze střední a východní Evropy se pravděpodobně budou lišit od výsledků těchto voleb v členských státech „staré patnáctky“. Tento rozdíl lze částečně připisovat jednoduše vysoké úrovni volební volatility v mnoha z těchto zemí, protože nové systémy stran potřebují ke své

stabilizaci určitou dobu. Jiným důvodem může být to, že se volby konaly poměrně krátce po přístupových referendech v některých z těchto zemí, která sama o sobě sloužila jako těžiště protievropských nálad. Volby do Evropského parlamentu v nových členských státech se mohou lišit také proto, že v těchto zemích existuje velké množství protievropských nálad a stran, které se vynořily v procesu přípravy na přístup k EU [Taggart, Szczerbiak 2004]. Pokud by se například voliči v nových členských státech rozhodli, že budou ve volbách do EP v roce 2004 protestovat proti EU, mohli by se v některých státech přiklonit k nacionalistickým stranám nebo ke křesťansko-demokratickým stranám a v jiných zase k agrárním či dokonce centristickým nebo liberálním stranám. A konečně se ve všech těchto nových členských státech jednalo o první volby do EP a to samo o sobě může vysvětlovat, proč se volby do EP v těchto zemích liší od jejich typického průběhu ve starších členských státech.

Na závěr tedy můžeme shrnout očekávání týkající se úlohy Evropy ve volbách do EP do těchto hypotéz o účinku politických postojů stran na hlasování ve volbách do EP:

H4- Význam evropské otázky. Čím je otázka Evropy pro politickou strany důležitější, tím větší bude nárůst získaných hlasů mezi posledními národními všeobecnými volbami a následujícími volbami do EP.

H5- Postoj k evropské integraci. Čím je stanovisko strany týkající se Evropy negativnější, tím větší bude nárůst získaných hlasů mezi posledními národními všeobecnými volbami a následujícími volbami do EP.

H6- Postavení strany na levo-pravé škále. Čím extremističtější je strana ve smyslu její vzdálenosti od středu na levo-pravé stupnici, tím více hlasů získá mezi posledními národními všeobecnými volbami a následujícími volbami do EP.

H7- Zelení. Strany zelených by ve volbách do EP měly docílit nárůstu získaných hlasů.

H8- Protievropsky zaměřené strany. Strany, které patří mezi protievropsky zaměřené strany, by ve volbách do EP měly docílit nárůstu získaných hlasů.

H9- Staré a nové členské státy. Hypotézy 1 až 8 nebudou mít stejnou platnost ve starých patnácti a nových deseti členských státech.

Dosavadní empirické výsledky

Obě výše uvedené interpretace evropských voleb mohou tvrdit, že výsledky dosavadního empirického výzkumu podporují jejich pohled na věc. Z pohledu voleb do EP jakožto národních voleb druhého řádu existují jednoznačné důkazy o tom, že v pěti volbách do EP, které se konaly do roku 1999, se ve srovnání s výsledky národních všeobecných voleb, které se uskutečnily před příslušnými volbami do EP, velkým stranám dařilo hůře a malým stranám lépe [např. Reif 1984; Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996; Marsh 1998, 2003, v tisku; Kousser 2004; Ferrara, Weishaupt 2004]. O tom, zda ve volbách do EP vládní strany ztrácejí a opoziční strany získávají, se však vedou do určité míry spory. Například Oppenhuis, Eijk a Franklin [1996: 303] nezjistili „žádnou empirickou oporu pro tvrzení, že porážku zakoušejí zejména vládní strany“. Naproti tomu Marsh [1998: 606] našel jasné důkazy „odklonu od vládních stran“. Tento rozdíl vznikl patrně proto, že první studie využívala údaje průzkumu, který hodnotil volbu hlasování voličů v hypotetických všeobecných volbách konaných současně s volbami do EP, zatímco druhá studie si za výchozí hodnoty vzala výsledky předchozích všeobecných voleb. Marsh také zachází s vládními stranami jako

s jednou množinou. Ferrara a Weishaupt používají odklon ve volebních výsledcích stran od trendu mezi po sobě následujícími národními volbami k hodnocení toho, zda v případě vládních stran dochází ke ztrátě hlasů, a jejich zjištění jsou v souladu s výsledky Marshovy studie [1998].

Stejně tak se liší i názory na to, jak účinek voleb druhého řádu závisí na načasování voleb do EP v rámci národního volebního cyklu. Kousser [2004: 17] zjistil, že „voliči, kteří hlasují pro jinou stranu, se obvykle odklánějí od vládních stran a že počet těchto neloyalních voličů roste s tím, jak se od sebe vzdaluje doba konání národních voleb a voleb do EP“. Marsh [1998: 606] však zastává názor, že „zatímco ztráty vládních stran jsou největší zhruba v polovině volebního cyklu, v jeho dalším průběhu mají volební zisky stran tendenci se přiblížit původní úrovni, nedostanou se ale na stejnou výši“.

Důkazů podporujících názor založený na tom, že postoje k evropské integraci jsou důležité, je méně a dosud nebyly zevrubně zhodnoceny. Texty o výsledcích voleb do EP v určitých členských státech často zdůrazňují úlohu, kterou v těchto volbách hrají evropské záležitosti. Ve snaze vysvětlit střídavé štěstí stran byly například evropské otázky zmíněny jako klíčový faktor ve všech volbách do EP v Dánsku [Worre 1996; Nielsen 2001], ve volbách v roce 1994 a 1999 ve Francii [Ysmal, Cayrol 1996; Howarth 2001] a ve volbách 1999 ve Velké Británii [Mather 2001].

Za použití výsledků průzkumu Eurobarometr z června 1994 Carrubba a Timpone [2005] mimo jiné zjistili, že voliči, pro které je velmi důležitá problematika životního prostředí a kteří mají pocit, že Evropský parlament je významná instituce, mají při volbách do EP největší tendenci přejít ke stranám zelených. V důsledku toho usoudili, že „alespoň u části voličů lze pozorovat tendenci hlasovat [ve volbách do EP] podle toho, jak může EP v budoucnu ovlivnit výsledky politiky“ [2004: 277]. Na základě povolebního dotazníkového šetření EES 1999 Marsh [2003, v tisku] dále prokázal, že se od vládních stran při volbách do EP nejpravděpodobněji odkloní voliči, kteří se domnívají, že evropská integrace postupuje příliš rychle (i když to nutně neznamená, že přejdou ke stranám, které jsou vůči EU skeptičtější).

Systematičtěji se vlivem evropských záležitostí na výsledky voleb do EP na základě souhrnných dat zabývali ve své studii Ferrara a Weishaupt [2004], kteří ke standardnímu souboru proměnných přidali nové proměnné, které hodnotí postoj stran k evropské integraci, význam, který strana integraci přikládá, a to, zda uvnitř strany dochází k rozdělení názorů na problematiku Evropy. Zjistili, že důležité nejsou ani politické preference s ohledem na EU, ani význam, který je této otázce přikládán. Vypozorovali však, že „u stran, uvnitř nichž lze pozorovat zásadní rozpory v otázce EU, dochází ve volbách do EP k podstatnému odklonu voličů“ [Ferrara a Weishaupt 2004: 301]. Zjistili také, že strany zelených dosahují opakovaně lepších výsledků ve volbách do EP než jiné malé strany.

Přes více než dvacet let výzkumů na téma voleb do EP existuje však jen několik studií, které se zabývaly hodnocením relativní velikosti účinku voleb druhého řádu na volební chování v těchto volbách ve srovnání s účinkem důležitosti evropských otázek, snad s výjimkou práce Ferrary a Weishaupta [2004]. Avšak i oni došli k závěru, že přestože existence vnitřních rozporů ohledně evropských otázek snižuje počet hlasů získaných ve volbách do EP, je tento vliv ve skutečnosti neobyčejně malý. Kromě toho nenašli žádné důkazy, které by podporovaly tvrzení, že postoj strany vůči EU nebo význam, který strana otázce Evropy přikládá, mají vliv na výsledky té které strany ve volbách do EP. Jinými slovy se otázka, zda volební chování ve volbách do EP ovlivňují národní nebo evropské záležitosti, zatím nepodařilo vyřešit. Navíc po volbách do EP v roce 2004,

kdy se voleb poprvé účastnili voliči z deseti nových členských států, se počet pozorování zaměřených na počet hlasů, které ve volbách do EP získaly strany jednotlivých zemí, podstatně zvýšil. V současnosti tak máme k dispozici více dat než kdykoli předtím, na jejichž základě bychom se mohli pokusit o vyřešení základní otázky po zdrojích volebního chování ve volbách do EP.

Modely a proměnné

K vytvoření řady modelů, jež mají vysvětlit výsledky jednotlivých stran ve volbách do EP, jsme použili regresní analýzu. Tyto modely jsou založeny na tom, že zisk, jehož strana docílí ve volbách do EP ve srovnání s předchozími všeobecnými volbami, je funkcí několika proměnných: toho, zda se jedná o vládní stranu; velikosti strany s ohledem na počet získaných hlasů; načasování voleb; stranické rodiny, k níž strana patří; postoje strany k EU; významu, který strana otázkám EU přikládá; postavení strany na levo-pravé škále; a toho, zda se jedná či nejedná o novou stranu. Tyto proměnné jsou níže vysvětleny podrobněji.

- Závislá proměnná (GAIN) vyjadřuje změnu v podílu hlasů pro politickou stranu mezi předchozími všeobecnými volbami a volbami do EP. Pozorování z hlediska této závislé proměnné zahrnují všech šestero voleb do EP v období mezi rokem 1979 a 2004, přičemž se těchto voleb účastnily všechny členské státy, což nám poskytlo více než 500 pozorování.²
- GOVT je dichotomická proměnná, která zaznamenává to, zda se jedná o vládní nebo opoziční stranu, přičemž má hodnotu 1, jestliže konkrétní strana je v době voleb do EP vládní stranou, a 0, jedná-li se o opoziční stranu.
- Velikost (SIZE) je měřena pomocí sady proměnných, které se zabývají vlivem velikosti strany na volební výsledek. Velikost se měří jako funkce procenta hlasů, které daná strana získala ve všeobecných volbách, jež bezprostředně předcházely volbám do EP. Na základě předchozího výzkumu bylo zjištěno, že vztah mezi procentem získaných hlasů v předchozích všeobecných volbách a v následujících volbách do EP je ve skutečnosti kubickou funkcí – konkrétně malé strany hlasy získávají, střední strany mají stabilní procento hlasů a velké strany hlasy ztrácejí [Marsh 1998]. Abychom mohli tento účinek vyjádřit, použili jsme tři proměnné: SIZE, SIZE² a SIZE³.
- Další proměnná zachycuje interakci mezi tím, zda daná strana byla v době voleb do EP ve vládě, a načasováním voleb do EP vzhledem k cyklu národních všeobecných voleb. Proměnná GOVT*EARLY je proměnnou GOVT vynásobenou dichotomickou proměnnou, která je rovna 1, pokud se volby do EP konaly v první pětině národního volebního cyklu (což je ve většině případů první rok), a ve všech ostatních případech je rovna 0.³
- Stranická rodina je hodnocena na základě souboru dichotomických proměnných, které se rovnají 1, jestliže daná strana patří do konkrétní skupiny stran, jinak mají hodnotu 0. Do studie jsme zahrnuli všechny hlavní evropské stranické rodiny: sociálně-demokratické strany (SOC), křesťansko-demokratické strany (CDEM), konzervativní strany (CON), liberální strany (LIB), radikální levicové strany (LEFT), strany zelených (GREEN), regionalistické strany (REGIONAL), extremistické pravicové strany (RIGHT) a protievropsky změřené strany (ANTI-EU).⁴ Tyto proměnné se postupem času nemění, vzhledem k tomu, že se domníváme, že mezi jednotlivými volbami strany nemění rodinu, do níž patří. Po začlenění těchto proměnných je za re-

ferenční kategorii brána skupina sociálně-demokratických stran. Tyto proměnné tedy zachycují vliv příslušnosti k určité skupině stran, což bereme jako náhradu za preference týkající se politik jednotlivých stran v různých oblastech, včetně otázky EU.⁵

- NEW_PARTY je jedinou dichotomickou proměnnou, která zachycuje účast nových stran ve volbách do EP. Proměnná NEW_PARTY se rovná 1 v případech, kdy daná strana získala hlasy ve volbách do Evropského parlamentu, aniž by získala hlasy v předcházejících všeobecných volbách, v ostatních případech se rovná 0. Stranám, které se zúčastnily pouze voleb do EP, aniž se předtím účastnily všeobecných voleb, bude vždy přidělen kód nových stran.
- Postoj k evropské integraci se měří pomocí dvou proměnných, které hodnotí politický postoj dané strany ke konkrétní otázce evropské integrace v době konání voleb do EP. Pomocí první proměnné (EU POLICY) se měří, jak dalece strana podporuje EU, a to na stupnici od 1 (nejvíce protievropsky zaměřená strana) do 20 (nejvíce proevropsky zaměřená strana). Prostřednictvím druhé proměnné (EU-SALIENCE) měříme, jaký význam přikládá strana otázce Evropy, opět na stupnici od 1 (nejmenší význam) do 20 (největší význam). Údaje pro tyto proměnné jsou vzaty ze dvou průzkumů zaměřených na názory odborníků. Jeden průzkum, který jsme použili pro volby konané v období 1979–1999, prováděli Gary Marks a Marco Steenbergen [1999] a druhý, který jsme vzali za základ pro volby v roce 2004, provedli Kenneth Benoit a Michael Laver [2005].⁶ Pro tyto dva soubory dat byly použity různé stupnice, proto jsme je standardizovali pomocí dvacetibodové škály, kterou použili Benoit a Laver.⁷
- Vliv všeobecného politického postoje dané strany na levo-pravé stupnici v době konání voleb do EP jsme sledovali pomocí dvou proměnných. První z nich (LEFT-RIGHT) měří absolutní umístění strany na levo-pravé stupnici, které má rozpětí od 1 (nejvíce nalevo) do 20 (nejvíce vpravo). Pomocí druhé proměnné (EXTREMISM) jsme hodnotili relativní extremismus strany na levo-pravé stupnici, který se vypočítá jako absolutní hodnota rozdílu mezi umístěním strany na levo-pravé stupnici a středem této stupnice (10,5). Údaje pro tyto proměnné jsme získali také na základě průzkumů Markse a Steenbergena [1999] a Benoita a Lavera [2005] a standardizovali jsme je za použití dvacetibodové škály, kterou aplikovali Benoit a Laver.

Výsledky

Popisné statistické výsledky

Předtím, než se budeme zabývat výsledky regresních modelů, probereme některé hlavní popisné statistické výsledky. Tabulka 1 ukazuje průměrný zisk či ztrátu vládních a opozičních stran ve všech volbách do EP. Na základě těchto výsledků vidíme, že průměrně vládní strany ve starých i nových členských státech hlasy ztrácely, zatímco opoziční strany je získávaly. Tyto výsledky tedy do určité míry potvrzují jednu z hlavních tezí modelu voleb druhého řádu. Hodnota směrodatné odchylky ve výsledcích vládních stran je téměř dvakrát tak vysoká než střední hodnota v zemích „staré patnáctky“ i „nové desítky“.

Tabulka 1. Zisk a ztráta hlasů v případě vládních a opozičních stran

Strana	Země staré „15“			Země nové „10“		
	průměr	směr. odchylka	N	průměr	směr. odchylka	N
Vládní	-3,0	6,2	162	-5,2	11,0	24
Opoziční	1,2	4,3	420	2,5	7,4	58
Celkem	0	5,3	582	0,2	9,2	82

Zdroj: Výsledky voleb do EP (1979–2004).

Tabulka 2 ukazuje skutečný zisk a ztrátu pro každou z uvedených stranických rodin ve všech šesti volbách do EP. V první polovině tabulky jsou uvedeny výsledky pro 15 starých členských států a v dolní polovině tabulky pro 10 nových členských států. Skupiny stran jsou v tabulce seřazeny odshora dolů na základě jejich rostoucího pozitivního vztahu k EU: skupina stran zaměřených proti EU je proto nejvíce protievropská a skupina liberálních stran nejvíce proevropská.

Tabulka 2. Zisk a ztráta hlasů podle skupin stran ve starých a nových členských státech

Skupina stran	Staré členské státy			Nové členské státy		
	průměr	směr. odchylka	N	průměr	směr. odchylka	N
ANTI-EU	9,50	6,51	22	3,30	4,25	3
RIGHT	0,39	4,04	46	2,53	8,94	9
LEFT	0,73	2,80	88	-2,53	4,08	6
GREEN	2,75	2,76	67	1,63	7,29	3
CONS	-1,90	6,99	65	0,58	6,24	25
REGIONAL	0,46	1,86	43	2,90	1,27	2
SOC	-3,05	6,56	97	-1,23	18,31	12
CDEM	-0,04	3,58	69	2,03	7,54	7
LIB	-0,93	3,75	85	-1,65	7,73	15
Celkem	-0,01	5,25	582	0,21	9,28	82

Zdroj: Výsledky voleb do EP (1979–2004).

Výsledky ukazují, že v 15 starých členských zemích získávají hlasy v průběhu voleb do EP zelené a především protievropsky zaměřené strany, zatímco socialistické strany obvykle hlasy ztrácejí. Strany, které získávají nejvíce hlasů (tj. jsou relativně protievropsky zaměřené), se nacházejí

v horní polovině tabulky a strany, které hlasy ztrácejí (relativně proevropsky zaměřené), jsou umístěny v dolní polovině tabulky. Ztráta ani zisk hlasů v případě většiny stranických rodin celého tohoto spektra však nejsou významné. V nově přistoupivších státech se tato situace měří obtížně, protože počet hodnocených případů je velmi malý. V těchto zemích neexistuje v případě protievropsky ani proevropsky zaměřených stran jasný model a zisky či ztráty největších skupin stran jsou nepatrné, přičemž poměrně špatně si vedou opět socialistické strany.

Na první pohled se zdá – s výjimkou protievropsky zaměřených stran ve starých státech, které mají ve volbách do EP značné zisky –, že o výsledcích stran v těchto volbách spíše než politické preference jednotlivých stran rozhoduje to, zda je strana ve vládě. Nyní se podíváme, zda tyto popisné výsledky platí i v případě mnohorozměrné analýzy.

Předpovědní hodnota teorie národních voleb druhého řádu

V Tabulce 3 jsou uvedeny odhady pro sérii regresních modelů, které testují tři hlavní tvrzení modelu voleb druhého řádu, totiž že hlasy ztrácejí jak vládní, tak i velké strany a že důležité je načarování voleb. Za zmínku stojí několik výsledků. Zaprvé, podle předpokladu ztrácejí hlasy vládní strany a tento výsledek je statisticky významný. Výsledky v modelech 1–3 však ukazují, že ve volbách do EP ztrácejí hlavně velké vládní strany a že ztráty malých vládních stran nejsou tak velké (viz významnost interakce *SIZE*GOVT*).

Zadruhé, výsledky týkající se uvedených tří proměnných, které zachycují vliv velikosti stran, ukazují, že ve srovnání s národními volbami větší strany ve volbách do EP hlasy ztrácejí, zatímco malé strany získávají a výsledky středních stran se nemění. Je třeba říci, že toto druhé zjištění souvisí s prvním, uvedeným výše. Kromě toho znaménko regresního koeficientu proměnné *SIZE*³ ukazuje, že hlavním rysem evropských voleb je ztráta hlasů u velkých stran bez ohledu na to, zda jsou ve vládě nebo v opozici.

Proměnná *GOVT*EARLY* má významný vliv v modelu 3, což ukazuje, že existuje vliv tzv. období líbánky, kdy ve volbách do EP získávají vládní strany více hlasů v případě, že se konají krátce po národních volbách, jako tomu bylo v Británii v roce 1979 a ve Španělsku a v Řecku v roce 2004. Zkusili jsme aplikovat také alternativní specifikace modelu, které umožňovaly hodnotit největší ztráty stran v polovině funkčního období národního volebního cyklu, či trvalý pokles úspěšnosti vládních stran v čase. Výpovědní hodnota tohoto modelu nebyla ze statistického hlediska lepší.

Model voleb druhého řádu se hodnotí nejlépe, pokud v průběhu národních voleb i voleb do EP existuje stabilní systém stran. Proměnná *NEW_PARTY* označující strany, které se předchozích národních voleb nezúčastnily, nám umožňuje hodnotit podstatné odchylky od tohoto předpokladu. Průměrná hodnota změny ve volebním zisku stran mezi všeobecnými volbami a volbami do Evropského parlamentu je přibližně 12 %. Jak ukazuje velikost koeficientu proměnné *NEW_PARTY*, je tuto změnu možno téměř z poloviny vysvětlit tím, že se evropských voleb účastní nové strany. Jelikož však nevíme, jaké jsou politické postoje těchto nových stran, ani je nekontrolujeme, nemůžeme říci, zda úspěch nových stran závisí na otázkách důležitých z hlediska domácí politiky nebo z hlediska politiky EU.

Tabulka 3. Základní teorie národních voleb druhého řádu ve starých členských státech

	Model 1	Model 2	Model 3
GOVT	-1,7263 (0,4988)**	0,7849 (0,6772)	0,0137 (0,7923)
SIZE	-0,3188 (0,1009)**	-0,3643 (0,1001)**	-0,3624 (0,1033)**
SIZE ²	0,0171 (0,0057)**	0,0189 (0,0057)**	0,0188 (0,0058)**
SIZE ³	-0,0003 (0,0001)**	-0,0003 (0,0001)**	-0,0003 (0,0001)**
SIZE*Gov		-0,1518 (0,0476)**	-0,1437 (0,0486)**
EARLY			-0,3923 (0,4230)
Gov*EARLY			2,9831 (1,1262)*
NEW_PARTY	5,7210 (1,3234)**	5,6164 (1,3736)**	5,6331 (1,3623)**
Konstanta	2,1607 (0,3580)**	2,1033 (0,3537)**	2,1617 (0,3528)**
N	520	520	509
Upravené R ²	0,39	0,41	0,42

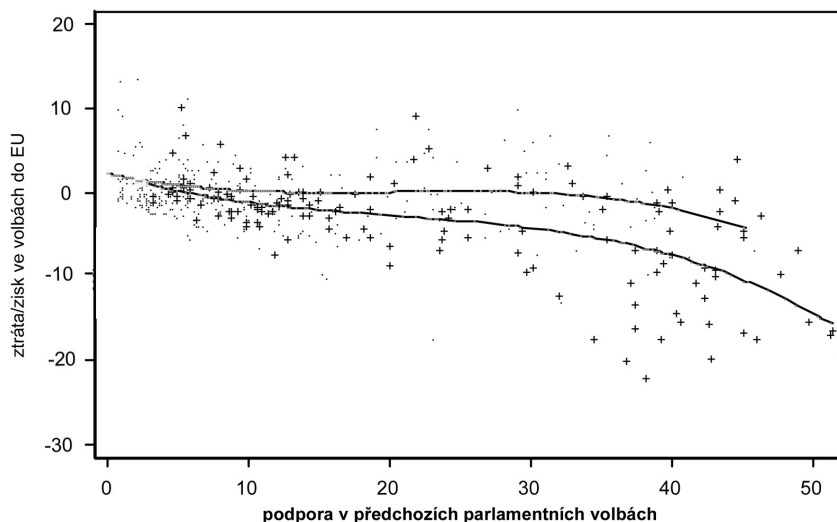
Zdroj: Výsledky voleb do EP (1979–2004).

Poznámka: Závislá proměnná: GAIN. Odhad na základě OLS regrese. Směrodatné odchylky upravené pro robustnější odhady (panel corrected standard errors) jsou uvedeny v závorkách.

Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$; ** signifikantní při $p < 0,01$.

Graf 1 ukazuje odhadovaný zisk a ztrátu procenta získaných hlasů v případě vládních a opozičních stran, a to na základě výsledků z modelu 3 v Tabulce 3.⁸ Výše umístění křivky ukazuje proměnu zisků pro opoziční strany a spodní čára pro vládní strany. Z tvaru obou křivek vidíme, že malé strany s méně než 10 % hlasů získávají ve volbách do EP nejvíce hlasů nezávisle na tom, zda jsou ve vládě nebo v opozici. Rozdíl ve výsledcích vládních a opozičních stran se zvyšuje se vzrůstající velikostí strany, přičemž největší množství hlasů ztrácejí velké strany. Například strana, která ve všeobecných volbách získala 40 % hlasů a poté se dostala do vlády, může očekávat, že ve volbách do EP získá 32 % hlasů, zatímco strana, která ve všeobecných volbách získala 40 % hlasů, poté se však dostala do opozice, může v příštích volbách do Evropského parlamentu počítat se ziskem 38 % hlasů.

Graf 1. Výsledky voleb do Evropského parlamentu a velikost strany (pouze staré členské státy)

Zdroj: Výsledky voleb do EP (1979–2004).

Poznámka: Horní křivka představuje odhadované procento hlasů v evropských volbách v případě opozičních stran a dolní křivka odhadované procento hlasů v případě vládních stran. Znaménko + označuje vládní stranu.

Jak velký význam má Evropa? Vliv přidání politického stanoviska stran

V Tabulce 4 jsou uvedeny odhady dalšího souboru modelů, které k základnímu modelu voleb druhého řádu přidávají vliv politického postoje stran s cílem zjistit, zda se voliči ve volbách odklánějí od velkých stran a zejména vládních stran kvůli domácím nebo evropským otázkám. První věc, která stojí za povšimnutí, je, že rozšířením nezávislých proměnných o stranickou rodinu stran, politická stanoviska stran ohledně evropských otázek a levicovost či pravicovost stran nedošlo ke změně hlavních výsledků modelu voleb druhého řádu. Velké vládnoucí strany ve volbách do EP (pokud se nekonají okamžitě po národních všeobecných volbách) obvykle hlasy ztrácejí, a to bez ohledu na stranickou rodinu, do níž patří, na to, zda jsou zaměřeny proevropsky nebo protievropsky a zda jsou levicové, pravicové nebo extremistické. Tyto výsledky se jasně potvrdily s ohledem na všechny specifikace, které uvádí Tabulka 4.

Uvažování o politických postojích stran podstatným způsobem napomáhá pochopení evropských voleb (např. upravené R^2 se zvýšilo z 0,42 v modelu 3 na 0,49 v modelu 7). Zjistili jsme zejména, že pokud strana klade důraz na záležitost EU, ve volbách do EP získá více hlasů. Tento výsledek potvrzuje intuitivní názor Ferrary a Weishaupta [2004], přestože jej nemohli potvrdit na základě souboru dat, která měli k dispozici. Podle výsledků v modelech 5 a 7 v Tabulce 4 se však zdá, že způsob řešení otázek EU není důležitý: stranám, které jsou silně protievropsky zaměřené, se daří stejně jako stranám, které jsou silně proevropské. Nicméně protievropsky zaměřené strany a „zelení“, coby členové jasně vyhraněných skupin, dosahují v evropských volbách podstatně lepších výsledků než ostatní skupiny, i když kontrolujeme vliv velikosti stran a toho, zda se jedná

7. Jak chápat volby do Evropského parlamentu: trest nebo protest?

Tabulka 4. Vliv skupiny, do níž strany patří, a postojů stran

	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
GOVT	0,7879 (0,7357)	0,2949 (0,8267)	0,3257 (0,8488)	0,9259 (0,8017)
SIZE	-0,2960 (0,1078)**	-0,4309 (0,1028)**	-0,3718 (0,1052)**	-0,3613 (0,1178)**
SIZE ²	0,0174 (0,0059)**	0,0219 (0,0057)**	0,0193 (0,0059)**	0,0190 (0,0062)**
SIZE ³	-0,0003 (0,0001)**	-0,0003 (0,0001)**	-0,0003 (0,0001)**	-0,0003 (0,0001)**
SIZE*GOVT	-0,1681 (0,0480)**	-0,1533 (0,0502)**	-0,1528 (0,0507)**	-0,1719 (0,0495)**
ANTI-EU	7,4274 (1,4878)**			7,0362 (1,6905)**
RIGHT	0,5827 (0,8077)			1,8974 (1,3880)
LEFT	1,2572 (0,7535)			0,8381 (0,8047)
GREEN	2,8277 (0,8455)**			2,5342 (0,8586)**
CON	1,4389 (0,9992)			2,5450 (1,2372)*
REGIONAL	0,2641 (0,7349)			0,1454 (0,8512)
CDEM	1,7220 (0,7384)*			2,6245 (0,9069)**
LIB	0,1158 (0,8483)			0,2655 (0,9359)
NEW_PARTY	3,3050 (1,1166)**	6,0586 (1,2715)**	6,6512 (1,3407)**	3,4973 (1,0872)**
EARLY	-0,2514 (0,3786)	-0,3149 (0,4479)	-0,3731 (0,4362)	-0,1887 (0,4472)
GOVT*EARLY	2,7770 (1,0537)*	2,9501 (1,1561)*	2,9030 (1,1362)*	2,6039 (1,1559)*
EU POLICY		-0,0477 (0,0315)		0,0501 (0,0498)
EU-SALIENCE		0,2416 (0,0881)**		0,2330 (0,0779)**
LEFT-RIGHT			-0,0256 (0,0324)	-0,1296 (0,0639)*

Tabulka 4. Vliv skupiny, do níž strany patří, a postojů stran – pokračování

	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
EXTREMISM			0,0921 0 (0,0730)	,0823 (0,1066)
Konstanta	0,4695 (0,8713)	0,1055 (1,1786)	2,0601 (0,4947)**	-1,8222 (1,4470)
N	509	494	491	491
Upravené R ²	0,48	0,44	0,43	0,49

Zdroj: Výsledky voleb do EP (1979–2004).

Poznámka: Závislá proměnná: GAIN. Odhad na základě OLS regrese. Směrodatné chyby upravené pro robustnější odhady (panel corrected standard errors) jsou uvedeny v závorkách.

Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$; ** signifikantní při $p < 0,01$.

o vládní strany, tj. toho, že jak protievropsky zaměřené strany, tak i „zelení“ jsou obvykle poměrně malé opoziční strany, takže se očekává, že ve volbách do EP budou úspěšné. To je v souladu s očekáváním teorií, které podporují důležitost EU. Jak však ukazuje model 7, kontrolujeme-li vliv levicovosti či pravicovosti strany a postoje k evropské integraci, „zelení“ si nevedou o mnoho lépe než konzervativní či křesťansko-demokratické strany, i když dosahují lepších výsledků než ostatní levicové strany: socialistické a radikálně levicové strany si vedou poměrně špatně. Přesto, pokud nebudeme uvažovat skupiny protievropsky zaměřených stran, jsou rozdíly mezi jednotlivými skupinami stran menší než 3 %.

Modely zároveň ukazují, že obecné politické preference stran s ohledem na jejich absolutní umístění na levo-pravé škále nebo jejich relativní umístění na krajích této stupnice nemají na výsledky stran ve volbách do EP významný vliv. Levicové či pravicové zaměření stran má částečný vliv i při kontrole stranických skupin s tím, že pravicovější strany dosahují poněkud horších výsledků.

V nových deseti členských státech uvedená neplatí!

Výše uvedená zjištění však neplatí tak úplně pro deset nových členských států, které se k EU připojily v květnu 2004 a volby do EP zažily poprvé v červnu 2004. V Tabulce 5 jsou uvedeny odhady pro sérii modelů, na jejichž základě můžeme porovnat, nakolik se teorie voleb druhého řádu dá aplikovat na všechny členské státy ve všech volbách do EP od roku 1979 do roku 2004 (model 8), pouze na staré členské státy ve volbách do EP v období 1979–2004 (model 9) a na nově přistoupení členské státy ve volbách v roce 2004 (modely 10–12).

Výsledky naznačují, že ve volbách v roce 2004 si vládní strany v nových členských státech nepočínaly hůř než opoziční strany. Kromě toho se obecný účinek velikosti strany na výsledky stran v nových zemích liší, jak ukazuje Graf 2. Abychom byli konkrétní, v nových členských státech se neprojevuje stejný kubický vztah mezi velikostí strany a jejími výsledky ve volbách do EP. Znamenka regresních koeficientů pro kvadratickou a kubickou verzi proměnné *SIZE* v modelu 10 jsou opačného směru, než bychom očekávali, a křivky tedy směřují nahoru, nikoli dolů, jako to-

Tabulka 5. Model voleb druhého řádu ve starých a nových členských státech

	Všechny členské státy (model 8)	Starých 15 států (model 9)	Nových 10 států (model 10)	Nových 10 států (model 11)	Nových 10 států (model 12)
GOVT	0,5732 (0,9891)	0,0137 (0,7923)	3,4570 (4,2599)	2,0009 (4,1536)	-3.3195 (2.8510)
SIZE*GOVT	-0,1988 (0,0506)**	-0,1437 (0,0486)**	-0,4026 (0,2078)	-0,3389 (0,2300)	
SIZE	-0,2371 (0,1235)	-0,3624 (0,1033)**	0,3657 (0,5426)	-0,1639 (0,1003)	-0.3122 (0.1061)*
SIZE ²	0,0083 (0,0071)	0,0188 (0,0058)**	-0,0456 (0,0283)		
SIZE ³	-0,0001 (0,0001)	-0,0003 (0,0001)**	0,0008 (0,0004)*		
EARLY	-0,5006 (0,4374)	-0,3923 (0,4230)			
GOVT*EARLY	3,2612 (1,1600)**	2,9831 (1,1262)*			
NEW_PARTY	5,3979 (1,1956)**	5,6331 (1,3623)**	4,5598 (2,3817)	3,6526 (2,5338)	2.2175 (2.7948)
Konstanta	2,0887 (0,3604)**	2,1617 (0,3528)**	2,1402 (1,3496)	3,0474 (1,4804)	4.4825 (1.4241)*
N	591	509	82	82	82
upravené R ²	0,37	0,42	0,37	0,31	0.28

Zdroj: Výsledky voleb do EP (1979–2004).

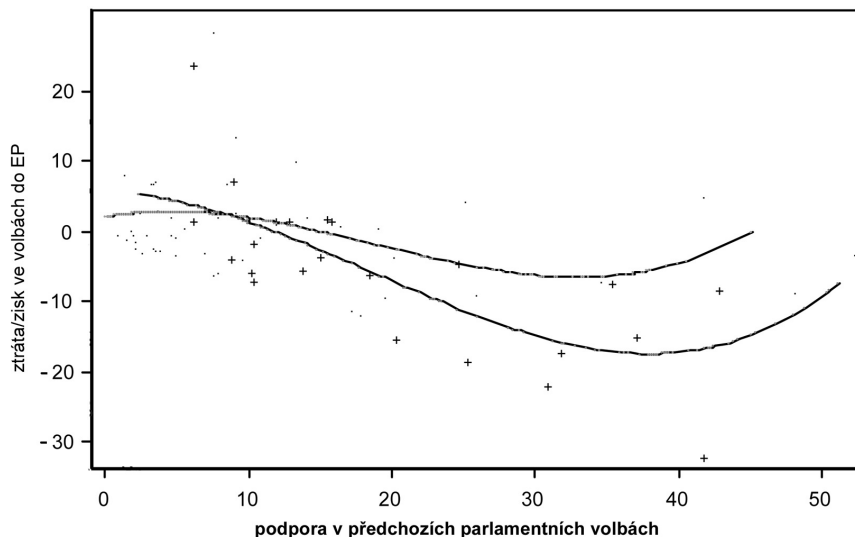
Poznámka: Závislá proměnná: GAIN. Odhad na základě OLS regrese. Směrodatné odchylky upravené pro robustnější odhady (panel corrected standard errors) jsou uvedeny v závorkách.

Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$; ** signifikantní při $p < 0,01$.

mu bylo na Grafu 1. Pouze proměnná samotné velikosti se chová podle očekávání, ale tento účinek není příliš výrazný (viz modely 11 a 12).

Načasování voleb do EP vzhledem k národnímu volebnímu cyklu v nových členských státech nemělo vliv na míru ztrát vládních stran. V žádném z těchto případů se volby do EP nekonaly na začátku volebního cyklu a v další analýze, o níž zde nereferujeme, se neprokázala důležitost dalších specifikací tohoto cyklu. Ani žádnou další z významných změn volebního chování v nových členských státech nelze vysvětlit na základě účasti nových stran ve volbách do EP v roce 2004, jako tomu bylo ve starých členských státech.

Graf 2. Výsledky voleb do Evropského parlamentu a velikost strany (pouze nové členské státy)

Zdroj: Výsledky voleb do EP (1979–2004).

Poznámka: Horní křivka představuje odhadované procento hlasů v evropských volbách v případě opozičních stran a dolní křivka odhadované procento hlasů v případě vládních stran. Znaménko + označuje vládní stranu.

V Tabulce 6 je k základnímu modelu voleb druhého řádu v případě nových členských států přidán vliv stranické rodiny, do které strana patří, a politiky strany. Jediná proměnná, která je důležitá z hlediska všech specifikací modelu, je proměnná, která zobrazuje velikost strany. Stranická rodina, do níž strana patří, žádný vliv nemá, stejně jako postoje strany vůči evropské integraci nebo význam, který strana EU a integraci přikládá. Neprokázal se ani vliv zařazení strany na levo-pravé škále či toho, o jak dalece extremistickou stranu se jedná. V podstatě se o volbách do EP v nových členských státech dá říci pouze to, že se velkým stranám příliš nedařilo.

Závěr

Na začátku tohoto textu jsme si položili poněkud zjednodušenou otázku, a sice zda voliči používají volby do Evropského parlamentu, aby potrestali své vlády nebo protestovali proti EU. Jak prokázala naše analýza, voliči je mohou využívat také k potrestání „svých“ (opozičních) stran nebo dokonce k tomu, aby si dopřáli luxus a podpořili menší strany, které se z hlediska všeobecných voleb, kdy jde o formování vlády, zdají nedůležité. A pokud se voliči rozhodnou, že budou ve volbách do EP hlasovat pro jinou stranu z důvodů spojených s kompetencemi Evropského parlamentu, může se spíše než o protest z hlediska jejich názorů na Evropu jednat o pozitivní akt. S ohledem na hlavní otázku se nicméně zdá, že politické otázky obecně a konkrétně evropská politika

7. Jak chápat volby do Evropského parlamentu: trest nebo protest?

Tabulka 6. Vliv skupiny, do níž strany patří, a postojů stran v nových členských státech

	Model 13	Model 14	Model 15	Model 16
GOVT	1,7332 (4,9684)	-5,2562 (3,3038)	-3,9398 (2,6808)	-4,9869 (3,4243)
SIZE	-0,1798 (0,1103)	-0,3425 (0,1319)*	-0,3203 (0,1113)*	-0,3646 (0,1349)*
ANTI-EU	-4,2245 (5,5065)			-4,8920 (9,6671)
RIGHT	-1,5410 (6,5869)			-2,7685 (9,4187)
LEFT	-3,7425 (4,6759)			8,4090 (6,3139)
GREEN	-2,4666 (6,0177)			-3,3548 (6,9510)
CON	-2,0051 (5,1487)			-2,9919 (7,3215)
REGIONAL	-0,2463 (4,6473)			-1,8904 (6,5966)
CDEM	-0,8769 (5,4475)			-2,2399 (7,0311)
LIB	-3,3857 (5,1254)			-5,9188 (6,1870)
EU POLICY		0,0865 (0,1756)		0,0963 (0,3885)
EU-SALIENCE		0,5417 (0,2600)		0,5270 (0,4198)
LEFT-RIGHT			0,2957 (0,1498)	0,6936 (0,3595)
EXTREMISM			-0,3161 (0,4241)	-1,0178 (0,7543)
NEW_PARTY	3,2969 (3,0402)	0,4239 (2,4129)	0,7638 (2,0528)	1,0110 (2,6705)
Konstanta	5,3446 (5,1440)	-3,5611 (3,5355)	3,0886 (3,5705)	-4,9060 (5,5750)
N	82	68	68	68
Upravené R ²	0,25	0,31	0,30	0,24

Zdroj: Výsledky voleb do EP (1979–2004).

Poznámka: Závislá proměnná: GAIN. Odhad na základě OLS regrese. Směrodatné chyby upravené pro robustnější odhady (panel corrected standard errors) jsou uvedeny v závorkách.

Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$; ** signifikantní při $p < 0,01$.

jsou důležité přesto, že můžeme velkou část volatily volebního chování, jíž jsme ve volbách do EP svědky, přičíst hlasování proti vládním stranám a podpoře „nových“ stran. Je zřejmé, že záleží na „velikosti“ stran, jak říkají zastánci modelu voleb druhého řádu: malé strany ve volbách do EP hlasy získávají a velké strany, zejména velké vládní strany, po ukončení doby líbánek hlasy ztrácejí. Tomuto poněkud zjednodušujícímu vyjádření vděčíme za téměř 40 % zjištěné volatily volebního chování, jehož jsme svědky mezi všeobecnými volbami a volbami do EP.

Dále jsme se zabývali tím, zda hlasy získávají všechny malé strany, nebo zda je i mezi nimi možno hledat z hlediska politiky vítěze a poražené. Je zřejmé, že i při konstantní velikosti a účasti či neúčasti ve vládě si protievropsky zaměřené strany vedou daleko lépe než průměr. Strany „zelených“ dosahují také poměrně dobrých výsledků, zatímco socialistické strany si vedou relativně špatně. Nicméně, pokud odhlédneme od protievropsky zaměřených stran, jsou tyto rozdíly nevýrazné. Musíme ovšem říci, že protievropsky zaměřených stran je poměrně málo a že v některých případech, např. v Dánsku, se tyto strany účastní pouze voleb do EP. Podíváme-li se na celý vzorek a vezmeme-li v úvahu zařazení stran vzhledem k evropské integraci a význam, který strany EU a integraci připisují, zdá se, že EU sama o sobě takovou důležitost nemá. Proměnná zobrazující postavení stran nebyla významná, ačkoli význam, který strana EU a integraci přisuzuje, signifikantní byl. Naproti tomu se zdá, že zisk hlasů v případech extrémně levicových nebo pravico- vých stran není nijak systematický. Celkově tedy nelze na volby do EP pohlížet pouze jako na národní volby druhého řádu, protože politika obecně a konkrétně politika EU může být důležitá. Evropská dimenze jako taková však bude ve většině případů v těchto volbách i nadále přinejlepším nepodstatným prvkem.

Zatímco EU prošla od roku 1979, kdy se konaly první volby do Evropského parlamentu, velmi významnými změnami v oblasti kompetencí různých orgánů, pravidel rozhodování a konečniců i členství jednotlivých zemí, výše uvedený model platí pro rok 2004, stejně jako platil v roce 1979, alespoň v případě starých 15 členských zemí. Vypadá to, že nárůst kompetencí EU a zejména Evropského parlamentu nijak neovlivnil chování voličů, kteří se v roce 2004 chovají stejně jako v roce 1979, tj. před 25 lety. Evropské volby v nových členských státech však podle všeho proběhly na základě jiného modelu. V tomto případě měla význam velikost, nikoli však to, zda se jedná o vládní stranu. Kromě toho nevidíme ani náznak důležitosti volebního cyklu. Nezdá se ani, že by evropské záležitosti byly jakkoli významné ze systematického hlediska. Koncepce stranických rodin zřejmě v nových zemích nemá politický podtext, jako je tomu v zemích staré patnáctky, zejména pokud jde o názor na Evropskou unii. Přesto se zdá, že na úspěch stran ve volbách do Evropského parlamentu nemělo vliv stanovisko strany v otázce EU nebo důležitost, jakou strana EU přikládá.

Naše výsledky podporují spíše myšlenku „trestu“ než „protestu“, jako hlavní síly, díky níž se volby do Evropského parlamentu liší od všeobecných voleb. Jasnou výjimku z tohoto pravidla tedy tvoří pouze – výjimky. Občas můžeme pozorovat vlnu protievropsky zaměřených nálad, tyto vlny však nejsou systematické, spíše se jedná o výjimku. Musíme si nicméně klást otázku, proč se tak v některých místech děje, zatímco v jiných nikoli: jakou roli zde hrají souvislosti? Úspěch protievropsky zaměřených stran, zejména v případech, kdy nedochází k masovějšímu přechodu ke stranám, které jsou zaměřeny méně proevropsky, je nejasný a kromě toho je třeba vysvětlit také rozdíly mezi zeměmi staré „patnáctky“ a nové „desítky“. V další práci se budeme zabývat významem rozdílného institucionálního uspořádání v jednotlivých zemích, abychom zjistili, do jaké

míry mohou být důvodem těchto rozdílů. Některé z těchto institucionálních rozdílů mohou jednoduše zesilovat nebo tlumit konkrétní vlivy, jak prokázal Marsh [1998] na modelu, který bral v potaz způsob vytváření vlády, a Kousser [2004] v případě volebních systémů. Míra veřejné podpory EU může být dalším faktorem, který by mohl vysvětlit, kdy voliči protestují a kdy se z jejich strany jedná o trest.

Poznámky:

- 1 Tento příspěvek byl původně vypracován k prezentaci na konferenci o volbách do Evropského parlamentu v roce 2004, která se konala na Středoevropské univerzitě v Budapešti ve dnech 21.–22. května 2005. Chtěli bychom poděkovat redaktorům za jejich připomínky a Mattu Gabelovi, který opatřil komentářem předchozí verzi příspěvku předloženého na setkání European Union Studies Association v Austinu v březnu 2005.
- 2 Vyloučili jsme strany, které ve volbách do EP získaly méně než 1 % hlasů, a strany, které v předchozích všeobecných volbách nezískaly alespoň 1 % hlasů, pokud se účastnily obou těchto voleb.
- 3 Proměnná Govt*Time², která modeluje ztráty vládních stran jako největší v polovině funkčního období, nebyla v analýzách signifikantní. Z analýzy jsme vyloučili všechny případy voleb do EP a všeobecných voleb konaných současně.
- 4 To jsou hlavní „familles spirituelles“, jak jsou definovány v literatuře, která se věnuje stranám a stranickým systémům [např. Beyme 1985]. Výjimku tvoří skupina „protievropsky zaměřených stran“, která zahrnuje strany zastávající množství různých socioekonomických a sociopolitických názorů. Podle doporučení Hixe a Lorda [1997] však tyto strany hodnotíme jako samostatnou skupinu, protože je charakterizují především jejich postoje vůči teritoriálnímu rozdělení moci v Evropské unii mezi národní státy a EU a protože v Evropském parlamentu tvoří samostatnou politickou skupinu.
- 5 Tyto skupiny stran obvykle nejsou zcela homogenní, ale také ne nadměrně různé. Na základě příslušnosti k určité stranické rodině můžeme vysvětlit 75 % rozdílů v levicovosti či pravicovosti stran ve starých členských státech a 56 % v nových členských státech; 53 % rozdílů v postoji k EU ve starých členských státech a 46 % v nových členských státech. Co se týká pozice na levo-pravé stupnici, standardní odchylka je obvykle menší než třetina střední hodnoty, ve starých členských státech je však větší v případě stran zaměřených proti EU a u regionalistických stran.
- 6 Významem (*salience*) otázky máme na mysli důležitost této otázky pro politickou stranu. Všeobecně se má za to, že vedoucí činitelé stran a jejich stoupenci snáze snesou porážku ve věci, kterou považují za méně důležitou, než ve věci, která pro ně má značný význam. V expertním šetření, které prováděli Benoit a Laver, byli odborníci požádáni, aby zařadili strany ve své zemi s ohledem na konkrétní otázky a poté odhadli, jakou důležitost mají tyto otázky pro každou ze stran. Přesná interpretace významů slova „důležitý“ byla ponechána na nich samotných.
- 7 Do studie jsme nezahrnuli proměnnou, která by odrážela míru rozporů v otázce EU uvnitř stran, protože údaje pro tuto proměnnou, které shromáždili Marks a Steenbergen, jsou k dispozici pouze pro některé volby do EP a pro volby v roce 2004 neexistují. Ferrara a Weishaupt [2004] předpokládají, že míra rozporů v otázce Evropy uvnitř stran se v průběhu všech voleb do EP nemění. My však považujeme tento předpoklad za sporný, a proto jsme raději použili dvě uvedená měřítka postoje stran vůči Evropské unii.
- 8 Proměnné *NEW_PARTY* a *EARLY* zde mají hodnotu 0.

8. Vliv nabízených možností na odpovědi respondentů ohledně blízkosti k politickým stranám ve dvou šetřeních po volbách do EP 2004¹

Lukáš Linek, Pat Lyons

Úvod

Rok 2004 byl v historii EU velmi významný ze dvou důvodů. Zaprvé došlo 1. května k přistoupení největšího počtu zemí v dosavadním průběhu evropského integračního procesu. Zadruhé se v případě voleb do Evropského parlamentu (EP) konaných ve dnech 10.–13. června jednalo o první „celoevropské“ volby, při nichž občané z celkem dvaceti pěti států volili své zástupce v jednokomorovém EP. Po těchto volbách se konala dvě povolební šetření, tzv. Flash Eurobarometer 162 (FLEB 162) a povolební dotazníkové šetření EES 2004, která proběhla téměř ve všech členských státech EU. Tyto dva mezinárodní výzkumné projekty se zaměřily především na postoje občanů k integračnímu procesu, účast ve volbách a na hlasování; zabývaly se však také blízkostí občanů k politickým stranám.

Přes odlišný účel a cíl těchto dvou obsáhlých povolebních šetření byly v obou položeny velmi podobné otázky ohledně blízkosti k politickým stranám. Jediným rozdílem mezi těmito šetřeními byl počet možných odpovědí. V dotazníkovém šetření EES 2004 byly nabídnuty čtyři odpovědi (velmi blízko, docela blízko, sympatizant, není mi blízka žádná strana), zatímco v šetření FLEB 162 byly nabízeny tři odpovědi (velmi blízko, docela blízko, není mi blízka žádná strana). Je důležité zdůraznit, že šetření EES 2004 a FLEB 162 byla národně reprezentativní a probíhala ve stejném časovém období (poslední dva týdny v červnu 2004).

Při srovnání míry blízkosti k politickým stranám v jednotlivých členských státech, kde bylo toto šetření prováděno, vidíme, že se odhady v obou šetřeních podstatně liší (viz Tabulku 1). Obecně lze říci, že výsledkem šetření FLEB 162 je ve srovnání s povolebním dotazníkovým šetřením EES 2004 polarizovanější pohled na vazbu k politickým stranám v Evropě, neboť naznačuje vyšší hodnoty ohledně blízkosti k politickým stranám a odklonu od nich. V důsledku toho obsahuje povolební dotazníkové šetření EES 2004 obecně více respondentů, kteří se umístili uprostřed (docela blízko nebo sympatizant), než těch, kteří v šetření FLEB 162 uvedli, že jsou určité politické straně „docela blízko“.

Je nicméně důležité podotknout, že přibližně v polovině sledovaných zemí (ve 13 z 22) byly zaznamenány stejné výsledky, pokud jde o nejčtetnější postoj k blízkosti ke straně. Rozdíly mezi odhady týkajícími se blízkého postoje k politickým stranám na úrovni jednotlivých zemí byly v šetření FLEB 162 vyšší u osmi zemí, zatímco v případě vůbec žádné vazby ke stranám byly vyšší v odlišných deseti zemích. Pouze ve dvou členských státech EU, ve Velké Británii a Francii, jsou odhady týkající se vazby ke straně v obou šetřeních téměř stejné (tj. # 5 %). Údaje uvedené

Tabulka 1. Srovnání odhadů ohledně odpovědí na otázku týkající se programové blízkosti stran v šetřeních FLEB 162 a EES 2004 po volbách do EP, které se konaly v červnu 2004 (v procentech)

Země	Odhady v šetření EES 2004				Odhady v šetření FLEB 162				Rozdíl mezi FLEB 162 a EES 2004			
	velmi blízká	docela blízká až sym-patizant	není mi blízká žádná strana	N	velmi blízká	docela blízká až sym-patizant	není mi blízká žádná strana	N	je mi blízká určitá strana	prostřední kategorie	není mi blízká žádná strana	
Česko	11	51	38	889	14	23	63	950	3	-28	25	
Dánsko	6	46	48	1317	9	27	63	970	3	-19	15	
Estonsko	2	38	61	1588	17	31	52	949	15	-7	-9	
Finsko	8	46	46	900	16	41	44	951	7	-5	-2	
Francie	6	43	51	1394	8	47	45	958	1	4	-5	
Irsko	7	53	41	1154	10	25	65	968	3	-27	24	
Itálie	12	57	32	1553	17	45	38	897	5	-12	6	
Kypr	30	41	29	500	25	36	38	966	-4	-5	9	
Lotyšsko	2	37	62	1000	3	11	86	958	1	-25	24	
Lucemb.	14	54	32	1336	16	35	49	980	2	19	17	
Maďarsko	7	29	64	1200	18	43	39	950	12	14	-26	
Německo	7	41	52	629	18	44	38	965	12	2	-14	
Nizozemí	5	76	19	1586	17	55	28	1000	13	-21	8	
Polsko	4	44	52	1540	13	19	68	919	9	-25	16	
Portugal.	6	60	35	959	19	35	46	1000	13	-24	11	
Rakousko	17	36	47	1000	25	36	38	986	8	1	-9	
Řecko	23	40	36	500	32	39	29	1001	9	-2	-7	

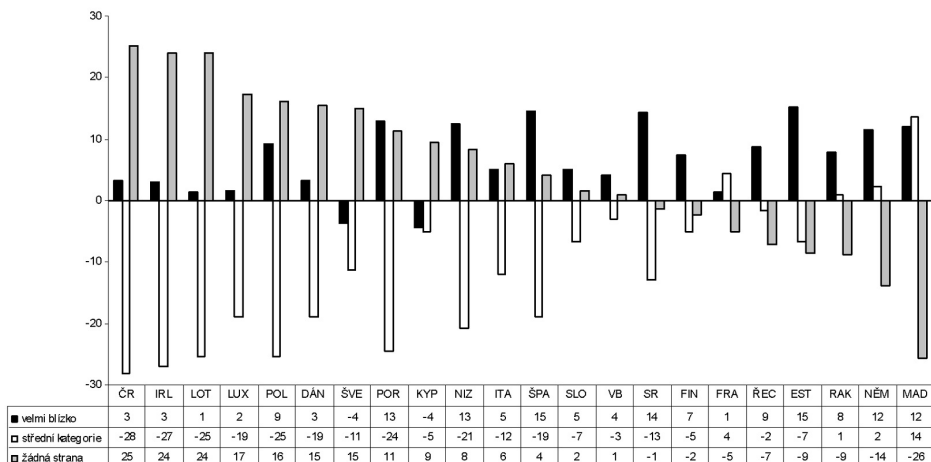
8. Vliv nabízených možností na odpovědi respondentů ohledně blízkosti k politickým stranám...

Země	Odhady v šetření EES 2004				Odhady v šetření FLEB 162				Rozdíl mezi FLEB 162 a EES 2004			
	velmi blízká	docela blízká až sympatizant	není mi blízká žádná strana	N	velmi blízká	docela blízká až sympatizant	není mi blízká žádná strana	N	je mi blízká určitá strana	prostřední kategorie	není mi blízká žádná strana	N
Slovensko	5	44	50	1000	20	31	49	987	14	-13	-1	
Švédsko	5	29	66	1064	10	22	68	963	5	-7	2	
Španělsko	5	58	37	1001	19	39	42	949	15	-19	4	
V. Británie	15	67	19	1202	11	56	34	942	-4	-11	15	
	6	31	63	1499	11	27	62	1002	4	-3	-1	

Poznámka: Procentuální údaje uvedené v této tabulce jsou získány tak, že jsme od odhadů z šetření FLEB 162 odečetli odhady z šetření EES 2004. Prostřední kategorie otázky na blízkost ke straně použité v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 obsahuje součet obou nabízených odpovědí (tedy „docela blízká“ a „pouze s ní sympatizuji“). Kategorie „není mi blízká žádná strana“ obsahuje také odpovědi „nevím“. Tučně jsou vyznačené rozdíly, které byly na základě testu rozdílu mezi dvěma populacemi na hladině $p < 0,05$ významné.

na Grafu 1 ukazují, že použití různých možností odpovědí v šetřeních EES 2004 a FLEB 162 je nejzřetelněji vidět na příkladu konkrétních zemí.

Graf 1. Srovnání rozdílů v odhadech odpovědí na otázku týkající se blízkosti k politickým stranám v šetřeních FLEB 162 a EES 2004 po volbách do EP, které se konaly v červnu 2004 (v procentech)

Poznámka: Procentuální údaje uvedené v této tabulce jsou vypočteny tak, že jsme od odhadů získaných v šetření FLEB 162 odečetli odhady získané v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004. Prostřední kategorie otázky na blízkost ke straně použitá v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 obsahuje součet obou nabízených odpovědí (tedy „docela blízka“ a „pouze s ní sympatizuji“). Kategorie „není mi blízka žádná strana“ obsahuje také odpovědi „nevím“.

Například rozhodnutí o tom, že se v šetření FLEB 162 nepoužijí dvě prostřední možnosti odpovědí na standardní otázky týkající se blízkosti ke stranám, které byly použity v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 (tj. odpovědi „docela blízko“ a „sympatizant“ byly nahrazeny odpovědí „docela blízko“), vyústilo v dramatický vzestup počtu občanů České republiky, kteří se nepovažují za stoupence politických stran. Naproti tomu v Grafu 1 zcela vpravo vidíme, že na základě podobného srovnání v případě Maďarska docházíme ke stejné prudkému snížení počtu respondentů, kteří nemají vazbu k politické straně (-26 %).

Z údajů uvedených v Tabulce 1 a Grafu 1 plyne důležité zjištění, totiž že v Evropě mají rozdíly v prostředních možnostech, které byly respondentům poskytnuty jako možné odpovědi na otázku týkající se jejich blízkosti ke stranám, podstatný vliv. Kromě toho na tento vliv zřejmě ještě působí skutečnosti charakteristické pro jednotlivé země. Hlavním stimulem, na němž se zakládá zde předkládaný výzkum, je, že tyto rozdíly zjištěné v odpovědích na stejnou otázku ohledně blízkosti k politickým stranám jsou důsledkem změn provedených v prostřední kategorii nabízených odpovědí. Budeme se zde snažit dokázat, že tyto rozdíly poskytují jedinečnou možnost nahlédnout do podstaty této vazby ke stranám.

Konceptualizace odpovědí na otázky ohledně identifikace občanů s politickými stranami

Koncept identifikace s politickou stranou se zakládá na dvou hlavních myšlenkách: 1) vlastní identitě a 2) rozšířeném časovém horizontu [Campbell et al. 1960; Bartle 2003: 221]. Tento koncept implikuje stabilní a trvalý postoj k preferované straně. Z toho plyne, že pokud použijeme vhodný způsob měření identifikace s politickou stranou, měli bychom za předpokladu, že koncepce identifikace s politickou stranou platí, získat stabilní vzorce odpovědí. Z pohledu dotazníkového šetření se myšlenka stability odpovědí na otázky týkající se identifikace s politickou stranou zakládá na konkrétní konceptualizaci toho, jak respondenti odpovídají na otázky položené v dotazníkových šetřeních.

Klasický pohled na odpovědi respondentů, který bychom mohli nazvat teorie skutečného názoru (*true-opinion theory*), předpokládá, že názory respondentů jsou ohledně takových věcí, jako je identifikace s konkrétní politickou stranou, dány předem [Feldman 1995: 152]. Z tohoto pohledu jsou rozdíly zjištěné mezi šetřeními EES 2004 a FLEB 162 výsledkem neexistence postoje (*non-attitude*) v řadách respondentů, kteří na kladené otázky odpovídají náhodně, nebo jsou důsledkem chyby měření, jež vyplývá z chybně kladených otázek [Converse 1964; Achen 1975].

Na druhé straně model výběru z distribuce postojů (*belief-sampling model*) nepředpokládá, že by byl badatel provádějící dotazníkové šetření schopen jasně rozlišit mezi těmi, kteří si názor vytvořili předem, a respondenty, kteří jej nemají. Odpovědi na otázky kladené v rámci šetření jsou založeny na pravděpodobnosti, spíše než na názoru utvořeném předem, jak předpokládá teorie skutečného názoru [Feldman 1995: 267; Tourangeau, Rips, Rasinski 2000]. Z toho plyne, že pokud jsou respondenti dotázáni, zda se identifikují s nějakou politickou stranou a zda mají k této straně blízko, nemusí se jednat o otázky, na něž by mělo mnoho respondentů odpovědi předem připravené. Naopak je oprávněné se domnívat, že občané o politických stranách takto neuvažují [Bartle 2003]. Rozdíly mezi šetřeními EES 2004 a FLEB 162 proto nelze přičítat tomu, že by respondenti neměli svůj názor, nebo chybě měření, jež vyplývá z vlivu nabídnutých odpovědí. Důvodem je spíše to, že respondenti k odpovědi na obě otázky týkající se blízkosti k politickým stranám používají různé „distribuce úvah“ [Zaller, Feldman 1992; Zaller 1992].

Skutečnost, že by rozdíly v počtu nabízených odpovědí mohly vést respondenty k tomu, aby o svých odpovědích na otázky v šetřeních EES 2004 a FLEB 162 uvažovali odlišně, je podnětná. Model výběru z distribuce postojů kromě toho říká, že z hlediska odpovědí na kladené otázky není důvod se domnívat, že by měly být odpovědi na otázky týkající se identifikace s politickými stranami trvalého charakteru. Hlavní myšlenkou zde je to, že postoje založené na heterogenních úvahách mohou vykazovat určitou nestabilitu, tj. údaje z šetření ukazují, že občané nevědí, zda mají nějakou vazbu ke stranám, jejich úvahy, na nichž jsou odpovědi založené, však mohou být stabilní a trvalé.

To je poměrně zásadní předpoklad, který naznačuje, že se představy badatelů a občanů o blízkosti ke straně liší a že vliv odpovědí, který při srovnání šetření EES 2004 a FLEB 162 pozorujeme, odráží skutečnost. Evropští občané z větší části nemají připraveny odpovědi na otázky týkající se blízkosti ke stranám, protože politika je do značné míry považována na poměrně méně důležitou záležitost. Blízkost ke stranám, kterou zjišťujeme v šetřeních, tak není stabilní, jelikož na odpovědi mají vliv kontextuální faktory (které ovlivňují uvažování respondentů). Na základě předchozího výzkumu

bylo podobným způsobem zjištěno, že výkyvy v míře identifikace s politickou stranou můžeme vysvětlit z hlediska exogenních faktorů, jako je například retrospektivní hodnocení ekonomiky [Fiorina 1981; MacKuen, Erikson, Stimson 1992; Erikson, Stimson, MacKuen 2002].

Z hlediska modelu výběru z distribuce postojů není třeba na rozdíly v odpovědích nabízených v šetřeních EES 2004 a FLEB 162 pohlížet jako na metodologický problém. Spíše by měly být vnímány jako možnost zjistit, jak mohou kontextuální faktory ovlivňovat různé vzorce zjištěných odpovědí a pravděpodobný vliv veřejné diskuse v případě, že otázky budou formulovány určitým způsobem [viz Kinder, Sanders 1990]. Co je například příčinou toho, že v České republice, Dánsku, Irsku, Lotyšsku, Lucembursku a Polsku došlo k dramatickému vzestupu počtu respondentů, kteří uvádějí, že „jim není blížká žádná strana“ (ve FLEB 162 ve vztahu k EES 2004), zatímco v Rakousku, Estonsku, ve Finsku, v Německu, Řecku a na Slovensku pozorujeme nárůst počtu občanů, kteří tvrdí, že „mají blízko k určité straně“? Máme se domnívat, že jde o náhodný proces, kde jsou rozdíly v odpovědích zjištěných v šetřeních EES 2004 a FLEB 162 pouze dokladem toho, že respondenti nemají předem vytvořený názor, anebo že se jedná o chyby měření?

V této kapitole převezmeme formulaci odpovědí na otázky týkající se blízkosti k politickým stranám, kterou používá model výběru z distribuce postojů, a budeme se zabývat dvěma hlavními otázkami: a) Je možné obecně popsat rozdíly mezi členskými státy EU v odhadech blízkosti k politickým stranám zjištěných na základě šetření FLEB 162 a EES 2004? b) Co nám tyto rozdíly říkají o charakteru vazby ke straně, již mají občané v Evropě?

Abychom byli schopni najít odpověď na tyto dvě otázky, budeme strukturovat naši argumentaci takto. V následující části představíme hlavní charakteristiky našich dat. Poté bude následovat krátký popis pojmu blízkost k politické straně (a pojmu stranická identifikace), který je v Evropě používán v mezinárodních výzkumech. Ve třetí části bude představen jednoduchý model vlivu odpovědí, který nám má pomoci lépe pochopit dynamiku odpovědí na otázky, které se týkají blízkosti k politickým stranám. V další části představíme a objasníme model, který se zabývá rozdíly v blízkosti k politickým stranám ve státech EU; tento model je založen na analýze agregovaných dat. V závěrečné části se budeme snažit vysvětlit, jakým způsobem přispívá náš výzkum k tomu, abychom mohli objasnit charakter identifikace s politickými stranami v současné Evropě.

Data

Jak jsme poznamenali v úvodu, k hodnocení blízkosti k politickým stranám ve dvaceti dvou evropských zemích použijeme dvě evropská dotazníková šetření. O rozdílech mezi stranickými systémy postkomunistických zemí a starších členských států EU se hovoří často, nemělo by to však zastínit skutečnost, že všech 25 členských států EU se přiklání ke společným liberálně-demokratickým hodnotám, které jsou základem členství v EU. Rozdíly mezi těmito stranickými systémy nám kromě toho umožňují testovat platnost konceptů v různých kontextech, což nám dává větší víru v tyto koncepty a v politické teorie [Przeworski, Teune 1970; King, Keohane, Verba 1994].

V tomto ohledu představují volby do EP, které se konaly v červnu 2004, jedinečnou možnost zkoumat hlavní pojmy, jako například identifikace s politickou stranou, v kontextu, který je společný všem členským státům EU. Zatímco volbami do EP se zabývala celá řada šetření na úrovni

jednotlivých států, existují pouze dvě komplexní povolební šetření, jež položila stejné otázky respondentům ve všech členských státech.

Povolební dotazníkové šetření EES 2004 se odehrávalo ve dvaceti čtyřech členských státech Evropské unie, kdy byl reprezentativnímu národnímu vzorku respondentů předložen stejný dotazník. Tento výzkumný projekt se zaměřil na volební problematiku, vliv volební kampaně, postoje vůči EU, účast voličů ve volbách, volební chování a na to, jak voliči vnímají politické strany. Ve většině zúčastněných zemí bylo povolební dotazníkové šetření EES 2004 provedeno okamžitě po volbách. Nebylo však možné je provést na Maltě. Do analýzy, kterou zde představujeme, nebyla zahrnuta Belgie, Litva a Lucembursko, protože pro tyto země nemáme k dispozici údaje o blízkosti voličů k politickým stranám.²

Přestože existovala snaha, aby dotazníky používané v dotazníkovém šetření EES 2004 byly ve všech sledovaných zemích stejné, ne vždy se to podařilo. Nejednotnost vznikla například ve znění otázek zjišťujících vztah k politickým stranám (viz Přílohu). O této problematice se obšírněji zmíníme v další části této kapitoly. Kromě toho nebyl způsob provedení dotazníkového šetření ve všech zemích stejný. Zatímco většina souborů dat vznikla na základě osobních rozhovorů (například na Kypru, v České republice, Estonsku, ve Finsku a podobně), jiné se zakládaly na telefonických rozhovorech (například v Rakousku, Velké Británii, Německu a Itálii) a v Irsku se použilo poštovní dotazování.

Druhým souborem dat, který v této studii používáme, jsou data z šetření Flash Eurobarometer 162, který z pověření Evropské komise provedla společnost EOS Gallup Europe v posledních dvou červnových týdnech roku 2004. Reprezentativní vzorek dospělé populace v jednotlivých zemích byl dotazován pomocí deseti věcných a šesti demografických otázek. Společnost EOS Gallup zajistila, aby ve všech členských státech bylo k dispozici v průměru tisíc respondentů. Šetření probíhalo většinou na základě telefonického dotazování, případně osobních rozhovorů, jako například v České republice, Lotyšsku, Litvě, Polsku a na Slovensku, protože v těchto zemích existovaly obavy z poměrně omezeného počtu telefonních linek [zpráva šetření Flash Eurobarometer 162; viz Evropská komise 2004: 2]. Tato data byla uložena a zpracována ústavem Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung při univerzitě v Kolíně nad Rýnem. V dokumentaci k tomuto souboru údajů je obsažena anglická a francouzská verze dotazníku. Dotazníky používané v jazycích ostatních členských států nejsou v tomto okamžiku bohužel k dispozici. Proto v této kapitole předpokládáme, že dotazník, který použila společnost EOS Gallup, byl ve všech zemích v podstatě stejný.

Po představení hlavních charakteristik obou souborů dat, jež používáme v naší studii, obrátíme pozornost na problematiku, která nás zajímá, tedy na otázky, které se zabývaly blízkostí voličů ke stranám. V tomto ohledu je důležité naši studii zasadit do kontextu a uvést, co výzkumníci v této oblasti zjistili.

Otázky týkající se blízkosti ke stranám v mezinárodních celoevropských šetřeních

Při zjišťování vazby ke stranám v mezinárodních výzkumech stojí v centru pozornosti blízkost občanů k jakékoli straně. Pokud jde o otázku zabývající se problematikou vazby ke stranám v ev-

ropských srovnávacích projektech, jako například Eurobarometru a řadě studií EES, bylo cílem použít stejné znění této otázky ve všech zemích. Zatímco základní myšlenka v otázkách typu 1) „Myslíte si, že máte blízko k některé konkrétní politické straně? A pokud ano, o kterou stranu se jedná?“ a 2) „Cítíte se k této straně velmi blízko, docela blízko nebo se považujete pouze za sympatizanta?“ je stejná, přesné znění otázek zabývajících se blízkostí ke straně se lišilo.³

Tato problematika má zásadní důležitost, protože odpovědi respondentů mohou být významným způsobem ovlivněny i malými změnami ve znění otázek [viz Kaase 1975: 85; Norpeth 1978; Converse, Pierce 1985; Bartle 1999; Burden, Klofstad 2005]. V šetření Eurobarometer došlo v průběhu času ke změnám ve znění otázek zabývajících se měřením vazby na strany, což nás nabádá k opatrnosti při jejich analýzách [Katz 1985: 108; Schmitt 1989: 122–39; Schmitt, Holmberg 1995: 25]. V období let 1978–1994 byly ve studii Eurobarometer vedle samostatných variant pro jednotlivé země použity tři různé typy otázek na blízkost ke straně [Sinnott 1998: 630ff.], které můžeme shrnout takto:

- absolutní verze: pomocí otázky tohoto typu se zjišťuje, zda má respondent blízko k jakékoli straně,
- relativní verze: zde je respondent tázán, zda má blíže k některé z existujících stran než k jiným,
- ordinální verze: tato otázka má za cíl zjistit, jak blízko mají respondenti k určité straně. Blízkost ke straně je zde odstupňována již ve znění hlavní otázky, nikoli pomocí možných odpovědí.

Jak je vidět z údajů uvedených v příloze, byla v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 ve většině zemí použita absolutní verze otázky týkající se blízkosti k politické straně. Pouze v Portugalsku a Polsku byla v dotazníku uvedena relativní verze této otázky. V ostatních zemích měla otázka menší lingvistické odchylky (například v Irsku), pozměněnou strukturu (například v Severním Irsku), anebo měli respondenti na výběr různé odpovědi (například v Estonsku a Maďarsku). Jak jsme uvedli, povolební dotazníkové šetření EES 2004 nebylo jediným takovým projektem. Narozdíl od šetření EES 2004 však Flash Eurobarometer 162 zjišťoval pouze míru blízkosti ke straně. Znění otázek bylo následující.

„Cítíte se být blízko k některé z politických stran? Pokud ano, ke které?“ (Negativní odpověď je kódována jako „není mi blízka žádná strana“.)

„Cítíte se k této straně velmi blízko, docela blízko nebo jste pouze sympatizant?“ (Nabízené odpovědi: 1) velmi blízko; 2) docela blízko; 3) sympatizant; 4) nevím / bez odpovědi [*povolební dotazníkové šetření EES 2004, otázka č. 30 a 30a*].

„Je Vám některá z politických stran blízka? (Nabízené odpovědi: 1) ano, jedna politická strana mi je velmi blízka; 2) ano, jedna politická strana mi je docela blízka; 3) ne, není mi blízka žádná politická strana; 4) nevím / bez odpovědi [*šetření FLEB 162, otázka č. 10*].

Tento rozdíl ve znění otázky může být důležitý. Předchozí výzkum prokázal, že při použití otázek, které hodnotí „intenzitu“ blízkosti ke straně (otázky na blízkost ke straně), mají respondenti tendenci uvádět větší míru stranickosti než v případě otázek zjišťujících „směr“ (otázky ohledně identifikace se stranou) [Barnes et al. 1988]. Tento vztah potvrzují výsledky, které jsme uvedli v Tabulce 1 a které porovnávají otázku na „intenzitu“ položenou v šetření FLEB 162 s otázkou na „směr“ z šetření EES 2004. Nedomníváme se však, že tento rozdíl ve znění položených otázek

vysvětluje pozorované vzorce odpovědí, a to ze dvou důvodů. Zprv, inflace odhadů týkajících se „intenzity“ v šetření FLEB 162, která byla vyšší než v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004, není stejnorodá, nýbrž vykazuje významný rozptyl (+3 až +15 %). Tento vliv je navíc v některých zemích (v Estonsku, Německu, Maďarsku, Nizozemsku, na Slovensku a ve Španělsku) mnohem zřetelnější. Zadrhé, otázka na blízkost k politickým stranám je v šetření FLEB 162 poslední, přičemž následuje bezprostředně po otázce na volební účast v posledních všeobecných volbách, což dává tušit, že zde patrně existuje alespoň určitý priming, obdobně jako v otázce na „směr“ v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004. Zatřetí, Barnes et al. [1988: 227] si všimají, že na individuální úrovni existuje vysoká míra korelace mezi odpovědmi na otázku ohledně identifikace se stranou a blízkosti k ní, a docházejí k závěru, že otázka na blízkost ke straně může být v komparativních výzkumech užitečná.

Přestože si jsme vědomi rozdílů ve znění otázek, který zjistili Barnes et al. [1988], z výše uvedených tří důvodů jsme do velké míry přesvědčeni o tom, že údaje z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 a šetření FLEB 162 ohledně blízkosti k politickým stranám můžeme ve skutečnosti přímo použít jako srovnatelné nezávislé měřítko této blízkosti ve dvaceti pěti členských státech EU po nejrozsáhlejších celoevropských volbách, které se kdy konaly. S ohledem na výše uvedenou typologii otázek týkajících se identifikace s politickými stranami jsou tyto otázky v obou šetřeních rovnocenné; tedy pokud jde o uplatnění absolutního měření blízkosti ke straně.

Skutečnost, že v šetření FLEB 162 byla použita pouze otázka ohledně „intenzity“ blízkosti ke straně, vedla k omezení srovnatelnosti (nebylo možné srovnávat odpovědi na otázku po „směru“). Zároveň byly v šetření FLEB 162 ve srovnání s šetřením EES 2004 nabídnuty jiné možné odpovědi. V obou případech jsou srovnatelné pouze krajní možnosti „velmi blízká“ a „není mi blízká žádná strana“, prostřední kategorie se však liší. V šetření EES 2004 existují dvě prostřední možnosti: „docela blízko“ a „sympatizant“, zatímco v šetření FLEB 162 byla použita pouze jedna prostřední kategorie „docela blízko“.

Z této situace vyplývá, že na základě odpovědí na otázku týkající se blízkosti ke straně máme možnost měřit vliv změny v nabídce odpovědí, a to ve dvaceti dvou evropských státech v jeden časový okamžik. Pokud by byla blízkost ke straně stabilní, očekávali bychom, že v případě dotazování reprezentativního vzorku respondentů, které probíhá současně, získáme velmi podobný profil odpovědí na stejnou otázku. Jelikož se však počet možných odpovědí v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 a v šetření FLEB 162 liší, očekáváme, že tento rozdíl v nabízených odpovědích vedl respondenty k tomu, aby uváděli odlišnou míru své blízkosti k politickým stranám. Na základě modelu výběru z distribuce postojů bychom očekávali, že respondenti při zodpovídání otázek týkajících se blízkosti ke stranám budou v těchto šetřeních uvažovat různě.

Proto se domníváme, že tento nepatrný rozdíl v nabízených možnostech odpovědí týkající se absolutního měření programové blízkosti stran není jen metodologickou nedokonalostí, ale že nám může poskytnout důležité informace o identifikaci voličů s politickými stranami v Evropě. Nyní se důkladněji zaměříme na vliv, jaký má změna počtu nabízených odpovědí na agregované odhady míry blízkosti ke straně. Za tímto účelem nabízíme jednoduchý model vlivu nabízených odpovědí.

Jednoduchý model vlivu nabízených odpovědí

Model výběru z distribuce postojů získaných v šetření říká, že respondenti si budou v různém kontextu dotazování vykládat jednotlivé otázky různě. Obrátíme-li tento předpoklad, Kinder a Sanders [1990] tvrdí, že různé typy otázek týkajících se stejné problematiky mohou mít podobný vliv na odpovědi zjištěné v šetření jako otázky spojené s kontextuálními změnami. Je tomu tak proto, že je-li respondentům kladen specifický typ otázek, jsou v souladu s logikou modelu výběru z distribuce postojů vedeni k tomu, aby při hledání odpovědi na tyto otázky uvažovali určitým způsobem. Při změně znění nebo formátu otázky týkající se stejné problematiky mohou mít na formulování odpovědi vliv velmi rozličné úvahy. Můžeme proto říci, že různé otázky v dotaznících, které se vztahují k jedné problematice, nám odhalují různé stránky zkoumané problematiky.

Jak jsme již uvedli, základním rozdílem mezi otázkami na blízkost ke straně použitými v šetření EES 2004 a FLEB 162 je to, že šetření FLEB 162 mělo pouze jednu prostřední kategorii. Budeme-li předpokládat, že se otázky týkající se blízkosti ke straně vztahují na jeden základní postoj, pak je každá stupnice použitá k měření vazby ke stranám ze své podstaty jednorozměrná. Kromě toho můžeme předpokládat, že většina respondentů odpovídá na otázky ohledně blízkosti ke straně upřímně. To konkrétně znamená, že si respondenti vedle dimenze postoje, jež představuje jejich blízkost (nebo nedostatek blízkosti) k jakékoli politické straně, vybírají odpověď, která jim je z hlediska vlastní preferované pozice nejbližší.

Proto bychom očekávali, že jestliže je dvěma reprezentativním vzorkům respondentů předložena ve stejný okamžik stejná otázka týkající se blízkosti ke straně (její absolutní verze), očekáváme stejné výsledky, odhlédneme-li od chyby výběru. Pokud však tento scénář změníme a dvě prostřední odpovědi spojíme v jedinou nabízenou možnost, musíme se tázat, jaký vliv to bude mít na odhady míry blízkosti k politickým stranám.

Co by se stalo, pokud bychom změnili počet nabízených odpovědí?

Pokud jde o právě položenou otázku, zdá se, že máme tři možnosti: 1) *žádný vliv*: hodnota získané v obou šetřeních si budou velmi podobné, 2) *náhodné vlivy*: změna znění otázky povede k různým odhadům, kdy se respondenti náhodně odchýlí od prostředních kategorií směrem ke krajním možnostem a 3) *systematické vlivy*: snížení počtu odpovědí prostřední kategorie povede k markantnějším rozdílům, které se projeví v určitých podskupinách zemí.⁴ Údaje uvedené v Tabulce 1 a v Grafu 1 ukazují, že rozdíly v odpovědích nabízených v dotazníkových šetřeních FLEB 162 a EES 2004 jsou na úrovni zemí systematické. Později uvedeme jednoduchou kategorizaci očekávaného a pozorovaného vlivu nabízených odpovědí. V tuto chvíli však představíme, co můžeme očekávat na základě předchozích výzkumů zabývajících se vlivem nabízených odpovědí v dotazníkových šetřeních.

Většina výzkumů ohledně změny v nabízených odpovědích se zabývá dvěma hlavními typy otázek. První skupina, kterou bychom mohli nazvat sledování účinku „vynechaných a nabízených“ odpovědí, hodnotí, jaký vliv na odpovědi respondentů má to, zda zahrneme, popř. vynecháme, odpověď „nevím“ či možnosti spadající do prostřední kategorie [Schuman, Presser 1981]. Druhá skupina se zabývá problémem optimálního počtu kategorií odpovědí, které by měly být použity při určitém typu otázek [Preston, Coleman 2000]. Pokud je nám známo, problematice změny počtu nabízených odpovědí na otázky týkající se blízkosti stran se příliš pozornosti nedo-

stalo. A to i přesto, že se celá řada studií zabývá problematikou odlišných otázek na vazbu ke straně a vlivem pořadí otázek v dotazníku [např. Converse 1985; Heath, Pierce 1992; McAllister, Wattenberg 1995; Sinnott 1998; Bartle 1999, 2003; Clarke et. al. 2004: 196–99; Burden, Klofstad 2005]. S použitím výsledků předchozích studií sledujících vliv nabízených odpovědí zde načrtne-me, jaké rozdíly jsme očekávali v odpovědích na otázku o blízkosti ke straně mezi šetřeními FLEB 162 a EES 2004.

Na základě experimentálního výzkumu v 70. letech 20. stol. Schuman a Presser [1981: 171] uvádějí, že rozdíly v počtu odpovědí nabízených respondentům nevedou systematicky k rozdílným odpovědím podle výše dosaženého vzdělání.⁵ Zdá se však, že vliv vynechání, případně nabídnutí prostřední kategorie odpovědi „je větší u respondentů, kteří politiku nesledují tak intenzivně, než u osob, které se politikou zabývají více.“ Podle této studie bychom tedy očekávali, že občané, kteří se cítí blízko některé politické straně, nebo osoby, které se považují za pevně nestranníky, budou pravděpodobně ovlivněni nahrazením odpovědi „docela blízko“ a „sympatizant“ méně než všechny ostatní kategorie respondentů.

Pokud jde o druhý směr výzkumu, který se zabývá optimálním využitím kategorií odpovědí, lze říci, že se zvýšením počtu nabízených odpovědí dochází ke zlepšení kvality získaných dat [Andrews 1984; Krosnick, Fabrigar 1997]. Na základě výzkumu sledujícího „zkušenosti ze skutečného života“ (tj. hodnocení spokojenosti zákazníků) bylo pomocí hodnocení reliability, validity, rozlišovací schopnosti a konvergentní validity zjištěno, že při použití škály se sedmi až deseti body dosáhneme lepších výsledků než při použití stupnic se dvěma až čtyřmi možnými odpověďmi. V případech, kdy se mohli respondenti vyjádřit k použitým stupnicím, hodnotili stupnice se dvěma až čtyřmi možnými odpověďmi lépe z hlediska pohodlnosti (tj. možnosti rychlé odpovědi), ale hůře, pokud jde o to, nakolik přesně vyjadřují jejich názory [Preston, Coleman 2000].

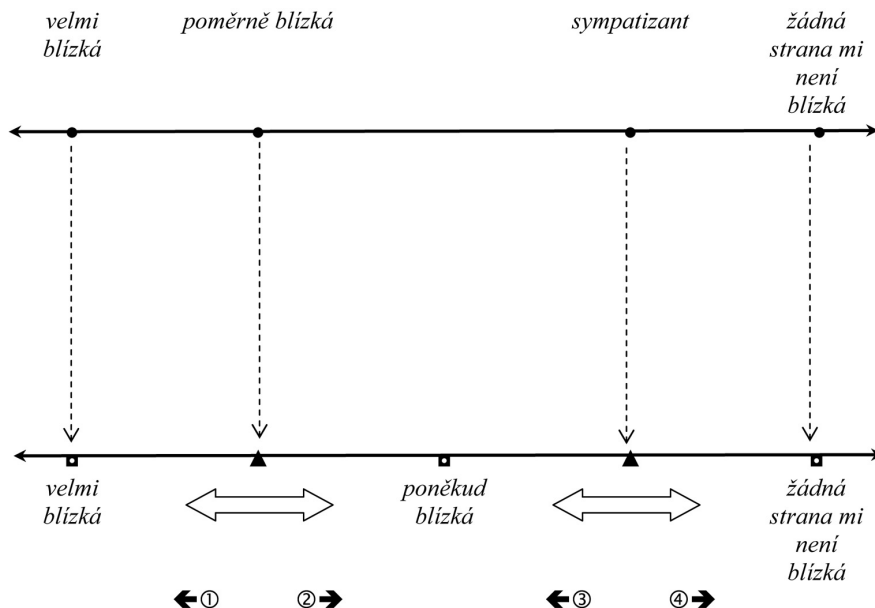
Škály pro hodnocení blízkosti ke straně, které byly použity v dotazníkových šetřeních EES 2004 a FLEB 162, budou mít pravděpodobně stejnou hladinu spolehlivosti a validity, jež bude asi nižší, než by tomu bylo v případě, kdyby se použila sedmibodová stupnice. Z hlediska optimálního použití kategorií nabízených odpovědí by tedy mezi výsledky dosaženými na základě šetření EES 2004 a FLEB 162 v podstatě neměl být rozdíl.

Prostorové zobrazení změny v nabízených odpovědích

Abychom lépe objasnili problematiku, kterou se zde zabýváme, chtěli bychom sledovanou situaci představit pomocí jednoduchého srovnání. Představme si hypotetického respondenta, který měl možnost odpovědět na otázky zabývající se blízkostí ke straně jak v šetření EES 2004, tak i v šetření FLEB 162.⁶ V Grafu 2 jsou zjednodušeně znázorněny zdroje rozdílů mezi otázkami zabývajícími se blízkostí ke straně, jež byly položeny v šetřeních EES 2004 a FLEB 162. V případě obou krajních poloh na stupnici hodnotící blízkost ke straně předpokládáme, že si respondenti s jasným postojem ke straně (buď straníci nebo nestranníci) vyberou v obou šetřeních stejnou odpověď.

Graf 2. Prostorový model sledující rozdíly v odpovědích při změně počtu nabízených odpovědí na sledované otázky, například blízkost ke straně

Možné odpovědi na otázku týkající se blízkosti ke straně v průřezu EES 04

Možné odpovědi na otázku týkající se blízkosti ke straně v průřezu FLEB 162

Poznámka: Velké bílé obousměrné šipky v dolní části obrázku se vztahují k hypotetickému směru odpovědí v případě, že by se museli respondenti, kteří poskytli konkrétní odpovědi v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004, rozhodnout pro některou z možností na škále použité v šetření FLEB 162. V případě krajních možností na obou škálách (tedy „velmi blízká“ a „není mi blízká žádná strana“) se předpokládá, že respondenti svou odpověď nezmění, a odpovědi z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 tak jsou přeneseny na škálu v šetření FLEB 162. Číslo 1 až 4 označená kroužkem označují směr toku respondentů směrem od prostřední kategorie odpovědí použitých v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 v případě, že by byly „přeneseny“ na stupnici v šetření FLEB 162. Tato čísla jsou vhodná ke zjištění směru hypotetického čistého toku odpovědí, pokud bychom je ze škály hodnotící blízkost ke straně v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 přenesli na stupnici použitou v šetření FLEB 162. K obecnému popisu rozdílů mezi šetřením FLEB 162 a povolebním dotazníkovým šetřením EES 2004 lze použít čtyři hlavní vlivy, které můžeme shrnout takto:

1. Slabý posilující vliv: rozdíly vznikají na základě toků ve směru šipek č. 1, 2 a 3.
2. Silný posilující vliv: rozdíly mezi šetřením FLEB 162 a EES 2004 vznikají na základě odpovědí respondentů, kteří své preference přesunují ve směru šipek č. 1 a 3.
3. Silný oslabující vliv: čisté rozdíly mezi šetřením FLEB 162 a EES 2004 lze vysvětlit na základě toku ve směru šipek č. 2 a 4.
4. Polarizující (čistý pozitivní či negativní) vliv: vzorce odpovědí v šetření FLEB 162 ukazují ve srovnání s šetřením EES 2004 menší sílu prostřední kategorie, a tím i posun názorů ve směru šipek č. 1 a 4.

Na základě zde předloženého argumentu můžeme tvrdit, že z prostorového hlediska lze na postoje typu blízkost ke straně pohlížet jako na zóny přijetí či odmítnutí. Ti respondenti, kteří mají blízko k některé politické straně nebo jsou naopak zcela nestraniční, považují za přijatelné oblasti na krajích dimenze „blízkost ke straně“. Jejich odpovědi jsou proto polarizované bez ohledu na to, jakým způsobem jsou přeformulovány střední možnosti odpovědí. Naproti tomu u těch, jejichž postoje jsou méně vyhraněné, je rozsah přijatelných odpovědí s ohledem na dimenzi blízkosti ke straně větší, a jsou proto více ovlivněni přítomností, popřípadě vynecháním určitých nabízených odpovědí.⁷ Toto očekávání tvoří základ naší první hypotézy, kterou můžeme vyjádřit následovně.

H1 Mezi krajními odpověďmi na otázku týkající se blízkosti k politickým stranám, tj. „velmi blízka“ a „není mi blízka žádná strana“, nebude statisticky významný rozdíl, bez ohledu na rozdíl v počtu nabízených odpovědí v prostřední kategorii.⁸

V tomto ohledu očekáváme, že se téměř všechny rozdíly, které budeme pozorovat v odpovědích respondentů, budou týkat prostředních možností na obou stupnicích. Respondenti, kteří se v dotazníkovém šetření EES 2004 zařadili do kategorie „poměrně blízka“ a „sympatizant“, měli totiž celkem tři možnosti, kam se zařadit v šetření FLEB 162. Mohli si vybrat možnost 1) „velmi blízka“, 2) „docela blízka“ a 3) „není mi vůbec blízka“.

Naše jednoduché prostorové znázornění uvedené na Grafu 2 představuje idealizovanou situaci, kde jsou možnosti „poměrně blízka“ a „sympatizant“ použité v šetření EES 2004 obdobně vzdáleny od tří možných odpovědí nabízených v šetření FLEB 162. Neexistuje přesvědčivý důvod se domnívat, že toto znázornění bude přesně odpovídat realitě, i když odpovídá ordinální logice obou skupin nabízených odpovědí. Hlavní výhodou našeho jednoduchého prostorového modelu je vytvoření kontrafaktuální situace. Jak by odpověděli respondenti, kteří v šetření EES 2004 zvolili možnost „poměrně blízka“ a „sympatizant“, na otázky položené v šetření FLEB 162? Na základě pravidla blízkosti můžeme jednoduše říci, že by si vybrali odpověď nabízenou v šetření FLEB 162, která by se nejvíce blížila více diferencovaným možnostem nabízených odpovědí v šetření EES 2004.

Důležitou teoretickou otázkou zůstává, nakolik si odpovídají hodnoty na obou stupnicích: například je možnost „poměrně blízka“ nabízená v šetření EES 2004 blíže odpovědi „velmi blízka“ nebo odpovědi „docela blízka“, z nichž si vybírali respondenti v šetření FLEB 162? Tyto úvahy odrážejí také obecnější zájem o relativní vzdálenost mezi možnými odpověďmi na obou škálách. Kdyby bylo možné tyto hodnoty vypočítat, mohli bychom na základě standardních kritérií blízkosti používaných v rámci prostorových modelů předpovědět, jaké budou rozdíly mezi šetřeními EES 2004 a FLEB 162.⁹

Pokud jsou škály odpovědí na otázku po blízkosti ke stranám, které byly použity v šetření EES 2004 a FLEB 162, ordinální s rozdílnou vzdáleností mezi nabízenými odpověďmi, pak je změna stupnice ze čtyřbodové (EES 2004) na třibodovou (FLEB 162) významná. Jestliže by například odpověď „docela blízka“ nabízená v šetření EES 2004 byla mnohem blíže k možnosti „velmi blízka“ než k možnosti „sympatizant“, z nichž si mohli respondenti vybrat v šetření FLEB 162, znamenalo by to, že by si většina respondentů, kteří v šetření EES 2004 dali přednost možnosti „docela blízka“, zvolila v šetření FLEB 162 odpověď „velmi blízka“. Výsledkem by bylo zvýšení odhadu týkajícího se blízkosti k politickým stranám.

Na základě těchto úvah vidíme, že v průběhu dotazníkových akcí musí docházet u respondentů, kteří v šetření EES 2004 zvolili odpověď „poměrně blízka“ nebo „sympatizant“, k určitému „třídění“, jestliže si mají vybrat jinou možnost v případě, že jim je položena otázka zjišťující blízkost ke straně, která se podobá otázce použité v šetření FLEB 162. Vezmeme-li agregované údaje, měli bychom být na základě hodnocení rozdílů mezi výsledky šetření EES 2004 a FLEB 162 v otázce blízkosti k politickým stranám schopni pozorovat, jaký má vliv počet nabízených odpovědí. Očekáváme dva obecné účinky – pozitivní a negativní vliv na měřenou míru blízkosti ke straně. Mezi těmito krajními účinky budeme pravděpodobně pozorovat konkrétnější vzorce.

Na Grafu 2 je zobrazena řada možností, které jsou definovány především s ohledem na silné stranictví. Nejprve vidíme nárůst silného a mírného stranictví na úkor skupiny respondentů, kteří uvádějí nulovou stranickost. *Slabý posilující* efekt vede k tomu, že se respondenti přestávají označovat jako nestraničtí. Kromě toho může nastat *silný posilující* efekt na blízkost ke straně, kdy dojde k nárůstu počtu odpovědí v kategorii „velmi blízka“ na úkor všech ostatních kategorií. Dále může použití menšího počtu možných odpovědí pro měření blízkosti k politickým stranám vyvolat *silný oslabující* efekt, kdy mají respondenti tendenci přiklánět se k „nestraničké“ kategorii. A konečně může mít změna formátu nabízených odpovědí *polarizující vliv*, kdy se respondenti, kteří by si v šetření EES 2004 vybrali prostřední kategorie, přiklánějí na škále blízkosti k politickým stranám spíše ke krajním možnostem. Můžeme očekávat, že někteří dají přednost pevnějšímu stranickému postoji (tj. pozitivní posun) a jiní se přihlásí k nestraničtí (tj. negativní posun).

Plné černé trojúhelníky ve spodní části Grafu 2 pro dimenzi FLEB 162 představují přímý přenos možností „docela blízko“ a „sympatizant“ ze škály použité v šetření EES 2004. Na základě prostorové blízkosti, na níž je tento model založen, se odpovědi rozcházejí do dvou směrů, jak ukazují velké obousměrné šipky. Malé tmavé šipky označené čísly ukazují specifické rozdíly mezi šetřeními FLEB 162 a EES 2004. Na základě těchto jednoduchých teoretických očekávání můžeme formulovat druhou hypotézu.

H2 Vliv nabízených možností odpovědí bude možné pozorovat na základě dvou skupin rozdílů mezi odhady blízkosti ke stranám v šetřeních EES 2004 a FLEB 162. Přítomnost zřetelných účinků nabízených možností odpovědí kromě toho znamená, že musíme zamítnout nulovou hypotézu, která tvrdí, že tyto účinky neexistují.

Již dříve jsme s ohledem na model výběru z distribuce postojů uvedli, že v souladu s naším očekáváním by měl různý kontext ovlivňovat proces odpovědí respondentů odlišným způsobem. Proto se můžeme právem domnívat, že takový vliv by měly mít faktory specifické pro analyzovaný vzorek 22 zemí, jako například odlišná historie, instituce, systém stran či společensko-politické vzorce. V další části využijeme zjištění založená na našem jednoduchém modelu vlivu odpovědí nabízených v dotaznících a načrtneme, co lze z teoretického hlediska očekávat s ohledem na to, jaké faktory na národní a individuální úrovni by mohly vysvětlit rozdíly mezi jednotlivými zeměmi týkající se vlivu nabízených odpovědí (ohledně rozdílů viz Tabulku 1).

Národní kontext a rozdíly v blízkosti ke stranám měřené v šetřeních EES 2004 a FLEB 162

Musíme si uvědomit, že hlavním zájmem této kapitoly je vysvětlit rozdíly v odhadovaných odpovědích na otázky zjišťující blízkost k politickým stranám, které byly kladeny v šetřeních EES 2004 a FLEB 162. Nesnažíme se proto o vysvětlení rozdílů v identifikaci se stranou či odklonu od strany, které zjišťujeme mezi jednotlivými zeměmi, nýbrž o vysvětlení celkových rozdílů v odpovědích na dotazy kladené v těchto šetřeních, přičemž hlavní rozdíl spočívá v tom, že se počet nabízených odpovědí v prostřední kategorii v těchto dvou šetřeních liší.

Máme zde dvě závislé proměnné, jimiž jsou změny v odhadech počtu respondentů, kterým je určitá politická strana velmi blízká, a respondentů, kteří nemají pocit, že by jim byla některá ze stran blízká. Tyto proměnné se od sebe liší, protože, jak jsme uvedli výše, v případě první proměnné se jedná o respondenty s neměnnými či stabilními názory a v případě druhé proměnné o respondenty, jejichž názory se mění. Domníváme se, že proměnné, které jsou spojeny se značnou mírou identifikace se stranou, nám pomohou objasnit rozdíly v odhadech blízkosti ke straně v šetřeních EES 2004 a FLEB. Toto by nemělo platit v případě respondentů, kteří se s žádnou politickou stranou neidentifikují.

Změna v nabízených odpovědích na otázku týkající se blízkosti k politickým stranám, které byly použity v šetřeních EES 2004 a FLEB 162, umožňuje porovnání dvou typů absolutní míry blízkosti k jednotlivým stranám. Otázku položenou v šetření FLEB 162 lze považovat spíše za absolutní měřítko vazby ke straně než otázku z šetření EES 2004. Budeme se proto snažit jasněji stanovit, proč se celková úroveň vzorce odpovědí v jednotlivých zemích, kterou jsme mohli v šetření EES 2004 a FLEB 162 pozorovat, systematicky liší.

Národní kontext a rozdílné vzorce odpovědí na otázku týkající se blízkosti ke straně

Hlavní argument, jímž se zde zabýváme, říká, že rozdíly v odpovědích na otázky položené v šetřeních EES 2004 a FLEB 162 jsou důsledkem institucionálního kontextu, který převládá v tom kterém členském státě EU. Budeme testovat dvě závislé proměnné, které se vztahují k okrajovým částem škál hodnotících blízkost ke straně, jež byly použity v šetřeních EES 2004 a FLEB 162, tj. (1) rozdíly v odpovědích „není mi blízká žádná strana“ a (2) rozdíly v odpovědích „jedna ze stran mi je velmi blízká“. Tento způsob je vhodný k tomu, abychom zjistili, které kontextuální faktory mohou být spojeny s různými mírami četností odpovědí na to, zda je strana velmi blízká či není vůbec blízká.

Předpokládáme, že kontextuální faktory, o nichž se na základě předchozího výzkumu domníváme, že mají spojitost s různou mírou identifikace se stranou, nám mohou pomoci vysvětlit rozdíly pozorované mezi šetřeními FLEB 162 a EES 2004. V tomto ohledu navážeme na práci Hubera et al. [2005], přičemž budeme testovat řadu různých hypotéz. Z důvodu stručnosti zde nebudeme opakovat, na základě jakých sociálních, psychosociálních a retrospektivních teorií hodnocení se Huber et al. [2005] rozhodli pro určité nezávislé proměnné. Uvedeme pouze, že očekáváme, že podobné vztahy nalezneme také v případě našich údajů.

Metodologické účinky

H3 Metodologické účinky šetření budou mít významný vliv na zjištěné rozdíly v mírách četnosti odpovědí na blízkost ke straně, protože při použití relativních otázek dostáváme vyšší úroveň identifikace se stranou. Proto bude v zemích, kde byly aplikovány relativní otázky, nižší podíl odpovědí typu „není mi blízka žádná strana“ [Sinnott 1998]. Použití relativních otázek neovlivní významným způsobem odpovědi respondentů, kteří uvádějí, že „mají blízko k určité politické straně“.

Efekt volebního systému

H4 Volební systémy založené na politických stranách budou podporovat loajalitu ke straně. Proto budeme moci pozorovat významný vztah mezi touto proměnnou a rozdílem v četnostech odpovědí na blízkost ke straně zjištěných v obou šetřeních.

H5 Zkušenost s přímou volbou prezidenta vede k podpoře politiky založené na jednotlivých kandidátech. V systémech s přímou volbou prezidenta se voliči setkávají s volební kampaní, která se vždy nezaměřuje jasně na politické strany. V důsledku toho by měl existovat významný vztah mezi touto proměnnou a rozdílem v odpovědích v šetřeních FLEB 162 a EES 2004.

H6 Volební systémy, které jsou založeny na volebních obvodech s jedním kandidátem, vedou také spíše k podpoře politiky založené na kandidátech, nikoli na stranách. V tomto případě se občané identifikují spíše s politickým zástupcem ve svém volebním obvodu, nikoli s celostátně působící stranou. Proto očekáváme, že bude existovat významný vztah mezi touto proměnnou a odhady zjištěnými v obou šetřeních.

Reprezentativní faktor

H7 Pokud jde o politické systémy s vyšším efektivním počtem politických stran v parlamentu, očekáváme, že zde bude existovat významný rozdíl mezi výsledky šetření EES 2004 a FLEB 162. Je tomu tak proto, že koaliční vlády s větším počtem stran zastupují širší okruh názorů. Z hlediska dotazníkového šetření to znamená, že respondenti jsou při odpovědích na otázky týkající se blízkosti ke straně pravděpodobně vystaveni širším možnostem úvah. Názory respondentů v zemích s menším efektivním počtem parlamentních stran se budou oproti tomu více rozcházet a typ otázky bude mít menší vliv, jelikož více voličů se bude přiklánět ke konkrétním stranám.

Mobilizující faktor

H8 Mezi oběma šetřeními by v odpovědích na otázku týkající se blízkosti ke straně měl existovat větší rozdíl v těch zemích, kde byli občané vystaveni vyšší míře volební mobilizace měřené na základě konání několika voleb ve stejnou dobu. Rozdíly v míře mobilizace mohou mít vliv na uvažování respondentů při odpovědích na otázky ohledně stranické identifikace.

Systémové faktory

H9 Rozdíly v podpoře politického systému měřené na základě míry spokojenosti s demokracií zdůrazní rozdíly v odhadech blízkosti ke straně zaznamenané v šetřeních EES 2004 a FLEB 162. Je tomu tak proto, že respondenti podřizují své postoje vůči stranám své obecné orientaci na celý politický systém. Proto bude ve státech s vyšší mírou spokojenosti s demokracií více respondentů, kteří budou ochotni připustit, že jsou přívrženci určité politické strany, než v zemích s poměrně nízkou spokojeností s demokracií.

Empirické výsledky

V našem jednoduchém modelu vlivu nabízených odpovědí jsme učinili důležitý předpoklad (jasně patrný v H1 na našem modelu uvedeném na Grafu 2), totiž že respondenti s ustálenými postoji či spíše s pevnou vazbou ke straně budou na otázku týkající se blízkosti ke straně odpovídat stejně, nehlédě na změny v nabízených odpovědích. Za účelem testování naší první hypotézy jsme použili test rozdílu mezi dvěma populacemi, na jehož základě jsme porovnali odpovědi z obou šetření. Výsledky těchto testů jsou uvedeny v posledních třech sloupcích Tabulky 1.

Vidíme zde, že na úrovni jednotlivých zemí musíme tuto hypotézu částečně odmítnout. V odpovědích za jednotlivé země existují významné rozdíly (v 15 z 22 zemí byly zjištěny statisticky odlišné hodnoty pro obě krajní možné odpovědi). Jak však ukazuje Tabulka 1, podíl respondentů, kterým je některá ze stran velmi blízká, se nikdy nedostal níže, než byly odpovědi respondentů z šetření EES 2004.¹⁰ Naproti tomu podíl respondentů, kteří se nepřihlásili k žádné straně, se liší a pohybuje ve velkém rozpětí (-26 až +25 procent).

Tento výsledek je důležitý ze tří důvodů. Především můžeme na základě kombinované analýzy souboru údajů získaných v obou šetřeních říci, že v případě stanoviska respondentů, kteří uvádějí, že jim je některá ze stran v Evropě blízká, se jedná o pevně zastávaný postoj. Je tomu tak proto, že vypuštění a přejmenování prostřední kategorie (jako v případě šetření FLEB 162) nemá vliv na snížení míry blízkosti ke straně. Za druhé, z prostorové logiky představené na Grafu 2 vyplývá, že myšlenka, že krajní body na škále blízkosti ke straně jsou definovány omezenou oblastí přijatelnosti, je pravdivá pouze pro ty, kteří jsou velmi blízko k nějaké straně. To znamená, že se v případě respondentů, kteří se necítí osloveni žádnou stranou, jedná o heterogenní skupinu složenou z občanů se slabou či nulovou vazbou na politické strany, kteří mohou měnit své postoje. Za třetí, šetření EES 2004 poskytlo nižší míru odhadů ohledně vazby na stranu v rámci EU. Jak jsme však uvedli, není možné získat podobné odhady pro respondenty, kteří se necítí blízko k žádné ze stran.

Důkazy uvedené v Tabulce 2 potvrzují naši druhou hypotézu. V ní jsme předpovídali, že se vzorec odpovědí na otázky týkající se blízkosti ke straně bude v obou šetřeních významně lišit. Kromě toho, jak uvádí náš jednoduchý prostorový model, se jedná o dva hlavní druhy rozdílů. Čistý efekt otázky týkající se blízkosti ke straně, která byla položena v šetření FLEB 162, vedl ve čtrnácti zemích ke zvýšení míry stranickosti, zatímco ve zbývajících osmi došlo k jejímu snížení.

Tabulka 2. Srovnání výsledků s ohledem na odpovědi na otázku týkající se programové blízkosti stran v šetřeních FLEB 162 a EES 2004 po volbách do EP, které se konaly v červnu 2004 (v procentech)

Rozdíly ve vlivu znění otázky	Čistý rozdíl (%)			Kategorie vlivu (+/-)		
Země	je mi blízká určitá strana	prostřední kategorie	není mi blízká žád- ná strana	je mi blízká určitá strana	prostřední kategorie	není mi blízká žád- ná strana
Positivní vliv na stranickou						
<i>1c. Slabý posilující vliv</i>						
Francie	1	4	-5	plus	plus	negativní
Maďarsko	12	14	-26	plus	plus	negativní
Německo	12	2	-14	plus	plus	negativní
Rakousko	8	1	-9	plus	plus	negativní
<i>1a. Silný posilující vliv</i>						
Estonsko	15	-7	-9	plus	negativní	negativní
Finsko	7	-5	-2	plus	negativní	negativní
Řecko	9	-2	-7	plus	negativní	negativní
Slovensko	14	-13	-1	plus	negativní	negativní
V. Británie	4	-3	-1	plus	negativní	negativní
<i>1b. Polarizující (čistý pozitivní) vliv</i>						
Španělsko	15	-19	4	plus	negativní	plus
Nizozemsko	13	-21	8	plus	negativní	plus
Portugalsko	13	-24	11	plus	negativní	plus
Slovinsko	5	-7	2	plus	negativní	plus
Negativní vliv na stranickou						
<i>2a. Silný oslabující vliv</i>						
Kypr	-4	-5	9	negativní	negativní	plus
Švédsko	-4	-11	15	negativní	negativní	plus
<i>2b. Polarizující (čistý negativní) vliv</i>						
Česká republika	3	-28	25	plus	negativní	plus
Dánsko	3	-19	15	plus	negativní	plus
Irsko	3	-27	24	plus	negativní	plus
Itálie	5	-12	6	plus	negativní	plus
Lotyšsko	1	-25	24	plus	negativní	plus
Lucembursko	2	-19	17	plus	negativní	plus
Polsko	9	-25	16	plus	negativní	plus

Poznámka: Procentuální údaje uvedené ve sloupci „čistý rozdíl“ jsou vypočteny tak, že jsme od hodnot získaných v šetření FLEB 162 odečetli hodnoty z povolebního dotazníkového šetření EES 2004. Prostřední kategorie otázky na blízkost ke straně použité v povolebním dotazníkovém šetření EES 2004 obsahuje součet obou nabízených odpovědí (tedy „docela blízká“ a „pouze s ní sympatizuji“). Kategorie „není mi blízká žádná strana“ obsahuje také odpovědi „nevím“. Šedě vyznačené části tabulky označují teoreticky očekávaný vliv (tedy nejvyšší procento). Tučně vyznačené údaje mimo šedé části tabulky představují vedlejší účinek. Tučně vyznačené hodnoty v sloupcích Kategorie efektu nejsou na základě testu rozdílů mezi dvěma populacemi na hladině $p < 0,05$ významné.

Regresní analýzy na agregované úrovni

V podstatě lze čtyři modely uvedené v Tabulce 3 chápat tak, že modelují zkreslení v odpovědích mezi šetřeními FLEB 162 a EES 2004. Naším primárním zájmem je vysvětlit rozdíly v odhadech mezi těmito dvěma šetřeními na základě institucionálních či kontextuálních faktorů. Celkově se nám podařilo prokázat, že rozdíly v odpovědích v analyzovaných dvaceti dvou státech nejsou náhodné a že velkou část těchto rozdílů můžeme objasnit pomocí proměnných, které byly uvedeny v metodologických, volebních, reprezentativních, mobilizujících a systémových hypotézách.

Tabulka 3. Regresní modely OLS sledující rozdíly v odhadech blízkosti ke straně mezi šetřením FLEB 162 a EES 2004 ve všech dvaceti dvou členských státech EU, léto 2004

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Konstanta	0,38 (8,86)	7,20 ** (3,08)	0,69 (10,09)	12,00 * (5,91)
Absolutní nebo relativní otázka na blízkost ke straně společně	22,73 *** (5,14)	2,48 (1,93)	23,68 *** (5,01)	3,06 (2,94)
Volební systém umožňuje hlasovat pro stranu nebo kandidáta ve volbách do EP v roce 2004	0,25 ** (4,39)	9,72 *** (2,44)	13,96 *** (4,55)	9,42 ** (2,67)
Přímé prezidentské volby	16,43 * (9,37)		16,64 * (8,46)	1,94 (4,96)
Efektivní počet parlamentních stran (rok 2003)	3,38 * (1,83)		3,50 * (1,72)	0,92 (1,01)
Současné konané volby		7,94 ** (3,42)	10,52 (6,09)	8,25 ** (3,57)
Volební obvody s jedním voleným poslancem		7,41 ** (3,09)	2,86 (5,65)	8,11 ** (3,31)
Míra spokojenosti s demokracií v zemi		0,14 *** (0,04)	0,11 (0,08)	0,16 *** (0,05)
R ²	0,72	0,64	0,81	0,66
Upravené R ²	0,65	0,52	0,72	0,50
N	22	22	22	22

Poznámka: V modelech č. 1 a 3 je závislou proměnnou rozdíl v odpovědích „není mi blízká žádná strana“ (tedy FLEB 162 minus EES 2004), zatímco v modelech č. 2 a 4 je závislou proměnnou rozdíl v odpovědích „velmi blízká“. Podrobnosti ohledně nezávislých proměnných uvádíme v příloze. Směrodatné chyby jsou uvedeny v závorkách.

Metodologická proměnná vysvětluje v souladu s předpokladem změnu v odpovědích „není mi blízká žádná strana“. Tato proměnná však nemá významný vliv na změnu v odpovědích, pokud jde o možnost „velmi blízká“. To odpovídá logice našeho jednoduchého modelu odpovědí, kdy respondenti, kteří mají blízko k některé ze stran, vykazují také nejvyšší míru stability svých postojů.

Dalším důležitým zjištěním vyplývajícím ze získaných regresních výsledků je, že charakteristiky volebního systému hrají významnou roli při objasňování rozdílů v odpovědích získaných v obou šetřeních. Abychom byli konkrétnější, zdá se, že proměnná, která diferencuje země podle možnosti hlasovat pro jednotlivé kandidáty nebo strany, má vliv na rozdíl v odpovědích v obou šetřeních na obou koncích škály, jež hodnotí blízkost ke straně. Mechanismy působící na pólech „velmi blízká“ a „není mi blízká žádná strana“ se samozřejmě liší, hlavním zjištěním však je, že tato charakteristika volebního systému má celkovou platnost, pokud jde o vzorce odpovědí v těchto šetřeních.

Uvedené regresní modely také ukazují, že význam má i to, do jaké míry se politické systémy jednotlivých zemí zaměřují na jednotlivé kandidáty nebo strany. V tomto případě však tato charakteristika působí na obou koncích stupnice hodnotící blízkost ke straně. V Modelu 1 vidíme, že rozdíl v odhadech odpovědi „není mi blízká žádná strana“ v šetřeních EES 2004 a FLEB 162 lze vysvětlit na základě toho, zda se jedná o zemi, v níž se konají přímé prezidentské volby. Naproti tomu z Modelů 2 a 4 je vidět, že existence volebních obvodů s jedním voleným poslancem je spojena se změnou v odhadech týkajících se odpovědi „velmi blízká“.

Pokud jde o politickou reprezentaci, v Modelech 1 a 3 vidíme, že efektivní počet parlamentních stran má vliv na rozdíl v odpovědích v případě respondentů, kteří odpověděli, že „nemají blízko k žádné straně“. To by znamenalo, že počet politických stran, jež mají zastoupení v parlamentu, nemá vliv na silně stranicky zaměřené občany. Zdá se tedy, že úvahy o současné struktuře zákonodárné moci (a možná i vlády) vedou k heterogenním odpovědím u respondentů, kteří udávají, že se nepřiklání k žádné straně.

Současně probíhající volby zvyšují odchylky mezi odhady v jednotlivých šetřeních pro silně stranické respondenty (odpověď „velmi blízká“). Ve srovnání s členskými státy, kde se konaly pouze volby do EP, vedly další mobilizující volební kampaně k určité nestabilitě odhadů občanů, pokud jde o míru jejich stranickosti. Podobně se s rozdílnou mírou spokojenosti s demokracií pojí i větší nestálost odpovědí, pokud jde o odpověď „velmi blízká“. Tato dvě zjištění jsou zajímavá z toho důvodu, že ukazují, že nestálost odpovědí na otázku týkající se blízkosti ke straně je ovlivněna jak krátkodobými (současně probíhající volby a volební kampaně), tak i dlouhodobými faktory (míra podpory systému měřená na základě spokojenosti s demokracií).

Závěr

V této práci jsme se zaměřili na důležitou oblast bádání, kdy dvě velká celoevropská šetření, která zdánlivě měřila stejný koncept – blízkost k politickým stranám –, dospěla ve většině členských států EU k velmi odlišným odhadům vazby ke stranám. Jednoduché statistické hodnocení provedené na úrovni jednotlivých zemí ukazuje, že rozdíl v odpovědích jsou významné. Můžeme jako Groves argumentovat, že: „budou-li jednoznačně nabídnuty alternativní odpovědi (ať už bude jejich smysl jakýkoli), vyberou si je respondenti, kteří by bez nich dali přednost jiným kategoriím

odpovědí. Na této úrovni se v případě interpretace zjištěných výsledků jedná téměř o tautologii...“ [1989: 465].

V této kapitole jsme se snažili tuto tautologii překonat, a to na základě náhledu, který nabízí model výběru z distribuce postojů. Předložili jsme argumenty, že rozdíly v nabízených odpovědích v šetřeních EES 2004 a FLEB 162 vedly s ohledem na hodnocenou míru blízkosti ke stranám k systematickým odlišnostem mezi jednotlivými zeměmi. Kromě toho jsme prokázali, že rozdíly v odpovědích získaných v obou šetřeních provedených po volbách do EP lze do velké míry vysvětlit na základě institucionálních faktorů působících na úrovni jednotlivých států.

To, že můžeme rozdíly v odpovědích na otázku týkající se blízkosti ke stranám vysvětlit pomocí institucionálních faktorů, nás vede ke dvěma důležitým závěrům. Zaprvé, mnozí respondenti nemají předem připravené odpovědi na otázky týkající se jejich identifikace s politickými stranami. Na základě toho můžeme dojít k závěru, že mnozí občané o politických stranách takto neuvažují. Zadruhé se při malých změnách ve formátu otázek (kdy došlo ke změně v prostřední kategorii nabízených odpovědí) respondenti v různých národních kontextech systematicky chovají různě. Hlavním zjištěním je, že odpovědi na otázky zabývající se blízkostí ke straně (a identifikace se stranou) jsou formovány na základě podnětů, které nesouvisejí přímo s politickými stranami, ale spíše s institucionálním prostředím, v němž tyto strany fungují. Rozdíly v odpovědích zjištěných v šetřeních EES 2004 a FLEB 162 v tomto smyslu odrážejí, do jaké míry občané při rozhodování o tom, nakolik jsou jim blízké politické strany, dávají tyto strany do určitého kontextu. Obecněji řečeno to znamená, že zatímco stranická identifikace je především sociálně-psychologický koncept, v případě mnoha občanů, kteří se s žádnou stranou jednoznačně neidentifikují, má také významnou institucionální složku.

Přílohy

Příloha 1. Typy otázek týkajících se blízkosti ke straně

Země	Otázka dostupná na webových stránkách EES 2004	Typ otázky	Poznámky
Česko	ano	absolutní	
Dánsko	ano	absolutní	
Estonsko	ano	absolutní	Místo odpovědi „sympatizant“ byla nabídnuta možnost „stoupenec“, což pravděpodobně vedlo ke snížení počtu respondentů uvádějících, že mají blízko k některé z politických stran.
Finsko	ano	absolutní	
Francie	ne	absolutní	
Irsko	ano	absolutní	Proti jiným zemím bylo ve znění hlavní otázky použito navíc slovo „obvykle“.
Itálie	ano	absolutní	
Lotyšsko	ano	absolutní	
Lucembursko	ano	absolutní	
Kypr	ano	absolutní	Výraz „cítit se blízko ke straně“ v řečtině nedává příliš smysl, přesto byl použit.
Maďarsko	ano	absolutní	Místo odpovědi „sympatizant“ byla nabídnuta možnost „sympatická“, což pravděpodobně vedlo ke snížení počtu respondentů uvádějících, že mají blízko k některé z politických stran.
Německo	ano	absolutní	
Nizozemsko	ne	absolutní	
Polsko	ano	relativní	Otázka předpokládá, že mezi všemi polskými politickými stranami existuje jedna, k níž má respondent blíž. Z tohoto důvodu se nejedná o absolutní otázku, nejde však ani o čistě relativní otázku.
Portugalsko	ano	relativní	Respondenti byli dotázáni, zda se cítí blíže k jedné ze všech stran v Portugalsku.
Rakousko	ano	absolutní	
Řecko	ano	absolutní	Výraz „cítit se blízko ke straně“ v řečtině nedává příliš smysl, přesto byl použit.

8. Vliv nabízených možností na odpovědi respondentů ohledně blízkosti k politickým stranám...

Země	Otázka dostupná na webových stránkách EES 2004	Typ otázky	Poznámky
Severní Irsko	ano	absolutní	Místo slova „považovat“ bylo použito slovo „mít pocit“, přičemž se otázka místo ze dvou skládala ze tří částí. Tuto otázku lze interpretovat spíše jako dotaz na afektivní než na rozumovou vazbu, což mohlo vést k nižším odhadům blízkosti ke straně [viz Burden a Klostad 2005].
Slovensko	ano	absolutní	
Slovinsko	ano	absolutní	
Španělsko	ano	absolutní	
Švédsko	ano	absolutní	
Velká Británie	ano	absolutní	

Poznámka: Otázka na vazbu ke straně nebyla položena ve všech zemích, v nichž proběhlo povolební dotazníkové šetření EES 2004. Lišil se také způsob dotazování, přičemž na Kypru, v České republice, Dánsku, Estonsku, ve Finsku, v Řecku, Maďarsku, Itálii, Lotyšsku, Litvě, Lucembursku, Severním Irsku, Polsku, Portugalsku, na Slovensku, ve Slovinsku a ve Španělsku se jednalo o osobní rozhovor. V Irsku proběhlo dotazování poštou. V ostatních zemích bylo použito telefonické dotazování.

Příloha 2. Podrobné informace o nezávislých proměnných použitých v regresních modelech OLS uvedených v Tabulce 3

Popis proměnné	Zdroj
absolutní a relativní otázky na blízkost ke straně společně (absolutní otázky mají kód 0, relativní otázky mají kód +1 a specifické otázky položené v Maďarsku a na Kypru mají kód -1)	získáno na základě analýzy dotazníků použitých v šetření EES 2004 (viz předchozí tabulku v Příloze 1)
volební systém umožňuje dát hlas kandidátovi vs. straně ve volbách do EP v roce 2004	Farrell a Scully [2005]
konání přímých prezidentských voleb	Golder [2004]; další zdroje
efektivní počet stran v parlamentu; přizpůsobení systému malým stranám (2003)	Royce, Cox a Pachón [2004]
volby všech typů (místní, regionální a parlamentní) proběhly současně s volbami do EP konanými ve dnech 10.–13. června 2004	Richard Rose [2004]
v zemi se používá volební systém založený na volebních obvodech s jedním kandidátem	Seddon et al. [2003]; Farrell a Scully [2005]
míra spokojenosti s demokracií v zemi	EB 61, podzim 2004

Poznámky:

- ¹ Tento text byl přednesen na ECPR Joint Session of Workshops s názvem „*Beyond, party identification and beyond*“, Nicosia, Kypr, 26.–30. duben 2006. Práce Lukáše Linka a Pata Lyonse na tomto textu byla podpořena projektem „*Legitimita politického systému a nerovnosti: vývoj v České republice v komparativní perspektivě*“ od Grantové agentury ČR (grant č. 403/06/1421; 2006–2008).
- ² Některé členské státy EU se v podstatě skládají ze dvou samostatných politických regionů, např. Belgie (Flandry a Valonsko), Německo (východní a západní část) a Spojené království (Velká Británie a Severní Irsko), a musíme je proto považovat za samostatné případy. Bylo by jistě vhodné tuto sociálně-politickou realitu nějakým způsobem zohlednit, údaje z šetření, které máme pro analýzu k dispozici, však takové rozdělení neumožňují, protože základním cílem je srovnání souborů dat z šetření EES 2004 a FLEB 162.
- ³ Nezabývali jsme se zde vlivem pořadí otázek, které, jak víme, také ovlivňuje odpovědi na otázku týkající se blízkosti ke stranám, protože hodnocené údaje jsou (z větší části) založeny na stejném dotazníku, tedy se stejným pořadím otázek, a tato problematika zde ustupuje do pozadí.
- ⁴ Zde musíme zdůraznit, že se nejedná o experimentální studii či o design využívající náhodné rozdělení souboru na dvě poloviny. Nemůžeme proto hovořit přímo o vlivu změny počtu nabízených odpovědí na individuální úrovni. Porovnávané zde dvě různá šetření, která byla provedena ve dvaceti dvou zemích ve stejném časovém období. Interpretace založené na srovnání odhadů z šetření FLEB 162 a EES 2004 předpokládají, že obě tato šetření jsou stejně reprezentativní, pokud jde o voliče jednotlivých zemí, a že u nich nedošlo k metodologickým rozdílům, které by systematicky narušovaly odhady blízkosti k politickým stranám. Na základě dokumentace, kterou máme k dispozici, jsme dospěli k závěru, že tyto předpoklady jsou přijatelné.
- ⁵ Mechanismus, na němž je založen vliv vzdělání, vychází z předpokladu, že „střední možnost odpovědi bude v případě vzdělanějších respondentů jasněji vykrytalizována“, proto bychom měli pozorovat, že „se od krajních pozic směrem do středu dotazníku pohybuje větší množství méně vzdělaných respondentů“ [Schuman, Presser 1981: 171]. V důsledku toho by mělo dojít ke změně korelace mezi vzděláním a střední vs. krajní pozicí v dotazníku.
- ⁶ Existuje zde nebezpečí, že dojdeme k nepřesným závěrům na základě výzkumné strategie, která usuzuje na individuální jednání z agregovaných údajů (pro jednotlivé země), tj. jedná se o problém ekologického usuzování [viz Achen, Shively 1995]. Individuální jednání není možné modelovat přímo na základě dostupných dat, takže se všechny analýzy vztahují na agregované jednání.
- ⁷ Stimson [1991] předkládá na agregované úrovni podobný typ argumentu, kdy rozvíjí svou koncepci „veřejné nálady“ a jejího střídání v průběhu času mezi liberálním a konzervativním postojem. Na individuální úrovni se tato prostorová perspektiva podobá perspektivě Sherifa a jeho [1969] perspektivě „sociálního hodnocení“ v sociální psychologii.
- ⁸ Schuman a Presser [1981: 169] předložili podobnou hypotézu, pomocí níž hodnotili tvrzení, že „se krajní hodnoty v případě začlenění a vynechaných prostředních možností nebudou lišit nad rámec chyby výběru“. Zjistili, že v případě 15 z 16 liberálně-konzervativních otázek nebude mít začlenění, případně vynechání prostředních možností odpovědi vliv na velikost skupin respondentů, kteří se umístili na okrajích škály. Naše výsledky jsou méně zřejmé, jelikož na základě chí-kvadrát testu byly zjištěny významné rozdíly ($p < 0,05$) v 6 z 22 zemí.
- ⁹ Vzhledem k odlišnosti škál odpovědi na otázky týkající se blízkosti k politickým stranám, které byly použity v šetření EES 2004 a FLEB 162, se zdá nepravděpodobné, že by bylo možné k dosažení tohoto úkolu použít jednorozměrnou stupnici nebo analýzu rozložení preferencí (*unfolding analysis*).
- ¹⁰ Tabulka 1 ukazuje, že pokud jde o toto tvrzení, jedná se v případě Kypru a Švédska o výjimky. Tyto odchylky však mohly vzniknout také v důsledku výběrové chyby. V případě Kypru se v šetření EES 2004 jednalo o 500 případů, takže všechny odhady mají stejnou výběrovou chybu (# 4 %). Obecně řečeno použití 95% hladiny spolehlivosti pro odhady založené na dotazníkových šetřeních znamená, že v případě jednoho z dvaceti takových šetření se bude odhad hodnot lišit od skutečné hodnoty pro celou populaci o více než 3 %. Proto se pouze na základě této úvahy domníváme, že se od očekávaných výsledků bude odchylovat jedna z dvaceti dvou zemí.

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti systému stran?

Henrik Oscarsson, Stefan Dahlberg

Většina badatelů se shoduje na tom, že občané toho obvykle o politických otázkách moc nevědí [Converse 1975; Kinder, Sears 1985; Neuman 1986; Luskin 1987; Zaller 1992; Sniderman 1993; Bartels 1996; Lupia, McCubbins 1998; Niemi, Weisberg 2001]. Ve většině zemí odpovídá základním požadavkům na národní modely politické reprezentace pouze malá část voličů. Oprávněně se proto můžeme tázat, zda zastupitelská demokracie vůbec může fungovat.

Jeden z názorů, který je často prezentován a který se snaží vysvětlit, proč zastupitelská demokracie funguje, tvrdí, že politické elity a občané mají na svět politiky stejný zjednodušený názor [Downs 1957]. V tomto pohledu poskytuje *ideologie* základní prostředek komunikace a představuje významné pojítko mezi občany a jejich zvolenými zástupci. V moderních demokraciích se mohou preference občanů účinně vytvářet částečně díky tomu, že existuje společný politický jazyk, kterým hovoří a jemuž rozumějí jak elity, tak i občané.

Schopností občanů pochopit politická poselství elit, tedy to, jak dalece jsou informováni o politických alternativách a o postojích k řešeným otázkám, se zabývá řada studií v oblasti politické reprezentace, včetně této. Za jednu z důležitých základních podmínek úspěšného politického zastupování se opakovaně považují voliči, kteří mají jasnou společnou představu o postojích stran [Brug 1997; Schmitt, Thomassen 2000]. Aby bylo možno zachovat smysluplnou komunikaci mezi občany a politickými elitami, musejí mít občané jasnou a správnou společnou představu o hlavních alternativních možnostech, o největších rozdílech mezi nimi a o tom, co je předmětem ideologických konfliktů v rámci stranických systémů [Berelson 1952]. Aby to vše zvládali efektivně, používají racionálně uvažující voliči k ulehčení práce a k vytvoření určitých zjednodušujících šablon tak zvanou heuristiku, tedy soubory ideologií, kognitivní schémata a názorové systémy [Downs 1957; Popkin 1991; Zaller 1992].

Existence společné mapy politického prostoru založené na získaných poznacích však k dosažení účinné reprezentace nestačí. Navíc jazyk, který používají občané a politické elity ke komunikaci mezi sebou, musí být jasný a jednoduchý. Podle Jacquese Thomassena [1999: 34] je *jednorozměrný* systém stran velmi žádaným charakteristickým rysem reprezentativních demokracií: „*Účinnost modelu odpovědné strany závisí na tom, do jaké míry jsou názory občanů i elit omezo- vány jednorozměrnou dimenzí konfliktu, konkrétně levo-pravou dimenzí.*“ Thomassenův jednoduchý, ale pádný argument, že „méně je více“, má pevný základ v teorii společenské volby a také v klasické Downsově prostorové teorii voleb. Zjednodušeně lze říci, že *jednoduchost* politického světa je nutná nejen pro odborníky zabývající se komparativní politologií, ale také z hlediska účinné politické reprezentace.

Tato kapitola se zaměřuje na dva problémy. Zaprvé se budeme zabývat současným stavem a vývojem levo-pravé dimenze mezi voliči Evropské unie, která v západních demokraciích představuje stále nejdůležitější ideologické zjednodušení. Provedeme popisnou analýzu toho, jak voliči vnímají zařazení stran z hlediska jejich ideologie, a pokusíme se stanovit, do jaké míry jsou jejich politické preference odrazem ideologického spektra. Systémy stran ve většině členských států Evropské unie (dále EU) lze samozřejmě nejlépe popsat jako vícerozměrné. Naše mapování evropského prostoru stran se však omezí pouze na levo-pravou dimenzi, a to hlavně z toho důvodu, že tato dimenze je jediným společným jmenovatelem jednotlivých stranických systémů v rámci EU. Budeme se snažit prokázat, že pokud by někdy v budoucnu mělo dojít k vytvoření celoevropského systému stran, bude se nejspíše tento systém zakládat na levo-pravém ideologickém spektru.

Zadruhé přispějeme k probíhajícímu hodnocení politické reprezentace v členských státech EU tím, že se budeme zabývat silou a důležitostí jednorozměrné ideologické struktury. Na základě publikovaných článků víme, že politická reprezentace funguje nejlépe, když se občané pokud možno shodují v otázce politických postojů stran a jejich stranické preference jsou motivovány jedinou dimenzí politiky. V souladu s tím se naše empirické analýzy zabývají shodou v názorech občanů na postoje stran a tím, do jaké míry určuje jejich stranické preference v různých zemích jediná dimenze politiky. Na závěr provedeme empirické testování Thomassenovy hypotézy jednoduchosti, tj. budeme se snažit zjistit, zda jednoduchost systému stran vede k účinnější politické reprezentaci.

Význam heuristiky pro politickou reprezentaci

Dějiny nám poskytují bezpočet příkladů nadužívání prostorových metafor organizování systémů abstraktních sociálních, politických a náboženských přesvědčení [Laponce 1981]. Nepřekvapuje proto, že v západní politické kultuře hrála prostorová metafora – bipolární levo-pravá konstrukce – tak významnou roli a prokázala neobyčejnou trvalost, když se už od svého zrodu na konci 18. století znovu a znovu prosazovala v nových státech a nových historických a sociálních kontextech. Levice a pravice není jen jednou z mnoha ideologických dimenzí, ale pravděpodobně bude mít dominantní úlohu při utváření všech budoucích stranických systémů v Evropě.

I když se základní význam a interpretace rozlišení na levici a pravici za posledních 200 let změnilo – beze změn zůstal jen klíčový prvek „rovnosti“ [Bobbio 1996] –, toto rozlišení hrálo významnou úlohu coby informační nástroj politických aktérů, který jim umožnil získávat informace méně náročným způsobem. Vedoucí straníční představitelé velmi často používali sémantiku levice a pravice k předávání politických poselství, kterým by jinak většina voličů stěží rozuměla. Jednotlivým občanům slouží rozlišení na levici a pravici jako důležitý orientační bod. V rámci politických systémů zase plní komunikační funkci [Inglehart, Klingemann 1976; Fuchs, Klingemann 1989]. Schopnost levo-pravé sémantiky pojmut řadu dalších vymezení je pozoruhodná. Náboženské, liberálně-ekonomické a materialistické hodnoty slouží například k pravicové identifikaci občanů, zatímco sekulární, antikapitalistické a postmaterialistické hodnoty jsou atributy jejich levicové identifikace [Knutsen 1995, 1999]. Levo-pravá metafora tudíž představuje mnohem pevnější základ politické komunikace než jakákoli jiná myslitelná alternativa. Nevypovídá to samo-

zřejmě nic o tom, co znamenalo prostorové rozlišení na levicí a pravici pro vytvoření a fungování západních zastupitelských demokracií samo o sobě. Jistě však lze bez větší polemiky dojít k závěru, že proces politické reprezentace je účinnější, když mají občané a elity o ideologickém terénu přibližně stejné představy.

Analýzy toho, jak evropští občané vnímají prostor, kde se strany v jejich zemi nacházejí, nejsou v rámci komparativního výzkumu ničím novým, jsou však důležité při sledování vytváření prostoru nových evropských stran. Vybudování dobře strukturovaného celoevropského systému stran je jednou z důležitých podmínek správného fungování politického zastupování v EU [Hix 1999]. Levo-pravá dimenze představuje společný jmenovatel systémů stran v jednotlivých zemích EU, a je dnes proto jediným kandidátem schopným ovlivnit uspořádání budoucího stranického systému EU [Schmitt, Thomassen 1999: 258]. Přestože má dimenze pro/proti evropské integraci určitý vliv na volební chování v Evropě, nepovažujeme ji při utváření konkurenčního prostředí v celoevropském systému stran za důležitou, protože se nedá očekávat, že dojde k vytvoření nadnárodního stranického systému v případě, že si strany budou konkurovat v rovině „pro a proti“ tomuto systému.

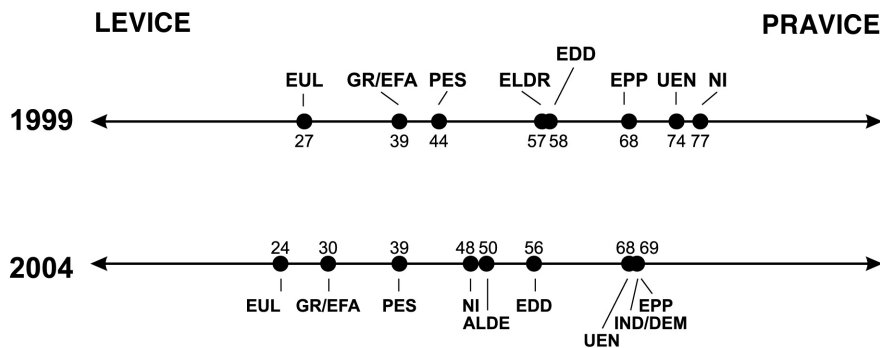
Mapování evropského prostoru stran

Na základě rozsáhlého předchozího výzkumu víme, že levo-pravá dimenze, ať už v umírněné či v jasně viditelné podobě, je přítomna ve všech zemích EU s výjimkou Irska. Zde se umístění stran na ní jen minimálně shoduje se zařazením, které stranám na levo-pravé škále přiřkli voliči [Klingemann 1995: 196]. Nedávné studie prokázaly, že evropští voliči mají poměrně dobrou představu o tom, kde se strany na levo-pravé stupnici nacházejí. Mimoto mají evropští voliči obecně přesnější povědomí o levo-pravém zařazení než o jiné srovnatelné dimenzi týkající se řešených problémů, např. otázek spojených s EU [Brug, Eijk 1999].

V dotazníkových šetřeních EES 1999 a 2004 byli respondenti požádáni, aby se pokusili strany fungující v jejich zemích zařadit na levo-pravé stupnici od 1 („levice“) do 10 („pravice“). V příloze vedle několika dalších základních informací uvádíme střední hodnoty umístění evropských stran na levo-pravé škále, jak je vnímají voliči jednotlivých zemí.

Evropské strany jsou rozloženy napříč větší částí ideologického prostoru mezi levicí a pravici s tím, že nejlevicovější stranou je portugalský Levicový blok (Bloco de Esquerda, 1,4) a nejpravícovější francouzská Národní fronta (Front National, 9,2). Podle názorů voličů je francouzský a portugalský systém stran nejvíce polarizovaným systémem s ohledem na vzdálenost mezi nejlevicovější a nejpravícovější stranou, která v obou zemích dosahuje hodnoty 7, zatímco britský systém stran je nejméně polarizovaný. Vzdálenost mezi nejextrémističtějšími stranami v této zemi dosahuje na desetibodové stupnici hodnoty menší než 3. O umístění politických skupin Evropského parlamentu obdobné poznatky nemáme, protože většina voličů EU ještě není se strukturou stranického systému v EP obeznámena. Občané EU navíc hlasují pro vlastní strany a kandidáty a pouze nepřímo pro nadnárodní skupiny stran. Agregací názorů na umístění stran jednotlivých zemí na levo-pravé škále však můžeme získat představu, jak by v očích evropských voličů vypadal celoevropský systém stran, kdyby vznikl (viz Graf 1).

Graf 1. Názory evropských voličů na zařazení stran, které ve volbách do EP v letech 1999 a 2004 patřily k různým skupinám, na levo-pravé stupnici (vážené střední hodnoty)

Zdroj: Povolební dotazníková šetření EES 2004 a 1999.

Poznámka: Umístění skupin stran na levo-pravé ose je uvedeno ve formě vážených středních hodnot zařazení stran z jednotlivých zemí, které patří do každé ze skupin, jak je hodnotí voliči. Střední hodnoty jsou váženy v závislosti na počtu mandátů v EP. Abychom se vyhnuli používání desetinných čísel, vynásobili jsme naměřené střední hodnoty deseti. Informace o členech stranických skupin a velikosti stran naleznete v příloze.

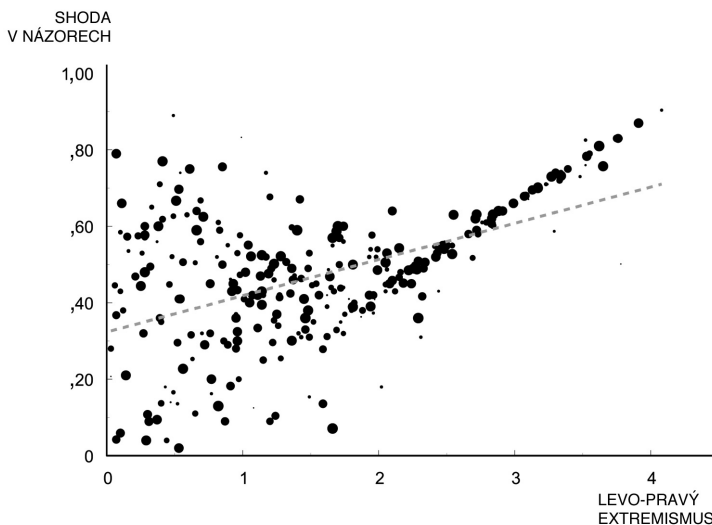
Ve srovnání s nedávnými studii zabývajícími se tím, jak vidí vlastní umístění v rámci této dimenze sami poslanci EP, mají tyto agregované hodnoty zřetelnou validitu [viz také Brug, Eijk 1999: 119]. Skupiny stran se na stupnici od levicových stran po pravicové řadí podle očekávání: evropská levice, zelení, socialisté, liberálové, centristé, křesťanští demokraté, konzervativci a extrémní pravice. Seskupení národních stran v rámci EU dává s ohledem na levo-pravé spektrum smysl.

Shoda názorů na zařazení stran na levo-pravé ose

Shoda názorů na zařazení stran mezi politickými aktéry není jen žádoucím charakteristickým rysem moderních masových demokracií [Berelson 1952], je také základním teoretickým předpokladem většiny prostorových teorií voleb [Downs 1957] a základním prvkem ideálu založeného na vládě odpovědné strany. Čím jsou názory na politický svět přesnější a čím více se shodují, tím účinnější jsou informace o politických preferencích. V této souvislosti je účinností míněno velmi přesné zastupování ideologických preferencí voličů při rozdělování parlamentních křesel.

Na základě řady studií provedených v jednotlivých zemích víme, že shoda v názorech závisí na významnosti tematické dimenze [Brug 1997; Oscarsson 1998]. To znamená, že čím intenzivněji seznamují strany voliče se svými ideologickými postoji, tím více se budou názory voličů na toto umístění stran shodovat. Shoda názorů se považuje za nezbytnou, nikoli však dostačující podmínku toho, aby volební proces fungoval jako efektivní komunikační kanál [Brug, Eijk 1999]. Čím více se občané shodují v názoru na zařazení stran na stupnici ideologického zaměření, tím větší vliv má ideologie stran na jejich preference [Oppenhuis 1995; Eijk, Franklin, Oppenhuis

Graf 2. Názory voličů EU na umístění stran v rámci ideologického spektra a míra jejich shodnosti

Zdroj: Povolební dotazníková šetření EES 2004 a 1999.

Poznámka: Diagram rozptylu ukazuje ideologický extremismus stran (vypočtený na základě průměrného zařazení stran na levo-pravé stupnici ze strany voličů, viz přílohu) a shodu názorů voličů na zařazení stran na levo-pravé ideologické ose (hodnoty PA). Poměrná velikost bodů vyjadřuje různou podporu voličů, kterou věnovali jednotlivým stranám.

1996]. Značná shoda v názorech voličů na postoje stran se v odborné literatuře obvykle považuje za ukazatel toho, jak úspěšně strany prezentují své politické alternativy. Vypovídá tedy o tom, jak kvalitně může agregace hodnot shody názorů na ideologické zařazení stran sloužit jako indikátor toho, jak funguje proces politické reprezentace v ideologických otázkách.

Ukazatel shody v názorech (*perceptual agreement* – PA), který jsme zde použili a který byl opakovaně použit pro podobné analýzy [Eijk, Franklin 1996c; Brug, Eijk 1999], vypracoval původně Cees van der Eijk [2001]. Hodnota PA se vypočítává pro každou stranu samostatně a poté může být převedena na souhrnnou hodnotu udávající shodu v názorech na zařazení politických stran v daném politickém systému. Ukazatel shody v názorech je vytvořen pro ordinální škály a udává odchylku od unimodálního rozdělení, které nabývá hodnot od -1 (dokonalá bimodalita) do $+1$ (dokonalá unimodalita), zatímco v případě uniformního rozložení bude hodnota PA rovna nule. Čím vyšší je hodnota PA, tím vyšší je stupeň shody v názorech na ideologické zařazení stran.

Jak vyplýne z dalšího textu, schopnost stran úspěšně informovat voliče o svých ideologických postojích se velmi liší. Naše analýza ukazuje, že většina těchto rozdílů je přímo úměrná extremismu stran na levo-pravé stupnici: hodnota PA je obvykle vyšší v případě stran zastupujících extrémnější postoje (viz Graf 2). Nejedná se o překvapivý výsledek, vezmeme-li v úvahu běžné modely volebního chování, jako je teorie důležitosti řešených otázek (*salience theory*) [Budge, Farlie 1977] nebo směrová teorie tematického hlasování (*directional theory*) [Rabinowitz, Macdonald 1989]. Ze strategického hlediska může být především pro strany racionální zdůrazňovat význam

dimenzí, v nichž zastávají extrémní pozice. Ty mohou voličům prezentovat lépe než centristické postoje. Strany, které zastávají pozice blíže ke středu ideologického spektra, vysílají směrem k voličům s ohledem na své ideologické postoje možná až příliš nevyhraněné signály, protože se snaží oslovit širší voličskou základnu. V případě těchto signálů je pravděpodobnější, že budou nesprávně pochopeny, a že voliči budou mít nejednotné a zmatené názory. Tyto výsledky se shodují také s předpoklady Kirchheimerovy teorie [1966] o velkých všezahrnujících stranách, jejichž charakteristickým rysem je nevyhraněná ideologie.¹

Hodnocení shody názorů na ideologické zařazení stran umožňuje mimo jiné srovnání jednotlivých států. V případě všech stran, které se dostaly do EP, jsme vypočetli vážený průměr hodnoty PA pro každou zemi. Jako jeden z faktorů jsme při tom hodnotili velikost strany (tedy procento voličských hlasů získaných ve volbách do EP v roce 1999 a 2004). Tato hodnota ukazuje, jak blízko je každá země ideálu vlády odpovědné strany.

Z naší analýzy voleb do EP v roce 2004 vyplývá, že v případě Španělska, Itálie, Dánska, Švédska a Finska byla souhrnná hodnota PA vyšší než 0,5. Levo-pravá dimenze slouží v těchto zemích k jasnému definování politického terénu. Nižších hodnot PA (0,3) dosáhlo Severní Irsko, Velká Británie a Irsko. V takových zemích je levo-pravá dimenze méně postižitelným ideologickým rozměrem a hraje menší roli, alespoň v době konání voleb do EP.

Hodnoty PA také ukazují, že levice a pravice představují v mnoha nových členských státech zavedenou ideologickou dimenzi. Ve skutečnosti dosahuje PA v nových členských státech (0,45) stejných hodnot jako ve starých členských státech (0,44). Je však zřejmé, že hodnoty shody názorů na ideologické zařazení stran kolísají více v nových členských státech: na Kypru jsou velmi vysoké (0,70), zatímco ve Slovinsku a v Polsku jsou velmi nízké (0,27 a 0,32). V době konání voleb do EP v roce 2004 vnímali ve srovnání se starými členskými státy EU ideologické pozice svých stran daleko podobněji Kypřané než Poláci nebo Slovinci.

Předchozí výzkum týkající se shody názorů na zařazení stran (PA) poskytuje informace o vývoji tohoto parametru v čase, což nám umožňuje testovat hypotézu politické integrace v rámci EU. Literatura zabývající se tímto tématem uvádí, že integrační proces bude zahrnovat efekt „přelévání“ (*spill-over effect*) mezi členskými státy [Haas 1958]. Na základě toho naše hypotéza říká, že se země EU politicky více integrují a strany v jednotlivých zemích si budou více podobné, což postupně vyústí v rostoucí shodu mezi občany ohledně ideologického zařazení stran. Integrační proces však dosud nepostoupil natolik, aby nám umožnil tuto hypotézu testovat. Kromě toho není srovnatelnost této analýzy v průběhu času bohužel zdaleka dokonalá, protože soubory stran ve sledovaných zemích, váha těchto stran a způsob sběru dat se v případě jednotlivých voleb liší.

Přesto se zdá, že shoda názorů voličů na zařazení stran se v členských státech EU v průběhu 90. let 20. století snížila, což z hlediska levo-pravé dimenze není zrovna povzbudivá vyhlídka. Tento klesající trend se však podle všeho v nedávné době zastavil. Při volbách do EP v roce 2004 byly hodnoty PA v jednotlivých státech vyšší, což dává tušit, že se negativní spirála ve starých členských státech přerušila. Ve srovnání s výsledky voleb v roce 1999 se PA zvýšilo v devíti z patnácti zemí.

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

Tabulka 1. Shoda názorů voličů na ideologické zařazení stran v členských státech EU v období 1989–2004

Systém stran	PA 1989	PA 1994	PA 1999	PA 2004	Změna 1989–2004	Průměrná změna 1989–2004
EU15						
Valonsko	0,40	0,53	0,29	—	—	—
Vlámsko	0,40	0,32	0,45	—	—	—
Severní Irsko	0,36	0,47	–0,32	0,20	–0,16	–0,51
Velká Británie	0,55	0,50	0,27	0,28	–0,27	–0,18
Irsko	0,48	0,44	0,35	0,29	–0,19	–0,07
Portugalsko	0,63	0,54	0,72	0,35	–0,28	0,15
Francie	0,65	—	0,59	0,40	–0,25	—
Řecko	0,71	0,65	0,40	0,43	–0,28	–0,18
Rakousko	—	—	0,36	0,46		
Německo	0,56	—	0,40	0,47	—	—
Nizozemsko	0,54	0,47	0,47	0,47	—	0,07
Německo (Z)	—	0,53	—	—	—	—
Německo (V)	—	0,61	—	—	—	—
Německo			0,40	0,47	—	—
Lucembursko	0,52	0,51	0,53	0,47	–0,05	0,01
Finsko	n a	n a	0,47	0,52	—	—
Švédsko	n a	n a	0,54	0,52	—	—
Dánsko	0,63	0,60	0,50	0,54	–0,09	–0,06
Itálie	0,60	0,62	0,37	0,54	—	–0,17
Španělsko	0,48	0,40	0,48	0,58	0,10	0,19
Nové členské státy 2004						
Slovinsko				0,27		
Polsko				0,32		
Estonsko				0,39		
Lotyšsko				0,45		
Maďarsko				0,46		
Slovensko				0,47		
Česko				0,53		
Kypr				0,70		
Průměr EU 15	0,54	0,52	0,41	0,44	–0,10	–0,08
Nové členské státy 2004	—	—	—	0,45	—	
EU 25	—	—	—	0,44	—	

Zdroj: Povolební dotazníková šetření EES 2004 a 1999. Údaje pro rok 1989 pocházejí od Eijka [1998: 84]. Údaje pro rok 1994 poskytli Brug a Eijk [1999: 138].

Poznámka: Výsledky pro rok 1999 a 2004 zahrnují pouze strany, které v příslušných volbách získaly zastoupení v EP. Strany byly váženy podle počtu získaných parlamentních mandátů. Podrobné informace jsou uvedeny v příloze.

Míra jednorozměrnosti v členských státech EU

Samozřejmě že Downsův jednorozměrný model není možné úspěšně použít k popisu všech evropských stranických systémů. Vyvstává tedy otázka, jak dalece je levo-pravou dimenzi možné aplikovat v Evropě. Abychom mohli na tuto otázku odpovědět, potřebujeme k mapování názorů evropských voličů na prostor stran v jejich zemích „neutrálnější“ analytickou strategii, při které bychom se předem nezmiňovali o označení „levice“ a „pravice“.

V rámci dlouholeté tradice volebního výzkumu jsme aplikovali škálovací analýzy, abychom zjistili strukturu politických preferencí mezi evropskými voliči. Pro tento účel jsme si vybrali analýzu rozložení preferencí (*unfolding analysis*) [van Schuur, Post 1990], která představuje nepřímý a komplikovanější způsob, který umožňuje stanovit, jak voliči vnímají politický prostor stran ve svých zemích.² Analýzy rozložení preferencí nám umožňují vyhodnotit, do jaké míry postačuje k popisu struktury preferencí voličů jedna dimenze. Po provedení analýzy rozložení preferencí lze zařazení stran, které nejlépe odpovídá získaným údajům, hodnotit na základě jiných výsledků týkajících se umístění stran tak, abychom zjistili, zda jednorozměrný model odpovídá levo-pravému zařazení stran či nikoli.³

V těchto analýzách rozložení preferencí budeme používat proměnnou, která měří pravděpodobnost volby určité strany. V povolebních dotazníkových šetřeních EES byli respondenti požádáni, aby odpověděli na otázku, s jakou pravděpodobností by volili každou ze stran. Ke své odpovědi měli použít desetibodovou stupnici od 1 „není to pravděpodobné“ do 10 „je to velmi pravděpodobné“. Do analýz rozložení preferencí jsme zahrnuli pouze voliče, kteří se s ohledem na pravděpodobnost volit (PTVs) vyjádřili ke všem stranám.⁴ Jelikož jsme zvolili dichotomický model analýzy rozložení preferencí (MUDFOLD), bylo potřeba pro „zvolenou“ stranu vybrat krajní hodnoty. Stranu jsme považovali za „zvolenou“, pokud jí respondent přiřadil na desetibodové stupnici PTV 6–10 bodů. Abychom našli jednorozměrný model, na jehož základě bychom mohli popsat, jak občané zařazují strany v té které zemi, bylo v některých státech potřeba toto rozmezí upravit. V případě Belgie, Dánska, Francie a Finska bylo toto rozmezí v roce 1999 stanoveno na 7–10, v Řecku v roce 1999 a v Lucembursku a Nizozemsku v roce 2004 na 5–10, ve Velké Británii, Česku a Dánsku v roce 2004 a v Řecku, Itálii a Portugalsku v roce 1999 na 4–10 a v Irsku v roce 1999 na 2–10.

Koeficient škálovatelnosti (Loevingersovo H) nás informuje o tom, do jaké míry je řazení preferencí voličů výsledkem jedné společné ideologické dimenze. Hodnota H kolísá mezi -1 a $+1$ a ukazuje, do jaké míry souhlasí odpovědi týkající se jednotlivých stran s dokonalým dichotomickým modelem rozložení preferencí. V průběhu rozkládání se zkoušejí všechna možná řazení stran a vybere se jednorozměrný model nejlépe odpovídající získaným údajům, tj. zařazení stran s nejvyšší hodnotou H. Pro každý daný soubor preferencí ohledně stran obvykle existuje více než jedno uspokojivé řešení. Toto opakované hledání je založeno především na tom, že nejlepší řešení by mělo v ideálním případě zahrnovat všechny hlavní strany a být schopno seřadit názory co největšího počtu voličů. V naší analýze jsme před modely, které se hodily lépe, ale které nezahrnovaly jednu z hlavních stran v jednotlivých zemích, dali přednost takovým modelům, jejichž řešení obsahovalo všechny velké strany a jež byly dostatečně důvěryhodné.⁵

Povšimněte si, že v případech, kdy voliči své hodnocení stran nezakládají na obecném hodnocení prostoru stran, nemůže být model rozložení preferencí příliš úspěšný. Tím chceme říci, že

horší shoda mezi údaji a modelem může být nejen důsledkem chybějící jednorozměrné struktury, ale také nedostatečné shody v názorech na zařazení stran [Rabinowitz, Macdonald, Listhaug 1991; Oscarsson 1998].

Přestože je v některých zemích, zejména v Estonsku a Irsku v roce 2004, stupeň jednorozměrnosti velmi nízký, pro většinu států platí, že jednorozměrné modely jsou poměrně vhodné. To znamená, že k zobrazení struktury preferencí voličů EU většinou jedna dimenze docela postačuje. Mezi země, které nejlépe odpovídají Downsově myšlence jednorozměrného politického prostoru a v nichž mají na umístění veškerých stran všichni voliči stejný názor, patřilo v roce 1999 Portugalsko ($H = 0,87$), Severní Irsko ($H = 0,84$), Itálie ($H = 0,78$), Kypr ($H = 0,75$) a Španělsko ($H = 0,74$).

Jak dalece můžeme znovu nalezený jednorozměrný model prostoru stran interpretovat jako levo-pravou dimenzi? Na to můžeme odpovědět porovnáním těchto modelů s tím, jak voliči zařadili strany na levo-pravé škále (viz přílohu). V případě některých zemí, jako např. Švédska, Portugalska a Řecka v roce 1999 a Kypru, Estonska a Polska v roce 2004, řazení stran získané na základě analýzy rozložení preferencí přesně odpovídá zařazení na levo-pravé stupnici, které jsme získali dříve ($\rho = 1,0$). Celkem je Spearmanův koeficient vyšší než 0,75 ve více než polovině případů, což potvrzuje, že dominantní rozdělení systémů stran obvykle kopíruje jejich zařazení na levo-pravé dimenzi.

Pro většinu zemí platí, že výsledky z roku 1999 a 2004 si jsou velmi podobné, pokud jde o stupeň jednorozměrnosti (H) a celkovou korelaci se řazením na levo-pravé ose (ρ). Hlavní výjimku tvoří Portugalsko a Španělsko. V roce 1999 patřilo Portugalsko mezi nejlépe strukturované levo-pravé systémy v Evropě, v roce 2004 se však tento obraz zamlžil. Španělsko se mezi lety 1999 a 2004 vyvíjelo v opačném směru. V průběhu času vznikající rozdíly v jednotlivých zemích, pokud jde o schopnost levice a pravice dát politickému systému řád, lze uspokojivě vysvětlit na základě vstupu nových stran na scénu a charakterem volebních kampaní.

Vedou jednoduché systémy stran k vyšší demokratické legitimitě?

Hypotéza Jacquese Thomassena hovoří o tom, že jednodušší systémy stran vedou k větší demokratické legitimitě, a to proto, že to stranám a voličům usnadňuje poskytovat si informace o politických preferencích a zároveň je agregace těchto preferencí účinnější a úspěšnější.

Jak jsme se již zmínili v úvodu, Thomassenova hypotéza jednoduchosti se však netýká pouze jednorozměrnosti, ale také síly samotné levo-pravé dimenze. Tato myšlenka se zakládá na tvrzení, že samotná jednorozměrnost by nefungovala, neboť účinné informování o preferencích mezi občany a vedoucími představiteli stran vyžaduje také společný jednoduchý politický jazyk. Prostorové metafory levice a pravice lze považovat právě za takový zjednodušující komunikační prostředek, který do značné míry usnadní vytváření a agregaci preferencí. Naše operacionalizace *jednoduchosti systému stran* by proto měla zahrnovat nejen hodnocení stupně jednorozměrnosti, ale také hodnocení toho, do jaké míry je systém stran polarizován ve smyslu levice a pravice. Použití hodnocení *jednoduchosti systému stran* je výsledkem tří charakteristických rysů systému, které vidíme ve třech pravých sloupcích Tabulky 2. Jednoduchost systému stran (PSS) je tudíž výsledkem jednorozměrnosti (H), levo-pravé struktury (ρ) a jasnosti názorů na ideologické zařazení stran (WPA): $(PSS) = H \cdot \rho \cdot WPA$.

Tabulka 2. Výsledky analýz rozložení preferencí s využitím proměnné „pravděpodobnost volit určitou stranu“, jak ji uvádějí voliči při volbách do EP v letech 1999 a 2004

Systém stran	Rok	Celkový počet stran	Počet respondentů	Získaný model	Strana vyloučená z řešení	Vhodnost modelu (Loevingersovo H)	Korelace modelu s umístěním stran na levo-pravé stupnici (Spearmanovo rho)	Vážená shoda názorů (WPA)
BELGIE, VALONSKO	1999	5	198	PS-Ecolo-PRL/DFD/MCC-PSC-FN	-	0,44	0,90	0,29
BELGIE, VLÁMSKO	1999	6	264	CVP-Agalev-VLD-VUID21-VB	SP	0,40	0,60	0,45
ČESKO	2004	5	822	KSČM-ČSSD-ODS-US/DEU-KDU/ČSL	-	0,64	0,60	0,53
DÁNSKO	1999	12	919	JB-FMEU-Soc-Soc-Dem-RL-CD-Lib-Con	PP, RG, ChrPP a Progress	0,65	0,29	0,50
	2004	6	1225	Soc-PP-Con-RL-Soc-Dem-ChrDem	-	0,56	0,43	0,54
ESTONSKO	2004	9	1164	EÜR-EST-EKR-SDE-ISAMA-REF	KESK, RP a Rah	0,37	1,00	0,39
FINSKO	1999	7	353	Left-SocDem-Green-Con-Center	Chr-em a RKP	0,50	0,90	0,47
	2004	8	847	Left-SocDem-Green--RKP-ChrDem-KD-PS-Center-Con	-	0,40	0,86	0,52

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

FRANCIE	1999	7	670	V-PS/PRG-PC-FN/MN- -RPF-RPR-UDF	-	0,50	0,50	0,59
	2004	7	1375	PC-PS-Les Verts- -UDF-UMP-MPF	LO	0,63	0,70	0,40
ITÁLIE	1999	9	3043	LN-FI-AN-Bonino- -CCD-Dem-PPI-DS-RC	-	0,63	0,80	0,37
	2004	14	1152	RC-CI-DS-LM-IDV-AP- -UDC-AN-FI-LN	V, SDI, NPSI	0,78	0,95	0,54
IRSKO	1999	7	427	SF-DL-Green-Lab- -FF-FG-ProgDem	-	0,47	0,79	0,35
	2004	7	1043	SF-FG-Lab-GP- -Indep-PDS-FF	-	0,37	0,83	0,29
KYPR	2004	4	475	AKEL-EDEK-DIKO-DIS	-	0,75	1,00	0,70
LOTYŠSKO	2004	6	810	PCTVL-TP-LC- -TB/LNKK-LPP	ZZS-JL	0,58	0,30	0,45
LUCEM- BURSKO	1999	6	232	GAL-DL-DG-LSAP/ POSL-DP/PD-CSV/PCS	-	0,43	0,42	0,53
MAĎARSKO	2004	6	1058	MSzP-SzDSz-MIEP- -MDF-Fidesz	MP	0,65	0,90	0,46
NĚMECKO	1999	6	967	PDS-B90/DG-SPD- -FDP-CDU/CSU	Republikaner	0,40	1,00	0,40
	2004	6	551	SPD-Grüne-PDS- -FDP-REP	CDU/CSU	0,52	0,60	0,47
NIZOZEMSKO	1999	10	931	SP-GL-PvdA-D'66- -VVD-CDA-RPF	SGP, CD a GPV	0,47	0,88	0,47
	2004	9	1304	SP-GL-PvdA-D'66- -VVD-LPF-CU-SGP	CDA	0,55	0,79	0,47

Tabulka 2. Výsledky analýz rozložení preferencí s využitím proměnné „pravděpodobnost volit určitou stranu“, jak ji uvádějí voliči při volbách do EP v letech 1999 a 2004

Systém stran	Rok	Celkový počet stran	Počet respondentů	Získaný model	Strana vyloučená z řešení	Vhodnost modelu (Loevingersovo H)	Korelace modelu s umístěním stran na levo-pravé stupnici (Spearmanovo rho)	Vážená shoda názorů (WPA)
POLSKO	2004	9	702	SRP-LPR-PI-S-PO-UJW-SdLP	PSL, SLD a UP	0,54	1,00	0,32
PORTUGALSKO	1999	5	416	BE-CDU-PS-PSD-CDS/PP	-	0,89	1,00	0,72
	2004	6	817	CDU/PCP-BE-PND-PS-PSD-CDS/PP	-	0,54	0,60	0,35
RAKOUSKO	1999	6	443	LIF-Grüne-SPÖ-ÖVP-FPÖ	CSA	0,45	0,90	0,30
	2004	5	940	SPÖ-Grüne-KPÖ-FPÖ-ÖVP	-	0,40	0,60	0,46
ŘECKO	1999	7	456	KKE-SYN-AHKKI-PASOK-ND	POLA a LIB	0,51	1,00	0,40
	2004	5	476	PASOK-SIN-KKE-LAOS-ND	-	0,48	0,60	0,43
SEV. IRSKO	2004	6	891	SF-SDLP-AI-UUP-DUP	AP	0,84	0,60	0,20
SLOVENSKO	2004	8	934	KSS-LS/HZDS-SMER-SNS-ANO-KDH-SDKU-SMK	-	0,50	0,83	0,47

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

SLOVINSKO	2004	9	685	DESUS-LDS-SMS- -SLS-NSI-SDS	SNS, ZLSD a SJN	0,43	0,50	0,27
ŠPANĚLSKO	1999	6	821	EH-PNV-CIU-IU- -PSOE-PP	-	0,50	0,37	0,48
	2004	6	860	PSOE-IU-G-CE-PP-EP	-	0,74	0,60	0,58
ŠVÉDSKO	1999	7	462	LP-SocD-Gr-C-Lib- -ChrD-Con	-	0,60	1,00	0,54
	2004	7	974	LP-Gr-SocD-C-Lib- -ChrD-Con	-	0,49	1,00	0,52
VELKÁ BRITÁNIE	1999	7		Labour-LDP-Green- -UKIP-Conservatives	SNP a Plaid Cymru	0,50	0,30	0,27
	2004	6	1344	Labour-LDP-SNP- -Conservatives	UKIP a PC	0,44	0,40	0,28

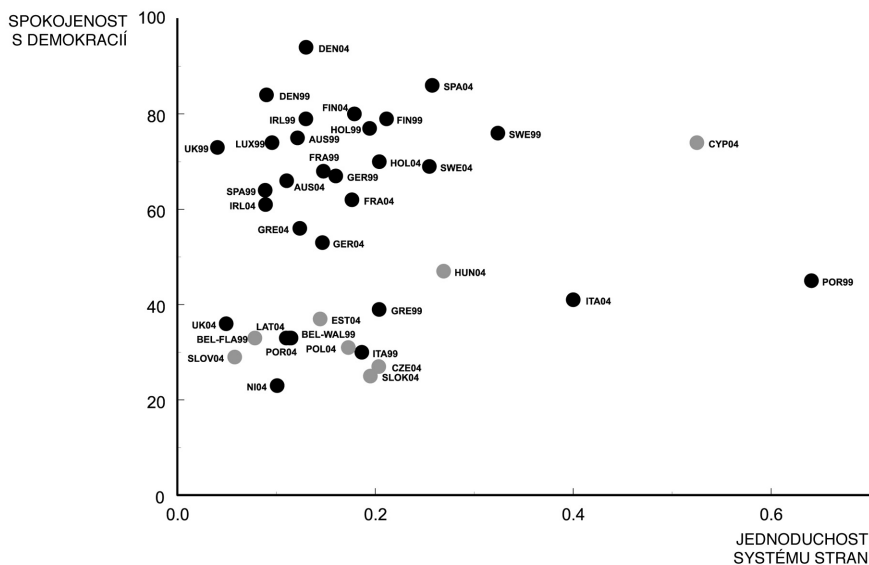
Zdroj: Povělební dotazníková šetření EES 1999 a 2004.

Poznámka: V tabulce jsou uvedeny konečné výsledky jednodimenzionální analýzy rozložení preferencí voličů EU na otázky týkající se pravděpodobnosti, že budou volit určitou stranu. K provedení těchto analýz jsme použili program MUDFOLD. Poslední sloupec uvádí shodu názorů voličů ohledně zařazení stran na levo-pravé stupnici s tím, že strany jsou váženy na základě počtu mandátů, které získaly v EP.

Empirické hodnocení hypotézy jednoduchosti zároveň vyžaduje míru hodnocení politické reprezentace agregovanou na úroveň státu. Pro tento účel jsme zvolili hodnocení všeobecné spokojenosti voličů s demokratickým procesem založené na povolebních dotazníkových šetřeních EES v roce 1999 a 2004, kdy byla respondentům položena otázka, jak jsou spokojeni s fungováním demokracie ve své zemi.

Graf 3 ukazuje umístění zemí podle jednoduchosti systému stran a všeobecné spokojenosti s demokratickým systémem, a to s využitím 38 dostupných případů z roku 1999 a 2004. Očekáváme, že tato korelace bude pozitivní, tj. že vysoký stupeň jednoduchosti stranického systému bude odpovídat vysoké míře podpory demokracie. Souhrnné výsledky však hypotézu jednoduchosti nepotvrzují a jednoduchý korelační koeficient se rovná téměř nule ($r = +0,06$; $\tau\text{-}b = +0,10$). Místo toho jasně vidíme, že země jsou rozděleny do dvou skupin podle míry spokojenosti jejich občanů s demokracií.

Graf 3. Jednoduchost systému stran a všeobecná spokojenost s demokracií v EU v roce 1999 a 2004

Zdroj: Povolební dotazníková šetření ESS 1999 a 2004.

Poznámka: Spokojenost s demokracií se měří jako procento občanů, kteří na příslušnou otázku v rámci průzkumu odpověděli „velmi spokojen/a“ a „docela spokojen/a“. Hodnota jednoduchosti systému stran je výsledkem stupně jednorozměrnosti, Spearmanovy korelace řazení stran získané na základě analýz rozložení preferencí, toho, jak voliči zařadili strany na levo-pravé stupnici, a vážené shody názorů voličů na umístění stran na levo-pravé škále, které jsou uvedeny v Tabulce 2.

Uznáme-li, že vysoké míry demokratické legitimacy nelze v nových členských státech dosáhnout přes noc, ale že se vytváří v průběhu dlouhého období demokratické vlády, bylo by vhodnější analyzovat nové členské státy a 15 starých členských států samostatně. Z 22 zemí s nejvyšší de-

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

mokratickou podporou je 21 starých členských států EU. Jedinou výjimku tvoří Kypr. Obecná charakteristika této skupiny do jisté míry potvrzuje Thomassenovu hypotézu, že jednoduchost systému stran má určitou spojitost s vyšší mírou demokratické podpory. Stejný model platí pro skupinu zemí s nižší mírou demokratické podpory, která je tvořena převážně novými demokratiemi.

Dva případy se jasně vymykají: Portugalsko v roce 1999 a Itálie v roce 2004. V obou případech se jedná o země s velmi jednoduchými a jasně strukturovanými systémy stran s velkou mírou shody názorů na politickou orientaci stran a vysokým stupněm jednorozměrnosti. Přesto vykazují jejich občané velmi nízkou míru demokratické podpory. Vzhledem k omezenému rozsahu této kapitoly se však nemůžeme touto anomálií dále zabývat a hledat uspokojivé vysvětlení.

Tabulka 3. Vliv jednoduchosti systému stran na podporu demokracie (OLS regrese)

	Regresní koeficient	Směrodatná chyba
Konstanta	0,49 **	0,07
Jednoduchost systému stran	0,89 *	0,33
Nový člen EU	-0,29 **	0,05
Portugalsko 1999	-0,61 *	0,30
Itálie 2004	-0,44 *	0,22
N	38	
R ²	0,38	

Zdroj: Povolební dotazníková šetření ESS 1999 a 2004.

Poznámka: V tabulce jsou uvedeny výsledky regresní analýzy, kde je závislou proměnnou „podpora demokracie v zemi“. Koeficienty a směrodatné odchylky byly odhadnuty na základě bootstrapping metody (1000 opakování). Kontrolní proměnné použité v tomto modelu tvoří dichotomická proměnná pro nové členské státy EU a dichotomické proměnné pro Itálii v roce 2004 a Portugalsko v roce 1999. Statistická významnost koeficientů: * signifikantní při $p < 0,05$, ** signifikantní při $p < 0,01$.

Pomocí regresní analýzy lze formálněji potvrdit nepřehlédnutelný vliv jednoduchosti systému stran na demokratickou legitimitu, poté, co v modelu kontrolujeme dvě země, které se vymykají (Portugalsko v roce 1999 a Itálie v roce 2004), a zohledníme proměnnou nové-staré členské státy (viz Tabulku 3). Vzhledem k tomu, že naše údaje nepocházejí z národních voleb, ale voleb do EP, že použití metody rozložení preferencí někdy vede k nestálým výsledkům a že jsme použili velmi hrubé odhady demokratické legitimacy, lze naši analýzu považovat za poměrně nekompromisní test Thomassenovy hypotézy jednoduchosti. Vzhledem k takto provedenému testu a smělosti této hypotézy výsledky naznačují, že by v budoucnu stálo za to se tímto tvrzením dále zabývat.

Celoevropský systém stran – budoucnost nebo utopie?

Dřívější hodnocení fungování politické reprezentace v EU nebyla zdaleka povzbudivá. Jedním z důležitých výsledků bylo, že volby do EP splňují jen velmi málo požadavků populárních modelů politické reprezentace, jako je například ideál vlády založený na odpovědnosti stran [Schmitt, Thomassen 1999]. Mnoho badatelů souhlasí s tím, že jedním z důležitých požadavků pro lepší fungování politického zastupování v EU je vytvoření dobře strukturovaného celoevropského systému stran. Aby mohl být v EU vyřešen problém tzv. demokratického deficitu, je zapotřebí ustavit celoevropský systém stran. Pomocí analýzy představené v této kapitole jsme chtěli ukázat, jaké jsou vyhlídky budoucího celoevropského systému stran.

Deskriptivní analýzy potvrzují, že levo-pravá dimenze je stále hlavním kandidátem pro vytvoření budoucího systému evropských stran. Ve většině zemí EU představuje levo-pravá dimenze velkou, či dokonce *největší* sílu, jež působí na strukturu systému a jež ovlivňuje politické preference občanů. V naprosté většině zemí EU poskytují názory voličů na umístění stran na levo-pravé stupnici stále podstatné informace o hlavních silách při utváření vlády, konkurenci stran a chování voličů v každém z těchto systémů. Odborníci z jednotlivých zemí samozřejmě považují jednorozměrné popisy za příliš zjednodušující a srovnání mezi zeměmi za příliš naivní. Přesto je zřejmé, že levo-pravá dimenze je jediným společným jmenovatelem ideologického terénu v členských státech EU.

S ohledem na možné vytvoření jednorozměrného celoevropského systému stran uspořádaného na základě levo-pravé dimenze konfliktních ideologií nejsou empirické výsledky jednoznačné. Na jedné straně došlo v průběhu 90. let 20. století ke snížení shody v názorech voličů na ideologické zařazení stran, což naznačuje, že rozdělení ideologií na levicové a pravicové začalo v evropské politice ztrácet význam. Na druhé straně byla míra této shody v roce 2004 ve srovnání s rokem 1999 opět o něco vyšší, což ukazuje, že levicovost a pravicovost ideologií začíná mít naopak větší vliv.

Jako poslední jsme si kladli otázku, zda může jednorozměrný systém stran na úrovni EU vést k vyšší míře demokratické legitimacy. Výsledky ukazují, že demokratickému systému se dostává poněkud vyšší podpory v jednoduchých jednorozměrných systémech stran založených na rozlišení mezi levicí a pravicí než v jiných systémech. Největší vliv jednoduchosti systému stran na úroveň demokratické podpory lze nalézt mezi starými členskými státy EU, tato hypotéza je však do určité míry podpořena i v nových členských státech. Hlavním důvodem rozdílů mezi 15 starými a 10 novými členskými zeměmi je podle všeho to, že demokratická legitimita je do značné míry také výsledkem nepřetržitého dlouhodobého demokratického procesu.

Příloha: Strany a skupiny stran zahrnuté do analýzy

Skupiny stran v EP:

EUL nebo EUL/NGL = Evropská sjednocená levice / Severská zelená levice

GR/EFA = Evropská federace stran zelených / Evropská svobodná aliance

PES = Evropská strana socialistů

ELDR = Evropská liberální, demokratická a reformní strana

EDD = Evropa demokracií a rozmanitosti

EPP nebo EPP/ED = Evropská lidová strana / Evropští demokraté

UEN = Unie pro Evropu národů

NI = nezařazení poslanců (nepatří k žádné ze stranických skupin)

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
Rakousko							
1999	Grüne	Die Grünen — Die Grünen Alternative	GR/EFA	2	9,2	3,45	0,51
	LIF	Liberales Forum	–	0	2,6	4,27	0,35
	SPÖ	Sozialdemokratische Partei Österreichs	PES	7	31,8	4,54	0,43
	ÖVP	Österreichische Volkspartei	EPP	7	30,6	5,82	0,49
	CSA	Christlich-Soziale Allianz	–	0	1,5	5,95	-0,03
	FPÖ	Freiheitliche Partei Österreichs	NI	5	23,5	7,12	0,31
2004	Grüne	Die Grünen — Die Grünen Alternative	EG-EFA	2	12,8	3,56	0,54
	LIF	Liste Hans-Peter Martin – For Real Control in Brussels	NI	2	14,0	na	n.a
	SPÖ	Sozialdemokratische Partei Österreichs	PES	7	33,5	3,79	0,57
	ÖVP	Österreichische Volkspartei	EPP-ED	6	32,7	6,35	0,50
	FPÖ	Freiheitliche Partei Österreichs	NI	1	6,3	7,56	0,53
	KPÖ	Kommunistische Partei Österreichs	–	0	0,8	1,98	0,76
Belgie-Vlámsko							
1999	Agalev	Agalev	GR/EFA	2	7,5	3,56	0,39
	SP	Socialistische Partei	PES	2	8,8	3,69	0,39
	CVP	Christelijke Volkspartei	EPP	3	13,5	4,15	0,31

Volby do Evropského parlamentu 2004

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
	VU-ID21	Volksunie-ID21	GR/EFA	2	7,6	4,79	0,63
	VLD	Vlaamse Liberalen en Democraten	ELDR	3	13,6	5,02	0,52
	VB	Vlaams Blok	NI	2	9,4	8,04	0,53
Belgie-Valonsko							
1999	PS	Parti Socialiste	PES	3	9,6	3,22	0,49
	Ecolo	Ecolo	GR/EFA	3	8,4	4,14	0,30
	PSC	Parti Social Chrétien	EPP	1	4,9	5,20	0,11
	PRL/FDF /MCC	Parti Réformateur Libéral/Front Démocratique des Francophones/ Mouvement des Citoyens pour le Changement	ELDR/EPP	3	10,0	6,02	0,14
	FN	Front National	-	0	1,5	8,79	0,59
Velká Británie							
1999	PC	Plaid Cymru	GR/EFA	2	1,8	3,54	0,37
	SNP	SNP	GR/EFA	2	2,7	3,81	0,33
	Green	Green Party	GR/EFA	2	6,2	3,86	0,47
	Lib	Liberal Democrats	ELDR	10	12,7	4,61	0,55
	UKIP	UKIP	EDD	3	7,0	4,97	0,02
	Lab	Labour	PES	29	28,0	4,98	0,30
	Con	Conservatives	EPP	36	35,8	6,41	0,18
2004	Con	Conservative Party	EPP-ED	27	27,4	6,39	0,29
	Lab	Labour Party	PES	19	22,3	4,64	0,30
	UKIP	UK Independent Party	UEN	12	16,8	5,94	0,04
	Green	Green	GR/EFA	2	6,2	na	n.a
	Lib	Liberal Democrats	ALDE/ELDR	12	15,1	4,68	0,61
	SNP	Scottish National Party	EG/EFA	2	3,0	4,29	0,49
	PC	Plaid Cumry	EG/EFA	1	1,1	4,38	0,39
Kypr							
2004	DISI	Dimokratikos Synagermos (?H?Y)	EPP-ED	2	28,2	8,89	0,75
	AKEL	Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou (AKE?)	UEN	2	27,9	1,75	0,83
	DIKO	Dimokratiko Komma (?HKO)	ELDR	1	17,1	5,89	0,71
	EDEK	Movement of Social Democrats (E?EK)	EPP-ED	1	10,8	4,33	0,74

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
Česko							
2004	ODS	Občanská demokratická strana	EPP-ED	9	30,0	8,58	0,68
	KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy	EUL	6	20,3	1,73	0,83
	KDU-CSL	Křesťanská a demokratická unie – Čs. strana lidová	EPP-ED	2	9,6	5,78	0,48
	SN-ED	Sdružení nezávislých a Evropských demokratů	EPP-ED	3	11,0	na	n.a
	ČSSD	Česká strana sociálně- demokratická	PES	2	8,8	3,84	0,57
	N	Nezávislí	IND/DEM	2	8,2	na	n.a
	US-DEU	Unie svobody – Demokratická unie	–	0	0,1	7,12	0,42
Dánsko							
1999	RG	Enhedslisten – De Rødgønne	–	0	0,0	2,40	0,67
	FMEU	Folkebevægelsen mod EU	EDD	1	7,3	3,28	0,49
	Soc	Socialistisk Folkeparti	EUL	1	7,1	3,35	0,54
	PP	Dansk Folkeparti	UEN	1	5,8	3,40	0,46
	Rad-Left	Radikale Venstre	ELDR	3	9,1	4,99	0,67
	SD	Socialdemokratiet	PES	3	16,5	5,01	0,63
	Chr	Kristelig Folkeparti	–	0	2,0	5,56	0,45
	CD	Centrum-Demokraterne	–	0	3,5	5,65	0,57
	Con	Konservative Folkeparti	EPP	1	8,6	6,95	0,41
	Lib	Venstre	ELDR	5	23,3	7,22	0,44
	JB	Junibevegelsen	EDD	3	16,1	7,24	0,32
	Prog	Fremskridtspartiet	–	0	0,0	7,37	0,36
2004	FMEU	Folkebevægelsen mod EU	EUL	1	5,2	3,02	0,54
	Soc	Socialistisk Folkeparti	EG/EFA	1	8,0	2,95	0,63
	PP	Dansk Folkeparti	UEN	1	6,8	7,77	0,49
	Rad-Left	Radikale Venstre	ALDE/ELDR	1	6,4	4,89	0,75
	SD	Socialdemokratiet	PES	5	32,7	4,84	0,64
	Chr	Kristdemokraterne	–	0	1,3	na	n.a.
	Con	Konservative Folkeparti	IND/DEM	1	11,3	7,16	0,55

Volby do Evropského parlamentu 2004

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Prislušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
	Lib	Venstre	ALDE/ELDR	3	19,4	7,49	0,54
	JB	Junibevegelsen	EDD	1	9,1	3,01	0,55
Estonsko							
2004	SDE	Sotsialdemokratlik Erakond	PES	3	36,8	4,97	0,41
	KESK	Eesti Keskerakond	ALDE/ELDR	1	17,5	4,23	0,42
	Ref	Eesti Reformierakond	ALDE/ELDR	1	12,2	6,91	0,32
	Isamaa	Erakond Isamaaliit	EPP-ED	1	10,5	6,20	0,32
	RP	Res Publica	–	0	6,7	6,46	0,30
	Rah	Rahvaliit	–	0	8,0	5,12	0,60
	EÜR	Eestima Überhen. datud Rahvapartei	–	0	0,2	3,72	0,41
	EKR	Eesti Kristlik Rahvapartei	–	0	2,9	4,24	0,34
	EST	Eesti Socialdemokratlik Tööpartei	–	0	0,5	3,10	0,52
Finsko							
1999	Left	Vasemmistoliitto	EUL	1	9,1	2,66	0,63
	SocDem	Soumen Sosialidemokraatinen Poulue	PES	3	17,8	4,13	0,30
	Green	Vihreä Litto	GR/EFA	2	13,4	5,40	0,58
	SFP PS	Perussomalaiset	ELDR	1	6,8	5,87	0,09
	Center	Keskusta	ELDR	4	21,3	5,91	0,62
	Chr Dem	Kristilliset	EPP	1	2,4	5,96	0,45
	RKP	Ruotsalainen kansanpuolue	–	0	0,0	6,44	0,30
	Con	Kokoomus	EPP	4	25,3	7,65	0,47
2004	Left	Vasemmistoliitto	EUL	1	9,1	2,23	0,73
	Con	Kokoomus	EPP-ED	4	23,7	7,94	0,54
	Center	Keskusta	ALDE/ELDR	4	23,3	6,33	0,59
	Soc Dem	Soumen Sosialidemokraatinen Poulue	PES	3	21,1	4,49	0,41
	Green	Vihreä Liitto	EG-EFA	1	10,4	4,69	0,52
	RKP	Ruotsalainen kansanpuolue	ALDE/ELDR	1	5,7	6,45	0,36
	Chr Dem	Kristilliset	–	0	4,3	6,04	0,41
	PSP PS	Perussomalaiset (True Finns)	–	0	0,5	5,97	0,14
Francie							
1999	L-O-LCR	Ligue Communiste Révolutionnaire	EUL	5	5,2	1,97	0,78
	PCF	Parti Communiste Français Independants	EUL	2	6,8	2,33	0,70

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Príslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
	PS-PRG	Parti Socialiste	PES	18	22,0	3,55	0,58
	Verts	Les Verts	GR/EFA	9	9,7	3,81	0,59
	UDF	Union pour la Démocratie Française	EPP	9	9,3	6,73	0,50
	DL	Démocratie Libérale*	EPP	4	12,8	6,88	0,47
	RPR	Rassemblement pour la République*	EPP	8	12,8	7,24	0,56
	RPF	Rassemblement pour la France	UEN	13	13,0	7,91	0,55
	FN/MN	Front National/ Mouvement National	NI	5	9,0	9,15	0,76
2004	PS	Parti Socialiste	PES	31	28,9	3,54	0,42
	UMP	Union pour Mouvement Populaire	EPP-ED	17	16,6	7,02	0,35
	UDF	Union pour la Démocratie Française	ALDE/ELDR	11	12,0	6,45	0,37
	FN	Front National	NI	7	9,8	7,79	0,36
	Verts	Les Verts	EG-EFA	6	7,4	3,69	0,50
	MPF	Mouvement pour la France	IND/DEM	3	6,7	6,27	0,20
	PCF	Parti Communiste Français Independants	EUL	2	5,3	2,51	0,66
	UG	Union de la Gauche	NI	1	1,4	na	n.a
	PCR	Parti Communiste Révolutionnaire	EUL	1	?	na	n.a
	LCR	Ligue Communiste Révolutionnaire	-	0	2,6	2,17	0,72
	CPNT	Chasse. Pêche. Nature. Traditions	-	0	1,3	5,07	0,18
Německo							
1999	PDS	Partei des Demokratischen Sozialismus	EUL	6	5,8	3,32	0,45
	B90/DG	Buendnis 90/Die Gruenen	GR/EFA	7	6,4	3,51	0,49
	SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands	PES	33	30,7	4,18	0,51
	FDP	Freie Demokratische Partei	-	0	3,0	5,29	0,47
	CDU/CSU	Christlich Demokratische Union	EPP	53	48,7	6,46	0,32
	Rep	Die Republikaner	-	0	1,7	7,52	0,18
2004	PDS	Partei des Demokratischen Sozialismus	EUL	7	6,1	3,08	0,52

Volby do Evropského parlamentu 2004

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
	B90/DG	Buendnis 90/ Die Gruenen	EG-EFA	13	11,9	3,57	0,52
	SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands	PES	23	21,5	4,01	0,53
	FDP	Freie Demokratische Partei	ALDE/ELDR	7	6,1	5,39	0,66
	CDU	Christlich Demokratische Union	EPP-ED	40	36,5	6,57	0,42
	CSU	Christlich Soziale Union in Bayern	EPP-ED	9	9,0	6,98	0,38
	Rep	Die Republikaner	-	0	1,9	7,81	0,31
Řecko							
1999	KKE	Kommunistiko Komma Ellados	EUL	3	8,7	2,16	0,73
	SIN	Sinaspismos tis Aristeras ke ti... (?YN)	EUL	2	5,2	3,16	0,51
	AHKKI	Dimokratiki Kinoniku Kinima	EUL	2	6,9	4,31	0,48
	PASOK	Panellino Socialistiko Kinima (?A?OK)	PES	9	32,9	5,43	0,04
	POLA	Politiki Anixi	-	0	2,3	6,15	0,11
	LIB	FILELEFTHERI	-	0	1,6	6,27	0,16
	ND	Nea Dimokratia (N?)	EPP	9	36,0	8,33	0,61
2004	KKE	Kommunistiko Komma Ellados	EUL	3	9,5	2,33	0,70
	SIN	Sinaspismos tis Aristeras... (?YN)	EUL	1	4,2	3,07	0,53
	PASOK	Panellino Socialistiko Kinima (?A?OK)	PES	8	34,0	5,23	0,32
	ND	Nea Dimokratia (N?)	EPP-ED	11	43,1	7,75	0,49
	LAOS	Laikos Orthodoxos Synagermos (?A.O.?)	IND/DEM	1	4,1	7,09	0,14
Maďarsko							
2004	Fidesz	Fidesz – Magyar Polgári Párt	EPP-ED	12	47,7	7,74	0,45
	MSzP	Magyar Szocialista Párt	PES	9	34,3	3,17	0,49
	SzDSz	Szabad Demokraták Szövetsége	ALDE/ELDR	2	7,7	4,36	0,43
	MDF	Magyar Demokrata Fórum	EPP-ED	1	5,3	6,63	0,47
	MP	Munkáspárt	-	0	1,8	2,52	0,66
	MIÉP	Magyar Igazság és Élet Pártja (Maďarská strana spravедlnosti a života)	-	0	2,3	7,62	0,43

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
Irsko							
1999	DL	Democratic Left	–	0	3,24	0,50	
	SF	Sinn Fein	–	0	3,53	0,41	
	Lab	Labour Party	PES	1	8,8	4,36	0,52
	GP	Green Party	GR/EFA	2	6,7	4,45	0,40
	PD	Progressive Democrats	–	0	5,47	0,21	
	FG	Fine Gael	EPP	4	24,6	6,12	0,32
	FF	Fianna Fail	UEN	6	38,7	6,61	0,33
2004	FF	Fianna Fail	UEN	4	29,5	6,45	0,28
	FG	Fine Gael	EPP-ED	5	27,8	6,26	0,32
	Lab	Labour Party	PES	1	10,6	3,76	0,44
	SF	Sinn Fein	EUL	1	11,1	3,45	0,43
	Indep	Non-partisans	ALDE a NI	2	16,7	na	n.a
	Green	Green Party	–	0	4,3	4,13	0,46
	PD	Progressive Democrats	–	0	n.a.	6,32	0,13
Itálie							
1999	RC	Rifondazione Comunista	EUL	4	4,3	2,43	0,68
	CI	Comunisti Italiani	–	0	n.a.	2,64	0,63
	DS	Democratici di Sinistra	PES	15	17,4	3,45	0,45
	Verdi	Federazione dei Verdi	GR/EFA	2	1,8	3,87	0,49
	SDI	Socialisti Democratici Italiani	PES	2	2,1	4,14	0,60
	Dem	I Democratici	ELDR	6	7,7	4,44	0,52
	PPI	Partito Popolare Italiano	PPE	4	4,3	4,46	0,55
	UDEUR	Unione Democratici Europei	PPE	1	1,6	4,59	0,46
	CDU	Cristiani Democratici Uniti	PPE	2	2,1	4,81	0,67
	LN	Lega Nord	ELDR(1)/NI	4	4,5	5,19	0,09
	CCD	Centro Cristiano Democratico	PPE	2	2,6	5,22	0,57
	BONINO	Lista Panella/Bonino	NI	7	8,5	5,25	0,44
	FI	Forza Italia	PPE	22	25,2	6,72	0,30
	MS-FI	Movimento Sociale Fiamma Tricolore	NI	1	1,6	6,99	0,15
	AN	Alleanza Nazionale	UEN	9	10,3	7,22	0,35
2004	DS	Democratici di Sinistra	PES	12	31,1	2,84	0,58

Volby do Evropského parlamentu 2004

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Prislušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
	Margh.	La Margeritha – Democrazia á Libertá	ALDE/EDP	7	?	3,80	0,60
	SDI	Socialisti Democratici Italiani	PES	2	?	4,10	0,59
	MRE	Movimento dei Repubblicani Europei	ALDE/ELDR	1	?	na	n.a
	SVP	Südtiroler Volkspartei	EPP-ED	1	?	na	n.a
	Ind	Indeoendenti	PES	2	?	na	n.a
	FI	Forza Italia	EPP-ED	16	21,0	8,23	0,58
	AN	Alleanza Nazionale	UEN	9	11,5	8,73	0,71
	RC	Rifondazione Comunista	EUL	5	6,1	1,59	0,87
	UDC	Unione dei democratici cristiani e dei democratici di centro	EPP-ED	5	5,9	6,86	0,49
	LN	Lega Nord	IND/DEM	4	5,0	7,58	0,45
	Verdi	Federazione dei Verdi	EG-EFA	2	2,5	3,34	0,48
	BONINO	Lista Bonino	ALDE/ELDR	2	2,3	5,38	0,38
	SCP	Societa' Civile di Pietro	ALDE/ELDR	2	2,1	na	n.a
	SU	Socialisti uniti per l'Europa	NI	2	2,0	na	n.a
	Udeur	Alleanza Popolare Udeur	EPP-ED	1	1,3	5,13	0,56
	AS	Per un'Alternativa sociale-Lista Mussolini	NI	1	1,2	na	n.a
	PP	Partito Pensionati	EPP-ED	1	1,1	na	n.a
	MSFT	Movimento Sociale Fiamma Tricolore	NI	1	0,7	na	n.a
	IDV	Italia Dei Valori	ALDE/ELDR	0	2,1	4,54	0,53
	PSI	Nuovo PSI	EUL	0	2,0	5,90	0,35
	CI	Partito dei Comunisti Italiani	EUL	2	2,4	1,95	0,79
Lotyšsko							
2004	TB/LNNK	T?vzemei un Br?v?bai/LNNK	UEN	4	29,8	7,60	0,46
	JL	Latvijas Celš	EPP-ED	2	19,7	7,17	0,43
	PCTVL	Par cilv?ka ties?b?m vienot? Latvij?	EG-EFA	1	10,7	2,74	0,61
	TP	Tautas partija	EPP-ED	1	6,6	6,61	0,42
	LC	Savieniba "Latvijas cels"	ALDE/ELDR	1	6,5	6,43	0,45
	ZZS	Zalo un Zemnieku Savieniba (Unie zelených a zemédělců)	-	0	4,3	6,26	0,45

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
	LPP	Latvijas Pirma Partija– (Lotyšská první strana)		0	3,3	5,89	0,36
Lucembursko							
1999	CSV	Chräschtlech Sozial Vollekspartei	EPP	2	31,9	3,18	0,42
	DP	Demokratesch Partei	ELDR	1	20,8	6,70	0,68
	LSAP	Lätzeburger Sozialistesch Aarbechterpartei	PES	2	23,2	5,73	0,58
	ADR		–	0	4,42	0,12	
	Déi Greng	Déi Gréng	GR/EFA	1	10,7	5,34	0,54
	Déi Lenk	Déi Lenk	–	0	4,51	0,83	
	GAL		–	0	1,72	0,50	
2004	CSV	Chräschtlech Sozial Vollekspartei	EPP-ED	3	37,1	7,06	0,42
	LSAP	Lätzeburger Sozialistesch Aarbechterpartei	PES	1	22,1	4,81	0,56
	Déi Gren	Déi Gréng	EG-EFA	1	15,0	4,91	0,63
	DP	Demokratesch Partei	ALDE/ELDR	1	14,9	5,76	0,53
	KPL	Parti Communiste de Luxembourg	–	0	1,2	2,26	0,71
	Déi Lenk	Déi Lenk	–	0	1,7	2,02	0,73
	ADR	Aktiounskomitee fir Demokratie an Rentengerechtigkeet	–	0	8,0	5,79	0,04
Nizozemsko							
1999	SP	Socialistische Partij	EUL	1	5,0	3,21	0,51
	GL	Groen Links	GR/EFA	4	11,9	3,44	0,49
	PvdA	Partij van de Arbeid	PES	6	20,1	4,52	0,47
	D'66	Democraten 66	ELDR	2	5,8	4,97	0,70
	SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij	EDD	1	11,9	5,99	0,17
..	CDA	Christen Democratisch App?l	EPP	9	26,9	6,06	0,51
	RPF	Reformatoirisch Politieke Federatie	EDD	1	8,7	6,06	0,23
	GPV	Gereformeerd Politek Verbond	EDD	1	11,9	6,13	0,25
	VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	ELDR	6	19,7	7,01	0,45
	CD	CD	–	0	7,16	0,07	

Volby do Evropského parlamentu 2004

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Prislušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
2004	CDA	Christen Democratisch App?!	EPP-ED	7	24,4	6,67	0,52
	PvdA	Partij van de Arbeid	PES	7	23,6	3,79	0,50
	VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	ALDE/ELDR4	4	13,2	7,48	0,52
	GL	Groen Links	EG-EFA	2	7,4	2,79	0,62
	ET	Europa Transparant	EG-EFA	2	7,3	na	n.a
	SP	Socialistische Partij	EUL	2	7,0	2,51	0,66
	CU	ChristenUnie	EDD	1	5,9	6,75	0,37
	SGP	Staatkundig Gereformeerde	EDD	1	?	6,96	0,36
	D'66	Democraten 66	ALDE/ELDR1	1	4,2	5,22	0,60
LPF	Lijst Pim Fortuyn	-	0	2,6	7,32	0,40	
Severní Irsko							
1999	SF	Sinn Fein	-	0	17,3	2,81	0,52
	SD-LP	Social Democrats and Labour Party	PES	1	28,1	4,23	0,41
	Alliance	Alliance Party	-	0	2,1	4,52	0,58
	PUP	Progressive Unionist Party	-	0	3,3	5,57	0,37
	UKUP	UK Unionist Party	-	0	3,0	6,74	0,10
	UUP	Ulster Unionist Party	EPP	1	17,6	6,78	0,25
	DUP	Democratic Unionist Party	NI	1	28,4	7,09	0,28
2004	SF	Sinn Fein	EUL	1	26,3	4,30	0,09
	SD-LP	Social Democrats and Labour Party	0	15,9	4,27	0,46	
	Alliance	Alliance Party	0	1,6	5,01	0,89	
	UUP	Ulster Unionist Party	EPP-ED	1	16,6	5,60	0,43
	DUP	Democratic Unionist Party	NI	1	31,9	6,37	0,09
Polsko							
2004	PO	Platforma Obywatelska	EPP-ED	15	24,4	6,65	0,25
	LPR	Liga Polskich Rodzin	IND/DEM	10	15,9	7,25	0,37
	PiS	Prawo I Sprawiedliwosc	UEN	7	12,7	6,93	0,31
	SRP	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	NI	6	10,8	5,09	0,12
	SLD	Sojusz Lewicy Demokratycznej	PES	5	9,3	2,00	0,77
	UP	Unia Pracy	PES	?	?	3,24	0,49
	UW	Unia Wolności	ALDE/ELDR4	4	7,3	5,36	0,21
	PSL	Polskie Stronnictwo Ludowe	EPP-ED	4	6,3	4,58	0,43

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
	SdPL	Socjaldemokracja Polski	PES	3	5,3	2,67	0,62
Portugalsko							
1999	BE	Bloco de Esquerda	–	0	1,8	1,42	0,90
	CDU	Coligacao Democrática Unitária	EUL	2	10,3	1,98	0,83
	PS	Partido Socialista	PES	12	43,1	4,65	0,76
	PSD	Partido Social Democrata	EPP	9	31,1	6,92	0,67
	CDS/PP	CDS/Partido Popular	UEN	2	8,2	8,22	0,63
2004	PS	Partido Socialista	PES	12	45,0	4,78	0,29
	PSD	Partido Social Democrata	EPP-ED	7	34,0	6,96	0,33
	PP	Partido Popular	EPP-ED	2	?	na	n.a
	CDU-PCP	Coligacao Democrática Unitária-Partido Comunista Portugues	EUL	2	9,0	2,62	0,64
	BE	Bloco de Esquerda	EUL	1	5,0	2,59	0,64
	PND	Partido da Nova Democracia	–	0	1,0	5,67	-0,07
Slovensko							
2004	SDKÚ	Slovenska demokratická a kresťanská únia	EPP-ED	3	17,1	8,04	0,55
	L'S-HZDS	Ľudová strana-Hnutie za demokratické Slovensko	NI	3	17,1	4,35	0,42
	SMER	Strana Smer – Tretia cesta	PES	3	16,9	3,85	0,44
	KDH	Kresťansko-demokratické hnutie	EPP-ED	3	16,2	7,76	0,50
	SMK	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	EPP-ED	2	13,2	7,12	0,39
	KSS	Komunistická strana Slovenska	–	0	4,6	1,74	0,83
	ANO	Aliancia nového občana	–	0	4,7	7,43	0,42
	SNS	Slovenská národná strana	–	0	2,0	5,47	0,28

Volby do Evropského parlamentu 2004

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
Slovensko							
2004	NSi	Nova Slovenija Krcscanski Ljudska Stranka	EPP-ED	2	23,5	6,99	0,31
	LDS	Liberalna Demokracija Slovenije	ALDE/ELDR2		21,9	3,62	0,38
	DESUS	Demokratska Stranka Upokojencev Slovenije	ALDE/ELDR?		?	n.a.	
	SDS	Slovenska Demokratska Stranka	EPP-ED	2	17,7	6,47	0,20
	ZLSD	Zdruzena Lista socialnih demokratov	PES	1	14,2	3,70	0,38
Španělsko							
1999	IU	Izquierda Unida	EUL	4	5,8	2,37	0,70
	EH	Euskal Herritarrok	NI	1	1,5	3,06	0,43
	PSOE	Partido Socialista Obrero Espanol	PES	24	35,2	4,15	0,42
	PNV	Partido Nacionalista Vasco	GR/EFA	1	2,9	5,10	0,14
	CiU	Convergencia i Unió	ELDR	2	4,4	5,40	0,06
	PP	Partido Popular	EPP	27	39,8	7,97	0,55
2004	PSOE	Partido Socialista Obrero Espanol	PES	24	43,3	3,40	0,64
	V	Los Verdes	EG-EFA	1	?		
	PP	Partido Popular	EPP-ED	23	41,3	8,22	0,59
	G	Galluska				4,46	0,35
	CDC	Convergencia Democratica de Catalunya	ALDE	1	5,2	n.a.	n.a.
	PNV	Euzko Alderdi Jeltzalea/Partido Nacionalista Vasco	ALDE/ELDR1	1	?	n.a.	n.a.
	BNG	Bloque Nacionalista Gallego	EG-EFA	1	?	n.a.	n.a.
	IU	Izquierda Unida	EUL	1	4,2	2,20	0,74
	ICV	Iniciativa per Catalunya/Verdes	EG-EFA	1	?	n.a.	n.a.
	EP	Europa de los Pueblos	EG-EFA	1	2,5	3,96	0,45
	ERC	Esquerra Republicana de Catalunya	EG-EFA	?	?	n.a.	n.a.
	CE	Coalición Europea (LeerPartidos)	-	0	1,2	4,96	0,74

9. Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti...

Rok voleb	Zkratka strany	Název strany	Příslušnost ke skupině stran v EP	Počet mandátů v EP	Podpora voličů	Střední umístění na L-P ose	PA
Švédsko							
1999	Left	Left Party	EUL	3	15,8	2,16	0,74
	Soc Dem	Social Democratic Party	PES	6	26,1	4,07	0,46
	Greens	Environmentalists	GR/EFA	2	9,4	4,22	0,52
	Center	Center Party	ELDR	1	6,0	5,22	0,58
	Liberals	Liberal Peoples Party	ELDR	3	13,8	6,15	0,50
	ChrDem	Christian Democrats	EPP	2	7,7	6,64	0,39
	Con	Conservatives	EPP	5	20,6	8,34	0,60
2004	Left	Left Party	EUL	2	9,8	1,88	0,81
	Soc Dem	Social Democratic Party	PES	5	24,8	4,02	0,49
	Greens	Environmentalists	EG-EFA	1	5,9	3,76	0,60
	Center	Center Party	ALDE/ELDR	1	6,3	5,57	0,79
	Liberals	Liberal Peoples Party	ALDE/ELDR	2	9,8	6,16	0,59
	ChrDem	Christian Democrats	EPP-ED	1	5,7	6,52	0,48
	Con	Conservatives	EPP-ED	4	18,2	8,29	0,61
JL	Junelist	IND/DEM	3	14,4	5,17	0,65	

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Umístění severoirských stran jsme vypočetli na základě odpovědí velmi malého počtu respondentů (20-30). Výsledky voleb jsme získali na adrese: <http://www.electionworld.org/europeanunion.htm>, <http://www.europeanforum.net>, <http://en.wikipedia.org/wiki/>, <http://encyclopedia.thefreedictionary.com>, <http://www.ulbacbe/soco/cevipol/documentation/documentation-elections-e.htm>. Informace o zkratkách, výsledcích voleb do EP a počtu mandátů v EP pocházejí z adresy: <http://www.agora.stm.it/elections/europeanunion.htm>.

Poznámky:

- 1 Tato teorie slouží také jako doplňující vysvětlení velkých rozdílů ve shodě názorů na ideologické zařazení stran, které se nacházejí více v centru ideologického spektra. Jestliže si respondent není jist ideologickou pozicí určité strany, zařadí ji spíše doprostřed spektra než na jeho okraj.
- 2 V této konkrétní studii se omezíme na jednorozměrnou verzi analýzy rozložení preferencí. Jelikož víme, že mnoho evropských systémů stran je lépe zastoupeno na základě několika dimenzí, musíme mít pro toto omezení důvod. Nejdůležitějším důvodem je, že jednorozměrný model rozložení preferencí velmi připomíná klasickou Downsovu prostorovou teorii voleb. Protože jsme svůj argument vystavěli na názoru, že úspěšné fungování politické reprezentace vyžaduje jednoduchost názorových systémů, je výběr jednorozměrného modelu přirozený. Kromě toho je pro vícerozměrnou analýzu rozložení preferencí zapotřebí velké množství dat. A konečně je zjištění, zda lze strukturu preferencí rozložit do jedné dimenze, často přirozeným prvním krokem, kterým chceme začít také v našem případě. Samozřejmě že další hledání druhé či třetí dimenze je často velmi přínosné, protože i v přísně jednorozměrných systémech (jako je např. Švédsko) může druhá dimenze poskytnout přesnější závěry, pokud jde o hodnocení toho, jak voliči vnímají svět politiky [viz Oscarsson 1998].
- 3 První a nejdůležitější důvod pro používání metod rozložení preferencí je teoretický. Předpoklady, na nichž se zakládá analýza rozložení preferencí, se podobají předpokladům, které tvoří základ známé Downsovy prostorové teorie voleb. Jak analýza rozložení preferencí, tak i prostorová teorie předpokládají, že dochází ke *shodě názorů*, tj. že všichni aktéři vnímají svět politiky víceméně stejně. Pokud by tento předpoklad neplatil, analýza

rozložení preferencí by jednoduše nebyla pro získané údaje vhodná. V praxi tedy aplikace analýzy rozložení preferencí znamená totéž jako testování Downsovy teorie [viz také Rabinowitz 1978; Rabinowitz, Macdonald, Listhaug 1991]. Druhým důvodem pro použití analýzy rozložení preferencí je, že nám tak je vlastně umožněno interpretovat prostorové umístění jednotlivých stran, jež je výsledkem provedených analýz. Jelikož metoda analýzy rozložení preferencí poskytuje ve stejném prostoru souřadnice jak pro strany, tak i pro jednotlivé občany, můžeme k reálné a spolehlivé interpretaci výsledků velmi dobře využít další informační zdroje.

- ⁴ Analýza rozložení preferencí byla ve Švédsku v roce 2004 provedena s použitím stupnice vyjadřující sympatie ke stranám, protože švédský dotazník neobsahoval otázky týkající se pravděpodobnosti, s jakou by voliči hlasovali pro jednotlivé strany.
- ⁵ Existuje celá řada důvodů, proč stimuly (v našem případě strany) není možno rozložit – buď jsou příliš populární nebo nepopulární, nebo se nacházejí příliš blízko u sebe, nebo strana není vhodná k hodnocení na základě vybraného modelu.

10. Systém stran EU po rozšíření na východ

Hermann Schmitt a Jacques Thomassen

Rozšíření o deset nových členských států, k němuž došlo 1. května 2004, představuje nepochybně jednu z nejradiálnějších změn v dějinách Evropské unie (EU) a jako takové získalo pozornost laické a odborné veřejnosti, kterou si zasloužovalo. Dne 1. května 2004 se k systému stran fungujícímu v Unii přidalo osm postkomunistických systémů stran (a stranické systémy na Kypru a Maltě). Přibližně o šest týdnů později, tj. v polovině června 2004, proběhly přímé volby poslanců Evropského parlamentu (EP). Tentokrát mohlo volit asi 350 milionů občanů EU z 25 členských států.

Otázka, kterou se budeme v této kapitole zabývat, se týká toho, zda jsou tyto nové postkomunistické systémy stran dostatečně podobné západoevropskému „modelu“, aby mohlo dojít k jejich bezproblémové integraci. Jinak řečeno, budeme zkoumat, zda rozšíření směrem na východ nemohlo oslabit systém stran EU. To je jeden z možných důsledků rozšíření, jehož význam se zdá být systematicky podceňován.

Domníváme se, že toto podcenění je důsledkem nedostatečně vnímaného významu a možnosti uskutečnění evropského systému stran. Podle Sartoriho klíčové definice politická strana „při volbách prezentuje a je schopna prostřednictvím voleb dosadit kandidáty na veřejné funkce“ [Sartori 1976]. Na základě této definice pak nemá většina pozorovatelů potíže popřít samotnou existenci něčeho takového, jako je evropský systém stran. Evropské stranické federace sice podle názvu existují, nepředstavují se však jako evropské strany evropským voličům. Voleb do EP se totiž účastní politické strany jednotlivých zemí. Evropské politické strany také nemohou prostřednictvím voleb dosazovat kandidáty do veřejných funkcí na evropské úrovni, protože mezi výsledky voleb do EP a personálním obsazením evropských veřejných funkcí neexistuje spojitost.

Ačkoli jsou tyto závěry opodstatněné, závažným způsobem podceňují význam a uskutečnitelnost evropského systému stran. Především, organizace činnosti EP a politické procesy v něm jsou založeny na účinném fungování stranických skupin (poslaneckých klubů) v EP. Ty jsou spíše než na národní bázi organizovány na základě stranických rodin. Jen těžko si lze představit, že by EP mohl účinně fungovat bez nich. Kromě toho tyto stranické skupiny díky tomu, že procházejí napříč zeměmi, přispívají významným způsobem k politické integraci Evropy. Pro účely tohoto textu je však ještě důležitější, zda jsou evropské strany organizovány i mimo EP. Musí se evropská strana k tomu, aby se kvalifikovala jako politická strana, „zúčastnit voleb a být schopna jejich prostřednictvím umístit kandidáty na veřejné funkce“? Domníváme se, že tento požadavek je diskutabilní. Skutečnost, že na národní úrovni strany, jež jsou zastřešeny evropskými stranickými skupinami, nominují kandidáty a snaží se v národních volebních kampaních získat hlasy voličů, nemusí nutně negativně ovlivňovat pojetí evropských stran, stranického systému EU a demokratické soutěže mezi stranami na celoevropské úrovni.¹ S místní autonomií a regionálními odchylkami se setkáváme i v mnoha národních stranických systémech, a není proto nutné je vidět jako něco, co brání účinnému fungování celého systému.

Otázkou proto je, do jaké míry jsou různé vrstvy stranického systému kompatibilní. Jak jsme v jiných pojednáních často zdůrazňovali, vytvoření evropského systému stran lze dosáhnout i tehdy, bude-li možné delegace stran z jednotlivých zemí sloučit do parlamentních skupin, které budou z hlediska svých politických názorů vnitřně kohezí a současně se od sebe budou dostatečně odlišovat. Ve „starém“ EP byl tento proces seskupování mimořádně úspěšný [Schmitt, Thomassen 2000; Thomassen, Schmitt 1999b].

Seskupení západoevropských národních systémů stran do unijního stranického systému bylo možné díky tomu, že mezi nimi existuje základní strukturální podobnost. V minulosti díky přibližně stejné struktuře štěpení získaly stranické systémy v západní Evropě svůj specifický charakter [Lipset, Rokkan 1967]. V době, kdy docházelo k rozšiřování volebního práva, tj. kdy rozdíl mezi sociálními skupinami obyvatel našly vyjádření v (masových) volebních uskupeních, byl základním a nejdůležitějším sociálně-politickým konfliktem boj mezi průmyslovými dělníky a kapitálem. To vedlo téměř všude k založení odborů a na politické a parlamentní scéně k ustavení labouristické (nebo socialistické či sociálně-demokratické strany) strany, která se stavěla proti liberálnímu a konzervativnímu (či křesťansko-demokratickým) silám, víceméně těsně spojeným se zájmy podnikatelů. Další, starší sociálně-politické konflikty – konflikt mezi primárním a sekundárním sektorem, mezi církví a státem nebo mezi centrem a periferními oblastmi – také přispěly k charakteristické podobě západoevropského systému stran. Přestože mezi strukturami štěpení, na nichž jsou vystavěny západoevropské systémy stran, existují značné rozdíly, podobnosti mezi nimi stačily k tomu, aby daly základ celoevropské „superstruktuře“, pomocí níž dochází k úspěšnému sdružení takřka všech stran, které se dostávají do EP, do několika stran evropských.

Aby bylo možno v budoucnu tento evropský stranický systém vytvořit, je velmi důležité, aby měly systémy stran v přístupujících zemích stejnou strukturu. Pokud nebudou této struktuře odpovídat, mohlo by to závažným způsobem podkopat rozvoj celoevropského systému politické reprezentace. To je nejdůležitější otázka, které se budeme v této kapitole věnovat.

Systém stran v EU před 1. květnem 2004

V průběhu prvních padesáti let byl stranický systém EU mimořádně účinným nástrojem integrace množství nových členských zemí do dosti jednoduché struktury.² V základních rysech byl tento systém založen už v roce 1953, kdy ve Všeobecném shromáždění Evropského společenství uhlí a oceli křesťanští demokraté, socialisté a liberálové založili první nadnárodní parlamentní skupiny. Od samého počátku evropského projektu, pouhých osm let po ukončení 2. světové války, organizovaly politické strany jednotlivých zemí evropskou spolupráci, která spíše než z národního charakteru vycházela ze společných sociálně-politických kořenů a ideologické blízkosti.

Noví členové, které bylo potřeba integrovat do již definovaného evropského systému stran, pocházeli z celkem devíti dalších zemí, které se k původním šesti státům připojily v období 1973 až 1996.³ Do EP se však nakonec dostaly i „skutečně nové“ strany, které se vytvářely ve stávajících členských zemích.⁴

Z hlediska toho, co nyní nazýváme stranickým systémem EU, byl rok 1973 velmi neklidným rokem. V této době totiž vznikly tři nové politické skupiny. Francouzští (PCF) a italské (PCI) poslanci vytvořili komunistickou skupinu. V roce 1989, s pádem komunismu a před rozpadem pová-

lečného stranického systému v Itálii, k němuž došlo v roce 1992, tuto skupinu opustila hlavní následnická strana PCI (italská PDS), která přešla ke skupině socialistů a zanechala francouzské komunisty samotné, aby tak spolu s nově příchozími extrémně levicovými stranami (mj. německou PDS) vytvořili poněkud menší silně levicově zaměřenou skupinu.

Kromě toho vytvořili v roce 1973 nové skupiny britští konzervativci (se svými spojenci) a francouzští gaullisté (opět se svými spojenci). Vzhledem k odlišným sociálním kořenům a politickým perspektivám (v neposlední řadě v otázkách evropské integrace) se žádná z těchto skupin nezačlenila do křesťansko-demokratické EPP bez problémů. Přesto přitažlivost tohoto silného uskupení poslanců EP nakonec sociálně-politické překážky překonala: britští a dánští konzervativci se sloučili se skupinou EPP v roce 1992 (po vzoru španělských konzervativců, kteří se ke skupině EPP připojili už v roce 1989) a gaullistická RPR se přidala po volbách do EP v roce 1994.

Všechny tyto strany institucionalizovaly sociálně-politické konflikty, které mají původ v minulosti. Volby do EP však pomohly také při ustavení nové stranické rodiny zelených.⁵ První poslanci za stranu zelených se do EP dostali po volbách v roce 1984 a stali se členy poměrně heterogenní „duhové“ skupiny. V roce 1989, při dalších volbách, byli už zelení natolik početní, že mohli vytvořit jasně vymezenou ekologickou skupinu, která je od té doby součástí každého složení EP.

Křesťanští demokraté a konzervativci, socialisté, liberálové, krajní levice a zelení spolu tvoří základní strukturu současného systému stran EU. Existují dvě další skupiny napravo od centra, které sdružují strany různé silně kriticky zaměřené vůči EU – Evropa demokracií a rozdílu (EDD), z níž po volbách v roce 2004 vznikla Skupina nezávislých/demokracie – ID) a Skupina Unie pro Evropu národů (UEN).⁶ Obě tyto skupiny mají přibližně stejnou velikost a bojují mezi sebou o členské strany se stejným ideologickým zaměřením. Lze se domnívat, že postupem času převládne pouze jedna z těchto skupin. A konečně zde existuje skupina „nezařazených“, v níž tradičně převládají extrémně pravicoví poslanci.

Krátce před jarním rozšířením v roce 2004 byl systém stran EU tvořen asi 130 stranami z jednotlivých zemí, které se sdružovaly do maximálně pěti konsolidovaných stranických skupin a dvou méně konsolidovaných skupin – euroskeptické skupiny napravo od centra a extrémní pravice. A přestože jsou tato čísla malá, vyvolávají falešný dojem ohledně formátu stranického systému EU, který je ve skutečnosti charakterizován pouze dvěma hlavními politickými skupinami – Skupinou sociálních demokratů v Evropském parlamentu (PSE) nalevo a Skupinou Evropské lidové strany (Křesťanských demokratů) a Evropských demokratů (EPP-ED) napravo od středu.

Malá čísla mají ve světě stranických systémů alespoň určité výhody. Jsou výrazem vládnutelnosti, dostředivé soutěže, střídání vlád a odpovědnosti, tj. jsou s nimi spojeny všechny pozitivní aspekty modelu vlády dvou stran. Formát stranického systému, který se ustavil již v době Společného shromáždění ESUO v roce 1953, by proto neměl stát v cestě demokratické Evropě.

„Demokratický potenciál“ systému stran však nezávisí na pouze několika stranách a na koncentraci stranického systému. Aby mohl být tento systém účinným nástrojem politické reprezentace, je třeba také jasného vymezení a soudržnosti jednotlivých stranických aktérů. Také v tomto ohledu však bylo na základě empirických analýz politických preferencí, chování voličů ve volbách do EP a politických postojů různých částí stranických elit [Schmitt, Thomassen 2002], analýz volebních programů politických stran vydaných při příležitosti voleb do EP [Thomassen, Schmitt 2004; Wüst, Schmitt, v tisku] a analýz hlasování individuálních poslanců EP [Hix 2002;

Kreppel, Hix 2003] zjištěno, že tento systém stran funguje kupodivu „docela normálně“. Nezávisle na tom, který zdroj dat byl analyzován, vedla zjištění k závěru, že politické skupiny se „jasně vymezují“, tedy že se od sebe navzájem liší v politických a ideologických charakteristikách. Tyto skupiny jsou navíc překvapivě soudržné, neboli strany, které je tvoří, si jsou z politického a ideologického hlediska do značné míry podobné. Hlasování v jasně vymezených a soudržných skupinách v EP je současně stále více založeno na ideologické vzdálenosti mezi nimi. Zdá se, že strategie „velké koalice“, již v minulosti vytvořili dva významní členové systému, PSE a dnešní EPP-ED, s cílem zvýšit pravomoci Evropského parlamentu vůči Radě, se stala méně populární [Kreppel, Hix 2003].

V šestých volbách do EP v roce 2004 se ke stranickému systému stran EU připojilo přibližně 40 politických stran ze střední a východní Evropy, čímž se počet subjektů, které do EP vysílají v jednotlivých zemích své delegace, zvýšil asi na 170.

Jak zapadají systémy stran ve střední a východní Evropě do evropské stranické struktury?

Základní strukturu stranických systémů západní Evropy lze charakterizovat sociálně-politickými štěpeními, které se do seskupení stoupenců jednotlivých stran promítly přibližně v době, kdy bylo dosaženo všeobecného volebního práva. Ve většině států k tomu došlo na přelomu 19. a 20. století. Platí však totéž pro systémy v zemích střední a východní Evropy, které se demokratizovaly nebo znovu zdemokratizovaly [Ágh 1998a] teprve na začátku 90. let 20. století? Je pravdou, že v nich došlo k vytvoření konkurenceschopných stranických systémů velmi rychle. Je však otázkou, zda jsou založeny na sociálně-politických štěpeních, nebo na méně stabilních pilířích, jako jsou například aliance vytvořené na základě postojů ke specifickým tématům či osobního charizmatu představitelů politických elit, které převládaly v době změny režimu.

Pro výše uvedenou druhou hypotézu, která bývá nazývána také teorií *tabula rasa*, byla nalezena jen malá empirická podpora [Kitschelt et al. 1999]. Zdá se dokonce, že existuje stabilní struktura sociálních rozdílů [Evans, Whitefield 2000], zatímco politickou sféru charakterizuje stále vysoká míra volatility jak na straně voličů, tak i na straně samotných stran [např. Birch 2001]. To nám připomíná, že sociální rozdíly jsou nezbytnou, nikoli dostatečnou podmínkou sociálně-politických štěpení. Jak uvádějí Bartolini a Mair [1990: 216]: „Sociální rozdíly se stávají štěpeními, až když jsou takto organizovány.“ Organizace vyžaduje čas, prostředky a možnosti, což jsou všechno komodity, kterých se v postkomunistických demokraciích stále ještě nemusí v dostatečné míře dostávat. Kromě toho je k formování štěpení zapotřebí také politických elit, které aktivně podporují stranickou organizaci založenou na sociálních rozdílech. Za současných podmínek masové politické komunikace to však nemusí být vždy v jejich vlastním zájmu.⁷

Sociálně-politická štěpení jsou tedy ve střední a východní Evropě asi méně rozvinutá, než se někdy uvádí, ze zcela jiných důvodů [např. Bakke, Sitter 2005; implicitněji také Whitefield 2002]. Tím však nechceme říci, že sociální konflikty nepřispívají k ideologickým rozdílům a že nemohou být nakonec zastoupeny různými stranami a jejich představiteli.

Ágh [1998b] a také Oppelland [2003] tuto problematiku reflektují, když definují dvě velmi široké dimenze konfliktů a čtyři fáze vývoje stranických systémů ve střední a východní Evropě.⁸

První fáze, která trvala od pádu komunistických režimů do prvních víceméně svobodných voleb, byla charakterizována jednou hlavní ideologickou odlišností, která rozdělovala komunisty a anti-komunisty, nebo přesněji řečeno stoupence a odpůrce starého režimu. V této době docházelo k vytváření spontánních idealistických masových hnutí, která se záhy transformovala na „zastřešující strany“, jež sloužily k sjednocení a posílení antikomunistických sil.

Ve druhé fázi, přibližně v první polovině 90. let 20. století, byl dříve dominantní ideologický konflikt mezi komunisty a antikomunisty nahrazen či doplněn novým konfliktem mezi těmi, kteří v transformaci hospodářství od „centrálního plánování“ k ekonomice „volného trhu“ vyhráli, a těmi, kteří prohráli. Dřívější zastřešující strany se rozpadly brzy poté, co se konaly skutečně svobodné volby. Antikomunistické strany, které byly dříve „zastřešeny“, formovaly většinou nestabilní koaliční vlády. Zastoupení v parlamentu získalo velké množství stran s omezenou volební podporou.

V průběhu třetí fáze, tj. ve druhé polovině 90. let, se sociální konflikty mezi vítězi a poraženými při přechodu k tržní ekonomice prohloubily. Politickým výsledkem druhých svobodných voleb, které se často konaly v této fázi, bylo v mnoha zemích převzetí exekutivy sociálně-demokratickými nástupci bývalých komunistických stran. Ze strukturálního hlediska docházelo v této době ke koncentraci postkomunistických systémů stran, zatímco volební volatilita byla extrémně vysoká.

Ve čtvrté a zatím poslední fázi, která zasahuje do začátku 21. století, nedošlo ke změně hlavních konfliktů. Postkomunističtí sociální demokraté prohráli tam, kde se jim nepodařilo dostát svým slibům. Nehledě na tyto změny zůstaly politické tábory ze třetí fáze stabilními a nedošlo k dalšímu zvýšení počtu stran v parlamentech. V této etapě se vytvořil relativně stabilní a mírně koncentrovaný systém stran, který je podle všeho organizován podle známého levo-právěho schématu. Na základě těchto zjištění Oppeland [2003: 17] očekává, že po volbách do EP v roce 2004 strany nových členských států zapadnou do politické struktury EP poměrně dobře: svou cestu k jedné z hlavních politických skupin parlamentu bude s obtížemi hledat pouze asi jedna třetina nových poslanců z Východu.

Dimenze soutěže mezi stranami v Evropské unii

Než začneme zkoumat, jak dalece si v rámci EP po volbách v roce 2004 odpovídají strany a stranické systémy ve starých a nových členských státech EU, musíme si ujasnit, na co se máme zaměřit. Existuje celá řada prací o dimenzionalitě evropského prostoru stran.⁹ Gabel a Hix [2002] a Gabel a Anderson [2002] stanovili určitou variantu levo-právěho schématu jako dimenzi, která je podstatou struktury evropského politického prostoru. Podle Hixe a Lorda [1997] a Thomassena a Schmitta [1999b] je evropský prostor stran založen na dvou kolmých dimenzích, tj. levo-pravé ose a dimenzi podpory EU či opozice vůči ní.¹⁰ Jiní, např. Marks se spoluautory, došli k trojrozměrnému pojetí ideologických rozdílů: hospodářské levo-pravé dimenzi, nové politice a stejně jako v předchozím případě k dimenzi podpory EU [např. Hooghe et al. 2002; Marks et al. 2002].

Část těchto odborných polemik může být výsledkem formální stránky věci, tedy odlišnosti použitých metod, různých druhů údajů atd.¹¹ Proto je jistě namístě tyto výsledky kriticky posoudit. Spíše než metodologicky však chceme postupovat koncepčně. Navrhujeme rozdělit otázky,

kteří se řeší na úrovni EU v rámci víceúrovňového systému vládnutí, do dvou kategorií: na ústavní záležitosti a na obyčejné politické záležitosti [Schmitt, Thomassen 1999]. Ústavní otázky se týkají struktury vyvíjejícího se politického systému EU. Patří mezi ně vztahy mezi EP, Komisí a Radou, dále rozšíření Unie a otázka přijímání nových členů a v obecnější rovině ústavní proces a evropské smlouvy. Tyto ústavní záležitosti se netýkají politik EU, nýbrž samotné EU jako útvaru. Otázkou, která často vzbuzuje vášnivé diskuse, je spor o nutnost či naopak nepotřebnost další integrace.

Narozdíl od těchto ústavních sporů se obyčejné otázky zabývají konkrétními politikami. Obvykle (ale nikoli vždy) mají víceúrovňovou povahu v tom smyslu, že diskuse o nich a jejich řešení probíhá na různých úrovních systému řízení EU. Jako příklad můžeme uvést ekonomiku, sociální zabezpečení, životní prostředí a podobně. Na tyto běžné záležitosti by se měl vztahovat standardní způsob hodnocení ideologického konfliktu. Nejčastěji se používá levo-pravá dimenze, která obsahuje celou škálu konfliktů: politické (rovnost vs. hierarchie), ekonomické (chudí vs. bohatí), náboženské (nevěřící vs. věřící), časově orientované (změna vs. kontinuita) [viz Laponce 1981 a také Bobbio 1996]. Vzhledem k „imperialistickému“ charakteru tohoto ideologického schématu [Fuchs a Klingemann 1989] se obsah pojmu „levice“ a „pravice“ (či jinak řečeno uskupení politické opozice buď na levé nebo na pravé straně ideologického spektra) v průběhu historie měnil. Zdá se však, že obecně se tyto ideologické archetypy zachovaly: levicový pohled dává přednost silné úloze státu a politické změně směrem k větší rovnosti, zatímco pravicový pohled zastává myšlenku společenských sil, které se volně ovlivňují, odmítá silnou roli státu a snaží se zachovat stávající běh věcí nebo ho zvrátit směrem do minulosti.

Mění se význam jednotlivých složek levo-právěho politického kódu je patrný zejména v dobách rychlých sociálních změn, kdy dochází k zeslabování tradičních sociálně-politických konfliktů a na jejich místo nastupují nové rozpory.¹² V této fázi se jasné pojmy „levice“ a „pravice“ rozostřují a objevují se pochyby o užitečnosti těchto prostorových archetypů. Je typické, že v této neklidné době se často objevují takové pojmy jako „nová politika“ (konec 70. let 20. stol.), „nová levice“ (80. léta) nebo „nová pravice“ (90. léta). Za několik let už „nová politika“ není tak nová a to, co bylo „novou levicí“ a „novou pravicí“, se stává obvyklou součástí levo-právěho politického kódu. V tomto pojednání si neklademe za cíl odlišit různé dimenze rozdílů mezi levicí a pravicí, spíše se zabýváme souhrnným ideologickým rozdělením. V následující analýze se vedle levo-právě dimenze zaměříme na dimenzi evropské integrace (další podpora vs. zvrácení evropské integrace) jako součást soutěže mezi stranami.

Data

Než přejdeme k hodnocení toho, nakolik si strany a stranické systémy ve starých a nových členských zemích EU, jež jsou zastoupeny v EP, odpovídají, musíme uvést několik slov o datech, o něž se tato kapitola opírá. Vedle oficiálních volebních statistických údajů využíváme povolebního dotazníkového šetření EES 2004. Tato studie zahrnuje 26 reprezentativních dotazníkových šetření provedených po volbách do EP v červnu 2004 celkem ve 24 členských státech EU.¹³ Zatímco v provádění studie existovala celá řada rozdílů,¹⁴ všechny průzkumy používaly stejný základní dotazník.¹⁵

V této kapitole se zabýváme pouze dvěma z mnoha pojmů, které jsou součástí zmíněné studie, a to těmi, které zkoumají, jak občané jednotlivých zemí vnímají zařazení důležitých stran z hlediska a) dimenze evropské integrace¹⁶ a b) levo-pravé dimenze¹⁷. Jejich analýzu jsme provedli pomocí výpočtu hodnot centrální tendence (aritmetické průměry) a variability (směrodatné odchylky), které jsme interpretovali jako ukazatele skutečného umístění a jistoty či nejistoty ohledně toho, jak lze toto umístění stran zjistit.¹⁸ Naše analýza se v podstatě zaměřuje na politické strany a jejich umístění na levo-pravé stupnici nebo na dimenzi pro a proti evropské integraci. Tím se počet případů, kterými se zabýváme, snížil z přibližně 25 tisíc (počet respondentů) na 158 (počet stran).¹⁹

Abychom porovnali vliv východního rozšíření EU na evropský systém stran, budeme se zabývat srovnáním odlišností a soudržnosti stranických skupin v EP jak v případě, že zahrnují strany z nových členských zemí, tak i bez nich. Toho lze dosáhnout pomocí výpočtu průměrů a průměrné směrodatné odchylky pro podskupiny tvořené některými ze 158 stran podle jednotlivých stranických skupin, a to buď pro všechny strany, které do nich v současnosti patří, nebo pouze pro strany ze západní Evropy. Podle této strategie se zachází se všemi stranami rovnocenně, jako kdyby měly stejnou velikost a stejný vliv na politiku své stranické skupiny. Víme však, že tomu tak není: existují vlivné strany, které mají 30 i více poslanců, a malé strany s jedním nebo dvěma poslanci. Tyto rozdíly můžeme zohlednit tím, že budeme vážit údaje o stranách na základě počtu poslanců, které každá z nich do EP vysílá. Přitom předpokládáme nejen to, že veřejnost v jednotlivých členských státech má poměrně jasnou představu o tom, kde se nacházejí jejich příslušné strany s ohledem na levo-pravou dimenzi a dimenzi evropské integrace, ale také že zástupci stran mají víceméně stejnou politickou orientaci (nebo, řečeno přesněji, že možné odchylky od „skutečného zařazení stran“ jsou náhodné a vzájemně se ruší). Jelikož si uvědomujeme, že posledně uvedený předpoklad je poněkud radikální, uvádíme zde jak vážené (na základě delegací stran z jednotlivých zemí v EP), tak i nevážené (každá strana se počítá stejně bez ohledu na její velikost v EP) výsledky.

Výsledky voleb z roku 2004 – srovnání mezi Východem a Západem

Odpověď na otázku, jak dalece se lišilo hlasování ve východních zemích, začneme analýzou oficiálních výsledků voleb do EP. Rozlišujeme hlasy, které získaly všechny členské strany konkrétní stranické skupiny v EP, dále hlasy, které získaly strany, jež se dostaly do EP, ale nepřipojily se k žádné ze stranických skupin („nezařazení“), hlasy, které získaly strany, jež nedosáhly hranice nutné k postoupení do EP („bez zastoupení“), a hlasy voličů, kteří se zdrželi hlasování („nevoliči“). Výsledky našich výpočtů jsou zřejmé: „postkomunističtí“ voliči byli mnohem více zastoupeni mezi nevoliči a voliči stran, které se nepřipojily k žádné ze skupin EP, a mnohem méně zastoupeni mezi voliči stran, které se staly součástí ustavených politických skupin v rámci EP. Podíl hlasů pro strany, které nezískaly v EP zastoupení, byl obdobný v západních i východních členských zemích EU (viz Tabulku 1).

Tabulka 1. Chování voličů při volbách do EP – východní a západní země
(1. řádek: miliony občanů EU; 2. řádek: procento v jednotlivých sloupcích)

	Organizovaná skupina EP	Nezařazení	Bez zastoupení	Nevoliči	Oprávnění voliči
EU 15 + Kypr a Malta	125,2 92,0 %	9,6 78,7	8,5 83,3	148,3 77,9	291,6 83,6
8 postkomunistických zemí	10,8 8,0 %	2,6 21,3	1,7 16,7	42,0 22,1	57,0 16,4
EU 25	136,0 100 %	12,2 100	10,2 100	190,3 100	348,6 100

Zdroje: Oficiální statistické údaje zveřejněné na internetových stránkách Evropského parlamentu a stránky www.europa-digital.de, www.parties-and-elections.de a www.electionworld.org.

To však není jediná perspektiva, o které je potřeba uvažovat. Na základě srovnání podílu hlasů, které získaly různé skupiny v EP ve „staré“ a „nové“ Evropě, jsme dospěli k závěru, že skupina EPP-ED se těší poněkud větší podpoře ve východních zemích, zatímco podpora skupiny PSE a extrémní levice je zde podstatně nižší. Podpora liberálních stran je v obou případech téměř stejná. Totéž platí pro euroskeptické strany (kdy jsme členy UEN a ID uvažovali jako jednu skupinu) – podíl hlasů, který získala tato skupina, je stejný na Východě i na Západě, což znamená, že v přístupujících zemích mají mnohem menší úspěch, než jim připisovali někteří autoři [např. Beichelt 2004]. Pozoruhodné však je, že mezi postkomunistickými voliči chybějí voliči zelených, a jak jsme viděli dříve, že mnoho východoevropských voličů hlasovalo pro poslance, kteří se neměli rozhodnout, ke které parlamentní skupině stran se připojit (viz Tabulku 2).

Pravděpodobně nejjasnější známkou toho, že upevňující se východoevropský systém stran ne zcela odpovídá dokonalé struktuře systému stran EU, je zvýšené procento nevoličů a vysoké procento voličů, kteří hlasovali pro „nezařazené“ poslance [Schmitt 2005]. Ve srovnání se svými západoevropskými protějšky stranické systémy ve východní Evropě stále zahrnují poněkud omezený počet voličů – volební účast v národních volbách prvního řádu před volbami do EP zde dosahovala průměrně 63 %, což bylo přibližně o 15 % méně než v západních zemích. Nižší však není pouze volební účast. Také voliči, kteří se voleb účastnili, jsou jiní. Hodnoty volatility ukazují, že podpora stran je u postkomunistických voličů stále méně pevná: v průměru 37 % voličských přesunů na agregované úrovni znamená, že ve dvou následných volbách prvního řádu téměř každý druhý východoevropský volič podporoval různé strany. V západních členských státech EU to bylo pouze 11 %. Slabší stálost podpory stran a větší volatilita se nakonec odrážejí ve větší roztržitosti postkomunistických stranických systémů, jak alespoň ukazuje srovnání skutečného počtu stran: 8 východoevropských stranických systémů má ve skutečnosti průměrně 5,5 stran ve srovnání se 4,2 stranami na západě EU (viz Tabulku 3).

Tabulka 2. Rozdělení hlasů mezi skupiny stran v EP

(1. řádek: miliony voličů stran, které dosáhly zastoupení v EP; 2. řádek: procento v jednotlivých řádcích)

	EPP-ED	PES	Lib	Zelení	Ex- trémní levice	laD	EoN	Neza- řazení	Celkem
EU 15 + Kypr a Malta	49,3 36,3 %	37,3 27,5	11,8 8,7	10,1 7,4	9,2 6,8	3,4 2,5	5,0 3,7	9,6 7,1	135,7 100
8 post- komunistických členských zemí	5,4 40,4 %	2,7 20,1	1,1 8,2	0,1 0,7	0,5 3,7	0,0 0,0	1,0 7,4	2,6 19,5	13,4 100
EU 25	54,7 36,8 %	40,0 26,8	12,9 8,7	10,2 6,8	9,7 6,5	3,4 2,2	6,0 4,0	12,2 8,2	149,1 100

Zdroje: Oficiální statistické údaje zveřejněné na internetových stránkách Evropského parlamentu a stránky www.europa-digital.de, www.parties-and-elections.de a www.electionworld.org.

Tabulka 3. Inkluzivita, stabilita a koncentrace 25 národních systémů stran (uvedeny jsou průměry a směrodatné odchylky)

	Účast v předchozích národních volbách	Volatilita v před- chozích dvou národních volbách	Skutečný počet stran v předchozích národních volbách
EU 15 + Kypr a Malta	78,1 11,8	11,0 6,8	4,2 1,6
8 postkomunistických členských států	62,6 9,5	37,1 19,4	5,5 1,8
EU 25	73,1 13,2	19,4 17,2	4,6 1,7
Statistická významnost (F)	0,004	0,000	0,068

Zdroje: Oficiální statistické údaje zveřejněné na adrese www.europa-digital.de, www.parties-and-elections.de a www.electionworld.org.

Poznámka: Pojmu „volatilita“ používáme v případech, kdy voliči ve dvou po sobě jdoucích volbách hlasovali pro strany s různými názvy nezávisle na tom, zda se jedná o strany, které byly vytvořeny ze dvou původně samostatných stran; jiný pohled na tutéž problematiku nabízí Sikk [2005].

Stranický systém Evropské unie před rozšířením a po něm

Jak jsme viděli, volby do EP v roce 2004 vedly, obecně řečeno, k posílení křesťansko-konzervativní skupiny a k oslabení levice. Rozšíření EU východním směrem k tomuto vývoji podstatným způsobem přispělo. Odhlédneme-li však od samotných politických výsledků voleb, vedlo rozšíření ke změně struktury tohoto systému stran? Jsou skupiny stran v rámci EP nyní méně jasně vymezené a kohezivní? A co můžeme říci o struktuře konkurence mezi stranami?

Vliv východního rozšíření na stranický systém EU uvádějí Tabulky 4 a 5. Z nich je patrné, že tento účinek je překvapivě malý. Ať už s novými členy nebo bez nich, skupiny stran v rámci EP vypadají víceméně stejně jak s ohledem na své levo-pravé zařazení, tak i na postoj vůči integraci EU. Nové východoevropské strany, tj. ty, které se připojily k jedné z tradičních skupin, do tohoto systému zapadají velmi dobře. Nedošlo ani k výrazné změně zařazení stranických skupin s ohledem na ostatní skupiny, ani ke snížení jejich koheze. Jedna malá odlišnost nicméně existuje. S jedinou výjimkou je pozice nových stran ze střední a východní Evropy průměrně (bez vážení) vnímána v rámci stranických skupin, k nimž se připojily, jako levicovější. Kromě toho se má za to, že strany, které se připojily ke třem největším skupinám, jsou v průměru více proevropsky zaměřeny než jejich stranická skupina. V důsledku toho se průměrné umístění těchto stranických skupin vychyluje více doleva a směrem k evropské integraci. Protože však ve srovnání se všemi stranami z ostatních sedmnácti zemí je celková váha těchto stran omezená, je jejich vliv na konečné umístění stranických skupin nepatrný. Vzájemné postavení stranických skupin i jejich vnitřní koheze je proto vstupem nových stran ovlivněna poměrně málo, jak ukazují také směrodatné odchylky.²⁰

Přestože rozšíření EU směrem na východ neovlivnilo umístění stranických skupin EP na levo-pravé a evropské dimenzi, mohlo mít vliv na vztah mezi těmito dvěma základními dimenzemi soutěžení stran v EP. V minulosti panovaly ohledně této otázky mezi badateli značné neshody. Hlavní příčinou rozporů byla otázka, zda je proevropské či protievropské zaměření stran předurčeno jejich levo-pravou orientací [např. Hooghe et al. 2002], nebo zda jsou tyto dvě dimenze na sobě nezávislé a vůči sobě kolmé, ortogonální [např. Hix a Lord 1997].²¹ Na základě našich údajů můžeme usuzovat, že tyto dvě dimenze mají jen velmi nepatrnou korelaci ($r = 0,282$; $p = 0,000$; $n = 158$) a že tato korelace je v podstatě stejná v případě stran západních ($r = 0,267$; $n = 109$; $p = 0,005$) i východních ($r = 0,276$; $n = 49$; $p = 0,055$).

V Grafu 1 je tento mírný, ale důležitý vztah mezi uvedenými dvěma proměnnými znázorněn graficky. Ukazuje, že čím jsou politické strany umístěny více napravo, tím je jejich proevropská orientace vyšší. Tento model však odpovídá skutečné situaci jen velmi nepřesně a asi nebudeme daleko od pravdy, když budeme politický prostor EU považovat za dvojrozměrný, s dvěma nezávislými stavebními prvky – levo-pravou orientací a pro- nebo protievropskými postoji.

Tabulka 4. Umístění stranických skupin EP na levo-pravé stupnici s novými východními stranami a bez nich (údaje představují průměry a počet případů)

	Váženo			Neváženo		
	Průměr	Směrodatná odchylka	N	Průměr	Směrodatná odchylka	N
Extrémní levice						
EU 25	2,3	0,6	40	2,4	0,5	17
8 postkomunist. zemí	1,7		6	1,7		1
EU 15 + Kypr a Malta	2,4	0,6	34	2,5	0,5	16
Zelení						
EU 25	3,8	0,7	37	4,0	1,0	14 8
8 postkomunist. zemí	2,7		1	2,7		1
EU 15 + Kypr a Malta	3,8	0,6	36	4,0	1,0	13
Sociální demokraté						
EU 25	3,9	0,7	185	4,0	0,9	23
8 postkomunist. zemí	3,6	0,6	25	3,7	1,3	8
EU 15 + Kypr a Malta	4,0	0,6	160	4,1	0,6	15
Liberálové a demokraté						
EU 25	5,5	1,1	72	5,5	1,1	22
8 postkomunist. zemí	5,0	1,1	11	5,2	1,3	6
EU 15 + Kypr a Malta	5,5	1,1	61	5,6	1,0	16
Nezařazení						
EU 25	6,1	1,4	17	6,1	1,7	4
8 postkomunist. zemí	4,8	0,4	9	4,7	0,5	2
EU 15 + Kypr a Malta	7,5	0,6	8	7,5	0,8	2
Evropa národů						
EU 25	6,4	1,0	35	6,2	1,4	9
8 postkomunist. zemí	7,2		10	7,2		1
EU 15 + Kypr a Malta	6,1	1,0	25	6,1	1,5	8
Křesťanští demokraté a konzervativní strany						
EU 25	7,1	0,9	254	7,0	0,9	35
8 postkomunist. zemí	7,2	1,0	62	6,9	1,0	15
EU 15 + Kypr a Malta	7,1	0,8	192	7,1	0,9	20
Nezávislost/demokracie						
EU 25	7,7	0,9	25	7,5	0,8	5
8 postkomunist. zemí	7,2	0,3	11	7,3	0,4	2
EU 15 + Kypr a Malta	8,0	1,0	14	7,7	1,1	3

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 2004.

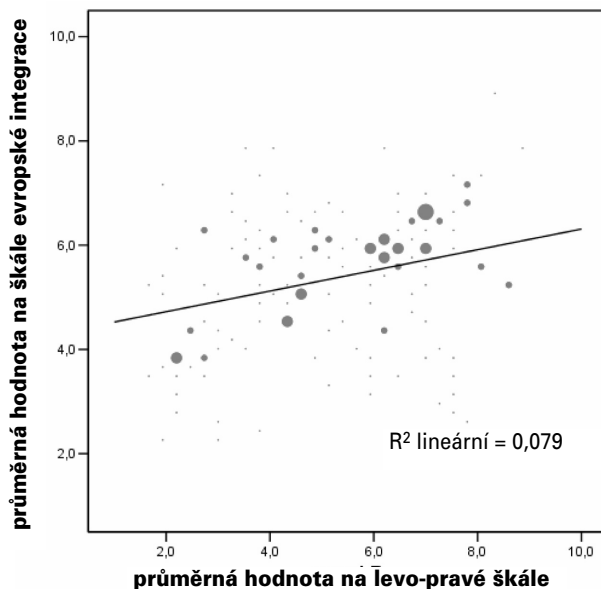
Poznámka: Analyzovaná data představují průměrnou hodnotu levo-pravého umístění každé strany, jak ho hodnotili respondenti z jednotlivých zemí. Faktor použitý za účelem vážení představuje počet poslanců, které strana vysílá do Štrasburku.

Tabulka 5. Proevropské a protievropské zaměření stranických skupin EP s novými východními stranami a bez nich (údaje představují průměry a počet případů)

	Váženo			Neváženo		
	Průměr	Směrodatná odchylka	N	Průměr	Směrodatná odchylka	N
Sociální demokraté						
EU 25	6,1	0,6	185	6,3	0,7	23
8 postkomunist. zemí	6,6	0,5	25	6,5	0,6	8
EU 15 + Kypr a Malta	6,1	0,6	160	6,1	0,7	15
Křesťanští demokraté a konzervativní strany						
EU 25	5,9	0,9	254	6,2	0,9	35
8 postkomunist. zemí	6,3	0,8	62	6,3	0,7	15
EU 15 + Kypr a Malta	5,7	0,9	192	6,2	1,1	20
Liberálové a demokraté						
EU 25	5,9	0,7	72	6,1	0,7	22
8 postkomunist. zemí	6,6	0,8	11	6,4	1,1	6
EU 15 + Kypr a Malta	5,8	0,6	61	6,0	0,6	16
Zelení						
EU 25	5,6	0,7	37	5,2	1,0	14
8 postkomunist. zemí	4,7		1	4,7		1
EU 15 + Kypr a Malta	5,6	0,7	36	5,2	1,0	13
Nezávislost a demokracie						
EU 25	5,6	0,7	25	5,2	1,6	5
8 postkomunist. zemí	5,9	0,3	11	6,0	0,4	2
EU 15 + Kypr a Malta	5,4	0,9	14	4,6	1,9	3
Extrémní levice						
EU 25	4,0	0,9	40	4,0	1,0	17
8 postkomunist. zemí	3,6		6	3,6		1
EU 15 + Kypr a Malta	4,1	1,0	34	4,0	1,1	16
Evropa národů						
EU 25	3,5	0,6	35	3,8	0,8	9
8 postkomunist. zemí	2,9	1,0		2,9	1	
EU 15 + Kypr a Malta	3,7	0,5	25	3,9	0,8	8
Nezařazení						
EU 25	3,4	0,9	17	3,6	1,0	4
8 postkomunist. zemí	3,9	0,9	9	4,2	1,3	2
EU 15 + Kypr a Malta	2,8	0,2	8	3,0	0,4	2

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Analyzovaná data představují průměrnou hodnotu levo-právěho umístění každé strany, jak ho hodnotili respondenti z jednotlivých zemí. Faktor použitý za účelem vážení představuje počet poslanců, které strana vysílá do Štrasburku, takže velké strany mají větší váhu (při výpočtu průměrné hodnoty a hodnoty směrodatné odchylky) než malé strany.

Graf 1. Evropské politické strany ve dvojrozměrném ideologickém prostoru po volbách do EP v roce 2004

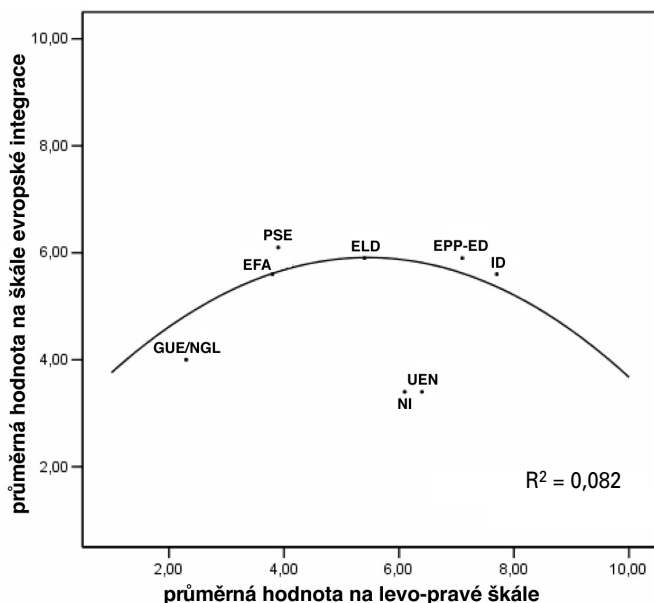
Zdroj: Povolení dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Počet případů (stran) $N = 158$ z 22 členských států. Čím jsou body na grafu větší, tím více stran se v tomto bodě umístilo.

V tomto kontextu je nejdůležitější zjištění, že vztah mezi těmito dvěma dimenzemi je stejný u stran z východních i západních zemí EU. To naznačuje, že volby v roce 2004 strukturu stranické soutěže v EP nijak neovlivnily. V Grafu 2 je znázorněna známá „podkova“, kterou jako první použili Hix a Lord [1997]. Zatímco umístění stranických skupin v EP s ohledem na levo-pravou dimenzi vykazuje značný rozptyl, jsou rozdíly v dimenzi pro a proti EU méně výrazné. Nicméně extrémně levicové a extrémně pravicové strany se k Evropské unii stavějí více skepticky než strany mírně nalevo nebo napravo od centra. V případě těchto centristicky zaměřených stran jde také spíše o velké strany, což mohlo vést k dojmu, že volby do EP velký výběr voličům nenabízely.

Pokud bychom rozlišovali východní a západní členské strany stranických skupin v rámci EP a zobrazili je samostatně, obrázek by se kromě jednoho důležitého rozdílu příliš nezměnil. Celkové umístění „nezařazených (NI)“ napravo od centra by bylo v případě západních zemí v místech „extrémní“ pravice, zatímco v případě samostatně posuzovaných východních zemí by se nacházelo ve středu stupnice. Existuje-li vůbec něco, co tuto „technicky“ vytvořenou skupinu sjednocuje, určitě to není levo-pravá ideologie.

Graf 2. Skupiny stran v EP ve dvojrozměrném ideologickém prostoru: Evropský parlament v roce 2004

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Umístění stranických skupin uvádí Tabulky 4 a 5. Ve všech případech jsou použity vážené průměry. Pro účely regresní analýzy bylo umístění stranických skupin váženo na základě jejich velikosti v EP, takže umístění větších skupin má větší váhu.

Závěr

Systém stran v EP se rozšířením EU na východ překvapivě příliš nezměnil. Skupina EPP-ED získala větší váhu, skupiny PSE a extrémní levice jsou na tom po rozšíření hůře a podíl nezařazených členů se zvýšil na základě toho, že se značná část poslanců z východních zemí nepřipojila k žádné z tradičních politických skupin. Příchodem nových „postkomunistických“ poslanců však nedošlo k oslabení soudržnosti stranických skupin v EP ani jasněho rozlišení jednotlivých stran. Logika soutěže mezi stranami v EU ve tvaru podkovy je z velké části stejná jako před východním rozšířením s tím, že středolevé a středopravé skupiny stran jsou většími zastánci další integrace než skupiny extrémně levicových či extrémně pravicových stran.

Je však možné, že některé důsledky východního rozšíření EU nelze ještě plně rozpoznat. Systémy stran ve východních zemích se stále vyvíjejí a obecně je charakterizuje vysoká úroveň volatility mezi účastníky voleb a významně větší rozmanitost stranických aktérů než u zemí původní patnáctky. Přestože dochází k oslabování těchto přechodných charakteristických rysů stranických systémů, lze očekávat, že hlasování ve východních zemích EU bude v budoucnu předmětem význačných změn.

Jedno očekávání však tyto volby nepotvrdily. Otázka členství byla v politickém procesu nových východoevropských členských zemí mnohem méně politizována a síla euroskeptických stran daleko méně výrazná, než mnohé předpovědi očekávaly. Příčinu této diskrepance patrně částečně vysvětlil Bielasiak [2004], který napsal, že „(...) existuje rozpor mezi názorem, že v postkomunistických stranických systémech je z hlediska soutěže mezi skupinami stran důležitá otázka integrace, a uznáním, že existuje dlouhodobý široký politický konsenzus ohledně 'návratu do Evropy'“ [2004: 1]. V důsledku toho je „(...) otázka evropské integrace i nadále druhořadou záležitostí, spíše než základním jádrem sporu ve stranických systémech bývalých komunistických zemí“ [2004: 22].

Odhlédneme-li od fenoménu podprůměrné volební účasti a neúspěšného zařazení zvolených poslanců do zavedených stranických skupin v EP, proběhla integrace stran z nových zemí překvapivě hladce. Bylo tomu tak přes zásadní ideologické rozpory, jak předpokládali Kreppel a Gungor [2004]? Podle jejich názoru by měla integrace nových členů proběhnout bezproblémově, protože pocházejí ze systémů se silnými parlamenty a slabými stranami, což víceméně odpovídá parlamentnímu a stranickému systému v EU. Přestože to může být pravda, naše analýza prokázala, že ideologie a umístění stran pravděpodobně nebyly hlavní překážkou, ale spíše katalyzátorem jejich adaptace a integrace.

Poznámky:

- 1 Aplikujeme-li tuto úvahu na evropskou úroveň, znamenalo by to, že estonské či portugalské kandidáty do EP (abychom jmenovali jen dva zeměpisně vzdálené členské národy) není nutné volit v Bruselu na základě centrální stranické moci. Ve skutečnosti existují dobré normativní demokratické důvody (vrátíme-li se k právu místních členů a stoupenců na účast ve volbách), proč by neměli být voleni centrálně, ale lokálně [např. Abendroth 1964].
- 2 Další informace lze nalézt v práci Heniga [1979] a Hixe a Lorda [1997] na internetových stránkách politických skupin EP.
- 3 Irské, britské a dánské strany se staly členy Evropského parlamentu v roce 1973, řecké strany v roce 1981, španělské a portugalské strany v roce 1983 a rakouské, finské a švédské strany v roce 1996.
- 4 Jako příklad mohou soužít strany zelených, které vznikly v mnoha evropských zemích v 80. letech 20. století [např. Müller-Rommel 1989] nebo strany 2. italské republiky po roce 1992 [např. Mershon, Pasquino 1995].
- 5 Užitečnou diskuzi o poněkud těžkopádné koncepci „stranických rodin“ naleznete v práci Maira a Muddeho [1998].
- 6 Poznámka editorů: názvy stranických skupin a zkratky názvů se v české literatuře liší. V této publikaci jsou přejata jejich znění z české verze oficiálních internetových stránek EP (http://www.europarl.europa.eu/groups/default_cs.htm, 12. 11. 2006).
- 7 V této souvislosti viz také práci Sittera [2002], který vyzdvihuje vliv strategie strany a jejího vedení na stabilitu nebo změny stranického systému.
- 8 Tento celkový pohled nutně přehlíží místní zvláštnosti. Podrobnou analýzu historického vývoje postkomunistické politiky ve čtyřech zemích naleznete v práci Kitschelta et al. [1999].
- 9 Vynikající přehled o této problematice podává např. zvláštní vydání časopisu *Comparative Political Studies* (sv. 35, č. 8).
- 10 Velmi často se používá termín „skepticismus“, viz Taggart a Szczerbiak [2004]. Jak Hix a Lord, tak i Thomasen a Schmitt nacházejí třetí dimenzi založenou na opozici svobody a tradičních hodnot. Tato dimenze je ale na rozdíl od evropské dimenze s levo-pravou dimenzí zkorelovaná.
- 11 Při některých ze zmíněných výzkumných studií se používaly faktorové analýzy, jiné se zabývaly vztahy mezi dvěma proměnnými. Některé z nich se zakládají na reprezentativních průzkumech voličů stran a stranických

- elit, zatímco jiné využívají jako zdroj informací stranické programy. Další část studií se spoléhá na odborná vyjádření ohledně postojů stran na řadu otázek a jejich ideologického zařazení v současnosti (nebo v nedávné minulosti). Některé práce založené na dotazníkových šetřeních využívají široké souhrnné ukazatele, jiné analyzují množství jemných hodnotových tvrzení (zde hrozí nebezpečí, že příslušná analýza zkoumá tzv. nepostoje). Všechny tyto rozdíly mohou ovlivňovat dosažené výsledky.
- ¹² Není potřeba rozvádět, že tento obecný výrok platí zejména v dobách, kdy dochází ke změně režimu, jako například při rozpadu bývalého Sovětského svazu a zániku Varšavské smlouvy [viz např. Evans, Whitefield 1998].
- ¹³ Zatímco Malta je jedinou členskou zemí, která není v této studii obsažena, existují dva státy, kde byl proveden více než jeden reprezentativní průzkum: Belgie (rozhovory probíhaly s vlámským a valonským vzorkem voličů) a Spojené království (se dvěma samostatnými studii pro Velkou Británii a Severní Irsko).
- ¹⁴ V mnoha západních členských zemích EU byla použita metoda telefonního průzkumu. Naproti tomu v mnoha východních členských zemích byla dána přednost osobním rozhovorům. V Irsku, Itálii a Švédsku se průzkum prováděl poštou.
- ¹⁵ S tím, že se do určité míry lišil jeho rozsah: zejména ve Švédsku a Litvě bylo možno použít pouze určitou část základního dotazníku, i když se důvody jeho zkrácení lišily.
- ¹⁶ Položená otázka zněla takto: „*Někteří lidé říkají, že evropská integrace by měla být prohloubena. Jiní říkají, že integrace zašla příliš daleko. Jaký je Váš názor? Označte svůj názor s použitím 10-bodové škály. Na této stupnici 1 znamená, že sjednocování „zašlo příliš daleko“, a 10 znamená, že by sjednocování „mělo být prohloubeno“. Jakým číslem označíte Váš názor na integraci? A kam byste na této škále umístil následující strany? Strana A?...*“ Připomínáme, že ve švédské studii se používala jedenáctibodová stupnice (0–10) a respondenti byli tázáni na to, zda podporují členství své země v EU nebo se staví proti němu a kam by na této stupnici zařadili švédské strany. Pokusili jsme se tuto odlišnou stupnici přizpůsobit ostatním průzkumům tím, že jsme kategorie „0“ a „1“ zahrnuli do společné kategorie „1“. V rámci belgického průzkumu respondentům tato otázka kladena nebyla, a proto nemůžeme belgické strany do naší analýzy zahrnout.
- ¹⁷ Položená otázka zněla: „*V politických záležitostech se hovoří o „levici“ a „pravici“.* Prosim, označte své postoje pomocí čísel na 10-bodové škále. Na této škále 1 znamená „levici“ a 10 znamená „pravici“, které číslo nejlépe popisuje Vaše názory? A kam byste na této škále umístili následující strany? Strana A?...” Také v tomto případě byla při průzkumu ve Švédsku použita jedenáctibodová stupnice, kterou jsme našim potřebám přizpůsobili tak, jak je uvedeno v předchozí poznámce pod čarou.
- ¹⁸ Van der Brug a van der Eijk [1999] prokázali, že názory voličů na umístění stran (které byly hodnoceny na základě vnímání umístění stran stranickými elitami) jsou poměrně přesné, pokud jde o obecnou politiku a zejména o ideologickou dimenzi. Domníváme se, že jak dimenze evropské integrace, tak i levo-pravá dimenze, které zde analyzujeme, mají takto obecnou povahu a že umístění stran lze spolehlivě hodnotit na základě reprezentativních hromadných průzkumů.
- ¹⁹ Severoirské strany v této analýze stále nejsou zastoupeny.
- ²⁰ Tyto výsledky jsou z velké části nezávislé na rozhodnutí ohledně jejich vážení. Výsledky zůstávají víceméně neměnné, ať už započítáváme každý údaj o jedné straně pouze jednou nebo tolikrát, kolikrát by to odpovídalo počtu jejich poslanců.
- ²¹ Tento rozpor může být opět odrazem použití různých zdrojů dat. Zatímco analýzy šetření mezi experty obvykle uvádějí podstatnou korelaci mezi těmito dvěma dimenzemi [např. Whitefield et al. 2005], analýzy údajů z průzkumů názorů veřejnosti a politických elit většinou vedou k opačným závěrům [např. Schmitt, Thomassen 2000; Thomassen, Schmitt 1999a].

11. Evropské volby a národní politika: poučení z „nových“ demokracií jižní Evropy¹

André Freire, Eftichia Teperoglou

Úvod: Hlavní cíle

Volby do Evropského parlamentu (EP) v roce 2004 byly v existenci Evropské unie (EU) mezníkem: vzhledem k rozšíření EU, k němuž došlo v první polovině roku 2004, se těchto voleb účastnilo deset nových členských států (Česká republika, Estonsko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovensko a Slovinsko). Osm z těchto zemí jsou konsolidující se demokracie (všechny země kromě Kypru a Malty), které byly přibližně do začátku 90. let 20. století pod autoritářskou komunistickou nadvládou. Volby do EP se tak v těchto státech konaly přibližně čtrnáct let po prvních demokratických volbách.

Nové jihoevropské demokracie, které jsou také členy EU (Portugalsko, Řecko a Španělsko), mají s osmi postkomunistickými demokraciemi některé společné charakteristické rysy, které mohou být z hlediska studie o volbách do EU důležité. Zaprvé se přechod k demokracii v těchto třech zemích udál začátkem 70. let 20. století (v případě prvních dvou zemí v roce 1974 a v případě Španělska v roce 1975). S novými konsolidujícími se demokraciemi střední a východní Evropy mají tedy společné autoritářské dědictví. Zadruhé se v nových jihoevropských demokraciích první volby do EP konaly také krátce po jejich prvních celostátních demokratických volbách (v Řecku v roce 1981, sedm let po prvních demokratických volbách; v Portugalsku a Španělsku v roce 1987, dvanáct, resp. deset let po prvních demokratických volbách). Od let 1981/87 do roku 2004 se v nových jihoevropských demokraciích konalo pět (Portugalsko a Španělsko), resp. šest (Řecko) voleb do EP.

Otázky diskutované v této kapitole jsme formulovali s přihlédnutím k těmto charakteristickým rysům. Především se jedná o to, jaké poučení si lze z longitudinální studie voleb do EP v Řecku, Portugalsku a Španělsku odnést z hlediska krátkodobých a dlouhodobých účinků národních faktorů na volební chování při volbách do EP? Kromě toho jsme zjišťovali, k jakým závěrům lze dojít na základě zkoumání dlouhodobého účinku volebního chování při volbách do EP na národní volební politiku. Chceme-li to vyjádřit obecněji, co lze vyvodit ze vzájemných vztahů mezi národními volbami prvního a druhého řádu v nových demokraciích? Hlavním cílem této studie je proto prozkoumat na základě longitudinální i srovnávací studie vzájemné vztahy mezi volebním chováním při volbách do národního a Evropského parlamentu v nových jihoevropských demokraciích.

Z teoretického hlediska je tato práce založena především na perspektivě, kterou jako první představili Reif a Schmitt [1980] po prvních volbách do EP v roce 1979, tj. na modelu národních voleb druhého řádu. Volby prvního řádu jsou volby, v nichž jde o kontrolu nad výkonnou mocí v rámci politického systému. To znamená, že v parlamentních systémech jsou volbami prvního řádu volby do národního parlamentu, stejně jako volby hlavy státu v prezidentských režimech. Jiné

volby, v nichž nejde o kontrolu nad výkonnou mocí v rámci politického systému (jako v případě voleb do EP), se nazývají národními volbami druhého řádu [viz také Reif 1985; Eijk, Franklin 1996c a Marsh 1998].

Vzhledem k povaze národních voleb druhého řádu se voleb do EP obvykle účastní stejní aktéři (tedy především strany a kandidáti) jako v případě národních voleb, přičemž většinou zdůrazňují stejné (národní) problémy a na evropské záležitosti kladou menší důraz. Volební chování se tak v podstatě zakládá na stejných kontextuálních (národních) faktorech na straně nabídky jako v případě národních voleb prvního řádu. Ne všechna kontextuální omezení, která jsou přítomna ve volbách prvního řádu, však platí také pro volby do EP, kdy zejména neexistují žádná omezení týkající se formování vlády, protože tyto volby nemají vliv na výkonnou moc. Navíc díky tomu, že volby do EP mají relativně malý vliv na národní (nebo evropskou) politiku, mohou voliči snáze hlasovat „podle svého srdce“ (tj. dát svůj hlas straně, k níž mají největší sympatie), než v případě národních voleb prvního řádu, kde daleko častěji hlasují „na základě rozumu“ (tj. takticky, přičemž nevolí strany, které by při formování vlády neměly žádné slovo) [Franklin 2005; Eijk, Franklin, 1996b; Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996; Oppenhuis, Eijk, Franklin 1996]. To, jak často voliči ve volbách do EP „hlasují kopancem“ (tj. voliči svým hlasem protestují proti úřadující vládě, politické třídě, programům anebo kandidátům stran, které by za normálních okolností volili, či proti konkrétní politice), se liší na základě mnoha faktorů. Jak je vysvětleno v kapitole Simona Hixe a Michaela Marshe v této knize, značný význam má načasování voleb do EP v rámci národního volebního cyklu.

Národní volby druhého řádu obecně a konkrétně volby do EP dávají voličům možnost nevolit strany, pro něž by obvykle hlasovali ve volbách prvního řádu. Mark Franklin [2005: 7] uvádí dva hlavní možné důsledky odklonu od obvykle volených stran v případě voleb do EP. Podle Franklina bude mít zkušenost s odlišnou volbou vliv na socializaci celé společnosti a oddálí nebo zneвозмоžní vytvoření silné vazby na různé strany v jednotlivých zemích. Tento první účinek může být v případě nových demokracií obzvláště znepokojivý, protože vytváří vážné obtíže při stabilizaci politického systému a systému stran tím, že oddaluje nebo dokonce znemožňuje vytvoření stabilních vzorců volebního chování. Franklin dále uvádí, že je možné, že rozdílné socializační zkušenosti nových voličů ovlivní pouze jejich chování ve volbách do EP a vytvoří u nich pocit, že volby do EP jsou jiné, zatímco v národních volbách si budou moci vytvořit stejně silnou oddanost straně jako v případě voličů v době, kdy se volby do EP nekonaly [Franklin 2005: 7].

Tato kapitola, která se zabývá pouze novými jihoevropskými demokraciemi, má tři hlavní cíle. Zaprvé jsme chtěli zjistit, jaký je krátkodobý a dlouhodobý účinek národních faktorů na volební chování ve volbách do EP. Dlouhodobé vlivy budou hodnoceny na základě srovnání vývoje stranických systémů s ohledem na efektivní počet volebních stran v národních volbách a volbách do EP. V případě krátkodobých vlivů se budeme zabývat teoriemi volebních cyklů, a to na základě srovnání celkové volební účasti v případě vládních stran ve volbách prvního řádu a ve volbách do EP v různých obdobích národního volebního cyklu.

Zadruhé chceme vyhodnotit specifčnost volebního chování ve volbách do EP vzhledem k volebnímu chování při národních volbách prvního řádu, zejména s ohledem na to, do jaké míry voliči ve skutečnosti využívají možnost nevolit ve volbách do EP stranu, které obvykle dávají přednost. Budeme tedy porovnávat výsledky velkých, středních a malých stran v národních volbách prvního řádu a ve volbách do EP. Kromě toho se budeme zabývat otázkou, zda se liší v případě těchto dvou druhů voleb společenské a ideologické zakotvení stranictví.

Zatřetí budeme zkoumat vliv volebního chování ve volbách do EP na zakotvení stranictví v nových demokraciích, a to na základě hodnocení vývoje „kvazi-přesunů voličské podpory“ ve volbách do EP (1989–2004), rozdílů společenského a ideologického zakotvení stranictví v národních volbách a ve volbách do EP a konečně na základě úrovně volební volatility v národních volbách a ve volbách do EP. Předtím, než se budeme těmito otázkami dále zabývat, však v následujících dvou oddílech krátce představíme politické a volební systémy ve Španělsku, Portugalsku a Řecku.

Úloha voleb ve třech zkoumaných politických systémech

Přechod Portugalska k demokracii zahájil převrat vedený nižšími vojenskými důstojníky, kteří se zavázali, že do jednoho roku uspořádají svobodné volby. Před relativně nekrvavou Karafiátovou revolucí, která se v Portugalsku odehrála 25. dubna 1974, se svobodné volby založené na všeobecném volebním právu a systému konkurenčních stran v této zemi nikdy nekonaly. Volby do portugalského ustavujícího parlamentu se konaly podle plánu dne 25. dubna 1975 a o rok později, 25. dubna 1976, následovaly volby ústavodárného parlamentu. Portugalský politický systém je poloprezidentský, což znamená, že prezident republiky a národní shromáždění jsou jediné dvě instituce, které mají národní volební legitimitu a odpovídají za sestavení vlády. Prezident je volen přímo na základě absolutního většinového systému.

Demokratická přeměna Španělska se na rozdíl od revolučního přechodu k demokracii v Portugalsku odehrála v rámci instituce a procesů, které zavedl bývalý diktátor Franco [Bruneau et al. 2001]. Ve španělském demokratizačním procesu hráli klíčovou úlohu král Juan Carlos I. a vztah mezi armádou a vládou. Španělská ústava, kterou schválil parlament dne 31. října 1978 a kterou ratifikovalo národní referendum 6. prosince 1978, podepsal král dne 27. prosince 1978. Španělsko je parlamentní monarchií, v níž je král hlavou státu.

Na rozdíl od dlouhotrvajících režimů Salazara a Caetana (1926/33–1974) a Franka (1939 až 1975) se řecký vojenský režim, který zavedl George Papadopoulos a pravicově zaměřeni plukovníci, udržel u moci pouhých 7 let. První svobodné parlamentní volby po autoritářském intermezzu se konaly 17. listopadu 1974 pod vedením vlády Národní jednoty Konstantina Karamanlise. Později téhož roku občané v referendu odmítli monarchii a na základě přepracované řecké ústavy z let 1975/1986 byl zaveden parlamentní politický systém. Hlavu státu – prezidenta republiky – volí řecký parlament.

V těchto třech zemích rozhodují o tom, kdo nakonec vytvoří vládu a kdo se stane ministerským předsedou, volby do národního parlamentu, které jsou v těchto třech politických systémech, jimiž se zde zabýváme, jasně volbami prvního řádu.

Řecko se stalo členem Evropského společenství / Evropské unie 1. ledna 1981. První volby do Evropského parlamentu se zde konaly 18. října 1981. O pět let později, 1. ledna 1986, se stalo členem Evropského společenství Španělsko a Portugalsko a první volby do EP se v těchto zemích konaly 10. června 1987, resp. 19. července 1987.

Volební systémy v legislativních volbách a volbách do EP

Jedním z možných důvodů, proč mohou mít volby prvního a druhého řádu různý vliv na stranický systém, je použití různých volebních systémů v těchto dvou typech voleb. Podívejme se tedy na tento faktor, dříve než přejdeme ke kvantitativní analýze. Řecké legislativní volby se konají na základě volebního systému poměrného zastoupení, který se často nazývá posíleným systémem poměrného zastoupení. Na rozdíl od jednoúrovňového portugalského a španělského volebního systému má řecký systém více úrovní. Při volbách v letech 1989–1990 byl použit poměrný systém s větší mírou proporcionality [Nikolakopoulos 1989: 94], což mělo za následek snížení efektivní volební hranice z hodnot v rozmezí 14,7 až 18,8 % mezi lety 1977 a 1985 na hodnotu 3,3 % [Lijphart 1994: 71–89]. Od parlamentních voleb v roce 1993 se používá volební systém, který se od systému použitého v roce 1985 téměř neliší.

Volební systémy, na nichž jsou založeny různé typy voleb v Portugalsku, jsou docela podobné, s výjimkou prezidentských voleb [Freire 2004]. Jak legislativní volby, tak i volby do EP se konají podle poměrného zastoupení s použitím d'Hondtova dělitele a s vázanými kandidátními listinami. Jedinou významnou změnou volebního systému používaného při volbách do národního parlamentu bylo v průběhu demokratického období snížení počtu poslanců z 250 na 230 v roce 1991, což se projevilo mírným zmenšením průměrné velikosti volebních obvodů (v letech 1975–1987 připadalo na jeden obvod 11,4 mandátů; od roku 1991 jich je 10,5).

Podobně jako v Portugalsku se španělské parlamentní volby konají podle systému poměrného zastoupení s použitím d'Hondtova dělitele a vázanými kandidátními listinami. Navíc od doby, kdy byl v roce 1977 tento systém použit poprvé, nedošlo k žádné zásadní změně Lijphartových kritérií volebního systému [Lijphart 1994: 59; Montero 1994 a 1998]. O 350 mandátů se bojuje celkem v 52 volebních obvodech; průměrná velikost volebního obvodu tak činí 6,73 mandátu [Lijphart 1994: 59].

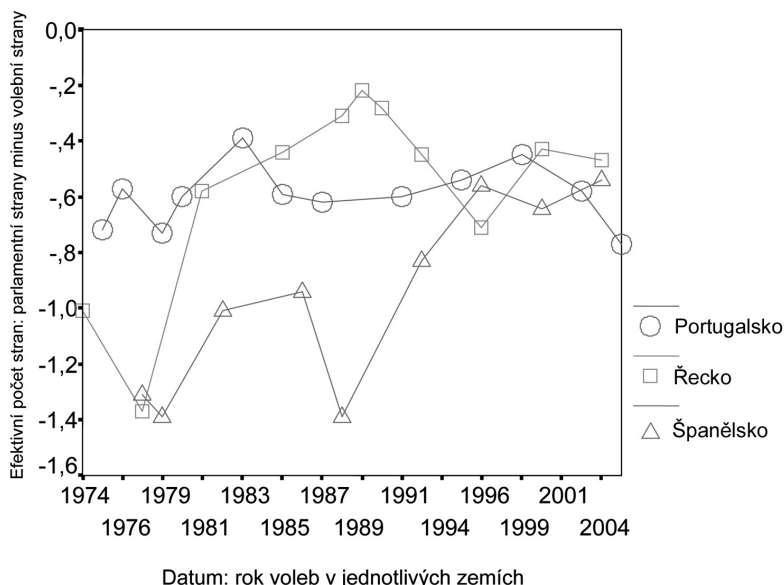
Řecký a španělský volební systém mají relativně disproporční výsledky, které jsou ve skutečnosti srovnatelné s výsledky většinových systémů [Rose 1984; Montero 1994 a 1998; Lopes, Freire 2002: 153]. Tento rys v případě řeckého volebního systému vede k tomu, že se na základě každých voleb vytvoří parlamentní většina jedné strany, což v průběhu času nepřímo umožňuje střídání dvou velkých stran [Mavrogordatos 1984: 163]. V tomto ohledu se Španělsko nachází mezi Portugalskem a Řeckem. Další rozdíl vyplývající ze srovnání volebního systému v těchto třech zemích je ten, že v Řecku jsou volby povinné (ačkoli se tato zásada většinou neprosazuje) a je možné dávat preferenční hlasy.

Musíme však mít na paměti, že v těchto třech zemích, zejména v Portugalsku, existují volební obvody, které se svou velikostí značně liší. Tato nerovnováha ve velikosti volebních obvodů dává malým stranám možnost dosáhnout zastoupení v parlamentu tím, že se zaměří na největší volební obvody. Tzv. omezující vliv (řeckého) volebního systému nakonec není tak silný, jak bychom jinak mohli očekávat [Diamantopoulos 2001: 197].

V případě Španělska je velký rozdíl mezi centrálními a periferními oblastmi zmírňujícím faktorem, tzn. že několik regionalistických / nacionalistických politických stran se voleb účastní zejména v historických regionech země (Baskicku, Katalánsku a v menší míře v Galicii). Tyto regionalistické / nacionalistické strany jsou v celonárodním měřítku velmi malé, mají však ve svých regionech dostatečně silnou podporu, která jim zajišťuje zastoupení v parlamentu. Volební systém

pro ně tedy nepředstavuje nadměrné znevýhodnění. Naopak španělský volební systém nejvíce postihuje malé a střední strany, které mají ze zeměpisného hlediska roztržitěnou podporu [Montero 1994, 1998].

Graf 1. Efektivní počet stran v národních volbách

Zdroj: Autoři použili k vypočtení těchto údajů oficiální volební výsledky dostupné v případě Portugalska na adrese www.cne.pt; v případě Řecka na www.ypes.gr; a v případě Španělska na adresách: http://electionresources.org/es/index_en.html, <http://www.elec2004.mir.es/> a Montero, 1998: 42 (to se týká pouze efektivního počtu volebních a parlamentních stran v národních parlamentních volbách v letech 1977–1996).

Graf 1 představuje rozdíly mezi efektivním počtem volebních stran (ENEP) a efektivním počtem parlamentních stran (ENPP) v národních volbách od roku 1974 do roku 2004 [Laakso, Taagepera 1979]. Vidíme, že řecký (s výjimkou let 1989–1993) a španělský volební systém vedly k většímu omezení roztržitěnosti stran než portugalský systém. Avšak od poloviny 90. let 20. století došlo ve všech třech sledovaných zemích v tomto ohledu k jistému sblížení.

Pokud jde o volby do EP, existuje v Portugalsku a v Řecku jediný volební obvod, v němž se volí 24 poslanci, zatímco Španělsko s 54 křesly v EP používá obvodů více.² Ve všech třech zemích jsou volby do EP založeny na poměrném zastoupení a voliči nemohou dávat konkrétním kandidátům preferenční hlasy. Pouze v Řecku existuje zákonná (3%) klauzule zavedená v roce 1994. Efektivní klauzule v případě Portugalska (1987–1989: 3 %) a Španělska (1987–1989: 1,2 %) se od hranice stanovené pro Řecko příliš neliší.³

V Portugalsku je dopad volebních systémů na volby do EP a národního parlamentu v případě malých (8 % hlasů a méně) a středních stran (9–20 % hlasů) zcela jiný: vezmeme-li v úvahu pouze dva největší obvody ve volbách do národního parlamentu (přibližně 48 a 38 mandátů), pak národní volební systém poškozují malé a střední politické strany méně než systém používaný ve volbách do EP. Pokud však uvažujeme o průměrné velikosti volebního obvodu v případě národních voleb, je situace opačná. Protože však v případě voleb do EP tvoří celá země jeden volební obvod, je ke zvolení každého poslance EP zapotřebí více hlasů (v absolutních číslech), což pro malé strany představuje zásadní problém. Volební systém pro volby do EP je pro malé a střední strany naproti tomu výhodný v tom smyslu, že na volební kampaň v jednom volebním obvodu potřebují méně prostředků než v mnoha obvodech.

V Řecku mají malé a střední strany mnohem lepší možnost dosáhnout zastoupení ve volbách do EP než v případě národních voleb, protože volební systém ve volbách do národního parlamentu vede k velmi odlišným výsledkům. Totéž platí pro Španělsko, avšak pouze pro malé a střední strany se zeměpisně rozptýleným voličstvem (PCE/IU, CDS). Pro regionalistické strany, které mají největší prospěch z geografické koncentrace hlasů v národních volbách, je mnohem obtížnější dosáhnout zastoupení v EP než v národních volbách. To vysvětluje, proč tyto strany obvykle formují pro volby do EP koalice [Castillo 1994, 1996; Colomé 2005].

Stranické systémy v národních volbách a volbách do EP

Řecký systém politických stran je charakterizován jejich seskupením do tří bloků, snaha o dosažení výkonné moci však byla vždy bipolární [viz Lyrantzis 1984; Mavrogordatos 1984]. Dvě hlavní strany tvoří strana pravého středu Nová demokracie (ND) a strana levého středu Panhelenistické socialistické hnutí (PASOK), zatímco Řecká komunistická strana (KKE) má na vytváření vlády vliv málokdy.⁴

Portugalské demokratické politice dominují čtyři hlavní strany [Lopes, Freire 2002; Bruneau et al. 2001]: středo-levicová Socialistická strana (PS); středo-pravicová Sociálně-demokratická strana (PSD); Portugalská komunistická strana (PCP) a pravicová Sociálně-demokratický střed – lidová strana (CDS-PP). V Portugalsku měly kontrolu nad utvářením vlády vždy dvě největší strany (PS a PSD), ať už samostatně (na základě absolutní většiny) nebo v koalici (PS/CDS; PSD/CDS/PP; PSD/CDS).

Španělskému systému stran na národní úrovni dominují dvě strany, které se o moc v minulosti střídaly: středo-levicová Socialistická strana (PSOE) a pravicová konzervativní Lidová strana (PP). Zatímco PSOE byla vždy hlavní stranou na levé straně ideologického spektra, na jeho pravé straně došlo kolem voleb v roce 1982 k zásadnímu přeskupení. Přestože zde existovala další důležitá strana – Lidová aliance (AP, předchůdkyně PP), pravici do roku 1979 dominovala středo-pravicová Unie demokratického středu (UCD). V roce 1982 se UCD rozpadla zejména z důvodu vnitřní nejednotnosti; jedna z jejích frakcí vytvořila středo-pravicovou CDS (Socialisticko-demokratický střed), která nebyla v parlamentu zastoupena od roku 1993. Od roku 1982 proto dominovala pravé straně ideologického spektra strana PP. Španělský stranický systém však lze vzhledem k významu regionálních stran a existenci malých, ale velmi důležitých národních stran (tj. komunistů (PCE/IU) a AP v letech 1977–1979 a CDS v letech

1982–1989), nejlépe charakterizovat jako systém umírněného pluralismu [viz Bruneau et al. 2001; Montero 1994].

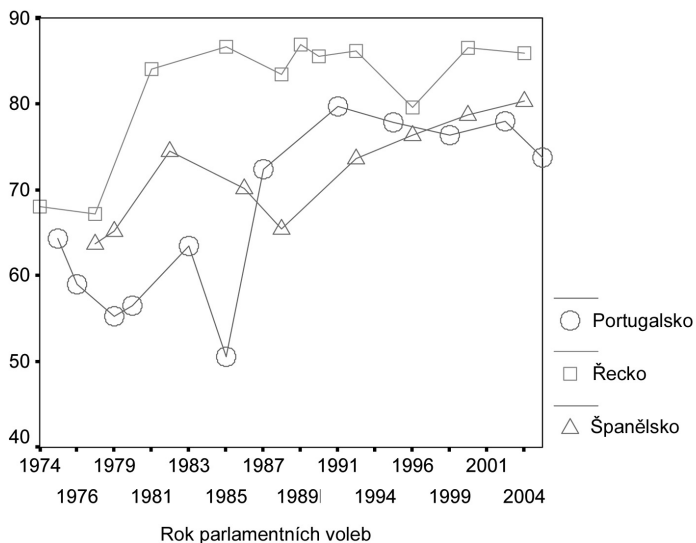
Ve Španělsku byly vlády sestavovány vždy pouze na základě jedné strany, přičemž kontrolu ve vládě měla v daném časovém období bez výjimky jedna z hlavních stran (UCD, PSOE nebo PP). Některé z těchto stran byly v parlamentu v menšině a spoléhaly na legislativní podporu menších stran, jako např. PNV, CiU, CC, IU nebo ERC. Ze srovnání vyplývá, že v Portugalsku jsou normou vládní koalice, v řecké politice tvoří koalice jasnou výjimku⁵ a ve Španělsku je běžná vláda jedné strany, která ve věci legislativní podpory spoléhá na koalice více stran (PSOE-CiU-PNV v letech 1993–1996, PP-CiU-PNV-CC v letech 1996–2000, PSOE-IU-ERC od národních voleb v roce 2004).

Bez ohledu na určitý posun směrem k většinovosti, k němuž dochází od roku 1987, se vývoj portugalského systému stran liší od řeckého systému díky dvěma základním strukturálním charakteristickým rysům. Zprvve v Řecku započal přesun k systému s většinovými prvky mnohem dříve (s ohledem na hlasování v roce 1981, avšak s ohledem na efektivní počet parlamentních stran již v roce 1974). Zadruhé většinovou charakteristiku vždy podporoval řecký volební systém posíleného poměrného zastoupení [viz Grafy 2 a 3; Bruneau et al. 2001]. Španělsko se opět nachází někde mezi těmito dvěma alternativami. Po období umírněného pluralismu s poměrně roztržštěným systémem stran a menšinovými vládami jedné strany získala PSOE mezi rokem 1982 a 1989 třikrát absolutní většinu mandátů v parlamentu, což signalizuje přechod směrem k systému dominantní strany [Montero 1994]. Už od roku 1993 byl společný podíl hlasů dvou největších stran skutečně poměrně vysoký a přesahoval například tento podíl v Portugalsku (viz Graf 2). Navzdory těmto rozdílům se ve sledovaných třech systémech stran jasně rýsuje tendence k větší dominanci dvou hlavních stran, a to minimálně od 80. let 20. století.

Graf 3 srovnává vývoj stranických systémů na scéně prvního řádu se scénou druhého řádu a ukazuje, jakým způsobem se měnily efektivní počty volebních stran v národních volbách i ve volbách do EP v Řecku, Portugalsku⁶ a Španělsku.⁷ V případě Portugalska vidíme, že tyto dva druhy voleb jsou plně synchronní. V obou typech voleb se projevila tendence k většinovému systému a došlo k významnému snížení efektivního počtu stran. Navíc to, co se zdá být velmi mírnou změnou trendů v nedávných národních volbách (1999–2005), se odráží také v posledních volbách do Evropského parlamentu (1999–2004). Zdá se tedy, že volby do EP ztrácejí vzhledem k volbám prvního řádu svůj zvláštní charakter, neboť ve všech volbách v období mezi lety 1999 a 2004 vykazuje efektivní počet stran účastnících se těchto dvou typů voleb pouze velmi malé rozdíly. Zatím není jasné, zda to signalizuje začátek nové éry portugalské politiky. Přesto se zdá, že volby do Evropského parlamentu jsou kontaminovány volbami prvního řádu. Domníváme se, že kauzalita směřuje od národních voleb k volbám do EP, protože uvedené změny v systému politických stran nastaly nejdříve v národních volbách a ve volbách do EP se projevily pouze s určitým odstupem, obvykle dvou a více voleb do EP. Ve španělských národních volbách došlo v období 1989–2004 také k určité koncentraci v rámci systému politických stran (viz Graf 3), přičemž tento trend se odrazil také ve volbách do EP. Mimoto byl efektivní počet volebních stran v roce 2004 ve volbách do EP dokonce nižší než v národních volbách, a to navzdory poměrnějšímu volebnímu systému, který se používá při volbách do EP.⁸

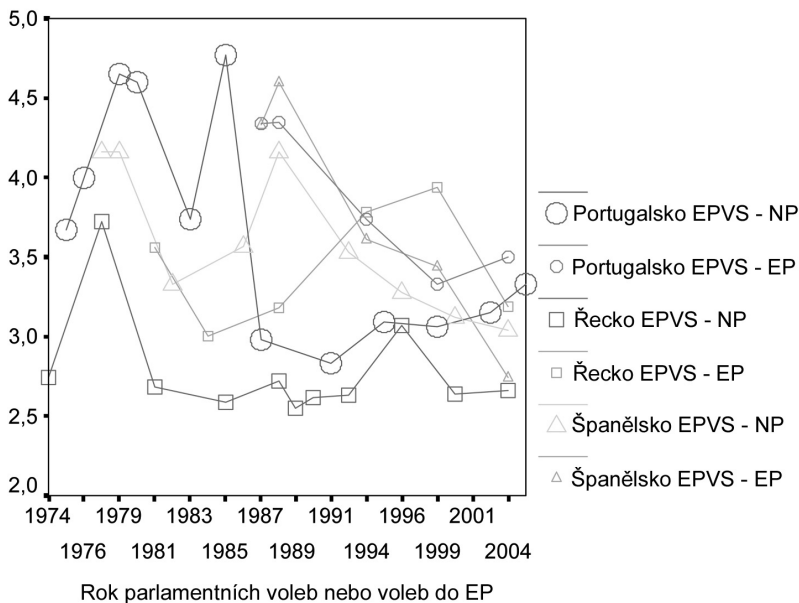
V případě legislativních voleb v Řecku (viz Graf 3) vidíme, že v řeckém systému politických stran byla od roku 1981 dominantním rysem politická stabilita, přičemž v efektivním počtu vo-

Graf 2. Trendy k dvoustranickosti v národních volbách (celkový zisk dvou hlavních stran v procentech)

Zdroj: Viz Graf 1 výše.

Graf 3. Efektivní počet volebních stran (EPVS) v národních volbách a volbách do EP

Zdroj: Viz Graf 1 výše.

lebních stran docházelo k minimální fluktuaci. V případě voleb do EP se obrázek liší, protože rozsah změn mezi jednotlivými volbami je obvykle mnohem větší než u národních voleb zřejmě z důvodu poměrnějšího volebního systému a také díky tomu, že se jedná o volby druhého řádu. Přes tento významný rozdíl to vypadá, že tyto výkyvy efektivního počtu volebních stran ve volbách do EP sledují v Řecku stejné „trendy“ jako v případě národních voleb. Zdá se tedy, že se v Řecku, Portugalsku a Španělsku jedná o „nákazu“, která se přenáší z voleb prvního řádu na volby druhého řádu, ačkoli v prvním případě je tato nákaza krátkodobá.

Model národních voleb druhého řádu tento přenos tendence k menší roztržetosti systému politických stran od národních voleb na volby do EP nepředpovídal. Domníváme se však, že jde o fenomén, který lze přesto do tohoto teoretického rámce zakomponovat. Mohlo by to znamenat, že volby prvního řádu jsou důležitější z hlediska státních finančních zdrojů, viditelnosti v hromadných sdělovacích prostředcích a organizační struktury. Pokud tedy některé strany ztrácejí na národní úrovni svůj vliv, odrazí se to i na dalších úrovních moci (např. na evropské úrovni).

Zaměříme se nyní na odlišné výsledky politických stran v různých typech voleb v závislosti na jejich velikosti [Reif, Schmitt 1980; Reif 1985; Marsh 1998; Oppenhuis, Eijk, Franklin 1996; Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996]. První hypotéza, kterou budeme hodnotit, se zabývá tím, zda malé (strany, které v Tabulce 1 patří do kategorie „další“), střední (Koalice levice a pokroku v Řecku; PCP a CDS v Portugalsku) a menší až střední (KKE a SYN v Řecku; IU a regionalistická CiU, plus CDS a UCD v 80. letech 20. století ve Španělsku) strany si ve volbách do EP vedly lépe než v národních volbách. Druhá hypotéza, již se budeme zabývat, zkoumá, zda pro velké strany (ND a PASOK; PS a PSD; PSOE a PP) platí opak, což bychom podle teorie národních voleb druhého řádu očekávali.

V případě Řecka a Portugalska jsou tyto hypotézy podpořeny empirickými daty (viz Tabulku 1).⁹ Ve srovnání s Portugalskem jsou však rozdíly v Řecku mnohem větší. To je pravděpodobně důsledkem rozdílů ve volebních systémech s ohledem na různé typy voleb v obou těchto zemích. Ve Španělsku se však velkým stranám daří vždy lépe v národních volbách než ve volbách do EP, s výjimkou desetiletí počínajícího rokem 2000. Přesto jsou rozdíly s ohledem na různé typy voleb velmi malé (mnohem menší než v Řecku a Portugalsku) a ze statistického hlediska nejsou nikdy významné. Kromě toho údaje o malých až středních stranách ve Španělsku (IU, CiU, UCD a CDS) neodpovídají očekávanému modelu: těmto stranám se vždy dařilo lépe ve volbách prvního řádu než ve volbách do EP. Předběžně lze tento alespoň zčásti neočekávaný výsledek vysvětlit tím, že od roku 1982 ztrácejí v národních volbách malé až střední strany (IU, UCD a CDS, ale zejména poslední dvě uvedené strany) s výjimkou strany CiU podporu voličů. K tomuto snížení podpory voličů došlo poprvé v národních volbách, v následujících volbách do EP byl pokles podpory ještě zřetelnější. V případě Španělska má tedy teorie voleb druhého řádu velmi malou empirickou podporu, zřejmě v důsledku dlouhodobých změn v systému politických stran.

Tabulka 1. Průměrný podíl hlasů v národních parlamentních volbách a volbách do EP podle velikosti stran a desetiletí

Strany (velikost strany v závorce)	Typ voleb	70. léta¹	80. léta¹	90. léta¹	90. léta– –2004¹
ŘECKO					
ND+PASOK (velká)	Národní EP	85,3 75,8	82,9 69,6	86,2 77,1	84,8 74,2
Koalice ² (střední)	Národní EP	11,5 14,3	– –	– –	11,5 14,3
KKE +SYN ³ (malá/střední)	Národní EP	11,9 16,6	9,1 13,2	8,9 13,6	9,9 14,5
Jiné (malá)	Národní EP	2,7 8,4	8,2 17,2	4,9 9,3	5,3 11,6
PORTUGALSKO					
PS+PSD (velká)	Národní EP	61,1 60,1	77,9 71,7	78,0 70,5	72,3 67,4
PRD (střední)	Národní EP	11,5 4,4	0,6 0,2	– –	6,0 2,3
PCP+CDS (střední)	Národní EP	26,5 27,7	16,1 21,1	15,6 15,9	19,4 21,6
Jiné (malá)	Národní EP	4,1 6,6	3,6 4,0	4,3 9,2	4,0 6,6
ŠPANĚLSKO					
PSOE+PP ⁴ (velká)	Národní EP	70,0 62,3	75,0 73,0	79,5 84,8	74,8 73,4
IU+CiU ⁵ (malá/střední)	Národní EP	10,5 10,0	14,8 14,1	8,9 4,7	11,4 9,6
CDS +UCD ⁶ (malá/střední)	Národní EP	8,9 8,7	– –	– –	8,9 8,7
Jiné (malá)	Národní EP	10,6 19,0	10,2 12,8	11,6 10,5	10,8 14,1

Zdroj: Viz Graf 1 výše.

Poznámka:

1. Podíl hlasů v případě jednotlivých politických stran je průměrem za každé desetiletí (1980, 1990 a 2000) a za celé období (1980–2004). Pouze v případě Řecka zahrnují průměry pro 90. léta 20. století legislativní volby konané dne 15. dubna 1990, protože struktura systému stran byla stejná jako v případě legislativních voleb v roce 1989.
2. K vytvoření Koalice levice a pokroku došlo v prosinci 1988 a tato koalice zahrnovala strany KKE a řeckou levici (EAR), přičemž řecká levice vznikla až v roce 1987 poté, co se strana KKE-Esoterikou sama rozpustila a spojila se s řadou menších stran a osobností široké levice [Verney 1990]. Tato koalice se ucházela o moc v národních volbách konaných 18. června 1989, v následujících volbách do EP a opět v národních volbách dne 5. listopadu 1989 a dále v národních volbách 15. dubna 1990.

3. Pro 90. léta 20. století zahrnují průměrné výpočty stranu KKE a eurokomunistickou KKE-Esoterikou.
4. V případě národních voleb v letech 1982 a 1986 byla do výzkumu zahrnuta Strana lidové aliance (AP-PDP: Alianza Popular – Partido Democrata Popular), resp. Strana lidové koalice (AP-PDP-PL: Coalicion Popular). V případě národních voleb v roce 1989 je do výpočtů zahrnuta Lidová strana (PP: Partido Popular).
5. V případě národních voleb v roce 1982 je do výzkumu zahrnuta Komunistická strana Španělska (PCE: Partido Comunista de España). Strana sjednocené levice (IU: Izquierda Unida) byla založena po národních volbách v roce 1982. V roce 2004 se španělské strany IU a CiU staly součástí koalic: IU-ICV-EUIA a GALEUSA (PNV-CiU-BNG). Jelikož tyto strany byly součástí koalice i v minulých volbách do EP, použili jsme k rozdělení hlasů toto pravidlo: nejdříve jsme uvažovali o počtu mandátů, které koalice získala, poté jsme započítali procento mandátů, které získal každý z členů koalice (s ohledem na celkový počet mandátů v koalici) a nakonec jsme k rozdělení hlasů použili tento podíl vynásobený celkovým počtem hlasů v koalici. Např. v případě IU-ICV-EUIA byly 2 hlasy při volbách do EP rozděleny takto: IU – 1 (50 %); ICV – 1 (50 %); EUIA – 0 (0,0 %). Jelikož koalice získala celkem 4,15 % hlasů, vypočetli jsme procento hlasů, které získala IU, jako: $4,15 * 0,5 = 2,075 = 2,1$.
6. Výsledek Unie demokratického středu (UCD: Union de Centro Democratico) byl vypočten pouze pro legislativní volby v roce 1982, kdy tato strana zanikla. Strana sociálního a demokratického středu (CDS: Centro Democratico y Social) fungovala jako malá až střední strana pouze v 90. letech 20. století. Pro národní volby v roce 1993 byly do výzkumu zařazeny malé / jiné strany.

Dlouhodobý dopad způsobů volby na zakotvení stranické loajality

Lze uvažovat o dvou dlouhodobých účincích možnosti volit ve volbách do EP jinou stranu než obvykle [srov. Franklin 2005]. První možností je, že využití možnosti volit ve volbách do EP jinou stranu než obvykle ovlivní socializaci mladých voličů jak ve volbách do EP, tak i v národních volbách, oddálí nebo znemožní vytvoření silné loajality ke stranám v jednotlivých zemích a stabilních vzorců volebního chování a jejich upevnění. Druhou možností je, že se neloajální hlasování ve volbách do EP nepřenese na volby prvního řádu, kde si voliči vytvoří „stejně pevné loajální vazby na strany ... jako v případě voličů v dřívějších volbách“, voliči si však přesto budou stále více uvědomovat, že loajalita může jít v národních volbách druhého řádu stranou [Franklin 2005: 7].

Na základě rozdílných výsledků velkých, středních a malých stran v národních volbách prvního řádu a volbách do EP jsme se mohli přesvědčit, že voliči z nových jihoevropských demokracií skutečně využili, alespoň zdánlivě, možnosti hlasovat ve volbách do EP jinak než obvykle, a to zejména v případě Řecka a Portugalska. Samozřejmě že i když odhlédneme od rozdílů v účasti v obou volbách (což může mít významný dopad na to, jak si různé strany ve volbách vedly), jsou tato čísla při nejlepší vůli pouze velmi hrubým odhadem odlišného hlasování, protože nezahrnují přesuny hlasů na individuální úrovni, které se vzájemně ruší, a tím se v souhrnu neprojeví. V důsledku toho musíme úroveň „neloajálního“ chování voličů ve volbách do EP hodnotit pomocí dat týkajících se individuální úrovně.

Jednou z metod, jak takové hodnocení provést, je analýza tzv. kvazi-přesunů voličů. Kvazi-přesun voličů lze měřit na základě pouhých údajů z průzkumu a znamená to, že hlasy odevzdané ve volbách do EP neodpovídají tomu, jak by tytéž osoby hlasovaly v národních volbách, kdyby se konaly další den [Eijk, Franklin 1996c]. Dá se očekávat, že „bychom měli být svědky rostoucího počtu případů kvazi-přesunů s tím, jak postupem času opouštějí řady voličů (z důvodu úmrtí nebo nemoci) osoby, které si osvojily rigidnější volební chování, a s tím, jak roste počet voličů, kteří v době formování svého názoru měli příležitost zúčastnit se voleb do EP“ [Franklin 2005: 7].

Vzhledem k údajům, které analyzoval Franklin [2005: 9] a které jsou uvedeny v Tabulce 2, a vezmeme-li v úvahu pouze ty občany, kteří hlasovali ve volbách do EP v roce 2004, nemají hodnoty kvazi-přesunů v Řecku, Portugalsku nebo Španělsku v průběhu času žádnou jasnou a trvalou tendenci. Kromě Portugalska, kde jsme v roce 2004 zjistili překvapivě vysokou úroveň kvazi-přesunů, jsme nezaznamenali žádnou známku zvýšené úrovně kvazi-přesunů, a dokonce se v tomto ohledu ani nejedná o lineární trend. Z toho vyplývá, že ke kvazi-přesunům dochází ve volbách do EP poměrně často, tento fenomén je však zřejmě do velké míry závislý na krátkodobém politickém vývoji a dalších souvisejících změnách.

Tabulka 2. Úroveň kvazi-přesunů v případě voleb do Evropského parlamentu v letech 1989–2004 v Řecku, Portugalsku a Španělsku

Země	Rok voleb do Evropského parlamentu				Průměr 1989–2004
	1989	1994	1999	2004	
Řecko	8,1	12,4	9,6	8,6	8,9
Portugalsko	9,7	12,7	7,5	42,8	11,8
Španělsko	22,2	12,5	15,5	10,8	14,0

Zdroj: Franklin [2005: 9], založeno na povolebních dotazníkových šetřeních EES.

Mělo však toto zjevně nelояální chování nějaký vliv na chování voličů při volbách do národních parlamentů? A pokud ano, odrazilo se to zásadním způsobem na stabilizaci politického a stranického systému v nových jihoevropských demokraciích v důsledku toho, že k vytvoření stabilních vzorců volebního chování došlo opožděně nebo vůbec ne? Abychom našli odpovědi na tyto otázky, použijeme jak souhrnné hodnoty nestálosti voličů, tak ukazatele úrovně sociálního a ideologického zakotvení loajlnosti ke straně na úrovni jednotlivců.

Na souhrnné úrovni jsme použili pojmy celkové (TV) a meziblokové (BV) volatility voličů [Bartolini, Mair 1990: 17–52 a 313–314]. Vzhledem k tomu, že národní volby druhého řádu mohou voliči využít k vyjádření nespokojenosti se stávající vládou a že tyto volby nemají na formování národní vlády přímý vliv, mohou mít voliči pocit větší volnosti hlasovat ve volbách druhého řádu jinak než ve volbách prvního řádu. Očekáváme, že k tomu může docházet jak ve formě odlišného hlasování v rámci jednoho ideologického tábora (volatilita uvnitř bloku), tak i mezi různými směry na levo-pravé stupnici (volatilita mezi bloky). Pověšimněte si, že součet hodnot volatility uvnitř bloku a mezi bloky dává hodnotu celkové volatility (TV). Výsledky jsou v případě Portugalska (1975–2002) negativní: s nepatrnými výjimkami je TV obvykle, někdy dokonce řádově, vyšší v národních volbách než v místních volbách a volbách do EP. Pokud jde o BV, jsou výsledky rovněž negativní, i když zde je situace poněkud méně jednoznačná [Freire 2004].

Při širším srovnání s ostatními západoevropskými zeměmi [Gunther 2004: 39] bylo Řecko, Portugalsko a Španělsko v období mezi lety 1945 a 2002 skutečně svědkem značně volatilního hlasování ve volbách (z hlediska TV i BV). To samozřejmě poukazuje na jejich charakter nových demokratických režimů, v nichž v daném období nedošlo ke stabilizaci vzorců volebního chová-

ní. Volby do EP však podle všeho měly na volatilitu hlasování v národních volbách, a tím i na stabilizaci těchto tří politických a stranických systémů, pouze minimální vliv, pokud se o nějakém vlivu dá vůbec hovořit. Z hlediska TV byly nejvyšší hodnoty volatility hlasování zjištěny před konáním prvních voleb do EP (a současně i v případě Řecka a Portugalska v letech 1981, resp. 1987). Pokud jde o BV, je obrázek poněkud méně jasný, i když v zásadě podobný: v Řecku byly nejvyšší hodnoty BV zaznamenány před prvními volbami do EP v roce 1981 nebo současně s nimi; ve Španělsku byly zaznamenány nejvyšší hodnoty BV ve dvou případech, a to před volbami do EP (1982) a po nich (2000); v Portugalsku byly nejvyšší hodnoty BV zjištěny současně s prvními volbami do EP (1987) a po nich (1995). Navíc, a to dokonce ve dvou posledně uvedených případech, byly nejvyšší hodnoty BV zaznamenány v plně stabilizovaných politických a stranických systémech. V každém případě došlo k největším změnám systémů politických stran před prvními volbami do EP (nebo současně s nimi), přičemž tyto změny byly odrazem změn na straně politické nabídky: v Řecku v roce 1981 (zánik EDIK – Unie demokratického středu a vzestup strany PASOK); v Portugalsku v roce 1985 a 1987 (vzestup a zánik PRD – Strany demokratické obnovy a vzestup PSD); ve Španělsku v roce 1982 (zánik UCD a vzestup PSOE).

Tabulka 3. Vliv struktury společnosti, návštěvy bohoslužeb a vlastního zařazení na levo-pravé stupnici na hlasování při volbách do EP a legislativních volbách v Řecku (logistická regrese)

Závislá proměnná:	hlasování v národních parlamentních volbách a volbách do EP	
	národní parlamentní 2004	EP 2004
Vlastní zařazení na levo-pravé stupnici	0,5740***	0,7553***
Vzdělání	-0,0118	0,0351
Subjektivní vnímání společenské třídy	0,4217**	0,3062
Členství v odborech	-0,7188	-0,7553
Návštěva bohoslužeb	-0,1447	0,1770
Upravené R ² (Nagelkerke)	0,474	0,599
N	302	292

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Údaje v tabulce jsou koeficienty logistické regrese. Mezi údaje o volbách do národního parlamentu byly zahrnuty pouze údaje respondentů, kteří uvedli, že volili ve volbách do EP i v národních volbách.

Závislou proměnnou je hlasování ve volbách do EP nebo v národních volbách, kde 0 = levicová strana a 1 = pravicová strana. Strany byly klasifikovány jako levicové nebo pravicové na základě toho, jak vnímali zařazení strany na levo-pravé stupnici sami voliči. Mezi nezávislé proměnné patří: vlastní umístění na desetibodové levo-pravé stupnici; vzdělání: věk, do kdy volič studoval (v letech); subjektivní vnímání společenské třídy: od „dělnické třídy“ (1) do „vyšší třídy“ (5); členství v odborech: respondent a/nebo někdo z jeho domácnosti je členem odborů (1) a členové domácnosti respondenta nejsou v odborech (0); návštěva bohoslužeb: od „nikdy“ (1) do „několikrát za týden“ (5).

Statistická významnost koeficientů: *** signifikantní při $p < 0,01$; ** signifikantní při $p < 0,05$; * signifikantní při $p < 0,1$.

Tabulka 4. Vliv struktury společnosti, návštěvy bohoslužeb a vlastního zařazení na levo-pravé stupnici na hlasování ve volbách do EP a v legislativních volbách v Portugalsku (logistická regrese)

Závislá proměnná:	hlasování v národních parlamentních volbách a volbách do EP	
Nezávislé proměnné	národní parlamentní 2004	EP 2004
Vlastní zařazení na levo-pravé stupnici	0,5340***	0,3590***
Vzdělání	0,0025	0,0008
Subjektivní vnímání společenské třídy	0,2237	0,2195*
Členství v odborech	-0,5124	-0,5527*
Návštěva bohoslužeb	0,0449	0,1631
Upravené R ² (Nagelkerke)	0,453	0,312
N	386	405

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Viz Tabulku 3.

Tabulka 5. Vliv struktury společnosti, návštěvy bohoslužeb a vlastního zařazení na pravo-levé stupnici na hlasování ve volbách do EP a v legislativních volbách ve Španělsku (logistická regrese)

Závislá proměnná:	hlasování v národních parlamentních volbách a volbách do EP	
Nezávislé proměnné	národní parlamentní 2004	EP 2004
Vlastní zařazení na levo-pravé stupnici	1,9287***	1,6774***
Vzdělání	0,0101	0,0153
Subjektivní vnímání společenské třídy	0,0451	-0,0979
Členství v odborech	0,1634	-0,2516
Návštěva bohoslužeb	0,5535**	0,4924**
Upravené R ² (Nagelkerke)	0,828	0,787
N	745	1208
Platné N	497	526

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Viz Tabulku 3.

Celková volatilita voličů je jistě pouze velmi hrubým měřítkem odlišností při hlasování, protože může podhodnotit skutečný stupeň změn politických preferencí na individuální úrovni: může docházet k řadě přesunů hlasů voličů, které se vzájemně ruší. Z tohoto důvodu hodnotíme také to, do jaké míry se výběr strany opírá o sociální a ideologické faktory, jako další měřítko tendence hlasovat odlišně v národních volbách a volbách do EP.

Očekáváme, že sociální a ideologické faktory stranické loajality jsou v národních volbách druhého řádu slabší než ve volbách prvního řádu, a tím ukazují na větší možnost přechodu mezi oběma ideologickými tábory v případě národních voleb druhého řádu. Protože chceme hodnotit sklon voličů přecházet od levice k pravici, v Tabulkách 3 až 5 používáme jako závislou proměnnou výběr strany při hlasování (levicovým stranám je přidělena hodnota 0 a pravicovým stranám 1). Pověsimněte si, že jsme do této analýzy zahrnuli pouze voliče, kteří hlasovali ve volbách do EP v roce 2004. Nezávislou proměnnou je zaprvé několik ukazatelů sociálních faktorů stranické loajality (viz poznámku u Tabulky 3) a zadruhé vlastní zařazení na levo-pravé škále. Protože se v případě závislé proměnné jedná o dichotomické rozdělení, použijeme logistickou regresi.

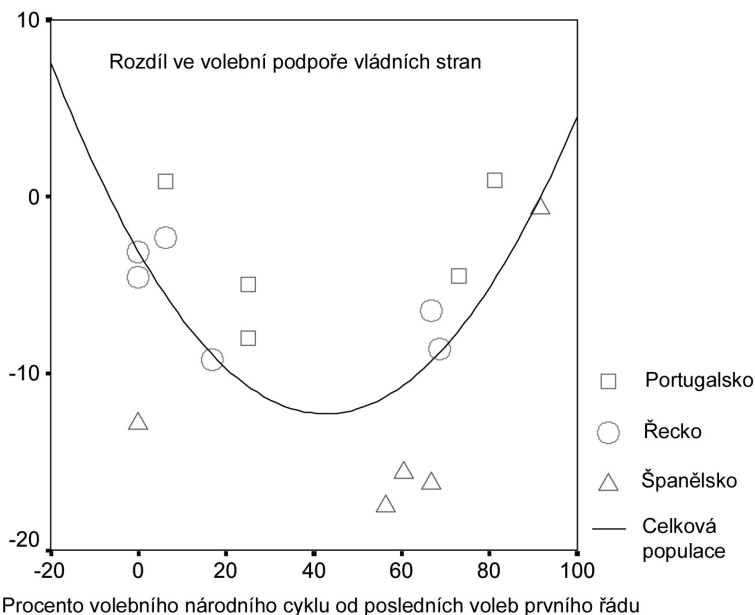
Výsledky uvedené v Tabulkách 3 až 5 ukazují, že v Řecku jsou hlasy odevzdané ve volbách do EP zakotveny pevněji než při národních volbách, zatímco v Portugalsku a Španělsku je situace opačná. Podobně jsme při porovnání národních voleb a voleb do EP v Portugalsku v letech 1987–2004 a v Řecku v letech 1985–2004 došli k rozporným výsledkům, což naznačuje, že „ten-to fenomén závisí především na politické konjunkturu“ [Freire, Teperoglou 2005].

To nás vede k těmto závěrům: zaprvé, míra hlasování pro jinou stranu není ve volbách do EP nutně vyšší než v národních volbách a v případě všech typů voleb podle všeho závisí na politické konjunkturu. Zadruhé, nejvyšší výskyt hlasování pro jinou stranu v národních volbách v těchto třech nových jihoevropských demokraciích byl zaznamenán před prvními volbami do EP (nebo současně s nimi). Z toho plyne, že volby do EP nemohly mít významný vliv na neloajální chování voličů při volbách na národní úrovni. Zatřetí, pokud měly volby do EP vůbec nějaký, pak pouze minimální vliv na nestabilitu volebního chování při národních volbách, a tím také na stabilizaci politického a stranického systému v každé z těchto tří zemí.

Evropské volby a volební cyklus

V této části budeme hodnotit hypotézu, zda voliči využívají volby do EP jako prostředku k vyjádření spokojenosti či nespokojenosti s národní vládou [Reif, Schmitt 1980; Reif 1984, 1985; Oppenhuis, Eijk, Franklin 1996; Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996; Marsh 1998]. Toto hodnocení provedeme na základě srovnání souhrnných volebních výsledků v národních volbách a volbách do EP v průběhu různých období národního volebního cyklu, přičemž jako výchozí hodnoty použijeme podíl hlasů odevzdaných ve prospěch vládních stran v předchozích (nebo současných) volbách prvního řádu (viz Graf 4). Tutéž hypotézu budeme testovat pomocí OLS regrese (viz Tabulku 6).

Graf 4. Volby a volební cyklus v letech 1981–2004

Zdroj: Viz Graf 1 výše.

Poznámka: V případě vládních stran jsme uvažovali pouze o stranách, které získaly místo ve vládě (i když vládní stranu nebo strany podporovaly parlamentní strany, které se do vládní koalice nedostaly).

Tabulka 6. Vliv volebního cyklu na ztráty hlasů v případě vládních stran v Řecku, Portugalsku a Španělsku (OLS regrese)

Subpopulace	Konstanta	Cyklus	Cyklus ²	R ²	N
Řecko, Portugalsko a Španělsko	-3,110	-0,432** (0,167)	+0,005** (0,002)	0,241	16
Řecko	-3,119	-0,348 (0,211)	+0,004 (0,003)	0,376	6
Portugalsko	-12,741	-0,443** (0,067)	+0,006** (0,001)	0,954	5
Španělsko	+4,860	-0,644* (0,157)	+0,007* (0,002)	0,811	5

Poznámka: Údaje v tabulce jsou koeficienty OLS regrese (v závorkách jsou uvedeny jejich standardní chyby). Ohledně závislé proměnné viz poznámku k Tabulce 3. Nezávislé proměnné cyklus a cyklus2 jsou vysvětleny v hlavním textu.

V Tabulce 6 je závislou proměnnou rozdíl mezi procentem hlasů odevzdaných jedné nebo více stranám, které tvořily národní vládu mezi předchozími nebo současnými volbami prvního řádu (národními volbami), a následujícími nebo současnými volbami druhého řádu (volbami do EP) [Marsh 1998; Reif, Schmitt 1980; Reif 1984, 1985]. Hlavní hypotéza, již se tato analýza zabývá, říká, že v průběhu existence vlády se její popularita systematicky mění, což má následně vliv na výsledky voleb druhého řádu [Marsh 1998; Reif, Schmitt 1980; Reif 1984, 1985; Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996; Oppenhuis, Eijk, Franklin 1996]. K zachycení tohoto trendu jsme použili proměnnou CYKLUS, která v procentech ukazuje dobu v cyklu národních voleb, která uplynula od posledních voleb prvního řádu vzhledem k celému funkčnímu období vlády (48 měsíců v každé z těchto tří zemí).

V „polovině“ volebního období (tj. přibližně 13 až 36 měsíců po začátku čtyřletého volebního období) se dá očekávat, že vládní strany budou ztrácet hlasy ve volbách druhého řádu [Marsh 1998; Reif, Schmitt 1980; Reif 1984, 1985; Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996; Oppenhuis, Eijk, Franklin 1996]. Podle některých autorů získávají národní vlády v době „lábánek“, což je většinou prvních 12 měsíců národního volebního cyklu, vyšší nebo téměř stejnou podporu v národních volbách druhého řádu jako ve volbách prvního řádu [Marsh 1998; Reif, Schmitt 1980; Reif 1984, 1985]. Jiní jsou naopak toho názoru, že vzhledem k tomu, že národní volby druhého řádu, které se konají v době „lábánek“, mají omezený vliv na národní vlády, mají voliči tendenci odevzdávat tzv. upřímné hlasy (tj. volit srdcem) [Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996; Oppenhuis, Eijk, Franklin 1996]. V důsledku toho budou v systémech s více stranami významné vládní i opoziční strany spíše ztrácet hlasy ve prospěch malých stran. A konečně se v poslední fázi volebního období (pro naše účely se jedná o 37. až 48. měsíc) očekává, že strany tvořící vlády jednotlivých zemí znovu získají podporu, kterou ztratily ve volbách konaných uprostřed volebního cyklu [viz Reif, Schmitt 1980; Reif 1984, 1985]. Jiní autoři však tvrdí, že v tomto období budou mít voliči tendenci odevzdávat dokonce více „protestních hlasů“ než ve volbách konaných uprostřed cyklu [Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996; Oppenhuis, Eijk, Franklin 1996].

Při pohledu na Graf 4 vidíme, že skoro ve všech volbách do EP v těchto třech zemích skutečně došlo z pohledu vládních stran k předpokládaným ztrátám. Velikost těchto ztrát však byla v Řecku a Španělsku v porovnání s Portugalskem obvykle menší. Ke dvěma případům, kdy se nejednalo o ztrátu, ale o velmi mírný nárůst počtu hlasů ve prospěch vládních stran, došlo buď v době tzv. lábánek (Španělsko 2004: +0,87 %) nebo až ke konci cyklu (Španělsko 1999: +0,95 %). V případě Řecka však vykazovaly všechny volby do EP bez ohledu na jejich načasování vzhledem k volebnímu cyklu změny v neprospěch vládních stran.

Jak naznačují údaje na Grafu 4, ve všech volbách do EP, které se konaly v době tzv. lábánek (s vyloučením španělských voleb do EP v roce 2004 se v první čtvrtině národního volebního cyklu konalo celkem 7 voleb), došlo ke ztrátě hlasů vládních stran, a to ve všech třech zemích (s výjimkou roku 2004). Kromě toho utrpěly vlády Řecka (-9,23 %) a Španělska (-7,99 %) v případě voleb do EP v roce 2004 ještě větší ztráty než v kterýchkoli volbách do EP, které se v těchto dvou zemích konaly uprostřed volebního cyklu. Ztráty vládních stran v průběhu tzv. lábánek lze samozřejmě přičítat vlivu „upřímného hlasování“, existuje zde však alespoň jedna jiná možnost: Brody [1991: 27–46] zjistil, že prezident USA se oblibě v době tzv. lábánek těší jen v průběhu svého prvního volebního období, později už tomu tak není. To má z teoretického hlediska smysl a odpovídá to ztrátám hlasů vládních stran ve volbách do EP, které se konají krátce po národních vol-

bách: v Řecku v letech 1989 a 1994 (jedná se o druhé a třetí volební období strany PASOK), v Portugalsku v roce 1987 (druhé volební období PSD) a ve Španělsku v letech 1987 a 1994 (druhé a třetí volební období strany PSOE). Z tohoto hlediska je velmi významné, že velké ztráty vládních stran se ve volbách v roce 1994 týkaly třetího volebního období strany PASOK i PSOE.

Nakonec se podívejme na výsledky statistického hodnocení účinku volebního cyklu [viz také Schmitt 2005]. V regresním modelu je závislou proměnnou Rozdíl mezi podílem hlasů, které získaly jednotlivé vládní strany (mezi volbami prvního řádu a současnými nebo následujícími volbami do EP) a nezávislou proměnnou Odstup od začátku volebního cyklu počínajícího volbami prvního řádu, jenž je vyjádřen v procentech. Výsledky pro tyto tři země naznačují, že se předpověď týkající se modelu voleb druhého řádu potvrdila: ve volbách do EP vládní strany skutečně hlasy voličů ztratily. Navíc jsou tyto údaje charakterizovány kvadratickou funkcí (viz účinek proměnné CYCLUS²): ztráty jsou vyšší v polovině volebního cyklu než na jeho začátku (v době tzv. líbánek), nebo ke konci. Podíváme-li se na každou z těchto zemí samostatně, získáme v Portugalsku a Španělsku na základě regrese skoro stejné výsledky jako souhrnně pro všechny tři země. V Řecku je však tento cyklický prvek slabší a ze statistického hlediska nemá význam. Tento výsledek lze zřejmě připisovat tomu, že v Řecku se velké množství voleb do EP konalo v období tzv. líbánek (čtvery z celkového počtu šesti voleb) a dvoje volby se konaly v prvním funkčním období nově zvolené vlády.

Závěry

25. dubna 1974 v Portugalsku začala tzv. třetí vlna celosvětového demokratizačního procesu [Huntington 1993]. Krátce nato se k tomuto trendu připojilo Řecku (v listopadu 1974) a Španělsko (1975). Tyto tři země tak mají společnou autoritativní minulost, i když v případě Portugalska a Španělska toto období trvalo mnohem déle než v Řecku. V každé z těchto tří zemí se první volby do EP konaly sedm až deset let po prvních demokratických volbách. Od té doby se v každé z nich konaly šestery (v Řecku) nebo patery (v Portugalsku a Španělsku) volby do EP. V našem výzkumu jsme se zabývali především následující otázkou: Co si mohou konsolidující se i zavedené demokracie odnést z longitudinální (1981/87–2004) a komparativní studie voleb do EP v nových jihoevropských demokraciích v Řecku, Portugalsku a Španělsku s ohledem na vzájemné vztahy mezi volebním chováním ve volbách prvního řádu (parlamentní volby) a volbách druhého řádu (volby do EP)? A konkrétněji, co si z této studie může odnést osm postkomunistických demokracií, které vstoupily do Evropské unie v roce 2004?

Pokud jde o krátkodobý a dlouhodobý vliv národních faktorů na volební chování ve volbách do EP, pozorovali jsme následující trendy, které jsou v souladu s modelem národních voleb druhého řádu. Zaprvé, politické strany skutečně docílily rozdílných výsledků ve volbách do národního parlamentu a volbách do EP, a to s částečnou výjimkou Španělska: velké strany dosáhly lepších výsledků v národních volbách prvního řádu než ve volbách do EP; v případě malých, malých až středních a středních stran je situace opačná. Dokonce i zčásti výjimečný případ Španělska lze vysvětlit vlivem národních faktorů na volby do EP: ve Španělsku došlo ke zpomalení dlouhodobého úpadku malých až středních stran (PCE/IU a CDS) na celostátní úrovni a k posílení úpadku na úrovni národních voleb druhého řádu. Kromě toho malé, ale velmi významné regionalistické

španělské strany měly z volebního systému, kterým se volí do národního parlamentu, prospěch díky své regionální koncentraci, přičemž efekt volebního systému ve volbách do EP byl vlastně opačný. Zadruhé skutečně dochází k tomu, že vládní strany ve volbách do EP hlasy ztrácejí, zejména pokud se tyto volby konají v polovině volebního období. Tyto ztráty však mohou být významné i v období tzv. líbánek, pokud strana nebo strany, které podporují stávající vládu své země, slouží alespoň druhé volební období.

Schmitt [2005] došel v případě osmi postkomunistických konsolidujících se demokracií, které se voleb do EP účastnily v roce 2004 poprvé, k jiným závěrům: zaprvé se systém stran v národních volbách a volbách do EP podstatně neliší; zadruhé se v jejich případě nezjistil vliv volebního cyklu. Co je důvodem těchto rozdílů mezi postkomunistickými konsolidujícími se demokraciemi a skupinou složenou z Řecka, Portugalska a Španělska? Především musíme být při takovém srovnávání opatrní, protože v případě nových členských států EU se zatím konaly pouze jedny volby do EP. I přesto však můžeme poukázat na to, že možným vysvětlením těchto rozdílů je odlišná úroveň institucionalizace systému stran v jižní Evropě a ve střední a východní Evropě.

Avšak největší poučení ze studie tří jihoevropských demokracií je možná to, že národní faktory mají na volební chování občanů nejen krátkodobý, ale i dlouhodobý vliv. Na základě srovnání národních voleb a voleb do EP s ohledem na trendy týkající se efektivního počtu volebních stran jsme došli k závěru, že jak v případě Portugalska, tak i Španělska se hlavní tendence ve stranickém systému, k nimž dochází v národních volbách od konce 80. let a začátku 90. let 20. století, odrážejí také ve volbách do EP. Navíc se zdá, že volby do EP ztrácejí ve srovnání s národními volbami prvního řádu svou odlišnost: rozdíl v efektivním počtu volebních stran se v obou zemích stírají. Ve volbách prvního řádu, které se konaly v Řecku po roce 1981, byly změny efektivního počtu volebních stran v průběhu času minimální a politická stabilita zůstala i nadále dominantním rysem systému stran. Avšak v Řecku (stejně jako v Portugalsku) sledují výkyvy efektivního počtu volebních stran směrem nahoru i dolů paralelní trendy v národních volbách i volbách do EP. Proto se zdá, že v Řecku, Portugalsku i Španělsku národní volby druhého řádu zpětně ovlivňují volby prvního řádu, ačkoli v případě Řecka je tento trend spíše krátkodobý.

Přestože model národních voleb druhého řádu nepředpovídal, že by volby druhého řádu měly kopírovat trendy z voleb prvního řádu, domníváme se, že se jedná o fenomén, který přesto můžeme do tohoto teoretického rámce zahrnout. Jestliže některé strany ztratí podporu na té důležitější politické scéně (tj. v národních volbách), odrazí se tento trend také na jiných úrovních, včetně voleb do EP. Proto je z hlediska dalšího výzkumu národních voleb druhého řádu nanejvýš zajímavé sledovat dlouhodobý vliv národních faktorů na volby do EP ve více zemích.

Pokud jde o dlouhodobý vliv volebního chování při volbách do EP na volební politiku v jednotlivých zemích, došli jsme ke třem hlavním závěrům. Zaprvé, úroveň neloyalitativnosti voličů není ve volbách do EP nutně vyšší než v národních volbách (je ovlivněna především politickou konjunkturou). Zadruhé, největší stupeň neloyalitativnosti voličů v národních volbách v Řecku, Portugalsku a Španělsku lze vysledovat už před prvními volbami do EP nebo v jejich průběhu. V důsledku toho nemohly mít volby do EP zásadní vliv na neloyalitativní chování voličů v národních volbách. Zatřetí, volby do EP měly nepatrný vliv na nestabilitu volebního chování na politické scéně prvního řádu, a pokud tím ovlivnily stabilizaci politického a stranického systému v každé z těchto tří sledovaných zemí, pak jen minimálně.

Jihoevropská zkušenost potvrzuje druhořadou povahu voleb do EP: na volby do EP mají vliv národní faktory, spíše než aby tomu bylo naopak. Pro osm postkomunistických demokracií jsou zkušenosti Španělska, Řecka a Portugalska poměrně povzbudivé: volby do EP podle všeho nepodporují nestálost voličů v národních volbách, ani nemají závažný negativní vliv na institucionalizaci politického a stranického systému v nových demokraciích. Tyto zkušenosti jsou však založeny na příkladech nových demokracií, které již v době, kdy se v nich konaly první volby do EP, měly skoro plně stabilizovaný systém stran. Otázka, zda pro země, kde se systém stran ještě (plně) nestabilizoval, platí stejný vzorec, bude vyžadovat další výzkum.

Poznámky:

- ¹ Předchozí verze této kapitoly byly představeny na konferenci věnované volbám do Evropského parlamentu v roce 2004, která se konala na Středoevropské univerzitě v Budapešti ve dnech 21. – 22. května 2005, a na letní škole „Evropská unie – hlavní úkoly evropeizace“, která se konala v portugalském Óbidosu ve dnech 27. 6. až 1. 7. 2005 pod záštitou IPRI-UNL (portugalský Institut mezinárodních vztahů – Nová univerzita v Lisabonu). Autoři by rádi vyjádřili své poděkování za užitečné připomínky i kritické poznámky všem účastníkům těchto konferencí, zejména Gáboru Tókovi, Ágnes Batory, Marku Franklinovi, Andreasu Wüstovi, Ceesu van der Eijkovi a Michaelu Marshovi. Autoři by rádi poděkovali také Iliasu Nicolakopoulosovi, profesorovi na univerzitě v Aténách, za poskytnutí dat nutných k provedení analýz týkajících se Řecka, a Dimitriosu Vatikiotisovi, analytikovi společnosti Opinion S.A., za jeho pomoc. Autorka by ráda poděkovala zvláště Dimitriosu Kokoromytisovi, výzkumnému pracovníkovi Institutu pro demokracii Konstantina Karamanlise, za obsáhlý komentář a pomoc, kterou poskytl při vytváření předchozích pracovních verzí článku i v průběhu celého výzkumu.
- ² Portugalsko - 24 křesel (1987–1989 a 2004) a 25 křesel (1994–1999); Řecko - 24 křesel (1981–1989 a 2004) a 25 křesel (1994–1999); Španělsko - 60 křesel (1987–1994), 64 křesel (1994–1999) a 54 křesel (2004).
- ³ Další informace viz [Lijphart 1994; Castillo 1994, 1996; Colomé 2005].
- ⁴ Řecký systém stran je charakterizován třemi hlavními, jasně oddělenými politickými tábory, které se vytvořily v mezidobí mezi dvěma historickými konflikty, jimiž Řecko ve 20. století prošlo: „národním schizmatem“ a občanskou válkou (1946–1949). V roce 1967, krátce před zavedením diktatury, dominovaly v politice tři strany: národní radikální unie (ERE, představující pravici); centrální unie (EK, představující politický střed) a sjednocená demokratická levice (EDA, představující levice). Řecký systém politických stran po roce 1974 se v podstatě nezměnil: ND představuje novou pravici; PASOK nový politický střed (a sice levý střed) a tradiční levice se rozdělila mezi pravověrnou Komunistickou stranu Řecka (KKE) a eurokomunisty KKE-Esoterickou. Koalice levice a pokroku (SYN/Synaspismos) byla založena v roce 1992 po rozpadu dřívější volební koalice se stejným názvem a představuje tzv. obnovenou levice. Jde o politickou frakci, jež se odštěpila od KKE-Esoterickou.
- ⁵ Od konce diktátorského období vládla v Řecku koaliční vláda pouze jednou, a to od června 1989 do dubna 1990 [viz Verney 2004].
- ⁶ Aby však bylo možno vysledovat vývoj každé ze čtyř hlavních portugalských stran a porovnat výsledky velkých a středně malých stran v průběhu různých typů voleb v obou státech, stanovili jsme následující pravidla pro rozložení hlasů v rámci volebních koalic v Portugalsku. Zaprvé jsme vypočetli průměrné procento hlasů pro každou stranu (PSD, CDS a PPM) ve volbách před (1976) a po (1983) koaličním obdobím. Zadruhé jsme tyto tři průměrné hodnoty sečetli a zjistili, jaký podíl z této celkové hodnoty připadá na každou ze stran koalice. Zatřetí jsme tento podíl použili ke stanovení procenta hlasů pro každou ze stran v roce 1979 a 1980 tím, že jsme jej vynásobili celkovým počtem hlasů, které koalice v každých volbách získala. Tyto postupy jsme použili v případě dat uvedených v Grafech 2 a 3 a dále v Tabulce 1. Podobné postupy našly uplatnění i při volbách do EP. Povšimněte si, že ve volbách do EP v roce 2004 v Portugalsku se při výpočtech rozložení hlasů v koalici tvořené stranami PSD-(CDS-)PP (Forca Portugal) přihlíželo pouze k předchozím výsledkům voleb do EP (1999). Ostatní (malé a/nebo dlouhodobější) předvolební koalice byly považovány za samostatné strany.

- ⁷ Je důležité uvést, že počet stran účastnících se obou typů voleb (národních voleb i voleb do EP) byl v Řecku a Portugalsku velmi podobný. To však nelze říci o Španělsku: absolutní počet stran účastnících se národních voleb byl obvykle mnohem vyšší než v případě voleb do EP. Tento rozdíl lze do určité míry přičítat tomu, že malé strany (obvykle regionalistické) a střední a menší strany se obvykle pro volby do EP sdružovaly do koalic, avšak v případě národních voleb tomu tak (často) nebylo. Pokud však vezmeme v úvahu pouze důležité strany / koalice (které na celostátní úrovni získaly alespoň jeden parlamentní mandát a/nebo 1 % hlasů), je počet stran účastnících se obou těchto typů voleb ve Španělsku také velmi podobný, přestože byl v národních volbách o něco vyšší.
- ⁸ Tento rozdíl bychom mohli částečně přisuzovat tomu, že ve volbách do EP se malé (a malé až střední) strany obvykle sdružují do koalic, při národních volbách se tak však děje méně často a jen v omezené míře. Tento fenomén byl ve volbách do EP v roce 2004 možná ještě zdůrazněn v důsledku snížení počtu španělských poslanců. Tento faktor však nevysvětluje trend týkající se efektivního počtu volebních stran, protože současně došlo k významnému směřování k většinovosti, pokud budeme hodnotit efektivní počet parlamentních stran [Lobo 2005: 30], a to v obou typech voleb. Byl zjištěn tento efektivní počet parlamentních stran (tj. ukazatel, který se vypočítává na základě mandátů, které získala každá strana, nikoli na základě podílů hlasů stran a koalic): v případě národních voleb v letech 1989, 1993, 1996, 2000 a 2004: 2,9, 2,7, 2,7, 2,5 a 2,5; v případě voleb do EP v letech 1987, 1989, 1994, 1999 a 2004: 3,2, 3,6, 3,0, 3,1 a 2,4. Můžeme tedy také říci, že v roce 2004 byl ukazatel efektivní počet parlamentních stran menší v případě voleb do EP než v národních volbách (a to poprvé od roku 1987).
- ⁹ Příslušné testy (párový t-test) ukázaly, že rozdíly ve volebních výsledcích stran jsou vždy signifikantní, přestože se to ve větší míře týká Řecka a Portugalska [viz Freire, Teperoglou 2005].

12. Účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice¹

Lukáš Linek, Pat Lyons

Účast ve volbách do Evropského parlamentu byla v České republice velmi nízká a dosáhla pouze dvaceti osmi procent, což je přibližně polovina účasti při volbách do Poslanecké sněmovny jak v roce 2002, tak v roce 2006. Ačkoli účast ve volbách do Evropského parlamentu bývá nižší než při volbách do národních parlamentů, volební účast ve většině postkomunistických zemích byla extrémně nízká. Odborná literatura naznačuje, že nízká volební účast může vést k odchylkám od volebních výsledků, které by bylo možné očekávat při větší volební účasti, neboť některé politické strany mívají pevnější voličskou podporu než jiné [Pacek, Radcliff 2003], a zároveň určité sociální skupiny mají větší tendenci se voleb zúčastnit než jiné [Lijphart 1997]. Všechny tyto argumenty nás vedou ke zkoumání účasti při volbách do Evropského parlamentu v České republice, a to na základě dat z povolebního dotazníkového šetření EES 2004.

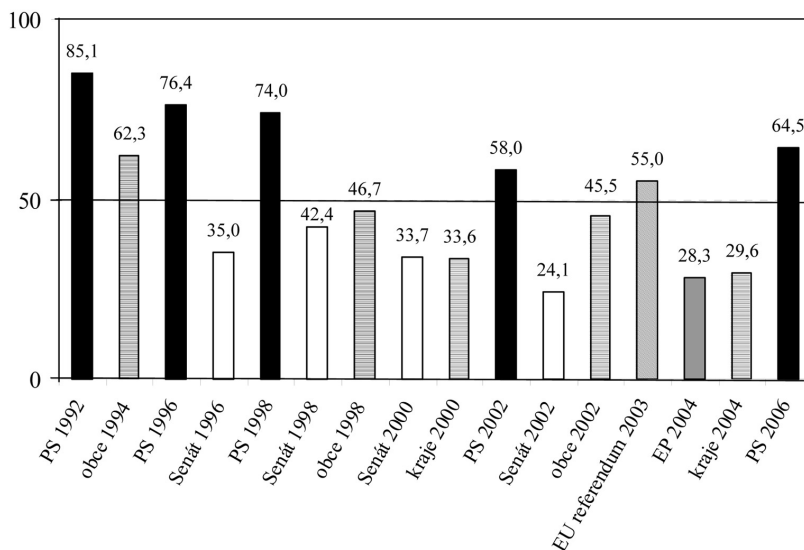
V této kapitole nejprve zasadíme účast při volbách do EP v roce 2004 do kontextu ostatních voleb v ČR a prozkoumáme základní odlišnosti ve volební účasti ve volbách do PS v roce 2002 a do EP v roce 2004. V druhé části kapitoly představíme teorie volební účasti se zvláštním zaměřením na vysvětlení nízké účasti ve volbách do EP. Poté budeme prezentovat výsledky empirické analýzy účasti při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004. Cílem této části bude odpovědět na otázky po hlavních motivačních a mobilizačních faktorech, které vedly české občany k tomu, že se voleb do EP zúčastnili, zvláště zda to byly pouze domácí politické záležitosti nebo spíše postoje k evropské integraci.

Volební účast v České republice v letech 1992–2006 – setrvalý pokles

Volební účast v České republice není od prvních demokratických voleb statická, s každými volbami účast klesá. Nejvýrazněji klesla mezi lety 1998 a 2002, kdy se snížila ze 74 na 58 %. Nicméně v roce 2006 vzrostla na 64 %. Dvacetiosmi procentní účast při volbách do EP v ČR je jedna z nejnižších hodnot volební účasti v demokratických volbách v ČR v posledních patnácti letech. Účast při volbách do Evropského parlamentu byla v Česku poloviční ve srovnání s účastí při referendu o vstupu do Evropské unie v roce 2003 a při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002. Reif a Schmitt při zkoumání odlišností a podobností mezi prvními přímými volbami do EP a mezi národními parlamentními volbami tvrdili, že nejdůležitější arénou politické soutěže je národní úroveň [Reif, Schmitt 1980]. Toto tvrzení naznačuje existenci hierarchie mezi jednotlivými typy voleb mimo jiné ohledně volební účasti. Graf 1 ilustruje tuto hierarchii mezi jednotlivými volbami ohledně volební účasti, když při volbách do PS byla nejvyšší volební účast s výjimkou voleb do

obecních zastupitelstev v roce 1994. Jako hrubé kritérium pro odlišení voleb prvního a druhého řádu můžeme použít hranici padesáti procent, z čehož je zřejmé, že senátní, obecní, krajské a evropské volby spadají do kategorie voleb druhého řádu. Hodnoty volební účasti naznačují, že pro české voliče měly senátní volby stejný význam jako volby do EP.

Graf 1. Vývoj volební účasti v ČR ve volbách prvního a druhého řádu v období 1992–2006 (procenta)

Zdroj: Český statistický úřad.

Pro podrobnější informaci o tom, jak funguje hierarchie mezi jednotlivými typy voleb, jsme na základě dat z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 a dat o volební podpoře a neúčasti v jednotlivých okresech vytvořili dvourozměrnou tabulku, která obsahuje informace o počtu jednotlivých typů občanů podle toho, zda se účastnili voleb do PS a EP (viz Tabulku 1). Informace označené sloupcem *ECOL agregovaná data* jsou výsledky z tzv. ekologického usuzování [o metodě a datech viz Linek 2004; podrobněji Thomsen 1987]. Informace ve sloupci *EES individuální data* obsahují výsledky analýzy dat z povolebního šetření European Election Study 2004.² Údaje získané na agregované úrovni a na individuální úrovni se od sebe liší pouze nepatrně. Zatímco rovnovážně – přibližně po třetinách – jsou zastoupeny tři typy voličského chování (voliči v evropských a národních volbách, voliči pouze v národních volbách a nevoliči v evropských a národních volbách), pak pouze velmi malá část voličů dosahující maximálně 5 % se zúčastnila voleb do EP a zároveň nepřišla k volbám do PS před dvěma lety.³ Ten, kdo se zúčastnil voleb do Poslanecké sněmovny, se přibližně ve 47 % zúčastnil i voleb do Evropského parlamentu, zatímco v případě těch, kteří se voleb do PS nezúčastnili, byla tato pravděpodobnost pouze 5 %. Znamená to, že k volbám do EP přišli pouze ti voliči, kteří se již zúčastnili voleb do PS, a další voliči byli k volbám mobilizováni jen v omezené míře.

Tabulka 1. Účast a neúčast ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 a do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (absolutní, řádkové a sloupcové četnosti)

	ECOL – agregovaná data			EES – individuální data		
	volil PS	nevolil PS	celkem	volil PS	nevolil PS	celkem
Volil EP	24	5	29	30	2	32
Nevolil EP	34	37	71	33	35	68
Celkem	58	42	100	63	37	100
Volil EP	41	11		47	5	
Nevolil EP	59	89		53	95	
Celkem	100	100		100	100	
Volil EP	84	16	100	94	6	100
Nevolil EP	48	52	100	48	52	100

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004 a Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL se separací dvou regionů (N=91).

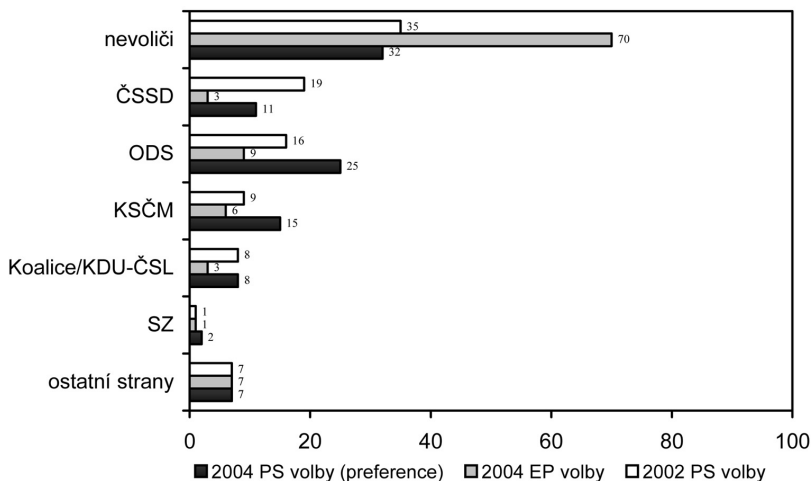
Poznámka: Data z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 byla vážena podle volebních výsledků.

Pokles ve volební účasti měl minimálně v případě České republiky výrazný stranický efekt. Zatímco všechny tři hlavní strany (ČSSD, ODS a KSČM) ztratily ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 významnou část své podpory z voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002, pak ztráta ČSSD byla mimořádná. Přišla totiž o 6/7 voličů z roku 2002. V případě ODS a KSČM byl pokles podpory mnohem menší, neboť ODS si zachovala 60 % své podpory a KSČM 54 %. Graf 2 na jedné straně indikuje, jak odlišnou významnost čeští voliči přikládají volbám do Evropského parlamentu a volbám do Poslanecké sněmovny, neboť dvakrát tolik českých voličů nepovažuje volby do EP za stejně důležité jako volby do PS. Toto zjištění podporuje představu o volbách do EP jako o národních volbách druhého řádu. Uvedený graf zároveň naznačuje výrazný vliv volební účasti na podporu jednotlivých stran.

Teorie volební účasti

Teoretická východiska pro zkoumání účasti při volbách do EP poskytují jak obecné studie volební účasti, tak studie zaměřené pouze na volby do EP. Z hlediska obecných vysvětlení volební účasti stojí na jedné straně vysvětlení založené na významu zdrojů a motivace a na druhé straně teorie založené na roli mobilizačních aktérů. Vysvětlení založení na významu zdrojů a motivace pohlíží na volební účast z individuálního hlediska a na datech z dotazníkových šetření ilustrují důležitost proměnných jako věk, vzdělání, socioekonomický status apod. Nevitte, Blais et al. [2000: 21] na základě analýzy dat z projektu Comparative Study of Electoral Systems, který se týkal 18 zemí, zjistili, že socioekonomický status, a zvláště věk, vzdělání, četnost návštěv kostela a příjem domácností, ovlivňují volební účast bez ohledu na celkovou úroveň hospodářství, volební historii, volební systém a počet relevantních politických stran. Literatura o účasti při volbách do EP obsahuje debatu nad tím, zda znalosti a zájem o evropskou integraci a evropské instituce

Graf 2. Vzorce volební podpory ve volbách do PS a do EP v ČR, 2002–2004 (procenta)

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Data z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 byla vážena podle volebních výsledků.

ovlivňuje volební účast [Franklin 1996; Blondel, Sinnott, Svensson 1998]. V obecnější rovině teze Verby et al. o významu občanských hodnot tvrdí, že politická participace je komplexní a volební účast je pouze jedním z aspektů tohoto fenoménu [Almond, Verba 1963; Verba, Nie 1978; Verba et al. 1993].

Teorie, které zakládají vysvětlení na roli mobilizačních faktorů, zdůrazňují důležitost organizací, které zajišťují větší volební účast jednotlivců. Mezi tyto organizace patří například politické strany, odbory či církve. Méně formálního charakteru jsou například dobrovolnické spolky, rodiny, pracovní kolektivy apod. [viz Rosenstone, Hansen 1993]. V poklesu významu těchto organizací a důvěry v ně spočívá podle některých autorů dlouhodobý pokles volební účasti v USA [Knack 1992; Putnam 1995: 67–68; Aldrich 1993; Putnam 2000]. Z jiné perspektivy dokázali Abramson a Aldrich [1982], že v USA mají na volební účast větší vliv změny v postojích než institucionální faktory, jako rozšíření volebního práva nebo náklady na registraci, o nichž se předpokládalo, že zvýší volební účast.

Vysvětlování účasti při volbách do EP se rozvíjí ve dvou směrech, a to na základě analýzy individuálních a agregovaných dat. Analýzy individuálních dat vyústily ve dvě odlišné pozice, které vycházejí z odlišné interpretace ohledně role informovanosti o EU, apatie mezi evropskými voliči, důležitosti evropského tématu pro občany či podpory evropské integrace a evropských institucí. Tato tematika je jednou z nejdůležitějších otázek volebních výzkumů, jež se zabývají volbami do EP [viz Blumer, Fox 1982; Schmitt, Mannheim 1991; van der Eijk et al. 1996; Blondel, Sinnott, Svensson 1997, 1998; Mattila 2004]. Analýzy účasti ve volbách do EP v letech 1989 a 1994 dokázaly, že postoje občanů k EU a EP nemají významný vliv na to, zda se občané zúčastní voleb [Schmitt, Mannheim 1991; Oppenhuis 1995; Franklin et al. 1996]. Na druhé

straně Blondel, Sinnott a Svensson [1998] na základě povolební studie Eurobarometru 41.1 zjistili, že postoje k EU a EP mají významný vliv na volební účast. Analýzy volební účasti založené na agregovaných datech zjistily, že volební účast *ceteris paribus* zvyšují povinná volební účast, souběžně konané volby, načasování volebního cyklu, konání voleb v neděli a proporcionalita volebního systému [Oppenhuis 1995: 75; Franklin et al. 1996; Blondel, Sinnott, Svensson 1998: 245].⁴ Tyto výsledky je potřeba chápat jako důsledek interakce mezi individuálními a agregovanými efekty na úrovni jednotlivých zemí.

Nejvlivnější teorií, která se snaží postihnout chování voličů při volbách do EP, je teorie národních voleb druhého řádu [Reif, Schmitt 1980]. Podle této teorie je národní aréna v evropských státech z mocenského hlediska nejdůležitější, neboť národní volby přímo přispívají k sestavení národních vlád. Proto jsou volby do národního parlamentu považovány za nejvýznamnější jak politickými stranami, tak veřejností. Tyto volby jsou chápány jako národní volby prvního řádu. Ostatní volby, jako například volby do regionálních a místních zastupitelstev či volby hlavy státu s malou exekutivní mocí, jsou méně významné a tyto autoři je označují jako národní volby druhého řádu. Základní rozlišení národních voleb prvního a druhého řádu spočívá v tom, o co se hraje, resp. kolik moci je ve hře. Z tohoto hlediska je zřejmé, že volby do EP jsou národními volbami druhého řádu, neboť voliči svým hlasováním sice ovlivní složení Evropského parlamentu (jeho pravomoci jsou však nízké), ale neovlivní složení evropské exekutivy, o níž rozhodují představitelé národních vlád. Pojetí voleb do EP jako voleb druhého řádu nebylo v odborné literatuře výrazně zpochybněno na základě analýzy agregovaných dat, z nichž tato teorie vychází. Michael Marsh testoval tento model na agregovaných datech za jednotlivé země a strany po čtyřech volbách do EP a dospěl k totožným závěrům jako Reif a Schmitt s tím, že model mnohem více platí pro země, v nichž národní volby mají přímý a významný vliv na složení vlády [Marsh 1998: 591–607].

Zpochybnění tohoto modelu přichází spíše z výzkumů, které se zaměřují na roli evropské politiky na volební účast, čímž zpochybňují základní premisu Reifa a Schmitta, že účast ve volbách do EP je ovlivněna politickými postoji k národní politice. Teorie národních voleb druhého řádu implikuje, že jakmile EP získá více pravomocí, vzroste účast při volbách do EP. Skutečnost nicméně naznačuje, že účast klesá v každých následujících volbách, přestože zvláště po Maastrichtské smlouvě o EU má EP větší pravomoci. Teorie voleb druhého řádu dále nedokáže vysvětlit, proč existuje tak velká variabilita v účasti nejen mezi jednotlivými státy, ale i uvnitř států. Blondel, Sinnott a Svensson [1998: 13–19, 243] argumentují tím, že analýzy dotazníkových šetření po volbách do EP v roce 1994 nepodporují tezi o národních volbách druhého řádu ve vztahu k vysvětlení volební účasti. Zjistili, že účast při volbách do EP není z hlavní části ovlivněna postoji k národní politice. Naopak signifikantní při vysvětlení volební účasti byly postoje k EU, k současné míře integrace a budoucímu vývoji EU. Navíc se jako nesignifikantní ukázalo vnímání odlišné moci a důležitosti mezi národní a evropskou úrovní.⁵ Jedna z posledních kritik teorie voleb druhého řádu naznačuje, že jeden z jejich základních principů – a to, že volby do EP jsou nahlíženy v termínech národních voleb – nemusí být pravdivý. Mattila [2004] na datech z voleb do EP v roce 1999 ukázal, že účast ve volbách do EP byla ovlivněna stejnými faktory jako při volbách do národních parlamentů společně s faktory specificky vztahenými k EU, jako podpora veřejnosti EU či podíl příspěvků a zisků z rozpočtu EU (Tabulka 2 poskytuje přehled proměnných využívaných pro analýzu účasti při volbách do EP).

Tabulka 2. Proměnné využívané k vysvětlení účasti při volbách do EP

	Vliv na účast	Oppen- huis (1995)	van der Eijk et al. (1996)	Blondel et al. (1998)	Mattila (2004)
Typ analýzy					
Agregovaná		x	x	x	x
Individuální		x	x	x	
Institucionální faktory					
Povinné hlasování	+	x	x*	x	x
Souběžné volby	+		x	x	x
Hlasování o vikendu	+	x	x	x	x
Země – přispěvatel	–				x
Země – příjemce	+				x
Uzavřené kandidátky	–				x
První volby do EP	+				x
Podíl křesel v EP	+				x
Více voleb. obvodů	+				x
Proporcionalita	+	x	x		
Načasování voleb	+/-		x		
Demografické proměnné					
Věk < 25 let	–	x	x	x	
Věk mezi 26–35	–	x	x	x	
Náboženství	+	x	x		
Vzdělání	+		x		
Hodnoty					
Stranická identifikace	+	x	x	x	
Zájem o politiku	+	x	x	x	
Informace o politice	+			x	
Zařazení na L-P škále	+			x	
Důležitost voleb	+		x†	x	
Postoje k EU					
Veřejná podpora EU	+			x	
Proevropské postoje	+		x		
Zapojení do EU	+		x		
Znalost EU	+		x		
Spolehlivost EP	+		x		
Odlišnost Euro stran	+		x		
Odlišnost Euro kandidátů	+		x		

Poznámka: * Používáno jako interakční proměnná se zájmem o politiku, mobilizaci při kampani a nejlepší volbu. † Důležitost voleb do EP byla posuzována na základě načasování jako interval mezi dvěma sousedními volbami do národního parlamentu.

Analýza dat

V této části nastíníme argumentaci, která stojí v pozadí za čtyřmi modely volební účasti a která využívá poznatky z teorií volební účasti obecně a ve volbách do EP. Poté podrobněji představíme probitové modely, pomocí nichž dáme účast při volbách do EP do kontextu s účastí při volbách do PS v roce 2002 a při referendu o vstupu do EU v roce 2003, v nichž byla volební účast dvojnásobná. Cílem je prozkoumat faktory, které přispěly k tak odlišné volební účasti. Probitové regresní modely jsou založeny na standardní statistické technice – regresní analýze, která je využívána k vysvětlování či předpovídání proměnných na základě znalosti jiných proměnných. Regresní model indikuje povahu a těsnost vztahu mezi dvěma či více faktory (proměnnými). Regresní model se skládá z koeficientů, které označují hodnotu vysvětlovaného faktoru (v našem případě míry volební účasti) na základě změny hodnot vysvětlujících proměnných. Pomocí regresní analýzy odpovídáme v našem případě na otázku, jakou úroveň volební účasti můžeme očekávat za předpokladu určitých hodnot faktorů jako jsou věk, vzdělání, příjem, stranická identifikace či podpora evropské integraci.

V případě, že vysvětlovaná proměnná není spojitá, ale má hodnoty ANO – NE, využívá se speciální regresní techniky, a to buď logistické nebo probitové regrese. Tyto techniky řeší ten problém, že při využití běžné regresní analýzy by predikované hodnoty nabývaly hodnot větší než jedna nebo menší než nula, což je v případě dvou možností u volební (ne)účasti nemožné. Proto je vhodné omezit rozsah predikovaných hodnot podle hodnot, jichž nabývá vysvětlovaná proměnná, což umožňuje například probitová regresní analýza.

Sociodemografický model

Téměř všechny empirické analýzy politické participace používají sociodemografické faktory, neboť tyto odkazují k důležitým odlišnostem mezi jednotlivci ve smyslu zdrojů, motivací a mobilizace. Odlišnosti v těchto charakteristikách jsou klíčové pro vysvětlení volební účasti. Postupně prozkoumáme tyto proměnné a jejich vztah k účasti (výsledky analýzy viz Tabulku 3).

Předchozí výzkumy naznačují, že s vyšším vzděláním klesají bariéry pro volební participaci [Verba, Nie 1978]. Navíc je vzdělání považováno za charakteristiku, která podporuje občanské hodnoty, jež zvyšují volební účast [Franklin 1996; Oppenhuis 1995; Verba et al. 1993; Teixeira 1992]. Podle očekávání má vzdělání, které jsme měřili jako jeho nejvyšší dosaženou úroveň, pozitivní a statisticky významný efekt. Dalším známým zjištěním z volebních výzkumů je rostoucí účast s vyšším věkem [Franklin 1996; Powell 1986; Crewe 1981]. Někteří autoři argumentovali, že v nových demokraciích mohou mít mladší voliči vyšší důvěru v politické instituce, a proto mají i větší volební účast než více podezřívavá starší generace. V etablovaných demokraciích je vztah mezi věkem a volební účastí zakřivený, neboť nejstarší skupiny se voleb účastní v menší míře zvláště kvůli zdravotním problémům [Wolfinger, Rosenstone 1980]. Zkonstruovali jsme proměnnou pro měření zakřiveného vztahu, ale její statistická významnost nebyla lepší než u lineární specifikace věku. Podle očekávání i věk výrazně zvyšuje volební účast. Podle některých zjištění ženy hlasují častěji než muži [Wolfinger, Rosenstone 1980; Powell 1986; Oppenhuis 1995]. Jestliže jsou ale rozdíly ve věku, vzdělání a zaměstnání brány v potaz, odlišnosti ve volební účasti mezi muži a ženami se ve statistické analýze ztrácejí [Wolfinger, Rosenstone 1980; Crewe 1981]. V některých zemích, například v Dánsku a Nizozemí, volí muži častěji než ženy [Oppen-

Tabulka 3. Probitový regresní model sociodemografických proměnných a jejich vliv na účast při volbách do EP v roce 2004 v ČR

Sociodemografické proměnné	Regresní koeficienty	Std. chyba
Vzdělání	0,421 **	0,160
Věk	1,487 ***	0,341
Pohlaví (žena)	-0,014	0,090
Návštěva kostela (vysoká)	-0,306 *	0,174
Míra urbanizace (vysoká)	-0,057 **	0,019
Příjem domácnosti (kvintily)	0,188	0,153
Pracující třída	-0,238 *	0,126
Střední třída	-0,223 **	0,108
Vyšší třída	-0,378	0,340
Student	0,205	0,244
Nezaměstnaný	-0,588 **	0,217
Členství v odborech	0,239 **	0,106
Konstanta	-0,971	0,246
Wald χ^2 (12)	57,39	
Prob > χ^2	< 0,001	
Pseudo R ²	0,06	
Log pseudo-likelihood	-528,99	

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Data z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 byla vážena podle volebních výsledků. Proměnné přeškálovány na hodnoty 0–1.

Statistická významnost koeficientů: *** signifikantní při $p < 0,01$; ** signifikantní při $p < 0,05$, * signifikantní při $p < 0,1$. Standardní chyby jsou založeny na Huber/White/Sandwich odhadu rozptylu.

huis 1995]. V ČR byl rozdíl mezi volební účastí mužů a žen statisticky nevýznamný, nicméně muži hlasují častěji než ženy.

Častá návštěvnost kostela podle většiny zjištění zvyšuje volební účast [Franklin 1996; Oppenheim 1995; Teixeira 1992; Wolfinger, Rosenstone 1980]. Ti občané, kteří navštěvují bohoslužby, mají totiž silnější pocit občanské odpovědnosti. V některých zemích navíc existuje konfesní základ pro politickou soutěž a náboženské vyznání zvyšuje pravděpodobnost účasti. V ČR je na jedné straně nejvyšší míra ateismu mezi členskými zeměmi EU, a na druhé straně má podpora KDU-ČSL silný katolický základ, díky čemuž náboženské vyznání významně zvyšuje pravděpodobnost účasti při volbách. Data z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 nicméně naznačují, že účast ve volbách do EP byla mezi občany, kteří navštěvují církevní obřady, nízká. Důvodem může být obava z poklesu morálních standardů v EU. Efekty bydlení v městské nebo venkovské ob-

lasti varíují mezi jednotlivými státy. V USA je volební účast vyšší ve venkovských oblastech [Verba, Nie 1978; Wolfinger, Rosenstone 1980]. Na druhé straně byla při volbách do EP v roce 1989 účast větší v městských oblastech [Oppenhuus 1995]. Tato proměnná je indikátorem sociální integrace, jež bývá větší ve venkovských oblastech s hustší sítí vztahů, jež poskytují silný sociální tlak na jednotlivce, aby se voleb zúčastnili. I v ČR tato hypotéza platí.

Opakovaně prokazovaným zjištěním volebních studií je, že lidé z bohatších domácností se ve větší míře účastní voleb [Wolfinger, Rosenstone 1980; Teixeira 1992]. Ti, kteří nemají dostatečně vysoké příjmy, se mnohem méně zajímají o politiku, neboť většinu svých zdrojů věnují zlepšení životní situace. Zároveň může být příjem chápán jako měřítko toho, o kolik ve volbách občanům jde (zvláště ve smyslu přerozdělování). Kvůli tomu, abychom zajistili srovnatelnost s předchozími výzkumy, kategorizovali jsme příjem jako kvintily. V ČR neměl příjem zřetelný a statisticky významný vliv na rozhodnutí účastnit se voleb. Obdobným indikátorem jako příjem je sociální třída, která je ve volebních výzkumech považována za klíčovou vysvětlující proměnnou jak pro volební účast, tak pro volbu strany [Verba, Nie 1978]. Sociální třída se vztahuje k socioekonomickým zdrojům jednotlivce, které silně a pozitivně korelují s volební účastí. Literatura naznačuje, že sociální třída může působit pomocí různých kanálů tím, že umožňuje volební účast a zároveň mobilizuje voliče. V této kapitole používáme jako indikátor sociální třídy sebezařazení respondentů na škále. Výsledky ukazují, že při ponechání všech ostatních proměnných na stejné úrovni dochází k poklesu volební účasti mezi příslušníky pracující a střední třídy.

Nezaměstnanost je na individuální úrovni považována za faktor, který snižuje volební účast. Na druhé straně vyšší nezaměstnanost na národní úrovni volební účast zvyšuje [Martin 2002]. Toto zjištění, které jde proti očekávání, naznačuje, že v případě nízké nezaměstnanosti na národní úrovni je vztah mezi nezaměstnaností a volební účastí řízen principem samostatnosti. Na druhé straně když je nezaměstnanost vysoká, nezaměstnaní ve větší míře spojují svou situaci s národními problémy, a následně se účastní voleb. Etika samostatnosti je nahrazena tím, že nezaměstnaní vidí svou situaci jako kolektivní problém vládnutí, nikoli jako jejich osobní chybu. Tento mechanismus předpokládá silný efekt médií [Mutz 1994]. Nezaměstnaní v ČR nespojili svůj problém s EP, a tedy se neobtěžovali s hlasováním ve volbách. Proměnnou, kterou lze chápat jako indikátor sociální třídy, ale zároveň sociálních vztahů a integrace občana do společnosti, je členství v odborech, které zvyšuje pravděpodobnost účasti ve volbách [Franklin 1996]. Zároveň tato proměnná zahrnuje předpoklad, že vzhledem ke spolupráci odborů s některou z politických stran se členové odborů zúčastní voleb ve větší míře [van der Eijk et al. 1996]. V ČR by mohl mít tento argument smysl díky vztahu odborů s ČSSD a výsledky naznačují, že členství v odborech zvyšuje pravděpodobnost volební účasti.

Model založený na stranických a politických postojích

Kromě postavení ve společnosti a přístupu ke zdrojům jsou klíčovými elementy v teoretických vysvětleních volební účasti motivace a mobilizace, které přímo odkazují k jednotlivcově orientaci na politické strany a politický systém, v němž jedinec žije. V této části se zaměříme na prozkoumání vlivu stranictví, ideologie, pocitu politické efektivnosti, orientace k politickému systému a důvěry v politické instituce (viz Tabulku 4).

Tabulka 4. Probitový regresní model politických proměnných a jejich vliv na účast při volbách do EP v roce 2004 v ČR

Stranické a všeobecné politické postoje	Regresní koeficienty	Std. chyba
Spokojenost s vládou	-0,333 **	0,147
Silná identifikace s ČSSD	0,751 **	0,280
Silná identifikace s ODS	0,372 **	0,166
Silná identifikace s KDU-ČSL	0,988 ***	0,301
Silná identifikace s KSCM	0,598 ***	0,176
Spokojenost s demokracií v ČR	-0,168	0,113
Ideologičnost (levice nebo pravice)	0,309 **	0,105
Vnitřní politická efektivnosti škála (alpha= 0,59)	0,515 ***	0,097
Vnější politická efektivnosti škála (alpha=0,63)	0,479 **	0,188
Pozitivní postoj k politickému systému ČR před rokem 1989	0,139	0,120
Pozitivní postoj k politickému systému ČR po roce 1989	0,085	0,099
Pozitivní postoj k současnému politickému systému ČR	0,339 **	0,121
Důvěra v politické instituce ČR škála (alpha=0,70)	0,708 ***	0,187
Konstanta	-1,377	0,130
Wald $\chi^2(12)$	127,86	
Prob > χ^2	< 0,001	
Pseudo R ²	0,13	
Log pseudo-likelihood	-488,27	

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Viz poznámku u Tabulky 3.

Rosenstone a Hansen [1993: 150] argumentovali, že jakmile vezmeme v potaz jiné vysvětlení volební účasti, tak pocit důvěry ve vládu, ani přesvědčení o vládní responzivitě nemají žádný efekt na pravděpodobnost, že se občané zúčastní voleb, či se zúčastní v jakékoli formě volební kampaně. To ale není případ voleb do EP v ČR, kde spokojenost s vládou má výrazný demobilizující potenciál. To, že se občané zúčastní voleb, je komplikovaným způsobem spojeno s případnou volbou strany nebo kandidáta. V tomto směru každá volba zahrnuje dvě vzájemně spojená rozhodnutí na straně voliče – zúčastnit se voleb a zvolit stranu. Existují rozsáhlé empirické důkazy založené na srovnávacích studiích, které dávají do vztahu pokles stranictví se souběžným po-

klesem volební účasti [Abramson, Aldrich 1982]. V Tabulce 4 můžeme vidět, že silná identifikace s politickou stranou je výrazně korelovaná s volební účastí.

Dosavadní zjištění naznačují, že politická soutěž či vysoká intenzita soutěže, která vychází ze sociálních nebo ideologických rozporů mezi stranami, zvyšuje volební účast [Powell 1986]. Základním předpokladem je očekávání, že respondent cítí, že ideologie levo-pravého členění má význam v konceptualizaci toho, jak společnost a politické rozhodování funguje. Většina studií volebního chování v ČR naznačuje, že ekonomické levo-pravé členění vysvětluje velkou část stranické podpory při volbách do PS. Z tohoto důvodu můžeme očekávat, že ideologie hraje důležitou roli při motivaci a mobilizaci českých občanů k tomu, aby se zúčastnili voleb. To také dokazují výsledky analýz.

Ve své klasické studii ukázali Rosenstone a Hanson [1993: 141–145], že přesvědčení o schopnosti chápat politiku a schopnosti dělat politiku zvyšují volební účast (tzv. pocit vnitřní politické efektivity). Dalším zjištěním bylo, že víra v to, že je možné ovlivnit vlastním jednáním to, jakým způsobem vláda rozhoduje, zvyšuje volební účast (tzv. pocit vnější politické efektivity). Vzhledem k tomu, že faktorová analýza odhalila výraznou korelaci mezi zájmem o politiku a indikátory pocitu vnitřní efektivity, zahrnuli jsme proměnnou zájem o politiku do jednotné škály nazvané pocit vnitřní politické efektivity. Obě škály měřící politickou efektivnost výrazně posilují volební účast.

Důležitým znakem jakéhokoli systému reprezentace je všeobecná podpora pravidlům hry. V systémech zastupitelské demokracie se tato podpora rovná převážně souhlasu s férovými a slobodnými volbami. Z tohoto důvodu zahrnuje literatura o volební účasti různé nástroje měření podpory politického systému jako indikátoru toho, zda dlouhodobá přesvědčení o kvalitě politického systému mají vliv na volební účast. Výsledky analýz ukazují, že v ČR je nespokojenost s tím, jak funguje demokracie v ČR, zkorelována s volební účastí, ačkoli tento vztah není statisticky významný. Negativní koeficienty u proměnných spokojenost s vládou a spokojenost s fungováním demokracie v ČR naznačují, že oba indikátory měří spíše hodnocení specifických politických aktérů než systému, v němž tito aktéři operují. Podobným indikátorem může být i podpora pro politický systém s různým časovým zařazením, neboť respondenti odlišně odpovídali na dvě otázky, o nichž lze předpokládat, že měří podporu totožnému systému – politickému systému po roce 1989 a současnému politickému systému. Nabízí se interpretace, že respondenti si se systémem po roce 1989 spojují negativně hodnocené aspekty transformace spojené s tunelováním, korupcí a růstem sociálních nerovností. Podle očekávání je i důvěra v politické instituce silně pozitivně zkorelována s volební účastí. U této proměnné musíme mít na paměti, že tento indikátor měří v omezené míře důvěru v politický systém a ve větší míře je měřítkem stranicky zaměřené podpory, jež je důsledkem toho, která politická strana danou instituci obsazuje ve větší míře. Implikací může být, že vztah mezi důvěrou v politické instituce a volební účastí může být méně stabilní, než jsou naše teoretická očekávání.

Model založený na postojích k EU

Jeden ze základních argumentů Blondela, Sinnotta a Svenssona [1998] v jejich analýze volební účasti do EP v roce 1994 spočívá v tvrzení, že volební účast je ovlivněna postoji k EU. Podle nich ti voliči, kteří se dobrovolně rozhodnou neúčastnit se voleb do EP (dobrovolní euro nevoliči), mají tendenci vyjadřovat své negativní postoje k EU a k evropské integraci. Na druhé straně Oppen-

huis [1995] a van der Eijk et al. [1996] s použitím kombinovaného modelu na datech z individuální a agregované úrovně zjistili, že postoje voličů k EU nemají žádný vliv na volební účast.⁶ Tato debata je důležitá, neboť se týká motivace a mobilizace občanů k volbám do EP – jsou to postoje k EU nebo k domácí politice.

Tabulka 5. Probitový regresní model postojů k EU a jejich vliv na účast při volbách do EP v roce 2004 v ČR

Postoje k EU	Regresní koeficienty	Std. chyba
Pocit pyšnosti na to, že je občanem EU	0,415 *	0,210
Spokojenost s demokracií v EU	-0,284	0,221
Důvěra v politické instituce EU škála (alpha=0,86)	0,027	0,175
Pozitivní postoj k EU škála (alpha=0,78)	0,744 ***	0,174
Konstanta	-0,636	0,106
Wald $\chi^2(12)$	42,9	
Prob > χ^2	< 0,001	
Pseudo R ²	0,04	
Log pseudo-likelihood	-540,099	

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Viz poznámku u Tabulky 3.

V ČR platí, že občané, kteří pozitivně hodnotí EU a evropskou integraci, se ve velké míře dostavili k volbám do EP. Na druhé straně je v ČR výrazná neznalost evropské problematiky (velká část – až 50 % – občanů není schopna odpovědět na otázky, které se týkají EU a evropské politiky), jež může být důvodem, proč koeficienty pro spokojenost s demokracií v EU a důvěra v evropské instituce není statisticky významná. Tato zjištění na jedné straně podporují model dobrovolných euro nevoličů, na druhé straně mohou podporovat i model voleb do EP jako národních voleb druhého řádu.

Model efektu volební kampaně

Některé dřívější studie volebního chování při volbách do EP naznačily, že volební kampaň má vliv na volební účast [Blumer 1983]. Vezmeme-li v potaz, že jak model národních voleb druhého řádu, tak model dobrovolné volební neúčasti kladou velký důraz na znalosti voličů, je kampaň pro volby do EP a její mobilizační efekt velmi důležitý. Zjištění prezentovaná v Tabulce 6 potvrzují, že ti čeští voliči, kteří často sledovali média, kteří se zajímali o kampaň a kteří si pamatují, že četli nebo slyšeli něco o volbách a kampani, se v mnohem větší míře účastnili voleb do EP.

Tabulka 6. Probitový regresní model pro média a volební kampaň a jejich vliv na účast při volbách do EP v roce 2004 v ČR

Volební kampaň	Regresní koeficienty	Std. chyba
Míra vystavení kampani před volbami do EP	1,233 ***	0,239
Zájem o kampaň před volbami do EP	1,075 ***	0,320
Vystavení kampani*zájem o kampaň	-0,833	0,595
Četnost sledování médií (škála)	0,474 **	0,137
Konstanta	-1,257	0,106
Wald $\chi^2(12)$	113,58	
Prob > χ^2	< 0,001	
Pseudo R ²	0,12	
Log pseudo-likelihood	-497,64	

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Viz poznámku u Tabulky 3.

Kombinovaný model volební účasti pro volby do EP v roce 2004

Model, který kombinuje 4 předchozí modely dohromady, ukazuje, že některé proměnné přestaly být statisticky významné, jsou-li analyzovány současně s dalšími. Vzdělání a nezaměstnanost přestaly být statisticky významnými, a to ve prospěch postojových faktorů. Téměř všechny proměnné, které měří politické postoje, jsou důležité pro vysvětlení volební účasti v evropských volbách – kromě pocitu vnější politické efektivity. Toto zjištění je pochopitelné, vezmeme-li v úvahu malou znalost občanů o EU. Indikátor možnosti ovlivnit rozhodnutí vlády vlastním jednáním (pocit vnější politické efektivity) je běžně silným prediktorem volební účasti. Za situace, kdy má téměř polovina populace mizivé informace o EU a evropské politice, je logické, že přesvědčení o možnosti ovlivnit rozhodnutí vlády bude mít minimální vliv při účasti ve volbách do EP. Občané totiž tyto své obecné postoje k možnosti ovlivnit vlastním jednáním politiku vlády nedokážou vztáhnout k evropské úrovni. Pozitivní postoje k EU a znalost volební kampaně byly také významné. Celkově však výsledky naznačují, že primárním motivačním a mobilizačním faktorem, který ovlivnil účast ve volbách do EP, byly domácí politické záležitosti, jak naznačuje teze o evropských volbách jako národních volbách druhého řádu. Postoje k EU celkově ovlivňovaly volební účast v mnohem menší míře.

Tabulka 7. Kombinovaný probitový regresní model účasti při volbách do EP v roce 2004 v ČR

	Regresní koeficienty	Std. chyba
Sociodemografické proměnné		
Vzdělání	0,066	0,179
Věk	1,138 **	0,409
Pohlaví (žena)	0,189 *	0,103
Návštěva kostela (vysoká)	-0,477 **	0,215
Míra urbanizace (vysoká)	-0,388 **	0,157
Příjem domácnosti (kvintily)	0,117	0,173
Pracující třída	-0,216	0,140
Střední třída	-0,269 **	0,121
Vyšší třída	-0,644 *	0,384
Student	0,228	0,245
Nezaměstnaný	-0,453	0,282
Členství v odborech	0,203 *	0,114
Stranické a politické postoje		
Spokojenost s vládou	-0,376 **	0,161
Silná identifikace s ČSSD	0,662 **	0,270
Silná identifikace s ODS	0,299 *	0,175
Silná identifikace s KDU-ČSL	1,016 ***	0,317
Silná identifikace s KSCM	0,485 **	0,183
Spokojenost s demokracií v ČR	-0,273 **	0,134
Ideologičnost (levice nebo pravice)	0,260 **	0,114
Vnitřní politická efektivnosti škála (alpha= 0,59)	0,297 **	0,110
Vnější politická efektivnosti škála (alpha=0,63)	0,080	0,189
Pozitivní postoj k politickému systému ČR před rokem 1989	0,178	0,132
Pozitivní postoj k politickému systému ČR po roce 1989	0,116	0,105
Pozitivní postoj k současnému politickému systému ČR	0,256 **	0,130
Důvěra v politické instituce ČR škála (alpha=0,70)	0,628 **	0,200
Postoje k EU		
Pocit pyšnosti na to, že je občanem EU	0,111	0,245
Spokojenost s demokracií v EU	0,005	0,274
Důvěra v politické instituce EU škála (alpha=0,86)	-0,180	0,198
Pozitivní postoj k EU škála (alpha=0,78)	0,680 ***	0,211
Volební kampaň		
Míra vystavení kampani před volbami do EP	1,038 ***	0,268
Zájem o kampaň před volbami do EP	0,894 **	0,325
Vystavení kampani*zájem o kampaň	-0,800	0,616
Četnost sledování médií škála (škála)	0,223	0,240
Konstanta	-2,232	0,339
Wald $\chi^2(12)$	222,77	
Prob > χ^2	0,000	
Pseudo R ²	0,23	
Log pseudo-likelihood	-433,37	

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Viz poznámku u Tabulky 3.

Závěr

Na základě dat z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 jsme se snažili zjistit faktory, které stály v pozadí nízké účasti při volbách do EP v ČR, a to v diskuzi se zjištěními v literatuře o volební účasti obecně a při volbách do EP. Zkoumat v tomto směru ČR je užitečné, neboť v jejím případě došlo k jednomu z největších propadů ve volební účasti oproti předchozím parlamentním volbám. Zároveň však více než padesátiprocentní účast při referendu o vstupu do EU naznačuje, že důvodem propadu ve volební účasti nemůže být pouze EU jako taková. Zdroje v podobě politické zkušenosti, které jsou indikované pomocí věku, či sociální integrace (míra urbanizace), mají výrazný vliv na volební účast. Na druhé straně výsledky analýzy účasti při referendu o vstupu do EU a při volbách do EP naznačují nižší volební účast u těch občanů, kteří chodí do kostela. Tito občané se na druhé straně v mnohem větší míře účastní například voleb do PS. Tato zjištění implikují, že mezi nábožensky založenými občany existuje menší zájem o evropskou integraci, což může být spojeno se strachem z liberálních hodnot.

Motivační efekt zájmu o EU a efekt volební kampaně sice má vliv na volební účast, jejich vliv je ale oslaben mnohem silnějšími faktory, jako byly stranická identifikace, ideologie či pocit politické efektivity. Celkově zjištění z ČR naznačují, že teorie národních voleb druhého řádu je aplikovatelná na ČR. Empirická analýza totiž naznačuje, že čeští voliči ve velké míře posuzovali evropské volby na základě domácí politiky. Zároveň i argument Blondela et al. ohledně dobrovolné euro neúčasti má určitou pravdivost, ale měl s velkou pravděpodobností mnohem menší efekt při zvažování, zda se voleb do EP zúčastnit. Přesnější zjištění ale může poskytnout detailní testování modelu dobrovolné neúčasti.

Poznámky:

- 1 Práce Lukáše Linka a Pata Lyonse na tomto textu byla podpořena projektem „*Legitimita politického systému a nerovnosti: vývoj v České republice v komparativní perspektivě*“ od Grantové agentury ČR (grant č. 403/06/1421; 2006–2008).
- 2 Přestože jsou data z povolebního šetření převážena podle volebních výsledků, liší se v tabulce uváděná procenta od celkových údajů o volební účasti (31,3 % místo 28,2 %), což je způsobeno vyloučením z analýzy těch respondentů, kteří se voleb v roce 2002 nemohli kvůli věku zúčastnit; tito občané se v roce 2004 převážně neúčastnili.
- 3 Obdobné údaje viz povolební šetření organizované Evropskou komisí [European Commission 2004].
- 4 Blondel, Sinnott a Svensson [1998: 245, 255] neprokázali narozdíl od většiny ostatních výzkumů, že proporcionalita volebního systému a načasování volebního cyklu mají statisticky významný vliv na volební účast.
- 5 Alternativním vysvětlením toho, že je možné pozorovat efekt voleb druhého řádu, tedy nízkou volební účast, může být důsledek strategických kalkulací politických elit a jednání, jež je jimi ovlivněno.
- 6 Oba modely sdílejí společný znak, a to důraz na typ a úroveň znalostí voličů. Zastánci modelu dobrovolných euro nevoličů říkají, že model voleb do EP jako národních voleb druhého řádu předpokládá, že voliči jsou dostatečně informovaní na to, že vědí, že volby do EP jsou méně významné než volby do národních parlamentů. Na druhé straně zastánci modelu národních voleb druhého řádu kritizují model dobrovolných euro nevoličů za to, že předpokládá, že voliči jsou natolik dostatečně informovaní o EU, že se mohou na základě této znalosti rozhodnout, zda se zúčastní nebo nezúčastní voleb do EP.

13. Přesuny voličů ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice: Testování některých implikací teorie národních voleb druhého řádu¹

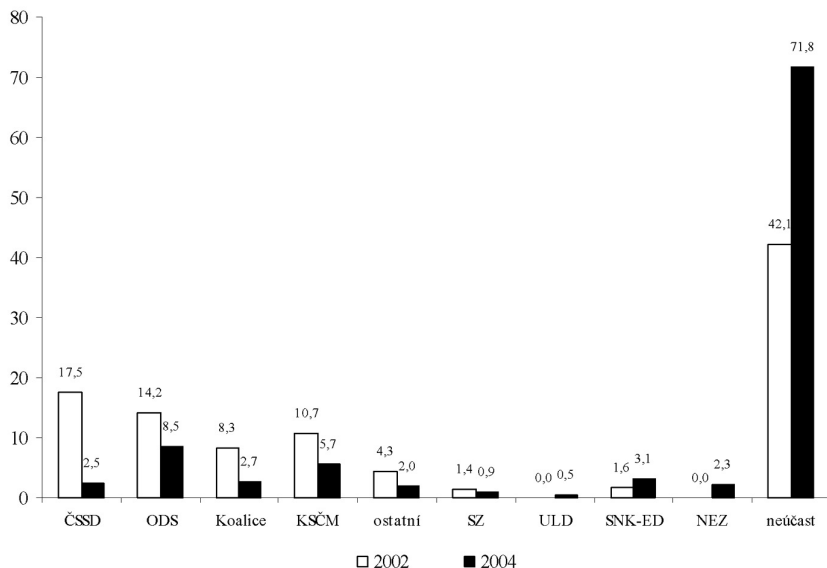
Lukáš Linek, Pat Lyons

Ve dnech 10. a 11. června 2004 se čeští voliči zúčastnili prvních voleb do Evropského parlamentu (EP). Hlavní trendy těchto voleb mohou být shrnuty následujícím způsobem. Zaprvé, volební účast ve volbách do EP (28 %) byla poloviční v porovnání s volební účastí při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (58 %) a při referendu o vstupu do EU v roce 2003 (55 %). Zadruhé, podpora hlavní vládní strany – České strany sociálně demokratické (ČSSD) – klesla v polovině volebního období z 30 % na 8 %. Zatřetí, hlavní opoziční strany, pravicová a eurorealistická Občanská demokratická strana (ODS) a krajně levicová euroskeptická Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), si udržely svou volební sílu. Začtvrté, malé strany jako Sdružení nezávislých kandidátů-Evropští demokraté (SNK-ED) a hnutí Nezávislých (NEZ), jež nezískaly ani jeden mandát v předchozích volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002, byly úspěšné a získaly dohromady celkem pět mandátů. Jak ukazuje Graf 1, výsledky zapadají do předpovědí teorie národních voleb druhého řádu, která vysvětluje volby do EP v kontrastu s volbami do národních parlamentů [Reif, Schmitt 1980].

Cílem tohoto příspěvku je prozkoumat, zda teorie národních voleb druhého řádu nabízí přesvědčivé vysvětlení volebního chování v prvních volbách do EP v České republice. Český případ poskytuje možnost testovat teorii národních voleb druhého řádu poprvé v postkomunistickém státě, který má jeden z nejstabilnějších stranických systémů ve střední a východní Evropě. Tato stabilita opravňuje k aplikaci této teorie [viz Marsh 1998, 2000]. Navíc pouze několik členských států EU včetně ČR má dvě hlavní opoziční strany na opačných krajích pravolevého spektra stranického systému s tou charakteristikou, že obě jsou euroskeptické. Díky této konstelaci mohou být přesuny podpory od vládních stran činy ve prospěch opozičních, resp. euroskeptických stran.

Tento text využije data z agregované úrovně k tomu, aby prozkoumal dvě základní hypotézy teorie národních voleb druhého řádu – nižší volební účast a zvýšenou podporu malým stranám na úkor etablovaných vládních stran. Částečně se také zaměří na roli evropských témat při změně volební podpory stranám. Text detailně prozkoumá voličské přesuny mezi volbami v letech 2002 a 2004 s použitím techniky ekologického usuzování, kterou lze považovat za jediný vhodný nástroj empirického výzkumu k testování hlavních hypotéz teorie národních voleb druhého řádu. Technika ekologického usuzování nám umožní zjistit, kteří voliči přesunuli svou podporu k jiným stranám nebo kteří k volbám jedinou příšli a podruhé již nikoli.

Graf 1. Změna ve volební podpoře jednotlivých stran mezi volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a volbami do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice (procenta celkového počtu voličů)

Zdroj: ČSÚ; vlastní výpočty.

První část textu uvede základní myšlenky teorie národních voleb druhého řádu, tj. především ty hypotézy, které tvoří základ této teorie přesunu voličů mezi volbami prvního a druhého řádu. Druhá část textu ukáže, proč efektivní testování teorie národních voleb druhého řádu vyžaduje použití metodologie ekologického usuzování. Třetí část představí data a výzkumný přístup, který jsme v textu použili. V této části je také provedeno srovnání odhadů založených na ekologickém usuzování s analýzou přesunu voličů získaných z dat z dotazníkových šetření, tedy z individuální úrovně. Následuje prezentace výsledků našich analýz s tím, že některé aspekty teorie národních voleb druhého řádu jsou detailněji prozkoumány. Nakonec diskutujeme některé implikace tohoto výzkumu a možné cesty dalšího zkoumání.

Volební chování v systémech více-úrovňového vládnutí

Liberální demokratické režimy se skládají z exekutivních a legislativních institucí, které jsou umístěny na různých úrovních vlády a které jsou založeny na reprezentaci občanů, jíž bylo dosaženo díky volbám, například díky obecním, krajským a národním volbám, prezidentským volbám či volbám do EP. Uvedené politické instituce plní odlišné role a mají také odlišné pravomoci, což ovlivňuje to, jak voliči vnímají rozdíly mezi volbami různých typů. Tento fakt má potenciálně důležité konsekvence pro volební chování. Tradiční modely hlasování jako teorie stranické identifikace či třídní hlasování naznačují, že se občané účastní různých voleb ve stejné míře a že v nich

hlasují konzistentně. Důvodem je logika vysvětlení volebního chování, jež je založena na dlouhodobém charakteru motivace volby. Empirické důkazy z velkého počtu politických systémů, jež mají dva nebo více typů voleb, nicméně ukazují, že volební účast a volba strany/kandidáta konstantní není. To naznačuje, že voliči proměňují své volební chování na základě typu voleb.

Existuje více teorií volebního chování, které vycházejí z předpokladu, že voliči nepohlíží na všechny volby jako na stejně důležité. Podle těchto teorií existuje hierarchie mezi jednotlivými volbami, jež determinuje volební chování. Nejvlivnější teorií změny volebního chování v národních a evropských volbách je teorie národních voleb druhého řádu. Tato teorie, která vysvětluje odlišnou míru volební účasti a přesuny voličů, byla představena po prvních volbách do EP v roce 1979 na základě vhledu, který autorům poskytly odlišné vzorce volebního chování v regionálních volbách v Německu a odlišnost hlasování v kongresových a prezidentských volbách v USA [Reif, Schmitt 1980; Reif 1984, 1985, 1997; Marsh 1998].

Teorie národních voleb druhého řádu předpokládá, že voliči pohlíží na odlišné typy voleb hierarchicky. Jestliže je tento předpoklad špatný, voliči budou pohlížet (nebo alespoň pro výzkumníka vytvoří zdání, že pohlíží) na odlišné typy voleb rovnocenným způsobem. Voliči tedy nebudou činit mezi odlišnými typy voleb rozdíly a volební účast a volba strany budou ukazovat obdobné vzorce pro všechny typy voleb. Empirické důkazy z voleb na národní, regionální a nadstátní úrovni ukazují, že vzorce volebního chování jsou významně odlišné, což poskytuje důvěru v teorii národních voleb druhého řádu [viz například Oppenhuis 1995; Franklin et al. 1996; Heath et al. 1997; Blondel et al. 1998; Marsh 1998; Mattila 2003; Ferrara, Weishaupt 2004; Carrubba, Timpono 2005]. Teorie národních voleb druhého řádu byla původně zkonstruována na volebních datech agregovaných na národní úrovni a většina výše uvedených analýz je také založena na volebních datech agregovaných na národní úrovni, kdy jsou porovnávány vzorce chování pro stejné geografické jednotky v odlišných časových okamžicích pro odlišné typy voleb. Základní hypotézy teorie národních voleb druhého řádu znějí následovně [Reif 1984]:

- H1: Účast při volbách do EP bude nižší než v předchozích volbách do národního parlamentu. Toto je současně indikátor relativní důležitosti (kolik je „ve hře“) těchto typů voleb v očích voličů.
- H2: Menší strany, jež mohou být nové či mohou prosazovat radikální program, ve volbách do EP uspějí lépe než ve volbách do národního parlamentu. V důsledku toho si etablované velké strany oproti volbám do národního parlamentu pohorší.
- H3: Kampaň při volbách do EP je směsí témat evropských a národních s tím, že národní témata hrají důležitější roli.
- H4: Změna volební podpory mezi volbami do národního parlamentu a do EP pro ty strany, které jsou součástí vlády, bude determinována časovým zařazením voleb do EP v národním volebním cyklu. Vládní strany ztratí nejvíce v polovině volebního cyklu.

Naším cílem je s použitím různých metod odhadu voličských přesunů testovat první dvě hypotézy na datech z České republiky. Částečně se dotkneme také hypotézy třetí, kdy za indikátor role evropské problematiky při volbách budeme považovat volbu v referendu o vstupu do EU v roce 2003.

Ekologické usuzování a testování teorie voleb druhého řádu

Volební akt je primárně fenoménem individuální úrovně. Z toho plyne, že vysvětlení chování voličů ve všech státech napříč EU je nedostatečné, jestliže se nějakým způsobem nevěnuje tomu, jaké motivace jednotlivců determinují volební chování. V tomto smyslu by ideální způsob testování všech teorií volebního chování, jako je například teorie národních voleb druhého řádu, zahrnoval možnost specifikovat individuální základy, na nichž se vytváří kolektivní preference celých elektorátů. Obdobně i přenesení vzorců volebního chování z agregované úrovně na individuální úroveň skrze jednoduchý proces korelace případů agregovaných například na národní či regionální úrovni je problematické a je známé jako „klamnost korelace agregovaných dat“ [Robinson 1950; Goodman 1953; King 1997]. Jestliže je mezi územními zisky politické strany v jednotlivých volbách vysoká korelace, neznamená to, že voliči dané strany z prvních voleb hlasovali pro tutéž stranu v následujících volbách.

Empirická analýza volebního chování ve volbách do EP dosud sledovala dvě hlavní výzkumné strategie. Zaprvé to byla analýza agregovaných dat, jež využívala korelační a regresní analýzu vzorců chování napříč všemi členskými státy EU. Tím ale ignorovala problém klamnosti korelace agregovaných dat a riskovala nepřesnost odhadů, neboť vzorce chování na individuální úrovni mohou být opačné oproti těm, které jsou pozorované na agregované úrovni. Zadruhé, volební chování při volbách do EP bylo analyzováno s použitím dat z individuální úrovně, která byla získána dotazníkovými šetřeními. Tato data řeší problém nedostatku informací o nepozorovaném chování tím, že jsou založena na výpovědích voličů o jejich jednání, tedy že jsou získávána v povolebních dotazníkových šetřeních. Od roku 1979 byla ve většině členských států EU provedena povolební dotazníková šetření EES, jež využívala standardní dotazníkový design. Naneštěstí tato data z povolebních šetření neodpovídají přesně volebním výsledkům, neboť trpí významnou nadreprezentací těch respondentů, kteří tvrdí, že se účastnili voleb [Swaddle, Heath 1989; Granberg, Holmberg 1988; o zdrojích nadreprezentace viz Belli, Traugott, Young, McGonagle 1999]. V českém případě obsahovalo povolební dotazníkové šetření EES 2004 o 20 % více voličů, než jich ve skutečnosti bylo. Současně i údaje o stranické podpoře ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do EP 2004 byly nepřesné.

Z toho plyne, že volební studie mají dva zdroje informací s odlišnými charakteristikami a omezeními. Jsou to zaprvé skutečné volební výsledky, které jsou agregované na státní nebo nižší úrovni (individuální data jsou zničena v procesu agregace, aby byla zajištěna tajnost volby). Tyto výsledky jsou přesné, nemohou být ale používány k reliabilním odhadům volebního chování na individuální úrovni tím, že budou analyzovány pomocí jednoduchých korelací. Zadruhé to jsou individuální data z dotazníkových šetření, která obsahují široký rejstřík postojových proměnných, které potenciálně umožňují vysvětlit volební chování. Na druhé straně tato data trpí systematickou a náhodnou chybou. Protože jsou skutečné volební výsledky, které jsou agregované na státní nebo nižší úrovni, považovány za přesné, snaží se vědci zkonstruovat způsob odhadu individuálního chování s použitím statistických pravděpodobnostních metod a dostupných informací o volebním chování [Schuessler 1999: 10578]. Tomuto způsobu odhadování individuálního chování z agregovaných dat se říká ekologické usuzování (*ecological inference*).

Odborníci vyvinuli množství způsobů ekologického usuzování, a to s odlišnými předpoklady, technikami statistických specifikací, s odlišnou robustností chyby specifikací či s odlišnými dia-

gnostickými nástroji k indikaci problémů odhadu. Technika, kterou využívá tato kapitola, je založena na logitové metodě [o detailech viz Thomsen 1987]. Nejznámější metoda ekologického usuzování, která byla vyvinuta Gary Kingem [1997], je omezená na analýzu tabulek s rozměrem 2x2, zatímco logitová metoda, kterou vyvinul Sören Thomsen [1987], je mnohem flexibilnější, neboť umožňuje analýzy mnohem větších matic přesunů voličů. Nevýhodou logitové metody oproti metodě Kinga je to, že neposkytuje informace o nejistotě či nepřesnosti vypočítaných odhadů přesunu voličů.

Logitová metoda předpokládá, že faktory, které determinují volební chování jednotlivců, jsou prakticky totožné s faktory, které determinují volební chování na agregované úrovni, jako je například volební obvod či jeho část, například okres (vlastnost nazývaná izomorfismus). Dalším předpokladem je, že rozptyl ve výběru strany na individuální úrovni a na agregované úrovni je obdobný. Logitová metoda ekologického usuzování vypočítává hodnoty pro volební chování na individuální úrovni tak, že použije agregovaná data a že „položí rovnítko mezi individuální tetrachorické korelace a ekologické logitové korelace za všechny možné tetrachorické podmnožiny výběru strany“ [Berglund, Thomsen 1990: 13]. Toho je dosaženo pomocí dvoustupňové techniky odhadu maximální pravděpodobnosti, kdy faktory, které stojí za volebním chováním v prvních volbách, jsou použity jako základ pro výpočet počtu voličů, kteří změnili své chování v druhých volbách, v nichž došlo ke změně celkového počtu voličů jednotlivých stran. Jednoduše řečeno, zatímco míra volební účasti a stranické podpory se mezi jednotlivými volbami mění, faktory, které determinují volební chování, jako stranická identifikace či třídní hlasování, zůstávají stejné v obou následujících volbách.

Data a metodologie výzkumu

Logitová metoda ekologického usuzování je založena na analýze menších než státních jednotek, za něž jsou dostupná data z volebních statistik. V České republice byla data získána z oficiálních volebních statistik pro volby do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do EP v roce 2004 za celkem 159 územních jednotek. Tyto jednotky jsou buď volebními okresy (23), nebo volebním okresem rozděleným na okresní město a zbytek okresu (68 + 68). Jedním z klíčových předpokladů logitové metody je identifikace homogenních geografických celků, v nichž lze faktory, které ovlivňují volební chování, považovat za totožné. Z důvodu identifikace homogenních geografických celků jsme provedli hierarchickou shlukovou analýzu volebních výsledků za celkových 159 územních jednotek v České republice.² Tím jsme definovali 5 shluků, jejichž složení bylo validizováno na základě zařazení jednotlivých územních jednotek a předchozího výzkumu [k regionálním vzorcům chování viz například Kostelecký 2001; Šaradín 2004]. Těchto pět shluků tvořily: (1) Praha a přilehlé dva okresy; (2) severozápadní Čechy; (3) venkovské části Moravy; (4) městské části Čech; (5) zbytek Čech a městská část Moravy. Na základě uvedených pěti shluků bylo provedeno ekologické usuzování s použitím logitové metody, a to pomocí softwaru ECOL, který vytvořil autor logitové metody Sören Thomsen. Již dříve jsme uvedli dva předpoklady logitové metody (izomorfismus a shodnost rozptylu ve výběru strany na individuální a na agregované úrovni), které byly kritizovány pro svou nerealističnost [Margolis 1988]. Proto považujeme za vhodné porovnat odhady ekologického usuzování s výsledky analýz dat z individuální úrovně získaných pomocí dotazníkových šetření.

Pro porovnání se nabízí několik možností, z nichž první je použití exit-pollového šetření, které provedla firma SC&C pro veřejnoprávní Českou televizi (ČT1) po volbách do EP v roce 2004. Ze své definice se tento typ šetření vztahuje pouze na ty občany, kteří se zúčastnili voleb a kteří navíc byli ochotni odpovídat na otázky. Proto je zřejmé, že ačkoli je celkový počet respondentů v tomto šetření veliký (9028), obsahují tato data významné systematické zkreslení pro usuzování na celkový počet občanů, z nichž většina (62 procent) se voleb v roce 2004 nezúčastnila. Druhou možností je využití české vlny povolebního dotazníkového šetření EES 2004, jež byla provedena v průběhu tří týdnů po volbách do EP na výběru z celé populace českých občanů. Nevýhodou tohoto šetření je skutečnost, že otázky na hlasování v minulých volbách, které nám umožňují vytvořit matici přesunu voličů, nejsou považovány za úplně přesné kvůli známému efektu zkreslené odpovědi [Wright 1993; Tourangeau, Rips, Rasinski 2000]. Informace o použitých datových souborech jsou uvedeny v příloze.

Při komparaci výsledků voličských přesunů, které vycházejí ze tří uvedených datových souborů, je nutné mít na paměti odlišnou míru chyby, kterou tyto výsledky mohou obsahovat. Odhady voličských přesunů založené na ekologickém usuzování mohou s největší pravděpodobností trpět systematickou chybou, která bude způsobena tím, že předpoklady odhadu nebudou v realitě naplněny. Na druhé straně tyto odhady nebudou trpět žádnou náhodnou chybou, neboť nedochází k výběru z populace. Odhady voličských přesunů získané z dat z dotazníkových šetření mohou obsahovat jak systematické, tak náhodné chyby, které mohou být způsobené výběrem a zkreslenými odpověďmi [Berglund, Thomsen 1990: 14–17]. V ideálním případě by mohly být odhady založené na ekologickém usuzování validizovány pomocí (1.) informací o skutečném voličském chování jednotlivců, jež jsou nicméně zřídka dostupné kvůli regulacím, jež zajišťují tajnost voleb, nebo (2.) velkých panelových šetření, která by probíhala po jednotlivých volbách. V České republice nicméně – obdobně jako v ostatních členských státech EU – žádné takové panelové šetření neprobíhá. Nejlepším možným řešením je použití dostupných informací z dotazníkových šetření, tedy z exit-pollového šetření SC&C a povolebního dotazníkového šetření EES 2004.

Optimálním prostředkem je tedy porovnat odhady voličských přesunů ze tří odlišných zdrojů. Vzhledem k tomu, že žádný z těchto tří datových zdrojů nelze považovat za přesný ve smyslu odhadů pravdivých (a neznámých) voličských přesunů, prozkoumáme pouze podobnost těchto tří odhadů. K tomu využijeme Duncanův index odlišnosti (*Duncan's dissimilarity index*). Rozptýl v maticích voličských přesunů pravděpodobně zahrnuje skutečné voličské přesuny. Na tomto základě můžeme mít důvěru v trendy, které lze pozorovat v maticích voličských přesunů, přestože se odhady z jednotlivých datových souborů mohou odlišovat.

Aby bylo možné porovnávat odhady založené na ekologickém usuzování s výsledky dotazníkových šetření, je nutné přizpůsobit odhady z dotazníkových šetření skutečným volebním výsledkům. Dotazníková šetření totiž kvůli různým chybám obsahují větší nebo menší procentní zastoupení respondentů mezi těmi, kteří hlasovali pro jednotlivé strany. Vzhledem k tomu, že není možné převážít datové soubory z dotazníkových šetření souběžně pro dvojice volby, je nutné použít nějakou formu iterativní vážící procedury. Proto jsme využili metody minimalizace informační divergence, kterou umožňuje softwarový program LOCONTINGENCY vyvinutý v Sociologickém ústavu AV ČR. Tento program umožňuje odhadnout neznámé hodnoty v jednotlivých buňkách kontingenční tabulky v situacích, kdy známe pouze marginální četnosti tabulky (řádkové a sloupcové četnosti) a kdy máme jinou kontingenční tabulku stejné velikosti,

ze které mohou být informace o vztazích mezi proměnnými odvozeny. Vztahy mezi volebním chováním ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do EP 2004 získané z EES 2004 (resp. exit-pollového šetření) byly společně se skutečnými hodnotami podpory jednotlivým stranám a neúčasti použity k odhadu přizpůsobené matice voličských přesunů [detaily viz Kos-telecký, Čermák 2003].

Empirické výsledky

V této části budeme prezentovat tři skupiny výsledků empirické analýzy voličských přesunů. Postup prezentace sleduje chronologii našeho výzkumu.

Porovnání odhadů přesunů voličů

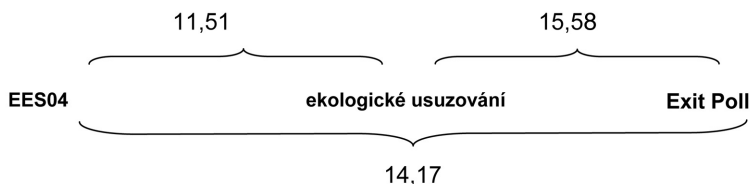
Teorie národních voleb druhého řádu své vysvětlení zaměřuje na přesuny voličů mezi volbami do národních parlamentů a do EP. Protože není možné získat přesné informace o volebním chování jednotlivců, neexistuje ani absolutně přesný způsob odhadu přesunu voličů. V této části jsme prozkoumali tři odlišné odhady voličských přesunů mezi volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do EP v roce 2004 v České republice. Porovnání probíhá tím způsobem, že srovnáváme rozdíly v absolutních procentech mezi odhady voličských přesunů získanými (a) ekologickým usuzováním a povolebním dotazníkovým šetřením EES 2004, (b) ekologickým usuzováním a exit-pollovým šetřením, (c) povolebním dotazníkovým šetřením EES 2004 a exit-pollovým šetřením. Srovnání probíhá následujícím způsobem: zatímco odhad pomocí ekologického usuzování zařadil 0,89 % celkového počtu voličů v ČR do této skupiny voličů, kteří v roce 2002 a 2004 volili ČSSD, tak podle hodnot povolebního dotazníkového šetření EES 2004 tam patřilo 2,07 % voličů (viz Tabulky 2 a 3 dále v textu). Rozdíl mezi 2,07 a 0,89 se rovná 1,18 odlišně zařazeného procenta voličů. Tato hodnota je rozdílem v absolutních procentech mezi jednotlivými odhady. Celková suma těchto rozdílů ukazuje, nakolik se jednotlivé odhady voličských přesunů liší, a polovina této sumy je tzv. Duncanovým indexem odlišnosti.

Největší rozdíly mezi odhady založenými na ekologickém usuzování (v případě ekologického usuzování jsme použili řešení založené na odhadech specifikovaných pomocí 5 regionů definovaných na základě shlukové analýzy volebních zisků 4 hlavních stran; viz dále) a hodnotami z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 se týkají systematického podhodnocení jádra voličů ČSSD, KSČM, ODS a KDU-ČSL u odhadů pomocí ekologického usuzování. Odhady pomocí ekologického usuzování ukazují větší podíl voličů ČSSD z roku 2002, kteří se v roce 2004 nezúčastnili voleb, a povolební dotazníkové šetření EES 2004 naznačuje větší podíl nevoličů v obou volbách. Tato zjištění implikují, že ekologické usuzování naznačuje menší hodnoty stabilní stranické podpory a větší hodnoty pro voličské přesuny (nikoli směrem k neúčasti) než povolební dotazníkové šetření EES 2004. Obdobný vzorec je možné pozorovat i tehdy, když jsou odhady získané pomocí ekologického usuzování srovnávány s hodnotami z exit-pollového šetření. Toto srovnání se týká pouze těch voličů, kteří se zúčastnili voleb do Evropského parlamentu. Při srovnání matice přesunů mezi oběma dotazníkovými šetřeními se většina odlišností týká tehdejších vládních stran (ČSSD a Koalice). Matice přesunů založená na datech z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 obsahuje vyšší odhad stabilních voličů ČSSD a KSČM, zatímco exit-pollové

šetření ukazuje větší stabilitu voličů u ODS. Celkově ale odlišnosti mezi oběma dotazníkovými šetřeními nevykazují žádný koherentní a identifikovatelný vzorec.

Ke srovnání odlišností mezi jednotlivými odhady přesunů voličů je třeba dodat, že analyzované matice vycházejí z datových souborů, které obsahují odlišný počet hodnot proměnných vzhledem k neexistenci informací o nevolících v roce 2004 v exit-pollovém souboru. Proto také porovnávané index odlišnosti mezi tabulkami s rozdílným rozsahem (srovnání exit-pollového šetření s dalšími dvěma maticemi je porovnáním tabulek se 48 buňkami, zatímco srovnání povolebního dotazníkového šetření EES 2004 a odhadů získaných pomocí ekologického usuzování porovnává tabulky o 80 buňkách). Odlišnost velikosti srovnávaných tabulek může mít vliv na výpočet Duncanova indexu odlišnosti, kdy srovnání tabulek s větším počtem buněk bude mít menší hodnoty indexu než srovnání tabulek s menším počtem buněk. Další výzkum by se měl zaměřit na nalezení alternativního způsobu měření odlišnosti, jenž by byl více robustní ve vztahu k rozdílům ve velikosti srovnávaných tabulek. Graf 2 ukazuje celkový vzorec odlišnosti mezi různými maticemi voličských přesunů. Jestliže by obě dotazníková šetření byla ideální v tom smyslu, že by obsahovala pouze náhodné chyby kolem skutečných odhadů voličských přesunů, byl by index odlišnosti mezi oběma šetřeními nižší než při srovnání každého šetření s odhady získanými pomocí ekologického usuzování. Výsledky ukazují, že tato situace nenastala, což mohou způsobovat charakteristiky dotazníkových šetření, které byly zmíněny v předchozí části textu, zvláště nepřesné odpovědi respondentů.

Graf 2. Srovnání matic voličských přesunů, které byly vytvořeny na základě odhadů pomocí ekologického usuzování a na základě analýzy exit-pollového šetření a povolebního dotazníkového šetření European Election Study 2004 (Duncanův index odlišnosti)

Ekologická analýza

Již výše bylo uvedeno, že logitová metoda ekologického usuzování vyžaduje identifikaci homogenních geografických celků z hlediska politického chování. Shluková analýza volebních výsledků z let 2002 a 2004 v celkem 159 územních jednotkách v České republice vedla k několika odlišným řešením, uvedeným v Tabulce 1. Jednotlivá řešení se liší jak co do počtu shluků, které byly hledány, tak ohledně počtu proměnných, které byly ve shlukové analýze použity. Tabulka 1 ukazuje výsledky srovnávání jednotlivých matic voličských přesunů za použití celkem pěti různých řešení shlukování územních jednotek pro ekologické usuzování.

Tabulka 1. Duncanův index odlišnosti pro odlišná řešení využítá pro ekologické usuzování

Shlukové řešení	ECOL – EES	ECOL – EXIT	EES – EXIT
1 shluk	13,47	19,25	14,17
2 shluky (Praha a zbytek)	11,55	15,11	14,17
5 shluků (4 hlavní strany)	11,51	15,58	14,17
5 shluků (strany ze ziskem nad 5 %)	11,45	14,35	14,17
5 shluků (všechny strany)	11,56	15,52	14,17

Zdroj: ČSÚ, povolební dotazníkové šetření EES 2004, SC&C, vlastní výpočty.

Poznámka: Duncanův index odlišnosti je počítán jako polovina celkové odlišnosti. Pro více detailů viz text Berglunda a Thomsena [1990: 21, 47–50].

Použití pouze jednoho shluku, tedy pojetí České republiky jako homogenního celku, lze považovat za nulovou hypotézu. Tabulka 1 ukazuje, že toto řešení vede k nejvyšší míře odlišnosti výsledků při srovnání matic voličských přesunů s oběma dotazníkovými šetřeními. Všechna ostatní řešení pro definování shluků (definování 2 a 5 shluků na základě některých nebo všech stran) vedou k přibližně stejným hodnotám Duncanova indexu odlišnosti. Tyto výsledky naznačují, že příští výzkum by měl využít větší množství proměnných k definování shluků, jako například sociodemografické proměnné v podobě struktury zaměstnání nebo třídní struktury. Vzhledem k tomu, že neexistuje žádný statistický nástroj k definování nejlepšího řešení, vyžaduje rozhodnutí pro nejlepší řešení expertní posouzení. V tomto textu jsme využili řešení s pěti shluky definované pomocí volební podpory pro 4 hlavní strany, neboť podle našeho názoru toto řešení vedlo k nejméně smysluplnějšímu regionálnímu rozlišení České republiky.

Podíváme-li se na odhady zdrojů voličských přesunů mezi volbami v letech 2002 a 2004, lze s ohledem na H1 vidět, že u všech stran nešla významná část jejich voličstva z roku 2002 v roce 2004 vůbec k volbám. Tento proces byl nejsilnější u největší vládní strany (ČSSD), která ztratila přibližně 64–77 % svých voličů z roku 2002 tím, že se vůbec nezúčastnili voleb, a dalších 18–25 % voličů tím, že přešli k jiným stranám, převážně ke KSČM (4,6–6,1 %). Ukazuje se, že voliči jednotlivých českých stran z roku 2002 se rozhodli pro neúčast ve volbách do EP v odlišné míře. V případě odhadů z ekologického usuzování se nejvíce neúčastnili voliči ČSSD (77 %), KSČM (58 %) a teprve potom voliči ODS a bývalé Koalice (42 %). Tyto výsledky rozšiřují H1 v tom smyslu, že rozdílná míra účasti se dotýká primárně velkých stran, zvláště hlavní vládní strany, což plně podporuje H4. Výsledky naznačují, že mezi voliči v roce 2004 byli nejloajálnější voliči KSČM a ODS, zatímco bývalí voliči ČSSD, pokud v roce 2004 přišli k volbám, tak pouze v necelé polovině případů volili opět ČSSD.

Z hlediska výše naznačené odlišné míry neúčasti v jednotlivých skupinách voličů analýza ukazuje, že největší část nevoličů v roce 2004 tvořili bývalí voliči ČSSD (15,5–18,8 % celkového počtu nevoličů v roce 2004), pak teprve voliči KSČM (7,8–8,6 %), ODS (8,3 %) a Koalice (4,8–6,4 %). ČSSD v roce 2004 nejvíce utrpěla tím, že její voliči k ní mají nízkou mírou loajality – odhady získané pomocí ekologického usuzování naznačují, že pouze každý dvacátý volič (5,1 %) ČSSD z roku 2002 volil ČSSD i v roce 2004 a že pouze 36 % voličů ČSSD z roku 2004 hlasova-

lo pro ČSSD i v roce 2002. Obdobný trend je možné sledovat i v odhadech získaných pomocí dotazníkových šetření, nicméně hodnoty loajality voličů ČSSD jsou v případě dat z dotazníkových šetření vyšší.

V obecné rovině platí, že hodnoty přesunů voličů získaných z dotazníkových šetření ukazují větší voličskou loajalitu a že hodnoty pro čtyři hlavní strany (ČSSD, KSČM, ODS a KDU-ČSL) se téměř neliší. Naopak odhady získané na základě ekologického usuzování indikují nižší stranickou loajalitu u voličů ČSSD. Jestliže vysoké hodnoty neúčasti původních voličů a nízkou míru voličské loajality můžeme chápat jako indikátor vládní nepopularity, tak vina za nepopularitu byla primárně svalena na ČSSD a v mnohem menší míře na menší koaliční partnery (KDU-ČSL a US-DEU).³

Tabulka 2. Odhady celkových přesunů voličů mezi volbami do PS v roce 2002 a do EP v roce 2004 (ekologické usuzování; procenta)

2004/ 2002	ČSSD	KSČM	ODS	KDU- ČSL	ULD	SNK	SZ	NEZ	ostatní	neúčast	celkem
ČSSD	0,89	1,06	0,69	0,20	0,06	0,44	0,09	0,38	0,17	13,49	17,48
KSČM	0,11	3,42	0,21	0,09	0,01	0,02	0,02	0,41	0,25	6,17	10,72
ODS	0,32	0,13	5,79	0,28	0,06	0,75	0,20	0,34	0,34	5,95	14,15
Koalice	0,27	0,06	0,90	1,61	0,13	1,18	0,25	0,11	0,29	3,46	8,26
SN	0,03	0,03	0,08	0,03	0,01	0,03	0,01	0,04	0,06	1,30	1,61
SZ	0,04	0,02	0,07	0,03	0,01	0,05	0,04	0,03	0,04	1,04	1,37
ostatní	0,06	0,14	0,18	0,08	0,02	0,06	0,03	0,23	0,46	3,01	4,27
neúčast	0,76	0,86	0,55	0,40	0,18	0,57	0,25	0,77	0,42	37,37	42,13
celkem	2,48	5,72	8,47	2,70	0,48	3,11	0,89	2,31	2,04	71,80	100,00

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty pomocí programu ECOL.

Celkové voličské přesuny mezi volbami v letech 2002 a 2004 jsou prezentovány v Tabulkách 2–4. První dvě tabulky ukazují, že nejsilnějším vzorcem volebního chování byla důsledná neúčast. Existují nicméně odlišné míry volební neúčasti, jež jsou primárně spojené s velkými stranami, především s hlavní vládní stranou ČSSD (11,1–13,5 %). Tento důkaz detailně ukazuje mechanismy, které na individuální úrovni stojí za H1 a za debatami o tom, zda jsou volby do Evropského parlamentu „referendem o vládě“, „porovnávacími volbami“ či „barometrovými volbami“ [Curtice 1989; van der Eijk et al. 1996; Anderson, Ward 1996; Kousser 2004]. Předkládaný důkaz ukazuje, že voliči vládních stran se převážně rozhodli tyto strany nepodpořit.⁴ Zodpovědět otázku, proč voliči zaujali tuto strategii, nelze na základě agregovaných dat a lze toho docílit pouze analýzou postojových otázek z dotazníkových šetření. Pohled na data v tabulkách 7a-c ukazuje, že stranická loajalita tvořila základ volební podpory v roce 2004 pro velké strany, zatímco malé strany získaly větší část podpory od voličů velkých stran nebo od nevoličů z roku 2002.

13. Přesuny voličů ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice...

Tabulka 3. Odhady celkových přesunů voličů mezi volbami do PS v roce 2002 a do EP v roce 2004 (povolební dotazníkové šetření EES 2004; procenta)

2004/ 2002	ČSSD	KSČM	ODS	KDU- ČSL	ULD	SNK	SZ	NEZ	ostat- ní	ne- účast	cel- kem
ČSSD	2,07	0,82	0,78	0,18		0,74	0,10	1,00	0,66	11,13	17,48
KSČM	0,17	4,76						0,17		5,62	10,72
ODS	0,10	0,07	6,49	0,08	0,48	0,56	0,09	0,10	0,20	5,98	14,15
Koalice			0,16	2,08		1,04	0,12	0,27		4,59	8,26
SN								0,39		1,23	1,61
SZ							0,16		0,35	0,86	1,37
ostatní		0,07	0,53	0,07		0,30		0,09	0,90	2,31	4,27
neúčast		0,14	0,50		0,12	0,47	0,25	0,29	0,28	40,08	42,13
celkem	2,48	5,72	8,47	2,70	0,48	3,11	0,89	2,31	2,04	71,80	100,00

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření European Election Study 2004, vlastní výpočty.

Tabulka 4. Odhady celkových přesunů voličů mezi volbami do PS v roce 2002 a do EP v roce 2004 (exit-pollové šetření; bez nevoličů v roce 2004; procenta)

2004/ 2002	ČSSD	KSČM	ODS	KDU- ČSL	SNK	SZ	NEZ	ostat- ní	cel- kem
ČSSD	6,36	2,48	1,35	0,39	1,11	0,36	1,32	0,80	14,17
KSČM	0,10	14,85	0,10	0,08	0,11	0,04	0,35	0,50	16,14
ODS	0,62	0,25	21,78	0,35	2,28	0,33	2,27	1,20	29,09
Koalice	0,31	0,26	1,74	7,54	4,01	0,55	0,64	1,97	17,02
jiná	0,19	0,22	0,45	0,20	1,45	0,98	1,15	2,09	6,72
neúčast	1,21	2,22	4,62	1,02	2,05	0,90	2,47	2,39	16,87
celkem	8,78	20,27	30,04	9,57	11,03	3,17	8,19	8,94	100,00

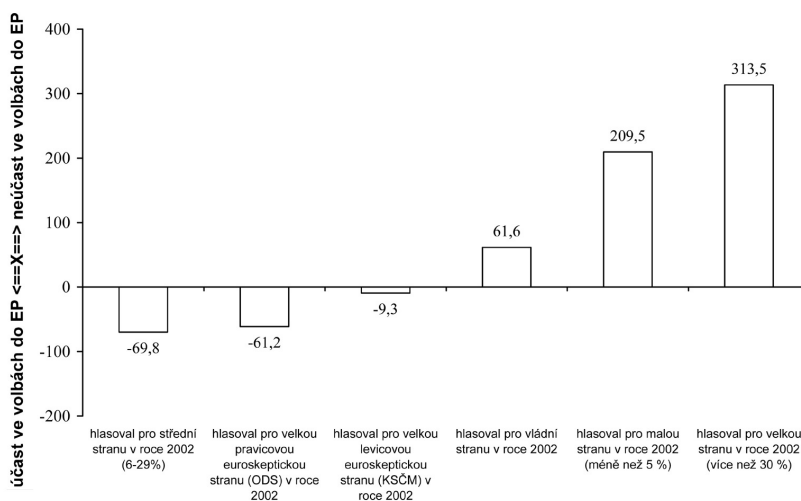
Zdroj: SC&C, vlastní výpočty.

Znamená to, že malé strany přitahují ty voliče, kteří hlasují na základě programové blízkosti, ale kteří nicméně v roce 2002 hlasovali takticky pro velkou stranu, aby jejich hlas nepropadl, nebo se voleb vůbec neúčastnili kvůli nespokojenosti.⁵ Tyto výsledky podporují nejen H2, ale také přesuny na individuální úrovni, který byl teorií národních voleb druhého řádu naznačen, a zároveň tyto výsledky nabízejí prostor pro její rozšíření [Reif, Schmitt 1980: 9; Reif 1984: 246; Oppenhuys 1996; Marsh 1998].

Regresní analýza

K tomu, aby bylo možné provést regresní analýzy volebních přesunů, jsme přeformovali matici přesunů voličů z formátu 8x10 do datového souboru, který reprezentuje všechny logické kombinace přesunu voličů (80 řádků) pro volby v roce 2002 a 2004 (2 sloupce). Získali jsme tak matici o formátu 80x2, kdy každý řádek této matice byl zvážen na základě hodnot odhadnutých pomocí ekologického usuzování, čímž jsme získali celkový elektorát České republiky. Tímto přeformováním matice přesunů voličů je možné detailněji prozkoumat vztahy, které naznačila teorie národních voleb druhého řádu.

Graf 3. Pravděpodobnost neúčasti při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v ČR (procenta)

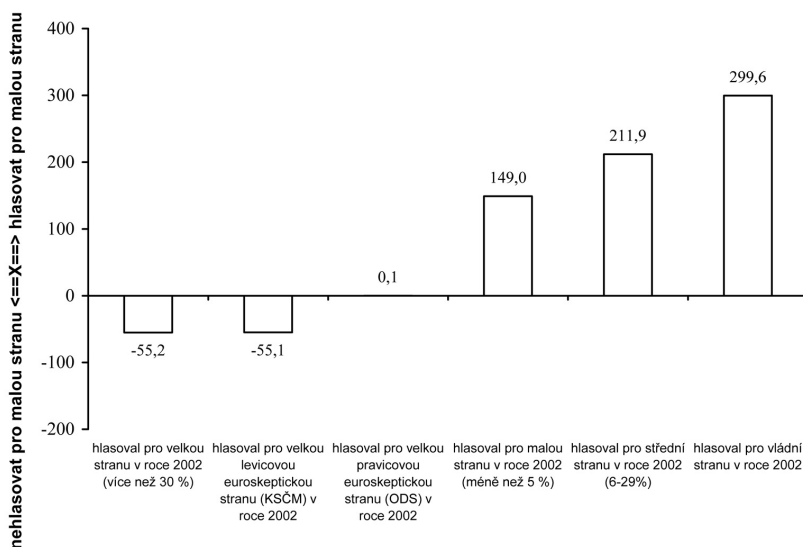
Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty pomocí programů ECOL a SPSS.

Poznámka: Tento graf je založen na výsledcích logistické regrese, kdy závislou proměnnou byla neúčasť ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004. V uvedených modelech jsme kontrolovali ty nevoliče, kteří se neúčastnili ani jedné voleb tak, abychom předešli efektu sériové neúčasti. Není-li uvedeno jinak, velké strany v roce 2002 odkazují k ČSSD, střední strany k ODS, KSČM a Koalici a malé strany k SN, SZ a ostatním.

Graf 3 ukazuje některé z důležitých výsledků souboru logistických regresí voličů, kteří hlasovali v roce 2002, ale neúčastnili se voleb v roce 2004.⁶ Při výpočtech jsme použili soubor bez těch občanů, kteří se neúčastnili ani jedné voleb, čímž jsme kontrolovali efekt opakované neúčasti. Teorie národních voleb druhého řádu dává do vztahu velikost strany s volební podporou, neboť říká, že velké etablované, zvláště pak vládní strany, ztratí volební podporu. Proto jsme testovali, zda velikost strany dokáže vysvětlit nižší volební účast. Graf 3 naznačuje, že hlasování pro velkou stranu v roce 2002 zvyšuje pravděpodobnost, že se daný volič neúčastní voleb v roce 2004, téměř trojnásobně, zatímco hlasování pro malou stranu tuto šanci zvyšuje pouze dvojnásobně.⁷ V kontrastu k tomu hlasování pro středně velkou stranu v roce 2002 zvyšuje pravděpo-

dobnost účasti v roce 2002 o téměř 70 %. Považujeme za nutné zdůraznit, že interpretace výsledků nemusí být tak úplně zřejmá, jak jsme naznačovali, neboť definice velké a malé strany je téměř totožná s rozdělením na vládní a opoziční strany a s rozdělením na eurooptimistické a euroskeptické strany. Proto zde existuje problém pozorované shodnosti, kdy je na stejných datech možné ukázat různé interpretace.⁸

Graf 4. Pravděpodobnost hlasování pro malou stranu při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v ČR (procenta)

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty pomocí programů ECOL a SPSS.

Poznámka: Tento graf je založen na výsledcích logistické regrese, kdy závislou proměnnou bylo hlasování pro malou stranu (ULD, SNK-ED, NEZ, SZ a ostatní) ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004. V uvedených modelech jsme kontrolovali ty nevoliče, kteří se neúčastnili ani jedné voleb tak, abychom předešli efektu sériové neúčasti. Nemí-li uvedeno jinak, velké strany v roce 2002 odkazují k ČSSD, střední strany k ODS, KSČM a Koalici a malé strany k SN, SZ a ostatním.

Zaměříme-li se na testování H2 a volební úspěch malých stran ve volbách do EP, je možné z Grafu 4 vyčíst, že malé strany v České republice získaly většinu své podpory od stran střední velikosti (ODS, KSČM a Koalice) a nikoli od ČSSD. Zatímco teorie národních voleb druhého řádu není explicitní v tom smyslu, že by předpovídala, kam se přesune podpora od velkých stran, naše data ukazují, že většina voličů ČSSD nepřišla k volbám v roce 2004 (což ukázaly matice přesunu voličů). Zatímco na první pohled se může zdát, že podpora malých stran v roce 2004 byla založena na voličských přesunech od stran střední velikosti, Graf 4 ukazuje, že to byli primárně voliči Koalice, kteří přesunuli svou podporu.

Základní výhodou exit-pollového šetření je spolehlivá informace o voličích z roku 2004, a v tomto smyslu se jedná asi o nejpřesnější zdroj údajů pro uvažování o volebních přesunech kromě úvah o přesunech k neúčasti. Data z exit-pollového šetření byla přeformátována podobným způsobem jako matice získaná z odhadů pomocí ekologického usuzování. Výhodou pro provedení logistických regresí je možnost využít další proměnné, jako například hlasování v referendu o vstupu do EU v roce 2003. Z těchto analýz vyplývají následující závěry (výsledky nejsou ilustrovány grafem).

- (1) Voliči ODS z roku 2002, kteří jsou pro evropskou integraci (tzn. hlasovali ANO v referendu o vstupu do EU), měli větší tendenci přesunout svou podporu k některé z eurooptimistických stran (SNK-ED, ULD či KDU-ČSL) než voliči ODS, kteří se staví proti evropské integraci a v referendu hlasovali proti vstupu ČR do EU. Toto zjištění naznačuje, že evropská tematika byla minimálně pro některé voliče důležitým aspektem při jejich volebním rozhodování. Jedná se o zjištění, které je v protikladu k argumentům SOET, ale je podobné zjištěním jiných autorů [Blondel et al. 1998; Ferrara, Weishaupt 2004; Carrubba, Tampone 2005].
- (2) Ti voliči, kteří se nezúčastnili voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002, hlasovali v mnohem větší míře pro malé strany v roce 2004 než ostatní voliči. Toto zjištění podporuje náš argument o nespokojeném voliči a poskytuje důkaz o taktickém a programovém hlasování, o němž hovoří tvůrci teorie národních voleb druhého řádu.
- (3) Přesuny voličů ČSSD z roku 2002 k jiným stranám v roce 2004 nebyly ovlivněny jejich postojem k evropské integraci. Znamená to, že voliči ČSSD neopustili svou stranu na základě evropské tematiky (například, že by byli proti integraci EU), ale s největší pravděpodobností pod vlivem domácích témat, což je v logice argumentu teorie národních voleb druhého řádu v H3.
- (4) Ti voliči Koalice z roku 2002, kteří hlasovali v roce 2003 proti vstupu do EU, přesunuli ve volbách do Evropského parlamentu v mnohem větší míře svou podporu k ODS než k ostatním stranám. Naopak ti voliči, kteří podporovali vstup do EU, přesunuli v roce 2004 svou podporu k SNK-ED, ULD nebo KDU-ČSL. Jedná se o další argument pro tvrzení, že volby do Evropského parlamentu se v ČR neodehrávaly pouze na bázi domácí politiky (jak argumentuje teorie národních voleb druhého řádu), ale že pro voliče bylo důležité i evropské téma.

Výsledky regresních analýz potvrzují některé z hypotéz, které předložili autoři teorie národních voleb druhého řádu. Zároveň ale ukazují mnohem komplikovanější vzorce voličských přesunů, kdy evropské téma je důležité pro určitou část voličů, jak ostatně implikuje H3. V obecnější podobě tyto analýzy ukazují mnohem bohatší vzorce voličských přesunů mezi volbami prvního a druhého řádu.

Závěr

V této kapitole jsme ukázali, že většina charakteristik voleb do EP v ČR je v souladu s tvrzeními teorie národních voleb druhého řádu. Tato teorie je primárně založena na datech z agregované úrovně a nejlepším způsobem jejího testování je použití ekologického usuzování, což je metoda, která umožňuje nejpřímější testování hypotéz o voličských přesunech. Proto jsme využili logitovou metodu ekologického usuzování a její výsledky jsme srovnali s výsledky dvou dotazníkových šetření. Naneštěstí v ČR neexistuje panelové šetření, které by dokázalo přesněji odhadnout voličské přesuny v populaci. Z toho důvodu jsou možnosti zhodnocení kvality odhadů z ekologického usuzování omezené. Jedním z důsledků toho problému je skutečnost, že výsledky ekologického usuzování a povolebního dotazníkového šetření EES 2004 nabízejí odlišný pohled na velikost jádra voličů ČSSD. Bez ohledu na tato omezení naznačují empirická zjištění prezentovaná v textu několik významných rozšíření teorie národních voleb druhého řádu.

- H1a: Odlišná míra účasti ve volbách do EP u voličů jednotlivých stran bude mít největší vliv na hlavní stranu vládní koalice. Menší koaliční partneři budou mít obdobné vzorce voličských přesunů jako hlavní opoziční strany.
- H2a: Při podpoře malých stran ve volbách do EP došlo ke spojení dvou skupin voličů. Zprvč to byli voliči, kteří se odklonili od velkých stran k malým stranám a kteří ve volbách do EP hlasovali „srdcem“. Druhou skupinou byli tzv. nespokojení voliči, kteří nebyli v předchozích volbách dostatečně motivováni k účasti a k taktickému hlasování, a proto se voleb neúčastnili. Tito nespokojení voliči hlasovali ve volbách do EP „srdcem“ pro malé strany.
- H3a: Evropská tematika bude hrát důležitou roli pro specifické části voličstva. Proevropští voliči velkých euroskeptických stran budou ignorovat postoj strany k evropské integraci při volbách do národního parlamentu, nicméně v referendech budou hlasovat proevropsky a ve volbách do EP budou přesouvat svou podporu.
- H4a: Časové zařazení voleb do EP v národním volebním cyklu, resp. vliv tohoto zařazení na vládní nepopularitu, se nejvíce dotkne hlavní vládní strany.

Poznámky:

- ¹ Práce Lukáše Linka a Pata Lyonse na tomto textu byla podpořena projektem „*Legitimita politického systému a nerovnosti: vývoj v České republice v komparativní perspektivě*“ od Grantové agentury ČR (grant č. 403/06/1421; 2006–2008).
- ² K analýze byla použita pouze volební data. V této analýze je možné použít také data ze Sčítání lidu, jež obsahují informace o třídním složení nebo zaměstnanecké struktuře populace. Nicméně v naší analýze jsme očekávali, že politické faktory budou hlavním zdrojem pro identifikaci homogenních geografických celků. Předpoklad stabilního systému faktorů, které determinují volební chování, je obhajitelný, neboť mezi analyzovanými volbami uplynuly pouze dva roky.
- ³ US-DEU byla součástí Koalice ve volbách v roce 2002 a stala se také součástí vládní koalice. Podpora pro US-DEU začala klesat krátce po volbách v roce 2002 a v průběhu roku 2003 oscilovala kolem 3 %, nicméně se seřvale klesajícím trendem. V tomto smyslu mohla být US-DEU potrestána obdobně jako ČSSD.

- 4 Jedná se o opačný argument, než předložili Reif a Schmitt [1980], kteří hovořili o „expresivním hlasování“, kdy voliči nehlasují takticky, ale podle preferencí [Heath et al. 1997].
- 5 Nespokojení voliči zde v logice teorie národních voleb druhého řádu odkazují k těm voličům, kteří preferují programy malých stran. V parlamentních volbách tito voliči vědí, že jejich preferovaná strana nebude úspěšná a nepřekoná volební hranici 5 %, a nechtějí proto plýtvat svým hlasem, nicméně nepovažují žádnou z velkých stran za dostatečně přitažlivou. Z toho důvodu se tato specifická a malá skupina voličů (156 277 či 1,9 % elektorátu) neúčastní národních voleb, ale účastní se voleb do Evropského parlamentu.
- 6 Vzhledem k tomu, že všechny proměnné jsou dichotomické a nominální, není vhodné použít standardní OLS regresi [Long 1997: 38–40].
- 7 Definice velikosti politických stran sleduje pravidlo použité Marshem [1998: 602], viz také Ferrara, Weishaupt [2004: 295] pro částečně odlišnou operacionalizaci.
- 8 Jednou z možností, jak obejít tento problém *pozorované shodnosti*, je použít data z povolebního dotazníkového šetření EES 2004 nebo exit-pollového šetření. Ta obsahují například informaci o hlasování v referendu o vstupu do EU v roce 2003, což lze použít jako indikátor podpory evropské integrace.

14. Srovnávací analýza voleb prvního a druhého řádu v ČR. Volby do Evropského parlamentu a Poslanecké sněmovny PČR¹

Pavel Šaradín

Úvod

Volby do Evropského parlamentu patří z hlediska teorie národních voleb druhého řádu (SOE) k nejčastěji zkoumaným, už proto, že na nich byla tato teorie vystavěna [viz zejména Carruba, Timpone 2005; Eijk, Franklin, Marsh 1996; Irwin 1995; Marsh 1998; Marsh 2003; Mattila 2003; Reif 1997; Reif, Schmitt 1980]. V České republice proběhly 11. a 12. června 2004, a to v polovině funkčního období koaliční vlády ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU. Časové hledisko je velmi podstatné, protože právě v polovině funkčního období kabinetu vládní strany ztrácejí nejvíce voličů [Freire 2003: 11]. Tím, že se evropské volby konaly poprvé, byly pro kandidáty i voliče velkou neznámou. Kandidujícím subjektům se strategie určovaly hůře než v parlamentních volbách, jejichž prostředí důvěrně znají a na něž si již zvykli. V podstatě bylo možné zaujmout v předvolebních kampaních dvojí postoj: 1) zdůrazňovat evropské souvislosti, představy či kritické postoje, nebo 2) stavět především na domácích tématech, obhajobě vládních úspěchů či naopak na kritice vlády a její práce. Pokud by se strany inspirovaly zkušeností původních členských zemí EU a předchozích kampaní před evropskými volbami, musely vědět, že v kampaních a programech evropských voleb převažují národní témata.

Cílem mého článku je srovnávací analýza voleb do Poslanecké sněmovny PČR, které se uskutečnily v roce 2002, a voleb do Evropského parlamentu. Jde mi o zjištění souvislosti mezi národními volbami prvního (first order elections; FOE) a druhého řádu, jejichž hlavní rozdíl spočívá v důležitosti těch prvních [Reif, Schmitt 1980], přičemž tuto důležitost vnímají všichni rozhodující aktéři volebního procesu: voliči, média a politické strany. V následujícím textu se soustřeďuji konkrétně na analýzu volební podpory v obou volbách, a to tak, že se věnuji zkoumání základních projevů této podpory. Analyzuji a srovnávám především směrodatné odchylky volební podpory jednotlivých stran, území volební podpory, variační rozpětí a vliv vybraných socioekonomických faktorů na podporu stran.

Analýza volebních výsledků

Ve volbách do Evropského parlamentu kandidovalo 31 uskupení. Z této široké nabídky ale uspělo pouze šest stran (výsledky jednotlivých stran ukazuje Tabulka 1).

Tabulka 1. Výsledky voleb do Evropského parlamentu v roce 2004

Kandidující strana	Počet hlasů v %	Počet mandátů
ODS	30,04	9
KSČM	20,26	6
SNK-ED	11,02	3
KDU-ČSL	9,57	2
ČSSD	8,78	2
Nezávislí	8,18	2
Ostatní	12,15	–

Zdroj: ČSÚ.

V textu provádím srovnávací analýzu především u čtyř nejsilnějších stran: ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS. Na několika místech se ale budu věnovat dalším dvěma úspěšným stranám evropských voleb: politickému hnutí Nezávislí a koalici SNK-ED (Sdružení nezávislých kandidátů a Evropští demokraté). Tabulka 2 prezentuje srovnání vývoje podpory parlamentních stran ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1996, 1998 a 2002 v souvislosti s jejich zisky v evropských volbách.

Tabulka 2. Volební podpora nejsilnějších českých stran v % ve volbách do Poslanecké sněmovny a Evropského parlamentu

Volby/Strana	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	ODS
1996	26,44	8,08	10,33	29,62
1998	32,31	9,00	11,03	27,74
2002	30,20	14,27	18,51	24,47
2004 (EP)	8,78	9,57	20,26	30,04

Zdroj: ČSÚ.

Z Tabulky 2 vyplývá několik podstatných skutečností, které jsou signifikantní pro celý vývoj stranického systému. Jsou jimi stabilní volební podpora pro KDU-ČSL, což se v podstatě týká i ODS. Dále posilování KSČM, jejíž pozice se ve stranickém systému zvyšuje s klesající volební účastí. A nakonec umístění ČSSD, která má ve volbách do Poslanecké sněmovny poměrně vyrovnané výsledky, ale při velmi nízké volební účasti ji voliči opouštějí, aniž by to nutně znamenalo, že se přidávají k jiným stranám. Pokud ČSSD voliče nemobilizuje, stávají se k volebnímu aktu laxními.

Nejdříve se budu věnovat analýze území volební podpory hlavních politických stran v jednotlivých regionech a následně ji srovnám s podporou v parlamentních volbách. Tabulka 3 obsahuje

srovnání směrodatných odchylek výsledků, které strany dosáhly v okresech. V případě KDU-ČSL používám hodnoty za Koalici, v níž strana v roce 2002 kandidovala s US-DEU, takže musíme mít na zřeteli, že zde došlo k určitému zkreslení.

Tabulka 3. Srovnání směrodatných odchylek volební podpory

Volby	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	Nezávislí	ODS	SNK-ED
2002 PS	2,90	3,74	4,06	–	4,09	–
2004 EP	1,05	5,86	3,94	2,24	4,37	2,35

Zdroj: ČSÚ; výpočty autora.

Celorepublikový výsledek byl pro ČSSD nejhorším ze všech voleb, které se v samostatné ČR konaly. Stranu předběhl nejen vládní koaliční partner KDU-ČSL, ale také neparlamentní koalice SNK-ED. Směrodatná odchylka hodnot volební podpory² v evropských volbách (1,05) se blíží nule, takže ČSSD dosáhla celoplošně rovnoměrných výsledků. KDU-ČSL patří k subjektům, které jsou silně regionálně vyprofilovány. Platí to i v případě voleb do Evropského parlamentu. Směrodatná odchylka je nejvyšší mezi všemi sledovanými subjekty (5,86). KSČM dosáhla ve volbách do EP druhého nejlepšího výsledku ze všech voleb, které se u nás uskutečnily v rámci samotné ČR. Směrodatná odchylka je na hladině 3,94 a její výše je způsobena zejména regionální rozrůzněností podpory, respektive velmi nízkou podporou KSČM v hlavním městě Praze.

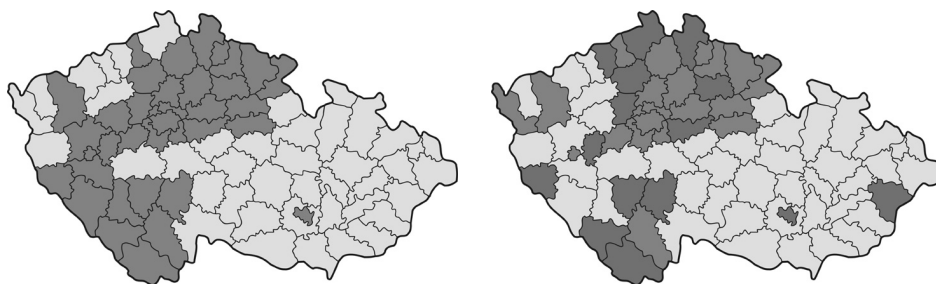
ODS dokázala zvítězit ve všech krajích, nicméně směrodatná odchylka je druhá nejvyšší (4,37), hned po KDU-ČSL. To ukazuje na odlišnou regionální podporu strany. V případě ODS se jednoznačně potvrzuje, že je rovněž v těchto volbách subjektem, který se opírá zejména o české voliče. V žádném moravském kraji nedosáhla totiž ani celorepublikového průměru 30,04 % hlasujících.

Srovnáme-li hodnoty směrodatných odchylek v evropských a parlamentních volbách, pak můžeme konstatovat, že v případě KSČM jsou obě odchylky přibližně stejné, ODS zaznamenala větší heterogenitu výsledků v evropských volbách stejně jako KDU-ČSL, nicméně ta v roce 2002 kandidovala s US-DEU. Tento subjekt oslovil voliče v oblastech, kde je KDU-ČSL tradičně neúspěšná (střední Čechy, Praha), čímž došlo k mírnému vyrovnání výsledků z hlediska regionální podpory. ČSSD dosahuje větší podpory v parlamentních volbách, proto je hodnota odchylky ve srovnání s evropskými volbami téměř trojnásobná. Při vyšší volební podpoře tak vzrůstá přirozeně i regionální diference.

Další možnost, jak můžeme analyzovat a srovnávat oba druhy voleb, je prostřednictvím konceptu území volební podpory. Tato území představují koncentraci 50 % z celkového počtu hlasů získaných stranou v daných volbách a jsou zjišťována na základě procentního zisku strany v jednotlivých územních jednotkách, jejich setříděním od nejvyššího k nejnižšímu a následně určením těch, které představují polovinu procentních zisků strany [Jehlička, Sýkora 1991: 84]. Za základní územní jednotku v tomto případě považují opět okresy. Vedle toho si ukážeme, jak vypadá volební mapa vítězných stran a jakým způsobem se proměnila podpora pro pravicové a levicové

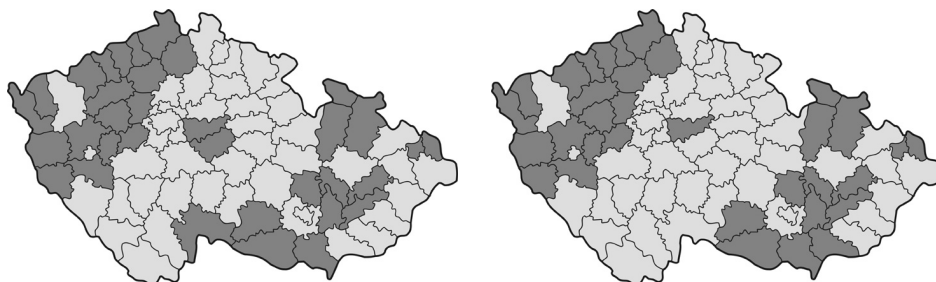
subjekty. Mapy 1, 3, 5, 7, 9 a 10 znázorňují území volebních podpor subjektů, které ve volbách do Evropského parlamentu překonaly 5% uzavírací klauzuli. V případě čtyř parlamentních stran uvádím také mapy území volební podpory ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (viz Mapy 2, 4, 6 a 8).

Mapy 1 a 2. Území volební podpory ODS ve volbách do EP 2004 a PS 2002

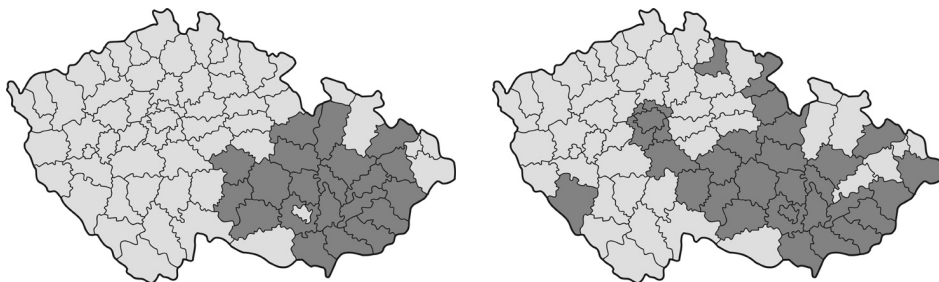
Zdroj: ČSÚ, realizace mapy autor.

Mapy 3 a 4. Území volební podpory KSČM ve volbách do EP 2004 a PS 2002

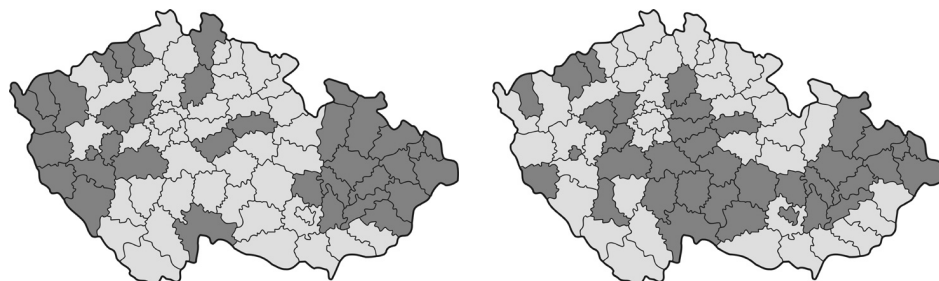
Zdroj: ČSÚ, realizace mapy autor.

Mapy 5 a 6. Území volební podpory KDU-ČSL ve volbách do EP 2004 a Koalice ve volbách do PS 2002

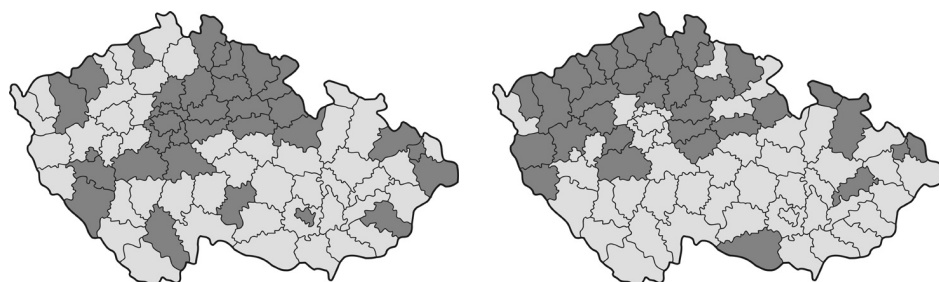
Zdroj: ČSÚ, realizace mapy autor.

Mapy 7 a 8. Území volební podpory ČSSD ve volbách do EP 2004 a PS 2002

Zdroj: ČSÚ, realizace mapy autor.

Mapy 9 a 10. Území volební podpory SNK-ED a Nezávislí ve volbách do EP 2004

Zdroj: ČSÚ, realizace mapy autor.

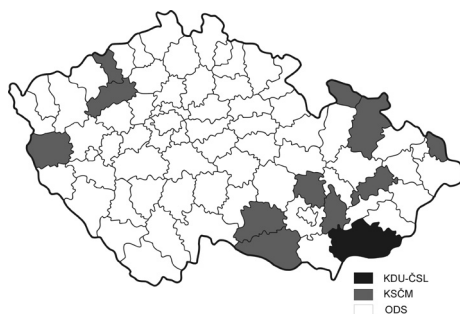
Podíváme-li se na mapy, které zachycují území volební podpory ve volbách do EP, můžeme z nich vyčíst, jak je tato podpora pro jednotlivé politické strany regionálně rozložena. Zcela vyprofilována je u tří parlamentních subjektů: ODS zaujímá silné postavení především v Čechách. Nejlepších výsledků, a to zisku nad 35 % hlasů, dosáhla v okresech České Budějovice, Jablonec, Nymburk, Plzeň-město, Praha-východ, Praha-západ a Tábor. Nejlepšího výsledku na Moravě dosáhla ODS v Brně-městě. Pouze zde překročila celorepublikový průměr 30,04 % hlasů (o 1,08 % hlasů). O moravské voliče se naopak opírá KDU-ČSL (viz Mapu 6), kde se hlásí k římskokatolickému vyznání nejvíce obyvatel z celé ČR. V okresech Hodonín, Uherské Hradiště a Žďár nad Sázavou KDU-ČSL dokonce překonala 20% hranici. Na Uherskohradištsku strana získala oproti celorepublikovému průměru trojnásobnou podporu. Volilo ji 25,30 % hlasujících.

Třetím zřetelně vyprofilovaným parlamentním subjektem je KSČM, s tradičně silnou podporou v severních a západních Čechách, na severní Moravě a Slezsku. V okrese Tachov KSČM převládla téměř třetinu voličů (31,58 %). Kandidátka ČSSD je pro voliče nejpřijatelnější na střední a severní Moravě a Slezsku a v západních a severních Čechách. Nejlepšího výsledku dosáhla ČSSD v okrese Kroměříž (11,74 %). Srovnáme-li ale nejlepší pozice obou levicových stran, vyjde z toho o téměř 20 % lépe KSČM.

Mapa 5 ukazuje území volební podpory koalice SNK-ED. Podpora se překrývá s elektorátem ODS. Oba subjekty oslovují především pravicové a středové voliče a uspěly zhruba ve stejných okresech. To ukazuje na fakt, že v evropských volbách byla tato koalice alternativou ODS. Navíc elektorát ODS a SNK-ED byl velmi podobný, jak ukázal exit-pollový výzkum agentury SCaC pro Českou televizi. Obě uskupení podporovali zejména lidé s maturitou a vysokoškolským vzděláním, podnikatelé a věkové kategorie občanů mezi lety 18–29 a 30–44 (SCaC 2004). Politické hnutí Nezávislí se těšilo důvěře občanů nejvíce v okresech severních Čech, kde je jedním z výrazných socioekonomických ukazatelů vysoká nezaměstnanost. Tento názor potvrdila i agentura SC&C, když uvedla, že nejvíce hlasů měli Nezávislí právě od nezaměstnaných občanů. V závěru se k tomuto argumentu vrátím podrobnější a průkaznější analýzou.

Dále se podíváme, ve kterých okresech zvítězila ta či ona politická strana. V celkových výsledcích měla značný náskok ODS, proto jsme mohli očekávat, že vyhraje i ve většině okresů. Její dominanci narušily pouze dva subjekty se stabilní voličskou základnou: KDU-ČSL a KSČM (viz Mapu 11).

Mapa 11. Vítězné okresy pro jednotlivé strany (EP)

Zdroj: ČSÚ, realizace mapy autor.

ODS zvítězila v 64 okresech z celkových 77.³ V pro ni posledních vítězných volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1996 se jí to podařilo pouze ve 41 okresech. Již z toho je patrné, že ODS si v evropských volbách polepšila celorepublikově a oslovila rovněž území levicových subjektů, jakými jsou například okresy Litoměřice, Teplice či Kroměříž. Pouze v okresech Hodonín a Uherské Hradiště ji porazila KDU-ČSL a v okresech Tachov, Louny, Most, Jeseník, Bruntál, Karviná, Přerov, Blansko, Vyškov, Znojmo a Třebíč zvítězila KSČM. Podívejme se nyní, které strany v těchto okresech zvítězily ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1996, 1998 a 2002.

Tabulka 4. Vítězné strany ve vybraných okresech (PS PČR, EP)

Okres	EP 2004	1996	1998	2002
Blansko	KSČM	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Bruntál	KSČM	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Hodonín	KDU-ČSL	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Jeseník	KSČM	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Karviná	KSČM	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Louny	KSČM	ČSSD	ČSSD	KSČM
Most	KSČM	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Přerov	KSČM	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Tachov	KSČM	ČSSD	ČSSD	KSČM
Třebíč	KSČM	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Uh.Hradiště	KDU-ČSL	ODS	ČSSD	ČSSD
Vyškov	KSČM	ČSSD	ČSSD	ČSSD
Znojmo	KSČM	ČSSD	ČSSD	KSČM

Zdroj: ČSÚ.

Z Tabulky 4 vyplývá, že tam, kde zvítězily v evropských volbách KSČM a KDU-ČSL, se jednalo vesměs o okresy, které tihly v parlamentních volbách k ČSSD. Jak jsem již uvedl, ve volbách dominovaly subjekty, které mají stabilní voličskou základnu. K nim patří jak KDU-ČSL, tak KSČM. ČSSD se nepodařilo k volbám přitáhnout své voliče. Z těchto 13 okresů zvítězila ve volbách do PS PČR v 10 případech ČSSD, v okresech Louny, Znojmo a Tachov KSČM. V nich tato strana své pozice obhájila také v evropských volbách a navíc získala osm „sociálně-demokratických“ okresů. Ve zbylých dvou okresech, jak jsem již napsal, musela ČSSD svou pozici přepustit KDU-ČSL.

Na závěr této části ještě porovnejme, jak se liší území volebních podpor parlamentních stran v evropských volbách a srovnáme je s týmiž ve volbách do PS PČR 2002. Ze srovnání vynecháváme KDU-ČSL, která ve zmíněných parlamentních volbách kandidovala v koaličním uskupení, čímž došlo ke zkršení podpory.

Tabulka 5. Počty území volební podpory 2002 a 2004 a rozdíly v jejich složení

Strana/Rok	EP 2004	PS 2002	Rozdíl 2004–2002
ČSSD	36	36	25
KSČM	34	33	3
ODS	35	34	9

Zdroj: ČSÚ, výpočty autor.

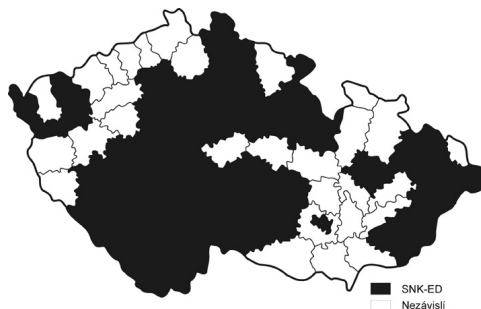
Počty okresů, které tvoří území volební podpory stran, se liší minimálně, hlavní rozdíl je ale v jejich složení. KSČM se těší značné stabilitě, vzhledem k tomu, že se v jejím případě změnilo mezi oběma volbami pouze tři okresy v území volební podpory, naopak u ČSSD je obměna naprosto zásadní. V obou volbách toto území tvořilo 36 okresů, ale jejich složení ve volbách do EP se oproti volbám do PS změnilo ve 26 případech, což představuje 72 %. Tabulku 5 doplňuje srovnání Map 1 a 2, 3 a 4, 8 a 9, jež ukazují, že podpora KSČM a ODS zůstává stabilní, zatímco v případě ČSSD se podstatně mění.

Ve volbách do Evropského parlamentu uspěla dvě uskupení, která doposud nebyla zastoupena v Poslanecké sněmovně. Jedná se o politické hnutí Nezávislí a koalici SNK-ED. Jak Nezávislí, tak SNK i ED mají v řadě obcí a měst silnou pozici ve volbách do obecních zastupitelstev. Posledně zmíněný subjekt se začal formovat poté, co jeho předseda Jan Kasl vystoupil z ODS a vzdal se funkce pražského primátora před parlamentními volbami v roce 2002. V témže roce na podzim ve volbách do zastupitelstva hlavního města Prahy ED podpořilo 18,37 % hlasujících. Oba nezávislé subjekty získaly ve volbách do obecních a městských zastupitelstev v roce 2002 rovněž nemalou podporu: Nezávislí obsadili 1,12 % všech přidělených mandátů a SNK dokonce 4,95 % mandátů. Mimochodem, nejsilnější subjekt parlamentních voleb – ČSSD – obdržel v komunálních volbách 2002 celkem 7,47 % všech mandátů.

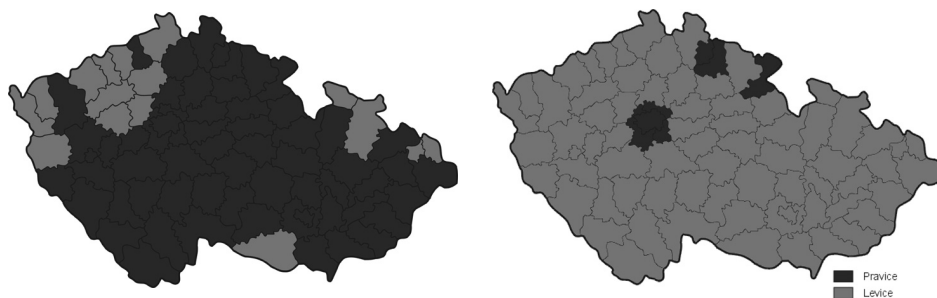
SNK-ED a Nezávislé dělila ve volbách do EP pouze necelá 3 % volební podpory ve prospěch prvního z nich. Jejich síly byly téměř vyrovnané. Podívejme se nyní, ve kterých okresech pro ten či onen subjekt hlasovalo více občanů.

Z Mapy 12 je patrná převaha koalice SNK-ED. Nezávislým se podařilo v tomto duelu zvítězit pouze ve 29 případech ze 77. Nezávislí porazili SNK-ED především v okresech s vyšší nezaměstnaností (severní a západní Čechy, severní Morava) nebo tam, kde SNK-ED konkurovala vedle ODS také KDU-ČSL (okresy jižní Moravy).

Mapa 13 ukazuje poměr okresů mezi levicí a pravíci v případě evropských voleb, kdy pravice strany reprezentuje KDU-ČSL a ODS, levici ČSSD a KSČM. Na Mapě 14 ilustrují stejný poměr prostřednictvím týchž subjektů (pouze namísto KDU-ČSL zahrnují výsledky za celou Koalici) v případě voleb do PS v roce 2002.

Mapa 12. Poměr vítězství SNK-ED a Nezávislí

Zdroj: ČSÚ, výpočty a realizace autor.

Mapy 13 a 14. Poměr levice – pravice ve volbách do EP 2004 a do PS 2002

Zdroj: ČSÚ, výpočty a realizace autor.

Z porovnání Map 13 a 14 vyplývají zřetelné změny ve vývoji podpory hlavních levicových a pravicových stran. Levice dosáhla převahy v parlamentních volbách v roce 2002. V nich si postavení vítězného subjektu udržela ČSSD a vzrostla obliba KSČM. V evropských volbách při nižší volební účasti dominovala pravice. Její převaha je nepřehlédnutelná, a to k ní ani nepočítáme liberální ED, kteří kandidovali s SNK (sdružením nezávislých).⁴ Součet hlasů pro ČSSD a KSČM převážil nad podporou ODS a KDU-ČSL pouze v 16 okresech: Tachov, Cheb, Sokolov, Chomutov, Most, Teplice, Děčín, Litoměřice, Louny, Kladno, Rakovník, Znojmo, Jeseník, Bruntál, Ostrava-město a Karviná. Když Mapu 13 porovnáme s Mapou 14 a přihlédneme i k výsledkům parlamentních voleb v letech 1996 a 1998, zjistíme, že v uvedených 16 okresech vždy zvítězila levice. Uvedené okresy můžeme považovat za území se stabilní volební podporou levicových stran.

V Tabulce 6 je prezentována volební podpora úspěšných subjektů, tedy těch, které ve volbách do PS a EP získaly alespoň jeden mandát. Vidíme, že občané dávají přednost spíše zavedeným stranám, čímž mnohem méně riskují, že jejich hlas propadne. Jen pro zajímavost: ve volbách do České národní rady v roce 1992 byla podpora úspěšných subjektů pouze 80,89 %. Jednoduchým odečtem zjistíme, jaká je podpora neúspěšných stran. Ve třetím sloupci uvádím počet kandidujících

cích uskupení, který se v období od parlamentních voleb 1998 do roku 2002 zvýšil více než dvojnásobně. Z nejpěstřejší nabídky ale mohli vybírat voliči v evropských volbách, v nichž kvůli mírným kritériím kandidovalo 31 stran, hnutí a koalic.

Současná podpora zavedeným stranám, které představují pro voliče jistotu, se již od roku 1996 pohybuje kolem 88 %. V parlamentních volbách 2002 i v evropských volbách 2004 byla sice nepatrně nižší, ale nejde o žádný zásadní posun. Vysvětluje to nejspíše skutečnost, že v roce 1996 a 1998 kandidovalo méně uskupení než v roce 2002 a 2004. Nabídka byla pestřejší, proto voliči svou podporu rozložili mezi vícero stran.

Tabulka 6. Přehled volební podpory stran v letech 1996-2002

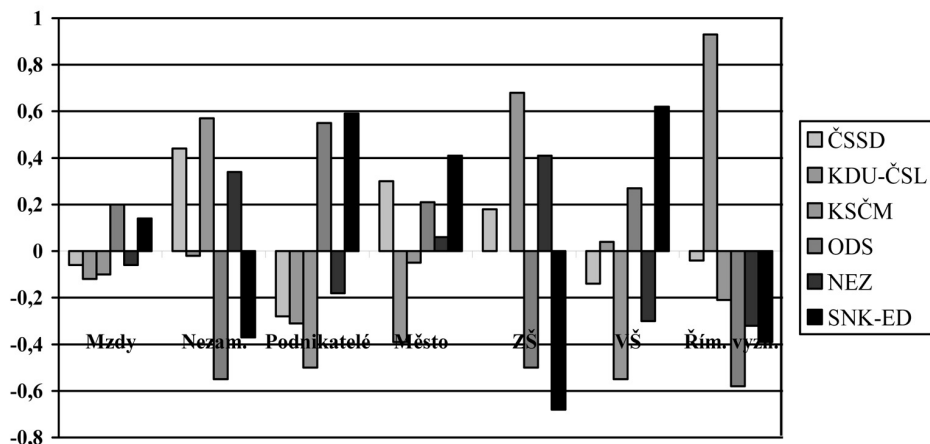
Volby	Úspěšné strany (v %)	Neúspěšné strany (v %)	Počet kand. stran
2004 (EP)	87,85	12,15	31
1996 (PS PČR)	88,84	11,16	16
1998 (PS PČR)	88,68	11,32	13
2002 (PS PČR)	87,45	12,55	29

Zdroj: ČSÚ, výpočty autor.

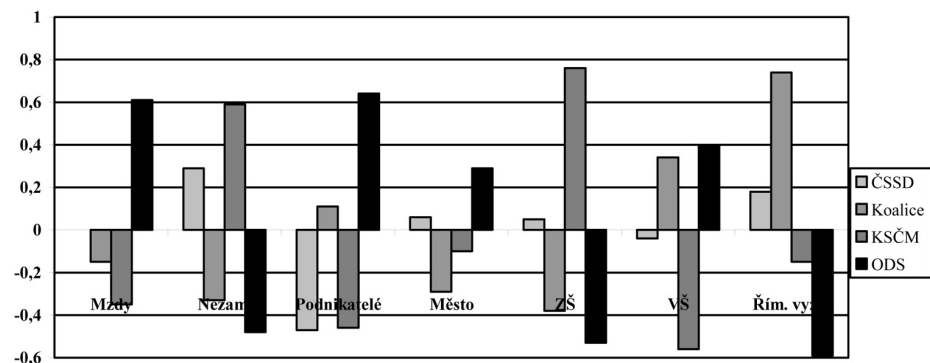
Socioekonomické důvody volby

Voliči se ve volbách rozhodují podle nejrůznějších důvodů. K těm základním, které podstatně ovlivňují voličské chování, patří socioekonomické vlivy. V následující části jsem použil sedm faktorů, které se na formování volebního rozhodnutí mohou podílet. Jde o nezaměstnanost, podíl městského obyvatelstva, průměrnou hrubou mzdu, základní a vysokoškolské vzdělání, procentuální podíl podnikatelů v tom kterém okrese a procentuální podíl obyvatel, kteří se hlásí k římskokatolickému vyznání.⁵ Všechny proměnné jsem v Grafu 1 zohlednil u šesti politických stran, které ve volbách do EP obdržely mandáty. Pro zjištění míry závislosti jsem použil Pearsonův korelační koeficient (statistická závislost je pro nás významná při hodnotách nad 0,30).

Analyzujeme-li jednotlivé údaje Grafu 1, pak výše průměrných mezd není zásadní proměnnou, která by v těchto volbách druhého řádu měla vliv. To ale neplatí v případě nezaměstnanosti, kde je hodnota korelačního koeficientu významná u všech subjektů, s výjimkou KDU-ČSL. Negativní korelace volební podpory a vysoké nezaměstnanosti se projevuje u ODS a SNK-ED, naopak pozitivní je u Nezávislých, ČSSD a zejména KSČM. Z hlediska podílu podnikatelů v okresech pozorujeme značnou závislost na volebních výsledcích u SNK-ED a ODS, kde jsou hodnoty +0,59 a +0,55. Zcela jinak je tomu u KSČM, kde se objevila vyšší negativní korelace -0,50. To znamená, že čím vyšší podíl podnikatelů je v populaci okresů, tím více klesá zisk KSČM. Ze čtvrté proměnné vyplývá, že mezi venkovským obyvatelstvem má své příznivce především KDU-ČSL a ve městech nacházejí podporu SNK-ED a ČSSD. Příznivce mezi obyvateli se základním vzděláním

Graf 1. Korelace vybraných proměnných a volebních výsledků (EP 2004)

Zdroj: Výpočty a realizace autor.

Graf 2. Korelace vybraných proměnných a volebních výsledků (PS 2002)

Zdroj: ČSÚ, MPSV, výpočty a realizace autor.

mají KSČM a Nezávislí, naopak negativní korelace je výrazná u SNK-ED a ODS. Ve druhé vzdělanostní kategorii, tedy mezi vysokoškolsky vzdělanými obyvateli, má silné zastoupení především SNK-ED a částečně také ODS. Záporné hodnoty převažují u KSČM a nezanedbatelně také u Nezávislých. Poslední proměnná, podíl obyvatel, kteří se hlásí k římskému katolictví, je potvrzením toho, co jsme zjistili už v předchozích druzích voleb: že mimořádně pozitivní korelace je u KDU-ČSL (+0,93), naopak nejvíce záporná u ODS (-0,58), mírně i u druhého liberálního subjektu – SNK-ED (-0,39).

Kromě naznačených souvislostí se prokazuje zejména tvrzení o podobnosti elektorátu ODS a SNK-ED, u obou stran jsou rozhodující tytéž proměnné. SNK-ED, jak jsem uvedl, můžeme po-

važovat za alternativu vůči ODS. Výraznou podobnost nalézáme mezi příznivci KSČM a Nezávislých, kteří mají podporu mezi obyvateli s nižším vzděláním a nezaměstnanými. U KDU-ČSL nejsou rozhodující téměř žádné korelace, až na to, že signifikantní je převažující podíl venkovského obyvatelstva v elektorátu a hlavně míra římsko-katolického vyznání v populaci okresu.

V Grafu 2 jsem zjišťoval závislost stejných proměnných v případě voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002. V evropských volbách se mzdy nejevily jako rozhodující faktor volební podpory, ve FOE hrály důležitou roli v případě ODS (+0,60). Tedy čím vyšší průměrná mzda, tím lepší zisk pro tento subjekt. Ostatní faktory u sledovaných stran mají ve FOE a SOE přibližně stejný vliv, s několika výjimkami. Podíl městského/vesnického obyvatelstva se neprokázal jako určující faktor ve FOE u žádné strany. V případě ODS už prokazuje statistickou závislost procentuální podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel. Lze tedy říci, že vybrané faktory mají větší vliv v případě FOE než v SOE a korelace nabývají vyšších hodnot.

Závěr

V textu jsem ukázal, že také v českém prostředí mají volby druhého řádu značnou souvislost s arénou voleb prvního řádu. Soustředil jsem se na hlavní rozdíly v podpoře vybraných politických stran ve volbách prvního a druhého řádu v České republice, přičemž se ukázalo, že území volební podpory hlavních českých politických stran jsou vyprofilována, především u KSČM, KDU-ČSL a ODS, méně již ČSSD. Její elektorát není stabilní, což ukázaly zásadní rozdíly v mapách území volební podpory mezi SOE a FOE. Řada socioekonomických a kulturních faktorů ovlivňuje postoje voličů, což platilo nejen pro volby do Evropského parlamentu, ale zejména pro volby do Poslanecké sněmovny. Můžeme říci, že ve volbách prvního řádu hrají ve volebním chování ideologické faktory důležitější roli, protože ve FOE zaznamenáváme u sledovaných stran mezi proměnnými více závislostí než v Evropských volbách.

Z hlediska socioekonomických faktorů měly v evropských volbách na volební podporu v regionech největší vliv výše nezaměstnanosti, úroveň vzdělání a také podíl samostatných pracovníků (podnikatelů): zaměstnavatelů a osob samostatně výdělečně činných. V tomto směru se také ukázalo, že liberální prostředí v některých okresech svědčilo jak ODS, tak SNK-ED. Vytvořila se i druhá dvojice stran, která čerpala z podobného socioekonomického prostředí: existence nadprůměrné nezaměstnanosti, nižších průměrných mezd a početnějšího zastoupení méně vzdělaných lidí (se základním a nedokončeným základním vzděláním). Tuto dvojici představuje KSČM spolu s Nezávislými (částečně i ČSSD).

Volby do Evropského parlamentu se konaly v ČR v roce 2004 poprvé. Uvedené analýzy budeme moci zpřesnit až v roce 2009, po dalších evropských volbách. Pak bude možné provést jejich zevrubnější analýzu a komparaci (při použití alespoň dvojích výsledků). Už tak jsme je ale mohli dát do souvislosti s parlamentními volbami a bez podstatnějších omezení ukázat, jak se v nich voliči chovají.

Poznámky:

- ¹ Práce Pavla Šaradína na publikaci byla podpořena programem MŠMT ČR Národní program výzkumu II, název projektu Česká republika v Evropské unii: postavení a prosazování národních zájmů.
- ² Hodnota 0 znamená absolutní homogenitu. Čím je hodnota vyšší, tím je vyšší heterogenita souboru.
- ³ Prahu ve výsledcích zahrnuji jako jeden okres.
- ⁴ Koalici ED a SNK jsem k pravici nezařadil zejména proto, že ED sice můžeme považovat za liberální stranu, ale o SNK toto jednoznačně říci nemůžeme.
- ⁵ Pro podíl obyvatel, kteří se hlásí k římsko-katolickému vyznání, podíl podnikatelů, podíl obyvatel se základním a středním vzděláním jsem použil pramene ČSÚ *Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Základní informace o obcích ČR*. In: <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/index> (25. 8. 2004). Údaje o výši nezaměstnanosti z června 2004 pochází ze statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR <http://www.mpsv.cz/scripts/nezamestnanost/okresy.asp?lg=1&Year=2004&Month=6&sortme=mira> (27. 8. 2004), o průměrné výši hrubé mzdy z pravidelně zveřejňovaných statistik ČSÚ, v tomto případě za 2. pololetí 2004 [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/214FFCD8BB20BD2DC1256EBA0022E62E/\\$File/3106q112.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/214FFCD8BB20BD2DC1256EBA0022E62E/$File/3106q112.xls) (27. 8. 2004) a o podílu zastoupení městského obyvatelstva také ze statistik ČSÚ, údaje jsou za rok 2002.

15. Jak volili Slováci ve volbách do EP v roce 2004 v kontextu veřejného vnímání Evropské unie

Olga Gyárfášová

Nesnadná cesta Slovenska do EU

Rok 2004, kdy došlo k završení 15 let postkomunistické přeměny, přinesl Slovensku splnění snah o dosažení plnoprávného členství v Evropské unii (EU) a Severoatlantické alianci (NATO). Integrovaný proces na Slovensku zdaleka nebyl přímočarý a bezproblémový. Poté, co bylo v roce 1997 vzhledem k domácím politickým problémům a demokratickému deficitu vyloučeno ze skupiny hlavních kandidátů na přistoupení k EU, muselo Slovensko po parlamentních volbách v roce 1998 dohnat, co zameškalo. Slovenští občané schválili přistoupení své země do EU v referendu, jež se konalo v květnu 2003. Okamžitě po přistoupení však prokázali velmi malý zájem o „evropské záležitosti“ tím, že v červnu 2004 z velké části ignorovali historicky první volby do Evropského parlamentu (EP).

Ve srovnání s ostatními zeměmi Visegrádské čtyřky proběhla veřejná diskuse o integraci EU na Slovensku později. Mohl za to především vývoj na domácí politické scéně – minimálně do podzimu 1998 otázka zněla ne „zda chceme vstoupit do EU“, ale „zda EU o náš vstup stojí“. První vládě Mikuláše Dzurindy (1998–2002) se podařilo rozptýlit pochybnosti o politické stabilitě Slovenska, což vyústilo především v diskusi o technických otázkách procesu přistoupení a k uzavření přístupových kapitol. Základní otázka, „zda do EU vstoupit nebo ne“, byla nahrazena otázkou, kdy se Slovensko k EU připojí. Absence širší diskuse o EU na úrovni politické elity i veřejnosti byla způsobena jednak obecnějšími důvody – v postkomunistických zemích se členství v EU považovalo za základní cíl, který nemá jinou alternativu – a jednak specifickými důvody, což bylo přirozeným důsledkem předchozích problémů, které muselo Slovensko nejdříve vyřešit.

Pozitivní vnímání členství v EU mezi veřejností vytvořilo ideální podmínky pro kladné hlasování v referendu o vstupu do EU. Průzkumy veřejného mínění z jara 2003 však signalizovaly, že dosáhnout dostatečné účasti voličů ve volbách, aby bylo veřejné hlasování platné (na Slovensku je nutná 50% účast voličů), může být problémem. Účast právoplatných voličů ve volbách nakonec dosáhla 52 %, což bylo méně než v Polsku a České republice, ale více než v Maďarsku. „Ano“ slovenskému členství v EU znělo více než jasně, protože 92 % těch, kteří přišli do volebních místností, podpořilo vstup své země do EU.¹

Zkušenost dalších kandidátských států potvrdila, že v zemích, kde veřejná diskuse postrádala jasněji vyjádřenou opozici k integraci EU a veřejná podpora integrace byla dlouhodobě vysoká, ale poměrně mělká a neosobní, byla účast voličů v referendu o vstupu do EU nižší a podíl záporných hlasů byl spíše zanedbatelný. Mezi další faktory nízkého zájmu lidí o referendum patřila předchozí negativní zkušenost s referendy na Slovensku, obecně kritický pohled na nedávné společenské změny, chápání neúčasti v referendu jako demonstrativního nesouhlasu s politikou vlá-

dy, všeobecné očekávání kladného výsledku referenda a nedostatečná mobilizace politických stran. V neposlední řadě to byla málo oslnivá kampaň, která odrážela nekonkurenční podstatu věci, a nevhodná struktura a přílišná obecnost veřejné diskuze.

Statistické údaje o účasti voličů v určitých regionech a oblastech vypovídají mnohé o vzorci chování voličů. Účast ve velkých městech byla zřetelně vyšší než v malých městech a obcích. Úplně nejvyšší účast v referendu byla zaznamenána v hlavním městě Bratislavě. Vyšší mobilizace v městských regionech poukazuje na dvě dělicí linie ve slovenské společnosti: především vnímání socioekonomických výhod spojených s evropskou integrací a dále chápání integrace nejen na instrumentální úrovni, ale také na úrovni hodnot (členství v EU jako historicky legitimní hodnota a/nebo jako formování kulturní sounáležitosti).

Jaký vzorec voleb se objevuje ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004?

Od prvních voleb do EP v roce 1979 byla na základě srovnávacích studií vypracována teorie „národních voleb druhého řádu“, která vysvětluje hlavní rozdíly mezi volbami do EP a jinými typy voleb. EU o 25 členech se však v mnohém liší od EU s 9 členskými státy, v nichž se první evropské volby konaly. Rostoucí rozdílnost politických systémů, politické kultury, systému politických stran a podobně se odráží ve větším množství vzorců volebního chování v členských státech.

Evropské volby se od národních voleb prvního řádu (typicky národních parlamentních voleb) liší především menší volební účastí a ztrátou vládních stran a velkých stran obecně [Schmitt 2005]. V další části se budeme věnovat prvním volbám do EP na Slovensku právě z tohoto pohledu.

Slovensko se stalo plnoprávným členem EU 1. května 2004 a krátce na to se konaly volby do EP. Většina nových členských států zaznamenala mimořádně nízkou volební účast ve svých prvních volbách do EP. Slovenští občané se na evropské scéně představili extrémně nízkou volební účastí – k volbám čtrnácti poslanců EP se dostavilo pouze 17 % oprávněných voličů. To je absolutní „rekord“ nejen ve volbách do EP v roce 2004, ale v celé historii evropských voleb. Nižší účast voličů než 30 % byla zaznamenána také v Polsku (21 %), Estonsku (27 %), Slovinsku (28 %) a v České republice (28 %), což bylo v jasném kontrastu s velmi vysokou účastí v Belgii (91 %) a Lucembursku (89 %), kde je hlasování povinné. Průměrná volební účast v celé EU byla 46 %, měla však mimořádně široký rozptyl od více než 90 % po méně než 17 %.

Tabulka 1. Výsledky voleb do EP na Slovensku

Politické strany podle funkčního období	Platné hlasy (%)	Počet mandátů v EP	Hlasy ve volbách 2002 (%)
1. Vládní strany			
Slovenská demokratická a křesťanská unie (SDKÚ)	17,09	3	15,09
Křesťansko-demokratické hnutí (KDH)	16,19	3	8,25
Strana maďarské koalice (SMK)	13,24	2	11,06
Aliance nového občana (ANO)	4,65	0	8,01
Vládní strany celkem	51,20	8	42,52
2. Opoziční strany			
Lidová strana – Hnutí za demokratické Slovensko	17,04	3	19,50
SMER	16,89	3	13,46
Komunistická strana Slovenska (KSS)	4,54	0	6,32
Opoziční strany celkem	38,46	6	39,29
3. Mimoparlamentní strany			
Svobodné fórum (SF)	3,25	0	–
Koalice Slovenské národní strany a Pravé slovenské národní strany (SNS/PSNS)	2,01	0	3,65 + 3,32
Koalice Hnutí za demokracii a lidové unie (HZD/LÚ)	1,69	0	3,28
Občanská konzervativní strana (OKS)	1,00	0	0,32
Další kandidátní listiny	2,35	0	7,60
Mimoparlamentní strany celkem	10,32	0	18,19

Zdroj: Henderson [2004: 10].

Výsledky prvních voleb do EP na Slovensku neodpovídají dvěma výše uvedeným předpokladům: tři ze čtyř vládních stran dopadly lépe, zatímco malé strany dosáhly horšího výsledku než v posledních národních volbách prvního řádu, tj. v parlamentních volbách v roce 2002. Vítězem voleb do EP byla vládnoucí Slovenská demokratická a křesťanská unie (SDKÚ) ministerského předsedy M. Dzurindy, která získala 17 % hlasů. Za SDKÚ následovala opoziční Lidová strana – Hnutí za demokratické Slovensko (LS-HZDS), kterou podpořilo také 17 % voličů. Opoziční strana SMER, přes svoji popularitu a předpokídané vítězství, skončila s necelými 17 % na třetím místě. Koaliční partneri Křesťansko-demokratické hnutí (KDH) a Strana maďarské koalice (SMK) získaly 16 %, resp. 13 %. První čtyři strany získaly po třech mandátech v EP, zatímco SMK má v EP dva poslance. Čtvrtému členu vládnoucí koalice, Alianci nového občana, chybělo 2000 hlasů, aby se dostal přes 5% hranici.

Jak ukazuje Tabulka 1, vládní strany nejenže získaly většinu (8 ze 14) mandátů v EP, ale ve srovnání s posledními parlamentními volbami v září 2002 došlo ke zvýšení jejich podpory ze

strany voličů. Opozice dopadla naopak hůře navzdory tomu, že jí průzkumy veřejného mínění předpovídaly více hlasů. Jedná se zejména o stranu SMER, které se ve skutečných volbách dařilo hůře, než předpovídaly předvolební průzkumy.

Slovensko nenásledovalo vzor převládající v EU – posílení opozice a volbu euroskeptiků a stran zaměřených proti EU. Extremistické strany – komunisté či nacionalisté – nedosáhly dokonce ani 5% hranice. Na Slovensku neměly menší euroskeptické a eurofobní strany mobilizující k protievropské náladě úspěch. Naopak slovenské vládní strany přes ztrátu popularity uprostřed volebního období v důsledku realizace nepopulárních reforem² získaly většinu (8 ze 14) mandátů. To ukazuje, že hypotéza národního volebního cyklu na Slovensku neplatí.³ Přestože průzkumy týkající se všeobecných voleb ukazovaly signifikantně nižší úroveň její volební podpory, lze první místo SDKÚ přiřítat několika faktorům, především tomu, že se strana identifikovala se vstupem své země do EU (a s významem této otázky pro své voliče) a že postavila bývalou hokejovou hvězdu Petera Štátného na první místo na stranické kandidátce pro volby. Kromě přesvědčených voličů tak možná přitáhl nerozhodnuté voliče a občany, kteří se původně voleb zúčastnit nechtěli (Štátnému dalo preferenční hlas 62 % voličů SDKÚ).

Hypotéza o tom, že se malým stranám daří lépe, se na Slovensku také nepotvrdila. Žádné z malých stran se nepodařilo dosáhnout 5% hranice, včetně dvou parlamentních stran, liberálního člena koalice – Aliance nového občana – a Komunistické strany Slovenska.

Tři strany vládní koalice (SDKÚ, KDH a SMK) s osmi poslaneckými mandáty v EP posílily členskou základnu Skupiny Evropské lidové strany (Křesťanských demokratů) a Evropských demokratů (EPP-ED), křesťansko-konzervativní skupiny, která se ve volbách v roce 2004 ukázala jako nejsilnější. Opoziční strana SMER se připojila k levicové Skupině sociálních demokratů v Evropském parlamentu (PSE), zatímco LS-HZDS není členem žádné z politických skupin EP.

Při objasňování voleb do EP na Slovensku Karen Henderson uvedla, že výsledky „(...) potvrzují dlouhodobý trend ve slovenské politice: poměrně stabilní preference voličů. Pokud se konstelace stran na Slovensku při každých volbách měnila, bylo to především v důsledku neklidného vývoje na úrovni elit, přičemž se očekával rozpad a slučování stran. Typ stran, pro které voliči hlasují, se měnil méně. Volby do Evropského parlamentu, kde se po voličích chtělo, aby si vybrali ze skoro stejné skupiny stran jako v předchozích národních volbách, přinesly velmi podobné výsledky.“ [Henderson 2004:11] Tento argument stále platí a volatilita slovenských voličů v předchozích národních volbách může být do značné míry vysvětlována změnami „na straně politiky“. Vzhledem k extrémně nízké účasti ve volbách do EP v roce 2004 je však velmi těžké vyvozovat obecné závěry. Musíme se zaměřit na rozdílné vzorce mobilizace a důvody mimořádně nízké účasti ve volbách.

Proč byla účast ve volbách tak nízká?

Ve srovnání s ostatními členskými zeměmi EU zaznamenalo Slovensko extrémně nízkou volební účast, ale také největší rozdíl mezi účastí v národních volbách prvního řádu (parlamentní volby v roce 2002 se 70% účastí) a ve volbách druhého řádu (volby do EP). V případě Slovenska se tak předpoklad nižší účasti ve volbách druhého řádu vyplnil. Při objasňování volební účasti rozlišujeme tři kategorie argumentů vztahujících se k technickým, politickým a kulturním faktorům.

Mezi technické faktory lze zařadit zejména únavu z voleb. Evropské volby byly v krátkém časovém období čtvrté v řadě (předtím proběhla dvě kola prezidentských voleb a referendum). Další faktory mohou zahrnovat to, že volebním dnem byla neděle, zatímco volby se obvykle konají v pátek a/nebo v sobotu.

Mezi politické důvody řadíme:

- nízký zájem o EU (nejen mezi veřejností, ale i politickou elitou); nedostatek politické diskuse a konkurenčního prostředí ohledně záležitostí EU, a v důsledku toho slabá emocionální zainteresovanost občanů; nevyhraněné postoje veřejnosti vzhledem k nejasně formulovaným rozdílům v politice elit;
- nedostatečné argumenty, které by objasnily, proč by se lidé měli voleb zúčastnit;
- výběr politiků třetího řádu na kandidátní listiny;
- nedostatečná komunikace mezi politickými stranami a jejich voliči (kampaně se neúčastnily nevládní organizace);
- nedostatečná pozornost médií;
- dojem, že se volby do EP netýkaly pouze záležitostí EU, ale i domácí politické scény, která je zdrojem frustrace a nezájmu.

Co se týká kulturních faktorů, nemůžeme si nevšimnout, že vztah Slováků k EU je lhostejný a v jistém smyslu povrchní. V tomto ohledu měl jako varovný signál zapůsobit už výsledek referenda o vstupu do EU, kdy byla zaznamenána druhá nejnižší volební účast v historii Slovenska. Zkušenost s referendem ukázala, že nedostatek konkurenčního prostředí mezi politickými stranami a politického konfliktu znamenají také absenci diskuse o jedné z velmi důležitých otázek týkajících se budoucnosti Slovenska. Nutnost „dohnat“ v průběhu přístupového procesu ostatní kandidátské země znamenala, že zatímco v ostatních přístupových zemích už probíhala diskuse o podstatnějších otázkách, Slováci se zaměřili na kapitoly *acquis* a hovořili o nich velmi formálním a byrokratickým jazykem. Členství v EU bylo považováno za konečný cíl a nikdo se nezabýval situací a vyhlídkami po přistoupení. Po 1. květnu 2004, po dlouhém maratónu přístupových jednání a krátkém spurtu v průběhu přístupového referenda, si mnozí chtěli odpočinout. Slovenská společnost stále ještě nepocítila změnu perspektivy, tj. že Brusel už není „oni“, ale „my“.

Po hlubším prozkoumání kulturního pozadí by někteří analytici poukázali na historický vzorec provincialismu a neochotu myslet dále než za hranice Slovenska, protože záležitosti země se historicky řídily z Vídně, Budapešti, Prahy nebo Moskvy, nikoli z Bratislavy.

V další části se budeme těmito tvrzeními zabývat z hlediska empirických dat získaných v rámci povolebního dotazníkového šetření EES 2004.⁴ Respondenti byli dotazováni na důvody své neúčasti ve volbách do EP. Empirická data prokázala obecný předpoklad, že zájem voličů se zaměřoval spíše na národní politiku než na evropské záležitosti. Více než 40 % respondentů, kteří se voleb neúčastnili, odpovědělo, že „politikům nedůvěřují, jsou unaveni z voleb a zneklidnění vnitrostátní politikou“. Pouze 12 % udávalo důvody, které se vztahovaly konkrétně k evropské politice či institucím, a 15 % nebylo dostatečně obeznámeno s kandidáty či volebními programy stran.

Tabulka 2. „Můžete mi říci, proč jste se nezúčastnil/a těchto voleb?“ (zjišťovací otázka s jedinou možnou odpovědí)

Typ odpovědi	%
Nezájem o volby, politiku, EU, únava z voleb	22
Deziluze, frustrace z politiky „nezáleží na tom, nemá to smysl“, nedostatek důvěry v politiku obecně	19
„Objektivní“ důvody, pobyt v zahraničí, nemoc apod.	19
Málo informací o kandidátech, slabá kampaň, nedostatek informací	15
Kritika EU nebo EP („nic se nezmění“, „EP je příliš daleko“, „EU mě nezajímá“, „je jedno, který z neschopných kandidátů nás bude zastupovat“, „EU nám nepomůže“...)	12
Nechtělo se mi tam jít (bez udání důvodu)	1
Neděle (nevhodný den)	1
Jiné důvody	3
Nevím	10

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 2004.

Volební statistiky ukazují, že mezi regiony s nadprůměrnou volební účastí patří především hlavní město Bratislava (s tradičně vysokou podporou SDKÚ), Orava na severu Slovenska (obvykle s větší podporou křesťanských demokratů), ale také další regiony. Na druhé straně byla účast velmi nízká ve východních oblastech Slovenska a v některých regionech na západě země. Mezi oblastmi s podprůměrnou volební účastí nepatřily etnicky smíšené regiony, účast etnických Maďarů, kteří mají tendenci volit Stranu maďarské koalice, však nebyla signifikantně vyšší než průměr. Rozdělení účasti nevykazuje žádný jasný „teritoriální vzorec“, ani rozdíl mezi venkovskými a městskými oblastmi typický pro slovenské národní volby v polovině 90. let. S ohledem na rozdíl mezi tím, jak volili voliči v městských a venkovských oblastech, jsou volby do EP charakterizovány „křivkou U“ s tím, že nadprůměrnou účast vykazovaly nejmenší obce (do 199 obyvatel) a největší města, zatímco podprůměrná účast byla zaznamenána ve středně velkých obcích (účast byla nejnižší v obcích s 2000–50 000 obyvateli) [Krivý 2004]. Malé obce mají silnou podporu Křesťansko-demokratického hnutí. Tato strana dosáhla nejvyššího procenta hlasů v národních volbách od roku 1990. Jak poznamenala Karen Henderson, kromě toho, že KDH má silnou a loajální volební základnu, těžila také z toho, že „se volby konaly v neděli – ve většině slovenských vesnic není brána do kostela od volební místnosti daleko“ [Henderson 2004: 11].

Údaje získané z volebních statistik neposkytují informace o demografické a sociální charakteristice voličů. Zjištění povolebních průzkumů však ukazují, že se mladí voliči zúčastnili voleb jen v malém počtu nehledě na to, že se silně identifikovali s členstvím své země v EU a že jsou nejpravděpodobnější skupinou, která bude z integrace EU těžit. Účast se zvyšovala s věkem, přičemž nejvyšší byla u šedesátiletých a starších občanů. Účast rostla také s úrovní vzdělání; mezi občany s vysokoškolským vzděláním dosahovala 25 %. Národnost neměla v dotazovaném vzorku občanů

vliv na statisticky významné rozdíly, účast však byla pravděpodobně o trochu vyšší mezi Maďary než ve zbytku populace.

Tabulka 3. Účast ve volbách do EP a sociodemografické faktory (řádková procenta)

	Účast	Neúčast
Pohlaví		
Mužské	17	81
Ženské	16	83
Věk		
18–24	7	92
25–34	13	85
35–44	17	81
45–54	19	81
55–59	20	77
60 a více	25	75
Vzdělání		
Základní	13	87
Střední odborné	17	81
Středoškolské (gymnázium)	17	82
Vysokoškolské	25	75
Národnost		
Slovenská	16	82
Maďarská	22	76

Zdroj: Povolení dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Statisticky významné odchylky od celkové populace jsou vyznačeny tučně. Součet procentuálního zastoupení v jednotlivých řádcích nedává 100 % v důsledku chybějících dat a chyb při zaokrouhlování.

Výsledky průzkumu ukazují silnou korelaci mezi účastí a stranickými preferencemi. Účast ve volbách byla nejvyšší mezi těmi, kteří podporují dvě koaliční strany SDKÚ (43 %) a KDH (42 %), tj. vítěze voleb do EP. Rozdíly ve volební mobilizaci je v případě SDKÚ možno uspokojivě vysvětlit tím, že pro přívržence této strany má otázka členství v EU značný význam, zatímco voliči KDH se voleb zúčastnili ve větším počtu než průměrní Slováci možná díky loajálnímu postoji ke své straně. Naopak v případě voličů SMERu byla účast při volbách do EP pouze 14 %, v případě KSS 13 %, ANO 24 % a LS-HZDS 26 %.

Závěrem můžeme konstatovat, že ve volbách do EP se objevily vzorce, které se zásadně liší od vzorců pozorovaných v národních volbách prvního řádu. Voleb se s větší pravděpodobností účastnili voliči, kteří na EU pohlížejí příznivě (a z evropské integrace budou také pravděpodobně těžit). Tradičně aktivnější voliče HZDS a KSS idea Evropy nemotivovala. Tato otázka pro ně má menší význam a jejich postoje jsou poněkud nejednoznačné. Pozitivní výsledek vládních stran v roce 2004, kterého dosáhly navzdory své nepopulárnosti uprostřed volebního období, lze vysvětlit především rozdíly ve volební mobilizaci.

Přehlížení kampaně ze strany médií

Kampaň před volbami do EP se u veřejnosti nesetkala s významnější pozorností. Z průzkumu vyplynulo, že pouze 1 % respondentů uvedlo, že se „velmi“ zajímali o tuto kampaň, 7 % se „docela“ zajímalo („zajímalo trochu“) a 39 % odpovědělo, že se o ni zajímali „málo“. O kampaň se však vůbec nezajímala více než polovina respondentů. Tyto výsledky se nápadně liší od všeobecných voleb v roce 2002, kdy v únoru 2002, více než šest měsíců před volbami, 60 % voličů uvedlo, že se o kampaň velmi zajímají.

Vzhledem k tomuto nápadnému nedostatku zájmu o evropské volby neudivuje, že voliči nesledovali kampaň v médiích, ani o volbách nehovořili se svými přáteli či rodinou (viz Tabulku 4). Pokud sledovali televizní vysílání nebo četli novinové články věnované volbám, mohlo se spíše než o úmyslné vyhledávání tohoto typu informací jednat o „náhodné setkání s volbami“.

Tabulka 4. Jak často jste se tři až čtyři týdny před volbami do EP věnoval/a následujícím činnostem? (řádková procenta)

	Často	Občas	Vůbec ne	Nevím
Sledoval/a televizní program věnovaný volbám	7	47	45	1
Četl/a o volbách v novinách	6	40	53	1
Hovořil/a o volbách s přáteli či rodinou	6	44	50	1
Navštívil/a veřejné vystoupení nebo shromáždění věnované volbám	0	4	95	1
Vyhledal/a internetovou stránku s volebním obsahem	1	3	96	1

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Veřejnost hodnotila volební kampaň velmi kriticky. Podle názoru většiny respondentů kandidáti používali velmi povrchní argumentaci. Zároveň až 60 % respondentů bylo přesvědčeno, že volební kampaň byla spíše než na obsahu postavena na reklamní strategii. MEMO 98, nevládní organizace, která se věnuje systematickému sledování politické a mediální komunikace, ve své zprávě ze dne 6. září 2004 hodnotila volební kampaň na Slovensku jako „povrchní a postrádající jakoukoli smysluplnou diskuzi“.

Politické strany volby do EU jednoznačně klasifikovaly jako druhořadé. Tento fakt jasně dokazuje množství finančních prostředků, které na kampaň věnovaly – jednalo se průměrně o méně než desetinu výdajů na kampaň k všeobecným volbám v roce 2002 [Bilčík 2005: 466]. Totéž platí pro výběr kandidátů, protože takřka žádná ze stran na své kandidátky nevybrala známější nebo zkušenější politiky.

Jedinou výjimkou byla strana SMER, která na první místo umístila Moniku Beňovou, populární místopředsdkyni strany, která byla v kampani v roce 2002 na druhém místě. Po několik týdnů před volbami byla také nejviditelnějším kandidátem na poslance do EP. Dalším prominent-

ním kandidátem, tentokrát na kandidátní listině Dzurindovy SDKÚ, byl Peter Šťastný, populární hokejista, který na rozdíl od Beňové neměl žádné předchozí politické zkušenosti. Jeho kandidatura byla považována za politický marketing na posílení přitažlivosti strany.

Volby do EP přinesly také jeden nový fenomén: větší počet žen a mladých kandidátů na kandidátních listinách. Kandidátní listiny dvou úspěšných stran – SMERu a KDĽ – vedly ženy a mezi kandidáty měla ženy také každá z pěti stran zastoupených v EP. Pět ze 14 slovenských poslanců EP jsou ženy, což představuje 36 %, tedy podstatně více, než činí odpovídající podíl v národním parlamentu (s méně než 20 % žen). Mezi ministry tehdejší vlády nebyla žena ani jedna. Vyrovnání zastoupení mezi slovenskými poslanci EP lze uspokojivě vysvětlit snahou stran splnit očekávání EU a tím, že volby do EP považovaly za politickou soutěž menší důležitosti. Proto v těchto volbách mohou větší roli hrát méně vlivní politici, včetně žen.

Pokud jde o obsah slovenské kampaně pro volby do EP, zásadní otázkou není, zda byla největší pozornost věnována domácím nebo evropským otázkám, nýbrž tomu, zda se věnovala vůbec nějakým otázkám. Obsahem všech, nebo skoro všech, volebních programů bylo definování slovenských národních zájmů, jako je rostoucí síla Slovenska, které lze dosáhnout např. tím, že se Slovensko pokusí zabránit vznikajícímu rozdělení mezi malými a velkými členskými státy EU (což prakticky znamená, že si malé státy zachovají volební pravomoci, které jsou s ohledem na počet obyvatel neúměrně rozsáhlé).

Termíny „rovnocenný“ vs. „rovnoprávný“ se používaly napříč politickým spektrem, tj. používaly je jak vládní, tak i opoziční strany, často ve spojitosti s námitkami týkajícími se přechodných období, které si EU-15 vymínila v souvislosti s volným pohybem pracovních sil. V tomto případě se jednalo o evropskou otázku, která měla mít přímý dopad na voliče, jejichž hlavním problémem byla nezaměstnanost. Opoziční strany obecně kritizovaly přístupové podmínky, které vyjednaly vládní strany. Jak uvádí Henderson [2004: 7], „bylo však obtížné vypořádat jasný postoj stran ke konkrétním otázkám“.

To, že volební kampaně pro volby do EP téměř postrádala zmínku o evropských problémech, odráží obecný stav veřejné diskuse o „Evropě“ na Slovensku. Postoj slovenské politické a společenské elity vůči evropským záležitostem lze popsat jako „eurodeterminismus“ nebo „konsenzus bez diskuse“, který prakticky znemožnil skutečnou veřejnou debatu. Od června 2004 se tato situace poněkud změnila, protože evropská ústavní smlouva a otázka přistoupení Turecka se staly první evropskou záležitostí, o níž se jasněji diskutovalo. To by mohlo signalizovat, že další volby do EP v roce 2009 budou vykazovat větší soutěživost než v roce 2004 a budou se více zabývat problematikou, která je v kompetenci EU.

Sociální klima: nejpálčivější problémy a kdo by je měl řešit

Veřejnost na Slovensku se v roce 2004 domnívala, že nejpálčivějším problémem, před nímž společnost stojí, je nezaměstnanost (38 % veřejnosti), dále výše platů a nízká životní úroveň (21 %) a systém zdravotnictví (10 %). Souhlas veřejnosti s politickými změnami se v roce 2004 oproti listopadu 1989 poněkud zvýšil [Bútorová et al. 2005], přesto byl obecný názor na hospodářskou a sociální situaci i nadále poměrně pesimistický. Tento trend doprovázelo postupné prohlubování rozdílů v názorech různých sociodemografických a politických uskupení. Regionální nerovnosti

byly skutečně poměrně značné a rozdily se ještě více vyhrcovaly s tím, jak Slovensko pokračovalo v zavádění protržních hospodářských reforem. Zdá se, že obyvatelé bratislavské oblasti si byli dobře vědomi svých lepších příležitostí, zatímco obyvatelé východních částí měli velmi silný pocit deprivace. Obecně se dá říci, že se pocit frustrace směrem od západu na východ prohluboval.

Většina respondentů se domnívala, že naléhavé sociální problémy se řeší zejména na národní, nikoli na regionální či evropské úrovni (viz Tabulku 5). I pokud si respondenti mysleli, že je potřeba posílit kompetence EU, převládal názor, že klíčem k řešení problémů je národní úroveň. To, že byl národní stát považován za odpovědný za řešení nejpálčivějších problémů společnosti, znamenalo také, že se nespokojenost s hospodářskou a sociální situací nejčastěji promítla do nesouhlasu s vládou. Kritické názory převažovaly: téměř dvě třetiny respondentů hodnotily práci vlády negativně.

Tabulka 5. Řeší v současné době [tento nejdůležitější problém] hlavně regionální, národní nebo evropské politické orgány? A kdo by se měl [tímto nejdůležitějším problémem] zabývat především: regionální, národní nebo evropské politické orgány?

	Problém se řeší na:			Problém by se měl řešit na:		
	regionální úroveň	národní úroveň	evropské úroveň	regionální úroveň	národní úroveň	evropské úroveň
Nezaměstnanost, trh práce	17	44	14	23	46	19
Výše platů, životní úroveň	11	48	9	16	53	18
Zdravotnictví	7	68	5	17	60	11
Korupce	7	46	22	9	52	28
Hospodářství	12	58	14	12	50	29
Důchodový systém	8	61	8	17	53	19
Sociální výhody	16	59	13	13	55	32
Vzdělávání	31	38	14	3	57	30

Zdroj: Povolební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Tučně jsou vyznačeny významné rozdíly mezi procentuálním zastoupením respondentů, kteří se domnívali, že se problém řeší na dané úrovni, a těmi, kteří si mysleli, že by se měl řešit na této úrovni.

Spokojení, ale lhostejní: některé paradoxy spojené s vnímáním členství v EU

Na základě několika empirických výzkumů můžeme říci, že Slováci byli spokojeni s tím, že se jejich země stala členem EU, a dívali se na tento vývoj s optimismem.⁵ Přibližně půl roku po vstupu Slovenska do EU byli slovenští občané tímto vývojem nadšeni, protože téměř čtyři z pěti respondentů (79 %) tento krok schvalovali [Bútorová, Gyárfášová, Velšic 2005: 268]. V následujících

měsících tato podpora ještě dále vzrostla. Podle průzkumu provedeného krátce před prvním výročním vstupem Slovenska do EU tvořili příznivci vstupu 83 %, což bylo nejvíce mezi zeměmi Visehradské čtyřky [viz Focus 2005].

Tento obecně pozitivní názor na členství v EU je založen na několika momentech. Především se nevyplnily negativní předpovědi, podle nichž mělo dojít k dramatickému vzestupu cen potravin, služeb a dalších druhů zboží. Naopak podle makroekonomických údajů došlo v roce 2004 ve srovnání s předcházejícím rokem ke zlepšení. Na Slovensku byl zaznamenán největší růst HDP ze zemí Visehradské čtyřky, reálná mzda se mírně zvýšila, inflace byla i nadále nízká a některé spotřebitelské ceny (např. potravin a oděvů) dokonce do určité míry poklesly. Přestože tento příznivý makroekonomický trend nelze připisovat pouze členství Slovenska v EU, mohla si ho veřejnost se vstupem do EU spojit.

Vysoká podpora veřejnosti týkající se členství Slovenska v EU však neměla pouze hospodářské a sociální příčiny, nýbrž byla také výsledkem přesvědčení, že Slovensko a jeho občané získali vstupenku do solidního, prestižního klubu, který bude podporovat sociální senzitivitu, zajistí lepší vyhlídky do budoucna a zaručí demokracii a práva menšin. Volný pohyb osob, myšlenka „Evropy bez hranic“, představuje konečné rozloučení se s dědictvím Jaltské konference a s rozdělením kontinentu.

A konečně pozitivní hodnocení slovenského členství v EU souvisí také s „opatrným optimismem“ veřejnosti. Před vstupem lidé očekávali především výhody pro stát jako celek, nikoli pro sebe jako pro jednotlivce; očekávali také, že tyto výhody bude možno sklízet spíše později než dříve. První rok členství v EU pro ně proto nebyl zklamáním.

Podobně jako v jiných zemích EU byla podpora členství v EU větší mezi mladými obyvateli měst s vyšším vzděláním. Rozdíly mezi sociálními skupinami byly značné, hlavní rozdělení však odpovídá stranickým preferencím: voliči koaličních stran napravo od středu byli silnými zastánci EU, zatímco extrémní levice (Komunistická strana) na evropskou integraci pohlížela velmi negativně (viz Tabulku 6).

Demokratický deficit na národní úrovni a na úrovni EU

Slovenští občané považovali evropské instituce za důvěryhodnější než národní instituce (průměrná hodnota na desetibodové stupnici dosáhla v případě národní vlády 3,3, zatímco v případě Evropské komise a EP představovala 4,5, a v případě Slovenského parlamentu dokonce pouhých 2,8). Z toho vyplývá, že lidé byli spokojenější s demokracií na evropské než na národní úrovni. Pokud jde o spokojenost / nespokojenost s demokracií na evropské a národní úrovni, představují nové demokracie specifický případ. Zatímco ve „starých“ členských státech převažuje spokojenost s demokracií na národní úrovni, je situace v nových členských státech přesně opačná. Můžeme se domnívat, že důvodem této situace je omezená zkušenost s praktickou politikou a demokracií na evropské úrovni: Unie je často považována za bezchybný model (viz Graf 1). Postkomunistické členské státy představují na druhé straně nové demokracie, v nichž po nedávné demokratické přeměně stále ještě dochází k upevňování pozice národních politických institucí. V důsledku toho jsou tyto politické systémy i nadále charakterizovány nízkou důvěrou veřejnosti a politické procesy jsou často zastíněny obavami z paralelně probíhající hospodářské transformace.

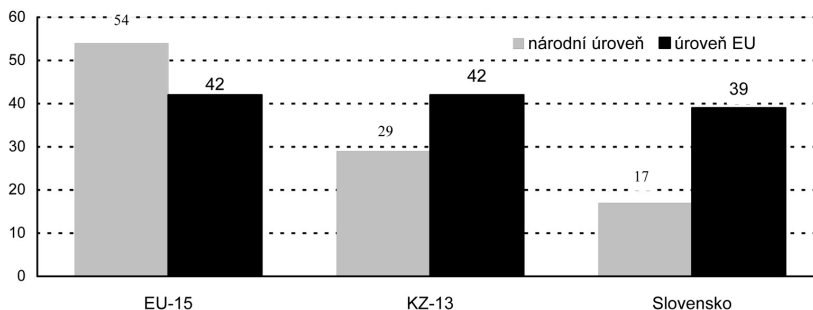
Tabulka 6. Postoje k členství v EU, sociodemografické faktory a stranické preference (řádková procenta)

Členství v EU je	dobré	ani dobré ani špatné	špatné
Věk			
18–24	51	40	6
25–34	39	44	6
35–44	39	47	8
45–54	32	51	11
55–59	18	56	16
60 a více	23	56	11
Vzdělání			
Základní	26	51	14
Střední odborné	32	49	8
Středoškolské (všeobecné)	38	51	7
Vysokoškolské	57	34	4
Povolání			
Nekvalifikovaný dělník	19	50	21
Kvalifikovaný dělník	35	52	8
Manažer	44	48	5
Odborný pracovník	62	30	3
Podnikatel	49	32	10
Důchodce	22	55	13
Student	60	34	5
V domácnosti, na rodičovské dovolené	44	44	0
Nezaměstnaný	23	57	9
Stranická preference			
Aliance nového občana (ANO)	55	38	7
Křesťansko-demokratické hnutí (KDH)	52	38	3
Komunistická strana Slovenska (KSS)	18	46	20
Lidová strana – Hnutí za demokratické Slovensko (LS-HZDS)	21	57	12
Slov. křesťanská a dem. unie (SDKÚ)	75	21	4
strana SMĚR	40	50	6
Strana maďarské koalice (SMK)	47	44	1
Slovenská národní strana (SNS)	35	41	17
Nevoliči	22	59	10
Nerozhodnutí voliči	44	37	9
Celkem	35	48	9

Zdroj: Povělební dotazníkové šetření EES 2004.

Poznámka: Tučně jsou vyznačeny významné odchylky od průměrné populace.

Graf 1. Spokojenost s demokracií na národní úrovni a na úrovni EU podle zemí (procenta; součet odpovědí „velmi spokojen/a“ a „celkem spokojen/a“)

Zdroj: Eurobarometr, podzim 2003.

Poznámka: KZ-13 = průměr 13 kandidátských zemí (v roce 2003), tj. 10 zemí, které k EU přistoupily v roce 2004, a dále Bulharska, Rumunsko a Turecko.

Bez ohledu na velmi nízkou účast ve volbách devět z deseti respondentů, kteří se zúčastnili volebního průzkumu, uvedlo, že je dobře, že „slovenští občané mají své zástupce v Evropském parlamentu“ [Gyárfášová 2005: 82]. Slovenskou zkušenost s prvními evropskými volbami v zemi tak lze popsat jako *zastoupení bez účasti*. Je paradoxem, že vysoká důvěra v EP byla ve všech nových členských státech doprovázena velmi nízkou účastí ve volbách do EP, v případě Slovenska však šlo o účast nejnižší.

Dalším paradoxem v případě Slovenska je, že menší obeznámenost se záležitostmi EU a menší informovanost v tomto směru byla doprovázena nadprůměrnou podporou Unie. Zvláštní *Barometr* zaměřený na to, jak vnímá veřejnost Smlouvu o evropské ústavě, to potvrzuje: slovenští respondenti se ve „znalostním testu“ zařadili doprostřed pole. Na druhé straně evropskou ústavu podpořilo 61 % Slováků narozdíl od pouhých 49 % obyvatel EU-25. Podle toho byla průměrná znalost obsahu evropské ústavy na Slovensku doprovázena nadprůměrnou podporou jejího schválení [Evropská komise 2005: 7–15].

Závěr

Účast Slováků ve volbách do EP byla velmi nízká. Důvodem však není rezervovaný postoj občanů vůči EU nebo evropské politice. Naopak, slovenská veřejnost je s členstvím v EU spokojena a dopad tohoto členství vnímá pozitivně. Nedostatečná ochota volit byla spíše důsledkem nezáměru než nespokojenosti s členstvím, či jeho odmítáním. Rozdílná mobilizace voličů různých stran ukazuje, že na rozhodování o tom, zda volit či nevolit, měla největší vliv důležitost členství v EU a stranická loajalita.

Plné členství v EU bylo strategickou prioritou nejen pro politické elity, ale také pro většinu slovenských občanů. Na základě prvních měsíců tohoto „splněného snu“ se ukazuje, že se přizpůsobení slovenské společnosti se vstupem země do EU nezavršilo, nýbrž že se jedná o pokračující

dynamický nelineární proces. Slovenská veřejnost má před sebou nové úkoly a větší otevřenost země bude při utváření názorů občanů hrát stále větší roli. Z normativního hlediska lze jen doufat, že v budoucnu se slovenští občané budou aktivněji zajímat o evropské záležitosti, i kdyby měl vývoj vyústit v rostoucí polarizaci a kritiku některých aspektů členství EU.

Poznámky:

- ¹ Většina oprávněných voličů přišla podpořit členství v EU v přístupovém referendu pouze ve dvou z osmi nových členských států střední a východní Evropy: 58 % voličů v Litvě a 54 % ve Slovinsku. Přes vysoké procento kladných hlasů na Slovensku představovali tito voliči pouze 48 % [Mudde 2005: 2].
- ² Například podle povolebního dotazníkového šetření EES hodnotilo práci slovenské vlády pozitivně pouze 22 % respondentů.
- ³ Při analýze dat pro všechny postkomunistické členské země zjistil Schmitt [2005] totéž.
- ⁴ Koordinátorem studie o volbách do EP v roce 2004 na Slovensku byl Institut pro veřejné otázky (IVO), nezávislý analytický výzkumný tým. Výzkum financovala Evropská komise jako součást projektu „Směrem k lepšímu pochopení Evropské unie“. Analýzu dat podpořila nadace Konrad-Adenauer-Stiftung. Práci v terénu provedla agentura FOCUS po volbách (15.–22. června 2004), kdy oslovila reprezentativní vzorek 1063 dospělých respondentů.
- ⁵ Pozitivní postoj Slováků k Evropské integraci potvrdil průzkum Eurobarometru z podzimu roku 2004, což byl první průzkum tohoto druhu po rozšíření EU v květnu 2004. Tento průzkum prokázal, že Slováci schvalují členství v EU a mají v ni důvěru: 57 % respondentů uvedlo, že členství v EU je „dobrá věc“ (průměr v nových členských státech činil 50 %), a 62 % si členství spojovalo s výhodami (průměrná hodnota v nových členských státech dosahovala 54 %). Slovenští občané prokázali rovněž vysokou úroveň důvěry vůči institucím EU; 70 % respondentů např. uvedlo, že důvěřují Evropskému parlamentu, čímž se Slovensko zařadilo na druhou příčku mezi všemi členskými státy EU (*Eurobarometr*, podzim 2004).

Literatura

- Abendroth, W. 1964. „Innerparteiliche und innerverbandliche Demokratie als Voraussetzung der politischen Demokratie.“ *Politische Vierteljahresschrift* 5: 307–338.
- Abramson, P. R., John H. Aldrich. 1982. „The Decline of Electoral Participation in the United States.“ *American Political Science Review* 73 (3): 502–521.
- Achen, Christopher. 1975. „Mass Political Attitudes and the Survey Response.“ *American Political Science Review* 69 (4): 1218–31.
- Achen, C. H. 1978. „Measuring Representation.“ *American Journal of Political Science* 22 (3): 475–510.
- Achen, C. H., W. P. Shively. 1995. *Cross-Level Inference*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ágh, A. 1998a. *The Politics of Central Europe*. London: Sage.
- Ágh, A. 1998b. „The End of the Beginning. The Partial Consolidation of East Central European Parties and Party Systems.“ Pp. 79–100 in P. Pennings, J. E. Lane (eds.). *Comparing Party System Change*. London: Routledge.
- Aldrich, J. 1993. „Rational Choice and Turnout.“ *American Journal of Political Science* 37 (1): 246–278.
- Alesina, A., J. Londregan, H. Rosenthal. 1993. „A Model of the Political Economy of the United States.“ *American Political Science Review* 87 (1): 12–33.
- Alesina, A., A. Devleeschauwer, W. Easterly, S. Kurlat, R. Wacziarg. 2003. „Fractionalization.“ *Journal of Economic Growth* 8 (2): 155–94.
- Almond, Gabriel, Sidney Verba. 1963. *The Civic Culture*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Alvarez, R. M. 1997. *Information and Elections*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Alvarez, R. M., G. Glasgow. 2000. „Two-Stage Estimation of Nonrecursive Choice Models.“ *Political Analysis* 8 (2): 147–165.
- Alvarez, R. M., J. Nagler. 1995. „Economics, Issues, and the Perot Candidacy: Voter Choice in the 1992 Elections.“ *American Journal of Political Science* 39 (3): 714–744.
- Alvarez, R. M., J. Nagler. 2004. „Party System Compactness: Measurement and Consequences.“ *Political Analysis* 12 (1): 46–62.
- Anderson, C. 1995. *Blaming the Government: Citizens and the Economy in Five European Democracies*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Anderson, C. J. 2000. „Economic Voting and Political Context: A Comparative Perspective.“ *Electoral Studies* 19 (2): 151–170.
- Anderson, C. J., S. M. Mendes, Y. V. Tverdova. 2004. „Endogenous Economic Voting: Evidence from the 1997 British Election.“ *Electoral Studies* 23 (4): 683–708.
- Anderson, C. J., D. S. Ward. 1996. „Barometer Elections in Comparative Perspective.“ *Electoral Studies* 15 (3): 447–60.
- Andrews, F. M. 1984. „Construct validity and error components of survey measures: A structural modelling approach.“ *Public Opinion Quarterly* 48 (2): 409–22.
- Bakke, E., N. Sitter. 2005. „Patterns of Stability: Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989.“ *Party Politics* 11 (2): 243–63.
- Barnes, S. H., M. K. Jennings, R. Inglehart, B. Farah. 1988. „Party Identification and Party Closeness in Comparative Perspective.“ *Political Behaviour* 10 (3): 215–31.
- Bartels, L. M. 1996. „Uninformed Votes: Information Effects in Presidential Elections.“ *American Journal of Political Science* 40 (1): 194–230.
- Bartle, J. 1999. „Improving The Measurement of Party Identification.“ *British Elections & Parties Review* 9: 119–135.

- Bartle, J. 2003. „Measuring Party Identification: An Exploratory Study with Focus Groups.“ *Electoral Studies* 22 (2): 217–37.
- Bartolini, S., P. Mair. 1990. *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of the European Electorates 1885–1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beck, N., J. Katz. 1995. „What to do (and not to do) with Time-Series-Cross-Section Data in Comparative Politics.“ *American Political Science Review* 89 (3): 634–647.
- Beichelt, T. 2004. „Euro-Skepticism in the EU Accession Countries.“ *Comparative European Politics* 2 (1): 29–50.
- Belli, R. F., M. W. Traugott, M. Young, K. McGonagle. 1999. „Reducing Vote Overreporting in Surveys: Social Desirability, Memory Failure, and Source Monitoring.“ *Public Opinion Quarterly* 63 (1): 90–108.
- Benoit, K., M. Laver. 2005. *Party Policy in Modern Democracies*. New York: Routledge.
- Berelson, B. 1952. „Democratic Theory and Public Opinion.“ *Public Opinion Quarterly* 16 (3): 313–330.
- Berglund, S., S. R. Thomsen. 1990. *Modern Political Ecological Analysis*. Copenhagen: Abo Academic Press.
- Beyme, K. von 1985. *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower.
- Beyme, K. von 1999. *Die parlamentarische Demokratie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Bielasiak, J. 2004. „Party Systems and EU Accession: Euroscepticism in East Europe.“ Paper presented at the *Conference on Public Opinion about the EU in Post-Communist Eastern Europe*, Indiana University, Bloomington, 2–3 April 2004.
- Bilčík, V. 2005. „Slovak Republic and the European Union.“ Pp. 443–460 in G. Mesežnikov, M. Kollár (eds.). *Slovakia 2004: A Global Report on the State of Society*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázk.
- Binder, T., A. M. Wüst. 2004. „Inhalte der Europawahlprogramme deutscher Parteien 1979–1999.“ *Aus Politik und Zeitgeschichte* B17: 38–45.
- Birch, S. 2001. „Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe.“ Paper presented at the *Annual Meeting of the American Political Science Association*, San Francisco, 30 August–2 September 2001.
- Blondel, J., R. Sinnott, P. Svensson. 1998. *People and Parliament in the European Union: Democracy, Participation and Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Blondel, J., R. Sinnott, P. Svensson. 1997. „Representation and Voter Participation.“ *European Journal of Political Research* 32 (2): 243–72.
- Blumer, J. G. 1983. *Communicating to Voters: Television in the First European Parliament Elections*. London: Sage.
- Blumer, J. G., A. D. Fox. 1982. *The European Voter: Popular Responses to the First European Community Elections*. London: Policy Studies Institute.
- Bobbio, N. 1996. *Left and Right: The Significance of a Political Distinction*. Cambridge: Polity Press.
- Brettschneider, F., M. Rettich. 2005. „Europa- (k)ein Thema für die Medien.“ Pp. 136–156 in J. Tenscher (ed.). *Wahl-Kampf um Europa. Analysen aus Anlass der Wahlen zum Europäischen Parlament 2004*. Wiesbaden: Verlag Sozialwissenschaften.
- Brody, R. A. 1991. *Assessing the President: The Media, Elite Opinion, and Public Support*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Brug, W. van der 1997. *Where's the Party? Voters' Perceptions of Party Positions*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Brug, W. van der 2001. „Analysing Party Dynamics by Taking Partially Overlapping Snapshots.“ Pp. 115–132 in M. Laver (ed.). *Estimating the Policy Positions of Political Actors*. London: Routledge.
- Brug, W. van der, C. van der Eijk. 1999. „The Cognitive Basis of Voting.“ Pp. 129–160 in H. Schmitt, J. Thomassen (eds.). *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Brug, W. van der, C. van der Eijk, M. Franklin. In print. *The Economy and the Vote. Understanding Voter Preferences and Election Outcomes in EU Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brug, W. van der, M. Fennema. 2003. „Protest or Mainstream? How the European Anti-immigrant Parties Developed into Two Separate Groups by 1999.“ *European Journal of Political Research* 42: 55–76.
- Brug, W. van der, M. Fennema, J. Tillie. 2000. „Anti-immigrant Parties in Europe: Ideological or Protest Vote?“ *European Journal for Political Research* 37: 77–102.

- Brug, W. van der, M. Franklin. 2005. „One Electorate or Many? Testing the distinctiveness of electoral behavior in new and established member states during the 2004 elections to the European Parliament.“ Text prezentovaný na *European Election Study Conference*, Budapešť, Maďarsko, ve dnech 21.–22. 5. 2005.
- Bruneau, T. C. 2001. „Democracy, Southern European Style.“ Pp. 16–82 in N. Diamandouros, R. Gunther (eds.). *Parties, Politics, and Democracy in New Southern Europe*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Budge, I. 1987. „The Internal Analysis of Election Programmes.“ Pp. 15–38 in I. Budge, D. Robertson, D. Hearl (eds.). *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Budge, I. 2001. „Theory and Measurement of Party Policy Positions.“ Pp. 75–92 in I. Budge, H.-D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara (eds.). *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945–1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, I., D. J. Farlie. 1977. *Voting and Party Competition: A Theoretical Critique and Synthesis Applied to Surveys from Ten Democracies*. New York: Wiley.
- Budge, I., H.-D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara. 2001. *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors and Governments 1945–1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Bufacchi, V. 2001. „Voting, Rationality and Reputation.“ *Political Studies* 49: 714–29.
- Burden, B. C., C. A. Klofstad. 2005. „Affect and Cognition in Party Identification.“ *Political Psychology* 26 (6): 869–86.
- Butler, D., D. Stokes. (1969) 1974. *Political Change in Britain*. 2nd ed. London: Macmillan.
- Bútorová, Z. 2005a. „Growing Diversity in the Lives of Slovak People (The Sociological Background to Domestic Cultural Disputes).“ In O. Gyárfášová, G. Mesežnikov (eds.). *Slovakia in the Draft. Cultural and Ethical Challenges and the New Nature of Disputes after Accession to the European Union*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku.
- Bútorová, Z. 2005b. „Slovenská spoločnosť sa dnes ocitla v prievane.“ *Sme*, 14 March 2005.
- Bútorová, Z., O. Gyárfášová, M. Veľšic. 2005. „Public Opinion.“ Pp. 301–334 in G. Mesežnikov, M. Kollár (eds.). *Slovakia 2004: A Global Report on the State of Society*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku.
- Campbell, A., P. E. Converse, W. E. Miller, D. Stokes. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley.
- Carrubba, C. J. 2001. „The Electoral Connection in European Union Politics.“ *Journal of Politics* 63: 141–58.
- Carrubba, C. J., R. J. Timpone. 2005. „Explaining Vote Switching Across First and Second Order Elections: Evidence from Europe.“ *Comparative Political Studies* 38 (3): 260–81.
- Castillo, P. del. 1994. „El Comportamiento Electoral de los Españoles en las Elecciones al Parlamento Europeo de 1989.“ In P. del Castillo (ed.). *Comportamiento Político y Electoral*. Madrid: CIS.
- Castillo, P. del. 1996. „Spain: A Dress Rehearsal for the National Elections.“ Pp. 252–267 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Clarke, H. D., D. Sanders, M. C. Stewart, P. Whiteley. 2004. *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Clarke, H. D., M. C. Stewart. 1994. „Prospections, Retrospections, and Rationality: The ‚Bankers‘ Model of Presidential Approval Reconsidered.“ *American Journal of Political Science* 38: 1104–23.
- Colomé, G. 2005. „Espagne.“ In Y. Déloye (ed.) *Dictionnaire des Élections Européennes*. Paris: Economica.
- Conover, P. J., S. Feldman. 1984. „How People Organize the Political World: A Schematic Model.“ *American Journal of Political Science* 28: 95–126.
- Converse, P. E. 1964. „The Nature of Belief Systems in Mass Publics.“ Pp. 206–61 in D. E. Apter (ed.). *Ideology and Discontent*. Glencoe: Free Press.
- Converse, P. E. 1975. „Public Opinion and Voting Behavior.“ Pp. 75–169 in F. I. Greenstein, N. W. Polsby (eds.). *Handbook of Political Science Vol. 5: Nongovernmental Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Converse, P. E., R. Pierce. 1985. „Measuring Partisanship.“ *Political Methodology* 11: 143–66.
- Corbett, R. 1995. *The European Parliament’s Role in Closer EU Integration*. London: Macmillan.
- Corbett, R., F. Jacobs, M. Shackleton. 2000. *The European Parliament*. 4th ed. London: John Harper.
- Crewe, Ivor. 1981. „Electoral Participation.“ Pp. 216–261 in David Butler, Howard Penniman, and Austin

- Ranney (eds.). *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Curtice, J. 1989. „The 1989 European Elections: Protest or Green Tide?“ *Electoral Studies* 8: 217–30.
- Dalton, R. J. 1985. „Political Parties and Political Representation: Party Supporters and Party Elites in Nine Nations.“ *Comparative Political Studies* 18: 267–99.
- Dalton, R. J. 1988. *Citizen Politics in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany and France*. Chatham, NJ: Chatham House.
- Delli Carpini, M. X., S. Keeter. 1993. „Measuring Political Knowledge: Putting First Things First.“ *American Journal of Political Science* 37: 1179–206.
- Delli Carpini, M. X., S. Keeter. 1996. *What Americans Know About Politics and Why It Matters*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Diamantopoulos, T. 2001. *Eklogika Sustimata: Theoria kai praktikes efarmoges. Anadeiksi Koinoboulion kai Proedron Dimokratias: sugkritiki proseggisi*. Athens: Patakis.
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- Duch, R. M., H. D. Palmer, C. J. Anderson. 2000. „Heterogeneity in Perceptions of National Economic Conditions.“ *American Journal of Political Science* 44: 635–52.
- Duncan, O. D., B. Duncan. 1955. „A Methodological Analysis of Segregation Indexes.“ *American Sociological Review* 20: 210–7.
- Eijk, C. van der. 1998. „Measuring Agreement in Ordered Rating Scales.“ Pp. 73–88 in M. Fennema, C. van der Eijk, H. Schijf. *In Search of Structure. Essays in Social Science and Methodology*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Eijk, C. van der. 2001. „Measuring Agreement in Ordered Rating Scales.“ *Quality & Quantity* 35: 325–41.
- Eijk, C. van der. 2002. „Design Issues in Electoral Research: Taking Care of (Core) Business.“ *Electoral Studies* 21: 189–206.
- Eijk, C. van der, W. van der Brug, M. Kroh, M. N. Franklin. 2006. „Rethinking the Dependent Variable in Electoral Behavior: On the Measurement and Analysis of Utilities.“ *Electoral Studies* 25 (3): 424–447.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 1991. „European Community Politics and Electoral Representation: Evidence from the 1989 European Elections Study.“ *European Journal of Political Research* 19: 105–27.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 1996a. „The Research: Studying the Elections of 1989 and 1994.“ Pp. 33–54 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 1996b. „Coda: What We Have Learned about Voting and Elections.“ Pp. 391–408 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 1996c. *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 2004. „Potential for Contestation on European Matters at National Elections in Europe.“ Pp. 32–50 in G. Marks, M. Steenbergen (eds.). *European Integration and Political Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. In print. „The Sleeping Giant: Potential for Political Mobilization of Disaffection in Europe.“ In C. van der Eijk, W. van der Brug. *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Eijk, C. van der, M. Franklin, W. van der Brug. 1999. „Policy Preferences and Party Choice.“ Pp. 161–185 in H. Schmitt, J. Thomassen (eds.). *Political Representation and legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Eijk, C. van der, M. Franklin, M. Marsh. 1996. „What Voters Teach Us About Europe-Wide Elections: What Europe-Wide Elections Teach Us About Voters.“ *Electoral Studies* 15 (2): 149–166.
- Eijk, C. van der, Mark N. Franklin, E. Oppenheim. 1996. „The Strategic Context: Party Choice.“ Pp. 332–365 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

- Eijk, C. van der, H. Schmitt. 1996. „Luxembourg: Second-order Irrelevance.“ Pp. 201–208 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Eijk, C. van der, H. Schmitt. In print. „Non-voting in European Parliament Elections and Support for European Integration.“ In C. van der Eijk, W. van der Brug. *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Erikson, R. S., M. B. MacKuen, J. A. Stimson. 2000. „Peasants or Bankers Revisited: Economic Expectations and Presidential Approval?“ *Electoral Studies* 19: 295–312.
- Erikson, R. S., M. B. MacKuen, J. A. Stimson. 2002. *The Macro Polity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Evropská komise. 2004. *Post European Elections 2004 Survey. Flash Eurobarometer 162*. Brusel: Evropská komise.
- Evropská komise. 2005. *The Future Constitutional Treaty: Special Eurobarometer*. Brusel: Evropská komise.
- Evans, G. 1996a. „The Social Bases of Democratization and Marketization in Eastern Europe.“ Pp. 225–244 in L. Whitehead (ed.). *Political and Economic Liberalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, G. 1996b. „Social Class and Interest Formation in Post-Communist Societies.“ Pp. 225–244 in D. J. Lee, B. S. Turner (eds.). *Conflicts About Class: Debating Inequality in late Industrialism*. London: Longman.
- Evans, G., R. Andersen. 2004. „The Political Conditioning of Economic Perceptions: Evidence from the 1992–97 British Electoral Cycle.“ *Nuffield College Politics Working Paper 2004–W9*. Oxford: Nuffield College.
- Evans, G., S. Whitefield. 1996. „The Social Bases of Electoral Competition in Eastern Europe.“ Paper presented at the *European Science Foundation conference on Transition and Political Power Structures*, Cambridge, UK, on 19–21 April 1996.
- Evans, G., S. Whitefield. 1998. „The Evolution of Left and Right in Post-Soviet Russia.“ *Europe-Asia Studies* 50: 1023–42.
- Evans, G., S. Whitefield. 2000. „Explaining the Formation of Electoral Cleavages in Post-communist Societies.“ Pp. 36–70 in H.-D. Klingemann, E. Mochmann, K. Newton (eds.). *Elections in Central and Eastern Europe: The First Wave*. Berlin: Sigma.
- Faas, T. 2003. „To Defect or Not to Defect? National, Institutional and Party Group Pressures on MEPs and Their Consequences for Party Group Cohesion in the European Parliament.“ *European Journal of Political Research* 42 (6): 841–66.
- Farrell, D., R. Scully. 2005. „Electing the European Parliament: How uniform are ‘uniform’ electoral systems.“ *Journal of Common Market Studies* 43 (5): 969–84.
- Feddersen, T. J. 2004. „Rational Choice Theory and the Paradox of Not Voting.“ *Journal of Economic Perspectives* 18: 99–112.
- Feldman, S. 1995. „Answering Survey Questions: The Measurement and Meaning of Public Opinion.“ Pp. 249–270 in M. Lodge, K. M. McGraw. *Political Judgment: Structure and Process*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Ferrara, F., J. T. Weishaupt. 2004. „Get Your Act Together: Party Performance in European Parliament Elections.“ *European Union Politics* 5 (3): 283–306.
- Fiorina, M. 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Fiorina, M. 1996. *Divided Government*. 2nd ed. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- FOCUS. 2005. „Názory obyvateľov V4 na členstvo v EÚ. Podpora členstva v EÚ a záujem o prácu v EÚ.“ [online]. Tisková zpráva. Bratislava: FOCUS.
- Franklin, Mark. 1996. „European Elections and the European Voter.“ Pp. 201–216 in Jeremy Richardson (ed.). *European Union: Power and Policy-Making*. London: Routledge.
- Franklin, M. N. 2005. „The Fading Power of National Politics to Structure Voting Behavior in Elections to the European Parliament.“ Paper presented at the *European Election Study 2004 conference*, Central European University, Budapest, Hungary, 20–23 May 2005.

- Franklin, M. N., J. Curtice. 1996. „Britain: Opening Pandora’s Box.“ Pp. 78–96 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Franklin, M. N., C. van der Eijk. 1996. „The Problem: Representation and Democracy in the European Union.“ Pp. 3–10 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Franklin, M., C. van der Eijk, E. Oppenhuis. 1996. „The Institutional Context: Turnout.“ Pp. 306–331 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Freire, A. 2004. „Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal.“ *South European Society & Politics* 9: 54–79.
- Freire, A., E. Teperoglou. 2005. „European Elections and Electoral Cycles in Greece and Portugal, 1981/87–2004.“ Paper presented at the *European Election Study 2004 conference*, Central European University, Budapest, Hungary, 20–23 May 2005.
- Freire, A. 2003. „Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal, 1975–2002.“ *Working Papers 3–2003, October 2003*. Lisboa: Instituto de Ciências Sociais da Universidade de Lisboa.
- Fuchs, D., H.-D. Klingemann. 1989. „The Left-Right Schema.“ Pp. 203–234 in M. K. Jennings, J. W. van Deth (eds.). *Continuities in Political Action*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Fuchs, D., H.-D. Klingemann. 2002. „Eastward Enlargement of the European Union and the Identity of Europe.“ *West European Politics* 25: 19–54.
- Gabel, M., S. Hix. 2002. „Defining the EU Political Space: An Empirical Study of the European Elections Manifestos, 1979–1999.“ *Comparative Political Studies* 35: 934–64.
- Gabel, M. J., C. J. Anderson. 2002. „The Structure of Citizen Attitudes and the European Political Space.“ *Comparative Political Studies* 35: 893–913.
- Gidengil, E., M. Hennigar, A. Blais, N. Nevitte. 2005. „The Gender Gap in Support for the New Right: the Case of Canada.“ *Comparative Political Studies* 38: 1171–95.
- Gijsberts, M., P. Nieuwbeerta. 2000. „Class Cleavages in Party Preferences in the New Democracies in Eastern Europe.“ *European Societies* 2: 397–430.
- Gilljam, M., H. Oscarsson. 1996. „Mapping the Nordic Party Space.“ *Scandinavian Political Studies* 19: 25–43.
- Golder, M. 2005. „Democratic Electoral Systems Around the World, 1946–2000.“ *Electoral Studies* 24 (1): 103–21.
- Gomez, B. T., J. M. Wilson. 2001. „Political Sophistication and Economic Voting in the American Electorate: A Theory of Heterogeneous Electorates.“ *American Journal of Political Science* 45: 899–914.
- Goodman, L. 1953. „Ecological Regressions and the Behaviour of Individuals.“ *American Sociological Review* 18 (6): 663–6.
- Goren, P. 2001. „Core Principles and Policy Reasoning in Mass Publics: A Test of Two Theories.“ *British Journal of Political Science* 28: 159–77.
- Granberg, D., S. Holmberg. 1988. *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Granberg, D., S. Holmberg. 1999. „Self-Reported Turnout and Voter Validation.“ *American Journal of Political Science* 35 (2): 448–59.
- Groves, R. M. 1989. *Survey Errors and Survey Costs*. New York: Wiley.
- Gunther, R. 2004. „As Eleições Portuguesas em Perspectiva Comparada: Partidos e Comportamento Eleitoral na Europa do Sul.“ In A. Freire (ed.). *Portugal a Votos. As Eleições Legislativas de 2002*. Lisboa: Imprensa de Ciências Sociais.
- Gyárfášová, O. 2005. „Slovak Isolationistic Soul: What Do We Know About Public Views and What They Mean for Media and Politicians.“ In O. Gyárfášová, G. Mesežnikov (eds.). *Slovakia in the Draft. Cultural and Ethical Challenges and the New Nature of Disputes after Accession to the European Union*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Gyárfášová, O., V. I. Marián. 2004. *Volebné správanie slovenských voličov v prvých eurovoľbách a širšie súvislosti vnímania členstva v EÚ*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

- Haas, E. B. 1958. *The Uniting of Europe: Political, Social and Economical Forces 1950–1957*. London: Stevens.
- Harsanyi, J. 1977. „Morality and the Theory of Rational Behavior.“ *Social Research* 44: 623–56.
- Heath, A., R. Pierce. 1992. „It was party identification all along: Question Order Effects on Reports of Party Identification in Britain.“ *Electoral Studies* 14 (1): 93–105.
- Heath, A., I. McLean, B. Taylor, J. Curtice. 1999. „Between First and Second Order: A Comparison of Voting Behaviour in European and Local Elections in Britain.“ *European Journal of Political Research* 35: 389–414.
- Heath A., I. McLean, B. Taylor. 1997. „How much is at stake? Electoral behaviour in second-order elections.“ *Centre for Research into Elections and Social Trends (CREST)*, Working Paper No. 59. Oxford: University of Oxford.
- Henderson, K. 2004. „EP Election in Slovakia.“ *European Parties Elections and Referendums Network, 2004 European Parliament Election Briefing No. 10*. Brighton: University of Sussex.
- Henig, S. (ed.). 1979. *Political Parties in the European Community*. London: George Allan & Unwin.
- Herrera, C. L., R. Herrera, E. R. A. N. Smith. 1992. „Public Opinion and Congressional Representation.“ *Public Opinion Quarterly* 56: 185–205.
- Herz, D. 2001. *Die Europäische Union*. München: Beck/Wissen.
- Hix, S. 1999. „Dimensions and Alignments in European Union Politics: Cognitive Constraints and Partisan Responses.“ *European Journal of Political Research* 35: 69–106.
- Hix, S. 2001. „Legislative Behaviour and Party Competition in European Parliament: An Application of Nominote to the EU.“ *Journal of Common Market Studies* 39: 663–88.
- Hix, S. 2002. „A Supranational Party System and the Legitimacy of the European Union.“ *The International Spectator* 4: 50–9.
- Hix, S. (ed.). 2005. *The Political System of the European Union*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave.
- Hix, S., M. Gabel. 2004. „Defining the EU Political Space: An Empirical Study of European Election Manifestos, 1979–1999.“ Pp. 93–119 in G. Marks, M. Steenbergen (eds.). *European Integration and Political Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hix, S., C. Lord. 1997. *Political Parties in the European Union*. London: Macmillan.
- Hix, S., A. Noury, G. Roland. 2005. „Power to the Parties: Cohesion and Competition in the European Parliament, 1979–2001.“ *British Journal of Political Science* 35: 209–34.
- Holmberg, S. 1999. „Collective Policy Congruence Compared.“ Pp. 87–109 in W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels (eds.). *Policy Representation in Western Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, S. 2000. „Issue Agreement.“ Pp. 155–179 in P. Esaiasson, K. Heidar (eds.). *Beyond Westminster and Congress: The Nordic Experience*. Columbus, Oh: Ohio State University Press.
- Hooghe, L., G. Marks. 1999. „The Making of a Polity: The Struggle over European Integration.“ Pp. 70–100 in H. Kitschelt, P. Lange, G. Marks, J. Stephens (eds.). *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*. New York: Cambridge University Press.
- Hooghe, L., G. Marks. 2000. *Multi-Level Governance and European Integration*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Hooghe, L., G. Marks, C. Wilson. 2002. „Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?“ *Comparative Political Studies* 35: 965–89.
- Howarth, D. 2001. „France.“ Pp. 117–138 in J. Lodge (ed.). *The 1999 Elections to the European Parliament*. London: Palgrave.
- Huber, J. D., G. Bingham Powell, Jr. 1994. „Congruence Between Citizens and Policymakers in Two Visions of Liberal Democracy.“ *World Politics* 46 (3): 291–326.
- Huber, J. D., R. Inglehart. 1995. „Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies.“ *Party Politics* 1: 29–48.
- Huber, J. D., G. Kernell, E. L. Leoni. 2005. „Institutional Context and Party Attachments in Established Democracies.“ *Political Analysis* 13 (4): 365–86.
- Huntington, S. 1993. *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.

- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehart, R., H.-D. Klingemann. 1976. „Party Identification, Ideological Preference, and Left-Right Dimension among Western Mass Publics.“ Pp. 243–273 in I. Budge, I. Crewe, D. Farlie (eds.). *Party Identification and Beyond: Representations of Voting and Party Competition*. London: John Wiley & Sons.
- Irwin, G. 1995. „Second-order or Third-rate? Issues in the Campaign for the Elections for the European Parliament 1994.“ *Electoral Studies* 14 (2): 183–198.
- Jacobson, G. 1991. „The Economy in U.S. House Elections.“ Pp. 33–48 in H. Norpoth, M. S. Lewis-Beck, J. D. LaFay (eds.). *Economics and Politics: The Calculus of Support*. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Jehlička, P., L. Sýkora. 1991. „Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920–1990).“ *Sborník České geografické společnosti* 2: 81–95.
- Kaase, M. 1976. „Party Identification and the Voting Behaviour in the West German Election of 1969.“ Pp. 91–115 in I. Budge, I. Crewe, D. Farlie (eds.). *Party Identification and Beyond: Representations of Voting and Party Competition*. London: John Wiley & Sons.
- Katz, R. 1985. „Measuring Party Identification with Eurobarometer Data: A Warning Note.“ *West European Politics* 8 (1): 104–8.
- Key, V. O. Jr. 1966. *The Responsible Electorate*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Kinder, D. R., L. Sanders. 1990. „Mimicking Political Debate with Survey Questions: The Case of White Opinion on Affirmative Action for Blacks.“ *Social Cognition* 8 (1): 73–103.
- Kinder, D. R., D. O. Sears. 1985. „Public Opinion and Political Action.“ Pp. 659–741 in G. Lindzey, E. Aronson (eds.). *Handbook of Social Psychology*. New York: Random House.
- King, G. 1997. *A Solution to the Ecological Inference Problem*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- King, G., R. O. Keohane, S. Verba. 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kirchheimer, O. 1966. „The Transformation of the Western European Party Systems.“ Pp. 177–200 in J. L. Palombara, M. Weiner (eds.). *Political Parties and Political Development*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kitschelt, H. 1992. „The Formation of Party Systems in East Central Europe.“ *Politics and Society* 20: 7–50.
- Kitschelt, H. 2000. „Linkages between Citizens and Politicians in Democratic Polities.“ *Comparative Political Studies* 33: 845–79.
- Kitschelt, H., Z. Mansfeldová, R. Markowski, G. Tóka. 1999. *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klingemann, H.-D. 1987. „Electoral Programmes in West Germany 1949–1980: Explorations in the Nature of Political Controversy.“ Pp. 294–323 in I. Budge, D. Robertson, D. Hearl (eds.). *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klingemann, H.-D. 1995. „Party Positions and Voter Orientations.“ Pp. 183–205 in H.-D. Klingemann, D. Fuchs (eds.). *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Klingemann, H.-D., R. I. Hofferbert, I. Budge. 1994. *Parties, Policy and Democracy*. Boulder, CO: Westview Press.
- Klingemann, H.-D., M. P. Wattenberg. 1992. „Decaying Versus Developing Party Systems: A Comparison of Party Images in the United States and West Germany.“ *British Journal of Political Science* 22: 131–49.
- Knack, S. 1992. *Social Altruism and Voter Turnout: Evidence from the 1991 NES Pilot Study*. George Mason University, Center for Study of Public Choice.
- Knutsen, O. 1995. „Left-Right Materialist Value Orientation.“ Pp. 160–196 in J. W. van Deth, E. Scarbrough (eds.). *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.
- Knutsen, O. 1999. „Left-Right Party Polarization among the Mass Publics: A Comparative Longitudinal Study from Eight West European Countries.“ Pp. 229–277 in H. M. Narud, T. Aalberg (eds.). *Challenges to Representative Democracy. Parties, Voters and Public Opinion*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Kostecký, T. 2001. *Vzestup nebo pád politického regionalismu? Změny na politické mapě v letech 1992 až 1998 – srovnání České a Slovenské republiky*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kostecký, T., D. Čermák. 2003. „Výběrová šetření a analýza agregátních dat – diskuze na téma použitelnosti různých přístupů v komparativních analýzách politického chování.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39 (4): 529–50.
- Kousser, T. 2004. „Retrospective Voting and Strategic Behavior in European Parliament Elections.“ *Electoral Studies* 23: 1–21.
- Kramer, G. H. 1983. „The Ecological Fallacy Revisited: Aggregate versus Individual-Level Findings on Economics and Elections, and Sociotropic Voting.“ *American Political Science Review* 77: 92–111.
- Kreppel, A., G. Gungor. 2004. „The Institutional Integration of an Expanded EU or How New European Actors Fit into Old European Institutions.“ Paper presented at the *Second Pan-European Conference of the ECPR Standing Group on the European Union*, Bologna, 25–26 June 2004.
- Kreppel, A., S. Hix. 2003. „From Grand Coalition to Left-Right Confrontation.“ *Comparative Political Studies* 36: 75–96.
- Kreppel, A., G. Tsebelis. 1999. „Coalition Formation in the European Parliament.“ *Comparative Political Studies* 32: 933–66.
- Krivý, V. 2005. „Elections in 2004.“ Pp. 127–158 in G. Mesežnikov, M. Kollár (eds.). *Slovakia 2004: A Global Report on the State of Society*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku.
- Krosnick J. A., L. R. Fabrigar. 1997. “Designing rating scales for effective measurement in surveys.” Pp. 141–64 in L. Lyberg, P. Biemer, M. Collins, E. de Leeuw, C. Dippo, N. Schwarz, D. Trewin (eds). *Survey Measurement and Process Quality*. New York: Wiley.
- Laakso, M., R. Taagepera. 1979. „Effective Number of Parties: A Measure with Application to Western Europe.“ *Comparative Political Studies* 12: 2–27.
- Laponce, J. A. 1981. *Left and Right: The Topography of Political Perceptions*. Toronto: University of Toronto Press.
- Lewis-Beck, M. S. 1988. *Economics and Elections: The Major Western Democracies*. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Lewis-Beck, M. S., M. Stegmaier. 2000. „Economic Determinants of Electoral Outcomes.“ *Annual Review of Political Science* 3: 183–219.
- Lijphart, A. 1997. „Unequal Participation: Democracy’s Unresolved Dilemma.“ *American Political Science Review* 91 (1): 1–14.
- Lijphart, A. 1994. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945–90*. Oxford: Oxford University Press.
- Lindström, U. 1991. „East European Social Democracy: Reborn to be Rejected.“ Pp. 269–302 in L. Karvonen, J. Sundberg (eds.). *Social Democracy in Transition. Northern, Southern, and Eastern Europe*. Aldershot: Dartmouth.
- Linek, L. 2004. *Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice*. Sociologické studie/Sociological Studies 04:01. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Linek, L., R. van der Veen. 2005. „The voter’s dilemma approach to electoral participation: comparing the European elections in the Czech Republic and the Netherlands.“ Text prezentovaný na *European Election Study Conference*, Budapešť, Maďarsko, ve dnech 21.–22. 5. 2005.
- Lipset, S. M., S. Rokkan. 1967. „Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. Introduction.“ Pp. 1–64 in S. M. Lipset, S. Rokkan (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Lobo, M. C. 2005. „As Eleições de 2004 para o Parlamento Europeu em Espanha e Portugal.“ In *Eleições*. Lisbon: STAPE.
- Lodge, J. (ed.). 2005. *The 2004 Elections to the European Parliament*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.
- Long-Scott, J. 1997. *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*. Thousand Oaks, CA.: Sage.
- Lopes, F. F., A. Freire. 2002. *Partidos Políticos e Sistemas Eleitorais. Uma Introducao*. Lisboa: Celta.
- Lupia, A., M. D. McCubbins. 1998. *The Democratic Dilemma: Can Citizens Learn What They Need to Know?* Cambridge: Cambridge University Press.

- Luskin, R. C. 1987. „Measuring Political Sophistication.“ *American Journal of Political Science* 31: 856–99.
- Luttberg, N. R. 1974. *Public Opinion and Public Policy: Models of Political Linkage*. Homewood: Dorsey Press.
- Lyrantzis, C. 1984. „Political Parties in Post-Junta Greece: A Case of Bureaucratic Clientelism.“ *West European Politics* 7: 99–117.
- Macdonald, K., A. Heath. 1997. „Pooling Cross-sections: A Comment on Price and Sanders.“ *Political Studies* 45: 928–41.
- MacKuen, M. B., R. S. Erikson, J. A. Stimson. 1989. „Macropartisanship.“ *American Political Science Review* 83 (4): 1125–42.
- MacKuen, M. B., R. S. Erikson, J. A. Stimson. 1992. „Peasants or Bankers? The American Electorate and the U.S. Economy.“ *American Political Science Review* 86 (3): 597–611.
- Mair, P. 2000. „The Limited Impact of Europe on National Party Systems.“ *West European Politics* 23: 27–51.
- Mair, P. 2001. „Searching for the Positions of Political Actors: A Review of Approaches and a Critical Evaluation of Expert Surveys.“ Pp. 10–30 in M. Laver (ed.). *Estimating the Policy Position of Political Actors*. London: Routledge.
- Mair, P., C. Mudde. 1998. „The Party Family and its Study.“ *Annual Review of Political Science* 1: 211–29.
- Margolis, M. 1988. „Book reviews of Thomsen’s (1987) ‘Danish Elections 1920–1979: A Logit approach to Ecological Analysis and Inference.’“ *Journal of Mathematical Sociology* 13 (4): 429–31.
- Marks, G., M. Steenbergen. 1999. „Marks/Steenbergen Party Expert Dataset.“ [online]. Data set. Dostupné z: <<http://www.unc.edu/%7Egwmmarks/data.htm>>.
- Marks, G., M. Steenbergen. 2002. „Understanding Political Contestation in the European Union.“ *Comparative Political Studies* 35: 879–92.
- Marks, G., M. Steenbergen (eds.). 2004. *European Integration and Political Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marks, G., C. J. Wilson. 1999. „National Parties and the Contestation of Europe.“ Pp. 113–133 in T. Banchoff, M. P. Smith (eds.). *Legitimacy and the European Union*. London: Routledge.
- Marks, G., C. J. Wilson. 2000. „The Past in the Present: A Cleavage Theory Explanation of Party Response to European Integration.“ *British Journal of Political Science* 30: 433–59.
- Marks, G., C. J. Wilson, L. Ray. 2002. „National Political Parties and European Integration.“ *American Journal of Political Science* 46: 585–94.
- Markus, G. B. 1988. „The Impact of Personal and National Economic Conditions on the Presidential Vote: A Pooled Cross-Sectional Analysis.“ *American Journal of Political Science* 32: 137–54.
- Marsh, M. 2003. „Theories of Less Important Elections: Explanations of Electoral Behaviour in European Parliament Elections.“ [online]. *Revue de la Maison Française d’Oxford* 1 (1): Dostupné z: <<http://www.mfo.ac.uk/Publications/revue11/marshR1.htm>>.
- Marsh, M. 2000. „Surge and decline in European Parliament elections: A new challenge for a classic theory of electoral change.“ Text prezentovaný na *American Political Science Association Meeting*, Washington DC.
- Marsh, M. 1996. „Ireland: An Electorate with its Mind on Lower Things.“ Pp. 166–185 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Marsh, M. 1998. „Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections.“ *British Journal of Political Science* 28 (4): 591–607.
- Marsh, M. In print. „What Happens In European Parliament Elections?“ In C. van der Eijk, W. van der Brug. *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Marsh, M., M. N. Franklin. 1996. „The Foundations: Unanswered Questions from the Study of European Elections, 1979–1994.“ Pp. 11–32 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Marsh, M., P. Norris. 1997. „Political Representation in the European Parliament.“ *European Journal of Political Research* 32: 153–64.

- Marsh, M., B. Wessels. 1997. „Territorial Representation.“ *European Journal of Political Research* 32: 227–41.
- Martin, P. S. 2002. „Unemployment, Alone and with Company: The Contrasting and Interactive Effects of Public and Private Unemployment on Voting.“ Paper presented at the annual meeting of the *Midwest Political Science Association*, Chicago, Illinois, 2002.
- Matějů, P., B. Řeháková. 1996. „Turning Left or Class Realignment? Analysis of the Changing Relationship between Class and Party in the Czech Republic, 1992–96.“ *East European Politics and Societies* 11: 507–47.
- Mather, J. 2001. „The United Kingdom.“ Pp. 214–230 in J. Lodge (ed.). *The 1999 Elections to the European Parliament*. London: Palgrave.
- Mattila, M. 2003. „Why Bother? Determinants of Turnout in the European Elections.“ *Electoral Studies* 22: 449–68.
- Mattila, M. 2004. „Contested Decisions: Empirical Analysis of Voting in the European Union Council of Ministers.“ *European Journal of Political Research* 43: 29–50.
- Mavrogordatos, G. T. 1984. „The Greek Party System: A Case of Limited but Polarized Pluralism?“ Pp. 156–169 in S. Bartolini, P. Mair (eds.). *Party Politics in Contemporary Western Europe*. London: Frank Cass.
- McAllister, I., M. P. Wattenberg. 1995. „Measuring Levels of Party Identification? Does Question Order Matter?“ *Public Opinion Quarterly* 59 (2): 259–68.
- McCombs, M. E., D. L. Shaw. 1972. „The Agenda-Setting Function of the Press.“ *Public Opinion Quarterly* 36: 176–87.
- Mershon, C., G. Pasquino (eds.). 1995. *Italian Politics. Ending the First Republic*. Boulder, CO: Westview.
- Meulemann, H. 2004. „Enforced Secularization – Spontaneous Revival? Religious Belief, Unbelief, Uncertainty and Indifference in East and West European Countries 1991–1998.“ *European Sociological Review* 20: 47–61.
- Miller, A. H., G. Erb, W. Reisinger, V. Hesli. 2000. „Emerging Party Systems in Post-Soviet Societies: Fact or Fiction?“ *Journal of Politics* 62: 455–90.
- Miller, A. H., T. Klobuar. 2000. „The Development of Party Identification in Post-Soviet States.“ *American Journal of Political Science* 44: 667–86.
- Miller, W. E., R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels. 1999. *Policy Representation in Western Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Montero, J. R. 1994. „Sobre las Preferencias Electorales en España: Fragmentación y Polarización (1977–1993).“ Pp. 51–124 in P. del. Castillo (ed.). *Comportamiento Político y Electoral*. Madrid: CIS.
- Montero, J. R. 1998. „El Debate sobre el Sistema Electoral: Rendimientos, Criterios y Propuestas de Reforma.“ Pp. 37–70 in J. Montabes (ed.). *El Sistema Electoral a Debate. Veinte Años de Rendimientos del Sistema Electoral Español (1977–1997)*. Madrid: CIS.
- Moreno, A. 1999. „The Democratic-Authoritarian Cleavage in New Democracies: Eastern Europe and Latin America in the Nineties.“ Paper presented at the *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Atlanta, GA, 1–4 September 1999.
- Mudde, C. 2005. „EU Accession and a New Populist Center-Periphery Cleavage in Central and Eastern Europe.“ *Working Paper No. 62*. Cambridge, MA: Harvard University, Center for European Studies.
- Mueller, J. 1970. „Presidential Popularity from Truman to Johnson.“ *American Political Science Review* 64: 18–34.
- Mueller, J. 1973. *War, Presidents, and Public Opinion*. New York: Wiley.
- Müller-Rommel, F. 1989. *New Politics in Western Europe: The Rise and Success of Green Parties*. Boulder, CO: Westview.
- Mutz, D. C. 1993. „Direct and Indirect Routes to Politicizing Personal Experience: Does Knowledge Make a Difference?“ *Public Opinion Quarterly* 57: 483–502.
- Mutz, D. 1994. „Contextualizing Personal Experience: The Role of the Mass Media.“ *Journal of Politics* 56: 689–714.
- Nadeau, R., R. G. Niemi, A. Yoshinaka. 2002. „A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context across Time and Nations.“ *Electoral Studies* 21: 403–23.

- Nannestad, P., M. Paldam. 1994. „The VP-Function: A Survey of the Literature on Vote and Popularity Functions after 25 Years.“ *Public Choice* 79: 213–45.
- Neuman, W. R. 1986. *The Paradox of Mass Politics: Knowledge and Opinion in the American Electorate*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nevitte, N., A. Blais, E. Gidengil, R. Nadeau. 2000. „Socio-economic Status and Non-voting: A Cross-national Comparative Analysis.“ Paper presented at the XVIIIth World Congress of the International Political Science Association, Quebec, August 1–5, 2000.
- Nicolakopoulos, I. 1989. *Introduction to the Theory and Practice of the Electoral Systems*. Athens-Komotini: Sakkoulas.
- Niedermayer, O. 2005. „Europa als Randthema: Der Wahlkampf und die Wahlkampfstrategien der Parteien.“ Pp. 39–75 in O. Niedermayer, H. Schmitt (eds.). *Die Europawahl 2004*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Nielsen, H. J. 2001. „Denmark.“ Pp. 60–71 in J. Lodge (ed.). *The 1999 Elections to the European Parliament*. London: Palgrave.
- Niemi, R. G., H. F. Weisberg (eds.). 2001. *Controversies in Voting Behavior*. 4th ed. Washington DC: Congressional Quarterly Inc.
- Norpoth, H. 1978. „Party Identification in West Germany: Tracing an Elusive Concept.“ *Comparative Political Studies* 11 (1): 36–61.
- Norpoth, H. 1985. „Politics, Economics and the Cycle of Presidential Popularity.“ Pp. 167–186 in H. Eulau, M. S. Lewis-Beck (eds.). *Economics and Electoral Outcomes*. New York: Agathon.
- Norpoth, H. 1996. „The Economy.“ Pp. 219–238 in L. LeDuc, R. G. Niemi, P. Norris (eds.). *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.
- Oppelland, T. 2003. „Compatibility between the EP and the Party Systems of East Central European Candidate States.“ Paper presented at the *Joint Sessions and Workshops of the European Consortium for Political Research*, Edinburgh, UK, 28 March–2 April 2003.
- Oppenhuis, E. 1995. *Voting Behavior in Europe: A Comparative Analysis of Electoral Participation and Party Choice*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Oppenhuis, E., C. van der Eijk, M. N. Franklin. 1996. „The Party Context: Outcomes.“ Pp. 287–305 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Oscarsson, H. 1998. „Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956–1996.“ Ph.D. dissertation. Göteborg University: Statsvetenskapliga institutionen.
- Pacek, Alexander, Benjamin Radcliff. 2003. „Voter Participation and Party-Group Fortunes in European Parliament Elections, 1979–1999: A Cross-National Analysis.“ *Political Research Quarterly* 56 (1): 91–95.
- Paldam, M. 1991. „How Robust Is the Vote Function? A Study of Seventeen Countries over Four Decades.“ Pp. 9–32 in H. Norpoth, M. S. Lewis-Beck, J. D. Lafay (eds.). *Economics and Politics: the Calculus of Support*. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Pammet, J. H. 1999. „Elections and Democracy in Russia.“ *Communist and Post-Communist Studies* 32: 45–60.
- Pellikaan, H., R. J. van der Veen. 2002. *Environmental Dilemmas and Policy Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettit, P. 1996. „Institutional Design and Rational Choice.“ Pp. 54–89 in R. E. Goodin (ed.). *The Theory of Institutional Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pierce, R. 1999. „Mass-Elite Issue Linkages and the Responsible Party Model of Representation.“ Pp. 9–32 in W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels (eds.). *Policy Representation in Western Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Popkin, S. L. 1991. *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Powell, George Bingham. 1986. „American Turnout in Comparative Perspective.“ *American Political Science Review* 80 (1): 17–43.
- Powell, G. B. 2004. „Political Representation in Comparative Politics.“ *Annual Review of Political Science* 7: 273–96.

- Powell, G. B. J., G. D. Whitten. 1993. „A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context.“ *American Journal of Political Science* 37: 391–414.
- Preston, C. C., A. M. Colman. 2000. „Optimal Number of Response Categories in Rating Scales: Reliability, Validity, Discriminating Power, and Respondent Preferences.“ *Acta Psychologica* 104 (1): 1–15.
- Przeworski, A., H. Teune. 1970. *The Logic of Comparative Social Inquiry*. New York: John Wiley & Sons.
- Price, S., D. Sanders. 1995. „Economic Expectations and Voting Intentions in the UK 1979–87: a Pooled Cross-section Approach.“ *Political Studies* 43: 451–71.
- Putnam, R. D. 1995. „Bowling Alone: America’s Declining Social Capital.“ *Journal of Democracy* 6 (1): 65–78.
- Putnam, R. D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rabinowitz, G., S. E. Macdonald. 1989. „A directional theory of issue voting.“ *American Political Science Review* 83 (1): 93–121.
- Rabinowitz, G., S. E. Macdonald, O. Lijphart. 1991. „New Players in an Old Game: Party Strategy in Multi-party Systems.“ *Comparative Political Studies* 24: 147–85.
- Ray, L. 1999. „Measuring Party Orientations Towards European Integration: Results from an Expert Survey.“ *European Journal of Political Research* 36: 283–306.
- Reif, K. 1997. „Second-order Elections as Member State Second-order Elections Revisited.“ *European Journal of Political Research* 31: 115–24.
- Reif, K., H. Schmitt. 1980. „Nine Second-Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results.“ *European Journal for Political Research* 8: 3–44.
- Reif, K.-H. 1984. „National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984.“ *Electoral Studies* 3: 244–55.
- Reif, K.-H. 1985. „Ten Second-Order Elections.“ Pp. 1–36 in K.-H. Reif (ed.). *Ten European Elections*. Gower: Aldershot.
- Riker, W. H., P. C. Ordeshook. 1968. „A Theory of the Calculus of Voting.“ *American Political Science Review* 62: 25–43.
- Rivers, D., Q. H. Vuong. 1988. „Limited Information Estimators and Exogeneity Tests for Simultaneous Probit Models.“ *Journal of Econometrics* 39 (3): 347–66.
- Robinson, William S. 1950. „Ecological Correlations and the Behaviour of Individuals.“ *American Sociological Review* 15 (3): 351–7.
- Rohrschneider, R. 2002. „The Democracy Deficit and Mass Support for an EU-wide Government.“ *American Journal of Political Science* 46: 463–75.
- Rose, R. 1984. „Electoral Systems: A Question of Degree or of Principle?“ Pp. 73–81 in A. Lijphart, B. Grofman (eds.). *Choosing an Electoral System: Issues and Alternatives*. New York: Praeger.
- Rose, R. 1995. „Mobilizing Demobilized Voters in Post-Communist Societies.“ *Party Politics* 1: 549–63.
- Rose, R., W. Mishler. 1998. „Negative and Positive Party Identification in Post-communist Countries.“ *Electoral Studies* 17: 217–34.
- Rose, R. 2004. „Europe Expands, Turnout Falls: The Significance of the 2004 European Parliament Election.“ [online]. *IDEA Report 2004*. Stockholm: International IDEA. Dostupné z: <http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/index.cfm>.
- Rosenstone, S., J. Hansen. 1993. *Mobilization, Participation and American Democracy*. New York: Macmillan.
- Royce, C., G. W. Cox, M. Pachón. 2004. „How parties create electoral democracy.“ Text prezentovaný na *Annual meeting of the American Political Science Association*, Chicago, Illinois, 2.–5. září, 2004.
- Sanders, D. 2000. „The Real Economy and the Perceived Economy in Popularity Functions: How Much Do the Voters Need to Know? A Study of British Data, 1974–1997.“ *Electoral Studies* 19: 275–94.
- Sartori, G. 1976. *Parties and Party Systems*. New York: Cambridge University Press.
- SCaC. 2004. *Výsledky voleb do EP podle jednotlivých socio-demografických kategorií*. [online]. Praha: SCaC. Dostupné z: <http://www.scac.cz/default_EP.html>.
- Scully, R. 2000. „Democracy, Legitimacy and the European Parliament.“ Pp. 228–245 in M. G. Cowles, M. Smith (eds.). *The State of the European Union: Risks, Reform, Resistance and Revival*. Oxford: Oxford University Press.

- Seddon, J., A. Gavirira, U. Panizza, E. Stein. 2002. „Political Particularism around the World.“ *Inter-American Development Bank*, Research Department Working Paper Series, No. 463, Washington, DC.
- Sen, A. K. 1967. „Isolation, Assurance and the Social Rate of Discount.“ *Quarterly Journal of Economics* 81 (1): 112–124.
- Shabad, G., K. M. Slomczynski. 2004. „Inter-Party Mobility Among Parliamentary Candidates in Postcommunist East Central Europe.“ *Party Politics* 10: 151–76.
- Sherif, M., C. W. Sherif. 1969. *Social Psychology*. New York: Harper and Row.
- Schmitt, H. 1989. „On Party Attachment in Western Europe and the Utility of Eurobarometer Data.“ *West European Politics* 12 (2): 122–39.
- Schmitt, H. 2001. *Politische Repräsentation in Europa. Eine empirische Studie zur Interessenvermittlung durch allgemeine Wahlen*. Frankfurt: Campus.
- Schmitt, H. 2005. „The European Parliament Election of June 2004: Still Second-Order?“ *West European Politics* 25: 650–79.
- Schmitt, H., T. Binder. 2004. „The Agendas of Voters and Parties in the European Parliament Election of 1999.“ In Hermann Schmitt (ed.), *Voters, Parties, and European Unification*. London: Frank Cass.
- Schmitt, H., S. Holmberg. 1995. „Political Parties in Decline?“ Pp. 95–133 in D. Fuchs, H. D. Klingemann (eds), *Citizens and the State: A Changing Relationship?* Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt, H., R. Mannheimer. 1991. „About Voting and Non-Voting in the European Parliaments Election of June 1989.“ *European Journal of Political Research* 19 (1): 31–54.
- Schmitt, H., A. Scheuer. 1996. „Region – Nation – Europa. Drei Ebenen politischer Steuerung und Gestaltung in der Wahrnehmung der Bürger.“ Pp. 160–179 in T. König, E. Rieger, H. Schmitt (eds.), *Das Europäische Mehrebenensystem*. Frankfurt: Campus.
- Schmitt, H., J. Thomassen. 2000. „Dynamic Representation: The Case of European Integration.“ *European Union Politics* 1: 318–39.
- Schönbach, K., H. A. Semetko. 1992. „Agenda-Setting, Agenda-Reinforcing of Agenda Deflating? A Study of the 1990 German National Election.“ *Journalism Quarterly* 69: 837–46.
- Schuessler, A. A. 1999. „Ecological Inference.“ *Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 96: 10578–10581.
- Schuman, H., S. Presser. 1981. *Questions and Answers in Attitude Surveys. Experiments on Question Form, Wording, and Context*. San Diego, CA: Academic Press.
- Schuur, H. W. v., W. Post. 1990. *MUDFOLD User's Manual. A Program for Multiple Unidimensional Unfolding*. Groningen: ProGamma.
- Sikk, A. 2005. „How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe.“ *European Journal of Political Research* 44: 391–412.
- Sinnott, R. 1998. „Party Attachment in Europe: Methodological Critique and Substantive Implications.“ *British Journal of Political Science* 28 (4): 627–50.
- Sitter, N. 2001. „The Politics of Opposition and European Integration in Scandinavia: Is Euro-Scepticism a Government-Opposition Dynamic?“ *West European Politics* 24: 22–39.
- Sitter, N. 2002. „Cleavages, Party Strategy and the Party System Change in Europe, East and West.“ *Perspectives on European Politics and Society* 3: 425–51.
- Smith, J. 1999. *Europe's Elected Parliament*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Sniderman, P. M. 1993. „The New Look in Public Opinion Research.“ Pp. 219–246 in A.W. Finifter (ed.), *Political Science: The State of the Discipline II*. Washington, DC: American Political Science Association.
- Steunenberg, B. 1994. „Decision Making Under Different Institutional Arrangements: Legislation by the European Community.“ *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 150: 642–69.
- Steunenberg, B., J. Thomassen. 2002. *The European Parliament: Moving Toward Democracy in the EU*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Stimson, J. A. 1985. „Regression in Space and Time: A Statistical Essay.“ *American Journal of Political Science* 29: 914–47.
- Stimson, J. A. 1991. *Public Opinion in America: Moods, Cycles and Swings*. Boulder, CO: Westview.

- Stokes, D. 1992. „Valence Politics.“ Pp. 141–162 in D. Kavanagh (ed.). *Electoral Politics*. Oxford: Clarendon Press.
- Studlar, D. T., R. S. Flickinger, S. E. Bennett. 2003. „Turnout in European Elections: Towards a European-Centred Model.“ In C. Ralling (ed.). *British Elections and Parties Review Volume 13*. London: Frank Cass.
- Swaddle, K., A. F. Heath. 1989. „Official and Reported Turnout in the British General Election of 1987.“ *British Journal of Political Science* 19 (4): 537–70.
- Swyngedouw, M., J. Billiet, A. Carton, R. Beerten. 1998. *De (on)redelijke kiezer. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen. Verkiezingen van 21 mei 1995*. Leuven: ACCO.
- Szelényi, I., É. Fodor, E. Hanley. 1997. „Left Turn in Postcommunist Politics: Bringing Class Back In?“ *East European Politics and Societies* 11: 190–224.
- Šaradin, P. 2004. „Analýza volebních výsledků.“ Pp. 237–266 in P. Šaradin (ed.). *Volby do Evropského parlamentu v České republice*. Olomouc: Periplum.
- Taggart, P. 1998. „A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems.“ *European Journal of Political Research* 33: 363–88.
- Taggart, P., A. Szczerbiak. 2004. „Contemporary Euroscepticism in the Party Systems of the European Union Candidate States of Central and Eastern Europe.“ *European Journal of Political Research* 43: 1–27.
- Teixeira, R. 1992. *The Disappearing American Voter*. Washington DC: The Brookings Institution.
- Teperoglou, E. 2002. *Oi Evroekloges stin Ellada kai stin Ispania*. Athény: Athéni Egyetem.
- Thomassen, J. 1994. „Models of Political Representation: Failing Democracy or Failing Models?“ Pp. 237–264 in M. K. Jennings, T. E. Mann (eds.). *Elections at Home and Abroad: Essays in Honor of Warren E. Miller*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Thomassen, J. 1999. „Political Communication Between Political Elites and Mass Publics: The Role of Belief Systems.“ Pp. 33–58 in W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels (eds.). *Policy Representation in Western Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Thomassen, J. 2002. „Parties and Voters. The Feasibility of a European System of Political Representation.“ Pp. 15–36 in B. Steunenberg, J. Thomassen (eds.). *The European Parliament. Moving Toward Democracy in the EU*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Thomassen, J., H. Schmitt. 1997. „Policy Representation.“ *European Journal of Political Research* 32: 165–84.
- Thomassen, J., H. Schmitt. 1999a. „Issue Congruence.“ Pp. 188–210 in H. Schmitt, J. Thomassen (eds.). *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Thomassen, J., H. Schmitt. 1999b. „Partisan Structures in the European Parliament.“ Pp. 129–150 in R. S. Katz, B. Wessels (eds.). *The European Parliament, the National Parliaments, and European Integration*. Oxford: Oxford University Press.
- Thomassen, J., H. Schmitt. 2004. „Democracy and Legitimacy in the European Union.“ *Tidskrift for Samfunnsforskning* 45: 377–410.
- Thomsen, Soren Risberg. 1987. *Danish Elections 1920–1979. A Logit Approach to Ecological Analysis and Inference*. Aarhus: Aarhus University, Politica.
- Tillie, J. 1995. *Party Utility and Voting Behavior*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Tóka, G. 1992. „The Impact of the Religion Issue on Electoral Preferences in Hungary 1990–1991.“ Pp. 331–377 in O. W. Gabriel, K. G. Troitzsch (eds.). *Wahlen in Zeiten des Umbruchs*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Tóka, G. 1996. „Parties and Electoral Choices in East Central Europe.“ Pp. 100–125 in P. Lewis, G. Pridham (eds.). *Stabilising Fragile Democracies*. London: Routledge.
- Tóka, G. 2002. „Issue Voting and Party Systems in Central and Eastern Europe.“ Pp. 169–185 in D. Fuchs, E. Roller, B. Wessels (eds.). *Bürger und Demokratie in Ost und West. Studien zur politischen Kultur und zum politischen Prozess – Citizens and Democracy in East and West. Studies in Political Culture and the Political Process*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Tomka, M., P. M. Zulehner. 1999. *Religion in den Reformlaendern Ost(Mittel)Europas. Gott nach dem Kommunismus*. Ostfildern: Schwabenverlag.

- Tourangeau, R., L. J. Rips, K. Rasinski. 2000. *The Psychology of Survey Response*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsebelis, G. 1994. „The Power of the European Parliament as a Conditional Agenda Setter.“ *American Political Science Review* 88: 128–42.
- Tsebelis, G., G. Garrett. 2000. „Legislative Politics in the European Union.“ *European Union Politics* 1: 9–36.
- Tucker, J. A., A. C. Pacek, A. Berinsky. 2002. „Transitional Winners and Losers, and Attitudes Toward EU Membership in Post-Communist Countries.“ *American Journal of Political Science* 46: 557–71.
- Tufte, E. 1975. „Determinants of the Outcomes of Midterm Congressional Elections.“ *American Political Science Review* 69: 812–26.
- Tufte, E. 1978. *Political Control of the Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tworzecki, H. 2002. *Learning to Choose: Electoral Politics in East-Central Europe*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Uhlener, C. 1989. „Rational Turnout: The Neglected Role of Groups.“ *American Journal of Political Science* 33: 390–422.
- Verba, S., N. Nie. 1978. *Participation and Political Equality: A Seven Nation Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verba, S., K. L. Schlozman, N. H. Nie. 1993. „Citizen Activity: Who participates and what do they say?“ *American Political Science Review* 87 (2): 303–318.
- Verney, S. 2004. „The End of Socialist Hegemony: Europe and the Greek Parliamentary Election of 7th March 2004.“ [online]. *European Parties, Elections and Referendums Network Working Paper No 15* [cit. 21. 2. 2005]. Dostupné z: <<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp80.pdf>>.
- Volkens, A. 2002. „Manifesto Coding Instructions (Second Revised Edition).“ *Discussion Paper FS III 02–201*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).
- Vreese, C. H. de, E. Lauf, J. Peter. in print. „The Media and the European Parliament Elections: Second-Rate Coverage of a Second-Order Event?“ In C. van der Eijk, W. van der Brug (eds.). *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Wessels, B. 1999. „System Characteristics Matter: Empirical Evidence from Ten Representation Studies.“ Pp. 137–161 in W. Miller, R. Pierce, J. Thomassen, R. Herrera, S. Holmberg, P. Esaiasson, B. Wessels (eds.). *Policy Representation in Western Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Wessels, W. 1991. „The EC Council: The Communities Decision-Making Center.“ Pp. 133–154 in R. Keohane, S. Hoffman (eds.). *The New European Community*. Boulder: Westview Press.
- White, S., B. Miller, A. Grodeland, S. Oates. 2000. „Religion and Political Action in Postcommunist Europe.“ *Political Studies* 48: 681–705.
- Whitefield, S. 2002. „Political Cleavages and Post-Communist Politics.“ *Annual Review of Political Science* 5: 181–200.
- Whitefield, S., M. A. Vachudova, M. Steenbergen, R. Rohrschneider, G. Marks, P. Loveless, L. Hooghe. 2005. „Do Expert Survey Produce Consistent Estimates of Party Stances on European Integration?“ nepublikovaný manuskript, dostupné na http://www.unc.edu/~hooghe/downloads/do_experts_surveys_produce_consistent_estimates.pdf
- Widfeldt, A. 1995. „Party Membership and Party Representativeness.“ Pp. 134–182 in H.-D. Klingemann, D. Fuchs (eds.). *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Winter, L. de, M. C. Swyngedouw. 1999. „The Scope of EU Government.“ Pp. 47–73 in H. Schmitt, J. Thomassen (eds.). *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Wlezien, C., M. N. Franklin, D. Twiggs. 1997. „Economic Perceptions and Vote Choice: Disentangling the Endogeneity Problem.“ *Political Behavior* 19: 7–17.
- Wolfinger, R. E., S. J. Rosenstone. 1980. *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.
- Worre, T. 1996. „Denmark: Second-Order Containment.“ Pp. 97–114 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

- Wright, G. C. 1993. „Errors in measuring vote choice in National Election Studies, 1952–88.“ *American Journal of Political Science* 37 (1): 291–316.
- Wüst, A., A. Volkens. 2003. „Euromanifesto Coding Instructions.“ *Working Paper No 64*. Mannheim: Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung.
- Wüst, A. M. 2005. „Deutsche Parteien und Europawahlen: Programmatische Schwerpunkte 1979–2004.“ Pp. 76–93 in O. Niedermayer, H. Schmitt (eds.). *Europawahl 2004*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Wüst, A. M., D. Roth. 2005. „Parteien, Programme und Wahlverhalten.“ Pp. 56–85 in J. Tenschler (ed.). *Wahlkampf um Europa*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Wüst, A. M., H. Schmitt. In print. „Comparing the Views of Parties And Voters in the 1999 Election to the European Parliament.“ In C. van der Eijk, W. van der Brug (eds.). *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. South Bend, IN: University of Notre Dame Press.
- Ysmal, C., R. Cayrol. 1996. „France: The Midwife Comes to Call.“ Pp. 115–136 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Zaller, J. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. New York: Cambridge University Press.
- Zaller, J., S. Feldman. 1992. „A Simple Theory of Survey Response: Answering Questions versus Revealing Preferences.“ *American Journal of Political Science* 36 (3): 579–616.

O autorech

Tessa Bold,

je odbornou pracovnící na New College, University of Oxford. Ve své vědecké práci se zabývá zejména aplikovanou mikroekonomickou teorií a aplikovanou ekonometrií.

Wouter van der Brug,

je profesorem politologie na katedře politologie Amsterdamské univerzity. Ve své vědecké činnosti se zaměřuje na komparativní výzkum volebního chování, pravicového populismu a politické komunikace. Společně s Markem Franklinem a Cees van der Eijkem napsali publikaci *The Economy and the Vote: Electoral Responses to Economic Conditions in 15 Countries* (Cambridge University Press). Publikoval v *Electoral Studies*, *Acta Politica*, *Party Politics*, *Political Behavior*, *European Journal of Political Research* či *Comparative Political Studies*.

Stefan Dahlberg,

je studentem doktorského studia na katedře politologie na Univerzitě v Göteborgu. Ve své vědecké činnosti se zaměřuje zejména na reprezentativní demokracii, politické strany a volební chování.

Mark Franklin,

je profesorem komparativní politologie na European University Institute. Společně s Wouter van der Brugem a Cees van der Eijkem napsali publikaci *The Economy and the Vote: Electoral Responses to Economic Conditions in 15 Countries* (Cambridge University Press). V roce 2004 vydal publikaci *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945* (Cambridge University Press).

André Freire,

je vědeckým pracovníkem v Centru pro výzkum a sociologická studia v Lisabonu. Věnuje se zejména volebnímu chování, politickým postojům a výzkumu v portugalském parlamentu. Mezi jeho nejnovější publikace patří kniha *Portugal at the Polls* (Lexington Books).

John Garry,

působí na katedře politologie, mezinárodních studií a filosofie na Queen's University Belfast. Ve své vědecké činnosti se zaměřuje na vytváření a testování modelů stranické soutěže. Publikoval především časopisecky v *Electoral Studies* či *American Political Science Review*.

Olga Gyárfášová,

je ředitelkou programu Veřejné mínění a politická kultura v Institutu pro veřejné otázky v Bratislavě. Ve své práci se zaměřuje na výzkum veřejného mínění, politické kultury a volebního chování. Je spoluautorkou následujících dvou publikací: *Krajina v pohybe (IVO)* a *Slovenské volby 2002 výsledky, dôsledky, súvislosti (IVO)*.

Simon Hix,

je profesorem komparativní politologie a evropské politiky na London School of Economics and Political Science. Mezi jeho publikované knihy patří *What's Wrong with the European Union and How to Fix It* (Polity Press), *Democratic Politics in the European Parliament* (Cambridge University Press) a *The Political System of the European Union* (Macmillan/Palgrave).

Daniel Lederle,

je odborným pracovníkem na Mannheimské univerzitě, kde spolupracoval na projektu Evropských volebních programů.

Lukáš Linek,

je odborným pracovníkem v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i. Ve svém výzkumu se zaměřuje na volební chování, politické strany a parlament. Publikoval v *Journal of Legislative Studies*, *European Journal of Political Research* či *Sociologickém časopise/Czech Sociological Review*. Byl spoluedítorem publikace Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (Sociologický ústav AV ČR).

Pat Lyons,

je vědeckým pracovníkem v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i. Odborně se zaměřuje na volební chování, veřejné mínění a politické hodnoty. Publikoval v *Acta Politica*, *Political Studies* či v *Sociologickém časopise/Czech Sociological Review*.

Michael Marsh,

je děkanem School of Social Sciences and Philosophy a profesorem srovnávací politologie na Trinity College Dublin. Publikoval v *Electoral Studies* či *British Journal of Political Science*. Je spoluedítorem publikace *How Ireland Voted* (Palgrave).

Mikko Mattila,

je odborným asistentem na katedře politologie na Univerzitě v Helsinkách. Ve své vědecké činnosti se věnuje zejména politickým institucím, modelům politického rozhodovacího procesu, kvantitativním výzkumným metodám a analýze sociálních sítí. Publikoval v *European Union Politics*, *Journal of European Public Policy* či *Electoral Studies*.

Henrik Oscarsson,

je profesorem na katedře politologie na Univerzitě v Göteborgu, kde se věnuje zejména volebním výzkumům, utváření veřejného mínění, volebnímu chování a politické psychologii. Společně se Sörenem Holmbergem loni publikoval švédsky knihu *Europaval* (Evropské volby) a dva roky předtím *Kampen om euron* (Bitva o Euro) (obě v Göteborgs universitet).

Tapio Raunio,

je profesorem politologie na katedře politologie a mezinárodních vztahů na Univerzitě v Tampere. Zabývá se zejména národními parlamenty, politickými stranami, evropskou integrací a evropskými rozhodovacími procesy. Mezi jeho nejnovější publikace patří *Finland in the European Union* (Frank Cass) a *National Parliaments within the Enlarged European Union: From Victims of Integration to Competitive Actors?* (Routledge).

Hermann Schmitt,

je profesorem na Mannheimské univerzitě. Ve své odborné činnosti se zabývá zejména volebním chováním, veřejným míněním, postoji a náladami, a to zejména se zaměřením na Spolkovou republiku Německo a Evropskou unii. Je autorem či spoluautorem mnoha publikací, mimo jiné například *Politische Repräsentation in Europa. Eine empirische Studie zur Interessenvermittlung durch allgemeine Wahlen* (Campus), a spolueditorem knihy *Die Europawahl 2004* (Wiesbaden, VS Verlag).

Pavel Šaradín,

je odborným asistentem na katedře politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Ve své vědecké činnosti se věnuje politickým a stranickým systémům České republiky, Slovenska a Slovinska a politické ideologii. Je spolueditorem publikací *Volby do Evropského parlamentu v České republice* (Periplum) a *Visegrad votes: Parliamentary Elections 2005–2006* (Univerzita Palackého).

Eftichia Teperoglou,

vyučuje na Univerzitě v Aténách. Zaměřuje se na volební chování v jihoevropských zemích. Publikovala v *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*.

Jacques Thomassen,

je profesorem politologie a vedoucím katedry politologie na Univerzitě v Twente. Ve své vědecké práci se dlouhodobě zabývá teorií demokracie, politickou reprezentací, volebními výzkumy a legitimitou v Evropské unii. Je spolueditorem publikací *The European Parliament. Moving toward Democracy in the EU* (Rowman & Littlefield) a *The European Voter* (Oxford University Press).

James R. Tilley,

je vědeckým pracovníkem na Jesus College, University of Oxford, kde zároveň vyučuje statistiku pro sociální vědy a politickou sociologii. Odborně se zaměřuje na volební chování a vliv politických znalostí a ekonomiky na volbu strany. Publikoval například v *Political Studies* a *British Journal of Political Science*.

Gábor Tóka,

je profesorem na Středoevropské univerzitě v Budapešti, v současné době je však držitelem Marie Currie Fellowship na University of Oxford. Ve své vědecké práci se věnuje zejména volebnímu chování a demokratickým institucím. Je spoluautorem publikace *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation* (Cambridge University Press) a spolu-

editorem publikací *The 1990 Elections to the Hungarian National Assembly* a *Elections to the Hungarian National Assembly 1994* (obě Berlin, Sigma).

Robert van der Veen,

je vědeckým pracovníkem na Amsterdam School for Social Research a vyučuje na katedře politologie na Universitě Amsterdam. Ve své vědecké činnosti se zaměřuje na sociální politiku a environmentální dilema. Publikoval například v *British Journal of Political Science* a *Acta Politica*.

Andreas M. Wüst,

je vědeckým pracovníkem v Mannheim Center for European Social Research na Mannheimské univerzitě. Ve své vědecké činnosti se věnuje empirickému výzkumu voleb a reprezentace a migrační politice. Publikoval v *German Politics* a je autorem publikace *Wie wählen Neubürger? Politische Einstellungen und Wahlverhalten eingebürgerter Personen in Deutschland* (Opladen).

Volby do Evropského parlamentu 2004

Lukáš Linek, Jan Outlý, Gábor Tóka, Agnes Batory (eds.)

Překlad: Noriko Henčlová

Jazyková korektura: Anna Gabrielová

Návrh edice a obálky: pittleon

Sazba: Petr Teichmann

Tisk a vazba: ERMAT Praha, s. r. o., Praha 4

Vydal: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1

a Fakulta humanitních studií

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové

1. vydání

Praha, Hradec Králové 2007

Distribuce:

Tiskové a ediční oddělení

Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

tel.: 222 221 761, fax: 222 220 143

e-mail: prodej@soc.cas.cz